

Tankó Gyula

ÖREGEK FAGGATÁSA

- történelem, életmód, sors - Gyimesben -

STÁTUS

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Tankó Gyula

ÖREGEK FAGGATÁSA

Tankó Gyula

ÖREGEK FAGGATÁSA

– történelem, életmód, sors – Gyimesben –

Státus Kiadó

CsíkSZereda, 2008

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A kötet megjelenését támogatták:

Bilibók Péter – Unio Lunca Kft.
Csillag Péter – Csillag Kft.
Molnár Attila – ATI Transcom Kft.
Blága Andor – Exfor Kft.

ISBN 978-973-1764-46-7

© Tankó Gyula, 2008

© Státus Kiadó, 2008

Státus Kiadó - Csíkszereda

Felelős kiadó: Birtók József igazgató

Készült a Státus Nyomdában

www.status.com.ro

office@status.com.ro

Tiparul executat sub comanda 24/2008 la Imprimeria Status M-Ciuc

*Elbújdosom, megpróbálom,
Ha elveszek se lesz károm
Ingem úgy sincs ki sajnáljon
Ki értem könnyet hullajson*

Magyar nyelvű fordítás: Cs. Székely

GYIMES RÖVID TÖRTÉNETE

Az utóbbi időben sokat írtak a csángókról. Jó jel ez akkor, amikor nem mellőzve, de magunkat keressük a világban. És mégis, mi lehet annak az oka, hogy még a magyarság jó része ma is a gyimesi csángókat egy kalap alá veszi a moldvai csángókkal. Pedig időben és térben teljesen két különböző magyar népcsoportról van szó. A moldvaiak legelső csoportjait a magyar királyok telepítették az akkori Kunországba a határok védelme céljából. Tatroson, később Jászvásáron katolikus püspökség tevékenykedik, napjainkig idegen nyelvű papokkal. Később sok magyar huszita menekült ide, majd a magyarok számát Moldvában növelte a XVI–XVII. században a székely menekültek újabb hulláma. 1848 körül új menekülő magyarok érkeztek Moldvába. Bákó környékén, Onești és Tatros vidékén, Szabófalván, Bogdánfalván, Lészpeden, Lujzikalugeren, Gyoszézen, Forrófalván, Klézsen, Somoskán, Aknatatroson, Frumoszán és Pusztinán élnek. Ebben az elszigeteltségben nyelvük megőrizte a nagyon régi magyar nyelvi elemeket és mára feltöltődött román jövevényszavakkal és kialakult egy érdekes, archaikus nyelvkeverék, amit a fiatalok már lassan elfelednek és sokan csak a román nyelvet használják, amit az iskolában, templomban, az utcán minden nap hallanak. Az idősebbek még szót váltanak archaikus ősi nyelvükön, még elénekelnék egy-egy bús, régi magyar népdalt, sőt régi imádságokat is ismernek. De ha ők kihalnak, kihal itt a magyar nyelv is! Pedig gyönyörű magyar neveik, helységneveik vannak! A moldvai csángók a többszázéves, Csíktól és Gyimestől mintegy száz-százötven kilométerre laknak. A másik magyar népcsoport, a gyimesi csángók soha nem szakadtak el a csíki, gyergyói székelységtől! Elődeik úgy menekültek, vándoroltak ide a székely községekből, vidékekről, és az a föld sem volt idegen, ahová az első ideiglenes kalibáikat, szulláikat építették, hisz azok a csíki községek birtokai voltak. Ma is, itt Gyimesben még tudják, hogy az elődök honnan csángáltak ide, és egyes helyeket ma is így ismernek: „a szépvízi, a borszovai, a szentmihályi” stb. Őket nem vette körül idegen környezet, idegen nyelv. Megőrizték, és mivel az óriási hegyek elszigetelték őket a külvilágtól, jobban konzerválták a régi székely nyelvjárást, régi táncokat, népdalokat és hiedelemvilágukat, amelyik hallatlanul gazdag. Ha térben vizsgáljuk Gyimest, harminc kilométernyire van Csíkszeredától, Gyergyótól. Itt mindig csak magyarul beszéltek, a csángóság, mint népcsoport sokkal később jött létre, mint moldvai rokonaik. Ide csak a XVII. század végén csángáltak az első telepések. És a három község, mint hivatalos települések csak a XIX. század végétől léteznek. Következésképpen hangsúlyozzuk, hogy a gyimesi

és moldvai csángó két különböző magyar népcsoport, amelyek történelmileg, azaz a kialakulásuk idejében, eredetükben, nyelvjárásban, szokásaikban is különböznek egymástól. Igaz, létezett a történelem folyamán egy állandó kapcsolat a két népcsoport között, ami lehetett gazdasági, de szellemi, vallási kapcsolat is. Ide jártak a gyimesiek ősszel kukoricát szedni, más munkákra, amit az osztrák hivatalosság néha nem nézett jó szemmel! Így pl. Mária Terézia megtiltja, hogy a gyimesiek és a csíkiak teletetni menjenek juhaikkal Moldvába. Innen szerezték be régen a sót, kukoricát, gyümölcsöket: Cserébe tejtermékeket, faanyagot, csebreket, állati bőrt vittek. De jöttek Gyimes felé a moldvai csángók is! Sokan visszahúzódtak a tömbmagyarság felé és Gyimesben telepedtek le. (Bilibókok, Rókák stb.). A szellemi kapcsolatot a csíksomlyói pünkösdi búcsú jelentette, ahol minden évben találkoztak, együtt énekeltek és imádkoztak. A jó kapcsolatot egészen napjainkig megtartották: „Nagyapámékhoz, Kápolna patakára erdőn át, ösvényeken jöttek a tyármagyarok Moldvából. Itt voltak családok, akik Csík, Gyergyó, Háromszék felé tartották a rokonságot, Magdolna búcsújára jöttek a falusi rokonok megyébe. Mások pedig Moldva felé tartottak rokonságot, onnan származtak.”(1)

„Nagyapámnak, a Vén Szukának komája volt odabé Lészpeden. Minden esztendőben jártak egymáshoz. Furcsán beszéltek, de megértették egymást. Az es magyar volt.”(2)

A két csoport állandó kapcsolatát bizonyítja az is, hogy nemcsak közös vezetékneveket találunk mindkettőnél, hanem van egy sor olyan szó, amelyet mindkét népcsoport ma is használ, és ezek nem ismertek a székely nyelvjárások alcsoportjaiban (Félcsik, Alesík, Gyergyó). Ilyen szavak:

- almási = szóttesminta
- apró = himlő, betegség
- apró = háromnyistes szóttesminta
- bernyóc = keskeny, gyapjúból szőtt öv
- béhán = beszegi a vászon szélét
- durga = vastag fonal
- éveg = üveg
- hijjú = padlás
- kaus = szórólapát
- krinta = eszköz a sajtkészítéshez
- hetevén = csillagzat
- sebes = savanyú
- tótés = tornác

Gyimes tehát mindenképpen a csíki székelység szerves része. A Tatros felső folyásánál mintegy 30 km hosszúságban terül el, Csíkszeredától mint-

A gyimesi csángók élete

egy 35 km-es távolságra. Az aszfaltozott országúton Csíkszeredától áthaladunk két falun, Szentmiklóson és Szépvízen, majd az út felvezet egy mesterseges gát mellett a vízvásztó hegyre. Azon túl élénk táru a Gyimes völgye. Villamosvasúton Madéfalváról indulhatunk Moldva felé. Áthaladunk Szentmihályon, Ajnádon, Lóvészen, majd egy 1 km-nél hosszabb alagúton átjutunk Görbére, amely már Gyimes egyik falurésze, patakja. Gyimes patakország, merőlegesen két oldalról számtalan patak ömlik a Tatrosba, mindenik egy-egy lakott völgy 150–200 házzal. Ilyen patakok: Bartosok-, Ciherek-, Rajkók-, Ugra-, Boros-, Görbe-, Sötét-, Kápolna-pataka stb.

Gyimes völgye mintegy 25–30 km hosszúságban fekszik a Tatros forrásától egészen a Gyimes-Palánka-szorosig, ahol Moldva kezdődik, egy egészen más világ, más építkezési stílus, más nyelv, más munkakultúra. De Gyimes völgye nem csak közvetlen a Tatros mente. Már említettük, hogy kétoldalt számtalan völgy húzódik fel a hegyek közé és mindenik lakott terület. Sőt Hidegség felé még mehetünk kb. 25 km-t, amíg eljutunk Háromkútra, Középlek legtávolabbi lakott tanyájára. Az egész Gyimes völgye, amelynek több mint 15000 lakója van három községből áll. Csíkszereda felől az első község Gyimesfelsőlok, következik Gyimesközéplek, majd az ezeréves határ mentén fekszik Gyimesbükk, amely a legrégebb település úgy egyháziilag, mint közigazgatásilag. Időrendi sorrendben a kialakulás alulról, Gyimesbükkötől kezdődött, és a legfiatalabb község Gyimesfelsőlok. Gyimes völgye tulajdonképpen összekötő kapocs két ország között: itt találkozik Erdélyország és Moldva. Ezt a vidéket középmagas hegyek, erdők, kaszálók alkotják. Itt még egy kérdésre keressük a választ: miért olyan gazdag a gyimesi hagyományvilág, hogy alakulhatott ki itt 30–35 féle tánc és táncalkalom?

Először is, fekvésénél fogva elszigetelt terület, ahonnan ritkán mozgultak ki az emberek. Tehát a kultúra, civilizáció áramlata lassú volt. De akik ide csángáltak, azok is több vidékről jöttek, hozták magukkal táncaikat, énekeiket, hagyományait, amelyet eggyé ötvöztek. Így pl. a 35 féle tánc közül vannak körtáncok, amelyeket Moldva felől hozhattak, és a balkánréteghez tartoznak. De jártak itt szalontáncokból alakult és népi táncná vált változatokat, valamint a magyarság táncait is. Ismerünk olyan népdalt, amelyre ráérőszakoltuk a gyimesi jelzőt, és később rájöttünk, hogy bizony Csíkban nem, de a Dunántúlon éneklük!

A „LOK” SZÓ EREDETÉRŐL, JELENTÉSÉRŐL

A szó két község nevében fordul elő. Tévedésből az idegenek néha laknak ejtik: Felsőlak. Itt a szó ma is ismert, és jelentése ebben a hegy-völgy országban sima, nem oldalas, hanem a hegy lábánál elterülő kevés „síkság”, amely építkezésre is alkalmas. „Jó lokhelyei vannak”, azaz nem csak hegy-

oldal. Itt a hegyek között, amelyek annyira közel vannak egymáshoz, hogy az emberek átkiabálnak egyik hegyről a másikra, mindenkinek van lokhelye, ahol sarjú is terem.

A Gimes-loka nevet először 1701-ben írták le „ekkor még földrajzi fogalom és nem falu név”.(3)

Később, 1796-ban Farkas M. János csíksomlyói nyugdíjas pap egy levelet írt Aranka Györgynek, miszerint „a Lokon lévő csángók, vagyis moldvai magyarok eredetire is gondja lesz”. Szerintünk – és ezt később magyarázni is fogjuk – a fenti idézetben téves az a rész, amely azonosítja a gyimesi csángókat a moldvai magyarokkal. Ez azt jelentené, hogy a vadregényes Gyimesben, amely helyet adott a valamiért idevándorlóknak, csak Moldvából húzódtak vissza a tömbmagyarság felé a későbbi lakók ősei. Korántsem így történt. Legtöbbször pont a Székelyföldről csángáltak ide. Igaz, a benépesülés alulról kezdődött, az első telepések Sánccpatakán telepedtek le, ahol az osztrák–magyar határ volt, amely a tévesen Rákóczi várnak titulált, de tulajdonképpen Bethlen Gábor által épített vár mellett található, amelynek romjai ma is láthatóak. S ez nem véletlen, mert lehet az is, hogy az első telepések pont az itt szolgálatot teljesítő határőrök, vámőrök voltak.

A lok, loki szavakkal még más dokumentumokban is találkozunk. Így egy 1763-as keresztelési bejegyzésben a csíkrákosi parókiáról ez áll: „Itt keresztelték meg Bartos Márton és Pusztinai Erzsébet lokiak gyermekét «Valószínűleg az asszony Moldvából, Pusztináról származik»”. 1767-ben szintén Rákoson jegyzik be a Bartos Borbála és Jánó Miklós szülők nevét, „akik lokiak”.(5)

A fentiekből azt is megtudhatjuk, hogy ebben az időben Gyimesben nem volt papi hivatal.

Teleki Domokos is úti jegyzeteiben „Gyimes lunkai lakosokról” beszél. Tudjuk, hogy a lunka román eredetű szó, „árterület”, „berek”, „lok”, „síkság” jelentéssel.(6)

Szádeczky Lajos a Csíki Székely Krónikáról szóló írásában így magyarázza a lok szót 1905-ben: „Hogy pedig loknak neveztetik mostani lakosok helye nem egyéb okokból esett, hanem azon az hol megtelepedtek egy hosszú teres völgy, melyen a gyimesi passzusra (szorosra) lemegy az út és ennek közepébe foly a Tatros.”

Teleki József útleírásában „Lunkáról” beszél, ami nem más mint a lok, ahogy már említettük: „Lunkában közel a passzushoz, ahol a határ van Moldva és Erdély között lakosokra találsz”. A lok szót használja Orbán Balázs is a klasszikussá vált művének VIII. fejezetében.

A következőkben a *Tatros* szó eredetéről beszélünk, hiszen itt a Tatros folyó a világ közepe, amint említettük Gyimes a Tatros mentén húzódik végig, és az egész völgy a Tatros völgye nevet viseli. Szájhagyomány szerint

A gyimesi csángók élete

egy magánhangzó kiesésével keletkezett a „tatáros” szóból. A Gyimesi-szoroson át, a Tatros völgyén sokszor betörtek a tatárok Csík felé Moldvából jövet. A tatár szó vezetőknévként mindhárom községben használatos, habár nem tartozik a gyakori vezetőknévek közé. A szájhagyományok a harcokról, kutyafejű tatárokról, lármafákról alátámasztják a szó eredtéről mondottakat. Sőt szerintünk a román Trotuş is a magyarból származik. A gyimesi szorosnál a Tatros átlép Moldvába Trotuş néven.

Az előbb említettük a gyakori tatárbetöréseket. Ilyen betörés volt pl. 1694-ben: „mikor Csíkszentmihályról az egész falunépét elhurcolták. A rabok között volt egy Ambrus nevű fiatalember, akinek sikerült megszöknie a tatár rabságból, de nem ment haza és ahogy a hagyomány tartja Gyimeslokon maradt. A lokon úgy hívták; hogy a kicsi Rab”.(7)

A Rab név, mint ragadványnév, ma is létezik Sötétpatakon (Rab Károly), amely valószínűleg a már említett kicsi Rabtól származik.

Ami a *Gyimes* nevet illeti, a szájhagyomány két változatot ismer. Az egyik a gémszarvas, gémes–gyimes szóból származtatja a nevet, ugyanis itt rengeteg szarvas élt valamikor a nagy erdőkben. Ezt a változatot fogadják el egyes utazók és néprajzosok is.(8)

Egy másik adatközlő a Gyimest két szó összetételéből származtatja – hangkivétel: gyí-ménes! – ebből született a gyimes.(9)

Még az elnevezésnél időzve Orbán Balázs, a legnagyobb székely, itt-jártakor nagy művében, a „Székelyföld leírásában” az 1860-as évek végén így jegyzi a három helység nevét: Gijmes Felső Lok, Gijmes Közép Lok és Gijmesbükk. Utólag szólók arról is, hogy a lok szó szláv eredetű, és sima helyet jelent.

A kezdetekben más elnevezésekkel is találkozunk. Így Teleki József Csík-Gyimeslokról beszél; majd egy 1814-es adat szerint a nevek így változnak: Felső-Gyimeslok, Alsólok, vagy Bükk. (10)

Ma már bebizonyosodott, hogy az Orbán Balázs említette ősi Gümez földje, ahonnan a Gyimes szót is származtatja nem valós. Ezeket az adatokat a Csíki krónikákból vette át, ami maga is sok esetben hamisnak bizonyult, mert tendenciózusan (cím, vagyonpercek) bizonyítani akarta kitalált adatokkal egy régió történetét, amelyben egy bizonyos család foglalt fő helyet. Idézzük csak Orbán Balázstól az idevágó részt, amelyet ő is úgy vett át:

„Hogy Gyimes már régen a keresztyénség felvételekor lakott volt, kitűnik a Csíki krónikából, mely szerint a keresztyén vallást megalapító harczokban (Szent István alatt) a rabonbánok földje néptelenítettvén, Sándor István az ő atyafiaiának maradékait telepíté Gümez (Gyimes) földjére.” A továbbiakban olyan neveket említ, mint „Upolet fia András, Ambor, Gögö, Káb, Ládon, Doob, Künvér”.(11)

Tovább megemlíti Orbán Balázs is, hogy e terület még az 1600-as években is lakatlan volt.

Ezt látszik igazolni egy 1567-es regestrum, ahol Gyimes egyetlen faluja sem szerepel. Hogy léteztek-e itt a XII–XIII., egészen a XVII. századig lakók, azt dokumentumok nem támasztják alá. Ha léteztek is, alkalmi bujdosók, rablók, szökevények lehettek, és nem állandó telepések ebben az akkor még őserdőnek számított vadonban.

Telepések csak a XVII. század vége felé jelenhettek meg. Itt nincsenek régi ásatások, történelmileg régi eszközök. Ennek a pásztorkodó népnek nincsenek írásos hagyatéakai abból az időből. Ezért Gyimes történelmét csak az imitt-amott felbukkant csíki községek irataiban kereshetjük. És persze a legendákban, szájhagyományokban, ami viszont nem hiteles történelem.

A Gyimesekben, mert így hívják gyűjtőnévvel a három községet, a földek, erdők legnagyobb része Borzsova, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszépvíz és az úgynevezett Szent Péter egyházmegye tulajdonai voltak, amelyek Csík régi települései. (12)

Más felcsíki községeknek is voltak itt kisebb-nagyobb közbirtokossági területeik, amelyek a XX. század elejére erdőrengetegekből átalakultak óriási kiterjedésű havasokká.

Ha földrajzilag nemcsak a Tatros mentét nézzük, és jobban be akarjuk tájolni a Gyimes völgyéhez tartozó területeket, akkor ezt a hegyek közé szorított hosszú, 30 km-es teknőt így határolhatjuk: Szépvíztől a szerpentines aszfaltút felvezet a hegyre a Szermászon, Döglesztőn át a vízvázasztó Fügés-tetőig, amely mintegy 1050 m tengerszint feletti magasságban található, és ennek a gyimesi oldalán ered a Tatros. Itt kezdődik a Gyimes völgye, amely a Tatrosba ömlő patakokkal, mellékhegyekkel, völgyekkel, erdőkkel nagy területet foglal magába. Gyimest olyan hegyek határolják, mint Lőfűrész, Köntéd, Bothavas, Apahavas, Fekete-erdő, Hegyeshavas, Illanc, Naskalat, Háromkút, egészen le a Tarhavasig, amely kb. 1660 m magasban van a tengerszint felett. Innen a szoroson át Moldvába jutunk. Ojtuz mellett a gyimesi szoros mindig fontos átjáró volt Erdély és Moldva között. Ma a legforgalmasabb átjáró a két román régió között, amelyeket aszfaltozott út és villanyvasút-hálózat köt össze. Ezt a vasutat az osztrák–magyar uralom idején építették, gyönyörű végállomása volt ez Magyarországnak! Itt valamikor tatárok portyáztak, Erdély kereskedett a gyimesi vámnál Moldvával, később az oroszok itt törtek be Erdély felé 1944-ben, ahol a magyar katonák – akiknek nagy részét helyi és csíki öregbakák alkották – hősiességgel védték több napon át Erdély szent földjét. Sajnos a túlerővel szemben tehetetlenek voltak, amit nagyon szépen ír le egy itt harcoló magyarországi volt tiszt, Sebő Ödön parancsnok az 1999-ben megjelent fájdalmasan szép könyvében, *A halálra ítélt zászlóaljban*. Itt, az ezeréves határnál sokkal jobban fáj

A gyimesi csángók élete

Trianon, mint bárhol. Mert naponta láttuk és látjuk azt a nagy beteges-igyekezetet, ahogy el szeretnék valakik törölni szép történelmünk nyomait. Láttunk és látunk vasdörongos alakokat, akik a 400 éves vár köveit ontogatják, akik a gyönyörű fedett gyimesi végállomás minden sarkában magyar feliratokat, emlékeket kutattak és kutatnak. És micsoda ízléstelen környezet veszi körül ma a fényes, akkor modern magyar kaszárnyákat, amelyekben ma is katonák, tisztek laknak, csak ők nem a Sebő Ödön és Mike százados nyelvét beszélik. Erdemes idefírom egy 85 esztendőős öreg csángó kifakadását:

„Maga nem emlékszik, milyen rend, tisztaság volt itt a kaszárnyák körül! Nézze csak meg, most mi van a tisztai pavilonok körül! Milyen kerítések. Hogy nem szégyellik?”

A lakott területek a tengerszint felett 750–1000 m körül alakultak ki. Amint már említettük, a Gyimes-völgyi helységek, mint emberlakta települések, az 1700-as évek derekától léteznek. De még nem voltak hivatalos falvak, valamelyik csíki községhez tartoztak. És mivel a csíki községek közbirtokai voltak ezek a területek, már az 1700-as évek elejétől egyes adatok, feljegyzések, jegyzőkönyvek említenek ma is létező gyimesi helységneveket anélkül, hogy lakosokról beszélnének. Így egy 1701-es adat említést tesz Kabalahágóról, mint helységről. Csíkszék első térképe, amely 1749-ből való, tartalmaz ma is ismert helységneveket (főleg hegyneveket) Gyimesben. Így megemlíthetjük:

- Kurmatura – ma Nagybagmás – 1788 m
- Tarku Mons – ma Terkó hegy (tarkó)
- Jávárdi Mons – ma Jávárdi-havas
- Curta Flu – ma Kurta pataka
- Balvagnos Flu – ma Bálványos pataka
- Tar Mons – ma Tarhavas
- Gyimes Mons et Passus – ma Csülemér-havas
- Passus Gyimes – Gyimesi-szoros
- Ugra Mons – Ugra hegye
- Noskolot Flu – Naskalat pataka, ma Antalok pataka

A térképen szerepel 18 csíki falunév, mint Borsova (Borzsova), Zepvíz (Szépvíz), St. Miháli (Szentmihály), de sehol nem találkozunk gyimesi falu-nevekkel.

Csíkszék egy részletes térképén 1771-ből már Ugra, mint település név is jelentkezik írott formában: egy pestisjárvány innen indul pusztító útjára. Ugyanabban az évben említés esik pestis ürügyén Középlok egyik településéről is, Barackosról, 15 házzal és 19 lélekkel.

Amint említettük, a legrégebbi település Gyimes völgyében a Passzusnál, a Gyimesi szorosnál, tehát Moldva közvetlen szomszédságában a Sánc-

pataka mentén alakult ki. Ezt egyesek azzal magyarázzák, hogy 1626-ban Bethlen Gábor egy kisebb várat, vámházat építtetett a határnál, Erdély és Moldva találkozásánál. Ennek a maradványai, romjai ma is láthatóak, és ha a gyimesi csángónak magyarországi vendége érkezik, azt büszkén mutogatja, mint elmúlt idők szép emlékét. Nem tudni milyen logika nyomán, de a csángók a várat ma is Rákóczi várnak nevezik. Lehetséges, hogy az első lakók valamilyen módon kapcsolatban álltak a vámházzal. Mert már egy 1677-es iratban szó van a Gyemes-váráról, ahol „minden héten ketten szoktak őrt állni”. A várral kapcsolatosan még négy évszámot említenék:

- 1680-ban egy okirat beszél Sánccpatakáról
- 1693-ban egy jegyzőkönyv szerint „a csíkjenőfalviak nem jelentek meg a várat őrizni”
- 1694-ben egy tatárbetörés alkalmával megrongálják a várat is
- 1698-ban Rabutin osztrák tábornok újjáépíti a várat, itt vámhivatal működik és Commano hajdúk tartják fenn az őrséget

Már említettük, hogy ezek a gyimesi területek a csíki közbirtokosságok vagyoni voltak. Talán ezért is adtak őrséget kötelező módon. Az ide csángáltak idővel elfoglalták állítólag először a patakfejeket, ahol nem voltak szem előtt, hiszen többen közülük bujkáltak a zsellérség, katonaság, szolgaság, adó elől. Fenn a patakok fejében területeket tisztítottak, faragatlan boronákból gérezdesen ideiglenes kalibákat, házikókat építettek, majd olyan kétszobás lakásokat, amilyeneket még az 1920-as években is lehetett látni. Kápolnapatakan még az 1940-es években is mutogattak az udvaron egy olyan 200 éves csutakot, amelyet valamikor helyben kivágtak, és ott be is építették a házba. Később a sok patak, völgy benépesült, ma már egy-egy patak faluvá nőtte ki magát 120–150 házzal, és csak Középlek községnek kilenc ilyen falva van. Később kialakultak a csíki községekhez hasonló szerek (szeg) pl. Tapsi-szer, Bodor-szer, Timár-szer, Ugethán-szer stb. A csángók hivatalosan a csíki anyaközségekhez, a faluhoz tartoztak, főleg Csíkszentmiklóshoz egészen 1782–83-ig. (14)

Visszatérve a tulajdonviszonyhoz, az idők folyamán sok ellentét, ellenségeskedés volt az erdőkért, és olvasni lehet „fias juh” adóról, amelyet fizetniük kellett védelem, oltalom címen olyan földesúrnak, akinek földjét, jószágát nem is használták! Így „Antal Péter loki jobbágyot (zsellér) a bíróval együtt letartóztatják”. (15) Sőt azt is megtudjuk az iratokból, hogy a főkirálybíró maga is igazságosságáról tesz tanúbizonyságot, mert zsellérpártoló volt. Egy 1873-as törvény lehetővé tette az eddig haszonbérbe birtokolt földek megvásárlását. Így egyedül Szépvíznek Felsőlelakói 10 év alatt, azaz 1873 és 1883 között 37640 forintnyi váltság összeget fizetett ki, ami nem lehetett kis összeg, és mi csak egy községet említtünk a 6–7 birtokos községek közül. (16)

A gyimesi csángók élete

A földmegváltás még nagyobb méreteket öltött a XIX. század végén és a XX. század első negyven évében, amikor szaporodott a népesség is. Igyekeztek földtulajdonosokká lenni, mert nem volt könnyű a földbérlet sem. Hogy mit fizettek évente a tulajdonosnak, arról álljon itt egyetlen példa: „a felsőlóki Gáborok a csfkszentmihályi Sándor családnak, mint földesúrnak 1840-ben egy évre 104 forintot, 16 kupa vaját és 240 szál deszkát adtak és állati bőroket”.(17)

Szükség volt a földre, mert a letelepedésüktől egészen az 1960-as évekig, öt mondhatni napjainkig, fő megélhetési forrás az állattartás volt. Egy adat szerint 1802-ben a gyimesi vesztegzár igazgatója azt írta, hogy a Gyimeslokon élő, adózó nép pásztorokból tartja fenn magát. Állataikat jobbára Moldvában telelik. (Ez volt a transzhumancia!) Szekerük is alig van. A számukra szükséges gabonát messze földről lóháton hozzák. (18)

Ekkor még nem volt kész a Csíkot Moldvával összekötő, Gyimesen átvezető kövezett út. A fő foglalkozás egészen napjainkig az állattartás volt, de mellette kiegészítő gazdasági ágak, kisebb mesterségek is léteztek. Gondoljunk az erdővágásra, sok ügyes kezű kádár, ács élt itt. Szükség volt ezekre, hisz a tejfeldolgozásnál többnyire faedényeket használtak. Ebben az időben sok ház épült, mert nagyütemben népesedett be a vidék. Az 1900-as évek elején minden patakon két-három vízfűrész és vízimalom működött. Előtte pedig kézi erővel vágták a deszkát. Ezek a vízfűrészek és malmok egészen az 1950-es évek végéig léteztek, és a népi ügyesség, ötletesség példái voltak.

A nők a kender, len, gyapjúmegmunkálás kitűnő mesterei voltak, századunk húszas, harmincas éveigiig alig vásároltak bolti ruházatot. Ők szőtték, varrták a szebbnél szebb terítőket, festékeseket, falvédőket, rúdi lepedőket, kendezőket, csergéket. Próbálkoztak zab-, árpatermesztéssel, de a szemes gabona nagy részét Csíkból, a kukoricát pedig Moldvából szerezték be, kezdetben csak csereárúként, később pénzért is. Mivel elszigetelt vidék volt és télen sokszor beszorultak a lakosok Gyimesbe, ezért ősszel mindenki beszerezte a téli kukoricát, búzát és más gabonaféléket.

Az előbbieken szót ejtettünk a földfelvásárlási lázról, a föld „megváltásáról” – ahogyan itt mondták. Erre jó példa a következő mondás is: „A csángó még az ingit es eladta csak földet vehessen, pedig az embert a föld eszi meg. Sokszor kivette a gyermeke szájából a csepp tejet, mindenit eladta a földért”. Íme, hogyan írja le ezt a folyamatot Tankó József, (Jáni) 1919-ben született gyimesfelsőlóki gazdálkodó *Így volt...* című paraszti önéletírásában:

„Mű sokan vótunk testvérek, de aki csak meg tudott mozdulni, az mindenki dógozott. Amikor akkorára cseperedtünk mű fiukul mentünk dogozni, erdőlni. Apám megint vett egy darab földet a falusiaktól, magyaroktól, s azt valahogy kellett tölleszteni. Így tött a fiatalágunk, apám vette a helyeket, s

mü gürcöltünk. Eladott tehenet, mindent, tejünk se volt, egy tinó maradt, vártuk, mikor borjúzik, hogy legyen tejünk. Ha ló, vaj ökör vót, akkor éjjel két órakor felkóttünk, mentünk erdőlni, fát lopni a magyarokéról. Este értünk haza, a kapca beléfagyott a bocskorba”. (19) Ilyen módon szereztek a gyimesiek a földeket. Csak így tudjuk megérteni azt az óriási állat- és föld-szeretetet, ami a csángókat jellemezte. Ha valamilyen okból eladott valaki egy „darab birtokot”, azt keservesen megsiratta!

Fontos dátum Gyimes életében 1843. Ekkor kezdték meg a töltött út építését, amely Csíkszépvíztől vezet kanyargós szerpentineken át a Szermászon Gyimes felé, összekötvé Erdélyt a Gyimesi-szorosnál Moldvával. Gazdaságilag igen fontos ez az út: évszázadok folyamán törvényesen vagy törvénytelenül, itt árucseré forgalmat bonyolítottak le, annyira, hogy még az osztrák hatalom is többször felfigyelt arra, és letiltotta azt. Innen hozták a petróleumot, szekérkenő degenyeget, sót, kukoricát, Erdély felől pedig fűrészárut, fát, tejtermékeket szállítottak Moldvába. Az út építését Balázi József főkirálybíró idejében kezdték, és az 1860-as években fejezték be. 1970 körül aszfalt- és alább betonutat építettek. Gyimes tehát bekapcsolódott a környék gazdasági vérkeringésébe. 1897 októberében átadják a forgalomnak a Csíkot, Erdélyt Moldvával összekötő új vasútvonalat.

A kérdés az, mennyire változtat ez a gyimesi csángó életén? Életmódbeli változás alig történik! Ugyanúgy régimódi gazdálkodást folytatnak, kínlódnak, gyötrődnek a mindennapi puliszkáért, alig változnak lakásaik. Igaz; már az 1800-as évek végén megjelennek a zsidó famágnások, ott már pénz is kereshetnek, fűrészüzemek alakulnak, zsidó és örmény kereskedők lépik el a Gyimes völgyét. A csángó megismeri a pénzt és annak a szagát! Az üzletekben olyan termékeket fedez fel, amiről addig nem tudott. Kilép az önállató gazdálkodás szűk keretei közül, megjelennek itt a nadrágos emberek, akiket valamikor úgy leértékelt a csángó ember. Hányszor elmondta fiának, lányának a csángó: „Maradj csak itthon! Ejsze nadrágos akarsz lenni? Sze az Úrnak is Úr parancsol!” Aztán még eltelt vagy száz év és Ő, a csángó is állami munkát vállalt, nadrágot húzott és összevegyült ez a világ. A kis-közösségek, amelyeknek egy sor ismertető, látható jele volt, levetköztek ezeket a jeleket és gyors bomlásnak indultak. De a környezet talán megszabadul ettől a változástól? Dehogyan szabadul! A fűrészüzemek valósággal eszik a gyönyörű őserdőket. Egyetlen adatot említék példának: csak 1908-ban itt 163309 köbméter fát árvereznek hivatalosan 98280 koronáért! Óriási mennyiség az akkori viszonyokhoz képest, és nagy összeg. Ezt a székely közbirtokosságok adják el. De ki tudná megmondani, milyen mennyiségű fát lopnak el minden éjjel a csángók a közbirtokosságok erdeiből? Azt ők bevitték éjjel a fakupechoz, vagy a fűrészüzem udvarára, és másnap már a zsidó kereskedő ki is fizette az árát. Sőt megtörtént, hogy egy zsidó fa-

A gyimesi csángók élete

kereskedő a gyár megbízásából végigment egy patakon, pénzt osztogatott, s aki azt elfogadta előlegképpen, az fát szállított az illető a gyár udvarára. És éjjel, vagy ha igazságos fa volt, nappal beszállították a fát! Bizony, sok ellentétet szült az erdőlopás, törvénytelen területfoglalás a csíki közbirtokosságok és a gyimesi csángók között. Ennek az ellentétnek 1908-ban halálos áldozatai is lettek. A helyiek erdőt „osztottak” a „falusi székelyekkel”, akik csendőrt is hoztak magukkal. A rend emberei az erőszakoskodó csángók közé lőttek, és négy ember helyben meghalt. Egy kopjafához hasonló oszlopra ezt vészték: „halála négy ártatlan vértanúnak csenderlövés által, ezen házba haltak meg 1908. február 11-én. A golyók megölték Tankó Emre Péternét, Tankó György (Kicsit), Tankó Imre (Jont), Tankó György Ágostont”. Az emlékoszlop az 1970-es évekig Kápolnapatak fejében egy udvaron állott, melléje négy juharfát ültettek.

A gyimesiek élbe kerültek 1934-ben is, amikor a nagy gazdasági válság ideje is elérte: fűrészüzemek álltak le, nem volt kereseti lehetőség, nagy adókat követelt az állam, a gazdák eladósodtak, az adószedők állapotok, és bizonyos dolgokat foglaltak le az elmaradt adó fejébe. Minden gazdasági követelés mellett fontosnak tartjuk azt, hogy írásban követelték a magyar nyelvű oktatást, hiszen 1919 után vagyunk és a csángó gyermekek nehezen értik az idegen, román tanítók szavát. Íme mit mond erről Tankó József Jáni a már említett visszaemlékezéseiben: „Kezdtém iskolába járni. Akkor mű úgy mondtuk, hogy négy telet jártam iskolába, mert ősszel s tavasszal iskola helyett pásztorkodtam. Na, jött egy nagy csúf fekete román tanyító egy szót se tudott magyarul s mű ugyanannyit románul. A betűket megtanoltam. Valahonnan került egy magyar kis kátém, olyan hittan könyv volt. Abba kezdtem esszerakni a betűket. Az volt az én Ábécés könyvem, abból tanultam meg olvasni.”(20)

Ha jól átgondoljuk a birtokviszonyokat, vagyis azt, hogy ezek a területek, ahol a csángók lassan elszaporodtak a csíki közbirtokosságok vagyoni voltak, akkor megértjük, hogy innen adódtak a létező és valós ellentétek a falusi székelyek és az ide meghúzódtott elcsángáltak között. A birtokokat osztották!

A csángóság egy elszigetelt, pásztorkodó, erdővágó népcsoport volt, amely megőrizte egészen napjainkig archaikus székely eredetű népi kultúráját, jobban, mint azok, ahonnan ők is származtak. De az elzártság, a pásztorkodás, az írástudatlanság nem engedte meg ennek a népcsoportnak, hogy a fejlődésben lépést tarthasson a székelységgel. Elmaradottsága magával hozta az is, hogy bizony a székelység „lenézte”, lebecsülte a csángókat. Ahányszor próbálkozás történt e népcsoport kultúrájának értékelésére, az mindig az anyaország felől jött. Gondoljunk csak Horger Antal, Balog Ödön, Gunda Béla nevére, vagy a Bokréta-mozgalomra! Kivétel a legnagyobb

székely, Orbán Balázs tevékenysége, aki elismerően ír erről a népcsoportról, persze kiemelve azt is, hogy még a csángóság előljárói sem tudnak írni, olvasni. Sajnos, a mai napig is a butábbja, aki nem ismeri népcsoportunk történetét, előítéletekkel viselkedik a csángók iránt! Csalódottan meséli napjainkban egy magyarországi táncmuzsikus fiatal, hogy mielőtt Gyimesbe érkezett volna, egy csíki (iskolázott!) borgőzös ismerőse így szólt hozzá:

„Mit mind mentek Gyimesbe, én attól nem kérek tanácsot, aki kiereszti az inget! (A régi viseletre gondolt).”

Hányszor panaszkodnak még ma is diákjaink, akik Csíkszeredába járnak iskolákba, az ilyen megjegyzésekre: „Te, azt hittem, amíg messzebb voltál, hogy egy ember jö, de hát csak egy csángó volt”. A székely gőg és a butaság beszél ezekből a fiatalokból, de bizony sértő a szülőfalujából éppen kilépő fiatal számára, aki eddig azt hallotta, hogy ő magyar és őrizze meg anyanyelvét!

Visszatérve a birtokviszonyokra, lassan-lassan a gyimesi lobbirtokok, közeli kaszálók, legelők, erdők kerültek az itt lakók tulajdonába. A XX. század elején sok birtokot felvásároltak az örmény kereskedők, akiknek Csíkszépvízen volt a központjuk. Az említett csíki községek közbirtokosságainak tulajdonában maradtak fenn a havasokban, a patak fejekben lévő erdők, legelők, havasok. Ezek ma is az illető községek birtokai. Ilyenek: Nyíllink, Vojka, Habarász, Apahavas, Köntéd, Hosszúhavas, Lófűrész, Széphavas, Szellő, Fekete-erdő, Hegeyeshavas, Hidegkút stb.

Az 1921-es román királyi földreformot is arra használták fel, hogy még jobban megosszák a két közös gyökerű népcsoportot: legelőket, erdőket osztottak ki a csángóknak a székely közbirtokosságok vagyonaiból, így szították az ellentétet közöttük. A XX. század elején Gyimesben több mint tíz kisebb-nagyobb fűrészüzemet működtettek a zsidó fakereskedők, exportra szállították a jó minőségű fenyőfa deszkát, boronát. Közben óriási hegyoldalak maradtak letarolva. Az állattartó gazdáknak ez jól jött, hiszen nagy területek alakultak így át gazdag legelőkké és virágzott az állattenyésztés. De hol voltak már akkor a gyimesi őserdők? Orbán Balázs már 1863-ban meglátta az esztelen erdőirtás veszélyét és így ír: „Pedig nem rég ideje, hogy a hegyeket oly fenyves rengetegek boríták, melyekből árbocfákat szállítottak a Tatroson egészen a tengerig... Levágott, elperzselt, rothadásnak indult vastag fatörzsek borítják a vidéket. Az ily erdőpusztítás egész székelyföldön oly rendszeres kimélytelenséggel foly, hogy ha a czélszerű erdészeti rendszabályok meg nem akadályozzák, ötven-száz év alatt a havasok körülölelte székelyföldnek nem lesz tűzretevő fája.”(21)

Mennyi igazság van a fentiekben csak ma látjuk! Így, ehhez még társult 40–50 év tervszerűsített szocializmus, amikor Középlokon fűrészüzem és bútorgyár működött, amelyek valósággal ették a gyimesi gyönyörű erdőket.

A gyimesi csángók élete

Aztán a 60-as évek elején, mivel itt nem tudtak közös gazdaságokat, termelő szövetkezeteket létrehozni, mezőgazdasági társulásokat alakítottak, amelyek mindig pénzhiányban a csőd szélén táncoltak. Minden évben, hogy megmenték a fejtelten, meggondolatlan közös gazdálkodásukat, rengeteg fát kivágtak, elszállították, eladták az ország különböző vidékeire. Ebből egynéhányan meggazdagodtak, így tengődtek a társulások, amíg teljesen be nem buktak. Az ismert dolog, hogy a gyimesi föld a krumplin kívül alig terem egyebet. Az emberek óriási területeket megkaszálnak nyáron a nagy dologidőben, hogy a gyérfüvű kaszálókön gyűjthessenek télire állataiknak szénát. Ma is ez a főtakarmány, 200 éve alig változott a helyzet! Embertelenül sokat dolgoznak itt – főleg nyáron – a gazdálkodók. Íme, hogyan mondja el Tankó Katalin, 1907-ben született ugrai lakos napi tevékenységét a nagy dologidőben: „Reggel a kalibánál megfejtem négy tehenet, mert három órakor felkeltem, megóttam a tejet, sajtot csináltam, elcsaptam az állatokat, kifőztem a savót, reggelit készítettem a kaszásoknak, és azt elvittem úgy 6-7 kilométernyire volt a hegyen, a faluban a kaszáló. Oda úgy 9-10 órára értem, megettettem a kaszásokat, aztán elpallogattam a rendet, megforgattam és kezdtem takarni, összegyűjteni a szénát. Három óra körül elindultam a kalibához, megint mentem vagy 6-7 kilométert, megkerestem az állatokat, elhajtottam őket a szállásokhoz, fejtem, de akkor már sötét volt. Ha még volt eröm, valamit faltam és holtfáradtan dőltem a priccse! Reggel újrakezdtam a munkát 3-4 órakor. Ez így ment a nagy dologidőben több mint két hónapig. Csuda, hogy még szuszogok!”(22)

Gyimes legendás szépségű völgye bizony nem csak rózsákat terem a helyiek számára!

A tulajdonviszonyokat taglalva láttuk, hogy az ide betelepülők területeket foglaltak el, kitisztították azokat, de törvénytelenül is használtak kaszálókat, erdőket és legeltették nyájait. Rendezetlen volt a földék tulajdonviszonya. Aztán a „falusiaktól” béreltek bizonyos területeket. Még az 1784-87-es első magyarországi népszámlálás sem talál itt egyetlen „parasztot” sem, ami tulajdonképpen földtulajdonost jelentett, holott ugyan ez az összeírás ugyanabban a kategóriában, pl. Szépvízen 69 házzal talál 7 parasztot, 20 polgár-paraszt örökösét és 77 zsellért. Gyimeslunkán, ahogy a helység az összeírásban szerepel, találtak 103 házat, többet mint Szépvízen, de ezek mind zsellérek voltak. A földhöz és a törvényhez kötődés azonban itt viszonylagos volt, a gyimesiek elődei valamikor azért menekültek ide, hogy szabadok legyenek. Talán innen a nagy irtózás a XIX. század vége felé, sőt a XX. század 50-es éveig az állami munkától. Azt tartották itt, hogy ne állj be semmilyen állami munkára, mert „az úrnak es más úr parancsol”. Ismeretlen volt itt a szolgálóleány kifejezés is. Amíg a csíki székely leányok, fiatal asszonyok Brassóba és más nagyobb erdélyi városokba, majd Bukarestbe is

elmentek szolgálni a polgári családokhoz – és el kell mondanunk, hogy igen-igen megbecsült cselédek voltak, addig a Gyimesben ez az életforma teljesen ismeretlen volt annak ellenére, hogy a családtagok átlagos létszáma 5–6 volt. Ez az elzárkózottság nem vált a csángó fehérrépek javára, mert soha nem voltak a sütés-főzés mesterei! A csíki szolgálóleányok bizony sok mindent eltanultak a polgári családokban, amit később otthon is érvényesítettek. Ez a gyimesi önellátó, szinte elzárkózó életmód az 1960-as évektől bomlott fel, amikor az ingázás világszintű vándorlássá vált. A nehéz fizikai munka, a kétéltűség (ipari és mezőgazdasági munkás) összetörte, fáradttá tette az embereket, hiszen két műszakot nehéz sokáig vinni. Felbomlottak a primér közösségek, elmaradtak a falut egybekovácsoló szép szokások, kosaras bálok, kalákatáncok. Az ember robottá vált, és egyre gyakrabban lehet hallani ilyen szomorú megjegyzéseket: „Mi csak lakodalomkor vagy halál esetén találkozunk!”

Visszatérve a dokumentumokhoz, amelyek Gyimessel kapcsolatosak, azok inkább a vámvárhoz kötődnek. Íme néhány ilyen adat:

1701-ből származik az az adat, amely szerint Aranyösszék 40, Marosszék 25, Csíkszék 90 köböl gabonát ad a hajdúknak. (23)

Más adatok szerint Gyimesben a német (osztrák) katonák elvették és levágták a helyiek ökreit. (24)

1702-ben 400 székbeli dolgozik a vár mellett egy hétig az új sánc építésénél. (25)

1701-ben erőszakkal hajtják az embereket Csíkból Gyimesbe szénacsinálni a katonaság részére. (26)

Az iratok vizsgálgatásából kitűnik, hogy a várnak nagy fontosságot tulajdonít Csíkszék, mert nemcsak a birtokos községeknek, de pl. Alcsíknak is voltak itt szerez őrtállói: „Alcsíknak Gyimesben lévő szerese... Szentkirályi Csíszér Ferenc szerese lévén a gyimesi várnál”. (27) Eddig tehát a legtöbb írott dokumentum a várral kapcsolatos. Gyimesről, mint hivatalos településekről dokumentumokban nincs szó. De egészen biztos, hogy lakosok vannak itt, amit már előbb is láttunk. A XVIII. század közepén benépesül az egész Gyimes.

Guberniumi rendeletek szólnak már károkról, járványokról (1770), 1771-ben egy csíkszéki térképen már Ugra is jelen van, és ugyanebben az évben Barackost is megemlíti egy járvány kapcsán 15 házzal és 19 lakóval. De ezek még nem voltak hivatalos faluközösségek!

Kik is voltak itt az első lakosok? Egyesek szerint Csíkból, Gyergyóból, Háromszékről menekült zsellérek, jobbágyok, katonaszökevények telepedtek ide a patakok fejébe. Aztán soraikat gazdagították a Moldvából Csík fele közelebb húzódó csángók is, akik szintén Gyimesbe telepedtek le. A fenti állításokat igazolják a nevek is: lehetett közös ősük, de ma már nem tartják

A gyimesi csángók élete

a rokonságot. Így a Tankó vezetéknevet viselik a Bitangok, Ugethányok, Rajkók, Mozsikások stb. Egyesek közülük úgy tudják, hogy ők Moldvából származnak. De már a XVII. században találkozunk ezzel a névvel Gyergyó-kilyénfalván, később Udvarhely környékén Szentkeresztbánya, sőt Kriza János Háromszéken is jegyez ilyen neveket. Egy madéfalvi összeírásban már 1600-ban találkozunk a névvel. A TANKÓ valószínű, hogy a Tamás, Tamkó kicsinyítő alakja. Az ANTALOK állítólag Felcsíkról származnak, de ez a vezetéknev Kőrispatakon is régi és gyakori. A MOLNÁROK úgy tudják, hogy Makkfalváról, a SZŐCSÖK Kézdivásárhely környékéről, a BODOROK egy része Fogaras környékéről, mások Moldvából jöttek, a CIHEREK hegyirablók voltak, a BARÁK Felcsíkról, a Jánók Szentgelicéről származnak. A FIKÓK és MIHÓKOK a szájhagyomány szerint Moldvából jöttek vissza. Tankó Póra János 77 éves kápolnapataki adatközlő még visszaemlékszik arra, hogy a moldvaiakkal még tartották a rokonit kapcsolatot, és a moldvaiak még a nagyapja gyermekkorában gyalogösvényeken jöttek a középleki búcsúra. Tovább faggatva a neveket az AMBRUS nevének egy része Moldvából, mások Felcsíkról származtatják magukat. A KAJTÁROK Dánfalváról, a RÓKÁK pedig Moldvából jöttek. Hogy mikor, azt pontosan évhez kötni nem lehet! Imitt-amott a csíki dokumentumokban, összeírásokban már jelen vannak. Így 1722-ben íródott a következő szöveg: „erőszakkal területeket foglalnak el a Gyimesben ottlakók, esetleg bérelnek földeket”.(28) Ebben az időben már léteztek nem hivatalos állandó települések Gyimesben. A feltevések szerint legegyszerűbben Sánccpatakon jött létre állandó település, lent a vártól nem messze. Majd Hidegségen (Barackos), a Tankók patakán (ma Kápolna-patak) és Ugrán is léteznek állandós lakások, házcsoportok. Még egy 1721-es összeírás beszél Gyimesben 19 vándorló családról. A helyi hagyomány szerint 1694-ben egy tatár betöréskor a Csíkból elhurcolt emberek közül egy Ambrus nevezetű megszökött, és itt elrejtőzött, talán ő volt az első telepes! Hogy katonaszökevények is meghúzódtak a völgyben, bizonyíték arra egy 1758-ból származó utasítás, melyben a Gubernium utasítja a széket, akadályozza meg a fiatalok szökését a katonaság elől. (29)

Egy 1764-es összeírás szerint Bilibók Emericus, Michael Bilibók és Ioanes Moldovan csíkszépveziek (de gyimesi lakosok) szerepelnek, mint akik megszöktek az összeírás elől.(30) 1771-ben Ugra már mint település (nem hivatalos) jelentkezik, „egy pestis járvány innen indult el”.(31)

Nagyon régi település Felsőlokon a Rána-pataka (ma Ciherek-pataka) és Sántateleken a Tatros felső folyása. Amint látjuk, a települések a patakok fejében alakultak ki, és innen később benépesültek úgy a völgyek, mint a Tatros mente. Először pásztorkunyhók, ideiglenes szullák épültek. Erről is vannak visszaemlékezések az 1800-as évek elejéről:

„A gyimesi Szorosnak Moldvában siető Tatros völgyében elterülnek itt-ott csoportokban, másutt puskalövésnyi távolban egymástól, a mellékvölgyes torkolatban egyenként tűnve fel a havasi lakok, melyek körül ledöntött, s ctyeobekre guzzsal kötözött fenyőszálfák kerteket öveznek.” (32)

Antal Imre említi könyvében (Gyimesi krónika), hogy a fegyvertartás még az 1900-as évek elején is szokás volt itt, akik ide szöttek valahonnan, azok kezdetben – amíg meg nem gyűlt a bajuk a hatóságokkal – vadászgattak az állattartás és favágás mellett. Először főleg juhtenyésztéssel foglalkoztak, télen juhaikkal Moldvába is lehúzódtak, ahol enyhébb volt a tél, mint itt a hegyekben. Tehát ők is, akárcsak más szomszéd népek költözők, „transzhumán” életmódot folytattak. A szájhagyományok szerint ilyen életmódot folytattak a Pórák, a Bodorok, a Tankó-patakiak. Kapcsolatuk a moldvai csángókkal egészen a XX. század harmincas éveig fennmaradt. A XVIII. században Gyimesbe, főleg a mai Bükkbe és Hidegségre román pásztorok is telepednek le. A felső két községben ezek már csak nevükben őrzik eredetüket. Ilyenek: Oltyánok (Oltean), Vaszi, Györgyice (Gheorghiza), Baliga, Ungurán stb. vezetéknevűek. Ezekről említést tesznek a csíkszéki irattárban található dokumentumok is (1792–1802). Ugyanitt említtem meg, hogy Mária Terézia megtiltja a Moldvában történő teletetést, amiről előbb szölkünk. Azt a tényt, hogy katonaság elől is bujkáltak itt, mi sem bizonyítja jobban annál, minthogy rengeteg puskát rejtegettek. Így csak 1814-ben, hatósági paráncsra 56 darab flintát (elöltöltős puska) találtak egy jegyzőkönyv szerint „Felső Gyimesben és Alsólok vagy Bükkben”.

Gyimes lassan benépesült és később hivatalosan is települések, falvak, majd községek lettek. De nézzük meg a továbbiakban, mi itt az általános felfogás, honnan származtatják magukat a csángók, létezik-e eredettudat és szölkünk magáról a csángó szóról is.

Legismertebb csángókutatóink: Horger Antal, Vámszer Géza, Gegő Elek, Orbán Balázs, Teleki József, Teleki Domokos érintik a „csángó” szó eredetét és a csángóság történetéről is beszélnek. Véleményeik sokszor különböznek, pontosan az írott dokumentumok hiánya miatt. Maga a *csángó*-szó először egy 1443-as iratban fordult elő. Majd Gegő Elek 1560-ból talál egy Csángó Andreas nevű bejegyzettet. De nem világos egyik esetben sem a szó jelentése! Orbán Balázs úgy értékeli a szó jelentését, hogy elcsángál, félrejár a többségtől. Beke György is így magyarázza: „csángó, ácsorgó, barangoló, félrejáró”. A névről ők maguk is úgy tudják, hogy jelentése elcsángál, félrehúzódik. Akadt olyan adatközlő is, aki a csángó szót a „csenget”-ből származtatja. Mindenesetre a mai értelemben a szót a moldvaiakról először Zöld Péter írta le, a madéfalvi veszedelemkor Moldvába menekült pap.

Azt 1781-ben jegyzi egy levelében, hogy csángó-magyaroknak hívják a moldvai magyarokat. A gyimesiekről a csángó melléknevet a XVIII. század

A gyimesi csángók élete

végén írt két útleírásban olvashatjuk. Teleki Domokos 1796-ban a következőket írja: „A Gyimes Lunkai lakosokat a csíkiak csángóknak nevezik, mivel ők vándorló emberek, lakhelyeiket gyakran elhagyják”.

A másik útleírásban így ír Teleki József: „Közel a Passzushoz (szoros) lakosokra találsz, házaik széjjel vagynak, székelyek, Csíkból vonták ide meg magukat, némelyek Moldovából is jönnek vissza az kivándorlott székelyek. Ezen lakosokat tsángóknak szokták nevezni.” (34)

A csángó szót először a moldvai magyarokra vonatkoztatták. A gyimesiekre, úgy néz ki, a csíkiak használták először ezt a kifejezést. A Csíkszék irattárában pl. az 1700-as évek végén találunk több ilyen bejegyzést: „Gyimesből személyek, csángók Szentmihályra mentek, nevezetesen egy Bodor József nevű”. Ugyancsak 1796-ban Aranka Györgynek írt egy levelet a csíksomlyói nyugdíjas pap, Farkas N. János, aki a gyimesieket csángóknak nevezi: „...a Lokon lévő csángók eredetére is gondja lesz...”

A gyimesi csángókban él tehát az eredettudat, az 1950-es években még majdnem mindenki tudta, honnan jöttek az elődjek. De amint már említettük, létezett és létezik a mai napig egy néma ellentét a csíkiak és a gyimesiek között. Ez részben onnan származik, hogy az elődök birtokot osztottak. Más oka a székely gög, amellyel lekezeltek a csángókat.

Érdekes a történelmi szemléletük, a történelem kronologizálása is. Még a század 80-as éveiben, sőt ma is így osztják fel a történelmi korszakokat:

- Régi magyar üdő (1919– 20-ig)
- Régi román világ (1920–1940)
- Kicsi magyar világ (1940– 1944)
- Orosz bójövetel után
- Ceaușescu után

Gúny tárgya volt a székelyek szemében a csángók öltözete, kieresztett inge is, amely viselet a be nem avatott szemében romános viselet. Igaz, vannak a moldvai és csángó viseletnek hasonló elemei, darabjai. Mert akik valami elől ide menekültek és bujkáltak, azok a magyar szót rejtették e viselet mögé. De kieresztett inget viselt általában a balkáni paraszt, sőt a XVII. században az arató, szántó magyar paraszt is. Ezen kívül a színek mindent elárulnak. A csángók magyaros színekkel díszítik öltözetüket, míg a moldvai ingek, övek túldíszítettek, igen-igen tarkák! De a virágok, hímzések elnevezései, motívumai is eltérőek. Persze ezt ismerni kell és csak akkor lehet ítélni. Mert a kieresztett ing alá rejtették és megőrizték az archaikus, szép magyar nyelvüket. Idevágó, hogy egy mindent tudó öreg csángó hogyan mutatta be az 1950-es években Marosvásárhelyen a gyimesi híres vegyes kórus tagjait. Előre bocsátom, hogy viseletük után sokan románul szóltak a kórus tagjaihoz. Persze ők nem tudtak válaszolni, mert akkortájt

még kevesen tudtak románul. Íme, a mi jó öregünk hogyan mutatta be a kórust: „Uraim, mű vagyunk a gyimesi csángók! Nézzenek meg jól! Világ életünkben minket egyesek erősen szerettek a szép beszédünkért, de untak a gúnyánkért! Mások pedig szerettek a gúnyánkért és erőt untak a beszédünkért. Hát, ezek vagyunk mi!”. Csángós öltözetüket egészen a 70-es évekig megőrizték, de soha nem tevődött fel a hovatarozás, a honnanszármazás, modernebb kifejezéssel az identitás kérdése. Még napjainkban is majdnem mindenkinek van egy-egy rend csángós ruhája, de már csak ritka alkalmakkor öltik magukra: elsőáldozáskor, bérnialáskor, szüreti bálra, valamint a csíksomlyói búcsúra veszik fel.

Gegő Elek 1838-ban írta a következőket: „Délután a sáncriban, a Tatros vize kígyózó medrében a magyarajkú, de román öltözetű emberek közé a Lokra értünk. Hol hajdan Szent László királyunk a kunokkal megütközött, s ahol tiszteletére kápolna épült, romjait ma is látni...”.(35)

A kápolna romjai ma is látszanak, mellette egy kis kútban ma is a gyimesiek látni vélik szent királyuk lova lábának nyomát. Több mint bizonyos, hogy Szent László soha nem járt itt. De szelleme élt és ma is él. Gyimesben ma is több tucatnyi mondát ismernek, mesélnek a csodás királyról.(36) De nézzük meg mit gondolnak és mondanak a csángók saját maguk eredetéről. Él-e a magyarságtudatuk?

A GYIMESI CSÁNGÓK MAGYARSÁGTUDATÁRÓL

A csángóság kérdését a XVII. századtól napjainkig kötetekre rúgó tanulmányokban vizsgálták a tudósok. Még is, sokan nem ismerik még a magyarok közül sem a csángóság történetét. Az idegenek pedig meghamisítják az eredetükről szóló elméleteket, hogy a maguk javára magyarázhatják azt. A 60-as évek után azonban az erőltetett internacionalizmus ellenére is Magyarországról nemcsak néhány kutató, de az ifjúság is nagymértékben érdeklődik a határokon kívül szorult magyarság sorsáról. Amint már említettük, valamikor mindenki tisztában volt azzal, hogy honnan jött, honnan származott. Az idők folyamán elkoptak ezek az ismeretek, úgy érzik, hogy itt vannak, amióta áll a világ. És mivel sokszor élbe kerültek a föld, az erdő miatt a székelyekkel, nem tartották magukat székelynek! Persze, ehhez hozzájárult a buta székely góg is, mert napjainkig lenézik a csángót, másodrendű polgárnak tekintik. Egyáltalán, éppen ezért, ha hazulról elkerülnek iskolákba, egyetemekre, munkára a csángó fiatalok, nem hangoztatják, nem büszkék arra, hogy ők csángók. A székelyeket „magyaroknak”, „falusiaknak” titulálják. De soha sem vetődött fel az a kérdés, hogy ők milyen nemzetiségűek, mert arra mindig egyértelműen azt válaszolták, hogy ők magyarok. Érdekes, úgy érzik ma is, hogy a magyarországi magyarok jobban megbecsülik őket,

A gyimesi csángók élete

mint a csíki székelyek! Amint már mondtuk, a ruha sokszor megtévesztette az embereket. Pedig az ötven vagy hatvanéves emberek még a század közepén sem tudtak románul, mert Gyimesből, főleg az asszonynépség alig mozdult ki. S akkor hol tanulhatott volna meg románul és miért? Ő nem hibás azért, hogy a határok innen elköltöztek! Jól bizonyítja ezt egy adoma is: A hatvanas években az egyik gyimesi ember állami munkára szeretett volna menni. Be is adta annak rendje és módja szerint a kérését és önéletrajzát. Várta az eredményt. Háromszor is visszadobták az önéletrajzot, amíg a káderes megkérdezte tőle:

„– Miért azt írja, hogy Magyarországon született? Akkor miért nem maradt ott?

– Jaj én ott maradtam uram, ahol születtem. Csak Magyarországot ment el tőlem...”

A felcsíki nyelvjáráshoz tartozik, de nem olyan nyitott *a* hangot használnak és az *e* is közelebb áll az irodalmi kiejtéshez. Orbán Balázs a legnagyobb székely ittjártakor meghallgatva a lakodalmi búcsúztatókat, a következőket írta: „Ezek mutatják szép, zengzetes nyelvünknek fejlettségét... és ez a nyelv költői beccsel bír”. Érthető az, hogy a 60-as évekig archaikusnak tűnt ez a nyelv, hiszen alig mozdultak ki innen az emberek, és minden elszigetelt helység jobban konzervál úgy szokást, mint nyelvet.

A 35 féle táncot vizsgálva, amelyeket még az 1970-es években is mind táncoltak, Varga Gyula néptánckutató megemlíti: „Gazdag lehetett valamikor a csíki székely néptáncrepertoár, ha ennyit megőrzött a hagyományörző Gyimes „Feltevődik a kérdés, hogyan őrizték itt meg egészen a 70-es évek végéig a 35 féle táncot, mikor a székely néptáncrepertoár sem lehetett ilyen gazdag. Erre egyszerű a válasz: Idé nem csak a székelységtől csángáltak, hanem Moldvából is, és ők hozták a körben táncolt balkán táncokat. De jöttek más helyekről is, mindenki hozta a maga kincseit, amelyeket itt egységessé ötvöztek. A gyimesiek hiedelemvilága, szóbelisége, szokásvilága is így ötvöződött és ezért olyan gazdag. De a gyökér maga, az székely. Mind nyelvben, mind szokásokban, anyagi és szellemi kultúrában. Egyetlen példa erre: amit ma gyimesi jellegzetességnek könyvelnek el, a kéttagú zenekar, a „mozsikás és gardonyos” egyáltalán nem helyi „találmány”, hiszen a 60-as évekig még Felcsíkon, Szentdomokoson is ilyen zenekar szolgálta a talpalávaló zenét. Itt, Gyimesben, hála a Pulikáknak, Halmágyiaknak, Zerkulának, máig is él ez a zene. Kevesen tudják ma már, hogy a fenti zenészek elődjei Felcsíkról jöttek! De hadd ne fejtessük azt, ami nem szorul bizonyításra. Inkább nézzük meg, mi a véleménye a mai csángónak eredetéről és magyarságtudatáról.

Először is, ritka az a család, amelyik nem tudná, honnan jöttek ide az ősei. Mert ők állandó kapcsolatot tartottak a „falusiakkal”, a „magyarokkal”. Ez a

kapcsolat valamikor a rokoni érzésekre alapult, majd átalakult szellemi és gazdasági kapcsolattá. A legrégebb időktől, mivel Gyimesben fejletlen volt a kézművesség, a bútorkat, szerszámaikat, gazdasági eszközeiket Csíkból szereztek be, de itt vásárolták a búzát, rozst, itt öröltették a finomlisztet, a székelyektől bérelték, majd megvásárolták a földeket, erdőket. Ők tejtenmék, deszkát, állati bőrt adtak cserébe a falusiaknak.

A szellemi kapcsolatról így vallanak:

„Mű mind arról felől jöttünk ide. Nagyapám mesélte, hogy a csíkiakkal örökké tartottuk a kapcsolatot. Még az én gyermekkoromban es Magdolna-bócsúra a hegyen jöttek keresztül a magyarok és megézni (vendégségbe) vitték őket a lokiak.” (Ambrus Fülöp sz. 1907)

„A legszebb az vót, amikor a pünköszi bócsúra mentünk, és a mű keresztünk találkozott a csíkiakéval. Lehajtottuk a nagy lobogókat, kereszteteket, suhogtattuk, suhogtattuk, úgy köszöntöttük egymást. S mind, ők es mű es sírtunk örömünkbe, hogy még egyszer találkozhattunk.” (Mónus Berta sz. 1922)

„Román iskola volt akkor s én egy kicsi katekizmus könyvből tanultam meg magyarul olvasni egyedül. Mert a román tanyító egy szót sem tudott magyarul, mű sem románul. Ilyen iskola volt akkor!” (Tankó József Jáni sz. 1916)

Persze, amint láttuk, ellentétek is léteztek az ide csángáltak és a székelyek között. Nem csoda, hiszen földet, vagyont osztottak és ma is öltre, perre megy testvér testvérral is egy darab birtokért. De egy biztos: minden körülmények között élt és él a származástudatuk. A legújabb, embereket egymás ellen uszító földtörvényről mondja elkeseredetten Bartos Imre 61 éves felsőlóki gazda: „Amikor az őseink elindultak volt Csíksországból, kár hogy nem mentek volt a tengerig, hogy hulltak volna oda bele! Ahonnan eljöttünk, ott sincs földünk, s ami itt van, az sem a mejnk.”. Az elkeseredésen túl, világos, hogy tudatában van, ki ő és honnan származik. Felvetődik a kérdés, büszkeség-e csángónak lenni, vagy szégyen? Szégyennek nem szégyen, de egyáltalán senkit sem hallottam, hogy büszkélkedett volna a csángó mivoltával! (A fentiekben taglaltuk az okokat.) A szónak lekicsinylő, pejoratív mellékeze van! Bizony sokszor volt gúnytárgya a csángó, éppen testvérei tudatlansága miatt, és nem hiszem, hogy valamikor is büszke lehetne csángóságára. Tehát mondjuk ki kereken, sértett, lenézett, lekezelt fél ő. A román lebozgorozza a csángót, mert nem tud románul, a székely pedig „lecsángozza”, annak ellenére, hogy sokszor szebben beszél az ősei nyelvét, mint például a felcsíki székely. Igaz, ezt az érzést lassan a székelyek is tapasztalták, mert az anyaországban ők is romániai góbék, a butábbak szemében pedig egyenesen románok! Annak érdekében, hogy a csángók leküzdhessék egy kisebbség kisebbségének kínzó, sokszor megalázó érzését, úgy tapasztaljuk, hogy a magyarországiak tették a legtöbbet! Amikor még az bűn volt, már akkor is

A gyimesi csángók élete

ellátogattak ide, összegyűjtötték szellemi javainkat, közzétették azokat, hogy valóban a magyar egyetemes kultúra javaivá váljanak. A gyimesiek körében – itt helyben – a magyarságtudat, az eredettudat ápolásáért legtöbbit az egyház és az iskola tett a történelem folyamán. Egyetlen példát említünk itt: Gyimesbükköt, a legalsó gyimesi nagyközséget politikai okokból a 60-as években elszakították a többi gyimesi csángótól és adminisztrációs úton Bákó megyéhez csatolták. Így az iskolák, az adminisztráció nyelve és a feliratok automatikusan román nyelvűek lettek. Még a legnehezebb években is, amikor már leírni sem volt szabad a magyarnyelvű helységneveket, a bükki katolikus pap magyarul írni-olvasni tanította a templomban a csángó gyermekeket. Igen, írni tanította, és nagy volt az érdeklődés. Az 1989-es események után a bükki csángók többször is kérték, csatolják vissza községüket a völgy másik két helységével együtt Hargita megyéhez. Senki nem hallgatta meg őket, akik harminc év alatt román iskolába jártak, azok már magyarul keveset tudnak segíteni iskolás gyermekeiknek. Valakik elérték céljukat, ma már többen adják román iskolába gyermekeiket itt is. A könnyebbséget választják, pedig otthon csak magyarul beszélnek. A bükki iskolákat a harminc év alatt román tanerők lepték el, alig akad magyar ajkú tanár! A gyökértelen, alig induló magyar iskolákban képzetlen tanítók, tanárok dolgoznak. Ez a másik oka annak, hogy a szülők félnek rátérni a magyar oktatásra. Pedig az egyház mellett az iskola tette mindig, a történelem folyamán, amit tennie kellett, hangos ceremóniázás nélkül. Ezért kérték már 1934-ben is a magyar iskolát a gyimesiek. Nehéz lenne megmondani, ki az oka annak, hogy miért nem követelik ma a magyarnyelvű iskolát a gyimesbükkiek, hisz a másik két testvérközségben csak magyar nyelvű iskolák működnek, és mégis bátran állíthatjuk, hogy a továbbtanulási arány sokkal jobb, mint Bükkben. A legszebben arra a kérdésre, hogy minek vallja magát, íme hogyan válaszolt Tankó József (Jáni) 78 éves csángó: „Hát én magyarnyelvű vagyok, kárinkodok, jajgatok, hát akkor mért kérde, hogy én mi vagyok?” Itt nem volt soha könnyű az élet, de a csángókat vonzotta a nagy szabadság! Az elődök jól tudták, mitől menekültek ide, de tudták azt is, hogy kik ők. Csak, sajnos, a történelem menete sok ember gondolatát össze-vissza zavarta... A Gyimes völgyét, ahol több mint 15000 csángó-magyar él, vízvázlatos hegyláncok sorozata határolja a csíki-gyergyói székelylakta területektől. Ezek a magas hegyek elhatárolták, de soha igazán nem választották el őket egymástól. Ma is tudják kik ők, és azt is, hogy honnan csángáltak ide. Gyönyörű balladáikban, keserveseikben gyakran énekelnek a bujdosásról. Valahol, Háromkúton, amely még Gyimeshez viszonyítva is egy igen-igen eldugott tanyavilág, néhány ház alkot egy falucskát, ők is gyimesi csángóknak vallják magukat Kallós Zoltán, a gyimesi népdalok megszállott, tudós gyűjtője a következő régi baladás hangulatú keservesre talált:

Elbujdosok, megpróbálom
 Ha elveszek se lesz károm
 Ingem úgy sincs ki sajnáljon
 Ki értem könnyet hullasson!

Elgondolkodtató, miért olyan szívszaggatóan szomorúak a gyimesi balladák, keservesek. Íme egy példa a száz közül:

A gyimesi hegyek kőből vannak rakva
 Sok jó édesanya sírva jár alatta
 Ne sírj, édesanyám, ennek így kell lenni
 Minden jó családból egynek rossz kell lenni
 Édesanyám voltál, mért nem tanyítottál
 Mint a vékony nádszált, mért nem hajlítottál
 Hajlítottál volna, meghajlottam volna
 Világ csavargója sohasem lettem volna

Vajon, amikor a csángók idecsángáltak, hozták magukkal a szomorú énekeiket és úgy általában hajlamukat a szomorúság felé, vagy itt tettek szert arra? Ki tudná ezt már megmondani? De annyi biztos, hogy még nem vettem részt olyan lakodalomban, melynek a végén, úgy reggel felé el ne énekelték volna, legtöbbször sírva azt a keservest, hogy:

Én Istenem, mért vertél meg
 Mikor nem érdemeltem meg
 Mért vertél meg, jobban mint más
 Én sem voltam rosszabb, mint más!

Ami a gyimesi csángó nyelvjárást illeti, tulajdonképpen nincs is ilyen. Alapjába véve az közös a felcsúkiakéval. Ami eltérés van hangtanilag, az abból adódhat, hogy ide máshonnan is érkeztek az „elcsángáltak”, ezenkívül Gyimes földrajzilag elég elzárt vidék, és jól konzerválta a nyelv régi, archaikus formáját, ívét. Ezt még az iskola sem zavarta, mert bizony még Orbán Balázs szerint is, de a szájhagyományokból is kitűnik, hogy a csángók nem sokat fáradoztak a tudományért, mint bármelyik pásztorokodó nép. Nem sokat adtak az iskolázott, nadrágos emberre, két-három telet jártak iskolába. Így is mondták: nem két-három osztályt vagy évet, hanem két-három telet!

A következőkben megemlítenék néhány alig észrevehető eltérést, ami a csúkiak és gyimesiek beszédében észlelhető. Hangtanilag a csángóknál sok szóban megrövidül az *ó* és *ú* hang. Pl. ut, turo, buza. Viszont az *e* hang nem olyan nyílt, mint a felcsúki kiejtésben, amely már súrolja az *a* hang határát. Pl. ember. Van jónéhány szó a gyimesiek szókészletében, amit ma csak itt használnak. Pl.: aggató = edénytartó, ángyi = sógorasszony, бүтү = valaminek a vége, bambuc = cukorka, cefre = leányka, curung = vékony karó,

A gyimesi csángók élete

csiperke = rágó szurok, csökkent = fejletlen, duvaszka = egy orsónyi fonal, dürszöl = lesúrol, evet = mókus, megehül = éhes, firigyez-falángat = szóban támad, gezder = vékony gally, hetevén = fiastyúk, hiú = csűr és házpadlás, guzslыaskodik = a legény a leánnyal hál, izrik = tüsszent, regek = ordít, sebestej = savanyútej, moszt = fűrészpör stb. Az itt használt szavak egy részét a moldvai csángók is használják. Pl. bitkó = hegycsúcs, tentelló, fetyelló = kissé ütődött. Világos, hogy az ilyen szavakat a Moldvából ide visszahúzódnó csángók hozták magukkal, ők pedig a románból vették át. Íme mit ír erről a nyelvről Demeter Tekla, magyarországi néprajzkutató a Salamon Anikó által gyűjtött „A gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák” című könyv előszavában: „A gyűjtemény, amelyet az olvasó kézhez kap, az egyik legarchaikusabb magyar nyelvű népcsoportnak, a gyimesi csángóknak mondáit, legendáit, imáit tartalmazza.” (37)

A HIVATALOS TELEPÜLÉSEK KIALAKULÁSA

Láttuk már mikor kezdett benépesülni és honnan jöttek az első lakosok. Azt is tudjuk, hogy ma a Gyimes völgyét három nagykéterjedésű, közepes népességű község alkotja: Gyimesbükk, Gyimesközéplok és Gyimesfelsőlok. A Gyimes völgye összlakosságának száma 15000 körül mozog, az 1992-es adatok szerint. Ebből Gyimesbükkön 5686, Középlokon 5443, Felsőlokon 3472-en élnek. Ez a szám változik, mostanában sokan visszaköltöznek a városokról is. Itt még mindig van természetes szaporulat is.

A legrégebb település hivatalosan és egyházilag is Gyimesbükk, utána Gyimesközéplok, és a legfiatalabb település Gyimesfelsőlok. Az 1563-as regestrum egyiket sem említi mint települést. A XVII. századi említések is inkább a várral kapcsolatosak, beszélnek elszórtan lakosokról, de nem hivatalos településekről. A hivatalos dolgaikat a „falun”, a csíki községekben intézték. A XVIII. század végén Gyimesbükkben községháza és hivatal alakul. Egészen az 1790-es évekig Gyimesközéplok közigazgatásilag Gyimesbükkhöz tartozott. Előtte pedig – ezt biztosan tudjuk –1782-től 1782-ig a csángók hivatalból Csíkszentmiklóshoz tartoztak. Mindenesetre a szétválás a XVIII. század vége és a XIX. század első éveire tehető, úgy gondolják a kutatók, hogy 1810-ben történt meg ez az esemény, mert 1815-ben Sándor Mihály, csíkszéki főkirálybíró egy átiratban Csíkygyimesloki mindkét bíróságot, a gyimesbükkit és lokit vagyis gyimesközéplokit említi. Gyimesfelsőlok pedig csak 1850–60 után válhatott külön közigazgatásilag Középloktól. Ez a különválás az 1900-as évek elején lett teljes.(38) Érdekes, a gyimesbükkiek ma is úgy emlegetik a középlokiakat, hogy a „lokiak”. Egy loki vette meg a lovamat”, „megyek a lokra piacra”. Tehát a XIX. században próbálkozott hivatalos falvakká rendeződni a szétszórt gyimesvölgyi patakok lakossága. Ez nem azt

jelentette, hogy leköltözték a patakok fejből a Tatos mentére. Habár a felsőbb szervek ezt is sürgették. Így pl. 1813-ban elrendelik „a Tatos mejjé-
 kit járhatatlan völgyekben levő kalibáknak egy helyre való telepítését”. (39)
 Azért tehetjük Középlok különválását az 1810-es évekre és nem előbbre,
 mert az 1784–87-es első Magyarországi Népszámlálási adatok egyetlen gyimes-
 völgyi helységről beszélnek, mégpedig Gimes Lunkáról 103 házzal, „94 csa-
 ládok” jogi népesség 507, tisztviselő 2, nemes 2, zsellér 94. Ez az összetétel
 már nem alkalmi telepésekre, hanem már valódi falu-szervezetre vall. (40)
 Egy 1850-es összeírás már önálló faluként tünteti fel Gyimesfelsőlokot, sőt
 1857-ből már ismeretes a falu bírójának a neve is Tankó Péter személyé-
 ben. (41) Ezekben az összeírásokban, írásos utalásokban zavaró az, hogy
 nem világos, a falu megnevezés önálló közigazgatási területet jelent-e vagy
 csak olyan egyre szaporodóbb házcsoportot, amely valamelyik csíki anyaköz-
 séghez tartozik. Mert Orbán Balázs is félreérthetetlenül 1866 körül három
 faluról beszél: „Felső-, Közép- és Alsó Gijmesről vagy Gijmes Felső Lok,
 Gijmes Közép Lok és Gijmes Bükkről. Csak onnan gondoljuk, hogy ezek
 már hivatalos települések, amikor a csángók előljáróiról beszél, akik ők
 maguk sem tudtak írni-olvasni. Tehát már voltak előljáróik. A későbbi utazók,
 kutatók a három gyimesi falut, majd községet mindig együtt tárgyalják. Ki
 gondolta volna, hogy képes valaki ezt a mindenképpen összetartozó területi
 egységet szétszakítani tiszta politikai megfontolásból. Márpedig ezt tette a
 román állam. Az 1960-as években a legelső gyimesi községet, Gyimesbükköt
 közigazgatásilag kiszakították természetes egységéből és áttették Bákó me-
 gyéhez. Akkor még nem mindenki értette a cselekedet célját: szétválasztani
 egy évszázadok óta összeforrott népcsoportot. A legnagyobb és legrégebb
 gyimesi községben megszüntették a magyar oktatást, román ajkú tanárok és
 tisztviselők lepték el a községet. Azt gondolná az ember, hogy amikor 1989-
 ben a fejünkre szakadt a felemás romániai demokrácia, megváltozik ez az
 állapot. Hát nem így történt. Amikor az elrománosításról, a „nemzeti államról”
 van szó, amely Románia esetében egyáltalán nem nemzeti állam, akkor nin-
 csenek pártérdekek, akkor az elvakult nacionalizmus és sovinizmus min-
 denkor mindent elsöpör. Jöhet Európai Unió, bármi a világon, ezt az érzést a
 románok még az elkövetkező ötven évben nem fogják levetkőzni. Ott, ahol
 10-15 vallás közül (figyelem, nem szekta!) csak egy az államvallás, ott ez a
 felfogás még sokáig élni fog. Hogy ne is beszéljünk arról, hogy a moldvai
 papok szerint a magyar nyelv az ördög nyelve! Szegény magyar nyelv és
 szegény magyarok! Sajnos, így állunk Gyimesbükkben: először az iskolákat
 vesztítettük el, majd lassan elveszítjük a lelkeket, a magyarságtudatot! Pedig
 a helyi küldöttek többször felmentek 1989 után Bukarestbe jogos kérésük-
 kel, hogy helyezték őket vissza közigazgatásilag a többi gyimesi községek-
 hez, Hargita megyéhez. Ez a kérés néma fülekre talált.

A NÉPESSÉG ALAKULÁSA A GYIMES VÖLGYÉBEN

A talált adatok nem mindig egyeznek, és éppen ezért kiválasztunk éveket, megvizsgálva a lakosok számát. Így az első biztos adat Gyimes völgye lakosságáról egy 1721-es összeírás, amely „tizenkilenc vándorló családról tudósít”. Az 1784–87-es első magyarországi népszámlálási adatok Gimes Lunkán 507 összeírt személyt találtak. (42) Tehát valós az a megállapítás, hogy 1786-ban még csupán 500 körüli az egész völgy lakossága. (43) Egy másik összeírás 1799-ből már 550 lakosról tesz említést. A következő adat ötven évvel későbbi, mely szerint 1850-ben már 2882 lakost írnak össze. Orbán Balázs 1866 körül az itt lakók számát 4000 körülire becsüli. Nem könnyű pontos adatokkal számolni ebben az erdők, patakok fejében szétszórta gyimesi világban. Ki tudja, valahol, valamelyik völgy, patak fejében hol vannak szullák, kálibák? De menjünk tovább a statisztikákkal. Egy 1868-as statisztika már 4848 lakosról beszél, míg 1893-ban 8305 személyt írtak össze, majd hét évre rá, azaz 1900-ban 8941 személyről esik szó. Ezzel beléptünk a bűvös XX. századba. 1910-ben 11666 lakosról tud a statisztika, amelyből 9631 római katolikus magyarnak vallja magát. (44) A magyarok mellett itt, főleg Bükkben, a Moldvával határos legalsó és legrégebb csángó községben románok is telepedtek le, akik később görög katolikus vallásúak lettek. De itt soha nem voltak az 1950-es évek előtt ortodoxok. Ezeket a görögkeletieket térítették át az ortodox vallásra – erővel – a kommunizmus éveiben. Hidegségen, Középlek egyik részén a szájhagyomány szerint szintén telepedtek le román pásztorok, akik Moldvából jöttek. Ezek, mivel itt senki nem beszélt románul, teljesen átvették a helyiek szokásait, nyelvét. Csak a nevük emlékeztet származásukra. E kitérő után, nézzük tovább statisztika szerint a lakosok számának változását. 1941-ben Gyimes völgye lakóinak a száma 14.117, melyből 13.485 magyarnak vallja magát. Érdemes megvizsgálni néhány számadatot. Ha az 1867-es és 1893-as évek adatait hasonlítjuk össze, 26 év alatt kétszeresére nőtt Gyimes lakóinak a száma. Ez egyáltalán nem lehetséges csak természetes szaporulattal, még akkor sem, ha nem volt ritka itt a 8-9 gyermek a családokban! Jöttek bizony, idecsángáltak kívülről, Csík- és Gyergyó felől és más magyar vidékekről az emberek, de jöttek folytonosan Moldva felől is. Csak így magyarázható a nagy szaporulat. Persze az idevándorlásnak ismert történelmi háttere van. Gondoljunk csak a székely határhozredek felállítására, amikor bizony futott a székely Moldva felé. Egészen biztos, hogy néhányan csak Gyimesig jutottak el, ott letelepedtek. De adatok vannak arról is, hogy már a madéfalvi veszedelem előtt, 1763-ban egyszerre Csíkból 278 család ment át Gyimesen Moldvába. 1764. január 7-ét követően (Madéfalvi veszedelem!) ki tudná megmondani hányan

vették a bujdosás tarisznyáját és menekültek Moldva felé? Csak az ének siratta őket:

„Mikor Csíkból elindultam, jaj...”

A vándorlás nem szűnik, 1775-ben a királynő szigorú büntetést ír elő az elvándorlókra. Persze, ha elfogták őket! Úgy látszik, a század elejétől, azaz 1900-tól a szaporulat lelassul, már alig akad bevándorló, csak természetes szaporulatról beszélhetünk. De arról, hála az Istennek, még mindig beszélhetünk, egészen az 1980-as évekig. Mert a születések száma jóval meghaladta mindig az elhalálozások számát. Itt egészen a 60-as évekig szinte ismeretlen fogalom volt az „egyke”. Érdekes jelenség, hogy amíg a múlt században és egészen a 70-es évekig 4–6 gyermek gazdasági erőt is jelentett, addig napjainkban ha valakinek sok gyermeke van, az nyomort jelent és a közösség leértékelően beszél ezekről a családokról. Ha megvizsgáljuk a számokat, természetes szaporulattal is jócskán nőtt a lakosok száma. Így 1900-tól 1910-ig 2725-tel, míg 1910-től 1941-ig, tehát 31 év alatt mindössze 2415-tel, tehát lassul a szaporulat, ekkor 14.117 lakosa volt a Gyimes völgyének. Itt aztán meg is állt a szaporulat. Az 1998-as év volt az első esztendő, amikor többen haltak meg, mint ahányan születtek. Ha 1941-ből átugrunk 1979-be, alig észlelünk szaporulatot. Igaz, közben volt már egy viláágégés, ahol a gyimesiek is, akik a feláldozott magyar hadseregben harcoltak, lefizették szomorú adójukat magyarságukért. Napjainkban is 15.000 körül mozog a Gyimes völgye lakóinak száma. Ha eddig csak bevándorlásról szoltunk, itt az ideje, hogy beszéljünk a visszavándorlásokról is. Szó lesz a Gyimesből máshová vándorlásokról az idők folyamán. Először Dánfalváról, Csíkszentimrérről, Karcfalváról, Szépvízáról kapunk jelzéseket, miszerint oda egész családok telepedtek át Gyimesből. Egy nagy kivándorló tömeg az 1946–47-es szárazságok idején hagyta el szülőföldjét és több százan az Érmellékére, Pécskára, Lugos környékére telepedtek le. Először tanyákra, a falvak mellé tömörültek, majd később a termelősövetkezetekbe olvadtak, és a közeli városokban állami munkákat vállaltak a fiatalok. Így pl. Érmihályfalván, Érkeserűn, a Középlokról elszármazott Blágák egy egész faluközösséget alakítottak. Mások közelebb vándoroltak és csángó falucskákat hoztak létre. Ilyen pl. a Csíkszeredához tartozó hegyaljai település Csiba, vagy Alcsíkhoz közel kialakították Egerszéket és Gyürkét. Háromszék vidékén, Kézdivásárhely mellett is telepedtek le. A termelősövetkezetekben a csángók kitűnő munkaerőnek bizonyultak az általuk több száz éve gyakorolt állattenyésztésben, így a gazdaságok előszeretettel foglalkoztatták a gyimesieket. Érdekes megfigyelni, hogy bárhová mentek, együtt maradtak, nem vegyültek – főleg az első tíz-tizenöt évben – a bennszülöttekkel. Jó példa erre a Sepsiszentgyörgy melletti Szépmező, ahol a farmon gyimesi

A gyimesi csángók élete

származású csángók dolgoztak, valóságos csángó negyedek hozták létre, magukkal vitték a csángós ünneplő ruhájukat, szokásaikat, népdalaikat, táncokat, saját kultúracsoportjukkal évente, versenyeken megörvendeztették a város nézőközönségét, színesebbé téve ezzel a kulturális életet. Gyermekük betelepültek a városba, iskolákat végeztek, de nagy eseményekre hazajöttek a Gyimesekbe. Ezen kívül a nagy iparosítás éveiben, amely úgy felbolygatta a világot és csúcspontját a hetvenes években érte el, százak költöztek a közeli városokba, Csíkszeredába, Gyergyóba, Udvarhelyre, a moldvai városok közül Komonestre, Mojnestre, Galacra, Onestre, Borzestre. Sok gyimesi telepedett le Brassóban is.

A két világháború között, de még a hatvanas években is, olyan tanyákra telepedtek ki a községekből sokan, amelyek 20 házzal iskolát is építettek, boltjaik vannak. A fiatalok igyekeztek innen városra, főleg Gyergyóba telepedni, de többen ott a tanyán építettek lakásokat. Ilyen falvacskák: Háromkút, Farkaspalló. Ezek hivatalosan Középlokhoz tartoznak. A felvázolt elvándorlásokból következett az a tény, hogy 1941-ben 14.117 lakója volt Gyimes völgyének, és a szám a mai napig alig változott. A három községben a XX. század elején a születések száma 200–250 körül mozgott. Az 1910–20-as években ez a szám néha elérte a 300-at is, igaz, elég nagy volt a gyermekhalandóság és más betegségek, pl. a torokgyík is gyakran aratott. Majd közbejött a két háború és a kivándorlások. Aztán, amint említettük, a nagy, erőltetett iparosítás, ingázás, és az eddig szokatlan következménye a nők ingázásának, az egykezés: sok családban már nem tudtak annyi gyermeket vállalni, mint a század első felében. Új igények jelennek meg a lakásépítésben, azok berendezésében, megjelent az autó is. És a bűvös 15.000-et nem tudta és nem is hiszem, hogy valaha is át tudja lépni Gyimes lakóinak a száma. Mert 1998-ban először, több volt az elhalálozások, mint a születések száma. Szép, nagy házak épülnek, de az udvarokon alig lézeng egy-két gyermek. A népesség száma így alakul 1900 és 1992 között: 1900: 8.941, 1910: 11.666, 1930: 12.362, 1941: 14.117, 1956: 14.186, 1966: 14.382, 1971: 14.413, 1977: 14.290, 1992: 14.402.

AZ EGYHÁZKÖZÖSSÉGEK KIALAKULÁSA, TEMPLOMOK ÉPÍTÉSE

A templom, az egyházközösség kialakulása a falu vagy község formálódásának fontos ismérve. Íme, mit mondanak az adatok a gyimesi községek egyházközösségeinek kialakulásáról: A XVIII. században, mivel itt nem volt templom és papi szolgálat, az esküvőket és születéseket a csíki községek plébániáin jegyezték be. Már elébb találkoztunk ilyen esetekkel. De hadd említsünk még meg néhány bejegyzést, amelyek a csíki községek

anyakönyveiben ma is megtalálhatóak: „1745–48 között három moldvai Gyimesen élő katolikus vallású családot jegyeztek be a somlyói anyakönyvbe. 1760 és 1800 között harminckilenc gyimesloki házaspár nevét írták be a csíkszentmiklósi, a rákosi és somlyói anyakönyvekbe.” (45) A gyimesi csángók kivétel nélkül ma római katolikusok. Akik görögkeletiek voltak, azok román származásúak, még akkor is, ha közben egyesek elmagyarosodtak. Ilyenek ma főleg lent, Bükkben vannak, és habár erőszakkal térítette őket a román állam az ortodox vallásra, sokan ma is azt tartják és furcsamódon, ha magyarul is beszélnek, románként vallják magukat. Ide a reformáció nem jutott el, mert János Zsigmond próbálkozásaikor Gyimes völgye lakatlan vidék volt. Aki ezután idekerült Csíkból, Gyergyóból, az már eleve római katolikus volt. Jöttek mások is Udvarhely, Háromszék környékéről, de azok mind áttértek a többség vallására. A gyimesiek egészen napjainkig mélyen vallásos érzésű emberek, különösen a Mária-kultusz jellemzi hitüket, és mivel állattartással foglalkoztak, különös szerepe van imáikban Pádovai Szent Antalnak és a keddi böjtnek. Máriát minden imájukba belefoglalják, és szerintük Csíksomlyó, ahol a csodatevő Szűz Mária szobra áll, és ahová búcsúra járnak hálát adni a csodatevő nagyasszonynak, Róma után a legszentebb hely. (46) Máriát „Babba Máriának” becézik, ami drágát, szépet jelent.

Az 1784–87-es első magyarországi népszámlálás Gyimes Lunkán egy papot is talált. Habár ezután is vannak házassági és születési bejegyzések a csíki anyakönyvekbe, annak az lehet az oka, hogy Gyimes felső részeiről inkább mentek az emberek a „falura”, azaz Csíkba. Pedig tudjuk, hogy 1782-ben a somlyói ferencrendi szerzetesek plébániát alapítanak Bükkben s így egyháziilag is törvényes lett az ideiglenes település. Az elnevezés: Csíkgyimes egyházmegye, „...a hozzá tartozó bükki filiájával 416 hívője van” (47) A bükki plébánián 1785-ből vannak az első anyakönyvi bejegyzések. Gyimesközéplok 1782-ig Csíkszentmiklóshoz, azután pedig a gyimesi (bükki) egyházközséghez tartozik, amelynek 1795-től leányegyháza. Ebben az időben még nem volt Középloknak papja, de már 1786 körül létezett a mai Kápolna-pataka szájában egy ideiglenes kápolna, ahol miséztek is a vendégpapok. Innen származik a patak mai elnevezése is, amelyet valamikor Tankók patakának hívtak. Sokkal később, 1851-ben Középlok egyháziilag szétvált Gyimesbükkötől. Középlok védőszentje Mária-Magdolna lett, július 22-ét minden évben búcsúval ünneplik, ahová nemcsak a gyimesiek, de a környező székely falvakból is előszeretettel jöttek. A XX. század elején még a felsőlöki hívek idejártak misére, keresztelni, esküdni, a régi ösvények, ahol rövidítették az utat, még ma is láthatóak. Középlokon 1853-ban fogtak hozzá egy nagyobb templom építéséhez, az építést egy év alatt be is fejezték. A központi nagy templomról van szó. Ekkor egy statisztika 3134 hívőről beszél. Persze ebbe beleszámítanak a felsőlöki hívők is, hiszen ott

A gyimesi csángók élete

még nincs templom, és a század elején Középlok összlakóinak a száma sem éri el a 3000-et. 1902-ben bővült a templom, majd 1991 és '92-ben Szilveszter Imre papsága idején újra bővítették a templomot és mutatósz, emeletes paplakot építettek. Bükkben Dani Gergely papsága idején, 1972-ben fejezték be egy új, modern, gyönyörű templom építését. Ez akkor csodaszamba ment, mert alig van rá példa, hogy tornyos templom építését engedélyezte volna a Ceaușescu rendszere. Gyimesbükk már akkor Bákó megyéhez tartozott, megszüntek ott a magyar iskolák. A fenti plébános azt is szívügyének tartotta az állandó építkezés mellett, hogy a csángó magyar gyermekeket, akiktől a rendszer ellopta a magyar ábécét, írni-olvasni tanítsa a templomban.

Visszatérve az adatokra, Orbán Balázs az ismert művében 1866 körül két egyházközségről beszél: Gyimesbükk és Gyimesközéplokról. Gyimesfelsőlok – amint már erről beszéltünk – egyházilag is a XIX. század elejéig Csíkszentmiklóshoz, majd 1953-ig Gyimesbükkhöz tartozott. 1902-ig Gyimesközéplokkal közös egyházközséget alkotott. 1902-ben befejezték Felsőlokon is a templom építését és akkor vált Felsőlok külön egyházközséggé. Itt a templomot 1964-ben és 1990-ben bővítették. Mivel a gyimesi községek igen nagy kiterjedésűek, ezért egyes távoli falurészekben – kápolnánál nagyobb – kisebb templomok épültek. Így lent, Gyimesbükkben (Nagygyimes) még van két kisebb templom, valamint egy görög katolikus templom, amelyet átalakítottak ortodox templommá. Középlokon még van, – a Hidegség völgyében – három kisebb templom. A legfelső (bükkhavasi) templom helyébe új, modern, 4-500 személyt befogadó gyönyörű templomot építettek amelyet a milleniumi év tiszteletére 2000 tavaszán adtak át, védőszentje Szent István. Az építkezés lelke, a már említett építő pap, Szilveszter Imre. Felsőlokon, Sántatelekén nagy imaházat építettek a 80-as években. 1995-ben eddig páratlan kezdeményezést fejezett be Berszán Lajos esperes: megépítette a „sziklára épült imaházat” és egyúttal a Szent Erzsébet nevét viselő római katolikus gimnáziumot. 1998-ban már érettségizett az első promóció.

A templomok ma is tömve vannak, a gyimesi csángók nagyon vallásosak. Identitástudatuk megőrzésének (az iskola mellett) óriási szerepe volt az egyháznak. Ma is a legjobban működő civil szervezet és öröm nézni, hogy fogja össze a csángóságot hitben, építkezésben és karitatív cselekedetekben. A legsötétebb elnemzettelenítés éveiben is az egyház a megmaradás, a nemzeti hovatartozási tudat fő ápolója, támasza, reménysége volt, és úgy gondoljuk, az is marad. Pártok, rendszerek jönnek-mennek, de a nép, az egyház és az iskola maradnak!

A CSÁNGÓ NÉP ÉS AZ ISKOLA

Orbán Balázs – a sokat emlegetett művében – a rengeteg jó tulajdonságuk mellett a következőket írja a gyimesi csángókról: „...árnyoldaluk pedig az, hogy oly kevés közöttük az írástudó, a csángók idegenkednek az iskolától, a tudományt nem kedvelik, annak értelmét nem látják.” (48) Az iskola valóban nem volt soha a gyimesi csángó erős oldala. Nem értékelte a „nadrágost”, az úriembert, igen-igen függetlennek érezték valamikor magukat ebben a hegy-völgy országban. A hatvanas évekig állami munkára sem jártak, akkor mi szükségük lett volna, szerintük, az iskolára? A nők nem mozdultak ki a faluból, esetleg életükben néhányszor elmentek Csíksomlyóra a fehér keresztaljával a pünkösdi búcsúra. Mindenki, pedig elég népes családjaik voltak, „megfőtt a saját leviben”, ahogy itt mondták. Ősszel és tavasszal a pásztorkodással voltak elfoglalva a gyermekek, ezért csak a téli hónapokban járogattak iskolába, ha egyáltalán jártak. Igaz, az osztrák–magyar monarchia idején, de főleg a századforduló éveiben (1895– 1910) erős iskolarendszert építettek ki, kötelezővé téve a népiskolai látogatást. De ki tudott összeszedni minden pásztorkodó gyermeket a hegyekből, a patakok fejből? Ebben az időben épült a szép megálló iskola két nagy tanteremmel és tanítói lakással. Ezt az épületet Gróf Mailáth Gusztáv Károly, Erdély katolikus püspöke építtette 1899 és 1900 között. Szintén a középloki Megállónál, átellenbe a fenti iskolával épült egy kántortanítói lakás egy nagy tanteremmel, melynek falán az 1998-as javításkor a következő felirat bukkant elő: „RÓMAI KATH. ELEMI NÉPISKOLA”. Tehát a század elejéig Gyimesből alig került ki 1–2 magasabb iskolát végzett ember. A 20-as évek után már egy pár orvos, tanár került ki, de ezek száma meg se közelíti más vidékek tanult embereinek számát. Ebben az időben, amikor a legelső gyimesi községben vámállomás, vendéglők, tisztí étkezde stb. létezik, itt a legfejlettebb az iskolahálózat, és innen mennek tovább iskolába tanulni a fiatalok. A legelső iskola is Gyimesbükkön alakult. A továbbtanulók egy része nem bennszülött csángó, hanem fakereskedők, tisztviselők, vendéglősök gyermekei. Később, egészen napjainkig a legfejlettebb iskolahálózat Középlokon működik. 1950 után gyökeresen megváltozik a gyimesi iskoláztatás helyzete. Az úgynevezett népi demokráciának volt egy kezdeti, emberarcú szakasza. Ezt senki nem tagadhatja le. Minden patakra iskolákat létesítettek, este a felnőttek bejártak, írni-olvasni tanultak. Középlokon bentlakást létesítettek, ahol tanultak, étkeztek a távoli patakokról, sőt a Felsőlokról is idehozott gyermekek. És ami a legfontosabb volt: ezek a gyermekek ingyen lakást és ételmet kaptak, délutánokon pedig tanítók vigyáztak rájuk, így tanulhattak másnapra. Soha, sem azelőtt, sem azután nem végzett egyetlen annyi tehetőséges szegény gyermek, mint azokban az években. 1953 és 60 között innen

A gyimesi csángók élete

több ügyvéd, tanár, tanító, színész, mérnök, közgazdász, pap, építész, festő-művész került ki. És büszkélkedhettünk egy magyar miniszterrel is Budapesten, Veres Péter személyében. Szám szerint, ami az értelmiséget illeti, nem veheti ma sem fel a versenyt Gyimes más fejlettebb vidékekkel, de 1960 után csak Középlokról évente 15–20-an érettségiznek és ugyanennyi valamilyen szakiskolát végez. Ez Gyimes völgye szintjén legalább 25–30 érettségizőt jelent, ugyanannyi szakiskolát végzetet, és legalább 10–15 egyetemistát. Ez már előrelépés, és azt mutatja, hogy a gyimesi csángó is többre értékeli az iskolát. A 70-es években a szakiskolákban, szaklíceumokban tanultak tovább fiataljaink, s ez érthető is, mert az erőltetett iparosítás sok munkahelyet teremtett. Sajnos, napjainkban ez a lendület alábbhagyott, mert sok munkahely megszűnt, az iskola mintha újból veszítene értékéből. Ezt pótolja a Gyimesfelsőlokon beindult katolikus gimnázium, ahol évente 25–30 fiatal érettségizik. Ez bizony segítség a szülők részére is, mert sokan nem tudják megfizetni a városi iskolába járást. Amint említettük, Középloknak erős iskolahálózata volt, innen került ki a legtöbb továbbtanuló fiatal. Ezért Gyimesközéplok iskolahálózatát, annak történetét igyekszünk felvázolni, utalásokat téve a másik két község helyzetére is. Orbán Balázs megemlíti 1867 körül, hogy „csángóink meg is mutatták ekkor, hogy mennyire áldozatkészek... önjajukon új papi, kántori lakot és iskolaházat építettek...” (49) Valószínűleg az 1853–54-ben a mostani központi iskola (Megálló) közelében épült új iskoláról van szó. De már előtte is vannak adataink a gyimesi oktatásról: „Gyimeslokon 1826-ban Bakmány Ignác a kántortanító.” (50) Az 1837–38-as évekről Szócs János muzeológus kapott adatokat. Szintén ő bukkant rá olyan adatokra, miszerint már 1858–59-ben Delnén gyimesi származású tanító volt Blága Imre személyében. De nézzük meg, hogyan is alakult az iskolák helyzete Gyimesközéplokon. Az első ismert tanító a múlt század utolsó évtizedéből Székely Antal, a tanulók száma pedig 82. Ez bizony községszinten és minden osztályt belefoglalva, elég kevés. Mivel a háborúk alkalmával az iskolai dokumentumok elégtek, elherdálódtak, csak régi szekrények oldalain, ajtóin találtunk feljegyzéseket a tanítókról – alig 3–4 dokumentum – és persze az öregek visszaemlékezései álltak a rendelkezésünkre. Hosszú ideig Középlokon, a Megállónál (központi iskola ma is) egészen 1907-ig Sata Mihály volt itt a tanító. 1899 és 1900 között az iskolaépítő püspök, gróf Mailáth Gusztáv Károly iskolát építtetett a Megállóra, amely még ma is működik. Ezt az iskola oldalán lévő márványtábla igazolja, 1990-ben az iskola kilépett a számok világából és felvette építőjének a nevét. Itt említjük meg, hogy a 45 éves kommunizmus éveiben a márványtáblát többször lemeszelték, eltüntették az építő püspök nevét, hiszen akkor csak az volt hiteles, amit a kommunista párt épített! De valakik minden évben letörölték a meszet, hadd látszódjék a püspök neve.

Ez csak addig volt látható, amíg valamelyik „elvtárs” észrevette. És minden kezdődött előlről, egészen 1989. december 22-ig. A toronyból eltűnt a nagy csengő is. Ez nem került elő, de a torony tetejére egy csoport gyári munkás új keresztet készített; és azt fel is tették. Ezt ők maguk tették, mindenféle kezdeményezés nélkül. De térjünk vissza a század elejére. Sata Mihály mellett új tanítók jelennek meg: Nagy Tamás, majd Fehér Dénes. Az utolsó az örmény Fehér család sarja, akik elmagyarosodtak és kereskedéssel, valamint a zsidók mellett erdőkitermeléssel is foglalkoztak itt. Sok földet felvásároltak a székely közbirtokosságoktól a csángók bosszúságára. 35 évet, azaz 1909-től 1944-ig Orbán István kántortanító igazgató vezette az iskolát. Az idősebbek még jól emlékeznek szigorú nádpálcájára és tanítására. Népes családjá volt, fiait éppen úgy tanította, büntette, mint bármelyik csángó gyermeket. Egyik fia később több ideig itt volt tanító, a másik fia, Zoltán nemcsak tanfelügyelő korában, hanem azután is gyakran visszajárt megkeresni gyermekora ösvényeit és a barátokat. A századfordulón nagy volt itt az írástudatlanok száma. Így 1900-ban a tanköteles gyermekeknek még fele se, csak 22,8%-a járt iskolába. A község óriási kiterjedésű, és nem is lehetett elvárni, hogy Hidegségről, Barackosból lejárjanak iskolába a Megállóhoz. Ezért 1906-ban Hidegségen, majd 1908-ban Bükkhavason is iskolaház épült.

Az 1908–1909-es tanévben az összes középloki iskolaköteles gyermekből 325-en nem látogatják az iskolát, innen a nagyfokú írástudatlanság Gyimesben. Ha ehhez a számhoz hozzáadunk még 350–400-at, megkapjuk az egész Gyimesvölgyben a beiskolázatlanok számát, ami úgy kb. 700 körül mozgott. 1908-ban olyan nagy volt itt a zsidók száma, hogy Középlokon izraelita iskola is létesült. Tudjuk, hogy a zsidók itt fakereskedéssel foglalkoztak, és deszkafeldolgozó üzemeik voltak. De maguknak mindig kiépítették a megfelelő szolgáltató foglalkozásokat is. Így orvosaik, fogorvosaik, tanítójuk, rabbijuk volt. Ezen kívül üzleteket nyitottak, közfürdőt működtettek, amit ma is úgy ismernek, hogy „a zsidó feredő”. (51) Ebben az időben a legelső gyimesi községben két iskola, Felsőlokon pedig egy iskola létezett. Itt a leghíresebb tanító a „vén Péli” volt, aki hosszú ideig tanította a felsőloki gyermekeket a század elején. A két világháború között, vagy ahogyan itt nevezik ezt a korszakot, „a régi román világban”, két féle iskola működött: felekezeti iskola magyar nyelven és román iskola. A román iskolába a romános nevű gyermekeket kötelezték, de ezen kívül ha egy családból többen jártak, azok közül is köteleztek valakiket a román iskolába. Hiába nem tudtak románul a gyermekek, sem a tanító magyarul, ez nem érdekelte a román államot. Erről írja Tankó József (Jáni) *Ilyen volt* című paraszti önéletrajzában: „1922-ben kezdtem meg az iskolát oda le a központban, itt, Sántatelekében még akkor nem volt iskola. Az, bizony van úgy hétkilométernyire tőlünk. Ez román iskola volt, mert akkor román világ volt. Jött egy román

A gyimesi csángók élete

tanító, Buzsornak hívták. Egy nagy, csúf fekete ember volt, de bizony, félünk is tőle! Ő nem tudott magyarul, mi semmit románul. Mit csinálj? Nekem menegetett a tanulás, minden negyedévben úgy húsz napot, ha jártam iskolába, mert már otthon is fel tudtak használni, nagyocska voltam. Ősszel, tavasszal kellett, hogy pástorkodjak. Amikor a IV. osztályba indultam, hát kaptam a paptól egy katekizmust, olyan kicsi imádságos könyvecskét. Amilyen betűket ismertem, hát átforgattam magyarra, kezdtem esszerakni. És sikerült, ez volt az én magyar iskolám!”(52) 1934-ben, amikor a gyimesvölgyi parasztok megmozdultak a nagy adózás ellen és a lefoglalt tárgyak visszaszerzése érdekében, egyik fontos követelésük az volt, hogy gyermekeik magyarul tanulhassanak. Ez volt a helyzet a gyimesi iskolákban a két világháború között. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy a tanköteles gyermekek nagy része nem járt iskolába. 1940 után, azaz a „kicsi magyar világban” magyarországi tanítónők jöttek Gyimesbe Orbán István és mások mellé. Valóságos apostoli munkát végeztek, igazi népnevelő tanítók voltak. Az asszonyok közül ma is sokan visszaemlékeznek arra, hogy a betűvetés mellett főzni, szabni, varrni tanították az asszonyokat és lányokat.

Az 1944–45-ös tanévben Középlokon a 180 beírt tanulóból még felét se, csak 73-at tudtak év végén lezárni, a többiek nem jártak iskolába. Ez volt a helyzet az egész Gyimesben. Igaz, háború volt és nyomor. Tehát az 1948-as tanügyi reform ilyen siralmas helyzetet talált itt. Ekkor megszűntek a felekezeti iskolák, állami iskolák jöttek létre. Amint már említettük, még a népi demokrácia emberarcú szakaszában vagyunk, és el kell ismernünk, az új rendszer iskolapolitikája nem volt rossz. Minden elszigetelt patakra iskolaházakat építettek. Nem voltak ezek modern épületek, de a célt szolgálták: erős iskolahálózat jött létre. Így pl. Felsőlokon (a központi iskolán kívül) iskola alakult Ugrapatakán, Sántateleken, Komiáton, Görbe-patakán. Középlokon azelőtt három iskola működött, ehhez viszonyítva már az ötvenes években íme milyen iskolahálózat alakult ki:

Megállói központi iskola: I–VII. osztály, Hidegség: I–IV. osztály, Bükkhavas: I–IV. osztály, Borospatak: I–IV. osztály, Kápolnapatak: I–IV. osztály, Sötétpatak: I–IV. osztály, Középlok Állomás: I–IV. osztály, Hidegségszáda: I–IV. osztály, Barackos: I–IV. osztály, Háromkút: I–IV. osztály, Farkaspalló: I–IV. osztály. Ezek mind magyar tannyelvű iskolák, és a Farkaspallói iskolát kivéve, amely 1968-ban megszűnt, ma is mind működnek. Ezek közül négy iskolában összevont osztályokban folyik a tanítás, azaz egy tanerő tanít a négy osztályban, 8–12 gyermeket. Ezt nevezik itt szimultán oktatásnak. Ez jó a gyermekeknek, mert a 7–10 éves nebulóknak messze volna bejárni a központba a patakok fejjéből. 1962/63-ban a hidegségi és a bükkhavasai iskolák átalakultak I–VII. osztályos iskolákká, mert ilyen iskola csak a Megállón volt. 1948/49-től a Megállónál egy bentlakást létesítettek, ahol

megfelelő körülmények között tanulhattak, tanári felügyelet alatt a gyermekek. Gyimesfelsőlokról is idejártak a gyermekek, mert ott csak 1950 után létesült I–VII. osztály. De a távoli patakokról bentlakásban tanulhattak a középloki gyermekek is, akinek ilyen hajlama volt. Lehet úgy is venni, hogy ezek inkább válogatott gyermekek voltak, olyat küldtek iskolába, aki tanult is. 1962 után megszűnt a bentlakás, máshol is I–VIII. osztályos iskolák alakultak. Az iskolahálózat kiépült, minden nagyobb iskola mellé óvoda is létesült. Pillanatnyilag is nyolc óvodai egység működik csak Középlokon. A fejlett iskolahálózat sem oldotta meg rögtön a beiskolázás kérdését. A gyimesi csángók nehezen szoktak rá az iskolalátogatásra. Így 1951-ben az első iskolai napon 144 beírt tanulóból a megállói iskolánál csak 37-en voltak jelen. Ősz volt, ki tudja melyik oldalon pásztorkodtak a gyermekek... Vannak olyan családok, főleg a községek peremén, a patakok fejében, ahol még a 70-es évek elején is valóságos közelharcot kellett vívni azért, hogy iskolába küldjék a gyermekeket. 1964–68-ig minden ősszel egy beiskolázó csapatot állítottak össze Csíkszeredában, két-három nap a helyi tanerőkkel járták a házakat, főleg a hidegségi részen, és igyekeztek meggyőzni a családokat az iskola fontosságáról. Ezek valamelyik tartományi vagy rajoni hivataltól voltak, vagy rajoni aktivisták és tanárok. Ebből az időből maradt fenn a következő anekdota is: Hidegségen a beiskolázási csoport felelőse J. P. volt, a múzeum igazgatója. Behívatnak az iskolához egy makacs szülőt, és mielőtt belépne az irodába, a csoportvezető int a többieknek, hogy ő majd ráijeszt a bácsira, ha másképp nem megy a meggyőzés. A következőképpen fogadta a jól megtermett, nagybajuszú csángót:

– Tudja-e ki vagyok én? Én vagyok maga a tanügyminiszter! Várta a hatást. A csángó végigmérte tetőtől talpig, majd így válaszolt:

– A' lehet, uram, de én nem tudom, hogy az mi.

A többiek alig tudták kacagás nélkül megállni, s amikor elment a csángó, félnapot azon vigadtak, hogyan ijesztette meg J. P. a csángót! Ezeknek a meggyőzéseknek és a büntetéseknek később lett eredménye, mert évről-évre csökkent a beiskolázatlanok száma. És amikor meglátták, hogy többen felsőbb iskolákba jutottak, mesterségeket tanultak, akkor véglegesen győzött az iskola. Így az 1962/63-as tanévben már 40 tanerő dolgozik csak Középlokon. Ebből kevés a végzett tanár, de már elég sok a diplomás tanító, akik az V–VII. osztályban is eredményesen dolgoznak. A tanulók létszáma ekkor 380 tanuló csak Középlokon, 260 Felsőlokon és majdnem 400 Gyimesbükkön. A 380 tanulóból 155 Középlokon az V–VII. osztályokba járnak. 1961-ben a hidegségi és bükkhavasai iskolák is átalakulnak V–VII. osztályos iskolákká, és már Felsőlokon is van ilyen iskola. Tovább menve, 1963-ban egy román tannyelvű osztályt hoznak létre, ott, ahol egyetlen román ajkú gyermek sincs! Ez már rossz jel, amit sem a szülők, sem a tanerők nem érzékel-

A gyimesi csángók élete

tünk eléggé. Ugyanebben az évben bevezették a kötelező 8 osztályt. Ilyen iskolák voltak Gyimesbükkön három, Középlokon három és Gyimesfelsőlokon kettő. A félreeső helyeken még mindig nehézkes a gyermekek beiskolázása. Aztán a 70-es évektől már két-három beiskolázatlan akad iskola-körzetenként. 1971-ben kötelezővé tették az általános 10 osztályt. Ilyen iskola mindenik községben működött. Középlokon a Megállónál létezett 10 osztályos iskola, mert itt műhelyeket is létrehoztak, és ide jártak a hidegségi és bükkhavasi IX–X. osztályos gyermekek is, majd a 80-as években egy-egy osztályt ott is létesítenek, mert nehéz volt a közlekedés a megállói iskoláig (8–12 km). Ekkor községszinten 60–65 körül mozgott a tanerők száma. Ebben az időben mindenre felhasználták a tanítókat, tanárokat: jelszavakat festettek a kerítésekre, ők terjesztették előadásokon, olvasókörokon, nagy gyűléseken a párt ateista propagandáját, még akkor is, ha erről nem voltak meggyőződve, felelősségre vonták a gyermekeket, ha témplomba jártak, kutyákat és más állatokat írtak össze, és mindezekkel lejáratták a tekintélyüket. De tulajdonképpen ez is volt a kommunista rendszer célja, csakhogy azt nagyon sokan későn értették meg. Mindenki 10 osztályt végzett, ha tudott, ha nem, mindenik líceum mellett esti és látogatás nélküli tagozatokat hoztak létre, a színvonal és követelmény felháborítóan alacsony volt, az itt érettségizettek egy jó része írni-olvasni is alig tudott. A lényeg az volt, hogy a nemzetközi statisztikákban jól szerepeljünk. Az iskolák szintje, tekintélye olyan csorbát kapott, hogy azt nehezen tudjuk kiköszörülni. Az 1989-es események után az iskolák igyekeznek autonómiát teremteni. Sajnos, pénzügyileg ez nagyon nehezen megy. De térjünk vissza néhány számadatra: 1976-ban négy tanteremmel és műhelyekkel bővül a megállói iskola. Nagy szerencséje az volt a községnek, hogy itt egy bútorgyárat építettek. Tankó Gyula igazgató gyűjtést rendezett a község tanerői segítségével, és Mihók János építésben az elgondolások megvalósítojára találtak: hozzáfogtak egy műhely, felette három nagy osztály és két kisebb iroda építéséhez, csak szülői pénzzel. Volt egy nagy szerencsájük: ugyanakkor építették a már említett bútorgyárat, onnan naponta kikerült két-három autónyi építőanyag. És a földből csak kinőtt az új épület. Igaz, akkor már minden pénz elfogyott! A megyei hatalmasságok először fenyegetőztek, majd ők is segítettek a felépítésben, pénzzel. Így született meg a semmiből a szép, tágas iskola. De még térjünk vissza néhány számadatra: Az 1984/85-ös tanévben 904 tanulója, 204 óvodása és 62 tanerője van a középloki iskolának. Az 1984/85-ös tanévtől rettenetes, de alattomosan rejtett nyomás érződik központilag az iskolák teljes elrománosítása érdekében. Ahová lehetett, román ajkú tanárokat helyeztek hivatalból. Az ők sorsuk sem volt könnyű, ez az embertelen rendszer egy jól kitűzött cél érdekében saját nemzetiségű fiataljait is számúzta, ki tudja az ország melyik részéről egy

teljesen idegen környezetbe, melynek sem a nyelvét, sem a szokásait nem ismerték. Ugyanígy a mi gyermekeinket Moldvába, Olténiába, Dobruzdzásba helyezték. Sokszor láttuk sírni ezeket a román fiatalokat. És pártfogásunkba vettük, mert ők csak eszközök voltak. Az aljasságot azzal fokozták, hogy ezeknek külön gyűléseket tartottak, ahol hazafias kötelességről, nemzeti hivatásról papoltak nekik. Ha egyszer egy iskolához román tanerő került, a következő lépés a tankönyvek kicserélése volt, tehát a tantárgyat automatikusan románul tanították. Kit érdekelt az, hogy értik-e a gyermekek az anyagot, vagy sem? Lassan kicserélődtek az igazgatók is. Alig maradt három-négy igazgató a megyében. És azok meghúzódtak egy sarokba gyűlések, tanácskozások alkalmával a hangoskodó idegenek pedig uralták a környezetet! Ennél is tovább ment a dolog: 1985. szeptember 20-i átirat értelmében a földrajzot és történelmet csak románul taníthatják! Ehhez a határozathoz rímel egy 2000. február derekán kiadott rendelet, miszerint a 2000/2001-es tanévtől ismét csak románul lehet tanítani a magyar iskolákban is Románia történelmét és földrajzát. Románia helyben topog sok mindenben! Igaz, az iskolák, így Gyimesben is, alulról építkeznek, mellőzik a ma is szorító miniszteri utasításokat! De térjünk vissza az 1980-as évekre: 1985-ben főtanfelügyelő csere volt Csíkszeredában, új román főtanfelügyelő került a megye iskoláinak élére. Mindössze két magyar tanfelügyelő maradt Hargita megyében, de már azok is „kifutó fiúk” lettek. S ez történt ott, ahol a magyar lakosság száma 95-96%. Szorul a hurok: 1986-ban egy tanfelügyelősségi átirat értelmében minden beszámolót, gyűlést, munkaterveket, szülői értekezleteket, azok jegyzőkönyveit csak románul tarthatták és írhatták. Ennek az lett az eredménye, hogy mivel a szülők nem értették románul a felvetett kérdéseket, kimaradoztak, nem jöttek gyűlésbe. Eljött az idő, amikor a gimnáziumokban, szaklíceumokban alig akadt egy-két magyar osztály, és ami ennél is borzasztóbb volt, hogy a szakiskolákat és szaklíceumokat végzett gyermekeket valahová a Regát fenekére helyezték, román környezetbe. Az 1986/87-es tanévtől már az I–IV. osztályokban is románul tanítják a földrajzot és Románia történelmét. 1987-ben gyanús alakok látogatják meg a gyimesi iskolákat, belekötnek durván az utolsó magyar feliratba (osztály, faliújság stb.), végignézik a naplókat, és felelősségre vonják az iskolák igazgatóit, ha romános hangzású nevekkal találkoznak és azok nincsenek román osztályokban. Ilyen nevek: Tódor, Vaszi, Blága, Györgyice, Baliga, Oltyán stb. A nagyobb baj az volt, hogy ezek a gyermekek miért nem tudnak románul. Pedig a válasz egyszerű: ma már a felbolygatott Európában nem a név eredete szerint ítélünk meg egy személyt. Ezeknek a gyermekeknek a szülei, nagyszülei sem ismerték a román nyelvet. Itt többen élnek és beszélnek a magyar nyelvet. (53) Senki nem tudja, meddig lehetett volna ezt így bírni. A 89-es fordulat előtti utolsó években, nagyon értékes tanerők mentek

A gyimesi csángók élete

világgá, Svédországba, Amerikába. Nagyon fájdalmas volt számukra is, de a gyermekek számára is. Hónapokig kérdezték, hogy a tanító bácsi és tanító néni mikor jön vissza, hiszen őket arra tanították, hogy itt kell maradniuk, és úgy kell belekapaszkodni ebbe a földbe, ahogyan azt a fenyő teszi! Aztán eljött ez a felemás forradalom. 1989 decembere után a román ajkú tanerők nem tértek vissza a gyimesi iskolákba. Őket is meglehet érteni, közelebb akartak kerülni a szülői házhoz. Csak azt nem lehet megérteni, hogy egyes szélsőséges román körök, beleértve a kormányt és elnöki hivatalt is, miért állították azt, hogy ezeket a tanárokat úgy kergették el a magyarok. Közülük a hitványabbja bedőlt ennek az aljas rágalomhadjáratnak és hazug nyilatkozatokat tettek. De sokan közülük leveleztek magyar kollégáikkal, és köszönetet mondtak az itt eltöltött évek erkölcsi és anyagi támogatásáért. A 80-as éveket a késő történelem a modern kor száműzetés-éveiként fogja elkönyvelni. Mert az egyetemet végzett magyar és román fiatalokat idegen vidékekre helyezték, idegen környezetbe, idegen nyelvi közegbe pont akkor, amikor szükségük lett volna a család támogatására, annak melegére. Ott éltek le fiatal éveiket. Sok alig kezdődött házasság vagy nagy szerelmek mentek így tönkre. De ez már szociológia, és nem helytörténet. Itt még csak egy nevet szeretnék megemlíteni, a magyar nyelvű oktatás utolsó nagy harcosaként a végváron. Deáky András német–magyar szakos tanárról van szó, aki a legalsó gyimesi községben, amely ma is politikai megfontolásokból nem tartozik Hargita megyéhez – Gyimesbükkéről van szó – 1990 után megpróbálta a lehetetlent, hogy visszaállítsa itt a magyar nyelvű iskolákat. A legdurvább halálfenyegetésektől a sajtókampányig, mindenben volt része, és alig tudott egy iskolát beindítani ott, ahol ma is 85%-a az embereknek magyar! Később vonult nyugdíjba, mert óriási munkájában kevesen segítették. Pedig ahogyan ő szokta mondani: „Én nem valaki ellenében szeretnék magyarnak megmaradni. Én csak egyszerűen magyar szeretnék lenni!” Ma is sokat tesz a helyi magyarságért, de már más területen, nem az iskola a harctere. Egy másik fontos név, amely mindenképpen befészkelte magát Gyimes és általában a magyar oktatás történetébe, az a Berszán Lajos felsőlöki esperes neve. Ő a lelke és megalapítója a Szent Erzsébet Katolikus Gimnáziumnak. Az első 28 ifjú 1998-ban érettségizett. A tanulók a gyimesvölgyi csángó fiatalokból kerülnek ki, de jönnek ide Csíkból, Háromszékről, és ami még felemlőbb, Moldvából is. Ezek a fiatalok itt tanulnak magyarul írni-olvasni, beszélni és beilleszkedni abba a népcsoportba, amelyhez szervesen tartoznak. Az esperes érdeme az új, sziklára épített templom-iskola. Ezzel a tetteivel belépett a nagy egyház és iskolaépítő egyházi személyiségek sorába.

GONDOLATOK GYIMES-VÖLGYE GAZDASÁGI ÉLETÉRŐL

Évszázadok folyamán a legfontosabb megélhetési forrás az állattartás és később az erdőlés volt. Ezért itt az állatszeretet valóságos kultusza alakult ki. Ez a néprajz tárgya, de bizonyítékkul megemlítenék néhány dolgot. Először is minden reggeli és esti imájukba belefoglalták a könyörgést az állatokért: „Drága Istenem, tartsd meg a marháinkat, Babba Mária őrizd meg betegségtől, véstől az állataimat”. De sokan vannak, akik nagybőjtben nemcsak a pénteki és szerdai napot tekintik böjtös napnak, hanem szigorúan böjtölnek minden kedden az állataikért, imádkoznak Pádulai Szent Antalhoz, akit az állatok védőszentjeként tisztelnek. De a mindennapi életben is megnyilvánult az állatok szeretete, féltése. Még az 1960-as évek elején is, ha télen, nagy hidegben borjazott a tehén, vagy fiazott a juh, az „újszülöttet” bevitték a házba, amíg megerősödött, egy-két hétig, a gyermekek nagy örömeire. Valósággal beszélgetnek az állatokkal, húsvétkor nem vágja le a bárányt a gazda, inkább megszólítja a szomszédját erre a munkára. Ha kell, a felnőtt keménykötésű ember, aki a háborút is megjárta, megsiratja a lovat, tehenét, amely elpusztult, vagy ha a szükség arra készítette, hogy eladja azt. Nem tudok róla, hogy valahol a világon még magázzák-e a méhecskét, mint a csángóknál. Az nem megdöglik, még csak el sem pusztul, hanem meghal. Ezeken kívül rengeteg állatvédő varázslat, ráolvasás létezik, sok gyógynövényt ismernek az állatbetegségek gyógyítására. Mivel a legelők távol vannak a lakásoktól, érdekes kétlakiság, a kalibázás szokása alakult itt ki, és ez így van kétszáz év óta egészen a mai napig. Ez azt jelenti, hogy tavasszal, Szent György napja körül felköltöznek az állatokkal a havasra, a kalibához. A legtöbb gazdának van ilyen második szállása, kalibája. Ez a kétlakiság jellemző volt valamikor a magyar állattartókra is, később ezek tanyákká alakultak, majd az állattartásról áttértek a földművelésre, és így állandósultak, falvakba tömörültek. De Gyimesben állattartónak maradtak napjainkig, ezért megmaradt a kétlakiság, a nemzetközi szóval jelölt transzhumancia, költözködő életmód. A nyári szálásról járnak kaszálni, valaki minden este visszatér a kalibához, mert ott vannak az állatok. Aztán ősszel, Szent Mihály napkor leköltöznek a faluba. A legrégebbi időkben a havasokon szullákat, ideiglenes lakásokat ácsoltak. Ma már kicsi meszelt házikókat, az állatoknak istállókat építenek. (54) Az állattenyésztésen kívül az erdővágás, a fa értékesítése volt az egyik fontos megélhetési forrás. Tűlzásnak tartjuk Orbán Balásznak azt az állítást, hogy innen valamikor a Tatroson egészen a tengerig (Fekete tenger) szállították az árbócfát. Ha ez a Maroson lehetséges volt, itt, a Tatroson nem, mert ez igen sekély vizű folyócska. Az viszont biztos, hogy az erdő, a fa sok szegény embernek kenyeret biztosított Gyimesben az évszázadok folyamán,

A gyimesi csángók élete

mint csereáru. A Gyimesi-szoroson le, Moldva felé, ahol a jó fenyőfa aranyat ért, szekérral szállították a deszkát, lécet, boronát. Onnan cserébe kukoricát, petróleumot, kocsikerékkenő degenyeget, gyümölcsöt hoztak. A deszkát két féle módon vágták: kézerővel, függőleges irányban, amelyhez állványt készítettek, nagyon nehéz munka volt, két ember végezte. De már a múlt században igyekeztek felhasználni a víz erejét, és a gyors patakokra vízi fűrészeket építettek. Ezek különösen az 1915–40-es években szaporodtak el, Ugrapatakán, Borospatakán, Hidegségen több ilyen fűrész volt. Mindenik mellett egyúttal malom is működött. Csak Ugrán négy vízfűrész és 8 fűrészmalom létezett. Ezek a vízimalmok és fűrészek egészen 1948–49-ig működtek. Akkor a fűrészeket betiltották, leszerelték, tönkretettek egy népi foglalkozást. A vízi malmok is leépültek, de közülük kettő-három egészen napjainkig még örült. Sok vízimalom a népi ötletesség magas iskolája volt. Ezekre szükség volt, mert itt a szemes gabonát vásárolták a gazdák: a kukoricát, búzát Moldvából, árpát, rozstot pedig Csíkból cseréltek vagy vásároltak. Megjegyzendő, hogy a 70-es évek elejéig itt is természetek árpát, zabot, rozsféléket. A cséplőgép hónapokig csépelet a gyimesi községekben. Amióta úgy vásárolják a kenyeret és lisztet, nincs már szükség az árpa és rozszemesítésére, mert itt nem volt soha biztos a termés. Sok évben, ahogyan itt mondták „úgy szerette a gabona a földjét, ahová vetették, hogy soha nem jött ki onnan!” Ezért napjainkban csak krumplít, kevés zöldséget (murok sárgarépa, hagyma, mák) természetnek. Itt szegényes, köves talaj van, még a fű is elég gyér, rengeteget kell kaszálni ahhoz, hogy két-három tehénnek téli széna gyűljön. A gazdák nagy része ma is csak szénával eteti az állatokat, ezért a tejhozam se valami nagy. Sajnos, az állattartásban semmi előrelépés nincs, ugyanúgy dolgoznak, termelnek, mint kétszáz évvel ezelőtt. A tehéntej feldolgozása, értékesítése is alig változott. De nagy részük fel sem dolgozza a tejet, hanem majdnem potom áron átadja azt a tejbegyűjtőknek, akik sokszor két-három hónap késéssel fizetnek. Nehéz az itt élő állattenyésztők dolga.

Örmény és zsidó vállalkozók már a múlt század végén előzönlöttek Gyimes völgyét, fűrészüzemeket építettek, csak Középlokon öt ilyen üzem vágta a deszkát, tarolta az erdőt. A zsidók inkább a fa felvásárlásával, gyárak működtetésével foglalkoztak, úgy is volt, hogy csak Középlokon 200-nál több volt a zsidók száma. Legtöbbjük kereskedő, iparos volt, de akadt közülük bankár, sakter, pap, egyszerű munkás, orvos, tanító stb. (55) Az örmények inkább kereskedéssel foglalkoztak, sőt erdőket, földeket vásároltak fel, és a helyi építkezéshez viszonyítva modern, szolid lakásokat építettek. (56) Az első többfűrész gattert Középlokra, a mai bútorgyár környékére építették. Ez 1916-ban leégett, Dobál és Bermán (örmény és zsidó) szövetkeztek, és 1929-ben új és nagyobb gyárat építettek. A század elején Középlokon, fenn Barackosban is volt két többgatteres fűrészgyár. Itt sodronykötélen hozták sok kilométerről

a fát, olyan helyekről, ahová az ökrök és lovak nem tudtak kimenni. Ezek a gyárok felbolygatták a csendes gyimesi életformát. Az emberek megismerték a pénz ízét, munkalehetőség teremtdött a fűrészüzemekben, rakodásokon, áruhordásoknál. Egyúttal civilizáló tényezők is voltak, hiszen az elszaporodott zsidó és örmény kereskedők olyan árukat hoztak, amelyekkel eddig ebben az elszigetelt világban nem találkozhattak. Az új telepések életformájukkal is formáltak a helyieket: az asszonyok szombaton bejártak dolgozni, főzni, mosni a zsidó családokhoz, és ott sok újdonsággal megismerkedhettek. Az örmények új, szolid, téglalakásai is szokatlanok voltak ezen a vidéken. A zsidók közfürdőt építettek maguknak, ami ismét egy lépés a civilizáció felé. És még sok mindent fel lehetne sorolni, amit eltanulhattak a csángók az új telepesektől. Ezért soha senki nem beszélt rosszállóan a zsidókról. A legöregebbek csak tisztelettel és sok-sok szeretettel beszélnek róluk, mert nemcsak annak nyújtottak pénzkereseti lehetőséget, aki közvetlenül náluk dolgozott, hanem bárkinek. „Ha este nem vót pénzünk, elmentünk édesapámmal éjjel két tehénnel és a csiki közbirtokosság óriási erdejéből bevittünk a zsidókhöz egy jó szekér vagy szán fát, s reggel pénzünk volt. Kelltt is a pénz, mert ebben az időben itt mindenki vellegette kicsinként a fődeket, erdőket a falusiaktól”. (Tankó József Jáni sz. 1917) Ilyen deszkavágó üzemek Bükkben, Tarhavason is voltak. 1945 után a zsidók már nem jöttek vissza. Elvitték őket, ki tudja melyik haláltáborba... (57) Akik élve maradtak vagy mások unokái is, néha-néha visszajárnak ide, emlékeiket keresik. Csak egy-egy kidőlt sírkő, egy-egy visszamaradt név emlékeztet már azokra az időkre. No meg az öregek mesélnek róluk nagy-nagy szeretettel: „Akkor még fiatal volt A. P. Olyan kiségtő féle volt a zsidóknál. Egyszer azt mondja neki a zsidó: Péter, itt egy tarisznya pénz, gyere menjünk, vásároljunk fát. El is indultak fel, Hidegségen, s ahol olyan ház volt, bémentek, a zsidó kérdezte, tudnak-e fát behozni szombat estére. Ha igen, helyben ki is fizette. Addig mentek, amíg a pénz elfogyott. Amikor elfogyott a pénz, kérdem a zsidót: Bermán úr, maga felírta-e kinek adott pénz? – Én nem, hát te? – Én se! A zsidó csak mosolygott és azt mondta: – Én felírtam mennyi fa kell beérkezzen szombaton, s az be fog jönni! Ennyire bíztak a zsidók a csángókban. Akkor még nem volt elromolva a világ”. (Ambrus Fülöp sz. 1907) Gyimes völgye gazdasági életében fontos dátum 1843, amikor Balássi József csiki főkirálybíró töltött út építéséhez kezd Szépvízttől át a vízválasztó hegyeken, le a Tatros mentén a Gyimesi-szorosig. Onnan már Moldvába ér az utas, és ott is építik a kövezett utat a Ghica-bojárok birtokain. Ez az út ma is az egyik legfontosabb összekötő út Erdély és Moldva között. Fellendül a kereskedelem, főleg a csere-kereskedelem a két ország között. Mivel Gyimes egy elzárt vidék, bizonytalan volt itt a téli mozgás. Ezért ősszel beszerezték a télirevaló gabonát, kukoricát. Ha valaki nem szerzett ősszel 10–15 zsák

A gyimesi csángók élete

gabonát, az hitvány gazdának számított. Ez a szokás máig él, pedig ma már az üzletekben is lehet lisztet, kenyeret vásárolni. Tehát a töltött út megépítése mindenképpen fellendítette Gyimes gazdasági életét. A másik fontos dátum 1897, amikor az osztrák–magyar állam megépítette a Csíkot, tehát Erdélyt Moldvával összekötő vasutat. Ezt talián (olasz) és polák (lengyel) munkások építették, közülük néhányan itt is maradtak. Belőlük származott a Lengyelfi család, akik magyar időben változtatták a nevüket Polákról Lengyelfire. Ez a vasút a madéfalvi vasúti gőcpontból indul Csíkszentmihály, Ajnád, Lóvész felé, majd áthalad egy több mint 1100 m alagúton és a Gyimes völgyébe ér, mind a három községet érintve a Gyimesi-szoroson átjut Moldvába. Gyimes völgyén hat helyen áll meg a vonat, ami bizonyítja a völgy hosszúságát. A vasútnak eredetileg a már említett töltött utat kellett volna követnie, tehát Szépvíz felé lett volna az irány. A szájhagyomány szerint az örmények, akik Szépvízen erős örmény központot hoztak létre, s akiknek Felsőlokon is sok jó birtokát átszelte volna a vasút, annyira erősek voltak gazdaságilag, hogy megváltoztatták a vasútépítők tervét, és azt Lóvész felé irányították, ahol pedig sokkal nagyobb munkát kellett befektetniük a vonal építésébe. Gondolunk itt a rengeteg sziklarobbantásra, ásásra és a hosszú alagút megépítésére. A múlt század végén tehát a vasút megépítése, a gomba módra szaporodó fafeldolgozó üzemek Gyimest is bekapcsolták az erdélyi gazdasági vérkeringésbe. (58).

Az állattartás mellett az erdőlés, erdővágás, mint foglalkozás egészen napjainkig fennmaradt. Mivel a gyermekek száma a családokban nagy volt, a föld sokfelé oszlott, egyes családok már nem tudtak csak az állattenyésztésből megélni, ezért más munka után kellett nézniük. Már a század elején a zsidók és örmények nagy erdőket vásároltak a csíki közbirtokosságoktól, és azokat kivágatták a helyi erdővágókkal. Az erdővágók mellett még más csoportok is munkához jutottak. A lovas és ökrös gazdák alkották a fuvarosok csoportját: az erdőből behúzták, vontatták a fákat, rámpára rakták, és onnan vagy ők, vagy más fuvarosok a fűrészüzemekig fuvarozták a faanyagot. De megjelentek a szurokszedők, akik a fenyőfagyantát gyűjtötték és árusították. Mások csap- és gallyszedéssel foglalkoztak ott, ahol az erdőt kivágták, hogy tavaszra előkészítsék a területet csemeteültetésre. Ezek könnyebb munkák voltak: fiatalok, gyermekek, nők is elvégezheték. Tehát az erdő sokféle munkalehetőséget biztosított. Kiváló boronafaragók voltak itt, akik rendelésre már fenn az erdőn kifaragták a hosszú boronákat. Amikor a közeli erdők elfogytak, akkor már az erdővágók nem jöhettek haza minden este, ott fenn ideiglenes szállásokat készítettek: először szullákat, majd borona „kabánokat” építettek, és a 60-as évektől lakófülkéket, vagonokat vontattak fel az erdőre traktorokkal. (59) Az erdővágók élete nem volt rózsás. Főleg télen dolgoztak és a húzatók, fuvarosok általában jó gazdák voltak,

akik nyáron nem mentek ilyen munkákra, mert otthon a nagy dologidőben rengeteg munkájuk akadt. De kialakult egy igazi erdővágó réteg, akiknek otthon nem volt nagy gazdaságuk, esetleg egy-két tehenet tartottak. A nehéz életkörülmények, a hideg vagy még ki tudja mi okból, az erdővágók nagy része rászokott az ivásra, és sajnos napjainkban is sok ilyen leszegényedett család van, akik alig tengetik napjaikat. Az erdővágásból csak mások gazdagodtak meg, a csángók nem. Igaz, a húzatóknak, fuvarosoknak jól jött a mellékkereset.

Minden társadalmi rendszer igyekszik az előtte valót szidni, okolni a bajokért. A népi demokrácia, majd a szocializmus éveiben nem hallottunk itt mást, mint hogy a „kapitalista” rendszerben letarolták ez erdőket, ésszerűtlen gazdálkodást folytattak. Ez így igaz, de ezt tette kissé burkoltabban a szocialista rendszer is! Igaz, ez gyárat létesített, Középlokon 1948-ban államosították a fűrészüzemet, 1971-ben ide új bútorgyárat építettek, amely munkát adott közel 1000 gyimesi csángónak. Új szakmák, mesterségek jelentek meg. Gépesítették az erdővágást, a fa leszállítását is géperővel végzik. Felszámolták a fuvarosok rétegét. És soha nem ismert mértéket öltött a fakitermelés, mert a modernizált gyár csak úgy falta az erdőt. Az őserdők lassan lefognak, már máshonnan hozzák a fát a gyárhoz, lassan nyersanyag hiányában bezár a bútorgyár is. Az is igaz, hogy újraültettek csemetékkel majdnem minden kivágott területet. 100 év múlva lesz ebből hasznos erdő. És eljutottunk napjainkig, amikor még siralmasabb a helyzet. Ma igazi rabló erdőgazdálkodás folyik, Gyimes völgyében 18 magánkézben lévő kis fűrészüzem vágja állandóan a deszkát, senki nem gondol az újraültetésre, csak a gyors pénzkereseti lehetőségre. Óriási oldalak maradnak megkopaszva, a pisztrángok kihaltak a gyors patakokból, mert ide tárolják a fűrészport. Még 15 évvel ezelőtt a pisztrángok paradicsoma volt Gyimes. Ma már hírmondónak sem kapna senki legalább egyet.

Háziipari jellegű foglalkozások közül a kádárkodásnak volt hagyománya már a legrégebb idők óta. Ez érthető is, hiszen a tejfeldolgozáshoz szükséges edények nagy része fából készült. Pl. fejősjátár, légely, tejoltókád, cseber, vajküpülő, brigigyó, káva, savókevergető kalán, borító stb. Erről a mesterségről már Gegő Elek is említést tesz az 1838-as évi ittjárta alkalmával: „Délután a sáncban, a Tatros vize kígyózó medrében a magyar ajkú, de romános öltözetű Lokra értünk. Jó mesterei a cseber, a kád és faedények készítésének”. (60) Házaikat, csüreiket, zsindeleyel, itteni nevéen „dráncával” fedték, amelyhez nagy hozzáértéssel választották meg a megfelelő fát. Még a fuvarozásról megemlítjük, hogy a század elején egy községben 50–60 pár ökörfogát is létezett, az gyimesi szinten 130–140 pár ökör! Akkortájt lova csak a tehetősebb gazdáknak volt. Ma már alig akad az egész völgyben 1–3 ökörfogát, de minden harmadik gazdának lova van.

A gyimesi csángók élete

A lakosság nagy része ma is állattenyésztéssel foglalkozik. Már említettük, ugyanolyan eszközökkel, módszerekkel teszik azt, mint kétszáz évvel ezelőtt. Alig jelent meg két-három kaszálógép a völgyben. Igaz, a meredek oldalakon nincs amit kezdeni ezekkel a gépekkel. Marad a hagyományos kasza. A nyári „nagy dologüdő”, a kaszálás ideje emberfeletti munkát jelent. A kaszálók nagy részén jó minőségű fű nő, de nagyon gyér. Óriási területeket kell megkaszálni kézi erővel ahhoz, hogy a hosszú téli etetési időszakra, amelyik októbertől május közepéig, azaz több mint hét hónapot tart, elegendő szénát gyűjtsenek. Egy tehénnek legalább négy szekér szénára van szüksége, mert itt abrakot nem adnak az állatoknak. Ha valaki négy-öt tehenet tart, az bizony 16–20 nagy szekér szénát gyűjt össze, ha van akkora területe. Ezért legalább egy hónapot kell kaszálni. Ezért gyakran úgy oldják meg, hogy kalákákat rendeznek egymás megsegítésére. (61)

A gyimesiek hozzáértő mesterei a tejfeldolgozásnak. Táplálkozásuk jó részét is a tejtermékek teszik ki. Jellegzetes ételeik: üstbetej, bálmos, álivánka, melegítés, fehérétek, író, ünőtúró, zsendice, sebestej, galuskás káposzta stb. (62) A tejet régebb otthon dolgozták fel, túró, sajtot, ordát, tejfőlet, vajat árultak, és ma is árulnak a közeli moldvai városok piacain. De ezeket felvásárolták az örmény és zsidó kereskedők is. Napjainkban, főleg amikor a faluban tartózkodnak, azaz ősszel, télen és tavasszal, a tejet beadják a csarnokokba. 1989-ig a tejfelvásárlás állami monopólium volt. Pillanatnyilag magánvállalatok veszik át a tejet, és a gyimesi termelőt ugyanúgy becsapják, mint előzőleg az állam! Sajnos nincsenek érdekvédő egyesületeik, így megtörténhet, hogy két-három hónap késéssel kapják meg a tej árát, az ár pedig a tejfoktól (zsír) függ, amit mindig a termelő kárára manipulálnak. Igaz az is, hogy a hagyományos gazdálkodás miatt, takarmány nélkül nem is lehet beszélni jó minőségű, zsíros tejről. Alig tartanak juhot, ez sem jövedelmező ágazat. A 70-es évek nagy iparosodási láza ide is eljutott: sokan beálltak állami munkára, ingáztak a közeli városokba főleg azért, hogy öregségükre nyugdíjat szerezzenek. Valamikor jó gazdának számító emberek beálltak bakternek a városi vállalatokhoz, a fiatalabbak már szakmát is szereztek. A gyimesi ingázók két műszakot dolgoztak, emberfeletti erőfeszítéssel: otthon gazdálkodtak, városban meg alkalmazotti minőségben, teljes műszakban dolgoztak. Sokan megbetegedtek, mert ez hosszabb távon kibírhatatlan!

Visszatérve az állattenyésztéshez, hangsúlyoznunk kell, hogy azok más jövedelmet is biztosítottak. Gondolunk a húsrá, bőrre, gyapjúra, és élő állatok eladására. Már szóltunk arról, hogy régen egyetlen pénzforrás az állat és erdő volt. Az elődök megvásárolták a földeket a csíki közbirtokosságoktól. Ilyenkor eladták az állatokat, és abból fizettek. Nagy állatot, fejőstehenet soha nem vágtak le. Egy évben levágtak egy-két disznót, azt feldolgozták és

a hús egy részét felfüstölték. Tavasszal, húsvétra, mindenki bárányt vágott. Ezen kívül kalákára levágtak egy díszkét vagy juhot. Lakodalomra mindig egy bikatinót és majorságokat, halál alkalmával két-három juhot vágtak. Keresztelőre, arany- és ezüstlakodalomra szintén állatot vágtak.

Egy másik mesterség, amelyet sokan szinte népművészeti szinten űztek, a szücsmesterség. Ehhez a mesterséghez szükség volt csávált, kikészített bőrre. Minden háznál a gazda csáválta ki a bőrt, ehhez mindenki értett. Amikor összegyűlt a megfelelő számú bőr, akkor azt a szücshez vitték, és megrendelték a szükséges ruhadarabot: juh és berbécs bőrből kozsok, azaz hosszú bunda készült, fiatal bárány bőrből pedig mejjes, vagy lájbi-bunda készült. A fehér bundákat hímezték, ezek voltak a varrottas bundák. A gyimesi patakok mindenikén élt legalább egy-két szücs még a hatvanas években is. Ma már alig varrat valaki bundát, ezért minden községben csak egy-két szücs érti a mesterséget, de az sem abból él. A hímezéseket és mintákat a megrendelő kiválaszthatta, de legtöbbször a szücs ízlésére bízták, mert ő tudta, mi jár fiatalnak, öregnek, leánynak, fiúnak. (63)

Egy másik fontos foglalkozás Gyimesben az építkezés, ácskodás. Minden faluban létezik legalább öt ilyen építőcsoport. Ma már nem lehet ezeket sem kőművesnek, sem csupán ácsoknak nevezni, mert ezek mindenhez értenek, és egészében kivállalják az épület felépítését. Ezek öreg mesterek mellett tanultak, kevesen végeztek szakiskolákat, de jó híruk van, mert Csíkba is hívják építeni. Majdnem mindenkiük dolgozott már Magyarországon is, ahol rengeteg új eljárást tanultak a szakmájukban. Érdekes dolog, hogy habár a fa mindig jelen volt a gyimesi ember életében (gondoljunk az építkezésre, szerszámokra, szokásokra: halál, lakodalom stb.), itt mégsem terjedt el a faragott kapuk divatja. Ez főleg azért, mert itt túlsúlyban van a fenyő, amely szálkás, hasadó fa, nem alkalmas faragásra. A furulyát, pásztorbotot, orsót, guzsalyat, vászonfeszítőt, sulykot mindig díszítették, kifaragták.

Helyi mesterségnek számított a kötélfonás. Hosszú vontató kötelet és bornyú-kötelet fontak. Más régi mesterségek: molnárság, asztalosság, majd az 1930-as évek után a szabóság. Eddig csak maguk készítették csángós ruhába jártak, ekkor jött divatba a priccses nadrág, amelyet szürke posztóból vart a szabó. Még léteztek vízfűrészek és ványolók.

A nők a len, kender, gyapjúfeldolgozás, hímezés, varrás és szövés nagy mesterei voltak. Háziiparként űzték ruházataik elkészítése és saját házaik díszítése céljából. Az 1950-es évekig csak a fejkendőt, cipőt és gyöngyöt vásárolták. A bundát, kozsókot a helyi mesterek készítették el, de a csorikát, kapcát, karincát (kartrinca) övet, bernyócot, inget saját kezűleg készítették. A lány férjhezmenéskor ezekből otthonról perneferumot vitt. A fenti ruházati cikkekhez, amelyekből több rendet is vitt, még hozzájött a szintén saját kezűleg készített párnahuzat-szett, zekék, falvédők, rúdi lepedők, takargatók,

A gyimesi csángók élete

abroszok, festékesek, padlásrongyok, kendezők stb. Ezek kenderből, lenből, gyapjúból, és gyapotfonalból készültek. Amint említettük, a kelengye nagy részét a férjhez menő leány és az édesanyja állították elő, s ez nem is volt kicsi dolog, ha a kézimunkára gondolunk. Egy akkori, 1917-es perneférunglevél nagyon leszűkítve, íme mit tartalmazott: 6–7 zsák, 3–6 párna, ugyanannyi párnahuzat, 3 falvédő, 3 festékes, 10 karinca, 2 cserge, pokróc, csórika, karmantyú, átalvető, hímzett ingek, 9 bernyóc, 5 öv stb. Ha ezeket a ruhadarabokat végignézzük, elámulunk a sokféle díszítőminta láttán. Csak az ingmintáknál ismeretesek a következő minták, hímzések: tűzvasas, fésűs, horgas, nyolckankójú, butukos, sásközepű, fonákján való, medvefarok stb. A bernyócok, övek sem egyformák. Létezik sűkbernyóc, szedett, virágos, babos, kégyőfejes, gereblyés stb. Egy asszonynak átlag 8–10 ünneplő karincája volt, de azok mind egy szálíg más mintájúak voltak. Ilyen minták: kicsi vesszős, apróvirágos, mindenasszony-minta, kurvák formája stb. Itt a felsorolás csak ízelítőt kívánt adni, és csak példázni akarta azt a hallatlan gazdagságot és hozzáértést, amiről a gyimesi asszonyok bizonyosságot tettek ruházatuk elkészítésénél és környezetük díszítésénél. A len és a kender feldolgozásának a módja megegyezik a máshol is használt és ismert eljárásokkal: nyűvés, áztatás, tilolás, sikítás, léhelés, gerebenelés, fonás, tekerés, szapulás, csörlés, szövés. A fonók valamikor igazi késő őszi és téli szórakozási alkalmak, sokszor tánc és megismerkedési lehetőségek voltak. Ma már nem természetnek lent, kendert, mindent a boltokból szereznek be. Ha a kívülálló ránéz egy csángó asszony viseletére, el nem tudja képzelni, mennyi munka van abban. Ezért is talán, ma már nincs idejük ezekkel babrálni, időt tölteni! Külön színvilág dukált korosztályok szerint: a kislányoknál pirosas, zöldes szín, középkorúaknál a kék, míg az öregeknél a fekete szín uralkodott. (64) Ma már csak mutogatónak maradt egy-egy szép rendruha, festékes, rúdi-lepedő. A többi széthordták a nagyvilágba. De minek is foglalják a helyet, amikor két-három esztendőben egyszer ha felveszik azt. A kender-, len- és gyapjűfeldolgozáshoz szükséges eszközök is itt helyben készültek: egyeseket bárki, másokat helyi mesterek készítettek. Mára ezeknek is csak a neve maradt, de a fiatalok már nem tudják, mi az. Ezért from ide néhány eszköz nevét: tiló, léhel, gereben, orsó, guzsaly, fonókerék, csörlökerek, cső, moszor, tekerőlevel, vetőfa, osztováta, lábító, nyist, borda, eresztő rúd, vetőlo, hasajó stb. A személytelen, városias öltözet a 60–70-es évektől terjedt el. Azért neveztem személytelennek, mert ettől eltérően a régi csángós ruha egy-egy családot, asszonyt jellemzett, és nem vett fel akármilyen mintás ruhát, karincát, aki adott magára. Büszkén mutogatták, hordták kezük munkáját.

Igyekezünk felleltározni a foglalkozásokat, mesterségeket Gyimesben. Ahhoz, hogy a jelenkori foglalkozásokat ágazatonként vizsgáljuk, két évet választottam és egyetlen község keresztmetszetét vizsgálom, mert az

arányok mind a három községben megegyeznek. Íme a legfontosabb adatok Középlokról 1981-ben:

A község területe: 19,07 négyzetkilométer, lakói száma: 5528, melyből magyar: 5331, cigány: 10, szerb: 2, román: 61.

Egyéni gazdaságok száma: 2385, állami munkára jár: 1249.

Szántóföld: 420 hektár, erdő: 740 hektár. Megjegyezzük, hogy több a bevallottnál a cigányok száma. De sokan annyira beilleszkedtek a csángók közé, hogy magyarnak vallják magukat, nem nomádok, hanem lakásaik, földjeik vannak és gazdálkodnak is.

Mint érdekességet megemlíjtük, hogy 11 év elteltével, azaz 1992-ben is a lakosok száma csak 5342. Tehát nem hogy szaporodott volna, hanem csökkent! Sok az öreg, a 60 éven felüliek száma 851. Még szerencsére nem beszélhetünk a községek elöregedéséről, mert a 0–5 éves korú gyermekek száma 1554, és évente 30–35 házasságot kötnek. 1998 volt az az év, amikor először haladta meg az elhalálozások száma a születéseket. De ez csak egy évben volt. A következő esztendőben ISMÉT nagyobb volt a születések száma. Most is átlagban évente 70–80 gyermek születik. Ez a szám valamikor elérte a 140-et is.

MI LESZ VELED, GYIMES?

Ez volt Gyimes története. Itt nincsenek ezeréves sírok, régi múzeumi tárgyak, még ötszáz éves sírok sincsenek, amit mutogathatnánk. A fakeresztek hamar elkorhadnak! A régi, magas tetejű, dránicával fedett házak is eltűntek. Csak egyet őriztünk meg, amelyben falumúzeumot rendeztünk be. Helyettük megjelentek a háromszobás, modern lakások, modern berendezésekkel. A világtól nem maradhat le Gyimes sem, csak éppen két-három lépéssel mindig hátrább van. Ezt a hátrányt kellene valahogyan behozni. És elsősorban az állattartásban kellene valamit újíítani, mert ez még mindig nem kifizetődő – a száz éves hagyományok szerint végzik. Sajnos Gyimes völgye lakossága sem szaporodik, annak ellenére, hogy még mindig elég nagy a születések száma. Nem Gyimeshez magához viszonyítva, hanem az egykés magyar vidékekhez képest. De itt is megjelent az egyke. És nincs becsúje a sokgyermekes családoknak. Ha valamikor a sok gyermek gazdasági potenciát jelentett, ma ezek kiszorultak a társadalom peremére, környezetük lekezelőben beszél róluk. A történelem folyamán Gyimes völgye egy egységes területet alkotott. Sajnos az elnemzettelenítő politika széttepte ezt a természetes egységet. És érdekvédő szerveink, akár voltak hatalmas, akár nem, az egységet nem tudták és én azt mondanám, nem is próbálták visszaállítani. Hogy miért nem szaporodik a lakosok száma? Mert sokan

A gyimesi csángók élete

elvándorolnak, alig költözött haza egy-két család az egész Gyimes völgyére. Innen a világ minden részére jutott elvándorló, akárcsak más magyar vidékekről. De milliomos csak egy lett közülük. Ott találjuk őket a budapesti Moszkva téren, ahol olcsó munkáscarjukat árulják olyan megalázó módon, akárcsak a rabszolgakereskedelem idején. De mit tegyenek? Itthon alig mozdult valamit a gazdasági élet. Pedig ötletben, kezdeményezésben nincs hiány. Egy ilyen régióknak valamilyen nagyobb létesítményekre is szüksége lenne. De ami létezik, az is lassan leépül. Volt itt egy bútorgyár, ma alig tengeti magát, létezett egy tejfeldolgozó üzem – jó romániai szokás szerint az is leépül, csak egy-két ember veszi hasznát. Két nagyobb, kiemelkedőbb vállalkozást említenék meg: a Csillag-féle faértékesítési vállalatot, amelynek külföldi kapcsolatai is vannak, és több munkást foglalkoztat, valamint a Bilibók-féle családi vállalkozást, amelynek fő erénye, hogy új és hasznos dolgokba fektet be: pékség, asztalosműhely, fakereskedés stb. Ezeken kívül még működik Gyimesvölgyén vagy 12 keretes fűrészfűrész (gatter), mindenik öthat munkást foglalkoztat. Még mindig többen ingáznak a közeli városokba: Csíkszeredába, Gyergyószentmiklóstra, Komanestre stb. Több mint húsz kis kereskedelmi egység alakult, legtöbbször vegyeskereskedés, de már vannak szakosodott üzletek is. Tehát kezdeményezés van, ez a nép nem várja mindig fentről az utasításokat és a pénzt. Szerintünk a faluturizmus fellendíthetné a gazdasági életet. Ilyen kezdeményezés is van Gyimesbükkön (Gyimes) Deáky András tanár személyében.

A régi értelemben vett falusi közösségek lassan szétesnek. Itt is az én házam az én várammá vált, ahová elszigetelődik az ember. Elég nagy az alkoholfogyasztás, lopás. Hol van már az az idő, amikor nem zárták itt az ajtókat, csupán csak keresztbe tettek egy vessző seprőt és az idegen tudta, hogy a gazda nincs otthon, nincs amit ott keressen. A valamikori 30 féle táncalkalomból 4–5 maradt, a 35 féle táncból már 2–3-at ismer a fiatalság. Ha valamikor itt ismeretlen fogalom volt a válás, lopás, önző irigység, ma ezek már megszokott dolgok. Igen, az archaikus Gyimesbe is lassan bevonult a modern életvitel. A világtól nem lehet lemaradni...

JEGYZETEK, KÖNYVÉSZETI ANYAG:

- 1.) Póra János adatközlő 75 éves (1991)
- 2.) Galaci Károly adatközlő 74 éves (2000)
- 3.) Szőcs János /in/ Hargita Népe 1992. szeptember
- 4.) Csíksomlyói Szerzetesek Irattára
- 5.) Szőcs János után: rákosi anyakönyvek 1712, 1763, 1767.
- 6.) Teleki Domokos: Egy néhány utazás leírása, Bécs 1796.

- 7.) Szöcs János /in/ Hargita Népe 1992. szept.
- 8.) Tankó Péter adatközlő sz. 1898.
- 9.) Szöcs János u.o.
- 10.) Antal Imre – A gyimesi csángó településekről /in/ Művelődés 1979/5. sz.
- 11.) Orbán Balázs – A székelyföld leírása, 2. Kötet, 78. old.
- 12.) Szöcs János nyomán – kézirat
- 13.) Hargita Népe 183/711 1992. szept.
- 14.) Szöcs János: Adatok a gyimesvölgyi parasztmozgalmakról /in/ Acta Hargitanse 1981.
- 15.) Szöcs János u.o.
- 16.) Szöcs János – Kézirat...
- 17.) Szöcs János – Gyimesfelsőlök /in/ Hargita Népe 1992. okt.
- 18.) Szöcs János u.o.
- 19.) Tankó József Jáni Önéletírás.
- 20.) Tankó József /Jáni/: Önéletírás... Néprajzi Múzeum adattár
- 21.) Orbán Balázs – A székelyföld leírása
- 22.) Csíkszék iratai
- 23.) Antal Imre – A gyimesi csángó településekről /in/ Művelődés 1979 4, 5 és 6. sz.
- 24.) Székely Oklevéltár
- 25.) Csíkszeredai Állami Levéltár iratai
- 26.) Antal Imre /in/ Művelődés – 1979/5 sz.
- 27.) Antal Imre u. o.
- 28.) Székely Oklevéltár
- 29.) Csíkszeredai Állami Levéltár iratai
- 30.) Antal Imre u. o.
- 31.) Szöcs János – Gyimesfelsőlök /in/ Hargita Népe 1992. okt.
- 32.) Kozma Ferenc: A székelyföld közigazgatási és közművelődési állapotai – Budapest, 1879
- 33.) Teleki Domokos: Egy néhány utazás leírása
- 34.) Teleki József: Úti jegyzetek, Bruckenthal múzeum
- 35.) Gegő Elek nyomán
- 36.) Tankó Gyula: Szent László a gyimesiek tudatában /in/ Honismeret XX. évf. 1992/3.
- 37.) Salamon Anikó: A gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák
- 38.) Szöcs János: Gyimesközéplek /in/ Hargita Népe 1992. okt.
- 39.) Becze Antal – kézirat
- 40.) I. Magyarországi népszámlálási adatok
- 41.) Szöcs János Gyimesfelsőlök /in/ Hargita Népe 1992
- 42.) Magyarországi népszámlálási adatok
- 43.) Szöcs János – Gyimesfelsőlök u. o.

A gyimesi csángók élete

- 44.) Magyar Statisztikai Közlemény
- 45.) Szöcs János – kézirat
- 46.) Tankó Gyula – Gyimesiek a pünkösdi búcsún /in/ Székely Útkereső 1991, 4. és Honismeret 1993/2 sz.
- 47.) György József: A ferencrendiek élete és működése Erdély, Cluj-Kolozsvár 1920
- 48.) Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, II. kötet, 78. old.
- 49.) Orbán Balázs u. o.
- 50.) Szöcs János. Adatok a gyimesközéploki iskola történetéhez – iskola adattár
- 51.) Tankó Gyula: A zsidóság helye a gyimesi társadalomban /in/ Honismeret 5. sz /1995
- 52.) Tankó József-Jáni önéletírása
- 53.) Tankó Gyula: Napló a nehéz évekből /in/ Romániai Magyar Szó
- 54.) Ld. „A gyimesi kalibázás” című fejezetet
- 55.) Tankó Gyula: Zsidók a Gyimesvölgyében /in/ Honismeret 1995/5 sz.
- 56.) Tankó Gyula: Örmények a Gyimesvölgyében /in/ Honismeret 1998/5 sz.
- 57.) Tankó Gyula: Zsidók a Gyimesvölgyében /in/ Honismeret 1995/5 sz.
- 58.) Szöcs János – Gyimesközéplok /in/ Hargita Népe
- 59.) Erdővágás Gyimesben– Néprajzi Múzeum adattára–Budapest
- 60.) Gegő Elek: A moldvai magyar telepések
- 61.) Ld. a „Kalákarendszer Gyimesben” című fejezetet
- 62.) Étkezési rend, étkezési szokások Gyimesben /in/ Hítel, Erdélyi szemle I. és Néprajzi Látóhatár, Miskolc, 1995, 3/4 sz.
- 63.) Horváth Csaba: Gyimesi csángó bundák
- 64.) Tankó Gyula: Táncalkalmak Gyimesben /in/ Gyimesi szokásvilág – Erdélyi Gondolat könyvkiadó – Székelyudvarhely

HELYNEVEK GYIMESBEN

A helységnevek beszédes adatok, a későbbi nemzedékek, ha figyelmesen vizsgálják, sok mindenre rájönnek majd. Elcsodálkozom, pl. ha Lészped, moldvai csángó falu helységneveit olvasom. Aki kétségbe vonja ezeknek az embereknek az eredetét, magyarságát, annak csak meg kell vizsgálnia a neveiket, helységneveiket. Ez még akkor is meggyőző érv, ha a mai fiatalok már alig beszélnek magyarul.

Íme néhány helységnév Lészpedről: Bertapéter Istány kútja, Fesső, Oláhok-felé, Hidegkút, Hétút, Német Istán gödre. (1)

A helységnevek Gyimesben a megszokott módon alakultak ki, mint bárhol a magyar vidékeken. Erről később szólunk. Először néhány mondatban tájoljuk be Gyimest, és ismertessük annak rövid történetét:

A Gyimes völgye a Tatros folyó forrásánál kezdődik, és mint egy 25–27 km hosszúságban követve a Tatros folyását a Gyimes-Palánka szorosig tart, Sánccpatakig, ahová híres fejedelmünk vámvárat épített 1626-ban, melynek a romjai még ma is láthatók, és ha külföldi vendégei érkeznek a gyimesi csángónak, első dolga megmutatni azt a néhány nyomot, ami még megmaradt az ezeréves határból.

Nem tudni miért, a helyiek a várat Rákóczi-várként ismerik, talán valamit javíthatott, bővíthetett itt valamelyik Rákóczi, vagy csak itt ők népszerűb-
bek lehettek? Ki tudná ezt megmondani? De a várat Bethlen Gábor építtette. A Tatros mentén három község alakult ki, itt laknak a gyimesi csángók, mintegy 15.000-en. A szaporulat az ötvenes évek után alig volt észlelhető, mert nagy volt az elvándorlás. Igaz, a születések száma 1998/99-ig mindig meghaladta jóval az elhalálozások számát. Aztán elérkezett 1999 januárja is, amikor Gyimesközéplek történetében először, az elhalálozások száma nagyobb volt, mint a születések száma. Az iparosítás szétzúzta a hagyományos nagyszámú gyimesi családokat, a fiatalok nagyrésze ingázott, így ritka volt már a 8–10 gyermek. És mint már említettük, ma már valahogyan lenézik azt, aki sok gyermeket vállal. És ismerjük el, nem is vállal, hanem csak születnek, nem létezik itt sem családtervezés. Sajnos sok nagycsalád a nyomor szélére jut, és innen az a lekezelő megállapítása a „falu szájának”, hogy „mint a nyulak, szaporodnak, de mi lesz, arra nem gondolnak”.

A települések még háromszáz évvel ezelőtt lakatlan őserdők, néhol kopár oldalak voltak. Itt a Tatros mentén a tatárok sokszor fellopakodtak, betörték Erdélybe. Talán innen ered a Tatros-Tatáros elnevezés is. Az első telepések lent az ezeréves határnál, Sánccpatakán építettek állandós borona házikókat.

A gyimesi csángók élete

A ma létező három község időrendi sorrendben alulról, Moldva felől felfele alakultak ki, mint települések: azaz először Gyimesbükk, majd Gyimesközéplek és századunk első éveiben Gyimesfelsőlok. Ez nem azt jelenti, hogy ott már nem voltak azelőtt is lakók. De hivatalosan csak a XIX. század közepétől alakulnak közigazgatási településekké. Ezek a területek, ahol a három község kialakult, a csíki székely közbirtokosságok vagyoni. Ma is tudják, hogy melyik rész kié volt és így említük: a Szentmihályi, Szépvízi, Borzsovai stb. Az idecsángáltak először nem a Tatros mentén építettek szullákat, házikókat, hanem fent a patakok fejében, hogy ne legyenek szem előtt, hisz kezdetben voltak, akik bujkáltak valamiért. A Tatros két oldalán található patakok aztán egy-egy faluvá nőttek ki magukat 150–200 házzal. Ilyen patakok: Ugrá-pataka, Komiát-patak, Ciherek-pataka, Görbe-pataka, Boros-pataka, Gáborok-pataka, Réce-pataka, Csíki-pataka, Áldomás-pataka, Cokánok-pataka stb. Amint már mondtuk, egyes patakok 3–400 lakossal falvakká nőttek ki magukat. Valamikor, a kezdet-kezdetén, azért húzódtak ide az elcsángálók, a félrehúzódnók, mert valamitől menekültek: a zsellérségtől, adótól, katonaságtól szöktek meg. De kik is voltak itt az első lakók? Még a század elején is a családok tudták, ki honnan származik: nagyrésztük a csíki községekből, sokan Udvarhely, Gyergyó, Háromszék vidékéről és egy részük a moldvai csángók köréből húzódtott vissza, hogy közelebb legyen a tömbmagyarsághoz. Így az Antalok, Barák Felcsíkról, a Fikók, Tankók egyrésze Csík felől, mások Moldvából jöttek; a Mihókók szintén Moldvából, ugyanonnan a Róák, a Kajtárok Felcsíkról jöttek.

A XVIII. század elején, de még 1767-ben is a Gyimesben világrajött gyermekeket Csík valamelyik községében jegyezték be: Rákos, Szentmihály, Szépvíz. Tehát Gyimesben még nincs egyházi és közigazgatási hivatal. Levonhatjuk a következtetést, hogy bizony ezek a települések nem is olyan régiek. S hogy konkrét adatokkal is szolgáljunk: 1771-ben, egy pestisjárvánnyal kapcsolatosan esik szó a mai Gyimesközéplek egyik településéről, Barackosról 15 házzal és 19 lélekkel. 1770-ben a Gubernium a Gyimes völgyében lévő lakosságnak okozott károkról kér jelentést. 1787-ből Bükkben 416 hívőt tart számon csíksomlyói szerzetesrend, de 1784-ben itt megtörténik a plébániai hivatalnál az első anyakönyvi bejegyzés is.

1799-ben gróf Teleki József útleírásában megemlíti, hogy minden héten hetivásár van Gyimesben, és említést tesz a „tsángókról”.

1810-15 körül alakul Gyimesközéplek, mint község.

1813-ban az erdélyi kormányzó elrendeli a sok, elszórt kaliba egy helyre való telepítését Gyimesben.

1850-ben 2882 személyt írtak össze a három helységben, majd 1851-ben Gyimesbükk egyháziilag is szétválak Középlektől, és 1853-ban Középlekre templom épült.

1868-ban Orbán Balázs 4041 lélekről beszél a Gyimes völgyében, és három helységet említ, de a harmadik önálló község, Gyimesfelsőlok hivatalosan is csak 1908-ban alakul.

1897-ben vasút épül Madéfalva felől Moldva irányába, és az 1910-es népszámlálás már 11.660 lélekről tesz említést, amelyből 9631 római katolikus magyarnak vallja magát. 1941-ben a lakosok száma már 14.117, amelyből 13.485 vallja magát magyarnak.

Íme egy népességi összehasonlító táblázat:

Év	1799	1850	1867	1893	1900	1910	1941	1981
Lakosok száma	550	2882	4848	8303	8941	9631	14117	14897

Nem tárgyunk most összehasonlítani a számokat, de világos, hogy 1867-től 1893-ig megduplázódik a lakosok száma, ami az akkori nagy gyermekhalandóságban, még ha gyakoriak voltak is a 10–15 gyermekes családok, úgy is lehetetlen, 20–22 év alatt. Az idők folyamán a községek elnevezései is változtak: Teleki József Csfk-Gyimeslokról beszél, Orbán Balázs Gijmes Felső Lok, Gijmes Közép lok és Gijmes-bükköt említ. Teleki Domokos a Gyimes Lunkai lakosokról tesz említést. 1796-ban, és megemlíti, hogy „tsángóknak nevezik, mivel ők vándorló emberek és lakhelyeiket gyakran elhagyják”.

A már említett Teleki József pedig így ír úti jegyzeteiben: „Közel a Passzushoz (szoros) lakosokra találunk, házaik széjjel vagynak, székelyek, Csfből vonták ide meg magukat, némelyek Moldvából jöttek. Ezen lakosokat tsángóknak szokták nevezni”.

A „lok” elnevezés sima területet, lokhelyet jelent eltérve az oldalas, meredek helyektől, pl. „Jánosnak mind lokhelye van”, „valami lokiak vették meg az ökreimet”.

A Gyimes vidéke, a három község, Erdély utolsó települései Moldva határánál, tehát határvidék Erdély és Moldva között. Általában a felcsíki tájszavakat használják, csak azoknak megőrizték az archaikus ízét, mert Gyimes hegyek közé szorított, elszigetelt tájegység volt a maga hegy-völgy világával. Elszigetelt, de nem elzárt!

Az elszigeteltség a hagyományok jobb megőrzésében, konzerválásában mutatkozott. Gondoljunk csak a tájszavakon kívül a hiedelemvilág gazdagságára, a dallamvitel archaikus voltára, a 35 féle tánc megőrzésére egészen a 70-es évekig: Legendáik, meselemeik, énekeik közösek más magyar népcsoportok hagyatékaival. De ha egy foglalkozást vettek át a románoktól, akkor átvettek ilyen szavakat is. Gondoljunk csak a sajtókészítés eszközeire: krinta, káva, orda, zsendice, estrunga stb. A helységnevek viszont a magyar helynévadás szabályai szerint történtek.

A gyimesi csángók élete

GONDOLATOK A HELYNEVEKRŐL

Ami szemünkbe ötlük már az első felméréskor, az a helynevek sokrétűsége: rengeteg helynevet jegyezhattünk. Miért? Mert a birtokokat valamikor úgy vásárolták, apró nyílak formájában, mert egyszerre nem volt többre pénz! Egy testben tehát nincsenek nagy birtokok, van olyan gazda, akinek hat-hét helyen is van birtoka. S ezek az öröklések alkalmával tovább aprózódtak. Márpedig mindenki a saját birtokának, ahogy később látni fogjuk, nevet ad.

Alapjába véve a helységnevek hasonló indítékúak a más magyar vidékek névadásával. Itt én élő helységneveket gyűjtöttem, de nem is lehet nagyon régi, 500 éves archaikus nevekre bukanni, mert a települések sem régiek, alig 250–300 évesek.

Régi megnevezéseknek tűntek a következő nevek: Habarász, Hidegség, Buha, Csüremér, Gerendus, Illanc, Fakócs. Történelmet idéznek a következő nevek: Hadiút, Zsidó feredő, Zsidótemető, Nyillink, A vasnál, Tatárhegy.

Rengeteg a birtokviszonyt kifejező név, kezdve a nagyobb egységektől egész egyéni birtokviszonyig: pl. A magyaroké (még ma is a csiki székelyeket „magyaroknak” titulálják), Szentmiklósi, Borzsovai, de családi birtokviszonyt is kifejeznek: Bodor-vész, Ádám-kertje, Antal János vőgye, Jani pusztája, Bíró vőgye, Paphelye, Birtái, Balla kertje, Balázsé, Bozán vőgye, Bumbikoké, Bicska-pataka, Brünzák-kertje, Antaloké, Dájbukáté, Timárok-sorka stb.

Egyes völgyek, falurészek, patakok is az itt, letelepedők nevei után alakultak ki: pl. Ciherek-pataka, Bartosok-pataka, Gáborok-pataka, Antalok-pataka, Csíki-pataka. Sok az „s” képzős név: Sós, Suvadásos, Haragos, Hargas, Pávás, Muhos, Bükkös, Kovás, Hegyes, Csihányos, Nyires, Lapos, Csorgós, Kőrösös, Boros, Barackos, Csordás, Ecetes, Csutakos, Ordás stb.

Néha csak a név maradt, ma már más a helyszíni forma, a birtokviszony vagy a más eredeti névadási indíték eltűnt. Pl. Borjukert – ma már szántó-föld, Szelhásma – nincs is itt erdő, Kőkert –, ma nyoma sincs ennek.

Vannak etimológiailag nehezen magyarázható helynevek, pl. Ugra, Boros-patak, Barackos (itt nem terem).

A székelységnél divatos „szeg” pl. Alszeg, Felszeg itt nem ismeretes, de gyakori a „szer” pl. Bodor-szer, Tapsi-szer, Senáj-szer. Érdekes, gúnyos helynevek is alakultak ki az idők folyamán. Egy részét Felsőloknak Libavárosnak hívják, valamikor szegénysorsú emberek lakták, kiültek a sánca, ott tereferéltek.

Kispest Görbén egy völgyzádában kialakult helység neve, távol a többi háztól. Valaki a század elején, régi magyar időben mondta: „Úgy épül, mint Pest”. Így lett a neve Kispest.

Érdekes jelenség, ami igazolja a szomszéd nyelvek egymásra hatását, az a néhány román szó, amelyek meghonosodtak Gyimesben, de szigorúan a helyi nyelvjárás törvényei szerint alakultak. Ilyen szavak:

Ásica a román „arsîă” = égés, égetés, perzseltszóból származik, amely úgy a román, mint a magyar helyneveknél gyakori. A magyar kiejtés mellőzte az „r” betűt, és a románra jellemző speciális ă hangot. Ugyanílyen helyzettel találkoztam a szomszédos Bákó megyei román községben, Palánkán, ahol egy helységet úgy hívnak, hogy Monores. Senki nem ismerte a szó eredetét és jelentését. A terület a valamikori ezeréves határig nyúlik, és magyar részen Málnarés a neve. A románok átvették a nevet és a saját kiejtésük szerint alakították azt.

Más román eredetű helynevek: Szurduk, Surca, Papoi, Cokán, Cérán, Sandui, Orogyik, Pogyis, Fata, Brajtes stb.

A helynevek nagyrésze érthető, magyar szó és a következő névadási indítékokat sorolhatnám fel:

TÉR, ELHELYEZKEDÉS, FORMA:

Bitkó, Bütü, Buha-oldala, Görbe-pataka, Balla teteje, Fügés-tető, Cigánygödör, Csutura, Csapásszáda, Gáborok-sorka, Háromkő, Háromkút, Kurta-sorok, Terpesorok, Kurtasorok, Laposkő, Likas, Hegyeshavas, Hegyes teteje, Hosszúhavas, Korhán, Nagylapos, Hosszúvész, Kerekerdő, Tarkő, Tarhavas, Hargas, Rejtek, Laposnyaka, Sije oldala, Sije teteje, Meredek-pataka, Sárjusvögy, Tarvész, Verőfény, Az észokban, Vasútoldala, Vojkatető.

Itt említeném meg, hogy ritka az a gyimesi gazda, akinek egy testben lenne a birtoka. Mivel a földeket a csíki közbirtokosságoktól, később az örményektől vásárolták meg, csak nyílbirtokokat tudtak vásárolni, ami azt jelentette, hogy megvásárolt egy-két hektár vagy hold földet, amelyik az aljból, nyíl formájában egészen a hegy tetejéig nyúlt, tartott, mert kevés a sima, lokhely. Így hosszú nyílbirtokok alakultak ki, és egy gazdának lehet tíz-tizenöt ilyen nyíla is, mert ki tudja, hogy az elődje hol tudott egy következő nyílat megvásárolni? Mert lassan gyűlt a pénz, és bizony keservesen tudták megváltogatni a birtokokat. Ilyenkor mindig csórén maradtak, mindenük ráment a földre. És visszatérve a helynevekhez, sok birtokviszonyt kifejező névben megtalálható a nyíl utótag. pl Timár-nyíl, Verőfényi-nyíl stb. Ismert dolog, hogy a nyíl-nyílbirtok elnevezés nem mai keletű, és kapcsolatban áll a valamikori birtokfoglalással, birtokosztási formával (nyíllövésnyi távolság).

Egy másik megjegyzésünk a -szád, száda utótagra vonatkozik. Ismert dolog, hogy Gyimes a völgyek, patakok hazája: a Tatrosra merőlegesen számtalan patak ömlik, mindenik egy völgyből folyik le a hegyek közül, mindenik völgy lakott helység, falurész, pl. Ugra-patak, Görbe-patak, Ciherek pataka, Sötétpatak, Kápolna pataka, Borospatak stb. Mindenik pataknak van egy száda. Így is hívják: Ugraszáda, Görbeszáda, Hidegségszádi iskola stb.

A gyimesi csángók élete

VÍZHEZ KAPCSOLÓDÓ NEVEK:

Berszánkút, Borvizes, Borvígödre, Buffantó-pataka, Buffantó, Büdösvíz-pataka, Cigán-kút, Csorgós, Édesvíz-feje, Gál kútja, Hidegkút, Kőkút, Háromkút, Katona-vállú, Kúpüs, Kúpüsfeje, Kicsikút, Kicsipatak, Fekete-víz, Királykút, Itató, Nagypatak, Szádakút, Sós kút, Tetveskút, Vaspataka, Veresvíz, Vállus, Zsidó-feredő

NÖVÉNY- ÉS ÁLLATNEVEK:

Baltacines, Bárányhavas, Berbécsstelek, Bezsányos, Bagolykő, Berbécs-szaru, Barackos, Békás, Bikkfás-vögye, Bükk, Bükkös, Bokros, Bükkhavas, Bocs, Bodzás, Bükkészka, Bükkloka, Borjúkert, Bikasorok, Csigolyás, Citromsziget, Csihányos, Cserjés, Csutakos, Csordás, Disznófertő, Farkasos, Farkasfogó, Farkaspalló, Farkasvész, Fajérbükk, Ficfás, Fügés, Hangyabolyos, Jáhoros, Kokozás, Lóhavas, Kerekbükk, Medvés, Nyires, Szelhás. Az állat- és növénynevek utalnak arra, mi élt, létezett itt valamikor. Sok pl. a bükkhöz kapcsolódó név, pedig mára alig találni bükkerdőt. Az állattartás helyi sajátossága, a kalibázás, havasozás is jelen van a nevekben. Ugyanígy a létező vadállatokra is kapunk utalást. Nem tudni, honnan ered két név: Citromos és Barackos, ugyanis itt soha ilyesmi nem termett!

BIRTOKVISZONYT, NEVET KIFEJEZŐ MEGNEVEZÉSEK:

Már ismert okból, a birtokok rettenetes felaprozódása következtében rengeteg ilyen névvel találkozunk, amelyeknek egyrésze mindenki számára, ismert másokat csak egy falúrész, esetleg a család ismer. Ilyen nevek:

Antalok pataka, Antal János vögye, A Dezsője, A Gabrik kertje, Anti kert, A Bocse, A Dulájé, Ádámkert, Balla, Barabásé, Balázs ültetettje, Bartosok vögye, Barabás laposa, Birtáé, Bigyók-vögye, Blágáké, Baligáké, Brenzáké, Bálint Jánosé, Bozán-vögye, Bumbikoké, Bitangoknál, Bodor-szer, Bodorvész, Bukheleké, Berszányok sorka, Bilibókszer, Bukhel-oldala, Cáká, Cifra Istán kertje, Cóláké, Csulák kertje, Csorbák nyárolója, Dajbukáté, Danikert, Dádéké, Diák Eleké, Dimény, Dulájé, Fejesé, Gállukácsba, Gercujoknál, Gabrikert, Gállutja, Gyékszer, Gáborok pataka, Gáborok sorka, Gyuricié, Györisszer, Föccék hídjá, Föccesz, Fazakasoké, Ikreké, Jánó, Jánoszer, Jánik pataka, Jániszer, Jegyzője, Janipusztája, Kádársorok.

Sokan a névadók közül már közel száz éve alusszák az igazak álmát, de a helyek őrzik neveiket.

MEGKÜLÖNBÖZTETŐ ELEMELK:

Csórékó, Hangyabolyos, Hosszúvész, Hegyes-havas, Hosszúsorok, Irottó, Kerek bitkó, Kerekbükk, Kicsisorok, Kicsinyfres, Kurtasorok, Kerekerdő, Lyukas, Kicsimező, Terpesorok stb.

GAZDÁLKODÁST, VALAMILYEN FOGLALKOZÁST KIFEJEZŐ NEVEK:

Ásás, A kalibáknál, Bartacines, Bárányhavas, Borjúkert, Budáka, Borjúvész, Berszán-sorka, Berbécstelek, Csordás, Csobányos, Kicsi-nyároló, Csűrkert, Itató, Esztenás, Esztena-kert, Fogás, Ültetett, Csapásszáda, Gyárpatak, Gyümöcsös, Küpüs, Szulla, Lőhavas, Lőfűrés, Malomkert, Nagyvállú.

BALLADÁS HANGULATÚ NEVEK:

Ezekhez a nevekhez balladák, legendák szövődnek, szomorú történeteket és vért idéznek. Egy távoli világot, amikor még rablók fosztogattak, amikor még Szent János éjjelén kigyúlt az elrejtett arany, amikor elfogták majd szabadon engedték erdők mélyében elrejtett gyermekéhez a vadleányt. És amikor egy Baconi nevűnek ördöge volt, és alig volt képes arra, hogy munkát kapjon, amit cserében a lelkéért elvégzett az ördög. És miért ne, amikor még a hidegségi Bece Tera tilóval vágatott falusfelei feje fölött végig a faluban a holdvilágos őszi esteken. A sok legenda elmúlt, itt maradt egy-egy név, ezekhez történetek fűződnek, hogy mi igaz belőlük, azt ebben az frásosságot nélkülöző orális, mesélő Gyimesben nehéz megállapítani. És én mondom, nem is érdemes! Ízelítőül ide írok néhány névadó történetet, hátha még ma is akad, aki szereti a mesét!

A Baconi völgye. Valamikor élt Ugrán egy roppant furcsa ember. Elhúzódva a világtól egy völgyben lakott. Állítólag fogakkal született, s ez fölötté gyanús, ördögi dolgokat rejt. Később észrevette, hogy mindenféle nehéz munkában valaki kisegíti a bajból. És megtapasztalta, hogy ördöge van a háta mögött, az őrzőangyalka helyett.

Minden jól ment, szaporodott marháiban, földben, nem volt párja a birkózásban, verekedésben. De ahogy közeledett a halál órája, Baconi egyre szomorúbb lett, mert sejtette, hogy az ördög, amelyik életében olyan segítőkész volt, a lelkére leselkedik.

Eddig a történet. Nevét a fenti helynév őrzi.

A leánka keresztfájánál Ugrahegyén egy asszony pásztorkodott. Nem volt kire hagyója a nyolchónapos leánykáját, ezért jól bépólyálta, magával vitte, és a hegyen, ahol juhait legeltek, a leánykát letette egy fa tövébe. Ő elment, hogy visszaterelje a juhait. Amire visszajött, a leánka valamitől megfulladt. Ebbe az asszony is belebolondult, így élte le a világot.

Egy másik változat ennél sokkal tragikusabb, szörnyűbb. Távoli vidékről idevetődött, idegen csobánok legeltették ott kinn a hegyen a juhaikat. Egy leánykát elküldtek egy kis csomaggal a kalibához. A juhok rég nem kaptak sót, a megizzadt leánykát széttépték, sós véreért. Vagy a kegyetlen csobánok dobták oda őt? Ki tudja... Keresztfát állítottak, ami rég kidőlt, de

A gyimesi csángók élete

a hely megőrizte a szomorú történet emlékét, ma is így hívják: A leánka keresztfájánál, A leánka sorkán.

Vajda keresztfája: „Ott fenn, Hidegség fejiben van. Egy alkalommal Vajda Gyuri ivott Gyica Mártonnál, az egy zsidó fakupec volt. Két fiatalember belépett a korcsomába. Én úgy tudom, hogy az egyik a Vajda Gyuri testvérének a fija volt. De az ének úgy mondja, hogy a saját fija volt. Akárhogy lehetett, mert megtörtént, hogy osztották a birtokot és apa fiával haragba volt. Azt tervezték azok ketten, hogy amikor Gyuri megy hazafelé, megverik. El is indult hazafelé Dávid Jánossal. Azok várták egy bokor tövében, és az egyik cipinnel fejbe ütötte. Vajda Gyuri még mukkani sem tudott, úgy meghótt! Dávid János elfutott, azok pedig ketten súrolták, élesztgették, mert nem éppen így akarták, hogy meghaljon. Súrolták, rángatták, de az nem jött többet magához! Béfogták a lovaikat, hazavitték a halottat a lakására, és a tornácba feltették s otthagyták. Hamar kiderült a gyilkosság. Ahol meghalt, oda egy keresztfát állítottak. A keresztfa rég kidőlt, de a helyet ma is úgy hívják, hogy *A Vajda keresztfájánál*. Ebből egy ballada is született, amelyiket mindjárt el es énekelek:

Vajda Gyuri mit gondoltál
Mikor hazul elindultál
Én egyebet nem gondoltam
Csak hogy rossz útra indultam,
A fiammal találkoztam,
Gyurikámmal találkoztam.
– Édesapám, hogy gondolta?
Az életét most itt hagyja.
– Hadd meg, fiam, életemet,
Neked adom mindenemet.
– Nem kell nekem sok mindene
Kell nekem a piros vére.
Úgy elhóttam a nagy vérben
Mint kicsi hal a tengerben.
Háromkútnak tiszta vize
De sokat ittam belőle
S Háromkútnak sűrű vize
Be sokat ittam ebelőle...

A ballada, egy apagyilkosság szomorú történetét beszéli el. A fenti történetet és balladát is Ambrus Fülöp Hosszú 1905-ben született adatközlőtől ismerjük.

A következő legendát is a mindent tudó Ambrus Fülöp mesélte, aki egyidős volt századunkkal, és roppant tudományát a gyimesi múlttól 1998-ban vitte magával „oda túlra”, ahogy mondani szokta, és ahonnan visszajártak a régi árnyak hozzája naponta, csak úgy elszórakozni. És mi, az utána jövők, „tátott szájjal” hallgattuk ezeket a történeteket, és néha, ha megérintett a múlt csodatörténeteinek mágikus, elvarázsolts szele, megmagyarázhatatlan borzongás, lúdbőr futott végig a hátunkon. Elképzeltük, hogyan látogattak valakit szerető képében a lüdercek, szinte láttuk a tilón száguldozó Bece Terát, az ágy alatt brekegő vöröspántlikás varasbékát, amely segített a tej zsírfjának elvevésében. És megtapogattuk az erdőben bujkáló Vadleányt, akit valahogy elfogtak, majd visszaengedtek vadonótt szopó gyermekéhez.

Tudomást szereztünk a roppant furcsa, nagyfejű Baconiról is, aki fogakkal jött a világra és ördöge volt, s ez az ördög állandóan a munkát kérte, hogy rádolgozzon a Baconi lelkére, amelyhez csak halála után lesz joga. De akkor nincs szabadulás!

Térjünk csak vissza egy ilyen régi történethez, legendához, amivel az öreg mester megmagyarázza egy másik helységnevét keletkezését:

Aranyos: „Valamikor réges-régen itt rablók garázdálkodtak. Buhafejében tanyáztak, 40–50-en lehettek. A vezetőjüket Balánnak hívták, aki elküldte őket, menjenek Móduvába szimatolni, hol, mi van. Kikémkedték, s hozták az eredményt. Olyan rég volt, hogy még elültöltös puskájuk volt. Balán egyszer szól, hogy, na, bészorult a golyó a puskába. Egyik ígérkezett, hogy ő kiveszi. Mit csinált, mit nem, a kezében felrobbant a puska. Nem ő sebesült meg, hanem éppen Balán, a vezetőjük. Láta, hogy súlyos a dolog, s azt mondta a társainak:

– Ingem löjtek meg, hogy ne szenvedjek, becsületesen temessetek el, s ti szóródjatok szerte-szét, amerre a szemetekkel láttok, mert nálam nélkül nem értek semmit.

Úgy is lett, eltemették Buhafejébe. Közülük egy Spenachi ott maradt, letelepedett, gazdaságot alapított és a környék leggazdagabb embere lett. Az utódaikból leányok mentek férjhez ide Hidegségre a csángókhöz és Ugrára is. A rablók ejsze románok voltak, mert a nevek is románok: Balan, Spenachi. Senki nem tudta, honnan van annyi pénze. De azt mondják, ott fenn a fejen sok arany volt elásva. Ezért is hívják Aranyosnak. Júniusban – azt mondják – Szent Iván éjjelén néha kigyúlt az arany. Én nem láttam, de így mesélik az öregek. Sokan áskáltak ott, de nem tudom, kaptak-e valamit. Mások meg azt mondják, azért hívják Aranyosnak, mert egyszer egy nagyüdő (vihar) lehozta a patakot, és ott fennebb sok csillogó követ találtak, azt hitték arany, de nem az volt! Ilyen köveket én magam is láttam.”

Kondra-keresztfájánál, Sötétpatak fejében, a Háromkő lábainál van egy hely, amelyet ma is így hívnak, habár a keresztnek már nyoma sincs,

A gyimesi csángók élete

rég kidőlt és senki nem állított helyette újat. Csak a név maradt. Az öregek úgy mesélik, hogy egészen a század elejéig létezett kereszt is, és ha kidőlt, mást állítottak. Ma már csak a szomorú történetet mesélik, ami a nevet adta. A történet a mának is szól, az eszevesztett kapzsiságról mesél, amikor az ember egy barázda vagy kaszacsapásnyi földért képes öltre menni szomszédjával, testvérével...

Valamikor élt két testvér, a Kondra testvérek. Felcsúkiak voltak, ők birtokolták itt a havast és rengeteg kaszálót. Már családosok voltak, vagyont mértek. Kaszáláskor mindig csúnyán összeveszttek, mert aki kaszáisaival hamarabb ért, az elkaszált a másik területéről is. Így állították ők. Egyik alkalommal a nagyobb testvér éppen kaszált, amikor kiérkezett a másik Kondra. Ismét szócsata következik, szitkoltól volt hangos a havas. A nagyobb testvér közelebb szólítja a kisebbet, hogy megmutassa a határt. Egy határköre mutat, jobb kezével felemeli a kaszát és nyelével a földbe akarja döfni azt olyan erővel, amire csak nagyon mérges ember képes és azt kiáltja:

– Na, tudd meg örökre, hogy itt a...

Nem tudta a mondatot befejezni, mert a saját fejét kettéhasította a saját éles kaszájával. Testvére egy hatalmas keresztfát állíttatott, és azóta a helyet úgy hívják, hogy a Kondra keresztfájánál.

Berze: Ugra fejében van egy olyan helység, amit egy személyről, egy román emberről neveztek el. Akkor még itt határ volt Magyarország és Románia között. A vasnál (határ) járt át ide magyar részre a Regátból egy ember, aki állatokat vásárolt és átcsempészte a románokhoz a határon. Egy ilyen alkalommal az erdei úton halva találta egy pásztorgyermek. Az emberek felismerték és egy nagy keresztfát állíttatott oda neki. A helyet azóta is úgy hívják, hogy a Berze keresztfájánál.

Pénzes: Valamikor, még a betyárvilágban, Ciherek-fejében (a patak felső fele) rablók tanyáztak, állítólag aranyat ástak el, az néha szép csendes nyári esteken kigyúlt, és a helyet ezért hívják Pénzesnek.

Az orosz keresztfájánál Ugrán, Fakocs-fejében, a Jani-pusztájában (már három helység!) sokáig ott hevert egy halott orosz katona. Végül a kalibások eltemették egy nagy fenyő tövében, sírhalmot hajtottak, és egy ügyes pásztor faragott egy keresztfát. A keresztfa rég kidőlt, valahol Oroszországban valaki sokáig várta haza az eltűnt katonát. Emlékét egy név őrzi Gyimesben.

Nyáguj keresztfájánál: A név a román Neagui magyaros kiejtése. Fenn a havason két román bács a területet osztotta, hogy ki hol legeltessen. Állandóan veszekedtek. Egyszer az egyik úgy hozza vágott fejszével a másikhoz, hogy annak valósággal lerepült a feje! És elgurult a testtől, alig találták meg. Mint minden halottnak, ennek is a helyiek keresztet állíttatottak és a helyet ma is így hívják.

Meg kell jegyezni, hogy az emlékezet néha összekavarja a dolgokat. Így pl. a *Vajda keresztfájánál* a névadási indíték és a ballada tárgya között eltérés van. A ballada egy múlt századi gyilkosságról szól (szintén Vajda) kinn, Háromkúton, míg a hidegségi keresztfát egy későbbi gyilkosság emlékére állították, amely a századunk harmincas éveiben történt (szintén Vajda nevű egyén). Az adatközlők összekavarják az adatokat.

Ecsém köveinél „Naskalaton, fenn a hegyek tetején, egy sziklát hívnak így: Legendák, mondák fűződnek a névhez. Állítólag egyik szikla állandóan porlik, őrlődik. Valaki nem tudott elég munkát adni a saját ördögének, és úgy egyeztek meg, hogy amikor leőrli ezt az egész hegyet, akkor elviheti az illető lelkét!”

Más ilyen típusú nevek: A rossz-hely, Háromkő, Temető, Gerendus, Tolvajkő, Meghótt ember pataka, Fata, Hullókő, Kincses, Pénzes, Borjúvész, Akasztottak-vögye, Baconi-helye, A Vadleány-pusztája stb.

TÖRTÉNELMI INDÍTÉKÚ NEVEK:

A vasnál, Áldomás, Az frottkönél, Az örményeké, A várnál, Csülemér, Dánfalvi, Hadiút, Határsorok, Határhegy, Katona-vállú, Katona-erdő, Koponyás, Királykút, Keresztfás, Komondor, Kőkert, Lófűrész, Magyaroldal, Mihály-szállás, Regáti, Sáncpatak, Rác-oldala, Esztrázsa, Tatárhegy, Várpataka, Vaskert, Várútja, Zsidó-feredő, Zsidó temető.

ISMERETLEN EREDETŰ HELYSÉGNEVEK:

Amikor az „ismeretlen” szót használtam, inkább a névadási indítékre gondoltam. Ilyen nevek: Asapcsina, Berec, Bánd, Buha, Ciher, Cencer, Cokán, Cubuk, Csülemér, EbcSORA, Eszter, Eszkorus, Etyén, Egri, Fata, Gerendus, Gurics, Guzuru, Hulupa, Húszaskő, Ilia, Köntéd, Kurmetura, Kicsigozorú, Libán, Madicsa, Mihály-szállás, Nimiti, Orogyik, Pipirics, Piriske, Póka, Sántatelek, Tatárhegy, Váruta, Utusoj stb.

A neveket nem célunk etimológia szerint magyarázni teljességükben, hisz nagyrészüket a birtokviszony, forma, növényzet után kapta a név, és világos a névadási indíték, de mégis vannak olyan nevek, amelyeket magyarázunk. Így említeném a román eredetű szavakat, ugyanis két etnikum találkozásánál ez gyakori. Ilyenek a következő nevek:

Ceránba = a román „țaran” (paraszt, gazdálkodó) szóból.

Pogyis = román „podis” (fennsík)

Dulajé = moldvai román név

Funduják = szintén moldvai származású helységnev

Sok névnek annyira világos a névadási indítéka, hogy az idegen is ráismer a helyre. Pl. Sötétpatak, Kápolna-pataka.

A gyimesi csángók élete

Tulajdonképpen, ha másképp akarjuk csoportosítani a neveket, két nagy csoportot említhetünk: Vannak mindenki által ismert nagyobb területi egységeket magába foglaló nevek, és családi helynevek, amelyeket a család, a szomszédság ismer. Ezeknek a száma óriási, sok ezerre rúg a már említett okok miatt: egyszerre csak egy nyílbirtokot tudtak a csángók megváltani a székely közbirtokosságoktól vagy az örményektől, és a másik ok a birtokok későbbi felaprózódása az öröklések nyomán, mert sokszor 8–10 féle oszlott a birtok a szülők elhalálózásával. Van olyan család, amelyiknek 6–7 helyen is van birtoka: kert, kaszáló, szántóföld, azoknak valaki nevet ad, a nevek öröklődnek. Vizsgáljuk meg a fentiek bizonyítására egy család birtokainak helyneveit: Tankó Péter (Bitang) sz. 1898-ben ugrapataki lakos családi helynevei: Az észok (kaszáló) Kerekerdő (valamikor erdő volt, ma kaszáló) Kicsikert (kaszáló, szántó), Ugrahegye (kaszáló) ,Kolopácskert (kaszáló), Paphelye (kaszáló), Mozsikásoknál (szántó), Lófürész (erdő, kaszáló), Porondkert, Gyuri Kárulynitt (kaszáló).

Tehát csak ez az egy család használ a saját birtokainak megnevezésére 10 helynevet. Sok név arra utal, hogy itt még a múlt században is óriási erdők voltak, de később letarolták azokat, és ez az esztelen erdőpusztítás napjainkban is folyik! Már Orbán Balázs is felemlíti az erdőpusztítás káros mivoltát a múlt század vége felé, amikor nagy művéhez adatokat gyűjtve itt is megfordult. Ilyen nevek, amelyek a fenti megállapításra utalnak: Bodorvész, Hosszúvész, Tarhavas. Ez az erdővágás után maradt. És mivel nem tudták másképp feltakarítani a sok veszet, égettek, perzseltek. Innen származnak az olyan nevek, mint Perzselts-oldal, Asica, Égés, Égetett.

Az erdővágás kelléke volt a szulla. Ez egy sátor alakú (de nem kerek) építmény, az alja arasznyira beleásva a földbe, bójtággal, fakéreggel fedve, belül szintén fiatal rügyeket, ágakat szórtak a földre és azon aludtak. Ilyen kezdetleges tákolmányokban éltek az erdővágók, akik nem jöhettek le az erdőből, minden este. Néha ott fel is dolgozták a fát. Ezt igazoló nevek: Szullás, A szulláknál. A forgácsoknál stb.

Szokatlanok tűnik az idegen számára az olyan név, mint Fügés, Szörös-fügés, Barackos, mert ezek a gyümölcsök itt ezen a kies vidéken egyáltalán nem teremnek, tehát ismeretlenek. De a helyi nyelvjárás szerint a füge nem a déli gyümölcsöt, hanem „egrest” jelent.

Vannak a földrajzi elhelyezkedésnek megfelelően olyan helynevek, amelyekkel nem találkoztam más magyar vidékeken. Pl. sok a száda, бүтү, sorok, bitkó utónevekkel ellátott helységmegnevezés. Ilyenek: Borosszáda, Hidegség-száda, Ugra-száda, Kápolna-száda, Szelhás бүтүje, Terpe-sorok, Hasszú-sorok, Köntéd-sorka, Bojtos-sorok, Ugra-bitkó stb.

ADATTÁR KEVÉS NÉVMAGYARÁZATTAL

- A Dezsőé – örökölt név, birtokviszonyt fejez ki, kaszáló, szántóterület.
- A Gabriké – egy nagyobb család melléknevéből alakult, birtokviszonyt jelez, kaszáló, legelő. Majdnem minden családnak van mellékneve, mert pl. a Tankó, Bodor, Bilibók stb. nevek annyira gyakoriak, hogy valamilyen módon meg kell az azonos nevűeket különböztetni. Így pl. Ugrán lakik tizenegy Tankó Péter. DE van melléknevük: Bitang Péter, András Péter, Sajka Péter, Huszár Péter, Mozsikás Péter stb.
- A Dulájé – román eredetű vezetéknev, itt melléknev, tulajdonviszonyt mutat, legelő, kaszáló.
- A fogásnál – kaszáló, hegyoldal.
- Agyagos – kaszáló, hegyoldal, világos névadási indíték.
- Akasztottak helye – Abból a családból többen is felakasztották magukat, tragikus történet szülte a nevet, kaszáló.
- Alsókert – az elhelyezkedést fejezi ki valamihez viszonyítva, kaszáló, szántó.
- Alsófata – nagy kiterjedésű erdő, kaszáló, talán a „fată” román szó magyaros kiejtése, ami magyarul „leánykát” jelent.
- Alsóugra-havasa – Egy lakott falurész neve Ugra, innen származik, legelő, kaszáló.
- Alsóterkő – Tarkő – szóból származik, ami csupasz, kopasz, csóré jelentésű. De van itt más helyen Csórékó is! Helyi kiejtése „Terkő” Pl. „Terkőben kalibázunk”.
- Antal János vőgye – kaszáló, legelő, birtokviszonyt fejez ki.
- Antalok-pataka – falurész, 52 házzal Gyimesközéplekon, lakói nagyrésztének a vezetékneve után elnevezett hely, Felcsíkból jöttek az elődök.
- Antalok-sorka – hegyoldal, kaszáló, legelő és erdős terület, „sorok” a hegy éle.
- Apahavasa – nagy kiterjedésű fennsík, legelő, erdő Ugra fejében, a régi magyar-román határ közelében.
- Antikert – személyről elnevezett hely, birtokviszonyt mutat, több mint valószínű, hogy egy csíki székely személyre utal, mert itt régebb ritka volt ez a név.
- Aranyos – legendás névadási indíték, aranyra utal, előbb már szóltunk erről.
- Aranyos-tető – Hegy, legelő, erdő.
- A ponk – Kaszáló, a „ponk” szó itt magasabb helyet, egy kis fennsíkot jelent, ami kiemelkedik a környezetéből, de még nem hegy, sőt nem is domb!
- A porcolán kőnél – Fényes, kovakövekről nevezték így, a porcelán helyi kiejtése.
- Alsónyíres – Kaszáló, nagy menedékes hegyoldal, a Nyíres alsó fele.

A gyimesi csángók élete

Asapcsina – Ismeretlen eredetű név, kaszáló.

A vasnál – Valamikor egy földbe erősített vas jelezte a határt Magyarország és Románia között. Azóta a történelem és az idő vasfoga eltűntette ezt a jelt.

Az Andrisoké – Ugra jórésze az Andrisok birtokában volt. Róluk nevezték így.

A szukáknál – A fenti család és rokonság mellékeve.

Az oldalútnál – A katonák magyar időben, mivel itt határvidék volt, a meredek oldalakban is oldalutakat képeztek ki. Ma nincs út, de megmaradt a név.

Az írottkónél – Valamikor, a múlt század végén találtak egy követ, amelyre jelek voltak vésvé. A követ elvitték a hivatalos szervek, de a helynév erre utal.

Ádámkertje – Lok birtok; sima hely, birtokviszonyt fejez ki.

Ádomás – az áldomás helyi kiejtése. A hagyomány szerint történelmi név.

Ez a rész határos Moldvával és egyik moldvai fejedelem adományozta Erdélynek, pontosabban a Somlyó környéki székely falvak közbirtokosságainak, hogy azok cserébe minden esztendőben elszállásolják két éjszakára, a pünkösdi búcsúra érkező moldvai magyarokat (moldvai csángók). Ez a hagyomány a hatvanas évekig létezett. Ma már a búcsúsok nagy része a templomokban és a szabadban alszik, és reggel lesik nagy áhítattal a napkeltét! Állítólag a megegyezés után ettek-ittak a két állam képviselői, a pornép pedig ünnepelt. Azóta a helyet, ahol áldomást ültek, Áldomásnak hívják. A románok is átvették nem csak a helynevet, de magát a szót is, szótáraikban is szerepel azzal a megjegyzéssel, hogy magyar eredetű szó „aldamas”. Nagy kiterjedésű hegy, falu, kaszáló.

Ádomás-teteje – hegy, erdő, kaszáló, a fenti névmagyarázat.

Állomásnál – Amióta megépült a vasút, azaz 1897 óta, a vasútállomás környékét „Állomásnak” hívják. Ez a központ, ahol a községháza is épült. Megjegyezzük, hogy mindenik gyimesi községben ez a neve a régi vasúti állomások környékének. De mivel a három Gyimesen a vasút, mint egy 25 km hosszú, ezért még létezik három megálló.

Ásica – Sötétpatak egyik oldala, legelő, erdő. A román „arsită” – égett, égetés – szóból ered, magyaros ejtéssel.

Bagolykő – Kiálló szikla Görbepataknál.

Bagolyvár – Görbe oldalán, egy kiálló, egyedüli szikla neve, kisebb barlangokkal.

Balla – Hegyes oldal, legelő, kaszáló, csupasz terület. Vezetéknévből származik.

Balla-feje – Völgyfeje a havas közelében.

Balog-borjúkertje – Vezetéknévből származik, ma is léteznek Balogok, már rég nem borjúkert, csak a neve maradt annak.

Balázsé – Kaszáló, valamikori gazdája nevét viseli. Itt a Balázs név nagyon ritka, lehet, hogy a névadó csiki székely volt, mert ott gyakori a név.

Baligáné-utcája – Kis zsákutca Borospatakán, a legöregebb öregasszonyról nevezték így. Gyakori a Baliga vezetéknev, román eredetű szó „trágya” jelentéssel.

Baltacines – Az első próbálkozások baltacim termesztésre még a régi magyar világba visszanyúlnak (1918 előtt!). Ahol legelőször megtermett, azt a helyet nevezték így. Ma elterjedt növény, segít a takarmányozásban a gyérfüvű Gyimesben.

Bálint Jánosé – A legelső gazdájáról így nevezett hely, ma teljesen más nevű családé, de a név maradt.

Baráttető – hegytető, kaszáló, ismeretlen névadási indíték.

Balahányos – Patak, falurész Gyimesbükkön, román eredetű szó „bolovăniș” – „köves”.

Barabásé – Kaszáló, csíki vezetéknevből ered, itt ismeretlen a csángók között.

Barackos – Középlök egyik falurésze a Hidegség völgyében. Ismeretlen névadási indíték, mert itt soha nem terem barack. Egy öreg adatközlő szerint a barack itt egy más növényt jelentett eredetileg.

Barakasza – Legelő, kaszáló Felsőlokon talán a Bara vezetéknevből.

Bartosok-pataka – Lakott terület, patak, a lakók vezetékneve után. Gyakori név.

Barabás-laposá – Kaszáló, vezetéknev után, tulajdonviszonyt kifejező név.

Báránhegy – Foglalkozásra utal, nyáron szétválasztották a tejelő juhnyáját és a meddő bárányokat. Tehát itt legeltek a bárányok. Ma már kevés a juh, de megmaradt a név. Egy rokonság mellékneve a „bárányok”. Innen is származhat a név.

Báránszer – egy házcsoport Sötétpatak szádában, a lakosok melléknevéből ered.

Bánd – Nagykiterjedésű havas, erdő, legelő. Ismeretlen névadási indíték.

Bánpataka – Lakott falurész Hidegségen. Ismeretlen eredet.

Bárány-nyároló – A bárányoknak külön nyárolójuk volt. „A nyároló” itt azt a helyet jelenti, ahol az illető állatok eltöltik a nyarat, ideiglenes szállás, ahol nyáron legelnek. A tejelő állatoknak a legjobb, füvesebb nyárolókat válasszák, a meddő állatoknak a gyengébb helyeket. Így létezik lónyároló, bárány-, tejes tehén-, ökör- stb. nyároló. A név arra utal, hogy valamikor főfoglalkozás volt az állattartás.

Berbécsszarú (szarv) – Rengeteg díszítési mintában jelen van a berbécsszarv kacskaringós mintája: ing-hímek, írott-tojás minta, karinca és bernyéc-minta. Nos, ebben az esetben a természet tréfálta meg az embert, egy kacskaringós völgyfejet nevezett így a természetben élő és azt imádó csángó. Ki tudná megmondani, hogy a pásztorkodó, kalibázó, erdővágó, erdőből fuvarozó, kaszáló csángó a 365 napból hányat töltött a szabadban?

A gyimesi csángók élete

Berbécstelek – Foglalkozásra utaló név.

Belső csutakos – Gyakran jelen van a „csutakos” név. Ez kivágott erdőkre utal, amikor a szaporodó telepések erdőirtással hódfóttak maguknak területeket.

Bernáton – Kaszáló, ismertelen etimológia.

Berszánkút – Szintén foglalkozásra, juhtartásra utaló szó. A román „birsan”, juhász szóból származik. Ha tudták volna szegény elődeink, hogy az ezredfordulóra már csak a nevek maradtak, de juhok alig, talán más nevet választottak volna. A pásztorkodáshoz, állattartáshoz, tejfeldolgozáshoz kapcsolódó nevek nagyrésze román eredetű.

Berze – Nagy erdő, Ugra fejében. Egy meggyilkolt idegenről kapta a nevét.

Bányi Hegyoldal – ismeretlen névadási indíték és etimológia.

Bicska-pataka – Völgyszáda Sötétpatakán, birtokviszonyra utal, a század elején az ott meghúzódó lakó mellékneve „kicsi bicska” volt.

Bilibók – Hegy, kaszáló, itt gyakori vezetéknev. A név megtalálható a moldvai csángóknál is, onnan hozták magukkal a tömbmagyarság felé húzódnó csángók.

Bika-sorka – Meredek hegyél Ugrán, kaszáló, legelő.

Biku-sorok – Ismeretlen névadási indíték, hidegségi hegy.

Berec – Legelő Felsőlokon, ismeretlen etimológia.

Bezsán, Bezsányos – Bokros, sűrű erdősterület Borospataka fejében, a „bezsen” szóból, amely a helyi nyelvjárásban használatos.

Bigyók pataka – szűk völgy Sötétpatakán a tulajdonosok melléknevéből származik.

Bitang-völgy, A Bitangoknál – Ugrán a lakók nagy részének a megkülönböztető mellékneve, nagyszámú rokonság, a „bitangok”. Egy tréfás történet így mesél róluk: „1940-ben lent a faluban, a főút mellett a jónép várta Horthy Miklós bevonulását, mert be volt harangozva. Mindenki gyúródott, milyen az ember. Az út két szélén apró kő, prizmahalmok voltak. A sáncok, sőt az út is tele volt emberrel. Ismeretes, hogy a kakastollas csendőrök néha elszalasztották a szájukat, és bizony cifrákat tudtak káromkodni. A nagy gyúródásban egyik elordította magát: „Hátra bitang nemzetség, le az úttestről!” Az öreg Bitang András ott hagyott csapot-papot, és szépen hazament. Kérdik a szomszédok, szintén a bitangok nemzetségéből:

– Na, Andrásbá, hát hogy volt? Má hazajött?

– Jaj, fiaim, azok má üsmernek münköt! Tudják, hogy mü vagyunk a bitangok!”

Bikkfás-vögye – Valamikor bükkfaerdő volt ott. „Bikkfa” helyi kiejtési forma.

Blágák vögye – Családi név, főleg Boros-patakon, utánuk nevezték így.

Mint vezetőknév megtalálható a románoknál is, pl. Lucian Blaga híres költő, filozófus. De előfordul a déli-szláv nyelvekben is. Pl. Blagovai, Blagadarnaj – „hálás”

Biró-vögye – Első lakójáról nevezték így, Ugra patakán egy völgy.

Birtaté – Szintén birtokviszonyt fejez ki, kaszálós terület Ugrán, völgy két házzal.

Bitkó – Helyszíni forma, „kerek csúcs” a román „bitca” szóból. Gyakori név. Igaz, csak egyedül nem jelent helységnevet: Ugra-bitkaja, Apahavas-bitkaja stb.

Bocs – Erdő, legelő Borospatakon. Valamikor egy embert megvert ott egy kölykes medve. A helyet azóta hívják így. De az ember neve is „Bocsocská” maradt. Sőt egy szólás is ránk maradt: „Megverte, mint Bocsocskát a medve”.

Bodorvész – Ma nagykiterjedésű havas, kaszáló, legelő, de valamikor erdő volt, amit a vész szó is érzel. Vezetéknévből származtatjuk. A Bodor név itt gyakori!

Bodor-szer – A Bodor vezetéknévűek utcája Középlokon.

Bojtos-sorok – A bojt szó a helyi nyelvjárásban fiatal fenyőt jelent. De jelenti a bokros, ágas-bogas fenyőt is, amely nem jó egyébre (deszka, borona), esetleg tűzre. A sorokról már esett szó. Sorokél, ahol a hely két oldala, amelyek a völgyig nyúlnak, találkoznak.

Borjúvész – Legelő Kápolna-patakon, állattartásra utaló név, szájhagyomány szerint egy dögvész alkalmával ide ásták az elpusztult borjakat.

Borjúkert – A név a csángóknál ismert kétlakiságra, a kalibázásra utal: az állattartó gazdák tavasszal, Szent György napján kivonulnak a havasba, ahol mindenkinek saját kalibája van, innen a kalibázás elnevezés, és a nyarat ott tölti az állatokkal, szerre valaki a családból. Itt az állatok szabadon járnak az óriási erdős legelőken, mindenki a saját harangjáról ismeri fel estefelé, merre lehetnek az állatai. A borjak a kaliba körül maradnak, ide kerítést állítanak és ezt *borjúkertnek* hívják. Ez ma már rég nem ezt a célt szolgálja, de a név maradt.

Borvíz-gödre – Kaszáló Felsőlokon, vasas, vörös színű víz forrik itt, innen a neve. Itt bűdösvíznek is hívják ezt a forrást, és a fájó szemet szokták vele mosni.

Bokros – Ma szép, tiszta kaszáló, valamikor bokros, bozótos hely volt, innen a név.

Bothavas – Óriási kiterjedésű havas volt, ma kaszáló. Vezetéknévből ered, a csfki tulajdonost hívták így valamikor. Emberek mennek, a név marad.

Botty – Kaszáló, névadási indíték ismeretlen.

A gyimesi csángók élete

- Botosin** – Görbei kaszáló, hegyoldal, román hangzású szó, de etimológiája ismeretlen.
- Bozán-vögye** – A negyvenes években itt bácsoskodott egy Bozán melléknevű ugrai gazda. Azóta így hívják a helyet.
- Brenzáké** – Hegyoldal, kaszáló, valamikor egy rokonság gúnyneve volt, tulajdonviszonyt fejez ki, a „brânză”-szóból, ami magyarul „túrót” jelent.
- Borzsovai** – A gyimesi területek valamikor egészében a csíki 6–7 község közbirtokai voltak. Még ma is így hívnak egyes részeket: szemmihályi, szépvízi – és innen a borzsovai név is (Csíkborzsova).
- Borospaták** – Egy hosszú völgy, Középlök egyik falurésze kb. 130 házzal. Nem lehet köze a szőlőborhoz, mert itt olyasmi nem terem. Állítólag az első lakó egy Boros nevű székely volt. Csíkban gyakori ma is a név, de itt csak a helynév él.
- Brajtes** – Ismeretlen névadási indíték, erdős, legelő Farkas-palló mellett.
- Bökhéc** – Erdős, suvadásos oldal, emberre is használt gúnynév, formátlan, kövér.
- Bokrosfa-gödre** – A többitől eltérő formájú fa, nem szép sudár, hanem bukros, bokros, össze-vissza nőtt. Egy különös fa névadási indíték lehet.
- Bodzás** – Legelő Felsőlokon
- Budáka** – Kaszálós terület, oldal Bükkben, „budáka”: nagyobb faedény a sajtkészítéshez, román eredetű szó.
- Buffantó** – Hangutánzás révén kapta a nevét, borvízes, büdösvízes forrás, buffogva tör elő a föld alól.
- Buha** – Falurész, patak, lakott terület Gyimesbükkön, ismeretlen etimológia.
- Buha-mezeje** – A fenti falu simább területei.
- Bukhelé** – Kaszáló Hidegségen, tulajdonviszonyt fejez ki, a valamikori tulajdonosa mellékneve után.
- Bumbikoké** – Ugrai kaszáló, egy rokonság, a „Bumbikok” mellékneve után.
- Bumbikszer** – A fentiek házcsoportjának környékét így nevezték.
- Bulátott-völgye** – Felsőlokon, Görbepatakán egy kisebb völgy. Gazdája gúnynevéből származtatjuk. Egy szólás is ered innen: „Bulátott asszonynak, bulátott gyermeke”.
- Burkus-kert** – Sötétpataki kaszáló, az első tulajdonos gúnynevéből származó szó. Az utódok elszaporodtak, ma is melléknevük „a Burkusok”.
- Burukk** – Völgy Sötétpatakán, ismeretlen névadási indíték.
- Bulugán-kert** – Görbei lokhely, személyek mellékneve után, a „bulugánok”: Ismeretlen etimológiai szó.
- Bundáké** – Kaszáló, Görbén egy csoport mellékneve, akiket ma is „bundáknak” titulálnak, tehát tulajdonviszonyt fejez ki.

- Bustyukán – Kaszáló Felsőlokon, ismeretlen névadási indítékú szó.
- Burukk- vögye – Ismeretlen névadási indíték, ismeretlen etimológia.
- Bükkloka – Lakott helység a Tatros forrásánál.
- Bükkhavas – Falurész Hidegség-fejében, lakott terület. A hegyekre kinyúló havasokról kapta a nevét.
- Bükkös – Legelő, kaszáló Felsőlokon, Görbe-patak egyik oldala.
- Bükköskert, Bükkészka – Szinten a bükkerdők jelenlétéről tanúskodó nevek. Mára eltűntek a bükkerdők.
- Bütü – A csángó nyelvjárásban a bütü valaminek a végét, egyik felét jelenti. Bütüje van a háznak, boronának, deszkának. Innen ez a gyakori név.
- Bükkenő – Itt sorokélet is jelent, tetőt pl. „átmentünk, átbükkentünk”
- Cáka – Erdős, hegyes, legelő Felsőlokon. Szépvízen éltek és ma is élnek Cáka vezetéknevűek, ez a terület a szépvízi közbirtokosság tulajdona, nevét személytől kapta.
- Cencer – Az első honfoglaló neve után, birtokviszonyt kifejező névadási ok. Ma is élnek Sántateleken ilyen melléknevű személyek.
- Cerán – Kaszáló, legelő, a román „făran” – „paraszt” szóból ered, helyi kiejtés szerint. A névadási indíték ismeretlen.
- Celhás – Erdő Borospataka fejében, a „szelha” szóból ered, amely nyílegyenes, szinte ág nélküli magas fenyőt jelent. Jó minőségű, bognélküli fenyő.
- Cifra Istán kertje – Az első tulajdonosáról elnevezett kert. Tulajdonviszonyt sugall. Ma is élnek Sötét-patakán és Görbén ilyen melléknevű személyek.
- Cifrák martja – Ugyanott, meredek oldal, mart. A „cifra” szó szépet, díszes dolgot, tarkát is jelent, pl. „cifrán öltözik”, de a tarka tehén tulajdonneve is lehet Cifra.
- Cigánd – Furcsa, régi hangzású szó, talán a cigány szóból ered. Hallottam egy éneklőtől is ilyenszerű kiejtést: „Egész életemend át, csak egyet adtál”
- Cigán-gödör – Legelő, ismeretlen névadási indíték.
- Cigán-kút – Ma nem létezik itt még forrás vagy víz sem, tehát nem ismerik a névadás okát!
- Cigány – Legelő, még a házi, letelepedett cigányoknak is alig van földjük. Tehát ismeretlen a névadás oka.
- Ciherek-pataka – Az ittlakók melléknevéből származik a név, akiket ma is Cihereknek hívnak. Elődeik állítólag hegyirablók voltak. Lakott terület Felsőlokon.
- Cirmos – Legelő, az emlékezés szerint leégett itt az erdő és sokáig minden üszkös, szenes, cirmos volt.
- Citrom-sziget – Nincs köze sem a citromhoz, mert az itt nem terem, sem a szigethez a klasszikus értelemben. Gúnyos elnevezés.

A gyimesi csángók élete

- Cóláké – Birtokviszonyt fejez ki, Középlokon a Megálló környékén laknak a Cólák, ami egy csoport mellékneve.
- Cubukk – Meredek kaszáló Ugrán, ismeretlen a névadási indíték és az etimológia.
- Curkán – Egy juh fajta neve, nem tudni miért neveztek el így egy helységet.
- Csarló – Legelő, ismeretlen etimológia és elnevezési indíték.
- Csapás-száda – Völgy, talán ott hajtották az állatokat a legelőre, itt „elcsapni” annyit jelent, mint kihajtani a legelőre. „A reggel elcsaptam, kicsaptam a marhákot.”
- Csapó – Erdős völgyszád, a fenti névadási indíték.
- Csapóköve – Ugyanott, egy kőszikla neve.
- Császárvögye (völgy) – Kaszáló Gyimesbükkön, első gazdája után nevezték így, aki csíki székely volt, ahol ma is gyakori ez a név.
- Cserjés – Meredek, bokros terület.
- Cseke-havasa – Nagy kiterjedésű havas, legelő, a név a csíki birtokviszonyra utal. Csíkszentmiklóson ma is élnek ilyen nevű emberek.
- Cseke-észka, Cseke-verőfénye – A fenti havas egy-egy oldala.
- Csengő-lik – Legelő, ismeretlen névadási indíték.
- Csihányos, Csihányos-száda – Felsőlokon, Ugra fejében egy erdős völgy és annak a száda. Itt a csalán népi neve a csihán.
- Csicsojos – Legelő, ismeretlen etimológia és névadási indíték.
- Csigolyás – Patakhöz, vízhez közel eső helyek, ahol ha ma nem is, de valamikor „csigolya” nőtt, amely egy vékony fűzfa féleség. Gyakori helynév.
- Csigafali – Legelő, csíki közbirtokossági birtokviszonyt fejez ki, Csigafalva.
- Csíki-pataka – Lakott terület, völgy Középlokon. Ez a név is igazolja, hogy az első lakók a székely földről jöttek, és a területek is a csíki közbirtokosságok földjei.
- Csobányos – Erdő, óriási legelő. Foglalkozásra utal, „cioban” román eredetű szó.
- Csobányos-tető – A fenti helység magasabbik része.
- Csobánpatak – Legelő, Jávárdi-patakán és egy csörgedező patak.
- Csonkaföld – Szántóföld
- Csontosé – Lohely és kaszáló, birtokviszonyra utaló név Ugrán, a Csontos melléknévből. Mára a család kihalt, de a helynév megmaradt.
- Csorgó – A hegyoldalból kifakadt forrásnak fenyőfakéregből egy teknőszerű csurgót készítenek, egyik végét a forráshoz helyezik, másik végét alátámasztják, így ott csurog, csorog állandóan a friss víz az arrajárók szomjának enyhítésére. Sok ilyen helynév született, még akkor is megőrizve a régi nevet, ha a víz már elapadt.

- Csordás – Habár mindenki maga gazdálkodott, kalibázott, néha meddő tinókból csordát fogadott valaki, a csordapásztor. Innen a név.
- Csorbáké – Vezetéknévből származó, tulajdonviszonyt kifejező név. A román „ciorba” savanyú húsleves szó magyarosított kiejtéssel.
- Csórékó – Szikla, csupasz kőszikla Sötétpatakon.
- Csörlőkerek – Legelő, ismeretlen a névadási indíték A csörlőkerek a kender és lenfeldolgozás egyik fontos munkaeszköze. De hogy mit keres itt, azt homály fedí.
- Csügés-teteje – Felsőlokkal határos erdős terület, a „csüg” állati tetem szóból. De a csügnek még van itt egy más jelentése is: fejletlen, kicsi, hitvány pl. „csüg ember”.
- Csubuk – kaszáló, ismeretlen eredet, habár a románban létezik a „ciubuc” szó, a törökből. Pipát is jelent, de megvesztegetési pénzt is, ami itt a Balkánon bevett szokás.
- Csugolyás – Vízmenti hely Sötétpatakon, selymékes, talán a név a csigolyásból jön.
- Csuláké, Csulák kertje – Egy embercsoport mellékneve a Megálló környékén.
- Csutura – Kaszáló, ismeretlen névadási indíték. Itt is „pipafajtát” jelent a szó.
- Csutakos – Sok ilyen helységnév van, valamikor letarolták az erdőt, sokáig, mint temetőben a fejfák, ezek a tuskók, „csutakok” őrizték a halott erdő emlékét. Mára rég kirothadtak ezek a csutakok, de megmaradtak a nevek, mintegy figyelmeztetőül: emberek, itt valamikor erdő volt. És még mennyi mindenre figyelmeztetnek a nevek: eltűnt rokonságokra, foglalkozásokra, gyilkosságokra, rablásokra, szerelemre, háborúra. De jobb, ha az ember csak a száraz neveket veszi és nem a szívével, hanem az eszével rakja össze őket.
- Csusztató – Meredek lejtő Hidegségen, itt fát, szénaboglyát csusztattak be.
- Csűrkert – Olyan nagyobb kert, ahol a csűr állt. Több ilyen névvel találkozunk
- Csüremér, egyesek szerint Csülemér – Kaszáló, legelő Gyimesbükben, valamikor itt vonult végig az ezeréves határ! S hogy az előbbi gondolataimat folytassam, lehet-e nosztalgia nélkül beszélni a múltról, amit ezek a helynevek felidéznek? Etimológiailag ismeretlen.
- Dádéké – Legelő, kaszáló Ciherek-patakán, birtokviszonyt fejez ki, egy nagy család mellékneve.
- Dájbukáté – A múlt század vége felé az örmények, akiknek a központjuk Szépvíz volt, Gyimesben is boltokat nyitottak és a szépvízi közbirtokosságoktól sok jó földet felvásároltak. Ezek egyike volt a fenti örmény család, innen a név.
- Dánfalvi – Erdő, legelő, valamikor a Csíkdánfalva tulajdona. Maradt a név.

A gyimesi csángók élete

Dani-kert – Nyároló, egykori tulajdonosa nevét viseli, aki székely lehetett, mert itt nem használták ezt a nevet.

Dani-alatt – A fenti terület egyik része.

Dezsőé – Kert, kaszáló és szántó, birtoknevet sugall, személynévből.

Delnei – Csíkdelnei közbirtokosság tulajdona volt, ma is ez a neve.

Dimény – Kaszáló, erdő Borospatakán. Ismeretlen névadási indíték, de Alcsíkon élnek ilyen nevű egyének. Örmények is lehettek.

Diák Eleké – Szépvízi gazdag birtokos volt, nevét őrzik a róla elnevezett helyek.

Disznyófertő – Ismeretlen névadási ok, kaszáló, legelő.

Döglesztő – Kaszáló, igen-iger: meredek hely, fárasztó kimenni rajta. Innen a név.

Dobogó – Lakott terület Felsőlok és Középlok határában. Ismeretlen névadási ok.

Dulájé – Birtokviszonyt fejez ki, melléknév, román eredetű szó.

Ebcsora – Kaszáló Balahányos fejében, ismeretlen etimológia és névadási indíték.

Ecsém-kövei – Kőszikla, az „öcsém” helyi kiejtése. Legendák kapcsolódnak a névhez. Itt van egy állandóan szemmel láthatóan morzsolódó kő, amit egy olyan ördög morzsolgat, akinek a gazdája, lelke fejébe, ezt a munkát adta.

Ecsém-háta, Ecsém- oldala – Fenti szikla környéke.

Ecetes Erdő – Kaszáló Borospatak fejében. Ismeretlen névadási indíték.

Ecetes-sorka – Ugyanott, sorokél.

Egres – Kaszáló Gyimesbükkben, nem ismert a névadási indíték, mert itt az egres neve „füge”, pl. Fügés, Fügéstető stb.

Egri oldala – Kaszáló, fennsík, ismeretlen névadási indíték, hacsak nem az „egres” szóból.

Egri-nyaka – Ugyanott, nyak, hajlás.

Epcsora – Kert, kaszáló, ismeretlen eredet és etimológia.

Eperjes – Kaszáló, legelő fennsík. Itt a számóca neve eper: epres, eperjes – furcsa szóképzés.

Emre-köve – Személynévből keletkezett, itt az Imre régi neve Emre! Még ma is.

Erős, Erős-alja, Erőskert – Hegyoldal, legelő, kaszáló, erdő. Talán az első tulajdonos vezetéknevéből, aki csíki székely lehetett. Ma itt nincs ilyen vezetéknev.

Esztenás – Legelő, nyároló Ugrán. Régi foglalkozásra utaló hely Eszténa, pásztorkaliba, szálás. A román „stâna” szóból származik. Az eszténa inkább

nagyobb juhnyájak pásztoráinak szálása, ahol 1500–2000 juhot nyároltatnak a gazdák. Még sok ilyen eredetű névvel találkozunk Gyimesben, amelyek közül megemlítem:

Esztenahely, Esztene-kert, Esztene-sorka stb.

Esztrázsa – Legelő fenn, Naskalaton. Mivel sokféle nylik innen kilátás, állítólag itt valamikor sztrázsa-őr állt, amikor még tűzgyújtással jelezték a tatárok betörését csúcsról-csúcsra.

Eszter – Nagykiterjedésű kaszáló Hidegségen. Nem ismerik a névadási indítéket.

Eszter-sorka – Hosszú, a hegyről az aljig tartó sarokél.

Eszkorus – Legelő, kaszáló, ismeretlen névadási indíték és etimológia. A románban és a környező népek is átvették. A határ környékén létezik az „eszkotár” szó, ami „szamadó juhászt” jelent. Úgy gondolom, ennek az elferdített kiejtése. Még létezik egy a körösfához hasonló fafajta, piros fűrtökben növe apró gyümölcscsel, amelyet „korusnak” neveznek.

Édesvíz-feje – Legelő, selymés forrásvidék. Feje, ahol forrik a víz.

Égés, Égetett – Már említettük, hogy sok ilyen elnevezés létezik (Égés, Égetett, Perzselt, Ásica stb.) amelyek az erdővágás utáni égetésre, tisztítási módra utalnak, esetleg erdőtüzekre, vagy olyan napsütötte helyre, ahol megütözik a nap.

Észak – Majdnem minden családnak van ilyen északos fekvésű birtoka, amely helységnévvé alakult: „Menyünk az Északba kaszálni”.

Etyém – Legelő, állítólag úgy keletkezett a név, ahogy gyakran létrejönnek a gyermekkori gúnynevek is: egy gyermek nem ejti tisztán a szavakat, és a környezete kifog rajta. Ebben az esetben „ecsém” (öcsém) helyett „etyémet” ejtett.

Falusorka – Hosszannyúló hegysorok, él, amely a falu felé lejt, Sántateleken.

Fakócs – A kulcs helyi nyelvjárás szerinti kiejtése, völgy Ugrafejében, erdő.

Farkas – Nyároló, havas, legelő és kaszáló távol a falutól, Köntéd felé.

Megjegyezzük, hogy elég sok helynév vadállatoktól kapta a nevét. Innen ez a név is, és a következők:

Farkasos – Nyároló Felsőlokon.

Farkasok pataka – Völgy, lakott terület Sántateleken. Az itt lakók vezetékneve Farkas – innen a helynév.

Farkas-fogó – Kaszáló Felsőlokon. Valamikor erdős terület volt, vermeket ástak, zöld ággal letakarták, a farkasok abba beleeshettek. Innen a név. Az állattartóknak fontos volt az, hogy a ragadozók ne szaporodjanak túlságosan.

Farkaspalló – 10–15 házas tanya fenn a hegyek között. Középlokhoz tartozik.

A gyimesi csángók élete

- Farkasvész – Erdős terület, nem ismert a névadási ok.
- Fata – Kaszáló Felsőlokon, talán a „fatá”–„leány” román szóból, de teljesen magyarosított kiejtéssel, mert „a” hangja nincs a román nyelvnek, csak „á”.
- Fazakasoké – Ciherek patakán, Felsőlokon legelő és kaszáló. Valamikor csíki gazdáinak a nevére emlékeztet, Csíkban ma is gyakori vezetéknev.
- Fejbükkös – Kaszáló, legelő Kováspatak (Hídegség) fejében. Érdekes szóképzés. Talán a „Fejérbükk” lerövidülése szótagkivetéssel. Vagy a szintén gyakori „fej”, „fejben” (Ugrafeje, vögyfeje, patakfeje) szóból származik, ahol sok bükk nőtt.
- Fejérbükk – Nagykiterjedésű kaszáló, legelő. „Fejér” a „fehér” megfelelője itt.
- Fejérbükk-észka, Fejérbükk-sorka – A fenti helységnévhez kapcsolódnak.
- Fejesé – Örmény vezetéknev, egészen a hatvanas évekig éltek itt örmények, köztük a fenti család is itt élt Középlokon. Egyeseknek földjeik is voltak, erre utal a név
- Fejérmező – Legelő, mészköves helység, azok színe adta a nevet.
- Feladott-kert – Kaszáló, a „felhagyott” szóból. Ezt akkor használják, amikor egy ház, birtokrész, szántóföld eredeti használata megváltozik. Pl. a szántóföldet már nem szántják.
- Fejérhegy – Szintén a mészkőről kapta az elnevezést, amely távolról fehérlik.
- Felső-Hosszúsorok – Hegyvonulat, a Hosszúsorok nevű hegy felső része.
- Fellegvár – Soha nem létezett itt semmiféle vár. Szépidomú kőszikla, amit mintha valami óriások faragtak volna ilyenre.
- Fejérvögyek – Kaszáló Felsőlokon. A fenti névmagyarázat erre is érvényes.
- Felső-fata – A Fata helységnévről már szoltunk, annak az egyik része.
- Fekete-hagymás – Növényről elnevezett legelő és kaszáló.
- Feketeerdő – Nagykiterjedésű, gyönyörű fekvésű fennsík, erdő, legelő Borospatak tetején. Kedvenc kalibázó hely, a század elején itt nyáron kalibás táncokat rendeztek. Több esztendő is helyet kap nyáron itt.
- Fekete-víz – Forrás, kaszáló. Érdekes, sötét színű víz bugyog elő a mélyből.
- Ficfás – Patakmenti hely, a fűzfa helyi kiejtése.
- Fikók bojtosa – Vezetéknevből alakult, tulajdonviszonyt fejez ki. A Fikók gyakori vezetéknev, Moldvából húzódtak vissza a tömbmagyarság felé.
- Fisák – Ismeretlen névadási indíték és etimológia.
- Firész-vögye – Erdős völgy, a „fűrész” szó régi kiejtése szerint, erdővágókra utal.
- Fogas – Hegyoldal, kaszáló Sötétpatakon. Nem ismert az elnevezés oka.
- Forgácsoknál – Ma Ugra-fejében erdős, legelő terület. Itt a harmincas években nagy erdővágások voltak. Sokszor ott helyben ki is faragták a

boronákat bizonyos méretekre, a megrendelés alapján. A fafaragás valódi mesteriség, nem mindenki tud egyenesen faragni. Innen a „félrefarag” szólás is. A faragás helyén maradt a forgács. Ennek a javát a kalibások eltűzelték, az apraja maradt szemétnek. Ma már rég híre-nyoma sincs a forgácsnak, de a helyet ma is így hívják.

Fogás-pataka – Kaszáló, kisebb patak, semmi köze a „fogni” igéhez. Itt a fogás valahová „kijutást” jelent.

Funduják – Legelő, nyároló, román eredetű szó. De a „fundus” szó: hely, telek jelentéssel már benne van az 1600-as évi székely írásokban: „Szár-hegy oldalában való kápolnák mellettualó fundus”. (Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IV. kötet)

Fügesteiek – Kaszáló, sok egres bokor volt itt, az egres neve füge.

Fügestető – Hegy, kaszáló.

Füréskert – A húszas évek végén kezdetleges vízfűrészeket szereltek fel, amelyek egy része egészen az ötvenes évekig működött. Előtte a deszkát nagyon kínosan vágták: Állványt építettek, ráfektették úgy 2 m magasban vízszintesen a tőkét, (farönk) egy ember felül, kényelmetlen helyzetben felfele húzta a fűrész, a másik lefele. Majd cserélték a helyet. Sokat izzadtak, később úgy mondták, hogy „málé-gőzzel dolgoztak”. A helyet ma is Fűrészkertnek hívják.

Fűrészvögye – Erdő, szűk völgy, ugyanaz a névmagyarázat.

Fűrészorka – Hosszú hegyél, út vezet a faluig.

Gabrikert – Kaszáló, a Gabrik tulajdona volt. Ez Sötétpatak-szádában egy csoport nagycsalád mellékneve.

Gabri-szer – Egynéhány ház, ahol a Gabrik laknak.

Gazda-szer – Antalok-patakán, az Antalok egy csoportjának a mellékneve. Innen a helység neve is.

Gazdák-vögye – Tulajdonviszony, mint az előbbi magyarázat.

Gáborok-pataka – Kiseb völgy Közép- és Felsőlok határában. Névadási indítékul az itt lakók vezetékneve szolgált.

Gáborok-sorka, Gáborok száda – Érvényes a fenti névmagyarázat.

Gállukács – Kaszáló, teljes névből származtatjuk, csiki tulajdonos neve.

Gál-kútja – Valamikor, az első gazda idején itt kút lehetett, ma nyoma sincs.

Gercuj-szer – Lakott szer Sántateleken, a lakók nagy részének vezetékneve után.

Gerendus – Gyimesbükben, Tarhavason hegyes kaszáló, közel az ezeréves román-magyar határhoz. Ismeretlen etimológiájú szó.

Görbe-pataka – Régi lakott település Felsőlokon, mintegy 150 házzal. Nevét a formájáról kapta: kacskaringós völgy. Itt kapaszkodik a hosszú alagút

A gyimesi csángók élete

felé az 1897-ben épült, Madéfalvát Gyimessel, majd Moldvával összekötő vasút.

Görbe-száda, Görbe-teteje, Görbe feje – A fenti település részei.

Gödör-fej – Kaszáló, formájáról kapta a nevét.

Gözös-teteje – Kaszáló, legelő, eső után mindig szokott füstölgöni (köd), pipálni.

Gurics – Legelő, kaszáló, ismeretlen etimológia.

Guzuru – Kaszáló Felsőlokon, ismeretlen etimológia.

Gyékszer – A Megálló környékén egy rokonság mellékneve, helyi nyelv-járás szerint a gyíkot gyéknek mondják.

Gyuricié – Sántateleken kaszáló, birtokviszonyt fejez ki, az első tulajdonos neve.

Gyékes-teteje – Hegytető, bokros, borsikás legelő, „gyík-gyék”.

Gyertyánasszó – Erdő, legelő, szóösszetétele: gyertyán (fafajta) + asszó (száraz).

Györiné kertje – Lokhely, kert, tulajdon viszonyt kifejező név.

Györi-szer – Lakott rész, szer Felsőlokon, a rokonság mellékneve után: Györök.

Habarász – Kaszáló, nyároló Ugra-fejében. Az adatközlők nem ismerik a névadási indítékot. A „habarász”, „hadarász” szó értelmetlenül, gyorsan beszélt jelent itt is.

Hadiút – Mivel határvidék volt, még a század elején, az erdőn átvivő katonai utat építettek, amelynek ma nyomai sem látszanak, de megmaradt a név. Erdős terület.

Hagymástető – Kaszáló, legelő. Itt sok aszpa és varjúhagyma nő. Innen a név.

Halas-patak – Valamikor itt sok pisztráng és bacsó volt. Sajnos ma alig akad.

Hajnal-szer – Hidegség alsó felében, az itt lakók vezetékneve után.

Harangláb – Mivel a gyimesi községek nagy kiterjedésűek, nem elég egyetlen templom egy községben. Régebb mindhárom községben még volt egy-két harangláb, ahová egy kisebb harangot állítottak és ott harangoztak. Innen a név. Ma már templomok épültek, és az istentisztelet, pl. Közélokon három helyen is folyik, a pap szerre jut el a híveihez.

Hamások – Legelő, kaszáló. A névadási indíték nem ismert.

Hangyabolyos – több helynek adták ezt a nevet, szeretik a helyet a hangyák és sok a boly, halom, amit évente letakarítanak, ha kaszálni akarnak ott.

Hargas-legelő – Antalok-patakán, térvizonyt kifejező szó: hargas, horgas.

Határsorok – Hegyél, valamikor itt volt a magyar-román határ. Sok név felidézi az ezeréves határt.

- Határvölgy – Völgy, a fenti határral kapcsolatos név.
- Határpatak, Határkő – Szintén a létező határ nevére utalnak.
- Hármas pogyina – Fennsík, legelő, a „podina” „poghina” „fennsík” szóból ered.
- Háromkő – Hegyes, sziklás terület, elnevezési indíték világos. De meg kell figyelniünk, hogy a mesebeli „három” szám gyakran megjelenik a nevekben.
- Háromkút – Középklohoz tartozó tanya, mintegy 25 km-re a községtől, közel 20 házzal. A század elején ez volt az első kirajzás a faluból. Igaz, majdnem mindenüknek maradt lakása, birtoka a faluban is.
- Háromvész – Ma kaszáló és legelő, ismeretlen a névadási indíték.
- Hegyes-havas – Középklok egyik legmagasabb csúcsa, kúp alakú, innen kapta a nevét. Erdő, nyároló, a csíki közbirtokosság vagyona volt.
- Hegyalja – Lakott terület, falurész a Tatros forrásánál. Valamikor a század közepe előtt itt egy fogadó volt, mert a Csíkszépvízre menő vásárosok valahol le kellett, hogy öblítsék az út porát jövet-menet.
- Hegykert – Legelő, de kaszáló is Hidegségen.
- Hejszák-kertje – Egy rokonság mellékneve Hidegségen és Ugrán. „Anyám Hejsza-leány volt” – mondogatta a mindent tudó adatközlő, Amrus Fülöp.
- Heveder – Ismeretlen a névadási indíték. A heveder egy hosszabb rudat jelent itt.
- Hidegkút – Bővizű, jéghideg forrás Borospatak-fejében. Innen a környezet neve.
- Hidegség – Hosszú völgy, lakott terület, közel 2560 lakossal, régies képzés -ség.
- Hidegvállú – Ahol csak van rá alkalom, a hatalmas kiterjedésű erdőn, legelőkön vajúkat ásnak nagy fatörzsekből, ahová állandóan folyik csorgón a víz, a legelésző házi- és vadállatok itatására. Itt a nap különböző szakaszaiban megfigyelhetők a létező állatok. Innen a név.
- Hivák, Hivák-pataka – Legelő, kaszáló Bodorvész környékén. Melléknevből, a „chiva”, „tyiva” szavakból.
- Hóhavazó – Ismeretlen a névadási indíték. Kaszáló Háromkúton.
- Hollókő – Hegy, kösziklás, ahol csak a holló fészkel.
- Hollókő-sorka – Sarok él a völgyig tart. Erdős, bokros terület.
- Hama – Kaszáló, legelő Gyimesbükben, a román „huma” talajfajta, agyagból.
- Homlok – Kaszáló Középklon, de sok ilyen utónévvel is találkozunk, amely helyre, elhelyezkedésre utal.
- Hosszú-havas – Nagy kiterjedésű fennsík, havas, sőt kaszáló is Felsőlokon.
- Hosszúsorok – Már említettük, hogy a sorok gyakori utónév, a hegy peremét, élet jelenti, amelyen út vezet le egészen a völgyig, a faluig.

A gyimesi csángók élete

- Hosszúvész – Gyönyörű, tiszta fennsík Ugra fejében. Csak a név utal arra, hogy valamikor itt erdő, majd vész volt! (vész – ágak, fakéreg, szemét!)
- Hosszúk-vögye – Völgy, az itt lakók melléknévéről hívják így.
- Höncsökös – Kaszáló, legelő. Dimbes-dombos, hangyabolyos, „féregtúrásos” hely.
- Hucupa – Kaszáló Hidegség fejében, ismeretlen szó.
- Hudupa – Kaszáló Jávárdi fejében, ismeretlen névadási indíték és etimológia.
- Huszaskő – Hidegségen egy nagy kőről nevezték el így a környezetet, nem tudni, miért adtak neki számot. Ott valamikor sodronypálya működött, talán onnan a név.
- Huszár-szer, Huszár kert – Egy elszaporodott család mellékneve. Valamikor egy elődjük huszárként szolgált a magyar hadseregben. Megmaradt melléknévnek, és ma már helységnévnek is Ugrán és Kápolna-patakon.
- Ilia – Legelő, erdő Középlokon, ismeretlen etimológia, ha csak nem az Ilie román névből született.
- Illanc-teteje – Magas hegy Középlokon, ismeretlen névadási indíték.
- Ikráké – Tulajdonviszonyt kifejező név, melléknévből, kaszáló, legelő Hidegségen.
- Irottkő – Hidegségen kaszáló, ma nincs semmiféle írott kő, de a szájhagyományok szerint létezett a század elején. Csak a név maradt.
- Irott-sorka – A fenti helységnév része.
- Irtás – Ma kaszáló, régebb erdő volt, de kiirtották, kivágták. Innen ered a név.
- Itisem-pataka – Nagyon régi név Hidegségen, valamikor a mai Cokának patakát így hívták. Lakott terület, patak. Ismeretlen etimológia.
- Jáhoros – Legelő, erdő Középlokon. Neve a juharfától ered, itt jáhorfa a neve.
- Jáhoros-tető – Az előbbi hegyoldal teteje.
- Jankáé – Nem ismert a névadás oka, itt ritka a Janka név, pedig tulajdonviszonyra utaló név.
- Jánik pataka – Sántatelek jó részét a Jáni melléknevű gazdák lakják. Tőlük származik egy sor név.
- Jáni-szer, Jáni-kanyar, Jániké stb. – Érvényes ezekre is az előbbi szómagyarázat.
- Jani-pusztája – Erdős legelő, Ugra fejében. A 20-as években itt kalibázott Mozsikás Jani. Ma is a nevét viseli a helység.
- Jánó – Ugraészkanak egy jó részét nevezik így, legelő, nyároló, kaszáló. Nem valószínű, hogy tulajdonviszonyt fejez ki, mert ahhoz igen nagy terület.
- Janiké – Birtokviszonyt fejez ki, Borospatakon egy csoport mellékneve ez.

- Jánó-szer – Ez alkalommal tulajdonnévről elnevezett szer, utca Középlekon.
- Jávárdi – Falurész, kiterjedt havas Hidegség fejében. Ismeretlen etimológia.
- Jávárdi-észka, Jávárdi-pataka, Jávárdi száda – a fenti helység részei.
- Jegyzője – Szántó föld a Megállónál, jegyzői birtok volt. Csak a név maradt.
- Jenőfali – Csíkjenőfalva közbirtokosságának tulajdona volt.
- Józi Jánosé – Birtokviszonyt fejez ki, már nem emlékeznek ki volt a névadó.
- Jóskáké, Jóskáknál – Felsőlekon, az állomás környékén laknak a Jóskák-melléknév, innen a helynév.
- Johonok-pataka – Birtokviszonyt fejez ki, a román Ion személynévből, Bükkhavas, kaszáló és lakott terület.
- Kaliba kert – Több ilyen helynév létezik, valamikor itt kalibáztak. Maradt a név.
- Katona vállú – Itt itatták lovaikat a katonák az első háborúkor. Határvidék lévén, sok név utal a katonaságra.
- Katonaerdő – Ma már itt nincs erdő, de a név még megmaradt.
- Katikert – Kaszáló, egy öreg özvegyasszonyról neveztek el, így emlékeznek.
- Karcfalvi – Erdő, legelő, a csíkkarcfalvi közbirtokosság vagyona volt.
- Kádár-sorka – Kaszáló, vezetéknévből ered, itt ritka ez a név, csíki lehetett.
- Kökert – Kaszáló, nem tudni, miért ez a neve, ma nem látszik nyoma a kertnek (itt kerítést jelent), de valamikor lehetett kökerítés.
- Kápolna-pataka – Lakott terület, mintegy 160 házzal, valamikor Tankók pataka volt, de a múlt század elején épült ide egy kápolna, innen ered név. Ma a patak szádában van a központi templom.
- Kercsóké – Valamilyen birtokviszonyt fejez ki, de nem ismerik a névadási okot.
- Kecskebükk – Erdő, legelő, elég furcsa szó párosítás, ismeretlen névadási indíték.
- Kecskebükk-tető – Hegy ugyanott.
- Kecskevész – Legelő, erdő, állattartásra utaló szó.
- Keresztes – Kaszáló, valamikor ide temették ez három katonát.
- Kerekbükk – Legelő, kaszáló.
- Krekbitkó – Bitkó a román „bitca” kerek csúcs – szóból, formájáról kapta a nevet.
- Kerekenyőnél – Hegyoldal, ma híre-hamva sincs a névadó fának.
- Kerekerdő – Ma kaszáló, valamikor erdő volt, a név megmaradt az erdővágás után.
- Kereskedőké – Mező, kaszáló, birtokviszonyt fejez ki Sántatelekében.
- Keptelányos – Szántó föld Ugrán, vízparton, az itt elterjedt növény neve keptelán.
- Keskenyföd – Szántó föld, Sötétpatakon, alakja után nevezve.

A gyimesi csángók élete

- Kercsola – Kaszáló, ismeretlen névindíték.
- Kettőskő – Szikla Sötétpatakon, formájáról kapta a nevet.
- Kétkő – Szikla Hidegség fejében, ugyanolyan elnevezési indíték.
- Kertvége – Kaszáló, helyzetre utaló név.
- Kétágú – Legelő, ismeretlen névadási indíték, talán egy kétágú fáról nevezték el.
- Kicsihely – Legelő, kaszáló Sántateleken.
- Kicsikert – Kaszáló, szántó Ugra-patakán
- Kicsimező – Kaszáló Felsőlokon.
- Kicsivész – Erdős terület volt, ma nyoma sincs a vésznek, de a név megmaradt.
- Kicsiverőfény – Kaszáló, legelő Borospatakon.
- Kicsipatak vagy Pepera-patak – Rövid völgy, két házzal Felsőlokon, Ugrán.
- Kicsinyároló – Nyároló, erdős terület Kápolna-patakán.
- Kicsinyires – Nyírfás, bokros terület Görbe-szádában.
- Kicsibitkó – Legelő, bitkó.
- Kisrákos – Legelő és kaszáló, ismeretlen névadási indíték, mert itt nincs rák.
- Kicsigozorú – Legelő, kaszáló Felsőlokon, ismeretlen etimológia és névadás.
- Kicsikutak – Források, kaszáló Rajkók-patakán.
- Kisbükk – Kaszáló, valamikor erdő volt itt.
- Kispest – A régi magyar világban (1918 előtt) Görbén, a vasúton kívül, távol a többi háztól épült két ház. Valaki gúnyosan azt mondta: úgy épül-szépül, mint Kispest. A gúnynév máig megmaradt.
- Megjegyzem, hogy a „kis”, „kicsi” jelzős szó szerkezet, szóösszetétel nagyon gyakori itt, és a mindennapi beszédben is gyakran használják, pl. kicsi fiam, kicsi bubám, Kicsi János, Kicsi Gyula – így becéznek.
- Kégyós – Erdős, vészes hely, a „kígyó” helyi kiejtése, neve.
- Kolontos-bitkója – Hegyes, erdős terület Rajkók-patakán, birtokviszonyt fejez ki, a Kolontosok szó egy rokonság melléknéve.
- Kolopácskert – Belsőbirtok Felsőlokon, Ugrapatakán, birtokviszonyból alakult név az első gazdája a vén Kolopács volt – melléknév.
- Komiát (Komját)-pataka – Lakott falurész, patak Felsőlokon, Sántateleken. Ismeretlen névadási indíték és etimológia.
- Komjáth hegye – A fenti helység hegye.
- Kondra keresztfája – Tragikus, gyilkosság emlékét őrző név, fennebb említettük a névadás történetét. Sötétpatak fejében, kaszáló legelő, erdő.
- Kotvász, Kotvász-alatt, Kotvász-oldala – Nagyterjedésű hegyoldal, kaszáló, legelő. A Kotvász (Cotvas) román vezetéknevű gyakori Vaslábban. Itt nincs ilyen nevű.

- Koponyás – Erdős, bókros terület. A szájhagyomány szerint a háború után három koponyát találtak itt.
- Konc-szer – Lakott terület, szer Sántataleken, a gazdák melléknévéről elnevezve.
- Kondornéjé – Kert, kaszáló Kápolna-patakán. Birtokviszonyt kifejező név-
indíték, többen viselik ezt a melléknevet.
- Kónya kert – Kaszáló, birtokviszonyt fejez ki, csfki tulajdonosa neve után, itt nem használt vezetéknev.
- Kolonda-tető – Hegy, kaszáló, ismeretlen névadási indíték.
- Komondó – Kaszáló Sötétpatakon, nem ismert a névadási ok.
- Korcsospatak – Meredek kaszáló Nagysorok alján, nem ismert a névadási indíték.
- Kormos-pusztája – Itt a pusztaság szó, mint helynév, gyakran előfordul. Szenes, kormos – égés utáni helyzet. A pusztaság itt egy tisztást jelent valahol az erdő mélyén.
- Kotombica – Erdő, román hangzású, kicsinyítő képzős szó. Ismeretlen eredet.
- Kokojzás – Hatalmas erdős terület Ugra fejében a „cocaza” áfonya román szóból.
- Kosár – Legelő Középlokon, itt a juhakolt hívják kosárnak, a kosár pedig a kas. Pl. vettem (vásároltam) egy kas ptyókat. Behajtottam a johókat a kosárba.
- Kopac – Csupasz kaszáló Borospatakon.
- Korhán, Korhán-oldala – Bókros, terméketlen oldal, legelő, a „korhán” szó gyenge minőségű, terméketlen földet jelent itt.
- Kóta-köve – Sziklás legelő Sötétpatakon, a Kóta-melléknévből.
- Köd – Köves, sziklás terület, Csíkban is megtalálható ez a helységnév, a „kő” szóból ered, régies raggal.
- Kökút – Legelő Középlokon, nyoma sincs ma itt kútnak, de a név megmaradt.
- Köhátja – Legelő Sötétpatakon, a szikla mögött.
- Kökert – Nem tudni, miért hívják így ezt a köves legelőt, mert semmi nyoma nincs itt a valamikori „kőkertnek”. Itt a kert jelentése „kerítés”, pl. „Szép kertet húztál, koma”!
- Kötelszer, Kötelek sorka – Ugrán egy lakott szer, a birtokaikat melléknévük után így hívják, tehát birtokviszonyt kifejező név.
- Kötéd – Nagy havas, Felsőlokhoz tartozik. Érdekes, régies hangzású szó. Ismeretlen etimológia.
- Körösös – Kaszáló, a körisfáról kapta a nevet. Több ilyen helységnév is van.
- Kövesmart – Egy köves oldal, állandó guruló kövekkel. Itt a „mart” meredeket jelent, pl. milyen martos hely.

A gyimesi csángók élete

Kuruc – legelő, kaszáló és erdő Sántateleken. Nincs köze a „kuruc” történelmi szóhoz. De élnek itt ilyen melléknevű személyek.

Kuruc-pataka – Ugyanott.

Kuti – Hatalmas, sűrű erdő Borospatak fejében. Talán a kút szóból.

Kutyás – Legelő, erdő Görbe-patakán. Ismeretlen a névadási indíték.

Kukukkos – Szántóföld a „kakukk” szóból, ami itt kukukk. Lehet a név a virág után is: kukukkvirág.

Kurmetura – Legelő, ismeretlen a névadási indíték. A román „curmatură” szó „hágót”, „nyerget” jelent magyarul. Ilyen magyar nevek is gyakran előfordulnak, amelyek a helység alakjától kapták a nevüket.

Kurta-sorok – Egy rövidebb hegyél-sorok Ugrán. Itt is a „kurta” szó, akárcsak a székelységnél, „rövidet” jelent.

Kurvák-pataka – Bükkhavason egy rövid patak, lakott terület. Azt állítják, hogy az idők folyamán itt sok menyecske kirúgott a hámból. Innen a név.

Külső-bütü – Kaszáló, elhelyezéséről kapta a nevet, a székelységnél a „bütü” valaminek a vége, egyik fele. Pl. a ház bütüje, a tőke (rönk) bütüje.

Küpus – Kaszáló, állítólag létezett itt egy „küpus kút”. A küpü egy rövidebb farönk kiasott, kivésott és kitakarított formája, amelyet ráhelyeznek a forrásra, és összegyűjti a vizet, ez a küpuskút.

Lapos – Legelő, kaszáló Bökhecs tetején, Megálló, fennsík. Fekvéséről nevezték így.

Laposhavas – Nyároló, havas fenn a hegyekben.

Laposkő – Erdő, legelő, egy lapos kőszikláról nevezték el.

Laposnyaka – Kaszáló Hidegségen, Kovás fejében.

Laji-dombja – Kaszáló, birtokviszonyt kifejező név, a Lajos név itt nagyon ritka.

Lajcsik-bitlőja – Hegyrom, ismeretlen a névadási indíték, ezek a nevek a csíki birtokviszonyra utalnak.

Lakatosé – Szintén csíki birtokviszonyt mutató szó, itt ma nem élnek ilyen vezetéknevű lakosok.

Lapos-észka – Hegy, fennsík Antalók-pataka fejében. Gyakori a „lapos” előnév.

Lászlóké – Kaszáló, Ugra-oldala egyik része, tulajdonviszonyra utal, ma is élnek László vezetéknevűek.

Lénia – Legelő Hidegségen, a román „linie” – *vonal, egyenes* szóból származik.

Leánka keresztfája – Kaszáló, legelő Ugra-hegyén. Tragikus eseményt idéző név. Előbb már ismertettük a névadási indítékot.

Leánka-sorka – Hosszú sorokél, a fenti helységnévhez kapcsolódik.

- Leordás – Kaszáló Bükkben. Ismeretlen névadási indíték és etimológia.
- Libán – Kaszáló, fennsík, nem ismert a névadási ok, semmi köze az arab államhoz.
- Likas – Kaszáló, gödrös, höncsökös terület, innen a név is.
- Liponka, Lipinka – Mind a két változat előfordul, kaszáló Ugra-oldalán. Az öregek úgy emlékeznek vissza a névadásra, hogy valamikor ott kaszált egy ember. Valaki kereste az öreget. A vénasszony kimutatott az oldalra és azt mondta: Ne hol lipinkázik! (kaszál). Azóta a helyet lipinkának, liponkának hívják.
- Lőfűrész – Nagy, erdős terület, de van itt kaszáló és legelő is. Komiát-pataka fejében. Nem ismert a névadási ok, csak tapogatózni lehet, hogy talán a kézi, majd állathajtású deszkavágásra utal.
- Lóhavas – Állattartásra utaló név, mivel a lovak nagyon leborotválták a füvet, ahol eljárnak, ezért külön nyárolóba hajtották azokat, hogy a tejlő tehének és juhek elől ne egyék le a füvet. Legelő az Oltfejenél.
- Lókert – Ma kaszáló, lokhely. Állattartásra utaló szó.
- Lószosdis – Legelő Naskalaton, növényről elnevezett hely, a „szosdi” helyi neve a sóskának.
- Lunka – Fennsík, kaszáló, a „lok”, „lokhely” román megfelelője.
- Lüteria – Kaszáló Balaháonyos patakán, Bükkben, ismeretlen névadási indíték.
- Lupás-vögye – Völgy Görbeptakán, az először ideköltöző mellékeve után. Ma is léteznek ilyen nevű utódok.
- Lucsos – Erdős terület, Felsőlokon, Ugrán és Görbén is megtalálható a név.
- Lyukas – Értetlenül állunk a név előtt, mert már elébb láttunk „Likas” nevet. Itt nem használják a „lyuk” szót és mégis ez a név megtalálható ebben a formában.
- Madarasi – Nagyobb terület, ismételten bizonyítja, hogy a gyimesi erdők, földek a csíki községek közbirtokosságainak vagyoni voltak.
- Madaras-patak, Madaras-tető – Legelő, erdő, kisebb völgy Jávárdi fejében.
- Madicsa – Legelő, ismeretlen névadási ok, a szó etimológiája sem ismert.
- Macskalik – Legelő, bokros terület Hidegségen. A névadási indíték ismeretlen.
- Magyarós-tető, Magyarós-vögye – Erdő, legelő Hidegségen, de Ugrán is megtalálható ez a név. A területeken sok mogyoróbokor volt, itt a „mogyoró” neve „magyaró” ma is.
- Magyar-oldal – A század 20-as éveijig ezt a területet csíki székelyek kaszálták és legeltették. Mára már megvásárolták a helyi családok, de a mai napig ez a neve, mert itt a székelyt – nem tudni miért – a csángó soha nem mondja székelynek, hanem magyarnak. Pl. jönnek a magyarok a piacra (hétfő) tehenet venni.

A gyimesi csángók élete

- Malacok-vögye – Lakatlan, erdős völgy Sötétpatakon.
- Malacok vesze – Már láttuk, hogy a „vész” szó az erdőirtásból visszamaradt szemét, forgács, csap stb.
- Medvés – Kaszáló és legelő Kápolna és Sötét-patakon is. A név régi és arról árulkodik, hogy bizony, még amikor az erdők sűrűbbek voltak, medve is élt itt.
- Medvekö – Kőszikla Sötétpatakán.
- Megálló – 1897 után, amikor a vasút építését befejezték, a faluban két helyen állt meg a vonat, mert a Tatros mentén csak Középlokon 10 km-t szalad a vonat. A nagytemplom környékét Megállónak hívják azóta. Lakott falurész, valamikor a községháza is itt volt, a központi iskola pedig ma is itt van, 1900-ban fejezték be az iskolaépület felépítését. De már előtte 60 évvel is volt itt iskola.
- Meggyes – Legelő, nem ismert az elnevezési ok, mert alig akad valódi meggy itt, viszont annál több a vadcsereesznye.
- Meggyes-észka – A fenti terület egy része.
- Meleghavas – Havas, legelő, erdő, napsütötte helység, verőfény. Innen a név.
- Melegvögy – A fenti havas egyik része, völgy, legelő és erdős terület.
- Ménisorás – Dimbes-dombos nyároló, nevét a román „menișor” szóból nyerte, jelentése piros áfonya.
- Mélyvögy – Erdős völgy, formájáról kapta a nevet.
- Mező – Habár Gyimes nem bővelkedik a kiterjedt mezőkkel, még is gyakran jelen van ez az elnevezés, sima, lok helyre utal.
- Mihály-szállás – Dombok, határvidék Gyimesbükkön, kaszáló. Tulajdonviszonyt fejez ki, az egykori gazdája neve után. Ma is használt kifejezés a „szállás” szó: pl. „jó szállásokat épített, megjavította a szállásait”.
- Mihokok sorka – Kaszáló a gazdák vezetékneve után, itt gyakori a Mihók név.
- Mojzi – Legelő Felsőlokon, ismeretlen névadási indíték.
- Mocsár – Szántóföld, vizenyes hely.
- Mosia – Legelő Sötétpatakon, nem tudni, miért nevezték így, a „moșie” román szó, magyar fordítása „birtok” földbirtok’.
- Muhos – Legelő Sötétpatakán, állandóan árnyékos, nedves terület.
- Muhoskert – A fenti helység falufelőli, belső része.
- Muszkák, Muszkakert, Muszka-szer – Egy mára már nagyszámú család mellékeve ez a szó, velük kapcsolatosak a fenti elnevezések. Tulajdonviszony. Gyakran előforduló jelzős szó szerkezet a névalakításban a „nagy” előszó.
- Íme:
- Nagygödör – Egy mélyedés, gödör. Innen a név.
- Nagyhavas – Több gazda nyárol itt, legelő.

- Nagykert, Nagykaszáló – Kaszáló Sötétpatakon.
- Nagysorok, Nagysorok-tető – Hegy, legelő Bükkhavason.
- Nagypatak – Lakott terület, Középlök egyik falurésze.
- Nagyrákos – Patak, lakott terület. A névadási indíték ismeretlen, mert itt nincs rák.
- Nagyoldal – Kiterjedt kaszáló Sötétpatakán.
- Nagyhagymás – Hegy, nyároló, kaszáló, varjuhagyma, a kökörccsin helyi neve.
- Nagybitkó - Bitkó – jellegzetes kerek csúcs, a „bitca” román szóból ered.
- Nagyerdő – Ma nyoma sincs az erdőnek, kaszáló, de valamikor itt erdő létezett.
- Nagyrész – Kaszáló, a családi vagyon oszlására utal: egy nagyobb rész.
- Nagyvész – Valamikor erdő volt itt, kivágták, maradt a vész és a név. Ma kaszáló.
- Nagyvállú – Nyároló, állattartási formára utal: az állatoknak források mellé nagy rönkökből vályúkat ásnak, oda csorog állandóan fakéreg „csorgón” a friss víz. Ez úgy a házi-, mint a vadállatoknak hasznos.
- Naskalat – Nagykiterjedésű, magas hegy, ez a csángóknak a „világ teteje”, innen jön a vihar, a szél, több népdalban szerepel. „Naskalaton esik az eső”. Ismeretlen etimológia.
- Németsor – Kaszáló, ismeretlen névadási indíték.
- Nimiti – Nyároló Gyimesbükkön, ismeretlen etimológia és névadás.
- Nikuláj-kert – Legelő, kaszáló a román Niculai – Miklós névből.
- Nyak – Gyakran előforduló név, formájáról (nyereg) kapja a nevét.
- Nyakas – Kaszáló Hidegségen.
- Nyakassorka – Kaszáló, hegyél, sorok ugyanott.
- Nyárfás-oldala – Meredek legelő Sötétpatakán, ma is sok a nyárfa itt.
- Nyágúj – Legelő, nyároló, birtokviszonyt fejez ki, 1918-után egy román erdész itt területet vásárolt. Megmaradt a név a Neagui – román vezetéknevből.
- Nyerges – Gyimeszerte több helyen találkozunk a Nyerges névvel, alak után kapta a nevet – nyereg.
- Nyika-kert, a Nyikáké, a Nyikáknál – Nagy családi név, egy csoport ház Hidegség szádában. Sok birtokuk van, jó gazdák, birtokaik neveiket viselik, régi nevek. Eredetileg román vezetéknev, de mindenik viselője magyarnak vallja magát. Ebben az összevegyült erdélyi világban nem a név számít, hanem az érzés.
- Nyíl – Többször előforduló név (főleg utótagként), egy részt, darabot jelent. Pl. „Ez a nyíl az András Péteré”. Ismert dolog, hogy a magyaroknál valamikor nyíllövessel foglaltak birtokot.

A gyimesi csángók élete

- Nyillink, Nyillink-kapuja – Nagykiterjedésű erdő, legelő Felsőlokon, Ugrafejében. Ismeretlen etimológia és névadási indíték.
- Nyires, Nyires-alja – A Megálló és a Csíki-pataka között elterülő hegyoldal, egészen benyúlik az országútig. Kaszáló, szántó.
- Orbán – Nyároló, kaszáló, hegy, talán csíki vezetéknevből származik, itt nem élnek ilyen vezetéknevek.
- Orgános – Kaszáló, ismeretlen névadási indíték és etimológia.
- Orodik, Orogyik – Hegy, legelő, ismeretlen eredet.
- Örményeké – Sántatelek (Felsőlok) legjobb birtokai. Még a múlt században a zsidók mellett örmény kereskedők lepték el Gyimes völgyét, Szépvízárról jöttek és a csíki, főleg szépvízi közbirtokosság földjeiből sokat felvásároltak. Épületeik egy része ma is létezik. Civilizációs tényezők voltak ők a helyiekre. Ilyen családok: Dájbukátok, Fejesek, Fejérek, Bobálok stb.
- Örménytelek – Bükkhavas, kaszáló, lokhely, szintén az örmények birtoka volt.
- Paphelye – Mindenik községben van ilyen nevű hely, az egyház birtokáról van szó.
- Papoj – Erdő, legelő Felsőlokon, Ugra fejében. Ismeretlen névadás, románul Popoi.
- Parittyás – Oldal, kaszáló. Ismeretlen névadási ok.
- Patkós – Hegy Hidegségen, Jávárdi fele.
- Patkós- oldala – Hegyoldal, ugyanott.
- Pajtakert – Kalibázásra, állattenyésztésre utaló szó, disznópajta, borjúpajta, ideiglenes tákolmány a kisebb állatok számára.
- Palló – Kaszáló, legelő.
- Páltún-homloka – Erdős terület, a román „paltún” – juharfából ered.
- Pávás – Erdős, bokros terület, vadpávákról nevezték el. Ritka madár.
- Páloké, Pálszer – Hidegségen egy rokonság vezetékneve, falurész, birtokviszonyra utaló név.
- Peculáké – Családi melléknév a megálló környékén, de Felsőlokon is élnek Peculák. Tőlük ered a helységnev.
- Petki – Hegy Gyimesbükkön, ismeretlen etimológia és névadási indíték.
- Péli-sorka – Kaszáló, a század elején élt itt egy Péli család, tanító, onnan a név.
- Perzselt-sorka, Perzselés – Gyakori helynév (Égetés, Ársica, Perzselt), arra utalnak, hogy a valamikori nagy erdőktől így foglaltak területeket az új telepesek: levágták az erdőt, a veszet meg felégették. De lehet szó egyes esetekben erdőtüzről is.

- Pepera-pataka – Rövid völgy, patak két házzal Ugrán, az itt valamikor meghúzódnó vén Peperáról kapta a nevet. Melléknév, ma is élnek utódok.
- Petkik pataka, Petki – Kaszáló, völgy, ismeretlen eredetű és jelentésű szó. Lehetett melléknév és akkor birtokviszonyt fejez ki.
- Pertinis – Hegyes erdő és legelő, neve a román „Páltiniș” – Paltina – juharfa elferdített magyaros kiejtése.
- Pénzes, Pénzes-bitkó – Hegyoldal és bitkó, kaszáló, legelő a Ciherek patakán, Felsőlokon. A hiedelem szerint itt valamikor aranyat ástak el a rablók, az sokszor Szent János éjjelén kigyúlt.
- Piciné sorka – A sorokról már írtunk, hegyélet jelent, hosszan benyúlva a völgybe. Kaszáló, egy régi tulajdonosa nevét viseli. Ma is élnek Sántateleken ilyen nevelők.
- Piliké – Legelő és nyároló, a tulajdonosok melléknévéből született, akik a Megálló környékén laktak, innen szóródtak szerte-szét, de ma is élnek itt utódaik, a név viselői.
- Piricske – Kaszáló, ismeretlen névadási indíték és etimológia.
- Pipás – Kaszáló, völgyfej, eső után – de máskor is – ott köd jelenik meg. „Pipáló a hegy” – mondják az emberek.
- Pipiris – Erdős terület Sötétpatakon. Neve a „pipiri” szóból ered, ami a csángó nyelvjárásban vékony fenyőfakarót, rudat jelent.
- Pipirigos – Kaszáló Nagysorokban, az előbbi névmagyarázat erre is érvényes.
- Pistáné pusztája, Pistáné kertje – Egy jó módú öregasszonyról nevezték így Ugrán
- Pistiké – Birtokviszonyt kifejező név, a Pistik Görbén éltek, ma is vannak leszármazottjaik, akik ezt a melléknévet viselik.
- Pákálié, Pákáli kert – Tulajdonviszonyt kifejező név, bizonyos személyek melléknéve után, akik Középlokon, Kápolna patakán és Sötétpatakán éltek és élnek.
- Ponk – Több ilyen nevű helység van, majdnem minden családi birtok között feltűnik a név. Jelentése: egy kis fennsík, ahová kapaszkodó víz.
- Pogyina – Fennsík, erdő, legelő. Hidegségen a „podina” román szóból – fennsík.
- Pogányhavas – Kiterjedt fennsík, legelő, havas Sántateleken. Történelmi név, sok legenda Szent Lászlóval kapcsolatosan (3) itt történik. Tudott dolog, hogy Szent László soha nem járt itt, de azért a csángók felfedezték egy kútban a nagy király lova nyomát abból a legendás időből, amikor még lágyak voltak a kövek!
- Póka – Kiterjedt kaszáló, nyároló Lófűrész hátánál. Ismeretlen etimológia és névadási ok.

A gyimesi csángók élete

Porcolánkő – Sziklás hegység Bükkhavas fejében, a porcelán helyi kiejtése porcolán. Távolra fehérlenek, valósággal csillognak, akár a porcelán, ezek a meszes kőzetű sziklák.

Porondkert – A családi, szűkebbkörű helynevek között gyakran előforduló név.

Poros – Legelő Hidegségen, ismeretlen névadási ok.

Pornyáló – Kaszáló, főleg legelő, ahol valamikor nyáron juhnyájak legelésztek. Érdekes ige a „pornyálni” szó, semmilyen szótárban nem találtam meg, de itt minden felnőtt, aki valaha is pásztorkodott, vagy valami köze van a juhtartáshoz, ismeri a szó jelentését: este fejes után még kihajtják az esztena közelében sötétig a juhokat, hogy pornyáljanak, szedegessenek, füvelgessenek.

Puliszka-szer, Puliszkáké – Néhány ház, de oldal, meredek suvadásos hely is, az itt lakók és tulajdonosok melléknevről kapták a helységek nevüket. Ma is élnek utódaik Sötétpatak szádában.

Pükkenő – Vizes talajú helység, víz bugyog elő a talajból. „Büdösvíznek” hívják.

Rajkók pataka – Lakott falurész Felsőlokon, 100–120 házzal, az itt lakók melléknevéből származó név, nem cigányok, de rajkók.

Rakottyás – Település, Gyimesbükkötől félreeső tanya, inkább románok lakják, de olyan nevéek, akik a történelem szélfúvásai alapján változtatták neveiket: Suciú – Szöcs, Bucur – Bokor, Hainala – Hajnal stb. Ortodox és görögkeleti vallásúak, eltérve a szintiszta római katolikus gyimesi csángóktól. Gyakori családi birtoknév.

Rácoldala – Kaszáló Ciherek-patakán, Felsőlokon, székelly vezetéknev, tulajdonviszonyra utal, itt ma nincs ilyen vezetéknev.

Redvánittyaló – Kaszáló, birtokviszonyra utal, ma is ismert melléknev Közép- és Felsőlokon.

Rejtek – Legelő Jávárdiban, eldugott, félreeső hely. Ide tartozik Rejtek-észka is.

Regáti – Erdő, legelő Boros pataka fejében, a Vasnál, ahol valamikor az ezeréves határ állt. A túlsó részt ma is így hívják: a Regáti (román „regat” – királyság, rege).

Rez, Rezegés – Hegy, erdő, Barackos fejében, ahonnan Balánbányára is el lehet jutni, ahol a reget bányásszák régóta. Innen eredhet a név.

Récepataka – Lakott terület, patak Felsőlokon egy csoport házzal. Ismeretlen a névadási indíték.

Réceteteje, Réceszáda, Récefeje – a fenti helység környezete.

Récéd – Érdekes, régies hangzású szó, kaszáló. Ismeretlen a névadási indíték.

Ricsíke – Kaszáló, ismeretlen etimológia és névadási ok.

Riskós – Fenyőerdős, észkos hely Felsőlokon, Ugrán, a román „rișca” szóból, ami „fenyőalja-gombát” jelent. Magyaros kiejtés és magyaros raggal ellátva – riskós, ahol sok a riskó.

Rókalik, Rókakő – Sziklás hegyoldal Görbe-patakán.

Rókáké – Rókaszer – Melléknévből kialakult helynevek, ma is élnek Róka melléknevet viselő személyek Felsőlokon. Ismert vezetéknev Moldvában, a moldvai csángók körében. Állítólag onnan jöttek a gyimesi Rókák is.

Rompáca – Ismeretlen etimológia és névadási ok. Legelő és kaszáló.

Rosszhely – Szántóföld, felhagyott, mert gyengén termett, innen a rossz jelző.

Rosszvész – Veszes, gyenge minőségű terület.

Rusnyavész – Legelő, a rusnya-csúnya szóból.

Rugát – Kaszáló, itt ismeretlen szó és névadás. Helynévként hallottam Csíkbán is.

Runk – Kaszáló Gyimesbükben, ismeretlen etimológia és névadási indíték.

Sajtoké – Antalok-pataka szádában egy csoport mellékneve: „Sajtok”. Innen a név.

Sajkáké, Sajkaszer – Ugra alsó felében néhány ház lakóinak a mellékneve Sajkák. Innen ered a szer és a birtokviszonyra utaló helységnév.

Sarjusvőgy – Kaszáló, külbirtok, de még megterem a sarjú is. (Kétszer kaszálnak.)

Sáj – Nagyobb kaszáló, fennsík, a „sájfüst” szóból, ami átlátszó, ködfátyolt jelent.

Sáj-oldala – A fenti helység egy része.

Sándor-oldala – Kaszáló, birtokviszonyt kifejező szó Középlokon.

Sáncpatak – Határpatak a Gyimes völgye és Moldva között, az ezeréves határnál. Gyimes történetében ez az a hely, ahová legelőszőr állandó lakosok telepedtek, a Bethlen Gábor által 1626-ban építtetett vámvár közelében.

Sántatelek – Felsőlokon egy hosszú, lakott falurész a Tatros forrásától a Libavárosig, a templomig.

Sásos – Gyakran előforduló családi helységnév, mindenik községben nedves hely.

Sáspataka – A fenti névmagyarázat ide is érvényes.

Senájszer – Lakott szer Sántatelek alsó részében, a Libavárosban. A lakók egy nagy szétágazó rokonságának a mellékneve – Senájok – után.

Sije, Sije-oldala, Sije-teteje – Hatalmas oldal, kaszáló Középlokon. Ismeretlen etimológia és névadási indíték.

Siklótető – Legelő, kaszáló. Nem ismerik a névadás okát. De más székely vidékeken is létezik a név, pl. Kovásznán.

A gyimesi csángók élete

- Sóspatak – Kaszáló, nem ismert a névadás oka, lehet, hogy a régiek sót véltek felfedezni itt.
- Sóvető – Legelő, ismeretlen névadási indíték.
- Sötétpatak – Lakott falurész, mintegy 120 házzal, nevét onnan kapta, hogy november elejétől március végéig a nap nem süt be ide, a hegy eltakarja a napot.
- Sullinta – Erdő, ismeretlen etimológia és névadási ok.
- Susuj, Susujoknál – Egy nagyobb, cigánycsalád mellékneve, innen az elnevezés.
- Suhár – Kaszáló Felsőlokon, talán a sudár, sugár szóból. Névadási oka ismeretlen.
- Suta, Suta-teteje – Nyároló, kaszáló. A suta szó itt szarvnélküli juhot jelent.
- Szalamás-pataka, Szalamás-feje, Szalamás-száda – Lakott terület Hidegségen, völgy és oldalak, kaszáló, legelő és erdő. Ismeretlen eredetű szó.
- Szakadák – Legelő Jávárdi-patakán, talán a szakadék, suvadás szóból.
- Szalonka – Nyároló, kaszáló, madár nevéből származik.
- Szarvasbükk – Erdő, nyároló, egy bükkfa alakját idézi, ami már rég eltűnt.
- Szálka – Erdő, ismeretlen névadási ok.
- Szanduj – Legelő, román személynévet jelent (Sandui). Nem ismerik a névadás okát.
- Szárazbékás – Kaszáló, imitt-amott vizenyős terület. Talán innen a név.
- Szárzaspatak – Legelő, névadási indítéka világos.
- Szárzaskert – Kaszáló, valamikor borjúkert volt és gyepekterítés gezderből.
- Szeles – Kaszáló, állítólag itt sokat fúj a szél.
- Szentmiklósi – Erdő, legelő, birtokviszonyt fejez ki, a csíkszentmiklósi közbirtokosság vagyona volt.
- Szelhás – Erdő Sötétpatakon és Boroson. Ilyen fenyőerdő nem mindenhol nő: sudár, egyenes, és alig van ága (csapja).
- Széphavas – Legelő, hegyek, valóban gyönyörű táj, megérdemelten kapta a nevet.
- Szépasszonyok völgye – Lakatlan völgy, erdő, a hiedelem szerint a boszorkányos szépasszonyok éjjel járnak a falut, néha helyi ismert személyek, akik képesek megrontani az állatokat, tilón lovagolnak, egyszóval az ördöggel cimborálnak.
- Szénafűkert – Kaszálós terület.
- Szezsán-köve – Kősziklás, terméketlen terület, ismeretlen a névadási indíték.
- Széprét, Széprétféje – Kaszáló, legelő Bükkben, de Hidegségen is.
- Szöcsné-vesze – Veszes, bokros terület, tulajdonviszonyra utaló név.
- Szöcsemréje – Erdő, legelő Hidegségen, az első gazdjáról nevezik így.

- Szöcsök-pataka – Lakott terület, patak Felsőlokon, az itt lakók neve után.
- Szöleké – Kaszáló, nyároló Antalok-pataka fejében. A tulajdonosok melléknevét viseli, ma is élnek ilyen nevű gazdák.
- Szöcs Gyurkánéjé – Kaszáló, legelő, az első tulajdonosa nevére utal.
- Szeges – Erdő, legelő, ismeretlen névadási indíték.
- Szöröslík – Gödrös kaszáló, nem ismert a névadás oka.
- Szökekert – Kaszáló Hidegségen. Érdekes, itt valamikor alig használták a szöke szót. Helyette a balán, fejer szavak voltak használatban.
- Szöröstelek – Ismeretlen névadási ok, a telek több szóösszetétel része.
- Szöröcsés – Több családi hegyi birtok neve, itt a szörfüvet, amelyet rettenetes nehéz lekaszálni, szöröcsének hívják.
- Szörökert – A fenti nevekhez kapcsolódó névadási indíték.
- Szulla, Szullás – Borospatak fejében, nagy erdők tövében található ez a hely. Valamikor itt nagy erdővágások voltak, az erdővágók ideiglenes bojtág-tákolmányokban, szullákban laktak, amelyek kerekék voltak, mint valami sátor, és bojtágból készültek. Régi foglalkozásra, az erdővágásra utaló szó. Ma is üzik azt.
- Szurduk, Szurduktető – Legelő Sötétpatakán, ismeretlen névindíték, de a román „șurduca” – bolován, labda, göröngy – szóból származik.
- Tarhavas – Kiterjedt fennsík, havas, nyároló Gyimesbükkben.
- Tarvész, Tarvész-teteje – Legelő Gyimesbükkön, a „tar – kopasz” és „vész” szóösszetételből.
- Tamásoké – Tulajdonviszonyt kifejező név, a csíki Tamás család neve után.
- Tatárhegy – Hegylánc, kaszáló Ciherek-pataka tetején. Nem ismert semmiféle legenda a névvel kapcsolatban, habár nem kizárt, hogy történelmi hangzású szó, mert a tatárok többször felopakodtak a Tatros mentén, és betörték Csíkba.
- Tatros, Tatrosmente, Tatros-feje – Folyó és melléke megnevezése. A Tatros név a tatáros szóból keletkezett hangkivetéssel, és kapcsolatban van az előbbi szómagyarázattal.
- Telek – Kaszáló, szántóföld Ugrán.
- Temető, Temető-sorka – Mindhárom községben jelen van a helynév, amióta csak temető létezik. De van Sötétpatakon egy hely, ahol semmi jele a temetőnek és még is ez a neve. Nem sikerült magyarázatot találni rá.
- Tekerő – Kaszáló völgyfej Ciherek-patakán. Ismeretlen névadási ok.
- Terkuca – Erdő Gyimesbükkön, román eredetű szó.
- Terpesorok – Kaszáló, sorokél Ugra-patakán, a törpe szó helyi formája.
- Tetveskút – Nyároló Naskalaton, ismeretlen névadási ok.
- Timároknál, Timárszer – Ugra egy lakott része, szere, ahol a Timárok élnek.

A gyimesi csángók élete

- Timárné bitkója – Hegy, bitkó, egy özvegyasszony tulajdona volt. Ma más birtokolja, de a név megmaradt.
- Terkő – Legelő Hidegségen, a tar (csupasz) szóból. A Megálló vasútállomása is erről kapta a nevét. Átvették a románok is: Tarkő–Tarcău.
- Tizsás, Tizsás oldala – Bokros, csutakos legelő Barackos fejében. Nevét a tizsafáról kapta.
- Timén – Kaszáló, legelő, ismeretlen etimológia és névadási indíték.
- Tizenhatár – Kaszáló, furcsa név, névadási előzményei ismeretlenek.
- Todorok sorka – Sorok, kaszáló, birtokviszonyt kifejező név, itt a Todor melléknév.
- Todorszer – Házcsoport Ugrán, melléknévre utal.
- Tolvajkő – Legelő, sziklás hely, állítólag tolvajok tanyáztak itt a múlt században.
- Tolvajos-tető – Hegy, legelő, erdő, Balán bandája tanyázott itt.
- Tósnyak – Források sokasága Sötétpatakon egy nyakban.
- Törökök-pataka – Lakott terület Balahányoson, a lakók nevééről kapta a nevet. Nincs köze a nemzetiséghez.
- Ugethánok dombja, Ugethán sor – Lakott terület, szer Sántatelek alsó felében, az itt lakók melléknevéből. Ma is élnek itt ilyen melléknevűek.
- Ugra-pataka – Lakott völgy, kb. 200 házzal, nem ismert a név eredete, de máshol is felbukkan a név, pl. Maros-Ugra.
- Ugra-teteje, Ugra-oldala, Ugra-észka, Ugra-verőfénye, Ugra-hegye – a fenti helység részei.
- Újút – Hatalmas erdős terület, völgy, a század elején utat ástak ide a fa elszállítása céljából, Ugrán található.
- Utusoju – Legelő, kaszáló, a görbei vasút melléke, új megálló. Ismeretlen névadási ok és etimológia.
- Ültetett – Több patak fejében ismeretes ilyen helynév, mára rég erdővé nőtt az ültetett, de a név megmaradt.
- Üstös – Legelő, erdő, ismeretlen névadási ok.
- Üver – Fűves legelő, kaszáló, az „üver” (száraz fű) kifejezésből.
- Varga-hágó – Meredek legelő, kaszáló, tulajdonviszonyra utal.
- Vajda-keresztfája – Útmelléke, tragikus eseményt idéző név Hidegségen. Itt is gyilkosság történt, de a már említett balladái, háromkúti gyilkosság régebb történt. Az adatközlők összekavarják a szájhagyományokat.
- Varjas – Kaszáló, domb.
- Vállús – Az imitt-amott felállított vályúkra, tehát állattartási formára utaló helynév.

- Vas – Legelő, kaszáló Borospatak-fejében. Történelmi név, itt magyarvilágban földbe betonozott vas hirdette, hogy itt van az ezeréves határ. Ma csak az emléke él.
- Vaskert – A fenti helység környéke.
- Vaszisorok – Hegység, sorokél, tulajdonviszonyra utaló név. Ma is élnek ilyen nevű személyek, a szó román eredetű: Vasi, Vasile – László.
- Vándorkő, Vándorbitkó – Vezetéknévről elnevezett helyek Hidegségen.
- Váruta – Nem ismert a névadási indíték, mert itt nyoma sincs várnak.
- Veresfűgés – Bokros, meredek oldal, a vadon nőtt ribizli neve után.
- Veresek kertje, Veresoldal, Veresek-sorka – Erdő, legelő, melléknévből származó, birtokviszonyt kifejező névadás. Ma is élnek utódaik.
- Veresvíz – Hidegségi helynév, vöröses (vasas) forrásról elnevezve.
- Vete – Legelő Háromkúton, ismeretlen etimológia.
- Verőfény – Majdnem mindenik családban előforduló helynév, a terület fekvéséről elnevezve.
- Vetéskert – Kaszáló, de valamikor állítólag itt szántóföld volt, és kerítés védte a termést a vaddisznóktól. Innen a név.
- Vészoldala – Kápolna-pataki legelő, valamikor erdő volt itt, majd vész.
- Viaszkertje – Kaszáló és szántó Hidegségen, egy csoport mellékneve „viasz”, innen származik a birtokviszonyt kifejező név.
- Vizespogyina – Vizes fennsík, a pogyina román eredetű szó, fennsíkot jelent. Érdekes a szóösszetétel: egy magyar és egy román, de magyarosított kiejtésű szó.
- Vojka, Vojka-teteje – Hatalmas erdő, legelő Ugra fejében, közel a román határhoz. A Voica román vezetéknév, innen származik. Ismeretlen névadási ok.
- Vontató – A nagy hegyekről nem lehet a szénát szekérral behozni, mert lehetetlen oda kijutni szekérral. Ezért ott a szénaboglyákat ágra rakják, és vagy a gázdák húzzák be az aljig, vagy – ha nagyon meredek – egyfogatú lóval bevontatják. Néhol oldalutat ásnak, hogy fel ne dőljön a boglya (bugja). Egy ilyen hely lehet több mint száz éves is, és ezt vontatónak hívják, amely most már helységet jelent.
- Zavarás-sorka, Zavarás – Fennsík, legelő, a román „zavara” (kertléc) szóból. Ismeretlen névadási indíték.
- Zöldválluk – Az itató vályúknak csak a nyoma maradt. De ma is ez a helység neve.
- Zsuzsa – Sűrű erdő, ismeretlen a névadás oka.
- Zsidó-temető, Zsidóferdő, Zsidólik – A múlt században volt időszak, amikor 235 zsidó élt csak Gyimesközéplekon. Fűrészgéparakat (5–6) építettek, boltokat nyitottak, orvosuk volt, Gyimest bekapcsolták a gazdasági

A gyimesi csángók élete

vérkeringésbe, az emberek megismerték a pénz erejét, tehát a zsidók civilizációs tényezők voltak az addig elzárt csángóság számára. A történelem szele elsöpörte őket, aki valahogyan megszabadult a fasiszták karmaiból, azokat az emberarcot bitorló kommunista rendszer árusított ki, akárcsak a németeket, dollárért! Elátkozott lesz az az ország, aki saját állampolgárait, csak azért, mert nem egy bizonyos nyelvet beszélnek, ilyen sorsra juttat. A nevek őrzik emlékeiket, mert a nevek nem hazudnak.

JEGYZETEK:

- 1) Halász Péter: *Lészped helynevei*
- 2) Tankó Gyula: *Zsidók a Gyimesvölgyében* (in) Honismeret 1995/5.
- 3) Tankó Gyula: *Gyimesi szokásvilág*: Erdélyi Gondolat könyvkiadó

KÖNYVÉSZETI ANYAG:

1. Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Bukarest, 1973
2. Újvári Béla: *Csikmenaság külterületeinek történeti helynevei* Bp. 1983
3. Kósa László: *Bágy helynevei*. Budapest, 1973.
4. Halász Péter: *Lészped helynevei*. Budapest, 1983.
5. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. II–III–IV. kötetek.
6. *Új Magyar Tájéztató*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1988.

A TEHERBE ESETT LEÁNY

Gyermekkoromban a szomszéd leánya, Anna, gyakran énekelt egy szív-szaggató, keserves éneket. Akkor még nem tudhattam, miért éneklí munka közben, hegyoldalon, pásztorkodáskor ezt a szomorú dalt:

*„Ez a kislány akkor kezd búsúlni
Mikor a szoknyája kezd kurtúlni
Akkor jut a szerelem az eszébe
Mikor sír a kicsike az ölébe
Lányok, lányok rólam tanuljatok
A legénynek csókot ne adjatok
Mert az a csók nem esik hiába
Hull a könnyed a bölcső oldalára.”*

Igen, itt van a baj! „Hull a könnyed a bölcső oldalára.” Annának gyermeke született, a legényapa pedig továbbállt:

*„Lányok, lányok, rólam tanuljatok
Fiatal szeretőt ne tartsatok.
A fiatal elviszik katonának
S ha haza jő, mást keres magának!”*

Ezzel a kitérővel megérkeztünk egy szomorú, kényes témához: leányanyák Gyimesben. Először is a témakörhöz kapcsolódó kifejezésekről, szavakról szólnunk. A leányanya neve bitangos leány, a gyermek a bitang, a legényapát pedig bitangos legénynek titulálják. Így mondják: „az Anna bitangja”, „Emre bitang volt”, „Gy. A. bitangos legény.” Honnan ez a hűsbavágó, leértékelő, elítélő elnevezés? Vajon mivel érdemelte ki egy ártatlan gyermek ezt a nevet, hiszen ő – ahogyan az ének is mondja – „szerelemből jött a világra!” A Magyar Értelmező Kéziszótár a bitang szóra csak pejoratív jelentést ismer: „hitvány gazember, jöttment csavargó, jellemtelen semmiházi.” Igazságtalan, kemény ez az elnevezés, de ez van több mint 200 éve, és nem tudunk ezen változtatni. Erős, csípős ostor a nyelv! A fenti sorrend nem véletlen. A legszomorúbb és sokszor tragédiába torkolló sors a bitangos leányé, utána következik a bitang, a gyermek, és végül a bitangos legény, aki bármennyire is fenn hordja az orrát, mert „betyár, jó kakas”, azért tettét elítéli a közösség. Nem olyan hangosan, mint a leányt, de a falu szája a legényre is rájár. És nem szabad kifelejtenünk a „faluszáját” a közösséget ahol a szereplők mozognak. Mert olyan az egész, mint egy antik tragédia, itt

A gyimesi csángók élete

is léteznek főszereplők, kórus és nemtörődöm, vagy rosszindulatú hallgatóság. A tragédia kimeneteléhez hozzájárul a közvélemény, a pletyka, a faluszája! A legelső és legszigorúbb törvénytevő tehát a faluszája. Így egybefrva, mert ez összekovácsolódott és az iratlan törvények szigorú öre.

A bitang gyermek tehát a házasságon kívül született törvénytelen gyermek. Néha fattyúnak is nevezik. Többségüket leányanyák szülik, és az egyházi anyakönyvekbe csak az anya nevét jegyzik, ez a biztos, ez az ismert. Az apa neve nem jelenik meg még akkor sem, ha ismerik, tudják, hogy ki is az apa. Ezzel szentesítik a gyermek törvénytelenységét. A gyermek az anya vezetéknevét veszi fel, és később is azt viseli minden hivatalos aktában. Ha a bitangos leány férjhez megy, akkor az új családfő, ha befogadja a családba, neve után írathatja a bitangot. De ez ritkán fordul elő, mert a bitang gyermeket legtöbbször, amint majd látni fogjuk, a leány szülei, vagy valamelyik gyermektelen rokona, nagybátyja örökbe fogadja, neve után írhatja. Megegyik, hogy a gyermek apja később meggondolja magát, és elveszi a bitangos leányt feleségül. Ilyen esetben a gyermekét is a neve után kell írnia. Persze ez az egyházi anyakönyvek eredeti bejegyzésén mit sem változtat. Itt jegyzem meg, hogy szintén az anya vezetéknevét viseli a vadházasságban élő kapcsolatból született gyermek is. Itt a házastársak válása a 70-es 80-as évekig szinte ismeretlen fogalom volt, és állíthatjuk, hogy ma is nagyon ritka eset. Ennek több oka is van. Először is vallási meggondolásból. Itt az emberek istenfélő katolikusok, és még ma is világszerte ismert a római pápa álláspontja a válással kapcsolatban. Erős volt – és ma is az – az egyház, a pap szava. Sokan egy egész életet végigkínlódtak, a kölcsönös gyűlölet jellemezte az élettársakat, naponta szikráztak az indulatok, de a világ felé, ha lehetett eltűkolták érzelmeiket, csak az ünnepő arcukat mutatták. Persze a falu majdnem mindig tudomást szerzett az ilyen esetekről, nem lehet egy életet csak úgy, a falak között, érzelmekbe burkolva, álarccal leélni. Az is megtörtént, hogy megszokták egymást, a munka annyira lefoglalta őket, hogy nem maradt idő az érzelmekre. A könnyeket befelé nyelték, száraz, méltóságteljes arccal viselték azt, amiért ma olyan könnyen válnak máshol. És sokszor arra is rájöttek később, hogy bizony kár lett volna elsietni ezt a lépést, hiszen a szerelem úgys általában szeretetté, megszokássá, egymás megbecsülésévé. De itt falun a házasságok nagy része mégcsak nem is szerelemből kötődött, hisz számított a vagyon, a rang, a nemzet, a család ranglétrája a közösségben. Ezért sok tisztának, szépnek indult kapcsolat a tiltás áldozata lett: „Nem hézánk való, hitványok, gyenge nemzet” – gázolt bele a kegyetlen döntés a tiszta, fiatal lelkekbe. És valaki mást szereztek fiúknak, lányuknak: „Majd esszeszoknak, megszeretik egyik a más. Mű es úgy voltunk az urammal. S eltött.” Aztán csak az ének fejezi ki igazán az összeszokás fokát:

„Jaj, be bajos, ki egymást nem szereti
Minden este egy párnára fekünni
A párnának a két széjje elszakad
A közepe tiszta újnak megmarad.”

De annak, hogy itt a házasságok sokkal tartósabbak voltak, mint más vidékeken, még van egy másik magyarázata: a guzsalyaskodás – az a párválasztási hagyomány, amely ilyen formában századokon át csak itt volt ismeretes, és amelyet bátran nevezhetünk egy fajta próbaházasságnak.

A guzsalyaskodásnak kevés köze van a fonóhoz, ahol a fő munkaeszköz a guzsaly, és amely a gyimesi századeleji fiatalok fő szórakozási helye volt. Itt a guzsalyaskodás a párválasztás fontos mozzanata: a lány, ha úgy érzi, hogy kölcsönös vonzalom alakult ki valamelyik fiúval, és a legény is megtáncoltatta őt már többször, egyik jó barátnőjével meghívhatja a legényt guzsalyasba a guzsalyaskodó estek valamelyikére – szombat, vasárnap, csütörtök – és a leánynál, a tisztaszobában a szülők hallgatólagos beleegyezésével együtt hálóznak.

A guzsalyaskodásban a fiú nem döntő tényező. Ő táncoltathatja a leányt, tehet célzásokat arra, hogy a leánnyal szeretne hálgni: „Nem hálunk ketten?”, „Este felmegyek, otthon lesz-e?” –, de ha a leány nem hívja a legényt, annak nincs ott semmi keresnivalója. Ha a leány meghívja a legényt guzsalyasba, akkor sötétedés után elmegy a leányosházhoz, kiszimatolja, melyik házban alúsznak, tesznek-vesznek a háziak, a tisztaszobába csendesen, hogy csak a leány hallja, bekopog az ablakon és várja a leány választát, aki kison az ajtón és beszélgetnek kinn is, majd bemennek a tisztaszobába, a „nagyházba”, ahol csendben beszélgetnek, majd a vetett ágyba lefeküsznek. Általában „gombolyagon” fekszenek, ami azt jelenti, hogy csak ledőlnek, nem vetkőznek le, csak a cipőt, csizmát húzzák le a lábukról. Ha megszeretik egymást, a legény két-három évig is járhat guzsalyasba a leányhoz, és azután veszi el feleségül. Később a guzsalyaskodás már a szülők tudtával történik, és a legény már nem bujkál, a szülőkhöz is be-bekukkant.

Feltevődik a kérdés, hogyan alakulhatott ki ez a szokás? Amikor az első telepések a XVII. század végén, XVIII. század elején majd folyamatosan ide csángáltak a csíki községekből vagy Moldvából húzódtak közelebb a többszázéves magyarsághoz, a házak a patakok fejébe épültek, elszórtan és elrejtve a hatóságok szeme elől, mert nagyrésztük úgy menekült ide. A csángós ruhát, ami formájában, de nem színeiben, hasonlított a moldvaiak viseletére, azért öltötték magukra, hogy elrejtse, takarják vele a magyar szót. Tehát nagyon elszórva, valahol a patak fejekben tisztásokat alakítottak a családok maguknak, letarolva egy-egy darabot az őserdőből. Így alakult ki egy-egy család, rokonság, ahogy itt mondják: nemzet. Kápolnapatakát ma is egyesek úgy ismerik mint a Tankók-pataka. De létezik Gáborok-pataka, Ciherek-, Rajkók-,

A gyimesi csángók élete

Antalok-, Csíki-pataka. Ebben az elszórt, patak-országban a fiatalok valahogyan kapcsolatba léptek: fonóestekre, búcsúkra, fenn a havason pedig kalibás táncokba gyűltek össze. És annak rendje-módja szerint kapcsolatok, szimpátiák születtek. Ha valaki mondjuk Borospatakiról egy vasárnap délutáni táncba ment, vagy akár udvarolni hegyi ösvényeken felgyalogolt Bükk-havasra, akkor megtett mintegy 20-25 km távolságot jövet-menet. Elbeszélgették az időt, és a sötét ösvényeken nem volt ajánlatos éjjel hazaindulni. A lány szülei lefektették a fiút valamelyik szegeletbe:

*„Míg a leányokhoz jártam
A sutuban zékén háltam”*

Persze a hosszú éjjeleken a fiatalok, ki tudja hogyan, „összecsúsztak” és azon kapták magukat, hogy tiszta véletlenül egy priccsen feküsznek. Aztán ha az udvarlás komoly volt, a szülők nem bánták, ha a fiatalok együtt hálóznak, és erre a guzsalyaskodó leánynak külön szobája volt, hiszen kellett mutogatnia a készülő hozományát is. Reggel, pirkadat előtt hazaindult a legény, előtte megbeszélték, mikor jöhet még. Ha nem ment a dolog, a lány nem hívta, esetleg a fiú nem jött újból. Amint említettük, a guzsalyaskodás sokszor 3–4 esztendeig is tartott, és így a fiatalok jól megismerhették egymást, tehát ez egyfajta próbaházasság is volt. Ez lehetett a kezdet. Később általános szokássá, hagyománnyá vált, és a párválasztás fontos mozzanata lett. Kétségtelen, hogy a guzsalyaskodás hozzájárult ahhoz, hogy Gyimesben sok törvénytelen gyermek született. De még el kell mondanunk egyet-mást a guzsalyaskodásról, mert a külső szemlélő tévesen ítéli meg azt. A guzsalyaskodás egyáltalán nem jelentett szabadosságot, erkölcstelenséget. A falu szája keményen elítélte azt, aki gyakran váltogatta a hálótársakat. Olyan esetről is tudnak az adatközlők, amikor két, három évig járt a legény egy lányhoz guzsalyasba, de csak akkor, ha már tudták, hogy össze fognak házasodni. A guzsalyaskodás a nagylány privilégiuma volt, aki már megérett a férjehezmenetelre. És minden guzsalyaskodás nem jelentett szexuális együttélést is. Ezzel kapcsolatban Molnár Péter (Busulán) sokat tudó adatközlő mesélte a 70-es évekeben:

„Eccer, fiatalkoromban Magdolna búcsúkor hozzám érkezik a csíki vénlegény komám:

– Na, este menyünk guzsalyasba – mondja.

– Csak az nem úgy van, hékás. A legény csak akkor megy, ha hívják. Tudod, az úgy van, ahogy a szomszéd vénlegény szokta mondani: Őt-hat helyre es tudnék guzsalyasba menni, a baj csak az, hogy egy helyre se hívnak.”

A szexuális élet is csak akkor volt esedékes, ha biztosak voltak a házasságba. Erről így mesélt 1986-ban Ambrus Fülöp (Hosszú) 75 esztendőes adatközlő:

„Tudja, volt olyan eset, hogy a legény két kerek esztendeig járt a leányhoz guzsalyasba, de azt a lábáról levenni nem tudta! Pedig együtt háltak, apja, anyja tudott a dologról. Aki erőst könnyen megadta magát, ahhoz nem ment többet a legény, még ha hívta es a leány. S ebből sokszor baj került, mert a legény nem ment, de lehet, hogy a leány hamar terhes maradt és így bitangot szült. Oh, de ha valakit szeretünk, az a dolog utolsó volt. Nem azért mentünk guzsalyasba! El nem tudja maga képzelni, milyen nagy dolog volt az a legénykének, amikor őt is guzsalyasba hívták. Akkor már ő is volt valaki. Nyáron a szénás hijúba leterített a leány egy pokrócot, ott heverészünk, beszélgettünk, eljátszadoztunk szép reggelig. Istenem, de szép is volt. Ki törődött akkor azzal, hogy másnap óriási melegben egész nap kaszáltunk? Amikor ebédkor leültünk, majd kaszát vertünk, úgy elaludtunk, mint a bunda! De nem sokáig, mert apám hangosan mondta:

– Ha éjjel legény vagy, légy legény nappal es! És legények voltunk, alig vártuk a következő guzsalyaskodó estet! Akkor éltünk, nem gondoltunk sem betegségre, sem halálra. Az egész világ a miénk volt! Tudja mit mozsikáltam akkor a fonókba s a többiek énekelték? Na lám, ismeri-e?

*„Este, esté de szerelmes kedd este
De szerelmes lánnyal háltam az este.
Lehajlott a tulipánt rezgő levele
Babám karján aludtam el az este.”*

De most, minden este a halálra gondolok. És minden ősszel a halál van az eszemben, és arra gondolok, hogy mint a madarak, én is elköltözök innen.”

Az én legkedvesebb adatközlőm, aki alig tudott írni, de többszáz éneket, mesét, legendát tudott és úgy mesélt, ahogyan senkit nem hallottam mesélni, ráérezett a halálra, és egy szép őszi napon kiköltözött a csutakosba, ahogyan ő nevezte a temetőt. És én soha nem tudtam meg, hogy olvasta-e, hallotta-e valakitől Ady sorait, amikor eszébe jutottak a fenti gondolatok:

*„S égtek lelkemben kis rözse-dalok
... Arról, hogy meghalok.”*

Többet időztünk a guzsalyaskodás szokásának a bemutatásánál, mert ez egy próbaházasság is volt, és hozzájárult ahhoz, hogy a fiatalok jól megismerve egymást, ezért házasság után ritkán váltak el.

De volt a guzsalyaskodásnak egy árnyvetülete is: a 60-as évekig nagy volt itt a bitanggyermékek száma, évente harminc körül mozgott a törvénytelenül születettek száma, akiket leányanyák szültek. Mert sajnos, nem minden guzsalyaskodásból lett házasság. Vagy a család lépett közbe, vagy a legény egyszerűen otthagya a terhes leányt.

A párválasztásról, guzsalyaskodásról már írtunk egy könyvünkben. (1)

A gyimesi csángók élete

És most nézzük, vizsgáljuk a számok tükrében, hány törvénytelen, bitang gyermek született csak Gyimesközéplokon az ötvenes években:

1950-ben 153 újszülöttből 32 bitanggyermek.

1954-ben 134 újszülöttből 25 törvénytelen gyermek.

1956-ban 150-ből 30 gyermeknek nincs bejegyzett apja.

1957-ben 148 újszülöttből 32 törvénytelen szülés.

1958-ban 164 újszülöttből 26 bitanggyermeket jegyeztek be.

1960-tól rohamosan csökken a bitanggyermek száma. Vajon miért? Lehetséges, hogy a csángó leányok is, kitekintve a világba, eltanulták a védekezés fortélyait.

Eddig ritkán mozdult ki a csángó fejérrép a falujából. Mostantól iskolákba mennek, ingáznak, sőt egyetemeket is végeznek. Tehát kinyílik előttük a világ minden szempontból. A nagyszámú terhesség másik oka az volt, hogy itt tabu volt a szexuális kérdés, erről nagyon ritkán beszélt lányával az anya. Ők is csak a védekezés rudimentális módjait ismerték, és a terhesség-megszakításnál olyan eljárásokat, burjánnyokat, felpiszkálást használtak, ami sokszor járt halállal, egész életre kiható betegséggel. És ne feledjük, hogy ez óriási bűnnek is számított! Az erőltetett iparosítás, ingázás, a primér közösségek lassú felmorzsolása lehetnek az okai annak, hogy 1966-ban a 118 újszülöttből már csak 4, 1967-ben 119-ből már csak 2 törvénytelen bejegyzést találunk. 1976-ban 109-ből egy leányanya volt bejegyezve, és azóta nem jegyeztek bitangul született gyermeket. De ezek a számok még árulkodnak valamiről! Sajnos, 1984-ben 100 alá csökken a születettek száma. És ez azóta minden évben apad. Nincs már törvénytelen gyermek, de törvényesen született is alig akad. Hol van már a bűvös szám, a 160 újszülött? Manapság 70 körül mozog az újszülöttek száma, és 1998-ban – mint már említettük – először volt nagyobb az elhalálozások száma a születések számánál.

A BITANGOS LEÁNY

A továbbiakban arról szeretnénk beszélni, mi is történt a teherbeesett és ottmaradt leányanyával. Nagyon nehéz erről a dologról elfogulatlanul beszélni, mert ahány eset, annyi szomorú sors, sokszor tragédia. Innen, ebből a környezetből születtek a ballada-fízü népdalok, szomorú helyi keservesek:

„...Tartottam szeretőt a faluban
Ha tartottam, megszenvedtem érte
Cudar világ ne hányd a szememre.”

Vagy

„Aranyos Bözsikém, mi bajod érkezett
A szoknyád eleje úgy meg rövidedett.”

A tiltott szerelem mellett a katonaság, az a téma, amelyről nagyon sok népdal szól.

Az előbb felsorolt számadatokhoz visszatérve kiténik az, hogy bármennyire is igyekeztek szépíteni a dolgokat a csángók, itt nagy volt a leányanyák száma, sokkal nagyobb, mint a csíki községekben. A teherbe esett leányt itt „lenyomták”, „elvastagodott”, „felcsinálták”, „nagyon van.” A teherbe esés gyakoriságának okairól már szóltunk. Pedig egyáltalán nem mondhatnók, hogy a családban nem volt szigorúság! A leánynak besötétedés előtt otthon kellett lenni. Ezeken kívül a táncokban mindig ott leleselkedtek, szimatoltak a vénasszonyok, „a faluszája.” De az is igaz, hogy az anyák sok mindent elhallgattak és letagadtak a szigorú apa elől.

Megtörtént az is, hogy az apa, ha nem tudott róla, elkergette a lányához guzsalyasba jövő legényt. De lehet a fiatal szívnek, vérnek parancsolni? A fiatalok minden alkalmat megkerestek az együttlétre, szerelemre, hisz azért fiatalok. És aztán a tiltott gyümölcs mindig sokkal édesebb. De volt is idő, alkalom akkor a találkozásra. Nem foglalta le a fiatalokat az iskola, ingázás, állami munka. A hosszú őszi és téli estéiket a fonókban, esti táncokban, kalákamunkákban és kalákátáncokban töltötték. Volt vagy harmincféle táncalkalom.⁽²⁾ Kora tavasztól késő őszig fiúk, lányok fenn a havason pásztorkodtak, kalibáztak. És sokat szórakoztak, játszottak a szabadban: cserkabaláztak, lábhintáztak, kalibás táncokat szerveztek, énekeltek, hogy csak úgy zúgott bele az erdő, mező. A nagy természetben mindenre akadt hely. Volt itt alkalom terhesen maradni. És bizony, ha hónapoként vizsgálom a szülések előfordulását a leányanyáknál, a legtöbben tavasztól őszig maradtak terhesen. Télen kevés alkalom volt erre, és többet voltak a szülők látókörében.

Ha a leány terhesen maradt és a legény szülei nem akarták a házasságot, akkor megindult szegény leány ellen a támadás, a lejáratás. Lustának, fajtalanak (könnyűvérűnek), hitványnak kiáltották ki, és úton-útfélen csúfolták. És ez fordítva is történhetett, ha a legényt nem látták jó szemmel. De megesett az is, hogy a szülők nem szóltak bele, a legényt elvitték katonának, és otthagya a volt kedvesét és a saját gyermekét is.

Ismerünk több olyan esetet is, hogy a bitanggyermek megszületett és csak azután házasodtak össze a szülők. Ilyen esetben is az újdonsült férj a saját gyermekét törvényesen a maga neve után fratja, mert addig az anya vezetéknévét viselte.

Néha ezt elhanyagolták, és a családban az első gyermek más vezetéknévet viselt, mint a saját apja.

De nézzük meg, mi is történt, ha a leányt „felcsinálták”, terhes maradt?

Bizony a család szerencsétlenségként fogta fel ezt, és innen ered a szólás is, mi szerint: „A szerencsétlenség az ágyba es megtörténhet.” Ha már látszott a terhesség, annak egy sor következménye volt, amit a közösség fratlan

A gyimesi csángók élete

törvényei is megköveteltek. Először is a falu nem nézte jó szemmel a leányterhességet és regulák büntették azt. Kigúnyolták, a táncban nem táncoltatták, a csíksomlyói búcsúra a terhes leány vagy leányanya nem vihetett lobogót, keresztet. Ha férjhez ment, nem öltöztethet rakott, pántlikás menyasszonynak, még akkor sem, ha a megszületendő vagy már megszületett bitanggyermek apjához ment férjhez. A pap soha nem eskette meg a nagymisén, hanem úgy elrejtve, egy esti kicsi misén, mintha bujkáltak volna a világ szeme elől. És valóban bujkáltak is. Mert még ma is tele vagyunk előítéletekkel és mindenért főleg a leányt hibáztatják, elnézőbb a falu szája a legénnyel. S habár mindenki tudja, hogy a gyermeket kettő csinálta, egyértelműen a leányt tartják bűnösnek, aki egész életében viseli félrelépésének következményeit. Az sem vigasztal senkit, hogy ez bizony így van minden magyarlakta vidéken.

Félrelépésének másik következménye, hogy csökkennek a férjhezmenési esélyei is. Nem tud ahhoz menni, akihez szeretne, egy vénlegénnyel, vagy özvegy, elvált emberrel is be kell érnie. De egyértelműen, minden adatközlő azt vallotta, hogy legsúlyosabb büntetésnek azt tartották, amikor a fiatalság, ahol annyi vidám, szép percet, napot töltött, most kigúnyolja, kivetette magából. Ennél nagyobb büntetést nem lehet elképzelni egy fiatal számára. Ez az igazi tragédia! És mit is énekeltek ilyenkor?

*„Na te kislány mehetsz a templomba
Jó híred van az egész faluba
Le is ülhetsz a legelső székbe
Elhervad a rózsza a kezvedbe”*

Gyönyörű metafora, amelyent csak a nép képes ennyire kicsiszolni. Még szerencse, hogy a lányra is gondolt a nép:

*„Rózsát ültettem a gyalogútra
Tartottam szeretőt a faluba
Ha tartottam, megszenvedtem érte
Cudar világ ne hányd a szememre!”*

Egy meggondolatlan pillanat miatt bizony sokat kellett szenvedni. Nemcsak az idegenek, de a család is úgy fogta fel lányuk váratlan terhességét, hogy az az egész család becsületén csorbát ejtett. Az anya sírt, az apa káromkodott és gyakran megverte leányát, a leánytestvérek pedig azért haragudtak, mert bizony a falu közössége őket is egy kalap alá vette a teherbeesettel és megjegyezte: „Olyan lesz, mint a nővére.” A teherbeesett leányok többféleképpen viselkedtek, vérmérsékletüktől függően. Volt, aki magába zárkózott, sokat sírt, alig ment emberek közé. De olyanról is tudnak, aki egyszerűen, legalábbis látszólag, dacolt a világgal.

Íme, mit mond erről B.B. adatközlő:

„Rólam igazán senki nem mondhatta, hogy sok legénnyel háltam volna. A mostani urammal erőst szeretjük egyik a mását. Gyermekkorunktól együtt nőttünk fel. Megtörtént a baj, terhes maradtam, mit csináljak? Édesanyám szépen ett meg a szájával. A fiútestvérem pedig tanyító volt, olyan levelet írt nekem, hogy ha elolvasom, ma is sírok. Nem jött, hogy menjek emberek közé. Egyszer, pont bérmálás volt, Márton Áron bérmált, azt mondja édesapám, a jó Isten nyugtassa, mert ő megértő, okos ember volt, hogy menjek bérmálkozni, menjek emberek közé.

Na, el is mentem, de végig úgy éreztem, hogy mindenki engem néz, az én nagy hasamat. És egyszer csak sirülni kezdett velem a templom, az emberek. Kinn jöttem magamhoz, édesapám hajolt feléjem, s hazavezetett.

– Gyere, menjünk haza, leánykám...

Nem veszekedett. Neki akkor is, úgy nagy hassal a leánykája voltam. Mások pedig ha így jártak is, nem törődtek. Itt volt egy szomszédom, M. A. Egyáltalán nem törődött. Táncba járt, kacagott, élte a világát. Lógott a hasa, s ő táncolt, vihácolt. Én nem! Később összekerültünk az urammal, mert a bitangom es tőle lett. Édesanyám is valahogy lenyelte a dolgot, de engem végigkísért ez a rossz lépésem. Azóta se érdekelt engem senki az uramon kívül, de még máig is érzem azt, hogy én bitangos leány voltam.”

Ha még nem látszott a terhesség, a leányok nagyrésze élte a maga leányéletét és magába zárta a titkát. Eljárt a táncokba, lakodalmakba, búcsúkra, templomba, fonókba. De ha már észrevette a világ, hogy a leány terhes, akkor következtek azok a megkülönböztetések, kirekesztés, amelyekről már szóltunk. És ez a gyermek megszületése után is így tartott. Ha nem látszott még a terhesség és a fiatalok összeházasodtak, akkor megreszkírozták, s még a papnak sem mondták meg a család titkát. Kurtán-furcsán előkészültek az esküvőre, lakodalomra, mintha mi sem történt volna, és a leány rakott hazainak, pántlikás menyasszonynak öltözött.

Féltek a falu szájától, a paptól is, mert ha kitudódott a dolog, bizony nagy szégyen és bűn volt. Sőt, egyes természeti jelenségekben is büntetést véltek felfedezni.

„Amikor B. P.-né ment férjhez, hát biza mindenki tudta, hogy jópípa leány volt. De azért nyugodtan felöltözött rakott hazainak, pedig terhes is volt, de még nem látszott. Amikor kikérték a lakodalmassok a menyasszonyt, s elindult a lakodalmass menet, olyan idő jött el, hogy szépen elszórta a lakodalmassokat, mindenki oda futott, ahova tudott. Azt beszéltek, hogy ez Isten büntetése volt.” /J. K.-né/

Láttuk tehát, hogy a bitangos, teherbeesett leány megvetett, megbélyegzett személy lett. De vajon miért is állt félre a legény, miért hagyta cserbe kedvesét és saját gyermekét? Ennek több oka is volt. Először is, lehetséges, hogy túl fiatalok, éretlenek voltak a házasságra, a szülő-szerepre. És meg-

A gyimesi csángók élete

gondolatlanok. Sok leányanya alig volt 16-17 éves, a fiú pedig 18-20, tehát katonaság előtt volt. Ha összeboronálták is őket, ki tudja 3-4 év alatt, amíg hazakerül a legény, hogy vátoznak az érzelmek?

Mégis, az adatközlők szerint legfőbb oka annak, hogy a fiatalok nem házasodtak össze, a szülői tiltás volt! Nem éltek itt nemesek, földbirtokosok, de az emberek úgynevezett „nemzetekbe” csoportosultak. Mint bárhol a világon, az emberek nem egyformák: voltak ügyesebbek, szorgalmasabbak, okosabbak, s így kialakultak vagyonosabb, gazdagabb családok. Voltak a „nagynemzethez” tartozó családok, Andrisok, Szukák, Jóskók, Szölekek, Gazdák, Helenák stb., akiknek elődeik nagygazdáknak számítottak. Ha nagyon szétoszlott is a föld később, ezek utódai a „jócsaládokhoz” tartoztak. Aztán létezett egy középréteg, jól élő, szorgalmas emberek, 10–15 hektáros gazdák, és egy szegényebb, ahogyan itt mondták a „hitványabb” réteg. Ha a gazdagabb és szegényebb fiatalok megszerették egymást, megindult a harc a fiatalok elválasztására, még akkor is, ha a leány terhes maradt.

„Nem közénk való! Hitványok, dologtalanok” jött a szigorú döntés, és keresték a leány vagy legény befekettítésének minden lehetőségét. A fiatalok, vérmérsékletüktől függően, vagy beleegyeztek a család döntésébe, vagy makacsul szembeszálltak azzal. Megindult, amint már mondtuk a befekettítő hadjárat, mindent rákentek a szegény leányra: „rosszviselű (íme a példa rá), lusta, tudatlan, a nagyanya es kurva volt, csúfszajú”. Jöttek-mentek a hírek, de volt, aki így se unt rá a szeretőjére!

„Ugrán L. I.-nek volt négy leánya. Közepes gazdák voltak, de hamar belepte a gyermek és elszegényedtek. Egy leány nálam szolgált, ügyes, szorgalmas leányka volt. A B. P. fia járt hozzá, szerették egymást. Csakhogy a legényt erősen tiltották, mert ők nagynemzetnek tartották magukat. De a fiatalok se hagyták magukat, a leány terhes maradt. Még akkor is cirkusoltak. Egy szép napon a legény szépen felakasztotta magát. Mit értek el vele, kinek lett haszna belőle?” (G. Erzsébet, 68 éves).

Megtörtént, hogy a születendő gyermek meglágyította a nagyzó szülők szívét, és a gyermek érdekeit nézték.

„Kata nagyon van, azután rá se nézett, olyan fennhordta az orrát, hogy szaros piszkafával sem lehetett felérni. S még azt beszélte, hogy a gyermek nem töle van. Pedig a leány mással senkivel se hált egy jó viseletű leány volt. Elhatározta, hogy ő is szegyenbe hozza a legényt. Csurufárát csinált; megleste, s amikor egyszer a legény szépen felöltözve ment a táncba, hát a fejére öntötte. A csurufára az szarlé. Na, egy hónapig volt amit kacagjon a falu! Mert azért megvetették, elítélték az olyan legényt, aki csak így, elhagyja a leányt.”/ K. R. 75 éves/

„Az se volt jó, ha a legény kezdett félrehúzni és erővel összeboronálták a fiatalokat. Jó volt a szándék, de olyant es tudok, aki világ életében verte a

feleségét és félreját, mert erővel vette el a leányt a gyermek miatt.”/K.R. 75 éves/

Volt olyan eset is, amikor a fiatalok ambíciója győzött:

„Mi akartuk biza, hogy gyermekünk legyen! Édesanyám hallani se akarta azt, hogy a Géza felesége legyenek, emert ő szolga legény volt. Na, gyermek lett, s később belegegyeztek, összekerültünk, de én még a mai nap is érzem, hogy én bitangos leány voltam! De így történt, mit csináljak?”/B. B. 71 éves/

Néha főszempontnak, amint már említettük, a gyermek érdekeit nézve a szülők engedtek, átlépték a gőg határát. Sőt, megtörtént, hogy egyenesen összehorontták a fiatalokat még akkor is, ha a legény, az újdonsült apa már más után kambatolt. Ezekből lettek a hírhedt rossz házasságok, a legtöbbet az édesanya szenvedett, mert ő a saját terhe mellett igyekezett átvenni ártatlan gyermeke terheit is. Olyan esetekről is említést tettek az adatközlők, amikor a legény per útján vette el a felcsinált leányt és elképzeltük, milyen életük volt.

A gyermeket megkeresztelték, és csak az anya neve került be az anyakönyvbe. Nem hiába hívják ezeket anyakönyveknek! Az az oszlop, ahová az apát kellett volna bejegyezni, üresen tátongott.

A bitangos leány nem mindig maradt vénleánynak. Ha férjhez ment, a legtöbb esetben a gyermeket a bitangos leány szülei nevelték, gyakran a nevük után írárták és kipernézték, éppen úgy örökölt a vagyonból, mintha saját gyermekük lett volna.

A bitangos leány a férjhezmenéskor már nem nagyon válogathatott: elvált ember, özvegyember, vagy vénlegény vette el. De akinek szerencséje volt és ügyesnek, jó dolgúnak született, azt más is elvette. Persze, táncok alkalmával irigykedtek a leányok, ha a bitangos leányt valaki, ügyes fiú táncoltatta: „Nézd meg, megint azzal a kölykes kutyával táncol!” – jött a kegyetlen megjegyzés. Az is megtörtént elég gyakran, hogy az új családapa, felesége kedvéért a gyermeket is befogadta és saját neve után íratta. Az adatközlők szerint az is megesett, hogy egy bitangos leánynak több bitanggyermek is született, különböző apáktól, hiszen mindenki nem egyforma vérmérsékletűnek született. Az ilyen leányanyákat elítélte a közösség. Ha egy született, azt pillanatnyi félrecsúszásnak is tekintették: „Anna bezzeg elég büszke leány volt, s lássák-e vele es megesett”. Vagy: „Az olyan szerény volt, nem egy kitanolt, s szegény meg es járta.” Tehát nem mindenki ítélte el a megesett leányt, volt aki sajnálta őt. De ha már több született, ott sajnálatról szó sem lehetett, és ilyeneket mondtak: „Mindenki eszehálja”, „Úgy mennek oda a férfiak, mint a légy a sajtra”, „Pecula Réginának tudja-e, őt bitangja született, de nem egytől!”

Visszatérve az erőltetett házasságra, egyik mindentudó adatközlőm, aki a fentieket is mondta, a következőket mesélte: „Veres K. gyermeket csinált,

A gyimesi csángók élete

bitanggyermeket, A. T.-nek. Nem tiltotta senki, de ő megunta a leányt, és nem akarta elvenni feleségül. A törvényen addig s addig, hogy rejabeszélték s megkérte. Ugyanígy volt Bába Emre es, perrel vette el Gizit.”

Aggodalmamra, hogy ezek nem lehettek valami sikeres házasságok, az adatközlő megnyugtat:

„Tudja, sokszor még ha szerelemből kerültek is valakik össze, akkor is adódhat elidegenedés. Megunják egymást, valami nem megy. Régebb egyhamar bélepte a gyermek a családokat, itt nem volt ritka az 5–8 gyermek! Elég volt gondjuk, nem volt idejük egyébre. Megszokták egyik a más. Dolgoztak, teltek a napok. A szülők is így biztatták: Ha arra jó volt, legyen jó egyebre es! Úgy es az embereket később a megszokás, tisztelet és szeretet tartja össze. Itt nem volt soha olyan nagy dolog, hogy, jaj, a házastársak ne milyen erőst szeretik egymást! Nem es volt itt szokás régebb, hogy kézenfogva járjanak, vagy az emberek szemelátára csókolkozzanak. Attól megbotránkoztak az emberek. Nem es tudom ki beszélt, hogy amikor katonára volt ott látta, hogy kézenfogva jártak a fiatalok, vagy megölelte a legény a szeretejit. Mikor hazajött, ő is megfogta a szereteje kezit, s nóta után kimentek hűlni, s sétálgattak. Amikor hazament azt kérde az apja:

– Mi van, András, ejsze a szeretőd vak?

– Hogy volna az édesapa!

– Hát akkor ma délután mét vezetgetted, ejsze nem lát.

Az apának már valaki elmondta a csodát. Ma már itt is, ha kell, fényes nappal csókolkodnak az úton!” /B. B./

A terhesen maradt leányra még más veszélyek is leselkednek. Itt a szexuális nevelés hiányos, erről a dologról nem beszéltek a családban, de már a legrégebb időktől foglalkoztak a magzat „eltevésével”. Különböző növényeket, teákat és más eszközöket használtak, amelyek veszélyeztették a nők egészségét. Sokszor egész életükre szóló betegséget okoztak.

Még kell szólnunk az eltitkolt, törvénytelen gyermekekről, akik kakukktojások egy-egy családi fészekben. Őket nem leánynyák szülik, de éppen olyan váratlan-hívatlan vendégek, mint a bitanggyermek. Elég gyakori jelenség még ma is. Mert bizony a házasságok egy jó része szerzés, összehasonulás útján és nem szerelemből kötött. Érdekházasságok voltak ezek, csak azért, hogy a vagyon ne oszoljon, hanem gyarapodjon. Sokszor elhangzott a józan külső ítélet: „Jött vagyon, de jött majom!” Akikről most szólni akarok, ők törvényes gyermekeknek tünnek, látszólag. A baj az, hogy ahová bekopognak, ott nem a családfő az ők vérbeli édesapjuk, hanem az anya valaki családon kívülitől szerezte. És nem is olyan nehéz a szerzés!

Mert itt vannak a nagy erdők, bokros lankák, ahol a szép, csángó menyecske énekelve kereste állatait. Ki tudja, szerelemből ment-e férjhez vagy sem. S akkor ebben a környezetben tavasszal, nyáron minden a szerelmet sugallja.

Találkozhat egy vonzó fiatalemberrel és megtörténik a baj. A fiatal vérének, szívnek nem mindig lehet ilyen romantikus, szabad természetben parancsolni. Pedig az erdőnek füle, a mezőnek szeme van. De őket elvakítja a vonzalom. Íme, egynéhány ilyen eset:

„Édesapámék Ugra fejiben kalibáztak. Otthon anyám volt az apró gyermekekkel. Sűrűn születtek egymásután a gyermekek, anyámnak semmire nem volt ideje. Apám mulató ember volt, szerette az életet élni. Ugra fejében volt egy fiatal asszony, annak akkor még nem volt gyermeke, erőst tudott az is mulatni. Hogy s hogyanem, apámmal összeszűrték a levelet, s egyszer csak halljuk, hogy biza nekünk féltestvérünk született a B. Kálmán családjában. Én már nagyobb leány voltam, erőst haragudtam az asszonyra, többször összevissza csufáltam. Mindenki azt beszélte, hogy a leányka pont olyan, mint én. Mindenki beszélte, csak B. K., az asszony ura nem tudott róla. Vagy tudhatott, de mit csináljon? Van is egy ilyen mondás: Mindégy, hogy ki bikaja futosta, csak jó; hogy az én tehenem borjúzta.”

Ez egy csendes ember volt. Később még született két fiúgyermekük, azok már az övei voltak. Békességben éltek, egyformán gondozták, nevelték a gyermekeket. Nem volt ott kivétel. Férjhezadta a leányt, és rendesen kipernézte. A leány is tudta, hogy a mi féltestvérünk s ezt később mondta is. Büszke volt rá, mert a mi családunk jó nemzetség volt. De a felnövelő apját tartotta igazi apjának.” (G. Erzsébet 69 éves)

Még egy ilyen esetet mesélt el az egyik adatközlőm:

„Egyszer a fiútestvérem feljött hozzánk. Láttam, hogy valami nincs rendbe. Mind akart valamit mondani, s nem merte kezdeni. Azt is várta, hogy csak mi legyünk ketten. Mindenki ismeri, hogy milyen szép családja van. Mind leányok – öt leány – de ügyesek, okosak, mind iskolákat végeztek. És nagy későre, úgy 8 évvel az utolsó leány után, megérkezett a családba a várva-várt fiú is. És nőtt a gyermek, mindenki, de főleg a testvérem erőst szerette. Úgy tíz éves lehetett, amikor ez, amit mesélek, történt. Őt nagy gondterhelten:

- Te mit szólsz ahhoz, Anna, amit beszélnek, biztosan hallottátok.
- Nem tudom miről beszélsz – tettem a tudatlant.
- Hát azt mondják, hogy a fiamat más csinálta. Most mit csináljak? – szinte elsírta magát. És volt is amiért, mert a gyermek őt szerette a legjobban, örökké a műhelybe ment utána.
- Te semmit! A gyermek már tízesztendő. Látod-e, hogy ragaszkodik hozzád? Állandóan a fenekedben van. Miben hibás ő?” (T. A. /B/ 58 éves)

A család ma is békességben él. És a gyermek szinte elválaszthatatlan a felnövelő apjától. Micsoda csapás lett volna megtudni, hogy nem a véré szerinti apa, az ő igazi édesapja! És ez a csalódás valamikor bekövetkezik. De én soha nem hittem azokban a szirupos mesékben, amikor csak úgy, látat-

A gyimesi csángók élete

lanra valaki megérzi, ki az ő vérbeli apja, vagy anyja. Mit tud az a gyermek arról, hogy két felnőtt szerelemből, kíváncsiságból, kalandból, részegségből őt fel nem foghatatlan csodák árán, világra küldte? De hiszem, hogyha egy arc naponta rámosolyog a gyermekre, miközben ő tudatosan rá kezd csodálkozni a világra, és az az arc ugyanúgy elkíséri a gyermek mindennapjait egész felnőttkoráig, még ha vér szerint idegen is az az ember, a gyermek őt fogja szeretni! Mert jó társat, jó barátot igen, de vérbeli szülőt és testvért nem választhatunk magunknak. Az adva van!

Tény az is, hogy a falusi, állandóan dolgozó apa, akinek sokszor nem csak a tenyere de a lelke is megkérgesedik, legtöbbször távol van a családtól, nincs is ideje közeledni türelmesen a gyermekéhez. Ezt a helyzetet ma még súlyosbítja az, hogy a hétvégén hazatérő apa holtfáradtan és tök részegen állít haza. Ki nevel, idomít kit?

Ez a dolog a csángó családokban, de nem csak ott, az anya dolga. És ő sokmindent elrejt a vasárnapi apa elől...

Két olyan esetet mutattunk be, amikor szinte mesébe illően minden, egyelőre, jól végződött. Hogy mi megy végbe a felszarvazott apa lelkében, azt csak ő tudhatja. Mert nem minden ilyenyszerű eset végződik így.

„Rebesgették, hogy P. K. legutoljára született, kissé késve jött leány, nem hasonlított a másik kettőhöz. A családfő közben az italtalban talált vigaszt. Ismét csak azt kell mondanom, csak ő tudhatja miért, mert a családban nincs egyetlen alkoholist sem.” Ki tudná kifürkészni, miért iszik P. K. és főleg azt, hogy miért is lépett félre a felesége, ez a szerény, halk szavú, szomorú szemű asszonyka? Ha viszont ismerjük az előzményeket talán sejtünk valamilyen igazoló magyarázatot. Íme a tények:

Az asszonyka, alig végezte az iskolát (VIII. osztályt), fiatalon hozzáadták P. K.-hoz, aki már a harmincas éveit taposó, kitanult vénlegény volt. Ő maga jó mester, és jó gazdaember gyermeke. És kell egyéb egy férjhezmenő leánynak? Ismét ez az átkos összeboronálás, ahol az érzések háttérbe szorulnak! Mert bizony egy nyiladozó, fiatal léleknek másra is van igénye! Teltek az évek, ahogy itt mondják, összeszoktak, a menyecske szült három szép leánykát. Ugyanolyan halk szavú, csendes teremtmények, mint az édesanyjuk. Az utolsó kissé késve érkezett, haja színe is más volt, és róla rebesgették, hogy nem a családfő az édesapa. Az apa fülébe is eljutott a dolog, és a rossz szájak szerint gyakran, szinte naponta terítékre került az ügy.

Főleg az estek teltek zsembeléssel. És egyszer, amikor az elkésett gyimesi tavasz éppen rügybeszökött, a csendes szavú, szomorú szemű asszonyka felakasztotta magát. Nem búcsúzott el három szép leányától, senkitől, csak elvégezte lelkiismeretesen, mint mindig, a dolgát, ételt készített, tisztába tette a lakást, amelyik mindig olyan volt, mint a tükör, és csendesen, ahogyan élt, kifordult a házból és felakasztotta magát. A falu szája, amely addig

is, mint a szű, ette az érzékeny lelket, azonnal új dolgokat fedez fel, kitalál-
nak valótlán részleteket, megmagyarázzák a megmagyarázhatatlant. A dur-
va, kíméletlen életen kívül a faluszájának is nagy szerepe van abban, hogy
az érzékenyebb lelkeket halálba kergessék.

Itt kell megemlítenem, hogyha valamilyen statisztikát, nyilvántartást akar-
nánk készíteni a kakukk-gyerekek apáiról, az erdészek vezetnek, de a fog-
lalkozási skála elég széles: erdővágó, pásztor, földműves, és akad pap,
rendőr is.

Még érdemes felfigyelni arra, hogy a legtöbb bitanggyermek január, feb-
ruár és március hónapokban születik. Visszaszámítva kilenc hónapot, rájövünk,
hogy a nyári kalibázások, szabad természet, alkalmasak a bűnbeesésre.

A BITANG GYERMEK

Láttuk, hogy itt a törvénytelen viszonyból született gyermek neve a
bitang. Bizony, ő is szenved a szülők pillanatnyi meggondolatlansága miatt.
Egész életében hordja ezt a nevet. Sőt, halála után is, mert a név átalakulhat
gúny-, majd melléknévvé. És ez a név öröklődhet: Valamikor, még a múlt
század elején, amikor Ugrán alig volt negyven ház, élt Ugraderekán egy
család. Tankók voltak. Egyszer az egyik leánynak bitangja született. Úgy hív-
ták, hogy Tankó György. Csakhogy még volt vagy két Tankó György. És
hogy megkülönböztessék, odaírták a neve után és úgy hívták, hogy Bitang
Gyuri. Ha leírták, zárójelbe a neve után írták ilyenformán: Tankó György
(Bitang). Betyár legény cseperedett belőle, megházasodott, született vagy tíz
gyermek, akkor ez megszokott dolog volt. A fiai már örökölték a mellék-
névét és így hívták őket: Bitang András, Bitang Gyurka, Bitang Pista. Min-
dig oszlott a család, s ma már ezt a melléknevet több mint 500-an viselik. A
szert, ahol laknak bitangszernek, a birtokaik a ház körül Bitang oldal, a
Bitangoknál, tehát már helynevekké alakult a bitang melléknév. Így él az a
név mindjárt kétszáz éve.

A bitangot az anyja után nevezik: pl. a B. G. bitangja, a Gyurka Anna
bitangja. Csak így, név nélkül, akár fiú, akár lány. Érdekes módon, ha házas-
ember csinál bitangot leánynak, akkor az apa nevét használják, pl. a Jani
Pista bitangja.

A bitang gyermeket megkeresztelik, beírják az anyakönyvben az édes-
anya neve szerint, és az apa neve helyett egy vonalat húznak, mintha az nem
is létezne. Amint már említettük, a gyermeket a bitangos leány szülei neve-
lik, ők adják férjhez, vagy házastíják, mint saját gyermeküket. Gyakran a
nevük után is fratják. Azt is említettük, hogy elég gyakran a gyermeket
valamelyik gyermektelen nagynénje, vagy nagybácsija (édesanyja testvérei,
vagy nagyanyja, -apja testvérei) örökbe fogadja, a neve után fratja és úgy

A gyimesi csángók élete

tekinti, mint saját gyermekét. Így a vagyon sem kerül idegen kézre. A vagyon elidegenedésétől a csángók még ma is úgy félnek, mint az ördög a tömjéntől. A gyermek kiesik a családból még akkor is, ha később az édesapja meggondolja, és elveszi a gyermek édesanyját... Íme, mit mesél erről az egyik adatközlő:

„Mi szerelemből házasodtunk össze. A legnagyobb fiam bitang volt, mert előre édesanyám ellenezte a házasságot. De mi nem adtuk meg magunkat. A szülés előtt G.-t elvitték katonának, aztán csak később kerültünk össze. A legnagyobb fiam mind a kettőnké volt, de mivel bitangul született, édesapámék nevelték. Mindent megadtak neki, mintha a saját gyermekük lett volna, szakmát is adtak a kezibe, a vagyonból is részesítették, de a mai napig nem úgy viselkedik sem velünk, sem a testvéreivel, mint a saját gyermekünk. Valahogyan elidegenyedett a családtól. Én, mint anya úgy érzem, hogy őt mindig valami bántotta. Sokat búsultam ezért is, de nem tudtam meg, nem mondta soha a panaszait. Az lehetett a baj, hogy ő bitangul született? 'Sze hát édes testvér volt a többiekkel!'” (B. Berta)

A magyarázat az lehet, hogy nem együtt nőtt fel a testvéreivel, és valahogy úgy érezte, őt kitaszították a családból. Ezért faggattam őt is a dologról.

„Már kicsi koromba megmondták, tátáék (nagyszülők), hogy nem ők az édes szüleim. Nekem olyan furcsa érzés volt, hogy nekem sokkal öregebb valakik fogják a kezemet, mint az osztálytársaimnak. Jól neveltek, szerettek, de úgy éreztem, valahogy távolabb maradtak tőlem. Amikor hazamentem a testvéreimhez, ugyanezt éreztem. Ők ketten játszottak, mintha én nem is lettem volna. Ez volt a helyzet!” (B. I.)

Ha a bitanggyermek az anyjával ment és befogadta az új család, akkor a családfő a neve után íratta, és éppen úgy részesült a vagyonból, mint a család édes gyermekei. Ritka eset volt, de megtörtént, hogy a vénlánynak maradt leányanya nevelte bitanggyermekét. Végeredményben leszögezhetjük, hogy a bitang gyermek is világeletemben magával hordozta valamilyen-képpen szülei tettét (név, a faluközösség viselkedése stb.). Ha a bitang már legénnyé, leánnyá cseperedett és párt választott magának, a lakodalmi búcsúztató így búcsúztatta a családtól:

*„Árva fejem hiába forгатom
Apámat sehól nem láthatom”*

Úgy búcsúztatták, mintha árva lett volna. Ilyenkor a vendégsereg elsírta magát, pedig az illető nem volt árva. De az az érzés, hogy apám él és nincs mellettem ebben a nagy pillanatban, úgy mondják, rosszabb, mintha valaki árva lenne. Aztán, hogy az apa valójában valahol mit érzett, azt mi nem tudhatjuk...

A BITANGOS LEGÉNY

Habár létezett egy sor tiltó, elmarasztaló regula, amely meg is bélyegezte a bitangos legényt, az ő helyzetét másképp ítélte meg a közvélemény. Egy mondás is ezt igazolja: „Ha valaki a kalapját elejti, azt felveszi, lerázza róla a port és szó nélkül a fejére teszi. De ha a kalapba belepiskoltak, azt már senki nem teszi a fejére!” Rettenetes részrehajló ítélet, amely bizonyítja a férfi és nő közötti egyenlőtlenséget a régi székely-csángó társadalomban. Arra még rábólintunk, hogy egészen az ötvenes évekig az öregebb korosztályokban mindenki, még a feleség is magázta a családfőt. Az asszony ilyenformán beszélt a férjével: „Hallá-e, lépjen bé, enni kell.” Tehát a férj a ház ura. Ha a család a templomba igyekezett, vagy onnan hazafelé tartott, a férfi két lépéssel a család előtt járt. Ez fellelhető más népcsoportoknál is. Csakhogy ez is, mint minden hagyomány, itt tovább élt. De azt már nehéz megérteni, hogy a szexuális élet megítélésében miért van ilyen nagy különbség. A nő, ha félrelép akkor könnyűvérű kurva. Ha a férfi teszi ugyanezt, akkor ő talpraesett, erős, jó kakas! A férfiaságot jelzi az a ránk maradt kifejezés is, hogy a férfi „lennyomja a nőt”, pl. „Megkapták őket a csűrben. Péter lennyomta Annát.” A középkori N. I. arról volt híres, arra volt büszke, hogy négy bitangja volt különböző lányoknál és végül egy ötödik nőt vett feleségül. Több ilyen esetet is ismert Gyimesben. Ha a „felcsinált leányt” (íme egy érdekes, máig használt kifejezés) nem vette el a legény, akkor az gyakran, de csak a XX. század derekától, törvényhez folyamodott. Ha bebizonyosodott, hogy ő az apa, akkor vagy rábeszélte a törvényt a házasságra, vagy kényszerítette bizonyos összeg, birtok ráfratására. Már szoltunk arról, hogy bizony az ilyen házasságoknak sokszor szomorú vége lett. Ismerünk olyan esetet is, amikor a leány saját maga büntette meg a legényt, leöntötte azt csurufárával. Ilyenkor a legény sokat vesztett a becsületéből, a közösség kigúnyolta, és a büszkesége alábbhagyott.

A gyimesiek hite a fekete mágiában és általában a varázslatokban, fermekában, szerelmi megrontásban napjainkig él. Ha nagyon tiltják a legényt vagy leányt valakitől és az nem hallgat a család szavára, meg vannak győződve, hogy a szófogadatlant megittatták bájjalall, gurucsát vettek neki és ő belelépett valamibe, megfermekálták, megcsináltatták. Pedig csak a szegény fiatal éppen fülig szerelmes volt, és a szívnek nehéz ésszel parancsolni. Hányszor elhangzott ez a szomorú keserves:

„Édesanyám sokat intett a jóra...”

... Nem hallgattam édesanyám szavára...”

A megrontáshoz szükséges az illető hajtincse, valamilyen ruhafoszlány és egy (valamilyen) varázsigé. Az öreg mindent tudó Ambrus Fülöp (Hosszú) adatközlő az életére esküszik, hogy igazat mond, amikor a következő történetet meséli:

A gyimesi csángók élete

„Hidegségen nálamnál nagyobbacska legény volt J. A. Na, az gyermekkorától együtt kalibázott B. Terával. Úgy szerették egymást, mint a galambok. Csakhogy a leány szülei nagynemzetből származtak, s amikor arra került a dolog, a leányt nem engedték férjhez A.-hoz. De egy kicsi baj történt, mert ha otthon nem találkozhattak, hát nagy volt a nyároló, erdő, kaszáló s csak megkapták egymást. És a szegény leányt felcsinálta a legény. Azt gondolja, hogy megpuhult a szülők szüve? A' má nem! Azt mondták, ők eltartnak egy bitangot, van vagyon. A legény úgy búsult, hogy szépen bolondult meg. Állandóan este furulyázott és keservesen énekelt. Azt es mondták a szomszédok, hogy meghübben szegény. Mindenki sajnálta. De mit csináljon, ha szegénynek szülte az anyja?

Egyszer egyedül volt fenn a havasban a kalibánál. Estefelé volt, lehajlott és gyújtotta a gezdert a szabadtüzelőnél, mert málét akart főzni. Hát valaki csak bélibben az ajtón s azt mondja:

– Na, András, eljöttem!

Előre úgy megörvendett, hogy ki sem tudom mondani, 'sze a szereteje hangja volt ez! De ahogy a lábaközött, úgy lehajolva visszanezet, látta, hogy egyebütt a szereteje képibe volt az a valami, csak az egyik lába kecskeláb volt. Úgy megijedett, csak annyit mondott:

– Nem te vagy, Tera! – s egy szenes üszköt hézalódított. Aztán keresztet vetett s az rögtön eltűnt. Ez így volt, biza, erőst búsult, s a bánat hozta oda a lüdercet a szereteje képibe. Nem kerültek esze soha, mind a ketten kaptak valakit, akivel lekínlódták az életüket. De halálukig szerették egyik a más, s ahol csak lehetett, lakadalmakban, bálokban, kalákákban ezt ki es mutatták. Mind a kettő rossz családi életet élt.

– Fülöp bácsi, ez tényleg megtörtént?

– Meg ez, fiam, s még sok ilyent tudnék elmondani...

– S akkor ma hol vannak ezek a lüdercek és szépasszonyok?

– Nem tudom, ejsze azok es elmenekültek...”

Ha a leány ottmaradt a bitangjával, gyakran kiátkozta, kiimádkoztatta a fiút, a fekete mágia erejében bízva. Hangsúlyoznom kell, hogy ezt a praktikat napjainkban is használják, végeztetik. A fekete mágia éltélendő dolog, mert embertársunknak rosszat kívánunk általa. De ha a legény két-három évi udvarlás, guzsalyaskodás után csak úgy félreáll szeretője, gyermeke mellől, akkor mit érdemel? Ki tudja, hány családban hangzott el az édesanya szomorú vizasztalása:

– Ne búsulj, leányom, megveri az Isten. Majd elrendezem én! Leme-gyek, meglátod, az oláh papokhoz, s megkapja a magáét!

Először fehér mágiával, misére valóval igyekeztek visszatéríteni a legényt. Ilyen esetekben jószándékú misére valót adtak a román papoknak, szerzeteseknek és imádkoztatással, gyertyaégetéssel próbálkoztak jó útra téríteni az elcsángált csángó legényt. Ha ez nem ment, következett a fekete mágia: a

román pópákhoz vagy kalugerekhez fordultak, elmondták óhajukat, gyertyás misét, fekete misét mondatnak, gyertyát gyújtattak, és várták az eredményt. Az adatközlők szerint legtöbbször beteljesült a kívánság. (3)

Ha nem is szolták meg és ítélték el annyira a bitangos legényt, mint a leányt, azért a fiatalok között nem volt már olyan felkapott.

„V. K. mind táncolatott, járt körülöttem, ígérkezett guzsalyasba. Jó gazdák voltak, de én egyszer megmondtam neki, Károly, neked bitangod van, nekem hagyj békémet, menj a bitangodhoz! Avval békében hagyott.” (A. K. 81 éves)

„Gazda J. öt kerek esztendeig járt egy leányhoz. Eröst tiltották, mert szégyenesebb volt a leány. Gyermeket csinált a leánynak, de akkor se engedték, hogy eszszeházasodjanak. Aztán elvette ángyomat. A bitangos leány és az anyja sokat átkozták, ejsze misére valót es adtak, s az meg es fogta, mert világeletében a felesége részeges volt, sokat kénlődött vele.” (B. B. 67 éves)

A következő tiltó regulák büntették a bitangos legényt:

Először is nem viselhette balfelől a kalapjába tűzött bokrétát. A somlyói pünkösdi búcsún nem vihetett lobogót. Ha a táncban hejszát vezetett, vagy ropogatott, rögvest jöttek a megjegyzések a gyermekével kapcsolatosan. Az utolsó időben a szüreti bálokon nem lehet bálkirály vagy csősz.

Napjainkban elvéve van egy-egy leányanya. Felvilágosultabbak már ilyen szempontból is a leányaink. Végső mentsvárnak pedig ott van a szabad magzat-elhajítás. Nekem mindig érdekesnek tűnt az itt használt szó, kifejezés: eltette a gyermeket. Hogy jó ez, vagy sem egy nemzet számára, azt nem vagyok hivatott eldönteni. De sok keserűségtől, kivetettségtől és szégyentől szabadulnak meg így a lányaink. Mert a testi vonzalomnak lehet parancsolni, de teljesen elfojtani vétek volna. A nyíló rózsát csak a fagy képes megölni! Vagy ha le-tépjük. Szerelem nélkül milyen lenne ez a világ? Sok szigorú apá, közösség, egyház próbálkozott beleszólni a fiatalok érzésvilágába, de sikertelenül. Mert ha volt is eredmény, ténykedésük után mindig valami nyom maradt! Még akkor is kell a szerelem, ha sokszor szomorúan végződik, tragédiába torkoll. Hallottam olyan öregedő, panaszkodó csángó asszonyt, aki azt mondta:

„Ne írd ki fiam a nevemet, de tíz boldog napért odaadtam volna az ötven évemet!”

Tekintsünk bele egy olyan adatközlőnk életútjába, akivel kegyes volt végül is a sors: bitangja született, de az lett a férje, akit szeretett. Sorsa jól alakult, de az a tény, hogy bitangosleány lett, máig nyomja a lelkét.

„Az uram szegény szolgaleány volt, itt a szomszédban szolgált a nagygazdánál. Csendes, jó dolgos gyermek, azután legény volt, szerették a gazdái. Mi egész gyermekkorunktól együtt nőttünk fel, együtt pásztorkodtunk, játszadoztunk, ha volt időnk. Később együtt jártunk a fonókba, esti táncokba, kalákákba. Akkor ezekbe lehetett szórakozni. Egyetlen baj az volt, hogy G. nem szerette a táncot, én pedig bolondultam meg érte. De ezt félretéve, mi erőst megszerettük egyik a mást. Az elein még édesanyámék nem vették

A gyimesi csángók élete

komolyan, gyermekdolognak tartották. Csakhogy az idő telt, mi növegettünk, s nem hagyunk fel egymáson. Úgy éreztük, minket az Isten egymásnak teremtett! Csakhogy édesanyám, boldoguljon, örökké fenn hordta az orrát a hallani sem akart arról, hogy én egy szegény szolgálényhez menjek férjhez, ő legyen az uram. Megkerestük mi azért az alkalmat, s én biza guzsalyskodtam az urammal, Gézával. Megbeszéltük, hogy mű egymást nem hagyjuk! Anyám pedig nem engedett az övéből. Na, mit csináljunk? Azt es mű döntöttük el, hogy én terhes maradok. Semmit se könnyebbedett a helyzeten. Gézát vitték katonának, az se volt akinek megpanaszolkodjak. Előre nem tudhattam mit veszek magamra, mennyi keserűséget és szégyent. Mennyszer írta szegény uram, mert úgy-e mondtam, hogy közbe elvitték katonának, hogy ha szegény az ember, mét a nagy nyavalyájért kell szeressen? Mi értelme annak, ha annyi keserűséggel jár? Anyám nem hagyott alább, Géza messze volt, s én ott sírtam a nagy hasammal.

Pedig ez akkorjába gyakran megesett, hát csak itt a szomszédságba es tudok, hármat-négyet es. Itt van M. Berta. Hát az egyáltalán nem törődött, nem szégyellte. Ment táncba, mind kacaghatták, ő még nagy hassal es viháncoolt, táncolt. Na én bezeg nem. Akárhova mentem úgy éreztem, hogy mindenki engemet, a nagy hasamot nézi. Má mondtam magának, hogy egyszer, amikor a püspök bérmált, hát nem rosszul lettem? De azért a jó Isten nem hagyja egyedül a szenvedőt, nekem es adott egy vigasztalót, a drága jó édesapámat. Ő soha se szidott. Ha megtörtént, hát megtörtént. Telt az idő, a gyermek megszületett, Géza katona volt, s akkor jött újra egy nagy csapás. Apámat, a jó Isten boldogítsa, vitték a tömlöcbe. Valamit mondott a kommunisták ellen, s akkor igen-igen könnyen ment a dolog: Szegény G. a katonaságnál nem szivarazott, eladta a meggyújtott szivarat, s nekem kicsi csomagocskákat küldött, édesség, ez-az. Ezek a hónapok voltak életem legnehezebb, legkeservesebb hónapjai, amikor terhes leány voltam s a fiam kicsike volt. Édesapámnak nem volt sok iskolája, de megértő ember volt. Soha nem szidott, csak annyit mondott:

– Ne törődj, leánykám, lesz valahogy... S eppen akkor kellett, hogy bézárják. Az az érzés, hogy mit mondanak az emberek, máig elkísér: Én nem voltam akármilyen leány, én csak a szeretőmmel, a mai urammal háltam, nem kellett volna annyira szégyelljem, de ma es, amikor eszembe jut vagy erről beszélek, egy nagy bog lesz a torkomba. Aztán valahogy eltelt, hazajött a gyermekem apja, s szabadult az én édesapám is. Esszeházasodtunk az urammal s egészen a mai napig még nem bántuk meg. A gyermeket a nagyapjáké, édesapámék nevelték, ez így szokott lenni a bitang gyermekeknél. Iskoláztatták, mesterséget adtak a kezébe, mintha saját gyermekük lett volna. Elég kényesen nevelték, mindent megadtak neki. Azután még született két fiam. Érdekes, a bitang gyermek a mai napig sem tud kijönni a két édes testvérével. Valahogyan úgy érzi, mintha ő idegen volna, mert nem velük, a

családban nőtt fel. Hát, ilyen volt az én sorsom. Az, hogy nekem leányul bitangom született, még a mai napig nyomja a lelkemet. Én olyan érzékeny, őszinte voltam. Az okosabb, kitanultabb leányok össze-vissza háltak fűvel-fával, 's nekik semmi bajuk nem lett, nem romlott el a fiatal életük. Még az es fájt, hogy hiába mentem férjhez a bitangom apjához, úgy sem lehettem pántlikás, rakott hazai, és csak egy estefelé, eldugva eskített meg a pap. De ez volt a szokás!" (B. Berta)

Sajnos, egészen napjainkig, még tele vagyunk előítéletekkel. Egyértelműen csak a leányt tartották és tartják bűnösnek, aki egész életén át viseli félrelépése következményeit, még akkor is, ha szerencsésen végződött a dolog, amint az a fenti esetben is történt. A megesett leánynak el kell viselnie a berögződött hagyományoknak egy sor szigorú, íratlan törvényét. Ez hagyomány, ez alól sem szegény, sem gazdag nem lehet kivétel. De a legnagyobb trauma, leki fájdalom mégiscsak az, hogy az illetőt társai kivetették, megszólták, lenézték. Ez a lehető legnagyobb büntetés. Már soha nem lehet az, aki volt. Láttuk, ha férjhez ment is, menyasszonyi díszek nélkül ment az oltár elé és ez minden lánynak nagyon fájt, mert ez élete egyik legfontosabb napja volt. Legalább is annak kellett volna lennie.

Ma már nem olyan nagy szégyen, ha valaki leányanya lesz. Igaz, ritkán történik ez meg napjainkban, mert a lányok is kitekintettek a világba: iskolákat végeznek, városon dolgoznak. Az iskolákban is kapcsolatba lépnek bizonyos szexuális fogalmakkal, már nem olyan erős a „falu mocskos szája”. Hogy is mondja ezt egy régi nóta:

„Kinek mi köze hozzája
Hadd, járjon a falu mocskos szája...”

Igen, ilyen tekintetben is a hagyományörző Gyimes keresi helyét a modern világban. Hogy jó-e ez vagy sem, az majd elvállik.

UTALÁSOK A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ SZÁMOZÁSOKRA:

1. Tankó Gyula: Gyimesi szokásvilág
2. Tankó Gyula: Táncalkalmak Gyimesben, Néprajzi Múzeum adattár
3. Tankó Gyula: Átok, feketemágia Gyimesben. /in/ Székelyföld 1999. Április

KÖNYVÉSZET:

1. Kapros Márta: Megesett lányok az Ipolymenti falvakban. /in/ Nógrád megyei Múzeumi Értesítő, 1984
2. Tátrai Zsuzsanna: A megesett leány
3. Széman Zsuzsa: Hajdúsági Közlemények, 1976
4. Tankó Gyula: Párvalasztás Gyimesben /in/ Hagyomány világ...

AZ ASSZONY HELYE A GYIMESI VILÁGBAN

A nő, asszony, fejrénp szavak közül az utolsó a legelterjedtebb Gyimesben. Egyúttal ez a legátfogóbb is: amikor az öreg csángó rászól az asszony-népségre, hogy „úgy csármálnak ezek a fejrénpek, hogy semmit se lehet ki-venni belőle”, akkor ő a csármálók közé érti a leányokat, cefréket, a menyit, a feleségit esetleg nanyót is. Tehát mindenkit. A „nő” szót ritkán használják itt, és csak az utóbbi időben terjedt el, mert a csángók szerint a szónak „urizáló” színezete van. Az asszony szó pedig nem teljes szinonimája a fejrénp szónak, mert azt inkább férjezett személyekre használják. Ha a szó eredetét vizsgáljuk, akkor is találhatóbb a fejrénp szó, mert életük nagy részét ünnep és míves napokon fehér ingben töltötték el, még a pünkösdi búcsús keresztalját is úgy ismerték a csfkiak, hogy a „fehér keresztalja”. Ebben az írásban a női személy helyét, szerepét vizsgálom a gyimesi társadalomban. Itt szó lesz a gyermek, serdülő, nagylány, fiatal és idősebb asszony tevékenységéről, szokásokról, munkamegosztástól a családban korokra osztva. Persze nem feledkezünk meg a szórakozásaikról, játékaikról sem. Már a kezdet kezdetén egy látszólag ellentmondásos dologból kell kiindulnunk: a párválasztás legelején, a guzsalyasba hívásnál olyan biztatóan indul a csángó fejrénp sorsa, hogy azt gondolná a be nem avatott, „no, a csángó családokban az asszony az úr! Mert ugye ismert dolog, hogy a guzsalyasba – ami itt egész mást jelent, mint más magyar népcsoportoknál, mert ez itt egyfajta próbaházasság – amikor a leány a már komoly udvarlójával alszik (1), nos, itt a leányé a teljes kezdeményezés! A legény hiába ígérkezik, teszi a szépet, a leány azt hív el guzsalyasba, akit ő szívből akar. Akkor hogyan lehetséges az, hogy még az 1920-as években is az asszony magázta, kendezte az urát? Az úton, ha a család templomba vagy bármerre ment, a férj két-három lépéssel megelőzte a feleségét. Erre az idősebb adatközlők így emlékeznek vissza: „A vén Gabrit még kendezte, soha nem tegezte a felesége. Így híttá bé: Jöjjön bé, hallá-e, kész a frustuk.” (Antal Katalin 70 éves)

„Az ember, ha valahova ment a család, örökké két-három lépéssel a többiek előtt járt. Ő es ment bé elől az ajtón, akárhova, mert ő a gazda!” (Ambrus Fülöp sz. 1909)

Máskülönben itt, ahol az egész felfogás munkaközpontú volt, a férfi tevékenységét tekintették nehéz munkának, és nem is volt könnyű a kaszálás, erdővágás. Az asszonyé, az csak „pipicskedés”, olyan „fejrénp munka.” Talán ezért is volt nagyobb becsűje a fiúgyermeknek. A megkérdezett adatközlők egyhangúan úgy vélekedtek, hogy a gyimesi csángó családban gyermekáldáskor a fiút látták szívesebben. „A fiút várták inkább. Ez nem

esett rosszul, mindenütt, minden családban így volt. Igaz, a háborúkor sokszor elsírták magukat az asszonyok, hogy jaj, miért is születtek fiúkat a világra!” (Antal Katalin 70 éves)

„Ugrán lakott P. Pista. Az szegény eleget várta, hogy fia szülessen, de mind leányok jöttek. Amikor a hetedik leány is megszületett, akkor még egyszer megpróbálták. Hát csodák-csodája, fiú lett. De az öröm rövid volt, mert a fiúcska meghalt. Ott es volt elég fejérmép!” (Tankó Erzsébet – sz. 1914)

Habár férjhezmenéskor a staférum nagy részét otthon állították elő, nem volt kicsiny dolog négy-öt leányt férjhez adni! Előtte az egész család bedolgozott, sok évvel előtte megkezdtek a perneforum előállítását, sőt fonó, szövő kalákákat is rendeztek. De a házilag előállított dolgokon kívül bizony még sok mindent vásároltak, és főleg az 1960-as évek óta, amikor kimentek a divatból a csángós ruhák, fejkendők, szőttes lepedők, abroszok, csergék, majdnem mindent meg kell vásárolni. Pénzben többet költöttek a leányra, mint a házasodó fiúra. A fiú kapott földet és a család épített számára egy házat. Az üres volt, a fiatalasszony rendezte be a hozományával és az ajándéktáncban kapott dolgokkal. A harmincas évekig a leánygyermek nem, vagy csak alig kapott hozományul földet. De a csángó gazdák sokszor mondták, hogy „a leányaim csórén hagytak!” Nos, nézzünk meg egy 1921 május 25-én kelt staférumi jegyzetet:

„Én, Tankó Terézia a fent írt napon férjem édesapja házához a következő ingó vagyonomat hoztam, tekintettel arra, hogy az uram háza még nem volt készen házasságkötésünk idején:

1. Két darab tehén és egy egyéves tinó
2. Négy darab juh és egy diszke
3. Egy darab disznó és egy süldő
4. Négy tyúk és egy pulyka
5. Három kanapé-pad asztalostól – asztalos készítette
6. Két darab asztal – asztalostól vettük
7. Egy kicsi asztalka, székekkel – édesapa készítette
8. Négy üllőszék és két db. Konyhaszék – asztalostól véve
9. Egy üveges almárium – asztalostól vásárolva
10. Egy kasztenos láda – asztalos készítette
11. Két ágy – asztalostól vásárolva
12. Egy darab vízpad-szék – asztalos csinálta
13. Három tekenyő és egy kicsi bubafürösztő tekenyő – cigánytól véve
14. Két darab káposztáskád – Emre Péter Gyuri készítette
15. Egy darab szapuló-kád – Emre Péter Gyuritól
16. Három darab cseber-ítató, áztató – Emre Péter Gyuritól
17. Két darab vizes kandér – boltba véve
18. Három darab szita – Szitás cigánytól vásárolva

A gyimesi csángók élete

19. Egy darab resta /rosta/ – cigánytól véve
20. Egy darab kályha – bolti
21. Egy darab seprű – bolti
22. Egy darab felakasztós és egy darab hordozólámpa – boltiak
23. Egy darab laskadeszka és egy darab laskasírtó – asztalostól
24. Egy darab szemetvivő – bolti
25. Két darab surlókefe – bolti
26. Két ganyéhányó falapát – házilag csinálta a nagyobb fiútestvérem
27. Egy kenyérbevető falapát és kocsorba /szénhúzó/ – testvéremtől
28. Egy darab nagyobb kalácsos kas és kettő kisebb – kassos cigányoktól
29. Egy darab kolbásztöltő – bolti
30. Egy darab kendőszeg – asztalos
31. Két darab lapító – húst vágni – édesapa készítette
32. Egy darab húsvágó fejsze – kovácstól
33. Két darab háromágú szénahányó villa – bolti
34. Négy darab gyapjúcserge – otthon szőtték
35. Három darab ágytakaró – otthon szöve
36. Egy darab derekaj – otthon készítve
37. Tíz darab tollu párna – otthon készítve
38. Nyolc darab ágylepedő – len, kender, gyapottas vászonból, csipkésen – otthoni
39. Két darab pokróc – otthon szőtték
40. Öt darab zeke – házi szövés, varrás
41. Három darab bunda – a szócsnél varratva
42. Tíz darab ünneplőing – otthon készítve
43. Öt darab ingalj – otthonról
44. Tíz darab karinca – otthon szöve
45. Tíz darab bernyóc – otthon szöve
46. Hat darab öv – otthon szőtt
47. Tizenöt darab viselőing – otthon készítve
48. Tizenöt darab ingaljviselő – otthon szöve
49. Tíz darab abrosz – otthon szöve, elkészítve
50. Tíz darab kendező /törülköző/ – otthon szöve
51. Két darab ablakfüggöny – otthon szöve
52. Három pár cipő – ünneplő – bolti
53. Három darab üst, nagyobb és egy puliszkafőző üst – vásáron véve a cigányoktól
54. Egy darab mosdótál – bolti
55. Huszonöt darab tányér – bolti
56. Húsz darab kanál – bolti
57. Tíz darab fakanál – kalányos cigányoktól

58. Öt darab kés és öt darab villa – bolti
59. Négy darab piros mázas fazék – bolti
60. Tíz darab porcelán csipor – bolti
61. Két darab mázas csipor – bolti
62. Két darab nagy fazék, cserepfazak – fazakas cigányoktól
63. Egy darab üvegkancsó – bolti
64. Egy darab tíz literes kötött korsó – bolti
65. Hat darab kávé csipor – bolti
66. Harminc darab fejkendő, ebből négy delén, négy selyemkendő – bolti
67. Öt darab rúdi lepedő – háziszőttes
68. Négy darab főkötő
69. Húsz szál hólyagos gyöngy – sokadalomkor véve
70. Tizenöt méter szalag – Magdolna-búcsún véve
71. Négy darab sültés tál – bolti
72. Egy 25 kilós dézsa tele túróval
73. Egy nyárs húst sütni – kovácstól

A fentieket legalább négy ember írta alá. A lajstromot vagy egy szomszéd írástudó, vagy a jegyző készítette. Hogy mi mindenre gondoltak egy férjhez menő leány staférunghánájának összeállításánál azt mutatja a fenti tárgylajstrom is. És ezek közül nagyon sok dolog rengeteg munkát követelt! Gondoljunk csak az apró hímzésekre, csipkékre, a karincák, övek szövésére. Ebből nagyon sokat maga a leány, az édesanya és a testvérek készítettek el. Kellemetlen generációs ellentéteket szült az a helyzet, hogy a legkisebb fiú együtt maradt, gazdálkodott a szülőkkel, oda vitte az új asszonyt is. Mivel egészen az ötvenes évekig két szobás lakások voltak, amelyiknek egyike a „nagyház”, a tisztaszoba szinte szentélynek számított, a másik szobában együtt éltek, háltak egy ideig a fiatal házaspár és az öregek is! Nem volt ez könnyű, hisz zavarta a legintimebb érzéseiket is! Innen a sok ellentét. Ezért az öregeknek gyakran építettek a ház mellé egy nyári kalibát, egy szoba-kamrás házikót, és ők abban töltötték öreg napjaikat. Napjainkban már nagyobb lakásokat építenek, nem laknak együtt a családok. És nem átok, hanem valóban áldás egy nagymama, nagytata a háznál: sokszor rámarad az unokák nevelése is, hiszen rengeteg fiatal ingáznak a munkahelyeikre a fiatalok közül.

Előbb beszéltünk arról, hogy a női munkát lebecsülték. Pedig bizony nem volt irigylésre méltó a gyimesi nő élete.

Hányszor mondták itt nyáron az emberek: „Majd megpihenek odaki a csutakosban”. A csutakos, az a fakeresztes temető volt! Azok a szálfá-egyes fiatal asszonyok, leányok, akiknek a szépségét csodálta Orbán Balázs ittjártakor, bizony a sok munkától, a sok szüléstől igen hamar megöregedtek. Nem volt itt ritka a hét-nyolc gyermek. És a gyermekágy csak hat hét. Utána keményen dolgozni kellett. És hát a gyermeknevelés sem semmittevés!

A gyimesi csángók élete

Nem csoda, ha ilyen munkaritmus után ritkán találkozott az ember kövér gyimesi asszonnyal. Igaz, a hatvanas évek után volt némi életformaváltás. De a falusi asszonynak mindig kerül dolga: Sokan ingáznak állami munkára, otthon pedig végzik, második műszakban a házi, kerti munkát, kalibáznak, nyáron pedig a már előbb említett kimondhatatlanul emberfeletti munkákat. Mert itt mindig nehéz volt a megélhetés, kétszeresen rá kell arra dolgozni, hogy ez a szikár, köves föld valamit teremjen. Akkor sem könnyű, ha a férfi van távol a háztól, akkor minden az asszony fejére zúdul. Sajnos az állattartást, amely a fő foglalkozásuk, ma is úgy végzik, mint kétszáz évvel ezelőtt. Némi változás abban történt, hogy ma már ruházatuk nagyrészt boltból vásárolják, kimaradt a len és kender megmunkálása. Igaz, ez többletkiadást jelent a háztartásokban. Egészen napjainkig úgy nevelték a gyermekeket, hogy ne üljenek egy percet sem munka nélkül, mert ez nagy szégyen: „Ha nem volt amit csináljunk, akkor anyánk hasznavehetetlen fonalat keresett és mi abból kezdetben hasznavehetetlen dolgokat horgoltunk, kötöttünk már nyolc-kilenc éves korunkban is. A lényeg az volt, hogy valamit csináljunk, ne üljünk munka nélkül, mert féltünk édesapánktól.” (Bara Erzsébet sz. 1947).

Én magam is kilenc éves koromtól kaszállok, minden nyáron. Most, hatvan körül is restellek nyáron, dologidőben olyan helyen napozni, ahol valaki láthat. Ezt úgy nevelik itt bele a gyermekebe, hogy a henyélés, semmittevés szégyen! A falusi gyermek ma sem ül naphosszat tétlen, mindig akad valami tennivaló. Itt nem könyvből nevelik munkára a gyermeket. De nem válaszoltunk arra a kérdésre, ki is az úr a gyimesi családban? A férfi vagy az asszony?

Az adatközlők szerint hivatalosan a férj a család feje. Tőle félnek a gyermekek, vele ijesztgeti az anya őket, tőle titkolnak el bizonyos dolgokat. Ő a pénzszerző, ő végzi a nehezebb munkát, fuvarozni, erdővágni jár, sokszor hetekig, hónapokig hiányzik hazulról. Egészen a hatvanas évekig a csángó nő alig mozdult ki hazulról, őrizte a családot, mint egy kotló a csirkéket, szült, nevelte a gyermekeket és szakadatlanul dolgozott. Sem szolgálni, sem munkára nem jártak, végigkínlódták az életet, és korán öregedtek. De egyáltalán élet volt-e ez? Igen, élet volt, mert léteztek a lakodalmak, kosaras bálók, fogadott táncok, radinák és titkos nagy szerelmek fent a havason, még akkor is, ha az erdőnek füle, a mezőnek szeme volt. A családokat hamar belepte a gyermek, a sok gyermek volt itt a szokás. A hatvanas évek után a nők is állami munkát vállaltak, csak Középlokról 230–250 nő ingázott a közeli városokba, vagy a helyi bútorgyárban vállalt munkát. Ez még nagyobb erőfeszítést jelentett, gyakran az ingázó autóbuzson pihentek valamit: a gyári munka után következett az otthoni műszak. El kell ismernünk, hogy a férj, ha látszólag ő is az úr a családban, csak hatalom nélküli király.

Hetente, havonta egyszer látogat haza, kivéve azokat, akik csak állattartással foglalkoztak. A csángó család, és nem csak ez, anyaközpontú. Még a népdalban is őt okolja a fia, ha nem nevelte úgy, ahogy kellett volna:

*„Édesanyám voltál, mért nem tanítottál
Vékony nádszál voltam, mért nem hajlítottál
Hajlítottál volna, meghajlottam volna,
Ilyen sorsüldözött sosem lettem volna.”*

Gyermekei nevelésében, mint bárhol a világon, az anya sokszor elfogult és sok mindent elrejt nemcsak a világ, de az édesapa szeme elől is. Lehet, hogy ez nem jó, de melyik anya ismeri el szívfájdalom nélkül, hogy a gyermeke rosszat tesz? Vannak családok, ahol valóban, nemcsak a gyermeknevelésben de minden téren az asszony „viseli a kalapot”. Lehet, a férj beteges, gyenge, ahogyan itt mondják „tutyi-mutyi, lágy ember”.

A következőkben megvizsgáljuk a fejérmép szerepét a gyimesi családban, társadalomban.

MUNKAKÖR, KOROK SZERINT

Mivel a 60-as évekig egy főleg állattenyésztéssel foglalkozó népcsoport élt itt, és főleg a nők ritkán hagyták el szülőfalujukat, a paraszti élet törvényei egészen napjainkig élnek. Innen szolgálni sem mozdultak ki, mint a csíki és gyergyói székely leányok és asszonyok, ezért ezek az asszonyok soha nem voltak a sütés-főzés mesterei. Elég egyszerű ételeket készítettek, és a tejtermékek voltak a mindennapi eledel fő összetevői. A tejtermékeket főleg puliszkával fogyasztották és fogyasszák a mai napig. A puliszka naponta kétszer nem hiányozhatott az asztalról. Régen minden háznál volt kenyérsütő kemence és ott főleg rozskenyeret sütöttek, de a szegényebbje az árpa-kenyeret is megette. Búzalisztból inkább kalácsot, kürtöst, perecet és süteményeket sütöttek. A hatvanás évek után bejött a pékkenyér és csak ünnepnapra, lakodalomkor, torra sütnék házikenyeret. A csángó asszony alig ismert négy-öt féle levest! Ismerte a pityókalevest (tejfölös, túrós és húsos pityókaleves), morzsoltlevest, paszulylevest, és tárkonyos pityókalevest. Ünnepkor még főzött majorsághúslevest, házi laskával. Télen pedig füstölt hússal (csont) savanyú pityóka levest készítettek. Nem készítettek többfogásos ételt! A következő tejeredetű ételeket készítették, amelyek minden nap előfordulhattak: tej puliszkával (üstbe tej), melegítés, bálmos, sebestej, zsendice, orda, túró, sajt, vaj, fejeétek, álivánka. Író tejfől, túrósbóc, magyarmálé. Ünnepre főztek nagy cserépfazékban galuskás káposztát, tavasszal pedig salátát, csalánt öntötték savóba és tejfölszék. Előfordult gyakran a tojásrántotta, főtt-tojás és rántott majorsághús. Alig ismerték a savanyúságot és zöldségeket,

A gyimesi csángók élete

mert itt ilyesmi nem terem. Savanyúsággként káposztát, uborkát és ménisorát használtak. Az étkezési szokásaikról már írtunk (2). Itt csak azt akartuk igazolni, hogy nem ismerték a különleges ételeket, nem voltak a szakácsművészet mesterei. Ez még jobban igazolódik, ha figyelembe vesszük, hogy a század elején, de még a negyvenes években is, alig ismertek három-négy féle tésztát, süteményt: Tehát bizony a csángó fejjérnépek nagy hátrányban voltak sütés-főzés szempontjából a csíki székely leányokkal, asszonyokkal szemben, akik szolgálni mentek a nagy városokba és a polgári családokban eltanulták a sütés-főzés minden csínját-bínját.

Az asszony kötelessége volt, hogy a mindennapi munkában részt vegyen, gyermekeket szüljön, azokat nevelje, mint a kotló ahogyan szárnyai alá gyűjti csibéit, úgy az asszony is állandóan gyermekei körében éljen. Mindkét dologból – a munkából és szülésből is – derekasan kivette a részét. Előbb már láttuk, nagy dologidőben mit is dolgozott egy asszony. Ami a szülést illeti, megszokott volt még az ötvenes évek elején is a 6–7 gyermek. És otthon szültek; az egész völgyben alig volt egy-két bábaasszony, ők is iskola nélkül. Íme, hogyan mesél egy ilyen szülésről az adatközlő:

„A vén Gábor János felesége, amikor menyecske volt hát nagyon volt (terhes). Itt egészen az utolsó napig mindenki dolgozott, nem voltak olyan kényesek, mint ma. Éppen csak arra ügyeltek, hogy ne emeljen nagyot. A többiek mind egy szálíg takarni voltak csak ő maradt otthon. A kertben szedte a virágos kendert, s eccer csak érzi, hogy baj van. Bement a házba, s egy jó idő múlva kiáll a tornácra s kiáltja a szomszéd asszonyoknak: – Julia, gyere le, mert megmalacoztam! – Igen, mert három gyermeket szült egyszerre tiszta sült egyedül! (Tankó sz. Gábor Erzsébet – 1914)

A leánykák már 5-6 éves koruktól olyan játékokkal foglalkoztak, amelyek valamilyen kapcsolatban álltak a munkával. Ezek felnőttutánzó játékok voltak, amelyeket holt komolyan vettek a gyermekek, de a felnőttek is, hiszen ők készítették el ezeket a játékokat. Így készítettek kis szövőszéket, guzsalyt, orsót, nyáron kis gereblyéjük volt és ott totyogtak a nagyok körül, valósággal beléjük ívódott a munka. Ezen kívül sárból, agyagból kenyeret dagasztottak; majd sütöttek; puliszkát főztek, kavartak, a vendégeknek asztalt terítettek és később nemcsak háziasszonyosdit játszottak, hanem minden foglalkozást utánoztak: egyik tanító néni, másik boltos, harmadik doktor néni volt. Mikor 8-10 évesek lettek, már kapáltak, gyomláltak, takartak, vizet vittek a kaszásoknak, sepergettek, a csirkéknek magot szórtak, a csorgóról vizet hoztak. Az anya, vagy egy nagyobb leány varni, horgolni tanította őket. Nyáron pedig az apa egy kis gereblyét készített, azzal gyűjtötték a szénát. Azt is elnézték, ha néha a munka minősége nem volt kitűnő! Itt a lényeg az volt, hogy tevékenykedjen, hozzászokjon a munkához, és ne üljön hiába! A hiába téblábolás idegesítette főleg az apákat. Az anyák viszont

bárhol a világon igyekeztek mentesíteni a nehéz munka alól a gyermekeiket. Ez nem azt jelenti, hogy a gondos, előrelátó anya nem adott munkát a leánykákknak! A hosszú őszi és téli esteken egy kis guzsalyra fonnivalót tettek, és nemcsak otthon, hanem már a fonóba is eljártak a leánykák fonni. Az anya kiválasztotta a gyengébb minőségű kendert, lent, csepűt, szöszt, és abból durgáltak, fontak a leánykák. Hogy nem mindig sikerült első osztályú fonalat fonni, hát Istenem, minden kezedet nehéz. A szövés-fonásnál sok olyan apró, pipics munka van, amire jól lehetett használni a leánykákat. Az anya a háztartásban is jól felhasználta a leánykákat. De ha fiú nem volt a háznál, bizony ősszel és tavasszal pásztorkodni tették a leánykákat is. Kaszáláskor a 8-10 éves leánykák vitték a kaszásoknak a frustukot, vizet, pallogattak, takartak, benyomták a rendet, forgattak, sőt boglyát is tapodtak! A 13-14 éves „cefre” már minden munkából kivette a részét úgy a házban, mint a ház körül: takarított, fejt, előhajtotta az állatokat, ellátta a majorságokat, font, csólt, hímzett, varrt. Ez fontos is volt számára, hiszen 14-15 éves korában már bekapcsolódott az édesanya mellett a saját hozománya elkészítésébe. Így kendert, lent szedett (nyűtt), tilolt, font, léhelt, tekert, fogdosott, szótt, szapult. Ugyanígy kivette a részét a gyapjú feldolgozásából is. Így valóban sokat dolgozott a saját hozománya összeállításában is. Nyáron kitétek, a legnagyobb bánatára a kalibához, messze a falutól, a fiatalásgtól és főleg messze a fogadott táncoktól. Pedig a 14-15 éves leány már „leánykodott”, táncba járt, ekkor kezdett „guzsalyaskodni”. Nem volt ritka a 16-17 esztendő „hazaji”, azaz menyasszony. De az anya mindig úgy csinálta, hogy a táncokra, hét végén felváltotta a leányát a kalibánál, és haza engedte. De a fiatalok rendeztek ott fenn, a kalibánál is táncokat, ezt úgy hívták, hogy „kalibás bál”, kinn a szabadban táncoltak, valaki citerált, vagy nyírfakérget fújtak és énekeltek. Már említettük, hogy a sütés-főzés nem volt a csángó asszonyok erős oldala, azokat az egyszerű, tejtermékből készült ételeket el tudták készíteni. A főzicskélést inkább férjhez menés után az anyós mellett tanulgatták, mert legtöbbször együtt laktak, főztek. Az 1940-es években, „a kicsi magyar világba”, ahogy ezt a történelmi korszakot nevezik a csángók, az akkori magyar hivatalosság megbízta az itt dolgozó anyaországi tanító-nőket, hogy főzicskélmi tanítsák a leányokat és fiatal asszonyokat. Még sokan ma is visszaemlékeznek ezekre a gyakorlati leckékre: sok receptet még ma is alkalmaznak. Hogy mennyire tájékozatlanok voltak a főzésben, álljon itt egy asszony vallomása: „18 éves voltam, amikor férjhez mentem. Együtt laktunk apósomékkal, ő ravasz ember volt. Hazajöttek az urammal az erdőből és én étellel vártam őket. Házi laskalevest főztem. Apósom megkóstolja, s azt mondja: – Jó, jó Anna, csak nem tettél belé ecetet! Kell ecet. – De hát én nem tudtam, tudatlanul mentem férjhez, azután tanulgattam egyet s mászt.” (Tankó Anna sz. 1912).

A gyimesi csángók élete

A sütésben és főzésben a szemléletváltás életvitelük megváltozásával a 60-as években történt, amikor a nagyiparosítás és népvándorlás, ingázás nyomán a nők is kimozdultak Gyimesből, ipari munkát vállaltak Csíkszeredában, kapcsolatba léptek a székely asszonyokkal, akiktől sok mindent eltanultak.

A fiatalasszony, aki együtt lakott, gazdálkodott, főzött az anyósával, nehezen szokott bele az új háztartásba. Az anyóstól függött, milyen munkát bízott az újjasszonyra. Néha szolgálónak nézte azt, és így keletkeztek az ellentétek közöttük. A menyecskék mindig arra vágytak, hogy legyen saját háztartásuk. Állandó munkával teltek napjaik és az egész életük. Szinte robotoltak és igénytelen életet éltek. Szerencsére ezeket az egyhangú napokat felfelvidította időközönként a közösségi élet: fonók, lakodalmak, búcsúk, fogadott táncok, kosaras bálók, kalákák.

A felnőtt asszonyok munkaköre évszakonként is változott. Ez alig különbözik vidékenként, hiszen itt is a fehérmépek mindenkori munkaköre a háztartás és a ház körüli munkák voltak. Itt, amint azt már említettük, az asszonyok nem voltak a konyhaművészet nagy mesterei, nem ez foglalta le idejük legnagyobb részét. A konyha egy mindenes szoba volt, amelyet hálószoba, ebédlő, nappali szobának egyaránt használtak, és jórészt még ma is ez a helyzet. Tehát ez egy 4 x 5-ös nagyszoba volt legalább két ágygal és a nagy ágyak alatt kicsi ágyakkal, amit éjszakára előszereltek és ott aludtak a gyermekek. A régi konyhák tele voltak gyermekkel, itt zajlott az élet. Sőt télen, nagy hidegben ide menekítették a hideg elől az újszülött kisbárányokat és borjakat. Ilyen körülmények között nehéz volt itt tisztaságot tartani, hiszen az istállóból is naponta többször ide tértek vissza. Ugyanitt történt a fonás, szövés is. De létezett a csángó asszonynak egy szentélye, amelyre büszke volt, a „nagyház”, a tisztaszoba, ahová ritkán léptek be. Főleg a férfiaknak akkor volt ide bejáratuk, amikor meghalt és „kinyújtották”, azaz ravatalozták. Ide csak a háziasszony és a férjhezmenő nagylány járhattak: itt tartották a család ünneplőruháit, volt itt vetettágy, kendőszeg és itt gyűjtögették sok éven át a leány készülő perneforumát. Nos, ne feledjük, hogy itt guzsalyaszkodott a nagylány, hadd lássa az új embernek való, mi mindene van a leánynak! A ház tapasztása, meszelése szintén asszony munka. De az övé a majorságok ellátása, fejés, a sajtkészítés is, savófőzés, vajköpülés stb. Az 1960-as évek után ezek a munkák ritkultak, mert a tejet csarnokba hordják. Szintén asszonyi munka a len és kenderfeldolgozás, amelyről már említést tettünk. És ez nem is volt kis dolog, mert a század elején ruhatáruk nagy részét házilag állították elő, fontak, szöttek, varrtak, hímeztek. Ma már ezek a munkák is kimaradtak. Az ingázás idején is, bármilyen korán mentek a háziak munkába, legelőször az asszony van talpon, mindent előkészít az ingázóknak és este is ő az utolsó lefekvő. Az ötvenes évekig, amikor Gyimesben nem volt kevés az olyan család, amelyben 5-6 gyermek volt és az öregekkel is együtt

étkeztek, laktak, tízen-tizenketten ültek asztalhoz, három generáció. A felnőttek a nagy asztalnál, a kisebbek a „kicsi asztalkához” telepedtek. Bizony az anya sokat talpalt, néha csak úgy maradékot, vagy a tenyeréből, markából ezt-azt csipegetett, mint a madarak. Továbbá az asszony dölga volt a veteményezés is. Igaz, itt a nadrágszfyjni szántóföldjeiken alig terem valami zöldség. Itt csak kevés hagymát, sárgarépát, salátát, mákot és krumplit termesztenek. A krumpli kapálására az asszony kalákát rendez, szerre megkapálják a kevés krumpliföldjeiket.

Az „öregasszony”, ameddig bírja, minden munkába bekapcsolódik. De a munkák irányítását átveszi a fiatalasszony. Ez a váltás nem mindig konfliktusmentes. Ma már nincsenek ilyen problémák, mert kezdettől /férjhez menés/ mindenki külön gazdálkodik, lakik. De visszatérve a közös családokhoz: az idősebb asszony végezte a könnyebb munkákat a ház körül: ellátja a majorságokat, vigyáz azokra, nyáron, nagydolog időben ő marad otthon az apró gyermekekkel. Igen-igen felértékelődött az öregasszony szerepe a családban, amióta munkát vállal és ingázik a fiatalasszony. Jó, hogy ők is hasznosak, érzik, hogy rájuk is szükség van. Mert bizony fájdalmas az, amikor az idős asszony úgy érzi, hogy ő felesleges, ők már nem főznek a nagycsaládnak, mintha az étel nem ízlene a fiataloknak, sőt a gyermek már elhúzza a száját, ha „nannyó” meg akarja puszilni! Ilyenkor aztán félre húzódnak egy sarokba, már a kicsi asztalhoz sem ülnek, csak a markukból csipegetik az ételt és félve lesnek ki a világba a beesett szemek. Úgy érzik, a környezetük várja az ők halálukat. Nagyon érzékenyekké válnak. Sokat panaszkodnak, mintha őket itt felejtette volna az Isten.

Koroktól eltekintve az asszonyok munkaalkalmait, munkakörét még évszázakok szerint is lehet csoportosítani. Így a „nagy dologüdő” nyáron, kaszáláskor van, június 15-től augusztus végéig. Már említettük egy asszony munkarendjét ebben az időszakban: Reggel négy órakor kelt, megfejté a teheneket, kihajtotta a legelőre, tejet oltott, sajtot készített, ordát főzött, ételt készített a kaszásoknak, azt elvitte a kaszálóba úgy 6-7 km-re, ott elszórta a rendet /széna/, megforgatta, majd takart, összevakarta a szénát, ebédet adott a kaszásoknak, majd indult a kaliba felé, ismét gyalogolva 6-7 km-t. Ott megkereste és előhajtotta a szállásra az állatokat, fejt, vajat köpült s ha még volt ereje, vacsorázott is. És reggel újra kezdte az egészet. A ház és kaliba körül még más munkák is akadtak, de még ott voltak a gyermekek is. Ez így csak felsorolni is sok.

Ősszel a következő munkákat végezték: sarjútakarás, virágos- és magoskender kiszedése (nyüvés), a zöldségek begyűjtése, kenderáztatás, szárítás, tilolás, sikítás, léhelés, gerebenezés, krumpliasás, répaszedés. Késő ősszel kezdődött egy hosszú és csendes munkafázis, amely belenyúlt az öreg télbe, újesztendeig is eltartott. Ez volt a kender és len feldolgozásának ideje, amely

A gyimesi csángók élete

teljesen asszonymunka. 1950 előtt nem létezett család, amely nem természetesen volna lent és kender, hiszen ruházatuk nagy részét a gyapjú mellett lenből és kenderből házilag készítették. Már említettük, hogy a szövés, varrás, hímzés nagy mesterei voltak ezek az asszonyok. Ezt a foglalkozásukat a népművészet szintjére emelték, és a gyönyörű hímzett ingeket, rúdi lepedőket, falvédőket, festékeseket, párnafejeket ma is keresik az idegenek, sőt sok belőlük múzeumi tárgy lett. A len és kenderfeldolgozásnál sorjában a következő munkafázisokat végezték:

Kendert, lent vetettek, kinyűtték a virágos, majd a magos kendert, lent, szárították, áztatták. Minden valamire való gazdaasszonynak volt egy áztató tava, amelyet mesterségesen állítottak elő, ásva egy 4 x 4-es gödröt és oda vizet vezettek be vagy a patakából, vagy valamilyen csermelyből, a lényeg az volt, hogy ne legyen nagyon hideg a víz. A vízzel telt tóba rakták sorjába, fejet fejhez a kévékbe kötözött kendert, lent. Előtte kicsépeltek a magját. Három, négy hétig áztatták, próbát vettek, aztán kiszedték a tóból, kerítések mellé száradni állították. Ha jól megszáradt, következett a tilolás, siktás, léhelés, gerebenezés. Itt egyúttal osztályozták is: a szép, selymes hosszú szálakból készültek a kényesebb, ünneplő dolgok, a szöszből pedig durga, truzsak, zsák, szőnyeg stb. készült. A szösz fonását durgálásnak hívták. Ezután következett a fonás. Ez hosszas munka, az asszonyok, leányok, leánykák november, december hosszú estéin egészen éjfélig fontak. Ezért volt valamikor a fonóknak olyan nagy szerepe. Mert nemcsak munkaalkalom volt, hanem itt találkoztak, szórakoztak az emberek, fiatalok. Ha elfáradtak, félretették a guzsalyat és táncoltak, énekeltek, számtalan játékot találtak ki. Ezek népi játékokká váltak, és ma is ismertek. Pl. Kútbaesés, Sirülj, kicsi szék, Dungózás, Seggbálozás stb. A fonók összetartották a közösségeket, itt elbeszélték a falu dolgait, szerelmek kötődtek, tehát a fiatalság fontos találkozóhelyei voltak. Szombaton, szürkület után nem fontak, nem pozdorjáztak, mert „a Babba Mária haragudott”. Itt említem meg, hogy a csángók körében is nagy a Mária-kultusz, akárcsak a többi magyar népcsoportnál. Külön könyörögnek napközben is, csak úgy, kötetlen imákban a „Babba Máriához”, pl. „Segíts meg, Babba Mária”, „Ne füttyölj este a házban, mert a Babba Mária sír.”

Ahol kevés leány van és sok a kender, ott fonóestet, vagy fonókalákát rendeznek. A fonáshoz sok nyálra volt szükség, mert a lent és kendert mindig szájjal nedvesítik, mielőtt az az orsóra kerülne. Ezért nyáron a férfiak az erdőben jártukkor „csiperkeszurkot”, rágószurkot gyűjtenek a fenyőfákról. Ez nem más, mint a fenyőgyanta legfinomabb fajtája. Ezt gömb alakba gyúrnak, vagy gyufás skatulyába préselik, és télen ezt rágják az asszonyok fonás közben. A legény is szokott ilyent ajándékozni a szeretőjének. Máskülönb a pásztorok és más gyermekek is rágják ezt, és rendeltetése ugyanaz volt,

mint a rágógumié: tisztítja a fogakat, és kellemes íze van. A 60-as évek után kimaradtak ezek a fonóestek. 1992-ben Középlokon mindössze három gazda termelt kendert. Nemcsak a kender és len termesztését hagyták veszni, hanem egy közösséget teremtő és összetartó munkafolyamatot is. Ma már mindent a boltból vásárolnak. Pedig még emlékszünk azokra az időkre, amikor valósággal félték a „műrostos világtól”. Ha mégis fonnak, akkor a gyapjat fonókerékkel fonják, nem töltenek el vele annyi estet, felgyorsult itt is a világ. Régi képeken látni lehetett, hogy a csángó menyecske övébe szúrt guzsallyal, menés közbe is font. Ez nem idillikus fogás volt, hanem valóban menés közben, vagy pásztorkodás közben is font és imádkozott. Ezzel időt spórolt. Nem egyetlen ilyen időspórlással találkozunk: a férfiak reggel mosakodás közben imádkoztak. Máskor nem volt idejük.

A fonás elvégzése után következett a fonal csörlése, tekerése, „darabokra” vetése; a darabok fehéritése, a szapulás stb. Erre a munkára így emlékszik vissza egy 1914-ben született adatközlő:

„A lent és a kendert kitöltöttek, megfontuk, duvaszkákba fontuk, az anyyi, amennyi rámegegy egy orsóra. Onnan matollára vettük, megolvastuk szálanként a matollán, és így darabokra leszedtük. Egy vékony fonalból készült darab 11 zseréből állt. Vastag fonalból egy darabba 4 zseréb kellett. A darabokat összekötöttük, külön-külön. Ezután szapulót raktunk és három napig főztük, forró lúggal forráztuk a darabokat. A forralás kinn történt, volt egy sütőkaliba, ahol kemence is volt. Amikor az asszony elvégezte a forralást, szapulókalákát hívott, összegyűltek a szomszéd asszonyai, leányai, sulyokkal jöttek és mosószékkal, s a patak mellett kisúlykolták a darabokat. Aztán kiterítették az udvaron erre előkészített rudakra, kerítésre és otthagyták megfagyni. Majd a szél, nap megszárította. Ezután ismét jött a benti munka: moszorra tekerték, a mejjéknek valót vetőfára tették, az ötőnek valót pedig megcsörlték csörlőkerékkel, csövekre, majd moszorra. A vetőfáról a szövősékre, osztovátára tettük, befogdostuk, nyistbe és bordába, aztán kezdődött a szövés. A fonást Karácsonyra végeztük, utána a pozdorját kitakarítottuk, hogy az ünnep ne kapja a házban. A többi munkát Karácsony után végeztük, szép tavaszig. Szép vásznakat szövöttünk, abból csináltunk sokmindent, kendezőket, ingeket, gagyákat, lepedőket, pendelyeket, takargatókat. A vásznaknak külön-külön neve volt. A legszebb a fogdosott és keresztímes, rozsféjes vászon volt, amibe még gyapottat is kevertünk. Úgy gondolom, az első fonókerékek 1937-40 körül kerülhettek ide, Csíkból hozták az elsőket. A mód, gazdagság is vitte, hogy valaki mibé járt: gyapotingbe, kender vagy lenholmiban. Az ének is azt mondja:

„Kender ingem, szösz gagyám

Othon nem bög a marhám...”

vagyis szegény volt!” (Tankó Erzsébet)

A gyimesi csángók élete

Télen történt a gyapjú feldolgozása is. Minden gazdának volt legalább 15–20 juha. A századforduló előtt, amint azt az ideutazók leírják pl. Orbán Balázs, kitűnő fajta juhokat tenyésztettek itt, ide jártak juhokat vásárolni a háromszékiek, csíkiak és gyergyóiak is. „Olyan gazdák voltak, hogy csak annyit adott el ilyenkor, amennyi 100-on felül szaporodott.” (Ambrus Fülöp sz. 1907) Gyapjúból készülték a szebbnél szebb színezetű csergék, ágyterítők, festékesek, falvédők, ruházatuk egy jó része, mint a karinca, öv, beryóc, zeke, ujjas, kabát, harisnya, csórika, kapca, karmantyú, a férfiaknak a magyaros posztógúnya (priccses nadrág, mellény, kabát, lájbi stb.).

Tavasszal aztán újra kezdődött a kinti és benti munka: meszelés, tapasztás, és elérkezett újra a nagy dologidő. Ha egyéb némileg változott is a múlthoz viszonyítva, az állattartás, „szénacsinálás” úgy zajlik, ahogy az 200 évvel ezelőtt is történt. Mintha megállt volna az idő valahol a kezdetekben.

Szólanunk kell a kalákamunkákról is. Ezeknek az volt a célja, hogy az emberek egymást kisegítsék a sürgős munkákban. Erről bővebben írtunk a „Kalákarendszer Gyimesben” című dolgozatban. Itt csak arról szólnunk, hogy a férfiak mellett ezt a megsegítési formát hogyan használták az asszonyok. Néha ők is rászorulnak a kalákamunkára, annyira felgyűl a tennivaló, hogy egyedül a család képtelen azzal megbirkózni. Gondoljunk csak arra, hogy ha egy háznál több leány is van, akik szerre férjhez mennek, sokszor váratlan időközökben, bizony a háziak nem képesek elkészíteni a hozományt. És akkor fonó-, szövő- és más kalákákat szerveznek, a szomszéd és rokon asszonyok szívesen segítenek, hisz ma egyikén, holnap meg a másikon a sor. Ezek a kalákák is egybe tartották a kis közösségeket. Előnyük még az is, hogy társaságban, vidáman a munka is jobban megy, közben is szórakoznak, viccelődnek, utána pedig több kalákafajtánál táncot is rendeznek. Így ismeretek: táncos kalákák, munka kalákák, gyűjtő kalákák. Az asszony-népség kalákái közül megemlíthetjük a következőket:

a) Tapasztó kaláka. Az új házat, kalibát, pajtákat és istállót a 40-es évekig sárral tapasztották, vakolták. Az útról sarat, vagy port gyűjtöttek, azt lábbal gyúrták, majd kézzel tapasztották, síkították a falakat. Az istálló és kaliba esetében a boronák közét húzták be, de itt trágyát használtak. Az asszony megszólította jó ismerőseit, szomszédait, együtt tapasztottak, majd este vacsorát adott és pálinkával kínálta a kalákásokat. Nem táncos kaláka, ezt valamilyen módon illik visszasegíteni!

b) Fonó kaláka. Ha az asszonynak sok lenje vagy kendere termett és a háznál kevés volt a fonó kéz, vagy nemsokára esedékes volt a leány hozományát összeállítani, vagy betegeskedett a háziasszony, akkor fonó kalákát rendezett. Ennek két formáját ismerték:

1) A kalákarendező asszony felpakolt egy szegényebb asszonyismerősének egy átalvetőbe 18–20 guzsaly fonnivalót (kender, len, gyapjú), és meg-

mondta, kihez vigye és ossza ki. Amikor gondolta, hogy kész van a fonás, egy-két hét múlva, újra elküldte az illetőkhöz a szegény asszonyt, aki kb. a következőket mondta: „Csütörtök este Annaném (a gazdaasszony) szívesen várja a fonállal”. Ekkorra felkészül a háziasszony: pálinkát szerez, pánkót, köttes palacsintát, álvánkát süt, galuskás káposztát főz. Esznek, isznak, viccelődnek. Ez inkább női összejövetel, esetleg a házigazda lábatlankodik ott.

2) A fonó kaláka másik fajtája, amikor a meghívottak üres guzsallyal és orsóval érkeznek a házhoz, és ott helyben fonják meg a fonnivalót. Ide inkább leányok és fiatalasszonyok jönnek. Közbe be-belopakodnak a legények és fiatal házas emberek is. Viccelődnek, lesik az elejtett orsót és azt csak csókért adják vissza. Közben énekelnek, és rengeteg fonójátékot játszanak, mint kútbaesés, sirülj kicsi szék, seggbálozás stb. Éjfél körül előkerült a citera, vagy furulya és táncoltak. A kalákát mindig illetet visszasegíteti.

Más kalákamunkák, amelyeket az asszonyok rendeztek: tiloló kaláka, pityóka kapáló, takaró, tollutépő, szapuló, kenderszedő, pityókaásó kaláka. Nem kaláka a neve, de még vannak esetek, amikor összegyűl az asszonyság és segítenek egymáson. Ilyen esetek: radina, lakodalom, halál, katonabúcsúztató, érettségi ünnepek. Még léteztek a hetvenes évek kezdetéig a lopó kalákák. Itt nem kell rosszra gondolni, hiszen ezek is egymás felsegítésére szolgáltak. Ha egy asszonynak elverte a jég a kenderét, akkor késő ősszel az esti táncokban kihirdeteti: „Aki csütörtökön este táncba akar menni, Halmágyi Mihályné a Pistacskáné vén házában kenderlopó kalákát csinál, és ott lesz a tánc. Mindenkit szeretettel elvárnak”. Csütörtök este érkeztek is a fiatalok, de férjes asszonyok is 1–1 guzsaly len, vagy kenderrel. Az ajtónál valaki egy nagyobb kosárba gyűjtötte ezeket, ez volt a belépti díj, érte éjfél utánig táncolhattak. Lehet, hogy ezeket azért hívták lopó kalákának, mert a fiatalok néha elcsentek otthonról egy fej kendert vagy lent. De létezik pityókalopó, sajtlopó kaláka is, ezekkel főleg a zenészeket segítették fel minden ősszel. Az emberi összetartásnak ezek a szép formái is kimaradtak és ezek a közösségek lassan itt is széthullnak. Mondják is az emberek: „Csak temetni, esetleg lakodalmazni és a temetőben a halottak napján világtani gyűlnek össze az emberek”. (Tankó István sz. 1911).

És mindez abban a Gyimesben lehetséges ma, ahol még 25–30 évvel ezelőtt 35 féle táncalkalom volt, ahová összegyűltek az emberek. És bármennyit is dolgoztak, alkalmat kerestek arra, hogy úgy istenigazából kimulassák magukat. Mert tudtak tiszta szívből mulatni, énekelni!

Ha egy leányt jellemezni akartak, ilyen jelzőket használtak: serény, jó-dolgú, jól fog a keze, jó kezefogású, rest, dög, dologtalan, hitvány, semmirevaló. A szegénységet nem ítélték el annyira, mint a lusta, dologtalanságot. Igaz, ma is sokak felfogásában a lustaság és szegénység unokatestvérek.

A gyimesi csángók élete**ÉLETKOR SZERINTI REND, SZOKÁSOK, SZÓRAKOZÁS**

A leánygyermeket jobban kényeztetik, mint a fiút, habár a fiú születését jobban várják. Itt is, mint általában a székelységnél, valamikor, ha megkérdezték a csángót, hány gyermeke van, ő csak a fiúkat sorolta fel: két gyermek és egy leányka. Tehát a gyermek szó a fiú fogalmát fedte. Visszatérve a leánygyermekhez: 6–7 éves korukig játékkal töltötték az időt, csak alkalmi megbízásokat kaptak az anyától. Játékaik változatosak voltak és fantáziadúsak. A 60-as évek előtt itt nem létezett óvoda, a gyermekek az anyjuk körül mozogtak. Nyáron nem volt különösebb gond, mert megoszlott a család, és játéktérnek ott volt a pázsitos, tágas udvar. A játékaik megegyeztek más vidék gyermekeinek játékaival.(3). Meg kell említenünk, hogy ritkán vásároltak itt bolti játékokat: házilag rongybabákat varrtak, de legtöbb esetben felnőtuttánzó játékokat üztek, pl. vendégség, lakodalom, temetés és ott voltak a kiszámoló, énekes játékok. Az öt-hat éves gyermekeket is gyakran elvitték a mulatságokba: ma is gyakran látni a lakodalmas menet élén koszorús, hat-hét éves kislányokat, de bálba, fogadott táncba is elvitték, ahol vagy számukra is húzott a zenész egy-két nótát, vagy a nagyok táncát utánozva, egy sarok az övék volt. Ezért hamar elsajátították a tánc minden titkát. Hét-nyolc éves koruktól kezdtek dolgozni. Ebben a korban már külön, szülői felügyelet nélkül is elmehettek a nappali táncokba vagy a serketáncba, ahol csak a gyermekek vettek részt, ők szervezték. Minden táncban, szürkület előtt egy rendező kihirdette, hogy „ez a pár a gyermekeké és utána hazamennek” és akkor csak ők táncoltak.

A gyermekek, fiúk, leányok, résztvettek a saját mulatságaikon a serketáncban és gyermeklakodalomban. A serketáncot nyár végén vagy tavasszal rendezték a gyermekek egy tágasabb csűrbe. Ők fogadták a zenészt, ők fizették, nótákat húzattak és táncoltak, akárcsak a felnőttek. Egy szülő diszkrétan a háttérből szemmel tartotta őket. A gyermeklakodalom is egy felnőtuttánzó multság volt, ahol létezett hazai, völegény, násznagy, násztás, gazda, vőfély, akárcsak a felnőtteknél. A hazait annak rendje és módja szerint kikérték, elsírátták és beköszöntötték az új szállásra. Ezek mára kimaradtak, de ez meg is látszik: a gyermekek nem ismerik elődjek táncait.

A 40-es évekig a leánykák is, főleg ünnepnapra, csángós ruhába öltöztek, később megjelent a köntös. A század elei fényképeken a leánykák és leányok is hajadonfővel mentek a templomba vagy táncba, kereken körbefont hajjal. A 30-as évektől érdekes módon nem jártak hajadonfővel, kendőt viseltek, akárcsak az asszonyok, de minden korosztálynak megvoltak a színei és a kendő fajtája: delén, hárászkendő stb. A 70-es évek után a leányok ismét letették a fejkendőt, és már nem fontak a hajjukba pántlikát. A mai leánykák életükben kétszer, háromszor veszik magukra őseik viseletét: első-

áldozáskor, bérnéláskor, vagy amikor a csíksomlyói búcsúra mennek. És ne feledjük el, még felveszik az első szüreti bátra, amikor ők is csöszleányok lesznek.

Ebben a korban, 7–13 éves korukig kellett volna iskolába járniuk a leánykákknak is. Mint minden elszigetelt, pásztorkodó népnél, itt sem becsülték az iskolát. Minden hivatalt, állami munkát, nadrágos embert lebecsültek. „Az úrnak es az úr parancsol” mondogatták. A legrégebb adatok szerint nagy volt a század elején az írástudatlanok száma, sőt Orbán Balázs ittjártakor még az előljárók sem tudtak írni-olvasni. Az írástudatlanok száma különösen nagy volt a leánygyermek körében. Úgy tartották, a leányok mindig otthon ülnek, nem kell levelet írniuk haza a „messzi távolból” ahogyan a fiúk írták a katonaságból. Az egész Gyimesből az 1940-es évekig tősgyökeres, idevaló csángó nőről, aki legalább középiskolát végzett volna, nem tudunk. Az ötvenes évek után megváltozott a helyzet: több tanító, tanár, színész, könyvelő és sok középiskolát végzett nő került ki innen is.

Ma már nagyrésztük a VIII. osztály után szakiskolát, középiskolákat és többen egyetemet végeznek. 1996 után kissé csökkent ez a szám, mert a rendszerváltás nyomán, az átszervezés sok munkanélkülit termelt a kezdeti szakaszban és így csökkent az iskola értéke is.

Ami a viseletet illeti, az is változott koronként. Az 1940-es évek előtt mindenki viselt karincát, de a színezetben különbség volt a leánykák, leányok, asszonyok és öreg asszonyok karincáinak mintái és színezete között. Ünnepek alkalmával a fiatalabbak, leányok, menyecskék a karinca alatt csipkés pendelyt viseltek, a karincájuk egyik sarkát feltűzték és kacérkodtak a férfiaknak. Ezt viszont a 40 év feletti asszony már nem tehetett, nem illett mutogatni az alsóneműjét. Az ing hímzése is koronként változott. A leányka ingjét egyszerű, kis virágok díszítették. A nagyleányok, fiatal menyecskék ingjeit mértani elemekkel, később nagyobb virágokkal hímezték. A felnőtt és öregedő asszonyoknak nem illettek a tarka, nagy virágos hímzések, ezért komorabb színeket, kéket, feketét használtak. Igaz, minden korban létezett olyan ing, amelyet nagybőjtnben, temetéskor, gyász idején hordtak. A haj és kendőviseletben is vannak eltérések korok szerint. A leánykákknak, de a leányoknak is a század 20-as éveig körbe fonták a hajukat, és hátul pántlika lobogott. Általában hajadonfővel jártak. Érdekes módon tehát a század elején nem, de a 40-es évektől egészen az 1960-as évekig úgy a leányok, mint a leánykák és asszonyok fejkendőt hordtak. Otthon is, de a templomba, táncba, tehát házon kívül is kendőt kötöttek. Persze a kendőt minden korosztály másképp kötötte, és amint mondtuk, a kendő színe is változott koronként. A leánykák, leányok hátrakötött kendővel jártak, homlokuknál látszott a hajuk. A fiatalasszonyok is így viselték a kendőt. Az asszonyok pedig álluk alatt összekötötték. A csángó asszonyok kendőkötése hasonlított a felcsíkiaké-

A gyimesi csángók élete

hoz. A kendőkötésről és a kontyviselésről bárki megállapíthatja, hová való asszony a kendő viselője. A kontyot férjhez menéskor, a lakodalomban kapták az új menyecskék. Ennek külön ceremóniája van a lakodalmi szertartás keretében, pont éjfélkor. Létezik kontyoló pálinka, kontyoló énekek és a 60-as évekig ezt viselték is. Azután, még a mai napig is, csak az öreg asszonyok hordnak kendőt és kontyot, a fiatalabbak levágják a hajukat vagy befonják (a kisebbek) kétágúra. Ma már a pántlikák is a láda fiába kerültek. Fentebb említettük a leánykák és leányok hajviseleténél, hogy körbe fonták. Erre mondták, hogy kereken vagy katicásan fonják. Itt a kendőt ruhának, a törülközőt kendezőnek a zsebkendőt pedig ruhacskának hívják.

A „cefre” leányok, azaz a 13-15 évesek, akiket még leányocskáknak is hívnak már rendszeresen, a szülők engedélyével jártak a fogadott táncokba, bálókba, kaláka táncokba és fonókba is. Az apa megkövetelte, hogy este, naplemente előtt a leány otthon legyen. Persze, ha az apa nem volt otthon, az anya engedékenyebb volt. De mindenképpen ebben a korban már „leánykodtak”, hiszen akkortájt sokan 15-16 éves korukban férjhez mentek. 20-ik életév után a leány már „güzünek”, vénleánynak számított. Ebben a korban a leányok már résztvettek a házasság-jósló játékokban, szokásokban is, már gondoltak a párválasztásra. Így pl. Szilveszter éjjelén karót kötöttek, a zavarás kerítéseknél behunyt szemmel számoltak egy adott számig, a karót a saját jelükkel mindenik bekötötte (szalag, színes rongy), reggel megkereste mindenik a saját jelét és a karóról következtettek: magas lesz, gazdag, alacsony, kövér, szegény stb. a párja. Ugyanazon az estén a leányok megtudakolták, hány év múlva mennek férjhez: „Ötön, haton összegyűltünk s elmentünk egy disznópajtához. Szerre mindenik megrúgta a lábával az ajtót és ezt mondta: Húj, ebben az esztendőben, húj a másikban, húj a harmadikban és ahányadikra megröfönt a disznó, annyi esztendő múlva ment férjhez a kérdező. Istenek, mennyi jót es játszottunk! És ha még látták volna a fonókban!” (Tankó Katalin sz. 1905)

„Voltak olyan nagy, vén üres házak, ahol vagy csak egy öregasszony lakott, vagy nem is volt ott senki. Nem bánták, ha mi, fiatalok oda gyülekeztünk fonó estére, vagy táncot rendeztünk. Ha fonó volt, a leányok összebeszéltek, átkiabáltak egymáshoz s este gyülekeztek. De mi is, legényekül meghallottuk és értesítettük egymást, hogy ne, csütörtökön este a leányok összegyűlnek a vén Hejszáné házában. És este mi is csak úgy, mintha semmit sem tudtunk volna, egyenként beszivárogtunk a fonóba. Na, de a leányok sem haragudtak! Játszottunk, énekelünk, később táncoltunk, lestük a leányok orsóit, ki ejti el, mert csak csókért adtuk vissza. Biza, a leányok akarattal is elejtették! Ma nincsenek ilyenek! De ezek a mai fiatalok nem is tudnak táncolni. Ezek csak rázzák magukat. Ez nem tánc! Mutasson nekem egy olyant, aki legalább a 35-ből eljár egyfajta táncot. Én még ma is eljáróm az

összest. Tudom a kettőst, hosszú havasít, lassú magyarost, csoszogtatást, tiszti hejszát, kerekest. Na, még mondjak-e?” (Ambrus Fülöp-Hosszú sz. 1907)

Ne mondjon, Fülöp bácsi! De ezt már csak úgy magamnak mondom, hiszen ezt mi is látjuk és tudjuk. Fájdalmasan vesszük tudomásul, hogyan sorvad el, satnyul, feledésbe megy népi kultúránk! Mert ha elől azt mondtuk, hogy rengeteget dolgoztak a csángó asszonyok, itt hozzá kell tennünk, hogy rengeteget és szívből szórakoztak, mulattak is! Nézzünk egy kicsit bele játékaikba, szórakozásaikba. A gyermekek játékein kívül, amelyekről már szóltunk és amelyeket külön bemutattunk a Gyermekvilág Gyimesben című hosszabb dolgozatunkban, itt megemlítenék még néhány alkalmat, amikor nagy örömmel gyűltek össze a fiatalok, fiúk, lányok és kacagásuktól, játékaiktól hangosak voltak a völgyek, patakok, kertek. Így a legnagyobb napokon, Karácsony, Újév, Húsvét napján nem rendeztek táncot, bált. Akkor, ha tél volt, a fiatalok egy házhoz gyűltek és ott különböző játékokat találtak ki. Különösen Húsvétot várták, amikor hét hét böjt után már robbant a fiatalos energia, tavasz volt, szerelem, a megújulás ideje! Ilyenkor összegyűltek egy nagy kertbe, piros tojásokkal játszadoztak, koccintottak, kié tart tovább, szörlabdáztak, később gumilabdáztak, cikkeztek, földlopóztak, egy nagyobb csűrbe hintát kötöttek, a legények hintáztatták a leányokat, énekeltek. A kirobanó öröm ünnepe volt ez, a tavasz győzelme és az élet győzelme a halál felett. Mert valahol a lelkük mélyén hittek és hisznek Krisztus feltámadásában!

Nyáron, vasárnapokon és más ünnepnapokon nem dolgoztak. Az ünnepeket szigorúan betartották és bátran állíthatjuk, hogy nagy részük ma is betartja, mert a csángók ma is mélyen vallásosak. Ilyenkor tehát összegyűltek a kalibánál egy tisztáson, puztán, és ott szórakoztak: lábhintát kötöttek, cserkabalát állítottak, kalibás táncot rendeztek, ahol furulya, mozsika, nyírfakéreggel szolgáltatták a zenét. Késő ősszel és télen ott voltak a kellemest a hasznossal összekötő fonók, ahol nem csak dolgoztak, hanem együtt voltak, énekeltek, szórakoztak is. Felejthetetlen szórakozási lehetőség és egyúttal a párválasztás bölcsői voltak a táncalkalmak is, amelyből közel harmincat ismertek. Ilyenek voltak az esti táncok, délutáni fogadott táncok, kosarásbálok, szerbálok, kalákatáncok, búcsútáncok, radinák, ajándéktáncok, lakodalmak, hívogatós kosarás bálok, gyermeklakodalmak, serketáncok, szüreti bálok és még sorolhatnók egészen harmincig is. Ide, kivéve a hívogatós táncalkalmakat, az egész falu közössége, a legkisebbitől a legnagyobbig eljöhettek és táncolhattak. A jó táncosnak, legyen az fiú vagy leány, becsúje volt a közösségben. Valamikor tehát ide nemcsak a táncosok jöttek, hanem az anyák és idősebb asszonyok is körbe ülték a termet, ítélkeztek, megszólaltak, dicsértek, egyszóval ők voltak a „faluszája”! A menyecskék a férjük nélkül is elmehettek a táncokba, sőt a kapósabbját a legények meg is táncoltatták a leányok bosszújára! Főleg az idősebb férfiak nem mentek, csak a hívogatós

A gyimesi csángók élete

táncalkalmakra. A fiú intéssel, fejbiccentéssel hívta táncolni a leányt és ilyenkor megtörtént, hogy ketten is indultak. A lekérés nem volt szokás, visszautasítani sem illet, mert akkor a fiú „kimozsikáltatta” a leányt. Ez nagy szégyen, megalázás volt. Igaz, a leálynak is volt egy ilyen erejű fegyvere. Ha a fiú felcsinálta a leányt és otthagya, akkor gyakran megtörtént, hogy a leány nagy elkeseredésében „csurufárával” nyakon öntötte a legényt. Ez nem volt más, mint közönséges szarlé! Általában a leány barátnőivel jött a táncba. Nem szerették, ha a nagymama, vagy a mama kísérgette. És itt az is ritkán történt meg, hogy a legény elkérte otthonról a leányt. Ez csak olyan esetben fordult elő, ha már a fiatalok házasság előtt álltak. Gyimesben nem illet karonfogva vagy kézenfogva sétálni, csókolózni. Ezt nem nézők előtt, hanem diszkrétan tették: A világ mára nagyot változott, de még ma is megszólják az idősebbek, ha ilyen látnak. Persze, ez a házastársaknál sem volt szokás. Elöl mentek a férfiak, majd őket egy-két lépésnyire követték az asszonyok. Mivel a párválasztásban a leálynak igen-igen nagy a szerepe, ezért erről szólunk a következőkben.

A cefre-leány 14-15 éves korában már kezdett legények után kógotgatni, és ha megfelelőt talált, elkezdett guzsalyaskodni. A guzsalyaskodás egyfajta próbaházasság, amikor a leány a komolyan udvarló legénnyel hál.

„Este, este de szerelmes kedd este

De szerelmes lánnyal háltam az este

Lehajlott a tulipán rezgő levele

Babám karján aludtam el az este”

Tehát ez a guzsalyaskodás: De elítélik azt, aki sokkal guzsalyaskodik, válogatás nélkül. És ami még ennél is fontosabb, a guzsalyaskodásnál a kezdeményezés teljesen a leányé: ő hívja meg azt, akivel már szimpatizál, a legény csak beleegyezik, vagy visszautasítja a meghívást. A fiú tehet tánc közben célzásokat, ígérkezhet, „jó volna, ha ketten hálnánk”, „este felmegyek” stb., de a döntő szó a leányé, amit vagy ő mond ki, vagy az egyik jó barát-nőjét bízva meg erre. Guzsalyaskodó esték: kedd, csütörtök, szombat és vasárnap este. Nagybőjben nem volt guzsalyaskodás!

Ez a szokás nem jelentette a teljes nemi együttélést. Ők csak szeretkeztek, s ez nem feltétlen jelentette nemi életet. Sok esetről tudnak, amikor évekig együtt háltak és a leány mégsem adta fel a várat. Amint mondtuk, ez egyfajta próbaházasság volt, és itt abban az időben a válás teljesen ismeretlen fogalom volt. Ma is, Gyimes-szerte alig lehet néha-néha egy válásról hallani. Nehogy azt feltételezze valaki, hogy itt mindenki boldog házasságban él. Dehogy! Csak a válás szégyennek számít, és annak megakadályozásán fáradozik a katolikus egyház is, amelynek nagy hitele és szava van a gyimesiek körében, mert nagyrészüik buzgó katolikus. Az más kérdés, hogy a

boldogtalan ember végigkínlódja az életét, egyeseknek már pokol ez az élet, próbálkozások voltak, amikor ki akartak törni nagy, titkos szerelmekkel ebből a börtönből. De a közösség életét olyan törvények irányítják, amelyekhez képest eltörpül, magába roskad az egyén. A boldogtalanságot valamikor még az is tetőzte, hogy sok leány már eleve nem szerelemből, hanem családi közbejárással, szerzéssel ment férjhez. Még a mai napig is az emberek így rétegződnek: nagy nemzet, jó gazda, hitvány, „csóré seggű” stb. Ma már vegyülnek, de valamikor a szerelmet legyőzte az eredet. Azt már nehéz megmondani, hogy az a sok törvénytelen gyermek azért született-e, mert létezett a guzsalyaskodás vagy pedig azért, mert nyarakon át magukra éltek a kalibánál, erdőkből, szabadon, akárcsak a madarak. De annyi biztos, hogy a század elejétől egészen az ötvenes évekig 140–160 újszülött gyermekből csak Középkoron legalább 30 bitang gyermek, azaz törvénytelen gyermek volt. Erről írtunk a „Teherbe esett leány Gyimesben” című dolgozatban (4). Ma kimaradt ez a szokás, de azt hiszem, hogy nem ezért nem születik ma bitang gyermek. Az ok az lehet, hogy ma már a leányok is kitekintettek a világba és felvilágosultabbak szexuális téren is. A bitangos leány, ha ott maradt, elhagyta a legény, bizony már nem volt a régi. Kilógott a sorból, létezett egy csomó dolog, regula, ami szerint kellett élnie: ha férjhez ment, nem lehetett rakott hazai, már kevésbé táncoltatták, a búcsún nem vihetett keresztet, lobogót, nem lehetett csószleány. Tehát éreztették vele a közösségi regulák, hogy tévedett. Tehát a házasság kényszerzubbonyát viselték életükön át a párok. Mikor úgy, érdekből szerezték össze a fiatalokat, jött a nagymama, az édesanya vizsgatalása: „Hadd el, fiam, megszokjátok egymást! Mű es úgy szoktunk össze s ma es itt vagyunk, nem hóttunk belé!” Erkölcsről beszélve itt is, mint a világon bárhol, voltak félrelépések, nagy, titkos, romantikus szerelmek. Tudnak az emberek olyan párról, hogy mindkettőjük családos, akik 45 éven keresztül a csíksomlyói pünkösdi búcsús menetben találkoztak minden esztendőben, így együtt két boldog napot töltöttek, utána pedig otthon mindenik a saját családjában várta az új pünkösdi búcsút. Erkölcstelen dolog ez? Ki tudná rájuk dobni az első követ? De annyit tudunk, hogy a szigorú erkölcsbíró, a „falú szája” ezt minden esztendőben látta és rábólintott! Igaz, ilyen formán: „Szegények, mennyire szeretik egymást!” És ismétlem, erkölcsről beszélve itt is, mint a világon bárhol, voltak és vannak forróbb vérű, kikapós, félrejáró menyecskék:

„Aki félrejár, azt erőst megszólta a falu, de volt olyan, ha verték, ha nem, de az ha tehette, s valahova elkapta hazulról az urát, az már valakivel összeadta magát. Anélkül nem élhetett. Pedig az ura vizes kötéllel verte! Ez, tudja-e, öröklődik is. Ilyen a vére. Olyan mint az iszákosság. Az es öröklődik. De hogy erre térjek, itt erőst ritka volt az iszákos fejérnép! De ma? Azok es isznak! Régebb be nem mentek a korcsomába! Ma bezzeg bemennek.

A gyimesi csángók élete

Azért azt tartották régebb és, hogy aki veretlen nem jó, azt mind verheted! Ritka volt az a család, ahol a férfit verte a feleségét. Baj az mindig került, szegénység, sok gyermek, megfőjtés, ilyenek adódtak, el-elcsattant egy-egy nyakleves. Aztán, ha szerelemből kerültek es esze, az nem sokáig tartott. Egy részét hamar bélepte a gyermek, s akkor már nem volt kedve egyébre. Mert a sok gyermek volt akkor a rend. Nálunk a három családban, a harminc-nak kettő hija volt. Annyian voltunk!”(Ambrus Fülöp sz. 1907) Egy régi mondás szerint „Az asszony s a ló / Az verve jó”. Álljunk csak meg itt egy szóra! Verik-e a csángó fejé népet, és ha igen, miért? Mit is mond egy népdal:

*„Fejlik a fekete kecskét
Verik a csángó menyecskét
Ott hadd üssék az oldalát
Mért szereti a más urát?”*

Bizony, megtörtént, hogy verték. De ez nem volt általános, megszokott dolog!

Mint minden természetes, elszigetelt népcsoportnál, itt is a leányok alig kaptak valami felvilágosítást, nevelést a szexuális életéről. Úgy tudták, erről nem illik beszélni és még az anya sem beszélt róla, és hogy őszinték legyünk, ma is alig beszél. Ezért történhetett meg még a hetvenes években is, hogy a 7–8. osztályos leányka sírva fakadt az osztályban, amikor rájött a természetes havi vérzés. Úgy gondolom, hogy a sok bitang, törvénytelen gyermek születése is ezzel volt kapcsolatban: egyesek elég korán megkezdtek a nemi életet, de védekezni a terhesség ellen már nem tudtak. A tudatlan, késői beavatkozásnak magas ára volt: többen behaltak, mások egy életre megbetegedtek. Érdekes megfigyelni azt is, hogy a nőnek mennyire másodlagos szerepe van a szexuális életben itt. Valahogyan úgy érezzük az ezzel kapcsolatos kifejezéseket vizsgálva, hogy a nő szenvedő alanya a szexuális életnek. Íme, ahelyett, hogy „szeretkeztek” volna, románul „au făcut dragoste” itt úgy mondják, hogy „A. I. lenyomta V-t.” Micsoda brutális kifejezés, mely mindenképpen elárulja a nő szerepét a szexuális életben. Ha gyermeket várt valaki, az bizony nem csak „áldott állapotba jött”, hanem: „terhes lett, felcsinálták, nagyon van, várandós, teherbe esett”. Valaki azért csak gondolt arra, hogy az asszonyra nagyobb szüksége van a családnak. Ezt hangosan is mondják. Szerintük egy özvegyasszony sokkal könnyebben elboldogul, mint egy özvegy férfi. És éppen ezért úgy rendezte az a Valaki, hogy az asszonyok átlagéletkora 6-8 évvel hosszabb, mint a férfiaké!

Szóljunk néhány szót az öngyilkosságról és gyilkosságról a nők körében. A gyilkosság annyira ritka eset, hogy ha kétszáz évben egyszer előfordul, abból rögtön balláda születik. Erre a már említett adatközlő, Ambrus Fülöp Hosszú így emlékezik vissza: „Bárán Erzsíéknek a dédnagyanyja megölte

az urát. Cokán-patakán laktak. Az ember itkányos volt. Egy éjjel az asszony fészivel úgy levágta a fejét, hogy a vér ellepte a falat. Azt bémeszelni soha nem lehetett, a vér átlátszott. Erről aztán került egy ének is, mert az asszony elbujdosott bé Móduvába, tiszta idegenyek közé, s a gyermekeit ithagyta árván:

„Szennyes ingem, szennyes gagyám
Móduvába lakik anyám
Nincsen fája, nincsen háza
Nincs ki a gunyánkot mossa
Kicsi vótam, árva lettem
Még es katonának mentem...”

Az öngyilkosság a nők körében az utolsó 30 esztendeig ritka dolog volt. Azóta bizony megtörténik, hogy önként vetik el maguktól az életet. A falu ilyenkor találgat, mi is volt ennek a tettnek az oka. De sokan titkukat a földbe viszik. Még a temetőben sem lehetnek a többi halottakkal egy helyen, külön temetik őket, a temető kerítésén kívül. Pap nélkül temetik, mint egy lelketlen állatot.

A férjhez menő leány számára, hogy visszatérjünk a párválasztáshoz, bármennyire szereti is a férjét, az új környezet megrázó. Hallgassunk csak meg néhány olyan lakodalmi bekiáltót, amelyekben a menyasszony helyett a nyoszolyók, asszonyok a nagy vidámságban szinte belezokognak, érzékeltetve a menyasszony új helyzetét:

„Édesanyám, jöjjön ki
Mert ingemet visznek ki.
Hova legyek, merre menjek
Hogy tőled el ne vigyenek.
Vagy feljött a nap tisztulásra
Indulni kell más szállásra
Más szálláson meg kell állni
Ott más szokást kell tanulni.”

Amikor megérkeznek az új szállásra, ezt ujjgatják, bevezetve az új asszonykát:

„Anyám asszony, jöjjön ki
A kapuját nyissa ki.
Meghoztuk a segítséget
Fiának a feleséget
Sütni, főzni, mosogatni
A sutuban sirogatni.”

Valóban ilyenszerű volt a viszony az anyós és az új asszony között, főleg ha együtt gazdálkodtak, főztek. Ma már külön gazdaságot, háztartást

A gyimesi csángók élete

vezetnek a fiatalok is. Az anyósát az új asszony általában „anyámnak” szólítja. Csak így: apa, anya. Itt nagyot adnak arra ma is, hogy ne éljenek együtt, vadházasságban a fiatalok. A 80-as évekig a gyermek minden esetben magázta a szüleit, nagyszüleit. Ma már átvették egyese a tegezés városi szokását. Sajnos az alkohol ide is betört: sok veszekedésnek, tönkrement családoknak az okozója ez.

Gyakori eset volt régen, de ma is előfordul a leánylopás. Ennek fő oka az volt, hogy régebb nagyot adtak arra, hogy ki milyen családból származik, milyen nemzet: nagy nemzet, szegény, hitvány stb. Tehát a nemzet nem nációt, hanem társadalmi rangot jelentett. Ha a fiatalok ilyen szempontból nem illettek össze, a család igyekezett meggátolni a szerelmüket, házasságukat. A fiatalokat eltiltották egymástól, csak lopva találkozhattak. Rengeg-
tegnépdal éneklie meg ezt az áldatlan állapotot:

*„Úgy akartalak szeretni, ne tudják
Az irigyek kivilágosították
Rám néztél, neveltél
Megtudták a faluban, hogy szeretél...”*

A fiatalok nem mindig egyeztek bele a családok döntésébe és kész tény elé állították a szülőket: a vőlegény „megszöktette” a leányt. A leánylopás több módon történhetett:

1.) Megegyeztek, hogy a leány a batyujával egy bizonyos helyen várja a legényt, aki szekérral utána jön. A leány nagy titokban összepakolt egy kevés ruházatot, kiosont a házból és a megadott helyen várta a kedvesét.

2.) A leányszöktetés, lopás úgy is történhetett, hogy a legény az esti táncból egyenesen, semmi rákésülés nélkül hazavitte a leányt a saját házához. Három-négy hét elteltével a legény küldöttei elmentek tárgyalni, bocsánatot kérni a leány szüleihez. Az elején a szülők tiltakoztak, sőt olyanról is tudnak, aki sok ideig nem bocsátott meg a fiataloknak. Az esetek nagy részében megegyeztek, azután eljöttek a fiatalok is, és megbeszélték a teendőket a lakodalom előkészítésére. A szökést az egyház nagyon elítélte.

Az elszökött leány nem öltözhetett rakott hazainak tiszta fehérbe. Napjainkban csak iskola végzés után, a fiúk katonaság után házasodnak. A leányok 18–25 év körül, a legények pedig 24–28 éves korukban teszik meg ezt a lépést. Régen a vénleányt „güzünek” nevezték. Valamikor a 25 éves leány már vénlánynak számított. A hatvanas évek után a vagyon egyformán oszlik fiú és leánygyermek között, amikor a szülők elhalnak. De valamikor földet és lakást csak a fiúk kaptak, a leányok esetleg egy szántóföldet és staférungot, perneforumot kaptak. (Mellékelve három perneforum levél) Az a legkisebb fiú, aki az ősbé maradt és vállalta az öreg szülők gondozását, több földet, belsőseget és épületeket örökölt.

Az öregasszony lassan visszahúzódik, már nem ő az úr a háznál, amíg teheti, elvégzi a ház körül a könnyebb munkákat: vigyáz a gyermekekre, ameddig a fiatalok dolgoznak, ellátja a majorságot, fon, takarít. A fakanál már kicsúszik a kezéből, inkább eszi a ház népe a fiatalasszony főztét. Az öregasszony szerényen, visszahúzódva él, a mindennapi ételét is már a kicsi asztalkánál eszi meg, sokszor csak úgy, a markából csipeget, úgy érzi, hogy rá már nincs szükség. Aki utolsó éveit éli, eljár a templomba, készülget a halálra. Sokan előkészítik a temetéshez szükséges dolgokat is: a ládában készen áll a szemfedél, a gyertyák, a halotti lepel, csipke, zsebkendők, törülközők a keresztvivőknek. Öltözete: fekete kendő, a legegyszerűbb színek a hímzésben. Hová lettek azok a tarkaruhás, vidám évek, delén kendők, virágos ingek?

Megtörtént, hogy nagygazda embernek csak lányai születtek. Ilyen esetben a legkedvesebb, vagy a legkisebb leányához vejet „szállított”. Így mondják: Jánó Gyurika odaszállt Szölek Annához. Lehetett a legény szegényebb is, mert a háziaknak volt elég birtokuk. Ebben az esetben az asszony volt az Úr a háznál! A leányok általában születésük sorrendjében mentek férjhez, de megtörtént, hogy a sorrend felbomlott. Amint említettük, régebb az asszony magázta a férjét, ma már tegezi. De most is, „uram”-ként említi pl. „az uram nincs itthon”, „beszélek az urammal”.

A nők és a hagyományörzés

A gyimesi nők nagy része még ma is buzgó katolikus. Az ő feladata a gyermekei vallásos nevelése. Ha az egész család nem is, de az asszony minden vasárnap Istentiszteleten vesz részt. Ő tanítja gyermekeit imádkozni. Vízkeresztkor, amikor a plébános megszenteli a házakat, házról-házra járva, sokszor csak az asszony és a gyermekek vannak otthon. Megtörténik, hogy a férfi egyszerűen elrejtőzik valahová. Különösen nagy kultusza van a nők körében Máriának, Jézus anyjának. A Babba Mária kifejezés csak itt ismeretes, a „babba” szépet, drágát, kedveset jelent. Mindig őt hívják segítségül: „Babba Mária segítsd meg a családomat!” Gyermekeiket arra intik, hogy meg ne bántásák, haragítsák a Babba Máriát. „Este a házban ne füttyülj, mert a Babba Mária haragszik!” A hiedelmeket, babonákat, fekete mágiát, fermekálást, tejeltevést és más babonás praktikákat is ők üzik, a férfiak sokszor megmosolyogják őket. Arra a kérdésre, hogy mi a véleményük arról a gazdag hiedelemvilágról, amelyet a nők ma is hisznek és gyakorolnak, a férfiak nagy részének ilyen véleménye van: „Ezek csak olyan régi, fejjépdolgok!” A híres-neves varázsló szépasszonyok is közülük kerülnek ki. A *hiedelemvilág Gyimesben* című dolgozatban (5) írtunk a nők szerepéről a hagyományörzésben. Itt csak néhány példával szeretném igazolni azt, hogy a nők teljeseen más beállítottságúak, mint a férfiak. Inkább konzervatívak,

A gyimesi csángók élete

ragaszkodnak a hagyományokhoz. Ez talán onnan adódik, hogy ők ritkán mozdultak ki Gyimesből, nem volt alkalmuk kitekinteni a világba. Ma már ez a helyzet is változóba van. De bizony, még 1994-ben is találkoztunk olyan érettségizett nővel, aki sírva panaszkolta, hogy legény fiát hiába tiltja a kedvesétől, nem hallgat az ő szavára, mert valamivel megittatták. Pedig szegény legény éppen csak fülig szerelmes volt a leányba. De nézzük csak meg, miben hittek, milyen praktikákat is űztek a nők:

Asszonyi tevékenységnek számítanak a párválasztási jóslások, amelyekről már elébb szóltunk, de a szerelmi varázslások, megrontások is. A megrontásnak is több fajtát ismerték: pl. bájital, füvekből tea, pálinkába tett varázscsepp stb. – ezzel megittatták a legényt, aki ezután úgymond valósággal bolondult a leány után. Szintén a megrontás, varázslás egyik formája, amikor a legénytől valamilyen tárgyat, anyagot elcsennek és azt fermekálják. Lehet az hajszál, ruházatából egy foszlány, amit azután a fermekás asszony meggurucsál, ráolvas és egy bizonyos helyen tartanak, esetleg a legény tárgyai közé rejtenek. Minden fajta ráolvasás nagyjából asszonyi tevékenység volt. Ez nem azt jelentette, hogy nem léteztek ilyen értő, „tudós” férfiak! Ráolvasással gyógyították a kelést, falást (nyelvre nőtt pattanás), csemert, szemre nőtt árpát, igézést vagy szemverést, állati betegségeket, gyermekbetegségeket, tejszír elvevést, megrontást és itt még nem egész a varázslások felsorolása. Ezek mindenikének megvolt a szövege, néha ismeretlen szavak keveredtek a mondandóba, mint valami sámánok érintették, tapintották a beteget, és ami lényeges, a betegráolvasó rettenetesen bízott a gyógyulásban!

A „szépasszonyok” – akik boszorkányos személyek voltak, szintén az asszonyok közül kerültek ki: „A szépasszonyok olyan boszorkányosok voltak. Összegyűltek, mozsikáltak, táncoltak. Megtáncoltatták, megnyergelték éjjel a lovakat is. Fokhagymával keresztet húztak az istálló ajtajára, hogy távol tartsák ezeket az állatoktól. Reggelre csupa vizesek voltak az állatok. Eccer nagybátyám is rakta a tüzet, már besetétedett volt, s hát csak bétódul az ajtón egy csomó cifrán felöltözött fehérnép nagy zene-bonával. Nézi, s hát ott közöttük van, megismerte, Bece Tera is. Ez olyan fermekás asszony volt, ejsze ördöge is volt neki. Eccer elmentek. Ez úgy meg volt ijedve, hogy egy szó sem jött ki a száján. Reggelre helyre jött, s mondja a szomszéd asszonyának, Bece Terának:

Na, te Tera, az este jól táncoltatok nálam!

Jaj, Andrásbá, nehogy mondja valakinek az Isten megfizeti!

(Ambrus Fülöp sz. 1907)

A tilónjárás is a fehérepek privilégiuma volt. Szintén boszorkányos, fermekáló asszonyok voltak erre képesek: „Azt mondja eccer komámasszony, hogy komám, az uram erőst megjárta. Nem es árt neki, mert ő olyan hitetlen Tamás. Sem Isten sem ember nincs neki. Na, az egyik este, mert ő néptanács-

elnök, s jő haza nagy sápadtan. Kérdem, mi van vele. Azt mondja, hogy ne es kérdezem, s úgy lefeküdt, mint egy csutak, még csak nem es evett. Aztán másnap tudtam kivallatni, hogy amikor jött haza, már sötét volt, s hát hallja, hogy kaff! kaff! úgy ahogyan a tiló csinál. Nézi, szép holdvilág volt, s hát uramisten mit lát? Bece Tera ment tilón, fenn szállt. Úgy megjíedt, hogy csak dadogott, amikor hazáért. Pedig ez egy nagy kommunista ember volt, s képzelje, ez es látott valamit! Úgy 1952-ben lehetett. Hogy igaz volt-e, én meg nem tudom mondani..." (Molnár Péter sz. 1901)

A hiedelem szerint a fejrénp nem szerencsés. Így Újév napján, vagy utána, ha fejrénp jön először a házhoz, azt nem fogadják szívesen, mert az nem lesz szerencsés év. Ugyanez a helyzet, ha valaki messze utazik, s fejrénpellel találkozik először. Különösen haragra gerjednek, ha tavasszal, a kalibához költözés napján asszony jön a házhoz. Néhány dolgot ragadtam ki annak példázására, hogy milyen gazdag volt a csángó fejrénpek hiedelemvilága, képzelőereje. Ezeken kívül a hétköznapjaikban is egy sor tiltás, számtalan jel létezett, amelyeket be kellett tartaniuk. Ilyenek pl.: este nem volt szabad fésülködni, tükörbe nézni, szülés után hat hétig nem járhattak ki hazulról sem a mezőre, mert ellenkező esetben azt elveri a nyári jeges eső, és a táncokat sem látogathatták. Újholdkor nem vágtak dísznót, kenyeret nem sütöttek stb. A hiedelemvilág napjainkban szűkül, visszaszorul. A robotembereknek kevesebb idejük van elkalandozni a valóságból.

A csángó fejrénpek vallásossága megmaradt, és már láttuk szerepüket a hit továbbadásában is. Nehezen térnek át más vallásra, még akkor is, ha más vallásúval házasodnak. A válás ma is majdnem ismeretlen fogalom. De imitt-amott már előfordul. A családban szexuális nevelés nem történt, azt az állatoktól látták. Valahogy tabunak tartották erről beszélni. Nem tárgyaltak a családban a szüzesség előnyeiről a férjhezmenéskor, de megszólták azt a leányt, aki több legénnyel guzsalyaskodott. Elég nagy volt a bitang gyermekek száma, a század elején is 160-180 újszülöttről legalább 30-35 bitang gyermek, azaz törvényen kívüli gyermek volt. A bitangos leányoknak sok keserűséget okozott a teherbeesés, egy életre megbélyegződött a sorsuk. Erről írtunk a *Teherbeesett leány Gyimesben* c. dolgozatban (6). Itt szervezett prostitúció nem létezett, de legendák keringenek bővérű menyecskékről, leányokról, sőt Hidegség egyik patakját úgy hívják, hogy a Kurvák-patakja. Még érdekes a szépségideáljuk, amelyik egészen az utolsó évekig egybeesett a szép, kövér, pirosposzsgás arccal, testtel. De nem volt jó, ha valaki túl kövér volt. Igaz, itt ritka volt a kövér fejrénp, mert sokat mentek, dolgoztak, már elébb láttuk az asszonyok napi elfoglaltságát. A nagyon sovány természetű fejrénpet nem kedvelik, még ha karcsú, akkor sem. A soványt itt „szigorúnak” nevezik.” „Biztosan erőst rossz az ura, ezért olyan szigorú”.

A gyimesi csángók élete

Az „asszony” szó rokonköre, megszólítások, nevek

Már említettük, hogy a leggyakrabban használt szó a nő megnevezésére a fejiérp. De életkorok szerint is ennek egy sereg változata van: asszony, leánygyermek, kicsi buba, leányka, cefre, leányocska, cefrecske, nagyleány, vénleány, güzű, menyecske, hazai, öregasszony, vénasszony, banya, mámá, nannyo, oldalborda stb.

Megszólítások: édesanya, desanya, mámá, mamika, mámáka, anyuka, anyácska, nannyo, nagymámá, öreganya, kicsimámá, he, asszony, párom, feleségem, babám, rózsám, kicsikém, édeském, anygalkám, tubicám, báránycám, bubám, csürkém, cunásom.

Rosszalló megszólítások: vén nyavalyás, vén ráksúlyos, vén boszorkány, kölykes kutya, szuka, és legújabb megszólítások: bőr, csaj, spinő, deszka stb.

Szintén női megnevezések a következő szavak is: ángy, ángyi – a nagyobb testvér, esetleg a nagybácsi feleségét szólítják így, hazai – menyasszony, nyoszolyó – koszorús leány, násznagyné – lakodalomban fontos szerep, násztánsné – szintén közeli rokon lakodalmi szerep, sógorasszony – mint máshol is, komaasszony, komámasszony – ha valaki gyermekét megkeresztelik, vagy a fiatalokat megesketik, bérmálják, akkor komaság alakul ki a szülőkkel. Megtörténik, hogy egy egyénnek 2–300 komája, komaasszonya is van, mert egy gyermeket 20–25-ön is keresztelhetnek, és nem volt ritka a 8–10 gyermek sem.

Más női megnevezések: komatársné – akik egy helyre keresztelnek, anyatárs – az összeházasodó fiatalok szülei, örömanya – ahová viszik az új asszonyt, búsanya – ahonnan viszik a menyasszonyt, keresztanya – aki keresztelt. Létezik édes keresztanya – aki a gyermeket keresztelte és csak keresztanya – aki a testvéreket keresztelte.

Ha a női tulajdonneveket vizsgáljuk, az 1940-es évekig a leggyakoribb női nevek sorrendben az Anna, Erzsébet, Katalin, Ilona, Mária, Matild, Borbála, Gizella, Júlia és Margit voltak. Az első dupla, kettős névvel 1951-ben találkozunk. Középkon és elterjedt az Ildikó név is.

1968-ban már gyakoriak a kettősnevek: Tünde-Csilla, Léda-Hajnalka, Dóra-Izabella.

1990-ben már Középkon a 85 újszülött leány nevéből 53 kettős név: Timea-Tünde, Adél-Magdolna, Éva-Beáta. A választás indítéka: megjelennek a város és más vidékek hatására a modernebb nevek, ugyanakkor az egyház az új név mellé egy hagyományos, szent nevet is követel. Háttérbe szorulnak a hagyományos női nevek. A számokat vizsgálva általában évente 5-8 leánnyal több születik mint fiú. Így pl. a 2000-es tanévben a VIII. B osztály 19 tanulója közül 12 leány, és ez a helyzet ritkán változik.

A női neveknél a becézés rengeteg fajtája ismeretes, de leggyakoribb a kicsinyítő képzős. pl. az Anna köre: Annacska, Anikó, Annácska, Kicsi Anna, Anuska, Annané stb.

Borbála: Boris, Boriska, Borcsa, Borbál, Borbár, Borbárka, Kicsi Borbál.

Érdekes megfigyelni a -né képző használatát, amely itt nemcsak arra utalhat, hogy valakinek a felesége, hanem a -bá női alakja. Pl. Andrásbá (bácsiból) létezik Annané. pl. „Jöjjön csak közelebb, Annané, Bertaném valamit izent”. Tehát itt a -né nem valaki feleségét jelenti, mint pl. Tankóné, ahogyan hivatalosan használják, hanem a néni rövidítése. Ez a forma ragozódik pl. Borbárném, Borbárnéd, Borbárnédot, Borbárnémnél.

Ahol az asszony viseli a kalapot, vagy korán özvegyült, ott lehet utána nevezni a gyermeket. Pl. Józéfa Pista, Tera János.

A nő megnevezésénél, nem hivatalos körökben használják a nemzetség nevet is, de ilyen esetben mindig a férje után kapja a nevet. Pl. nem tudnák úgy valakinek a nevét, hogy Bitang Kata, de rögtön tudják, hogy kiről van szó, ha így mondják: Bitang András Péterné. Miért is van itt szükség arra, hogy mindenkinek legyen egy melléneve? Vannak olyan falurészek, ahol mindenki a Tankó vezetéknevet viseli. Mára már a Tankók sem érzik a közös eredetet. Nemzetségekre, nagy családokra bomlottak, mindenik egy-egy melléknévvel. Így a Tankók közül vannak: Bitangok, Ugethánok, Sajkák, Jancsik, Huszárok, Tulikok stb. Ha egy idegen keresné Tankó Pétert, ilyen az illető falurészen van vagy 15. Tehát szükséges a melléknév használata. Az orosz nyelvhez hasonlóan használják a hármast nevet: Bitang András Péter. Az első a melléknév, a második az apja neve és a Péter a saját neve. És a hivatalos Tankó vezetéknevet a mindennapi használatban elhagyják. Aztán innen jön a fehérnép megnevezése: Bitang András Péterné. Valaki leányát így nevezik meg: a Gyurka János legkisebb cefréje, vagy leánya. De ha már nagy leány lesz, akkor Gyurka János Emma. Ha férjhez ment, akkor az apósáék után nevezték: a Gyurka János menyé. Később a férje után a Gyurka János Károly felesége, Gyurka Károlyné.

Szólások, szóösszetételek az asszony, fehérnép szavakkal

Ezek a szólások, szókapcsolatok az egész székely nyelvterületen, sőt egy párat leszámítva minden magyaralkta területen ismeretesek. Ilyen szólások:

Lakodalom, sokadalom

Akkor nincsen beteg asszony

Az asszony s a ló / Csak verve jó

A gyimesi csángók élete :

Álljunk csak meg itt egy szóra! Verik-e a csángó fehérnépet, ahogyan az ének is mondja:

„*Fejik a fekete kecskét
Verik a csángó menyecs két
Ott hadd üssék az oldalát
Mért szereti a más urát?*”

Bizony megtörtént, hogy verték, de ez nem általánosítható! Azt tartották, aki veretlen nem jó, azt mind verhető. Más mondások:

*Amit a jó ember lapáttal bévisz a házba, a rossz asszony seprővel
kiseperi.*

Rossz asszony Istenverés!

Az asszony viseli a kalapot!

Az asszony a kapitány!

Úgy jár a szája, mint a vénasszony feneké.

Az asszony szájáért nem fontak.

Könnyű Katát táncba vinni.

Jó gyermek s szép vénasszony ritka dolog.

Asszonykönny hamar szárad.

Anyósom nyelve élesebb a borotvánál.

Az anyós és a sör hidegen jó.

Friss asszony friss ház.

Hiába kapar a kakas, ha a jérce szétrúgja.

Jó asszony a ház ékessége.

Két asszony ritkán fér meg egy konyhában.

Búlátott asszonynak búlátott gyermeke.

Nézd meg az anyját, vedd el a leányát!

Asszonyt bálban ne válassz!

Szókapcsolatok:

Fejérség-munka, fejérség-dolog, asszonybeszéd, fejérség-ital, anyátlan, anyafarkas, asszonyszomorító, az anyád kínja, anyám szentje, anyám csirkéje, anyámasszony katonája, asszonysors, vénasszonyok nyara, szép-asszony, menyecske-ital, kontyos, asszonynépség.

Népdalok, táncszók, bekiáltások az asszonyokról

A csángó fehérnépek, anyák, nemcsak a hagyományokat, szokásokat adták át a gyermekeiknek, hanem ők maguk is sokszor állnak a népdalok, mondák, bekiáltások központjában. És ahhoz, hogy ezeket ismerje valaki, nem volt feltétlen szüksége iskolára! A múlt században az írástudatlanok száma nagy volt Gyimesben. Azok közül is főleg a nők száma igen-igen

nagy volt, mert akkorjában azért tanultak írni, hogy a katonaságtól levelet írjanak. A nők pedig otthon valakivel elolvastatták. De ez a dolog nem zárta ki azt, hogy volt olyan fehérnép, aki egy leültében képes volt száz népdalt elénekelni. Nem jártak ők koncertekre, de tavasszal a madarak dala pótolta az ilyen irányú névelésüket. Színkeverést pedig a természettől tanultak, ahol a zöld békésen megfér a kék mellett, és senki nem hányja a természet szemére, hogy nem tud színeket harmonikusan egymás mellé helyezni. A táncokban, szabadban mindig énekeltek. A táncrendben és általában a csángó népi kultúrában a lassú magyaros azt a szerepet tölti be, amit a művészi körökben az opera, színház: Nemcsak szórakoztat, hanem elszomorít, biztat, elkésérít, vigasztal. Amikor a táncban felcsendült egy gyönyörű kesergő lassú magyaros, akkor az egész terem egyből elcsendesedett, majd mozsikások után csendben énekelni kezdték a szöveget is, és az egész terem mintha egy testté kovácsolódott volna, egy lett a tömeg: vagy énekelt vagy hallgatta az éneket csendben. És ki tudná megmondani, kinek mit juttattak eszébe ezek a szövegek és szomorú dallamok? Ezt végig énekelni, végig táncolni, vagy csak végig hallgatni is valóságos lélekfürdő volt. Nos, ezeknek a szövegeknek nagy része az anya és gyermeke viszonyáról, szoros kapcsolatáról beszél. Anélkül, hogy ide írnam a sok-sok népdalt, kiválasztottam néhány olyan sort, melyek nyelvünk gyönyörűségéről, halhatatlanságáról és a szeretetről szólnak:

„Édesanyám sok szép szava
Kit hallgattam, kit nem soha...”

„Édesanyám voltál, mért nem tanítottál,
Mint a vékony nád szált, mért nem hajlítottál
Hajlítottál volna, meghajlottam volna
Ilyen sors üldözött sose lettem volna”

„Anyám, anyám, öreg édesanyám
Szedje össze minden civil ruhám...”

„Édesanyám kössön kendőt, selymet a fejére
Menjen el ahhoz a lányhoz a falu végére...”

„Nincsen nekem édesanyám
Aki jó szót szóljon hozzám...”

„Ingem anyám megátkozott
Mikor a világra hozott...”

„Édesanyám karján nevelt engemet
Még sem tudja az én bús életemet...”

„Édesanyám sokat intett a jóra
Ne járj, fiam, korcsomába borinnya...”

A gyimesi csángók élete

„Édesanyám, hol van az az édes tej
Mivel engem katonának nevelt fel...”

És ezt lehetni folytatni sok oldalon át. Úgy benne van az anya az énekekben, ahogy állandóan él minden ember lelkében!

De nemcsak az anya, hanem általában a nő sok-sok népdalban és a mindennapi életben is jelen van, valahogyan megszépítve. Gazdag lehet a magyar nyelv, ha így szólítjuk kedvesünket, ahol csak magyarok beszélnek: babám, kedvesem, galambom, szép szeretőm, édes rózsám, aranyos Bözsikém, barna babám, barna kislány, kicsi leány, kislány, barna menyecske stb. Íme néhány sor népdalokból, amit itt énekelnek:

„Menyecske, menyecske / Ne menj az erdőbe...”

„Ezt a százast látod-e / Ha meg iszom, babám, bánod-e...”

„Én nem bánom, galambom...”

„Szép szeretőm, ha te tudnád amit én / Milyen igazságos, hű szeretőd
vagyok én / Olyan igazságos, mint a fényes napsugár...”

„Elmész, rózsám elmész...” „Édes rózsám ha erre jársz, jere bé...”

„Ez a kislány akkor kezd búsulni / Mikor a szoknyája kezd kurtulni...”

„Tudod, babám, mit ígértél csütörtökön este ...”

„Aranyos kis Bözsikém, amíg hozzád jártam...”

A helyi népdalok, amelyekben a kedvesét szólítja meg a fiú, tele vannak tűzdelve gyönyörű metaforákkal. De ezek nagy része más vidékeken is feltehető. Itt jellegzetes a sok kicsinyítő képző használata: kicsikém, kicsi leány, kicsi rózsám, kis Bözsikém stb.

Az asszony, menyecske, feleség is gyakran szerepel a népdalokban jóból vagy rosszból:

„Menyek az úton lefelé
Senki sem mondja gyere bé,
Csak a kicsi feleségem
Gyere bé te szerencsétlen...”

„Egyet ütök a földre / Kettőt feleségemre /
Legyen asszony belőle...”

„Réngesd, uram a gyermeket, hadd menjek a bálba
Komámasszony pincéjében van a tyúkok tánca...”

„Nekem asszony olyan kell / Ha beteg es keljen fel,
Menjen haza, tegyen tüzet, vágjon fát
Vacsorára várja haza az urát ...”

„Apró murok, peterzselyem / A vén asszony veszedelem”

„Feleségem olyan vagyok / Hét országon híre vagyok
Reggel felkel nyolc órakor / Feje olyan mint egy bokor...”

„Kurva lett a feleségem / Árván maradt húsz gyermekem...”

A fenti példák azt mutatják, hogy a szebbik nem elfoglalta népdalaink nagy részében az öt megillető helyet. A lakodalmi bekiáltások, ujjugtatások, táncszók is tele vannak a fehérnép szó valamelyik változatával. Néhány példa:

„Túl a vízen kicsi ház / Benne babám mit csinálsz /
Csinosítom magamat / Várom a galambomat...”

„Árva csihány koszorú / A menyasszony szomorú...”

„Álljanak meg a hídon / Pisiljen a menyasszony...”

„Túl a vízen jégverem / Benne van a szerelem...”

„Édes kicsi galambom / Nincsen gatyamadzagom...”

„Anyám asszony jöjjön ki / A kapuját nyissa ki /
Meghoztuk a segítséget / Fiának a feleséget...”

„Piros alma, hasadj meg / Gyere rózsám csókolj meg...”

„Kicsi leány, megvénytél / Eddig férjhez mért nem mentél...”

„Csipkebokor a hegytetőn / Elhagynál-e, szép szeretőm?
Elhagynálak, de sajnállak / Jaj Istenkém mit csináljak?...”

„Száraz kenyér, száraz málé / Legszebb élet a nagylányé
Mert a nagy lány a nagyházba / Felfekszik a vetett ágyba...”

„A násznagyné eleje / Egy kicsi helyt fekete
De csak azért fekete / Mert a nap elégette...”

„A vén asszony bújába / Bele bújt a burjánba...”

„Édesanyám, jöjjön ki / Mert engemet visznek ki
Hova legyek, merre menjek / Hogy tőled el ne vigyenek...”

Ezzel a keserves jajszóval zárom a felsorolást, amellyel a menyasszony búcsúzik a szülői háztól, a felnevelő édesanyjától és új életet kezd egy idegen házban, mert:

„Feljött a nap tisztulásra / Indulni kell más szállásra
Más szálláson meg kell állni / ott más szokást kell tanulni...”

Az érzések egész skálája jelen van ezekben a szájról-szájra terjedő népköltészeti alkotásokban. A fentiek azt bizonyítják, hogy nemcsak a munkában, hanem a szórakozásban, mulatozásokban is az asszony méltó társa volt a férfiúnak. Mert nemcsak dolgozni tudtak ragyásig, hanem úgy istenigazából mulatni is. Minden ünnepet megtartottak, rengeteg táncalka-

A gyimesi csángók élete

lom volt, búcsúkon vettek részt és a lakodalom is valamikor két-három napig tartott. Az volt az igazi mulatság, ahol ember-asszony együtt mulatott. Érdekes, hogy amint már említettük, az ember szó elsődleges jelentése itt a férfi. Az asszony ezt mondja: „az én emberem nincs itthon”. Visszatérve a mulatságokhoz, itt nem is ismertek úgynevezett „asszonymulatságokat” mint más vidékeken. A 30–35 féle táncalkalmakkor együtt mulatott férfi, nő, fiatal, sőt sokszor a gyermekeket is magukkal vitték. A legkeservesebb az volt egy fiatalnak, amikor hetekig egyedül ült a kalibánál, fenn a havason, és tudta, hogy otthon tánc van és őt oda nem engedték: „Künn voltam Fekete erdőn a kalibánál. Egyedül voltam egész héten az állatokkal. Elláttam a bajt, dolgoztam, nem volt kívül beszéljek, csak az állatokkal és énekelgettem. Tudtam, hogy szombat este tánc lesz, hát én úgy vártam, szakadt meg a szívem. Vártam, vártam, hogy valaki felmentsen s én mehessek. Eltelik öt óra, sehol senki! Én úgy elkezdtem sírni, mint az eső. S egyszer csak roppan a vetegető s hát jó a drága jó édesanyám. Meglátta, hogy sírtam.

– Na, szedelőzködj és menj haza...

Nem kellett kétszer mondani, a szívem a torkomban vert az örömtől. Lenéztem a hegyről a faluba, s mintha fenn mentem volna hazáig! A fiatalnak társ kell, nem jó, ha sokáig egyedül van...” (Tankó Katalin sz. 1905)

Anya és gyermek viszonya a családban

Az előbbi fejezet népdalai, történetei igazolják, hogy a csángó családok mindig anyaközpontúak voltak. Az anya köré úgy gyűlnek a gyermekei, úgy tartja, fogja össze őket, mint ahogyan a kotló tereli szárnya alá a csirkéit, ahogy óvja a hidegtől és veszélyektől. Ezért szól minden gyönyörű népdal erről a szoros kapcsolatáról. A gyermek és az édesanya szoros kapcsolatáról szól a csak itt ismert monda, a vadleány mondája is:

„Ki tudná megmondani mikor történt, de még nagyapámtól hallottam, neki pedig a nanyája mesélte, hogy itt akkorjában óriási erdők voltak és fenn, Bükkhavason élt egy vadleány. Senki nem tudott a közelébe férközni, úgy eltűnt a sűrű erdőben, mint egy őzike. Addig lesték és csapdát állítottak, amíg csak egyszer szépen elfogták. Próbálgatták, hogy beszélgessenek vele, de egy árva szót sem tudtak kiszedni belőle. Este fejés után édes tejet adtak a gyermekeknek és a vadleányt is megkínálták. És csodák-csodája, ekkor megszólalt:

–Tej, tej, mindeneknek anyja, vajon az én fiamnak ki lesz az édesanyja?”

Így tudták meg, hogy valahol a nagy erdőben gyermeke várja az édesanyját. Megsajnálták és elengedték. Azután sokat keresték, de soha senki nem látta. Csak meséket találtak ki, hogy honnan és miért is jött ide és hová ment.” (Ambrus Fülöp Hosszú sz. 1907)

Az anya számára az 5 gyermeke mindig szép és jó. Sok esetben megvédi azt, még az apa verésétől is, és zokszó nélkül viseli az ilyenkor elvétett ütések is. Nem jó viszont az, hogy elrejtü az apa elől a gyermek meggondolatlan, rossz tetteit is, s ez sokszor megbosszulja magát. Ebből születhetett a már említett ballada füzü kesergő:

„Édesanyám voltál, mért nem tanítottál ...”

Pedig egy más dal szerint tanította, csak a gyermek nem fogadta meg a sok intó szót:

„Édesanyám sok szép szava / Kit fogadtam, kit nem soha
Meggfogadnám, de már késő / Elnyelte őt a temető...”

Az édesanya gyakran a munkában is vállalta a nehezét, mentesítette gyermekét:

„Hosszúvészen kalibáztunk. Én gyermek voltam s alig vártam, hogy édesanyám jöjjön este a kalibához. Apám reggel korán, öt órakor, amikor fejni indult, engem is felköltött s valami munkát adott. Aludtam el lábom! Édesanyám pedig egyedül elvégzett mindent, s csak akkor költött fel, amikor indult a kaszálóba s készen volt az étel. Még a föld is könnyű legyen, ahol nyugszik!” (Tankó Gyula sz. 1939)

UTÓSZÓ HELYETT

Ki tehát az úr a gyimesi háznál? A zsidóktól azt hallottuk, hogy „Áldott vagy Isten, mert nem teremtettél sem idegennek, sem Nőnek!” De nem tudjuk letagadni, itt is, mint bárhol a nő gyógyír a sebre. Gondoljunk csak arra, milyen is lenne a család asszony nélkül? Milyen lenne egy sétatér, lakodalom nő nélkül? És gondoljunk arra is, hogy a csodatevő vagy szenvedő Jézus körül is mindig voltak asszonyok, kisérték a Tanítómestert, letörülték verejtékes sebeit még akkor is, ha senki közülük nem ért el az apostoli rangig. Gondoljunk csak Lázár testvére, Mária-Magdolnára, Annára, Máriára! De maga a feltámadás jó híré is az asszonyok viszik tovább! A IV. századtól már szerzetesi életet is élnek. Az asszony a férfi méltó párja már a kezdetek óta. Hogy nálunk mikor ejtették ki először a nő, asszony, fehérnép szavakat, és hogy milyen eredetűek azok, ez már a nyelvészek dolga. Annyit kiböngésztek, hogy az asszony szó iráni eredetű, eredetileg királynét (vagy nőt?) jelentett. A szó nálunk az 1150-es évekből található meg dokumentumokban. Olyan értelemben, hogy úrnő, fejedelemasszony nagyon régi (VIII. századi?), de feleség értelemben jóval később használták. A méltóságot jelentő kifejezések társadalmilag elkoptak.

A fehérnép, ami itt nagyon gyakori szóhasználat, az 1700-as évektől van jelen az iratokban. Igaz viszont, hogy akkorjában főleg a férfiakat írták

A gyimesi csángók élete

össze, de pl. az 1643-as kászoni összeírásokban még csak nem is szerepelnek nők, fehérnépek!

A fehérszemély, fehérnép megnevezést ruházatuk után kapták.

Vajon az előbbiekből kitűnik-e, hogy milyen is volt a csángó fehérnép és milyen szerepe volt a csángó társadalomban? Gondolom, igen. Néhány dolgot azonban hangsúlyoznék: otthonülő, családközpontú volt, amíg csak élt, maga köré gyűjtve a családot, s úgy vigyázott rájuk, mint aki mindig veszélyt kémlel. Számára a rosszcsont ötvenéves fia még mindig „fiacskám”. Akár elismerték, akár nem, rengeteget dolgozott és emellett művészi szintű dolgokat teremtett. Gondoljunk a gyönyörű szöttesekre, hímzett dolgokra, frott tojásokra, varrottásokra, csipkékre, amelyekkel lakását díszítette. Analfabéta volt és nem tudott kitekinteni a világba, de egy leültében elénekelt száz szebbnél-szebb népdalt. És ha énekelt és táncolt, akkor vidám volt és ravasz, csábító és szép, mert Orbán Balázs nem hiába hasonlította a csángó nőt Apollóhoz! Óriási tűrőképessége volt, de a sok asszonyból összeforrott „faluszája” nem tűrt el mindent! Nem engedte, hogy valaki kénye-kedve szerint felrúgja a regulát és bemocskolja a közösség mindennapjait, szokásait, becsületét! Hagyományörző volt, hívő és sokszor babonás. Nem rúgta fel a családot hirtelen fellángolásokért, mert itt ismeretlen fogalom volt a válás. De voltak itt is regénybe illő, szép, romantikus, családon kívüli nagy szerelmek. Csak hát mértéktartóak lévén és félve a falu szájától, az asszonytársadalom tudta, meddig mehet el! Valamikor az asszonyok körében kevés volt az öngyilkosok száma. Hogy ma milyenek a csángó fehérnépek? Sok minden jót átvettek a régiektől, de a modern életvitel ide is belopakodott és sok jó hagyományt félreállított. De erről ha most szólnék, elrontanám a dolgotat végső kicsengését, hiszen ezek nemcsak gyimesi problémák, hanem világszintűek, amelyben a fehérnépek keresik a helyüket. De fordítsuk át egy kicsit a mi szájunk íze szerint a már említett zsidó mondást:

„Áldott vagy Isten mert nem teremtettél idegennek és Nőt adtál mellém!”

JEGYZETEK:

1. Tankó Gyula: Párválasztás Gyimesben. In: Gyimesi szokásvilág. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
2. Tankó Gyula: Étkezési rend, étkezési szokások Gyimesben. In: Néprajzi Látóhatár Miskolc 3/4 1995
3. Tankó Gyula: Gyermekevilág Gyimesben – Néprajzi Múzeum adattár. Budapest
4. – 6. Tankó Gyula: Teherbeesett leány. In: Székelyföld 2000 február
- Tankó Gyula: Hiedelemvilág Gyimesben. In: Gyimesi szokásvilág

ADATKÖZLŐK:

1. Antal Katalin sz. 1923
2. Ambrus Fülöp sz. 1907
3. Tankó Erzsébet /Bitang/ sz. 1914
4. Tankó Katalin sz. 1905
5. Tankó Erzsébet sz. Bara - 1947
6. Antal Anna sz. Prezsmer - 1909
7. Tankó János /Szebeni/ sz. 1898
8. Tankó Anna /Tulik / sz. 1910
- Molnár Péter / Busulán / sz. 1901/

KÖNYVÉSZET:

- 1) Imreh István: A rendtartó székely falu
- 2) Imre István – Pataki József: Kászonszéki krónika
- 3) Martin György – Kallós Zoltán: Tánc tudományi tanulmányok
- 4) Folklor, életrend, tudománytörténet. In: Tanulmányok Dömötör Tekla 70. sz.
- 5) Vencel József: Az önismeret útján
- 6) Tankó Gyula: Gyimesi szokásvilág. Erdélyi Gondolat könyvkiadó
- 7) Tankó Gyula: A gyimesi kalibázás. In: Művelődés 8. Sz / 1983
- 8) Tankó Gyula: Átok, varázslás, fekete mágia Gyimesben. In: Székelyföld 1999. március
- 9) Tankó Gyula: Párválasztás Gyimesben – Néprajzi Múzeum Adattár

A GYIMESI KALIBÁZÁS

Ha nyári reggelen az idegen a gyimesi embert átalvetővel felpakolva az úton látja, akkor az a kalibától jön. Az asszony kantáros fazakat is hoz, abban tejet, tejszint, zsendicét vagy sebestejet. A kantáros fazék az ötvenes évekig sárga kerámia volt, a fekete kerámiaedényt tejfeltartásra és galuskás káposzta főzésére használták. A kantáros fazék a gyimesi háziasszony elmaradhatatlan kelléke volt, a férjhezmenő leány több méretben is vitt magával ilyen edényeket az új házhoz, bele volt írva a perneforum levélbe. Ezeket a cserépedényeket a felcsiki (dánfalvi) fazekasoktól és a korondi cigányoktól szerezték be, akik a templomok védőszentjei tiszteletére tartott évi búcsúk alkalmából jöttek ide portékáikkal. Ilyen híres éves búcsúk: Középlokon július 22-én Mária-Magdolna búcsú és Felsőlokon november 30-án Szent András napján. Kantáros fazékkal vitték az ételt (levest, tejet) a kaszásoknak a hegyoldali kaszálókba is a gyermekek nagy bánatára, mert bizony sokszor megtörtént, hogy pont egy órányi nehéz út után, amikor közeledett a kaszásokhoz, valamihez hozzá koppintotta a gyermek a fazekat és sírva fordulhatott vissza más ételért. A hatvanas évektől kimaradtak a cserépedények, átvették helyüket a mázas pléhedények, a hordozók. A férfiak, ha betöltötték a 16–17. életévüket – nem tudni miért – nem szívesen vittek hordozót vagy kantárosfazekat. Ha nyáron estefelé indulunk végig a gyimesi patakokon (lakott völgyek), akkor a patakok feje felé igyekeznek megpakolva, mint a reggel, amikor a kalibától jöttek asszonyok, férfiak, gyermekek. Csakhogy most hazulról jönnek és a kalibához igyekeznek. A csomagjuk tartalma is más: hazulról lisztet, kenyeret, gyümölcsöt visznek az ideiglenes szálláshelyre, a kalibához.

A kalibázás tehát ideiglenes szállásolás, lakás a nyári hónapok idején a Gyimest körülvevő havasokban. A szájhagyomány szerint, amikor ide telepedtek az első „valahonnan” elcsángáltak, nagy, mondhatni őserdőket találtak itt, és először csak annyi erdőt irtottak ki a szullák, boronából épült házaik körül, amennyire éppen szükségük volt a télire szükséges széna megterméséhez. Ismert dolog, hogy Gyimesben kevés lokhely van, tehát a később kialakult lakhelyek körül alig volt elég a terület udvarok, szántóföldek esetleg kaszálók kialakítására. Legelők nem voltak a falvak belső területein, mint a székely községekben. Ezért tavasszal kivonultak a hegyekre, patak fejekbe, és ott ideiglenes szállásokat, kalibákat építettek, amelyekben a két-három nyári és koraőszi hónapot eltöltötték. Fent a hegyekben nagy kiterjedésű alpesi legelők voltak, de erre szükségük is volt a gyimesi csángóknak, hiszen a kezdetektől fogva az állattenyésztés volt a fő megélhetési

lehetőség. A kalibázás a legöregebb emberek visszaemlékezései szerint mindig is velejárója volt a gyimesi csángó életmódnak, és annak ma is, akárcsak száz évvel ezelőtt egyik sajátossága.

Olyan feltételezések is vannak, melyek szerint az ide csángálók, mivel sok esetben valamitől menekültek (katonaság, adó, börtön), legelőszőr ideiglenes szálláshelyeket készítettek, és fenn, a patakok, völgyek fejében, forrásainál telepedtek le, távol a világ szeme elől. Rengeteg ilyen patak van, amelyek merőlegesen helyezkednek el a Tatros völgyére. Tehát az első lakók nem a mai főútvonal mentén építettek lakásokat, hanem fent, a völgyek fejében, ahol erdőségek is voltak. Ma ezek a patakok, mint Boros-patak, Ugra-patak, Görbe-patak, Sötét-patak, Antalok-pataka, Kápolna-patak, Ciherek-pataka stb., mind-mind lakott területek és a községek egy-egy faluja általában 200 házzal és gazdaságokkal. Gyimes tehát egy patak-ország. Csakhogy ezek nem tányák, mert hosszan elnyúlva összenőttek a Tatros mentével, ahol a vasút, az Erdélyt Moldvával összekötő országút is kiépültek. Az is feltételezhető, hogy később a patakok fejből sokan bemerészkedtek a Tatros mellékére, és így kialakultak a községek központjai is. A kétlakiság valamikor nem csak gyimesi jellegzetesség volt, hiszen László Gyula, a honfoglalás nagy kutatója is többször beszél az ősi magyarság állandó lakhelyeinek kialakulása folyamán erről az életmódról.

Gyimesben, hogy életteret biztosítsanak maguknak az ide telepedettek, rengeteg erdőt letaroltak. Az erdők letarolásáért már Orbán Balázs is szót emelt az 1860-as évek végén, de azóta is rohamosan apadnak az erdők. Abban az időben ez érthető is volt, mert legelőkre volt szükség és kaszálós területekre, hiszen a gyimesiek sok állatot tenyésztettek és bizony a kopár oldalak, amelyeket ma is kaszálnak, nem adtak valami sűrű füvet, óriási területeket meg kellett kaszálni ahhoz, hogy egy állatnak a hosszú téli takarmányozásához legalább hat nagy szekér szénát gyűjtsenek. És egy közepes gazdaságban hat-hét tehén, valamint ötven-száz juh is volt. Különösen jó híruk volt a gyimesi hosszúszerű gyapjas juhoknak, és egy valamirevaló gazda csak a százon felüli juhokat adta el a messze földről idesereglett belléreknek. A lakosság szaporodott, tehát amint már említettük, szükség volt újabb erdők kivágására a kaszálók és legelők szaporítása végett. A szaporulat szemléltetésére megemlíteném, hogy 1799-ben az egész Gyimes-völgyének a fellelhető dokumentumok szerint mindössze 550 lakosa volt (ki tudná megmondani, még hányan bujkáltak a patakok fejében?), 1850-ben már ez a szám meghaladta a 2556-ot, 1900-ban 8941 és 1981-ben pedig 14.896 személy lakta a Gyimesvölgyét. Ebből még ha majdnem mindenik családból ingáznak is ipari munkára a közeli városokba, vagy a helyi faipari és bútorgyárban dolgoznak, akkor is a családok 99%-ban az otthonmaradottak állattartással is foglalkoznak. Ha a kalibások száma csökkent is valamelyest, a

A gyimesi csángók élete

kalibázás rendje nem sokat változott az évszázadok, évtizedek során. A nyári szállásra, a kalibához általában május 10. és 20. között költöznek ki, mindenképpen Szent György napja után, de ez az időszak attól is függ, mennyire korán érkezik a tavasz abban az évben. Szeptember végéig tartózkodnak kinn a kalibánál a gazdák. Akinek a kalibája körül saját kaszálós területe is van, tehát a hóharmatos, fagyos őszi napokon is szénával tudja etetni az állatait, azok november közepéig kinn maradnak a kalibánál. Bármilyen meleg, biztonságos szállásaik is vannak, a legenda szerint a farkasok éjjeléig, András napja éjjeléig (nov. 30.) hazaköltöznek a havasról, a kalibától. Ezzel kapcsolatosan egy monda is ismeretes, amelyet a 84 éves Bara Péter a következőképpen mesélt el:

„Apahavasában sok pásztor, kalibás tartózkodott egészen tél elejéig. Hallották, hogy Szent András éjjelén furcsa összejövetelre gyűlnek össze a farkasok, de senki nem sejtette, miről is beszélhetnek ott a vadak. Egy öreg pásztor elhatározta, hogy ő majd kipuhatolja, miről is tárgyalnak a farkasok. Felmászott a környék legnagyobb, legbokrosabb fájára, mert tudta, hogy csakis itt gyülekezhetnek a vadállatok. Eljött az este, s minden felől jöttek a vadak. Utolsónak érkezett lóháton egy szürkeszakállas ember, nem lehet tudni ki is volt ő, ember-e vagy farkas. De rája minden farkas hallgatott, a szava törvény volt. Kezdte szépen kiosztani a farkasoknak, ki melyik gazdánál, nyájnál hány juhot ehet meg. Volt olyan farkas, aki az egyik gazdánál két juhot ehetett meg, mert annak úgy is még elég marad, meg se látszik a hiány, a másiknak csak két juha volt, na, azt is, mind a kettőt meg kell enni, hadd tanulja meg, hogy többet tartson, jusson a farkasoknak is! Mindenkinek jutott gazda, nyáj, már nyalták is a szájukat, csak egy lombos, sánta, öreg farkasra nem osztódott semmi.

– Én hova megyek, mit eszek? – kérdi a lombos, sánta farkas.

– Te megeszed azt, aki a fán van – mutat felfelé a fehérszakállas ember.

Hát az öreg pásztor erőst megijedt a fán, de se szólni, se mozdulni nem mert. Már látta, hogy ez nem tiszta dolog, sze őt senki nem látta s ez még is tudja, hogy ő ott van a fán. Amikor a farkasok szétszéledtek, az öreg se volt rest, le a fáról és ereszd! A többiekhez, akik már a bálmost ették egy nagy üstből. Az öregot nem fogta az evés, elmesélte, mit látott és hallott. A többiek megnyugtatták, hogy ne törődjön semmit, s lefektették középre, hogy biztonságba legyen. Meséltek még, mesélgettek a pislákoló tűz mellett, aztán a szunyákoló lángokkal ők is elszunnyadtak. Álmukat semmi nem zavarta meg, de reggel, nagy csodálkozásukra, csak az öreg pásztor mejjesbundája és ujja volt meg: az öregot bizonyosan megette a lombos, sánta farkas, mert neki volt szánva. Azóta a pásztorok félve gondolnak a farkasok éjjelére, s akármilyen jó idő legyen is, előtte beköltöznek a faluba.”

Eddig a mese. Természetesen ma már nem a mesebeli félelem a beköltözések oka, hanem az időjárás már téliesre vált, és jó felváltani a füstös kalibát a meleg otthonnal.

A kiköltözés

A kiköltözésre lázasan készül a család apraja-nagyja, mindenkinek megvan a maga feladata. Még a mai napig is erre az alkalomra az ingázók, az iparban dolgozók is szabadnapot vesznek. Szekérre pakolják a tejfeldolgozáshoz szükséges eszközöket, edényeket, a mindennapi „máléfőző üstöt”, néhány nélkülözhetetlen háztartási eszközt, ágyneműt, sarjút a kicsi borjaknak és bárányoknak, borjas tehenelemek. Ha nagyon kicsi borjak vannak, azokat is a lajtorjás szekérre rakják, ott azokat a legkisebb gyermekek simogatják, dédelgetik, hiszen ők is utasok a szekéren. Ez nem is történhetne másképp, mert sokszor 7–8 km-t is megtesznek a kalibáig. A kutyát vagy kutyákat a szekér után kötik, a többi állatot, teheneket, tinókat, juhokat, disznókat szabadon, a szekér után hajtják. Néhány tyúk, amelyek a tojásról gondoskodnak a nyár folyamán a kalibánál, szintén a szekérre kerülnek egy nagyobb kosárba.

Ismert dolog, hogy a gyimesiek hiedelemvilága igen-igen gazdag. A kalibázáshoz, főleg a kiköltözéshez is egy sor regula, hiedelem tartozik. Már hazaköltözés után, Szent András éjjelére bekötötték a juhnyíró ollót, hogy ezzel bekössék az elkövetkező nyárra a farkas száját, így állítólag védik az állatokat a vadak pusztításától. Indulás előtt rossz néven veszik, ha asszony, cefre, egyáltalán „fejérmép” jön a házhoz, mert az nem jelent szerencsét. Közvetlenül indulás előtt a házban nem sepergetnek, hogy ne seperjék ki a szerencsét. Ha férfi jön a házhoz, vagy az első, akivel az úton találkoznak az férfi, akkor szerencsés nyaruk lesz. Indulás előtt nagy fakötő láncot tesznek keresztbe a nagykapuba, és azon hajtják át az állatokat, ez is védi azokat vadállatoktól, betegségekétől. Induláskor keresztet vetnek, imádkoznak és a következőket mondják: „Drága jó Istenem, Babba Mária, adjatok szerencsét, őrizetek meg bajtól, szerencsétlenségtől, rossz ember szándékától úgy minket mint a marháinkat”. Még az állattartók régi szokása, hogy Szent Antalhoz imádkoznak az állatok érdekében és kedden böjtölnek, szintén az állatok egészségéért, vadállatok elűzése céljából és azért, hogy a fermekások ne tudják elvenni a tej zsírtját. Nem csoda, ha ennyi hiedelem, imádság, varázslat kapcsolódik az állatokhoz, hiszen az állat volt a fő megélhetési forrás. A csángó mindennapi imáját mindig úgy végezte, hogy: „Istenem, tartsd meg a marháimat”. Az sem meglepő, hogy még a 60-as évek elejéig, ha télen kicsi borjú, bárány született és nagy hideg volt, azt bevitték egy-két hétre a házba, a gyermekek nagy-nagy örömeire, ameddig annyira megerősödött, hogy bírta a hideget is.

A gyimesi csángók élete

A kaliba és környezete

A kalibát szélvédett helyre, vízhez, forráshoz közel építették, sima területre, de ha szükséges volt, beástak a földbe is, hogy a kaliba vízszintesen álljon. A szájhagyomány szerint az első költözködők *szullát*, a juhtartó gazdák *verebeseket* építettek és azokban húzták ki a nyarat. Ezek fakéreggel és ággal bélelt, éppen csak az esőtől védő tákolmányok voltak, általában egy nyáron használták őket. E kezdetleges szálláshelyek nyitottak voltak, benn mohából, bundzsák és ágakból fekvőhelyet csináltak, közvetlenül a bejárat-hoz szabadtüzet raktak minden éjjelre (egy száraz fatömb kitarított egy éjjel), amely a szulla lakóit melegítette, a vadakat pedig távol tartotta az állatoktól. Az állatokat zavarából készült kosárba rekesztették éjjelre. A tehének a közelben lévő nagy fák alá húzódtak eső idején. Szélvihar és más esetekben is megtörtént, ahogyan a 85 éves Tankó Péter-Bitang meséli, hogy „a vöröskakas sokszor rejaült a szullára vagy verebesre”, ami azt jelentette, hogy a pásztorok arra ébredtek, ég a fejük felett a tákolmány.

Ha állandósabb, biztosabb legelőhelyekre tettek szert, amelyeket bérbe váltottak meg a csíki községek közbirtokosságaitól, fejük fölé biztosabb lakot, kalibát építettek. Tudni kell, hogy Gyimes-völgye valamikor mindenestől – kaszáló, erdő, legelő – a csíki községek közbirtokosságainak a tulajdonában voltak, és csak később vellegették meg azokat az ide csángáltak és az egyre szaporodó gyimesiek. A kalibát az 1960-as évekig gömbfából építették, gerezdesen, sem alul, sem felül nem padolták, nem deszkázták, dránicával fedték, elenyészően kevés vasszeget használtak. Ablakot igen ritkán hagytak, az is csak tenyérnyi volt, és ablaküveg helyett a télen levágott dísznő hólyagját, pélicáját használták. Néha a deszkaajtón is volt egy kis ablak, de szinte felesleges volt, mert a kiszáradt deszkák közötti réseken anélkül is ki lehetett kukucskálni. Minden kalibánál szabad tüzelő volt, a füst szabadon távozott a kaliba tetején. Minden kaliba előtt volt egy szabadtéri tüzelő, katlan is, nagy kövekkel körülrakva, egy vas ágassal, forgó akasztóval ellátva, ahová felakasztották a főzőedényeket. Ez főleg a zsendicefőzéshez használt, amelyet az ordafőző üstben „főztek ki” (a felvert tejből kivették a sajtot, a megmaradt savót lassan kavargatva addig főzték, ameddig a tetejére feljött az orda). A XX. század eleji kalibákat sárral kevert trágyával tapasztották, behúzták a boronák közötti réseket. A régi kalibáknak nem volt kamarájuk, a kaliba hátsó felében hosszú deszkapalcok voltak, ahol a sajtokat tartották. Jól szellőzött, mert ezt a részt nem tapasztották. A régi kalibák bútorzata a következőkből állt: egy széles priccáság, ahol három-négy ember is elfért, erre egyesek szénát, mások szalmával megtöltött truzsakot, szalmazsákot, vastag kenderlepedőt, egy kopottabb párnát és csergét tettek. Ha nem hoztak

párnát, összetűrték a kabátjukat, bundájukat, és azt tették a fejük alá. Asztal a régi kalibákban nem volt, az ágyra terítették egy takargatót, arról fogyasztották a mindennapi puliszkájukat és tejtermékeiket.

A kaliba bútorzatához tartozott még két, általuk készített három- vagy négylábú székecske, amelyekre fejskor ültek, napközben benn a kalibában ülőalkalmatosság volt. Két lába a fatörzs két ága, a másikonak lyukat fűrtak és csapvégből lábakat faragtak, azokat helyezték oda. A kalibában volt még egy láda, kuffer, amelyik legtöbbször a gazda katonaládája volt, ebben tartották az élelmet, lisztet, takargatókat és napközben székként használták, ha akadt egy kis idejük a pihenésre. Minden kalibában az ajtóval szembeni egész oldalfalra, az ágy fejéhez két hosszú polcot helyeztek el. Itt sorakoztak, értek a sajtok. Ugyanitt tartották az edényeket az alsó polcon, alatta pedig a sajtkészítéshez szükséges kellékeket: a fejšőstárt (sajtár), szűrőt, krintát, málékeverőt, kávéat, lapítót, savókevergető lapockát, tejverő brigyót, nagy zsendiceszedő fákalánt, ordafőző üstöt, sajtfacsarót, túróverő brájt, ordászacsokót, tejjót kandért, vagy budákát, savóscsebet, tejeles küpüt, sebestejas légét stb. A ruhadarabokat falba vert fászegekre aggatták, a három-négy fakanalat (később fém!) egy borona hasadékjába szűrték, amelyet egy fejszecsapással hasítottak e célra. A szabad tűzhely közelében, felakasztva minden kalibánál ott volt a hiányozhatatlan máléfőző üst, amely több edényt helyettesített és még az 1960-as évek elején is ebben főzték a mindennapi puliszka mellett a bálmost, tejeles pityókalevest, fehérétket, és ebből fogyasztotta az egész család az „tejbepuliszkát”. Szükségük volt egy érc vagy más fém lábasra, amelyben a melegítéseket, toptyitottat, tojásrántót, gombaételeket, tejeles tojásos melegítést készítették. Ugyancsak kivittek a kalibához 3–4 cserép- később mázas pléhtányért is. Egy fiatal, bukros fenyőt levágtak, az ágakat összehajtogatták és guzsba kötötték, ez volt a seprű. A kaliba előtt egy, zavarából készült kerítést tettek, amely nem engedte az állatokat, tehenet, disznót, kutyát, a kalibába betolakodni. Ebben a kerítésben állítottak egy állófogas szerű edényaggatót, amire az edényeket aggatták, miután kimosták és csalánnal kiforrázták fertőtlenítés céljából. Távolabb állítottak egy félméter magas *sótartót*, olyan fából készítették, amelynek az ágai felfelé állottak és így a bogsó, amelyet az állatok minden este megnyaltak, nem esett ki. Ez mindig az állatok rendelkezésére állt. Ugyancsak kinn, a kaliba előtti kerítésben volt egy katlan, szabadtéri tüzelő ordafőzésre, hogy jó időben ne kelljen bent füstölni. Ezt befedték fakéreggel és így még esőben is főzhetek ott.

Azt gondolná az ember, hogy a kalibások étrendje igen-igen egyhangú volt. Íme egy átlag étrend: *reggeli*: zsendice, édestej, tejszín, melegítés, fró, zsendicehab melegen, tojásrántott, tejeles tojásrántotta – mindezek meleg, kemény puliszkával. A felsorolt ételek nagy része tejtermék, ezekből válasz-

A gyimesi csángók élete

tottak és azokat naponta változtatták, kivéve a puliszkát, üstbe-tejet és túrós-málét (túrósbóc). *Délebédre*: általában hideget ettek, a reggel megmaradt hidegmáléval hideg zsendicét, zsendujt, sebestejet, sebeszsendicét, tejfölet, sajtot, ordát, kenyérrrel vaját, szalonnát falatoztak. *Estebéd, vagy vacsora*: ha volt rá idő, tehát nem a nagy dologidőben, azaz kaszáláskor, késő délután, estére főzték a levest. Ez otthon is – télen, ősszel – így volt, mert akkorra gyűlt össze a család. Érdekes módon itt a kaszások a 9 órás reggeli idejét nevezik ebédnek, ebédidőnek. A kalibánál a következő leveseket főzték: télen levágott disznócsülök, füstölt csontot összefőztek pityókával vagy paszullyal. Gyakran előfordult a tejeles pityókaleves és tárkonyos pityókaleves. Ezzel egy ének is közszájon forgott:

„Édes jó Istenem, sugárod meg nekem,
Tárkonyos levesbe kell-e peterzselyem?”

Tavasszal csihánlevest, öntött csihánt is főztek savóba, tejelesen, apró szalonna kockákkal, valamint sóska és borsoslenkő levest. Havonta egyszer-kétszer kijárt a friss húsból készült étel is: bárányt, ritkábban szopó borjat vágtak és vasárnapra, vagy más ünnepnapokra ha összegyűlt a család, csirkepaprikást és más finomabb falatokat fogyasztottak. Ilyenkor főztek bálmost, sütöttek álivánkát. Ezek ünnepi eledelnek számítottak. A bálmos a következőképpen készült:

A máléfőző üstbe friss tejszínt, tejfölet öntenek, azt sózzák, amikor felfőtt és lobog, akkor kukoricalisztet adagolnak a tejfölhöz. Főzik, rotogtatják, majd keményre kavarják, akárcsak a kemény puliszkát. A puliszkától eltérően ezt nem „ütik ki” lapítóra, hanem miután megcukrozzák, kanállal szétosztják tányérokba vagy éppen mint az „üstbetejet” kikanalazzák az üstből. Igen ízletes eledel, ünnepi éték a havason. Ha valaki idegen toppan be a kalibába és a gazda kedveskedni akar, ma is legelőször azt kérdezi, hogy főzhet-e egy bálmost. Nyáron a kalibánál a tejtermékek mellett fontos eledelnek számítanak bizonyos gombafajták. Ilyen gombák fenn a havason kora tavasztól késő őszig bőven találhatóak. Tavasszal a szegfűgomba és faszkgomba (kucsmagomba) terem bőségesen, majd a róka-gomba, galambgomba és riskógomba (fenyőalja) szezonja következik, később a medvegomba, pitric, pöfeteg következik. Ezekből gombapaprikást készítenek és puliszkával fogyasztják. A névnapokra, családi ünnepekre összegyűlt a család apraja-nagyja valamelyikük kalibájánál, és jó idő esetén kinn, a kaliba mellé egy simább helyre, a földre terítették egy hatalmas asztalt. Ilyen alkalomra valamilyen állatot vágtak: bárányt, diszkét, borjút. A csángó nyáron soha disznófélét nem vágott, azt télire növelte. Egy családi megjegyzést így mesél el Tankó Katalin (sz. 1905-ben) adatközlő. „Apámnak Lófűrészben volt a kalibája. Minden esztendőben, június 24-én, összegyűjtötte a nagy családot,

a fia és a leánya családjait és a kaliba elejibe, ahol volt a csorgó is, leterítették négy lepedőt úgy, hogy vagy negyvenen körbe tudtunk ülni. Neki akkor volt a nevenapja, mert Jánosnak hívták, az Isten boldogítsa. Nagy meggyezés volt, aki a családból csak megtudott mozdulni, az mind eljött erre a napra. Apám szigorú ember volt, de ameddig csak visszaemlékszem, ezt a napot mindig megrendezte. Egyszer szinte megjártuk! Amikor az oroszok béjöttek, 44-ben lehetett, Szent Mihálykor lehetett, mert szép ősz volt, apám összegyűjtötte a családot, éppen körülültük az asztalt, ellegettünk, beszélgettünk s egyszer csak egy ágyúgolyó bécsapott tőlünk úgy 100 méterre. Na, volt futás bé az erdőbe! Elrontották a meggyezésünket! Aztán az ötvenes évek után mintha megbomlott volna a világ! Többet soha nem tudtunk ilyen szépen összegyűlni! Apám meghalt, nem volt aki így összehozza a nagy családot. Télen otthon még meggyéztünk, összegyűltünk, de ezeket a szép nyári kalibás ünnepnapokat soha nem tudom elfelejteni!”

Vasárnapokon vagy más ünnepeken a fiatalok *kalibás táncokat* rendeztek, hogy csak úgy zúgott bele Apahavasa, Hosszúvész, Hidegkút, Fekete-erdő, Borosfeje környéke.

A *talpalávalót* ilyenkor alkalmi muzsikások, furulyások, citerások húzták, fújták, akik a fiatalok közül kerültek ki. A tánc híre bitkóról-bitkóra, hegyről-hegyre hamar elterjedt, a fiatalok, pásztorok egymásnak átadták a hírt. A táncot kinn a szabadban egy szebb, simább helyen rendezték, ahol cserkabalát is állítottak: ez a körhinta őse, egy vastag fatuskóra, csutakra ráhelyeztek egy 4-6 m hosszú faragott fát, átfúrták, szeggel a csutakhoz szegeztek, de csak annyira szorították, hogy a fa foroghasson körbe. Két fiatal körbe hajtotta, 4-6 lány ült a forgó fára. A *gyimesi harmincöt féle tánc* alkalom egyike volt ez a kalibás szertánc is, amely az 1960-as évektől, mint annyi más szép hagyomány, kimaradt. Sokkal szegényebbek vagyunk ezek nélkül!

A kalibák, ahogy már említettük, távol épültek a lakott területektől, a patakok fejében vagy a havasokon, hegyeken. Épülhettek a gazda saját legelő és kaszálós területére, vagy a csíki közbirtokosságok legelőre. Az utóbbi esetben árendát fizettek a kalibások a csíkszépvízi, szentmihályi, borzsovai falvak közbirtokosságainak. Ha közbirtokossági területekre épültek a kalibák, akkor egész kolóniákat alakítottak ki, pl. Borospatak fejében pillanatnyilag is (2002) több mint húsz kaliba van. Nagyobb kolóniák még Hosszúvészen, Fekete-erdőn, Csihányos-szádában, Nyillinkban, Hegyész-havasán voltak. A saját területre épült szállások már régebb is szolidabb, rendezettebb építkezések voltak, a kalibákhoz már akkor kamarát, ezenkívül az állatoknak istállót, borjú- és disznópajtát, kutyaólt, tyúkajtát építettek. Aztán az 1970-es évek után már modernebb berendezések is kerülnek a kalibákba, amiről később szólunk. Az ötvenes évekig a tehének a kaliba körül, a fák alatt, szabadon háltak, a borjak borjúpajtában, a disznók pedig disznó-

A gyimesi csángók élete

pajtában. Minden kaliba előtt volt egy fára akasztott valamilyen vastárgy, amelyet ütögettek éjjel, ha valamilyen vadállatot észleltek a kutyák. A szerkeret bukros fák alatt tartották, árnyékban. A juhokat „johokosárba” zárták éjjelre, amelyik kétféleképpen is épülhetett: kétméteres, hegyes, vékony karókat rászégeztek függőlegesen két darab (alul, felül) 4 méteres karóra és ezeket az előre gyártott elemeket egymás hosszába állították, kört formálva belőlük. Annak az egyik részén volt az esztrunga, egy olyan rés, ahol a monyator-gyermek kihajtja a juhokat két-három lyukon, azokat elkapják azok, akik fejik az állatokat. A kaliba tartozéka még a *borjúkert*, egy akkora bekerített legelő, ahol legelni tudnak egy nyáron át a gazda borjai. Ezt hasított zavarából, gyepüből készítik, hogy elválasszák a tehenet a borjától, különben nincs tej. A bejáratoknál *veteketőn* hajtják be az állatokat.

A család tagjai szerre jártak a kalibához a szezonmunkáknak megfelelően. A csecsemők és kisebb gyermekek, 6 éven aluliak csak látogatóba, ünnepnapokon jöttek a kalibához. Velük az anya, esetleg a nagyanya tartózkodott otthon, a faluban. A kiköltözéskor szinte az egész család elment a kalibához, ez különös nap volt, erről nem lehetett lemaradni. Tavasszal főleg a férfiaké volt a kalibázás, mert az asszonyok otthon, a ház körül foglalatoskodtak apró veteményezéssel, csirkekelletéssel, gyomlálással, kapálással, meszeléssel. Ilyenkor készítik elő a férfiak a kalibánál a téli tüzelet, gereblyenyeleket és más szerszámoknak való fákat. Általában mindig kettő van a kalibánál: egy felnőtt és egy fiatal, gyermek vagy nagyobb legény, leány. De ha a fiatal már el tudja egyedül végezni a *bajt*, akkor már egyedül szorul a kalibához. Ez nem valami kellemes a fiataloknak, akik így hosszú időre elszigetelődnek a többi fiattól. Különösen búcsú vagy tánc esetén várják türelmetlenül a felváltást! Erről így beszél egy adatközlő: „Tudtam, hogy vasárnap a barátnőmnek volt az ajándékszedő tánca. Dologidő volt, s én egyedül voltam a kalibánál. Eljött szombaton dél, s én már semmire sem tudtam gondolni, csak arra, hogy Berta holnap hazai lesz s én itt kell üljek. Eléhajtottam a marhákat s el kezdtem fejni, de a könnyeim közbe potyogtak. Egyszer csak valaki leveti a veteketőt, nézem, s hát édesapám jó. Láta, hogy a szemeim ki vannak sírva, megsimogatott s azt mondta:

– Ne búsulj, én fejek tovább, szedjed magadot s menj haza. Még jó bészetédesre haza érsz.

Hát nekem sem kellett egyéb. Egyhamar megváltoztam, más ruhát vettem magamra, s szinte futva mentem haza. Mintha a lábaim nem is érték volna a földet, úgy mentem. Végig énekeltem!” (B.E. sz. 1929) A fiatalok, bizony, ha nem volt több kaliba, alig várták, hogy hazamenjenek, mert nekük társaságra volt szükségük, mióta világ a világ. Bármilyen szép a havas, a pásztorgyermek, de az egyszerű kalibás gyermek élete sem volt irigylésre méltó. Ezt így meséli el T. Péter 1898-ban született adatközlő:

„Amikor már hasznát tudták venni a kalibánál a gyermeknek, akkor bizony egész nyarat ott töltötte a havason. Még nem tudtam fejni de azért felhasználták. Nálunk mindenkinek megvolt a dolga. Reggel, amikor édesapám felkelt, úgy öt órakor, engem is felkötött, hogy segítsek a fejésnél. Fogtam a tehenet, hogy ne mozogjon, kiengedtem szopni a borjúkat, aztán elhajtottam a marhákat úgy egy kilométerre, hogy ne találkozzanak a borjaikkal. Ilyenkor harmátos volt minden, úgy beázott a lábom, hogy estig vizes volt. Ha még esett is az eső, a gúnyám is csupa víz volt. Visszajöttem a kalibához, reggeliztünk, apám ment a kaszálóba, én pedig fát szereztem estére a savófőzéshez, vizet hordtam, sepergettem. Este megkerestem az állatokat és előhajtottam, mire valamelyik felnőtt megérkezett a kalibához. Hát nem volt könnyű dolgunk. A kalibába szabadtüzelő volt és állandóan olyan füst, hogy vágni lehetett. Ott biza egy gagyába, ingbe még egy hónapig is eljártunk. Amikor haza mentem, olyan füstös voltam, hogy anyám, boldoguljon, alig tudott kimozsdatni! Az is megtörtént, hogy savóba mozdítottunk.”

Kaszáláskor a férfiak hónapokig nem jártak a kaliba felé, mert korán reggel lehetett jól kaszálni, ez volt a legfontosabb szezonmunka a nagy dologidőben, ilyenkor gyűjtötték az állatok télirevalóját. Ebben az időszakban az asszonyok hihetetlenül, egészséget ölően sokat dolgoztak és dolgoznak ma is, mert bátran állítom, hogy a száz évre visszamenőleg, napjainkban is alig változtak a csángók munkafeltételei. Éppen csak az állataik létszáma csökkent. Ma is kalibáznak, kézzel kaszálják a gyérfüvű oldalakat, bevontatják az oldalról tehénnel, lóval a boglyákat és kézzel fejk a teheneket. A tejfeldolgozás is ugyanúgy történik, mint száz évvel ezelőtt, a tejtermékek értékesítése is ugyanolyan szervezetlen, alkalmi, mint a kezdetekben.

Annyi bizonyos, hogy a munkaközpontú csángó családokban nem volt könnyű az élet, főleg a nagy dologidőben. Szerencsére nyáron sok vallási ünnep van, amelyeket a hívő csángók még napjainkban is megünnepelnek, megszakítva az emberfeletti munkaritmust. A fiatalok, de nem csak ők, valószínűleg várták ezeket a jeles napokat, már csak azért is, hogy megpihenhessenek, ahogy mondogatták, megszusszanjanak. Íme néhány ilyen jeles nap:

május: Áldozó csütörtök, Pünkösöd, Úrnapja

június: Jézus Szentséges Szíve, Szűz Mária Szeplőtelen Szíve, Páduai Szent Antal, Szent Péter és Pál, Keresztelő Szent János

július: Sárló Boldogasszony, Mária- Magdolna, Illés próféta

augusztus: Urunk színéváltozása, Nagyboldogasszony, Szent István

Ezek közül vannak vallási ünnepek, amelyeket az egyház nem ír elő ünnepnek, de a csángók mégis szigorúan betartanak valamilyen hagyomány nyomán. Pl. Páduai Szent Antalt az állatok védelmezőjének tartják, belefoglalják kötetlen imáikba (Páduai Szent Antal könyörögj a marháink egészségéért), Mária-Magdolna – hagyományos búcsúnap Középkoron, Illés napja –

A gyimesi csángók élete

valamilyen régi szomorú tapasztalat szerint félnek dolgozni ezen a napon, mert sok villámcsapás pont ezen a napon történt. A villámcsapást ma is *ménkőnek* (mennykő), *Istenítéletének* hívják. Pl. „megütte a ménkő” „Belécsapott az Istenítélete”. Az Urunk színeváltozásával is őrziknek egy mondaszerűséget: „Valamikor, réges-régen élt Hidegségen egy kapzsi nagygazda ember. Mindent felölelt volna. Volt egy csomó lekaszált rendje, s eljött Úrszíne-változása. Jó időnek mutatkozott és az ember elindult a családjával ki a kaszálóba. Odaszól a szomszédasszony:

– Te, János, nem kellene ma dolgozzatok, sze Urunk színeváltozása van ma!

– Az Úr mind változtassa a színét, de én ilyen jó időben fel kell takarjam a sok rendet – válaszolta János, s azzal tovább mentek. Hát egyszer, tova két óra felé csak dollani kezdett Bükkhavas feje, s olyan idő kerekedett, hogy amit összetakartak, gyűjtöttek, azt is mind elszórta! Nem lehet az ilyenekkel viccelődni!”

Amint már említettük, ezeket az ünnepnapokat a legjobban a kalibás fiatalok várták két okból is: ezeken a napokon rendeztek kalibás táncokat és erre a napra felváltották őket a szülők. De bizony sokszor hallottuk édesanyánkat könyörögni, bárcsak jönne egy ünnepnap, vagy esős idő, hogy egy kicsit pihenhessenek – mondja Tankó P. 85 éves adatközlő. „De gyermekkoromban nem is láttam kövér csángó asszonyt! Ha fáradtságról panaszkodott anyám, jött a biztató válasz: Hadd el, asszony, most az üdeje, hogy elfáradj, majd a télen megpihensz!” Aztán az asszonyok, bizony télen sem unatkoztak, keveset pihentek: fontak, szöttek, varrtak és várták a tavaszt...

De folytassuk a kalibázás munkarendjének bemutatásával. Kaszálás után egy jó darabig ismét a férfiaké volt a kalibázás, az asszonyok a kender és len szedéssel foglalkoztak a ház körül. A kenderszedés után következett a szárítás, áztatás, ismét szárítás, tilolás, síkítás, léhelés. Aratáskor, sarjúcsináláskor ismét a nők kalibáztak, a férfiak otthon arattak, kaszáltak. Kétségtelen, sokat dolgoztak elődeink, de fiatalok is szebb számmal voltak majdnem minden családban, elvándorlás, ingázás nem volt, tehát a munka is megoszlott.

A mai kalibák mind építkezésben, mind berendezésükben civilizáltabb igényekről tanúskodnak. Az új kalibák faragott boronából készülnek, farkasfogas építéssel, padlóval és padlóssal. Nemcsak tapasztják, hanem – akár csak a házakat – vakolják és meszelik. Nem szabadtüzelő, hanem erckályha, fiókos asztal, két-három otthon kimustrált karosszék, edényagató, s ha az üst ma is elmaradhatatlan kellék, mindenkinek pléh kanala, tányéra, villája van. A fakanalat ma már csak rántás és tejfől kavargatni, hab szedni használják. A régi bojtseprűt a bolti seprű váltotta fel. A kalibák két részből állnak: a tulajdonképpeni kaliba, ahol laknak, főznek, alszanak és a kamara, amelyet nem padolnak sem alul, sem felül, nem tapasztják, árnyékos részre

teszik, s ezért hűvös, szellős, itt tartják a tejtermékeket, sajtot, vaját, ordát, savót és más élelmiszereket is, kenyeret, lisztet. Itt kaptak helyet a tejfeldolgozás eszközei is. A kaliba hűjába teszik a bárány- és más állatbőröket, a száradó eszközöket, gereblyenyelveket és a gyógyburjánokat. Az új kalibának asztalos által készített záros ajtaja és ablakai vannak. Mivel a kalibázó családokból is sokan ingáznak, elmaradhatatlan a csergőóra. Kevés az a kaliba, ahol ma is ne lenne furulya és maguk készített citera. A kalibák környezete is megváltozott: istállók épültek, ahol az állatok védve vannak a vadállatok állandó zaklatásaitól. Biztonságban így sincsenek, mert az elszaporodott medvék néha ide is betörnek. Így az istállók főleg a hidegtől védik az állatokat kora ősszel és késő tavasszal. Valamikor nagy szükség volt a gyermekekre a kalibánál, mert ők pásztorkodtak nappal. Sajnos ezért, az iskolából is sokat hiányoztak, az 1960-as évekig – mint már többször említettük – nagy volt az analfabéták száma Gyimesben. Úgy is mondták itt valamikor, hogy „négy telet jártam iskolába”. Osztályról nem beszéltek, mert mielőtt vége lett volna a tanévnek, sok gyermek már a kalibánál pásztorkodott, játszadozott. Ősszel megkezdődött már az iskola, de sokan a nagyobb gyermekek közül még nem jöttek le a havastól, a kalibától. Ma már nem ez a helyzet. De azért ma is a gyermekek júliusban, augusztusban, főleg ünnepnapokon, összegyűlnek közös játékokra fenn a kalibánál, és ma is olyan játékokat űznek kinn a szabadban, amelyeket a nagyszüleik is játszottak: cserkabaláznak, földlopóznak, csalóka-háborúznak, ostorcsapóznak, kicsiköveznek, seggbáloznak, lábhintáznak.

A sokrétű elfoglaltság, ipari munka, ingázás, egy újabb szokást hozott létre, a szerbefejést. Ez azt jelenti, hogy három-négy család társul egy kalibához, szerre fejik, gondozzák az állatokat, egy hétig a soros család tartózkodik a kalibánál. Az ott töltött idő attól függ, hány fejős tehene van az illetőnek. A tejtermékek, amit ebben az időszakban készítenek, az illető család tulajdonát képezik és a hét, vagy napok leteltével azokat hazaszállítják. Így a többi család ebben az időben nyugodtan dolgozhat otthon a gazdaságában. Ez főleg kaszáláskor bevált módszer.

A társadalmi változások tükröződnek abban a folyamatban is, hogy amilyen mértékben a fiatalok ingázó ipari munkásokká válnak, olyan arányban nő az öregek szerepe a kalibázásban. Sok gazdaságban teljesen ők végzik a kalibázást, így a gyermeknevelés mellett ezzel is nagy szolgálatot tesznek a családnak, a társadalomnak. Az öregek sok mindenben ragaszkodnak a régihez, ők hagyományörzők, a kalibájukat is igyekeznek így berendezni. Láttunk már olyan kalibát, ahová a gazdaasszony felrakta a falra az otthon leszedett falvédőket, amelyekhez még mindig ragaszkodik, még akkor is, ha otthon ezeket a fiatalok megszólják. Talán a fiatalságát juttatja eszébe egy-egy falvédő szövege... Találtam olyan újraépített, új típusú kalibát is,

A gyimesi csángók élete

amelybe elől, ott, ahol jól látszik, beleépítettek a régi kalibából egy boronát, csak azért, mert az „öreg” így akarta! A boronára egy szó és egy évszám volt belevésve: „Épült 1872”. Ez is történelem. Egy népcsoportnak a történelme!

...A kalibázás legszebb, legcsendesebb ideje a *pornyálás* órái. Este, feje után, szürkületig még kihajtják a teheneket, de főleg a juhokat, etetni a kaliba körül. Ilyenkor száz harang, csengettyű kong-cseng az esti csendességben. Imitt-amott kutyaugatás, madárfütty, furulyaszó hallatszik. A kalibából pedig füstoszlopok szállnak felfelé. Majd amikor azt várnók, hogy minden elcsendesedett, egy ideig akkor sem maradunk zene nélkül: a fekvő, kérődző állatok harangja, csengettyűi csendesen, alig hallhatóan belezümmögnek a sötét, mély éjbe...

Így élték a gyimesiek életüket második otthonukban, a kalibánál.

ADATKÖZLŐK:

Tankó Péter (Bitang) 85 éves gazdálkodó

Bara Péter 84 éves gazdálkodó

Tankó Katalin sz. 1905

Blága Erzsébet sz. 1930

Az újabb kalibák berendezéséről, környezetéről a VIII. B. osztályos tanulók gyűjtöttek adatokat, akik a néprajzkör tagjai: Tankó Anna-Mária, Baliga Imre, Tankó Jolán, Ladó Imre, Tankó Edit, Jánó Zsuzsa

KALÁKARENDSZER GYIMESBEN

Gyimes völgyében, ebben a zárt világban, hegyek körítette hegy-völgy országban mindent jobban megőriztek, konzerváltak az emberek. Így még ma is hihetetlenül gazdag a népi kultúra, a népi hiedelemvilág fantáziadús, sok táncalkalom ismeretes, és sok-sok szokás, ami valamikor egész Csíksban dívott, de csak itt maradt életben.

A három községben kb. 15.000 csángómagyar él, akik tudják honnan jöttek és kik ők.

Az egyik máig is fennmaradt szokás – ahogyan két-háromszáz éve mostoha időkben is segítették egymást – a kalákarendszer. Pillantsunk vissza régi és közelmúltba, hogyan kalákáztak a csángók Gyimesben.

A kalákákról általában

„A kaláka a legismertebb társasmunkák egyike, amelynél a közösség tagjai vagy bizonyos csoportjai tagjainak, családjának vagy egy közösségi intézménynek szíveségből vagy kölcsönösségi alapon munkát végeznek, s amelynél a segítők együtt, egyszerre társaságukban s rendszerint szórakozással egybekapcsoltnak dolgoznak.”(1)

Úgy érzem a sok közül ez a meghatározás a legteljesebb, átfogóbb, mert utal arra, kik szervezik a kalákát, kik vesznek azon részt, és utal az ingyen munka jutalmául szervezett befejező részre, a szórakozásra is. Amikor a meghatározás szól a „kalákacsinálókról”, annak lokális jellegét emeli ki: egy szer, egy utca szervezi, de hangsúlyozza vérségi jellegét is, azaz sok esetben a testvérek, az elszármazott családtagok összeegyeznak és kísérik egy sürgős, nehéz munkában az öregedő szülőt vagy rászoruló testvért (pl. kaszálásnál, szénahordásnál stb.). Amikor a vagyoni jellegről beszélünk, akkor arra kell gondolni, hogy általában a szegény kalákázta a gazdagabbat, mert annak van több ingyen munkája. Ezenkívül a szegény sok mindenben rászorulhatott a módosabbra: pénz, fuvar, lovas lakodalomba lovat kölcsönöz a szegényebb legénynek, esetleg a szüreti bál meghívásánál kéri kölcsön valamelyik legény a lovasgazda lovát. Ezek az elsők, akiket kalákára szólít, hív egy gazda. Ekkor az illető minden munkáját félreteszi és kalákába megy.

Azonban már innen is kitűnik, hogy a kalákamunkában érvényesül a kölcsönösség elve. Hisz a szegényebb is igénybe vette a gazdagabb segítséget valamilyenképpen, és ezért érzi lekötelezettnek magát, ezért megy kalákába.

Persze adatközlőink szerint nem mindenkire mentek jószívvel az emberek kalákába.

A gyimesi csángók élete

„Az öreg Gyárfás Kápolnapatakán kaszálókalákát hirdetett. Pereskedő ember volt, nemigen szerették a szomszédai. Frustukkor a felesége kiáltja, hogy: hallá-e, hány kalánt vigyek? Ez azt akarta jelenteni, hogy hányan kaszálnak, mennyi ételt vigyenek. Az öreg mérgesen bekíajtott, hogy aszongya: új vesztég oda bé, s ne hozj egyet se, met csak egyedül vagyok s én bémejek.”(2)

„Ugrán Kicsi Miklós Emre kaszálókalákát hívott. Na ez egy fősvény ember vót, de el kellett menjünk, met lovaik, ökreik vótak s mű es reaszorultunk. Kaszálunk, kaszálunk Ugra odalán s mondja Emre: vágják édes embereim met fő a berbécshús. Amikor úgy két óra után bemejünk, hát ujan káposztás répalapi levest tettek elejünkbe. Emre biztat, hogy: egyék édes embereim met mű úgy szeressük ezt a levest. Akkor én mondom: nálunk es igen a disznyók, s avval otthagytam az ételt. Többet héza se mentem kalákába.”(3)

Tehát a kaláka alkalom volt arra is, hogy a közösség tagjai érzékeltethessék rosszaságukat falustársuk fősvénységéért.

Az önkormányzati „önépítkezés” jó alkalma volt a történelem folyamán a kaláka, ugyanis a hagyományos székely falvakban, de különösen egész napjainkig itt Gyimesben sok kalákamunkával segítettek a lakók a templomot, az iskolát, a szövetkezetet. Itt nemcsak a legrégebb építkezésekre gondolunk amikor pl. Orbán Balázs megdicséri Középlök népét, mert fáradtságot nem ismerve iskolát, papi- és kántorlakot épített, hanem az évente megismétlődő kalákamunkákra is: kaszáló, kapáló kalákákra, fahordó kalákákra, mert így tulajdonképpen nagyon sokszor kalákával tartották fenn és bővítették ezeket az intézményeket. Ez másfajta kaláka, mint az, amit egymás megsegítésére szerveznek s amit illik is visszasegíteni.

Tulajdonképpen a kaláka szó értelme az idők folyamán árnyalódott itt is:

1. Létezik egy kölcsönösségen alapuló közös munka, amelyet visszasegítenek, mert így kérik az íratlan közösségi regulák. Az ilyen jellegű kalákák a modern korban, napjainkban is léteznek, amikor a munkatársak, szomszédok megkalákázzák egymást, szerre veszik és közösen végzik a sürgős munkákat, pl. a kaszálást.

2. Léteznek kalákák, amelyeket rászorultak megsegítésére szervez a közösség, a patak vagy a szer. Gondolunk itt háborús, vagy más özvegyek, szegények, betegek vagy öregek megsegítésére, akiknek nincs gyermekük, hozzátartozójuk és egy ilyen sürgős munka alkalmával összefogva segítenek nekik. Ebben az esetben nem várják el a visszasegítést, mert nincs akitől.

3. A történelem folyamán minden falunak meg voltak a saját kiváltságosai: a földesúr, a pap, a bíró, az erdész, az elnök stb. Valamikor megtiszteltetés volt itt ezek részére kalákázni, persze azzal a hátsó gondolattal, hogy hátha valamikor haszon származhat ebből. Ez a fajta megkalákázás napjainkban is létezik. Pl. a faluról ingázó ipari munkások sokszor a harmadik vagy negyedik faluba mennek megkalákázni a főnököt.

Visszatérve a kaláka eredeti szándékára, ma is kimutatható annak néhány funkciója:

a. Gazdasági funkció

Amikor a munkák a legjobban sűrűsödtek, főleg nyáron vagy ősszel, megtörtént, hogy egymagában nehezen tudott érvényesülni a gazdaember. Nem mindegy, hogy egyedül kaszál-e valaki egy hónapig, azalatt kétszer-háromszor változik az idő, közben romlik a széna vagy pedig egy nap alatt lekaszálják húszan-harmincan a füvet. A húszféle kaláka – amint látni fogjuk – gazdaságilag egy előrelépés volt.

b. A közösségi szellem éltetése

Ez egy másik igen-igen fontos funkció. Az egyén érzi, hogy a bajban nincs egyedül, hogy számíthat az embertársaira. Ez összetartja a kisebb primér közösségeket.

c. Nevelői funkciója is van a kalákának

Munka közben folyik az élc, a móka, szellemes bemondások dicsérik a szorgalmasokat, jó dolgúakat. De a falu szája elmarasztalja a fősvényeket, lustákat, egyszerűen azokat, akik magatartásukkal kilógnak a közösségből. Sőt, büntetik is azokat azzal, hogy nem mennek el az illető kalákájába.

Itt említtem meg, hogy pl. a kaszálókalákában kialakul egy értékrend. Lehetséges, hogy a gazda szóba áll a legjobb kaszással. Ő áll a sor élén, és tőle lemaradni szégyen. A sor végén kölyöklegények, az öregebbek, gyengébbek állnak, akik kevésbé bírják az iramot.

Megtörténik, hogy ha 2-3 virtuskodó jó kaszás kerül össze, akkor versengés alakul ki, „egyik ki akarja vágni a másikat”. Ebből néha harag is származhat.

d. Nem hanyagoltató el a kaláka léleklemelegítő, szórakoztató funkciója sem

Gyimesben a kaláka nemcsak az egymást megsegítésre, hanem a családi „jóézü” mulatságra, szórakozásra is jó alkalom volt. (Használok pedig ezt a kifejezést, hogy jóézü gyimesi jelentésében, mint pl. az ilyen kifejezésekben: jóézü táncol, jóézü beszélget stb.) A kalákamunka lefolyása alatt vicceket mondanak, történeteket, anekdotákat mesélnek, sőt énekelnek is. A kalákák nagy része táncos összejövettel végződik. Gyimesben a kalákátánc előkelő helyet foglal el a táncalkalmak között. Ugyanakkor itt sok ismeretség, barátság, szerelem kötődik.

A táncos kaláka azért fontos táncalkalom, mert évről-évre, évszokról-évszakra, patakról-patakra egybegyűjtötte időnként a táncolni vágyó fiatalokat, sőt az öregebbje is rúghatta ott a port, és közvetve fontos szerepe volt a megismerkedésben, párválasztásban is.

A gyimesi csángók élete

Megemlítjük, hogy az a gazda, akinek 4-5 erős, épkeztláb fia van, „restelli” kalákát csinálni, mert van a családban elég munkaerő.

„A cselédjeim esszegyűlnek s megsegítenek.”(5)

Vannak, akik idegenkednek a kalákáktól: „inkább megfövök a saját zsiromban” – mondják. Persze az olyan kalákákat, mint fahordó, faragó, tapasztókalákák ők se mellőzhették.

A kaláka szó eredete, használata és elterjedése

A kaláka mint munkaforma a segítség és összefogás jelképe. A szó maga eredetileg a szlávból, mégpedig a bolgár „tláka” szóból származik. A magyar szakemberek az idők folyamán nem tudtak egyhangúlag megegyezni abban, hogy a magyar kaláka szó a román „claca” szóból, vagy a szláv „tláka” szóból származik-e.

A kérdésben irányadónak tartjuk Szabó T. Attila tudós professzorunk megállapításait, amelyeket a „Szótörténeti észrevételek a kaláka kölcsönszó életéhez” című tanulmányában ad közre. (6)

Habár dolgozatunk inkább a kalákát mint munkafolyamatot vizsgálja, nem tartjuk érdektelennek felemlíteni néhány adatot a kaláka szó használatáról és elterjedéséről.

Magát a kifejezést még a XIX. században, sőt a XX. század derekáig erdélyi tájszónak tekintették. Erdélynek is főleg a keleti részén volt elterjedve a használata. A legtöbb régi adat a szóról Háromszék, Gyergyó és Csík-ból származik. Szerintünk a kalákamunka legtöbb változatát azonban éppen itt, Gyimesben találtuk a század elejétől egészen az 1970-es évekig, olyannyira, hogy más kifejezésekbe is beépült. Így pl. a mai napig itt, a több mint 20 fajta kaláka mellett létezik pl. „gyóntató kaláka: nagy ünnepek előestéjén a környező plébánosok egy helyre gyűlnek, ahol nagyszámú hívet gyóntatnak, áldoztatnak.” Itt is a tevékenység szerepe ugyanaz mint a többi kalákáknál: felségítik társukat a feltorlódott munkában.

Más kifejezések: „mejek egy kicsit megkalakázom komámot”, azaz megsegíti munkájában.

„Ne mind kalákáztatok!” – gyakran használt kifejezés, jelentése: ne lár-mázzatok, legyetek csendben, a gyermekek lecsendesítésére használják. Onnan származhat, hogy a kaláka második részében a táncos összejövettel lármas szokott lenni.

„Volt ott kaláka” – azaz kalamajka, verekedés.

„Nem tartom a haragot kalákába” – e mondat azt jelenti, hogy ha a család egy tagja haragszik valakire, nem biztos, hogy vele szolidarizál a többi testvér is.

„Kalamajka kaláka” – összevisszaság, zaj.

A szó történetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy már a XVII. században egész Erdély-szerte elterjedt és ismert szó volt. Magát az eljárást, mint társas munkát Magyarország más vidékein is ismerik, de Bácskában „movának”, Nagykunságban pedig „kacétának” hívják, mindkét szó szláv eredetű. (7)

Az 1800-as évek közepétől a szó már élőszóként szerepelt és az irodalmi nyelvbe is behatolt.

Szabó T. Attila 1633-ból származó iratban talál rá a szóra *kláka* formájában. Így mássalhangzó-torlódással 1806-ig használják a szót az iratok vallo-mása szerint, de Háromszéken már 1730-ból egy olyan szöveg ismeretes, amelyben feloldódik a mássalhangzó-torlódás és megjelenik a szó mai formája a kaláka. Sőt mi több, idegenként hangozhatott a szó képzett alakja a klákás, mert egy 1760-i iratban már nem klákás, hanem kalákásként jelenik meg. Aztán több szövegben párhuzamosan is előfordul mindkét forma és 1730-tól már jelzős szó szerkezetként is használják: arató-fonókaláka, fahozó kaláka stb.

A legfrissebb csiki adattal (a kaláka szóval kapcsolatban) Szócs János muzeológus helytörténész szolgál: a kászonjakabfalvi egyházmegye templomtörténetében talált szövegben, amely jelenleg a kászonújfalvi parókián van és 1783-ból való ez áll: „En Kászon-Jakabfalvának bírója a kötelességem szerint a Nemes Megyének proponáltam, parancsoltam, hogy T-dő Plébános Urunknak a szántóföldjeit meg kell szántani Püspök urunk Ó excellenciája parancsolata szerint mivel már az idő rátölt melyre azt felelé az egész falu vagyis megye Mü soha nem szántjuk, mivel nem úgy ígértük, hogy mindenkor szántanók, hanem ígértük ilyen formán, hogy mindenkör segítséggel leszünk kalákában. Nemcsak szántásban, hanem egyéb nemű munkájában mikor fogja magát jelenteni T-dő plébános Urunk.” (8)

Tehát itt is (a XVIII. században) széles körben ismert volt a szó.

Visszatérve a kláka, kaláka formára, az előbbi romános formájú (claca), de érdekes módon a moldvai csángóknál, ahol pedig állandó román hatás alatt változik még a szép tiszta magyar szó is, az egész moldvai csángó nyelvzónában csak két helyen észlelték a romános kláka formát. Pedig létezik magyar példánk is, amikor egy szó úgy maradt meg, a kiejtési nehézség ellenére, hogy mássalhangzó torlódás ment végbe: Tatáros–Tatros folyó, a Tatros völgy – Gyimes.

Értelmileg is van eltérés, jelentéskülönbség a két nyelvben. A román nyelv szómagyarázó szótára a Dicționarul Explicativ al Limbii Române két jelentést tulajdonít a szónak. A második jelentés, tehát nem a főjelentés, valamelyest közel áll a magyar kaláka szó jelentéséhez: „Munca colectivă benevolă prestată de țărani pentru a se ajuta unii pe alții care adesea este însoțită ori urmată de o mică petrecere de glume...”

A gyimesi csángók élete

Azaz: „A kaláka olyan, önkéntességen alapuló munkaforma, amelyet a parasztok (földművesek) végeznek egymás megsegítése céljából és amelyet gyakran kísér mulatozás, viccelődés...”

A román nyelvben a szó fő jelentése egyúttal a társadalmi viszonyokra is utal:

„Claca e forma caracteristică a rentei feudale constind din munca gratuită pe care țaranul era obligat să o presteze în folosul stăpînului moșiei.”

Azaz szabadfordításban: „A kaláka a feudális kori szolgáltatás (járdék) jellegzetes formája, amelyet a zsellér köteles volt végezni a föld urának.”

Itt két szó ragadja meg a figyelmünket: feudális korú és kötelező. Az egyik egy történelmileg meghatározott korhoz kapcsolja a szót, a másik pedig utal annak kötelező jellegére. Innen származik az is, hogy a románban azok a kifejezések, amelyekben a kaláka szó beépítődött pejoratív, rosszalló jelentésűek. Pl. „lucru de clacă” olyan munka, amit nem szívesen végzünk, esetleg ímmel-ámmal végzett munka. Nem kell elfelejtenünk azonban, ha a szó történetét vizsgáljuk, a szövegek árulkodnak arról, hogy nálunk is az idők folyamán szokás volt a falu előljáróinak, a bírónak, földesúrnak, papnak, erdésznek, jegyzőnek megkálákázása, azaz ingyen munkát végeztek a fenti személyeknek. A társadalmi létra felső foka felé volt szokás kálákázni, lefele esetleg valamilyen módon megszolgált a kalákát az illető. A XX. században a székely vidékeken egészen mást jelentett a kaláka: itt napjainkig az összetartás, a segíteni akarás jó példája a kalákamunka, és elsődleges jelentése itt a segítségadás önkéntes alapon.

Annak bizonyítására, hogy a két nyelvben (román–magyar) mennyire mást jelent a szó, álljon itt példának egy másik szövegtől, a Dicționarul limbii române szómagyarázata:

„Claca 1. Corvée, în vechile principate române zile de muncă fără plată pe care era obligat să facă serbul (iobag, clăcaș) stăpînului moșiei pe care locuia.”

Azaz: „Kaláka, robotmunka a régi román fejedelemségekben, fizetetlen munkanapok, amelyet a jobbágyok ledolgoztak annak a földesúrnak, akinek a földjén laktak.” (9)

„Claca 2. Journée de travail gratuite” (francia – ingyenmunka)

Egy másik forrásból azt is megtudjuk, hogy Munténiában a kötelező kalákanapok száma 12, míg ez a szám Moldvában 24 nap évente, amit a jobbágyok kötelező módon akarva-nemakarva ledolgoztak a földesúrnak vagy fejedelemnek. Milyen távol áll ez a jelentés a magyar kaláka szó jelentésétől. A magyarban, főleg századunkban, teljesen más értelme van a szónak. Igaz, amint Szabó T. Attila professzor az említett szótörténeti tanulmányban elemzi a szövegeket a szó legrégebb értelme hasonlított a románban használatos szó értelméhez. Pl. 1764: „Kalákában cselekedtek a Jobbágyok és Sellérek”.

1780: „A Falusi Biró Csorék Vaszinak elkötötte a tehenét, hogy a Falusi Biróért Kalákába nem ment Hosszú Lászlónak.” (földesúr).

1789: „minden Pénteken egy olyan kaláka forma tartassék a mikor minden katona a kinek marhája vagyon tartozzék fájért az Erdőbe küldeni.” (10)

Tehát a két nyelvbeli jelentést ha összevetjük, főleg a XIX. század utáni szövegekben a magyar kaláka szó jelentése a segítségre, kölcsönös megsegítésre vonatkozott, míg a román szó jelentése: kényszermunka; de mindkét népnél a kiváltságosok megengedhették maguknak, hogy kalákát hívjanak, ingyenmunkára kényszerítsék a pórnépet. Ebben az esetben nem a segítőkészség hajtott a részvétre, hanem a parancs, illem, függőségi viszony, esetleg a szükség. A kommunizmus éveiben rengeteg visszaélés történt, sok ilyen ingyen kalákára, munkára hajtották a falusi embert. Habár a falunak épült iskola, szövetkezet, a szervezési mód mégis elidegenítette az embereket ettől a munkaformától, tehernek érezték ezt. Igaz ellenpélda is akad a fentiekre: gyönyörű templomokat, iskolákat is építettek így saját maguknak az emberek.

A jelentésetérést véve figyelembe és azt a tényt, hogy a moldvai csángók is a magyaros formát, a kalákát használják, feltevődik a kérdés, az erdélyiek honnan vették át a szót, a román klákából vagy a bolgár tlákából. Nézzük meg, mit mondanak erről a kutatók:

Gyarmathi Sámuel: „Kaláka, kláka – dolgozó sereg a tláka – illír eredetű (esetleg albán, szláv eredetű).”

Kassai József: A szerb-horvátból származtatja.

Miklósich Ferenc: bolgár-szláv eredetűnek tartja. Ugyanakkor ő a román claca szót a magyar kalákából származtatja. Ez szerintünk nem valós állítás.

Blédy Géza: a szót román eredetűnek tartja.

Hunfalvy Pál: a magyar kalákát a román clacából származtatja.

Szinnyei József: szótárában ezt a szót nem sorolja a magyar nyelv román eredetű szavai közé.

Damián István: szláv eredetűnek véli: tláka-claca. De szerinte a románból vettük át, mert ez a mássalhangzóátalakulás csak a románban honos. (11)

A kaláka szó és ennek származékai, amint már elszorva említettük, az egész Erdély területén, sőt a moldvai csángó nyelvjárásban is előfordul. Így megtaláljuk Gyergyóban, Kézdivásárhelyen, Háromszéken, Ádámoson, Vásárhely környékén, a Szamosok mentén, a Mezőségen, a Maros-mentén, Kisküküllő környékén, tehát az egész belső erdélyi és székely nyelvjárásban fellelhető.

A Magyar Tájszótár (1838) is tájszónak tekinti a kaláka szót. Ez a kölcsönösség alapján épült munkaforma biztos létezett a magyarnyelvűség más tájain is, társasmunka vagy a már említett megnevezések formájában. Visszatérve a Magyar Tájszótárhoz, íme a szómagyarázat: „Kaláka – ebédért vagy

A gyimesi csángók élete

vacsoráért többek által végzendő munka, székely szó. Többeknek össze-
gyűlése kézi munkára.”

Megemlíjtjük, hogy Cuczor Gergely és Fogarasi János 1862–74 között
kiadott *A magyar nyelv szótára* című műve is a kalákát székely tájszónak tartja:
„Így nevezik a székelyek azon munkát, amelyet többen összeállva gyorsabb
munkával, nagyobb erővel végeznek, pl. midőn valakinek búzáját, szénáját
az atyafiak vagy szomszédok vagy jóbarátok közös erővel, néha zeneszó
mellett is betakarítják, miért ebédet vagy vacsorát kapnak s olykor mulat-
sággal is párosítva van. Kalákában szántani, szénát gyűjteni, gabonát
hordani, fenni szoktak.”

Csüry Bálint a Szamos hátáról ad jelentést a kaláka szóról: „Kaláka leg-
inkább vasárnap szokott lenni. Legtöbbször így aratnak. A munka hegedű-
szó mellett folyik. A vendégség vége vidám, zajos.”

Viski Károly: Nagyszalonta környékén hallotta a szót: „Összejövetel
szívésségből végzett munkája.”

Majdnem minden munkát lehet kalákában végezni, amit visszaszolgálnak
szerre az emberek. Azokon a helyeken, ahol előfordul a szó a leggyakrab-
ban a következő kalákafajtákat szervezik: kaszáló, arató, tapasztó, kukorica-
fosztó kaláka.

Eddig a kaláka szó előfordulását, jelentését, származását vizsgáltuk,
főleg szótörténeti szempontból, amit már átfogóan elvégzett Szabó T. Attila
professzor is. (12)

Minket azonban nem annyira a szó, mint ez a szép szokás úgy érdekel,
mint munkafolyamat. Mert hátha valamikor még eljön az az idő, amikor
jobban igényeljük egymás segítségét és egymás szeretetét, mert a szó szoros
értelmében vett igazi kaláka szeretetből született. Az egyik adatközlőnk, az
1901-ben született Ambrus Fülöp Hosszú a következőket mondta a régi
kalákákról: „A legszebb dolog a vót, hogy a legtöbb kalákát a két háborúkor
csinálták, 1917-ben gyermek vótam, a fiatalok a férfiak nagyrészt katoná-
nak vitték, az itthon maradt asszonyok, hogy kaszáltak vóna. Gyermekek,
öregek gyűltek esze, így segítettek egyik a más. Ugyanígy vót ez '44-be
es.” (13)

Szerintem ez a testvéries munkaforma több figyelmet érdemelt volna a
kutatók részéről. Erdélyben, ahol pedig máig él a kalákamunka, két-három
tanulmány jelent meg erről. Így megemlíjtjük a Gazda Klára munkáját
Háromszékről, valamint dr. Kós Károly: Kalákák és egyéb munkaformák a
régii Bodonkúton című tanulmányát, amelyben a Kolozsvártól 20 km-re
fekvő bodonkúti kalákákról értekezik úgy mint munkafolyamatokról.

Gyimes, a kalákák országa

A kaláka mint a meghatározásokból is láttuk „sürgös vagy túl egyhangú munkáknak mások segítségével, közösen végzett formája.” (14)

Gyimesben a szó, a tevékenység elsődleges jelentése és célja a közös munka és segítségadás. Kalákát a leggyakrabban az öregek, operáltak, betegek, özvegyek, munkatársak hívják. Főleg napjainkban az egy helyen dolgozók kalákázzák meg egymást. Máshol is érdeklődtem, de sehol ennyi kaláka nem volt, mint Gyimesben. Szükség is volt itt erre, ebben a hegy-völgy patakországban, ahol a század elején még nagyot kellett kiáltani, hogy a szomszéd meghallja a hívást, szükség volt az egymás megsegítésére. Összeültek, együtt szinte szórakozva, élcelődve dolgoztak, a munka végeztével együtt ettek, táncoltak. „Ha többen vagyunk még a siratás is jobban esik” – tartja a közmondás. Ez a társas összejövetel egy falu, szer, utca, rokonság összetartó kapcsa volt. De a kaláka a jószívűség jele is. Valóban, Orbán Balázs is kiemeli a csángók segítőkészségét: „becsületes, testvéries nép... nyomor és szükségben egymást felsegítő”. (15)

Íme, miért tartottam én Gyimest a kalákák hazájának. Mert jószívűből és készségesen vettek részt a kalákában, s mert közel 20 féle kaláka létezett itt. És mert a modern kor sem seprerte el a kalákákat teljesen. Megjelent itt is az irigység és önzés, de amíg még kalákákat szerveznek az emberek, addig nem beszélünk a primer közösség teljes széteséséről. A falunak még van közösség kovácsoló ereje. A csángók amikor ide, a hatalmas fenyegekkel borított hegyek közé visszahúzódtak, valamitől menekültek. Féltek a katonaságtól, adótól, zsellérségtől. Ebben a vadonban nagyon rászorultak egymásra. Ez a föld terméketlen, itt a megélhetés mindig is nehéz volt. Óriási területeket kaszálnak meg ma is ahhoz, hogy a gyér fűvű oldalakon 3–4 tehénnek „kóstat” vakarjanak össze a hosszú télre. A kaszálást tehát sokszor együtt végezték és együtt végzik sokszor ma is. A csángók csak az Úristenben és egymásban bízhattak. Mert valamikor földjük sem volt és ingüket is eladták, hogy a csiki közbirtokságtól, vagy egyénektől területeket, erdőket váltsanak meg. A kemény harcban a megélhetésért nagyon egymásra szorultak. Ez az egymásrautaltság napjainkig közel hozza egymáshoz az atyafiakat, egy patakiakat, munkatársakat. Sehol a magyarlakta területeken nem ismeretes a kaláka ennyi faja. Amint említettük még az egyház is átvette a megnevezést: Karácsonykor, Újévkor, Húsvétkor kalákába gyóntatnak.

A gyimesi csángók élete

A kalákák fajtái és megszervezésük

Mint már annyiszor említettük, Gyimesben a kaláka az egymás megsegítés és a családi mulatság jó alkalma volt. A kaláka mint társas munka, majd társas szórakozás a gyimesiek életében jelen volt minden évszakban, de főleg akkor, amikor torlódtak a munkák. Itt a kaláka fő funkciója a társas munka, az együttműködés. A többi (tánc, ének, evés, ivás) csak azért van, hogy valamivel meghálálják a munkát, hogy összekössék a hasznost a kellemmel: „Esszegyűltünk fonókalákába Józsi Istánnénak. Mű legények csak tátogtunk, csak lestük mikor ejtik el a leányok az orsót. Aztán tova éjfél felé, ők es megunták a fonást, félre mindent s látott vóna táncolást. Egy citorázott vaj nyirfakéregvel fütyölt. Máskor furulyával. Istenem, milyen élet vót, fiatalok vótunk.” (16)

Úgy érezzük, napjainkban funkcióváltás történt: a munkaerő hiánypótlása kerül előtérbe. „Azért kalákáztam, hogy nekem es jöjjön el Nagyhavasba a kaszálókalákátárs.” (17)

Tehát a kölcsönös kisegítés a bajban, íme ez a funkció lépett előtérbe. A táncos kalákák a 60-as évek végétől kimaradtak. Ugyanúgy kimaradtak a lopókalákák is.

Gyimesben a kalákákat több szempontból csoportosíthatjuk:

1. Munkáskalákák

Ezeket két csoportra oszthatjuk:

a./ A gazdánál elvégzett munkakaláka

b./ Elvitt munka, amit egy bizonyos időszakban elvégeztek, majd hívásra hozták a kész munkát a gazdának, utána ettek, ittak, táncoltak.

2. Lopókalákák

Ezek maguk is lehetnek:

a./ Táncos kalákák

b./ Tánc nélküli munkakalákák

c./ Teletető kalákák

Ha régiség szerint vizsgáljuk a kalákákat, a szájhagyomány a legrégebb kalákának a tapasztó, fahordó, tépő és szénahordó kalákákat tartja. A legintenzívebb, ma is létező kaláka a kaszáló és szénahordó kaláka.

A következőkben a szájhagyomány alapján beszélünk a leggyakoribb kalákafajtákról és azok megszervezéséről:

a) Tapasztókaláka

„Régebb nem úgy vakolták, sikították a házakat, mint ma, hanem sárral tapasztották. Az istállókat pedig ganyéval tapasztották, s az megszáradt. Valamikor az épületek gombolyag fából épültek, a fa nem volt kifaragva s elég nagy lik vót a fák között. Először bédugdosták mohával, szösszel, léc-

darabokkal, vándorszegeket vertek fából, azután tapasztották. Az apa mindegyik fiának házat épített, csak a legkülsőbbnek nem, aki vele maradt. Amikor a ház felépült s befedték, akkor kalákát hívott, a szomszéd vaj rokon fiúkat, leányokat megszólította ilyenformán: Az András házat csütörtökön tapasztjuk, s azok eljöttek. Ha sár vót az úton azt szették lapáttal essze, szekerre tették, vitték a ház mellé. Ott még vigyítették s a lábikkal gyúrták. Ha nem vót rég eső, akkor a port szették essze, azt öntötték, gyúrták, tapották. A sárba pejvát, szénakorpát tettek, a legényekből, leányokból egy-két mezflábos lábbal gyúrta a sárt és a pejvát. Mások kézzel tapasztották, sikították s haladt a munka. Közbe tréfálkoztak, énekeltek, viccelődtek. Egyet-egyét jól békentek sárral, így egyhamar eltött a nap. Este vót jó ellátás, s utána az új házba tánc. A gazda elvágott egy herbécset vaj egy diszkét, pityókástokányt készítettek egy nagy szapuló üstbe, met ilyenkor biza 25–30-an es ettek, s még többen es. Attak egy-két pohár pálinkát. A zenészt a gazda fogadta. Ezt a kalákát nem szokták az előző táncba kihirdetni. A meghívást a kalákába az új ember vagy a család valamelyik tagja végezte. Ha a táncba újan jött, aki nem dolgozott, az pénzzel fizetett.” (18)

Utána itt tüzeltek, hogy száradjon ki a ház. Tulajdonképpen a táncot is azért szervezték ide, hogy meleg legyen, száradjon ki. Olyan pára volt, hogy alig látták egymást.

„A házakat kívül-belül úgy vakolták, tapasztották, majd világoskékre meszelték a fehérmépek. Egész az 50-es évekig még sok ilyen világoskék, apró, zsindeles ház vót itt Gyimesben. Régebb nem lécezték, nem nádazták, ezért hogy megálljon a sár faszegeket vertek a falba.” (19)

Ezt a kalákát nyáron vagy ősszel szervezték, de mindenesetre olyankor történt – főleg a külső tapasztás – hogy az még a hidegek előtt kiszáradhasson. Bent tüzeltek, ameddig kiszáradtak a falak. Még a múlt század végén is szabadtüzelő kemencék voltak.

b) A ganyézókaláka, egy táncos, munkás kaláka

A gazda megfogad egy szegényebb asszonyt, aki végigjárja a szer, patak állattartóit, ahol trágya is van, és meghívja a kalákába ilyenformán: „Bitang András Péter ganyézó kalákát csinál a paphelyi szántófölggyire. Csütörtök este pedig lesz a kalákatánc a Pálgyurka Józsi vénházában. Szüvesen elvárják.”

Ugyanakkor egy előző esti táncban kihirdetik: „Aki jövő csütörtök este táncot akar keresni, Bitang András Péternek lesz ganyézókalákája a pap helyire, s a táncot megkapja a Pálgyurka Józsi vénházában. Mindenkit szüvesen elvárunk.” Ezt egy megbízott legény hirdeti ki a táncban. A hét folyamán, aki akar, egy-két szán trágyát visz a megjelölt helyre. Ganyézókalákát télen szoktak szervezni, mert szánnal a nehezebben megközelíthető helyre is el lehetett vinni a trágyát. A legtöbbször az „csinál” kalákát, akinek pillanat-

A gyimesi csángók élete

nyílag kevesebb marhája van, esetleg „elhulltak” az állatok, vagy földet vett, épített és eladta az állatokat. Az öregebbek is szoktak ilyen kalákákat szervezni. Olyan helyeket trágyázhatnak így, amelyekre nehéz eljuttatni a trágyát és egy fogat nem volna erre képes. Tehát itt is segít a kaláka. A tánc estéjén félrehívják azokat, akik trágyát vittek, megkínálják egy-két pohár pálinkával, pánkóval, álivánkával vagy egy jó szelet kenyérral. Ennyi az ellátás. Ez igen-igen fontos táncalkalom volt. A kalákatáncot kedd és csütörtök estére szervezik, soha nem szombat vagy vasárnap estére. Általában a gazda másodrendű zenészeket fogadott, ritkábban a Pulikákat, Halmágyiékat. Ebbe a táncba az is eljöhett aki nem vitt ganyét, de az pénzzel fizetett. A gazda ebből fizette ki a zenészt. Megtörtént, hogy a leány helyett az apja vagy a szeretője vitt trágyát. Ezek a táncok a környezet vigadalmai, szórakozási lehetőségei voltak, ahová gyermektől öregasszonyig mindenki eljöhett. Ez az a táncalkalom, amelyre a legtöbben eljöttek és el is jöttek, nyitott volt, más szerekből, patakokból is jöttek a legények, leányok. A megszokott táncrendet húzták: lassú magyaros, sebes magyaros, németes, csoszogtatós, kettős, aprók, hosszúhavasi stb. (20)

Tehát ez a táncos kaláka nemcsak a rokonság összejövele, társas munkája volt, hanem az egész környéké. A '70-es évekig létezett, a kaláka ma is használatos, de tánc nélkül. Ilyenkor a gazda összeszólítja a szomszédokat, akiknek járómarhájuk van és egymást kalákába megsegfítik, majd kaláka után étellel, pálinkával kínálja meg a gazdasszony a kalákásokat.

c) Fonókaláka

Gyimesben a len- és kendertermesztés, feldolgozás, egészen a 60-as évekig virágzott. Két fajta kendert – a virágos és magos kender – dolgoztak fel, majd minden gazdasszonynak saját áztató tála volt, len- és kenderfeldolgozó eszközeit hozományként hozta magával minden fiatal. Nem hiányzott egy háztól sem a tiló, sikító, léhel, gereben, orsó, guzsaly, tekerőlevel, csörlőkerek, csó, osztováta, moszor, matolla stb. Akinek sok lánya volt több lent és kendert termelt, mert lassan évről-évre készítette elő a kelengye egy-egy darabját, ami bizony nem volt olyan csekély. Íme például egy 1921-es staféring jegyzéke, hogy lássuk a tárgyakon kívül milyen kender, len és gyapjúból készült dolgok szerepeltek: cserge 4 db, ágytakaró 3 db, ágylepedő 8 db, pokróc 7 db, zeke 5 db, ünneplőing 10 db, ingaj 5 db, karinca 10 db, bernyóc 10 db, öv 6db, viselő kendering 15 db, ingaj 15 db, férfiing 3db, abrosz 10 db, kendező 10 db, két ablakra függöny, rudilepedő 5db stb.

Akinek 3–4 leánya volt, bizony nem volt könnyű összeállítani ezt a staféringot. Ezért volt szükség a kenderfeldolgozásban is a kalákamunkára.

A család nőtagjai ősszel elvégezték a tilolást, léhelést, de ha sokat termeltek, a fonásra már nem futotta az erejükből. A „kicsi bubás” asszonyok

vagy betegek szintén nem voltak képesek megfogni az egész fonót. Ilyen esetben a gazdasszony megfogadott egy szegényasszonyt, aki egy nagy átalvetőbe belerakta a guzsalynyi kendert, lent és a szerbe, szomszédságba elhordozta s a következőket mondta: „Kalákát osztok”. Megmondta kié a kaláka, s mikor lesz a visszahozás. Amikor visszahozták, egy-egy pohár pálinkával megtisztelték a kalákásokat, adtak egy szelet házikenyeret vagy pánkót. A fonalat duvaszkába hozták vissza. Voltak akik nem vették el a fonókalákát. Akik nem fontak, azok pénzzel fizettek amikor este egy nagyobb elhagyott házba tartották a kalákatáncot. A fonókalákát nem szokták kikiáltani előző táncokban.

A fonókaláka egy másik fajtája hasonlít a rendes fonóhoz. A kalákások üres guzsalyakkal érkeznek a gazdasszonyhoz, aki a kalákát szervezi és nála helyben fonják meg a kendert. Ekkor is egy asszony pénzért, „köccségért” meghívja a szomszéd, szer, patak leányait, de fiatalasszonyait is kedd vagy csütörtök estére fonókalákába. Ezt késő őszi vagy téli estékre szervezik, amikor már hat óra után, a sötét beálltával fonni kezdenek. Egykét duvaszkát fonnak, közben énekelnek, játszadoznak. Megtörténik, hogy hívatlan, de a legények is lassan ideszivárognak, éppen úgy, mint a fonókba és lesik ki ejti el az orsót, amit csak csókért adnak vissza. Ezenkívül itt is rengeteg játékot játszanak, mint: sűrülj kicsi szék, szenezés, kútbaesés, tojásdugás, sorozás, keccsüzés stb. Úgy egy-két óráig éjfél után fonnak, majd megkínálják őket galuskás káposztával, pánkóval. A legények nem esznek, s ha nem mennek el megtörténik, hogy a végén táncolnak is. (21)

Amikor úgy osztják a kalákát akkor azok az asszonyok is szoktak kalákát venni akiknek legényei vannak, helyettük fon az anyjuk, a duvaszkákat a kalákába a legények viszik vissza, s így ők nem fizetnek.

„Egy szegény asszony elvitt minden házhoz egy guzsaly szöszt, lent, kendert, tuggya akkor erőst sokat természetettek, abból ötöztünk, arra feküdtünk. S aztán megegyeztek, amikor este tánc vót, hazavitték készen duvaszkába. Amikor a fiatalok táncoltak, addig az idősebb asszonyok ott helybe fel es motollálták, feldarabolták s kész vót. E nem vót csúf esszejövétel. Ha nem vót mozsika, vót citora, furulya, nyirfakéreg, vaj énekelünk. Be jó es vót! Én es sokszor mozsikáltam.” (22)

d) A kaszálókaláka

Napjainkig élő társas munkaforma. Nem táncos kaláka. Általában vasárnap reggelre szervezik és délután 2-3 óráig kaszálnak a kaszások. Már említettük, hogy óriási oldalakat, területeket kell megkaszálni ahhoz, hogy a gyér fűből tehenenként 4-5 terü szénát össze tudjon gyűjteni a gazda. Már pedig nem ritka a 4-5 tehén, az már 20-25 terü széna, azaz 30-35 tonna. Tehát szükség van a segítségre, a kalákára. Az is megtörténik, hogy a gazda

A gyimesi csángók élete

beteg, gyengélkedik, öreg, nincsenek fiai, akik kisegítenék a bajból. De főleg a háborúk idején sok özvegyasszony így kaszáltatott. A nagy iparosítás éveiben, a hatvanas évek végétől sok családból a férfi beingázott városi munkára a nyugdíj reményében. Tehát a nyarat nem kaszálhatta át, mint régen. Ezért szüksége volt kalákamunkára.

A kaszálókát mindig vasárnap reggelre szervezték. Valaki a családból meghívta kalákára a szomszédokat, fiatalokat, felnőtteket, aki képes volt húzni a kaszát. Reggel 4 óra körül gyülekeztek a gazdánál, aki később érkezett, az egyenesen a kaszálóba ment. Az összegyűlteket a háziasszony pálinkával, pánkóval, palacsintával kínálta meg, majd elindultak az oldalra kaszálni. Akihez szívesen mentek, megtörtént, hogy 30–40 kaszás is összegyűlt. Itt folyt a virtuskodás: ki a legjobb kaszás, „ki kit tud kivágni”. Persze, amint már előbb is említettük, a legtöbbször a gazda is furfanghoz folyamodott, volt neki egy kaszás ismerőse, akivel összebeszél, s aki példájával valósággal maga után húzta a többieket is, mert szégyen volt lemaradni.

Kilenc óra körül vitték a kaszásoknak a frustukot, vagy ahogy itt mondják a kicsi ebédet. Ha későn érkezett ez, a kaszások viccelődtek a gazdával kérdezve: „Vajon mi baj lehet odabé, met ne a nap hogy feljött.” Ilyenkor adhattak hideg ételt is: kenyeret, szalonnát, sajtot, 1–2 pohár pálinkát. Délután 2–3 órakor, amikor bementek a házhoz, várta őket az igazi ebéd, a magyarmálé, esetleg tokány, amire egy diszkrét áldozott fel a gazda. Esznek-isznak, megtörténi, hogy a végén énekelnek is. Ez ma is működő munkaszervezési forma, de ma már a legtöbbször rokonok s még gyakrabban munkatársak kalakázzák meg egymást visszasegítés alapján, mert mindenki kötelességének érzi a visszasegítést. Tehát ez viszontmunkává alakul át. Ezenkívül még megkalakáznak persze a közvetlen visszasegítés igénye nélkül olyan „fejesekeket” a faluból vagy munkahelyről, akiktől még valamit remélhetnek. Ilyenek: az erdész, elnök, csoportvezető stb.

e) Boronahozó kaláka

Napjainkig élő társas munkaforma. A gazda, ha épít, saját kaszálós területén vagy erdejében kivág 100–150 boronát, mert itt fenyőboronából építkeztek. Azt megnyesi, előkészíti az elszállításra. Egy bizonyos napra a gazda megszólítja az ökrös, lovas szomszédait, komáit, rokonait, jóembereit, 10–15 szekereset vagy szánast, attól függ, milyen helyen vannak a boronák, szekérral vagy szánalal közelíthető-e meg a helység. Reggel 4 óra körül indulnak az erdőre és öreg estére térnek haza. A gazda magával visz pálinkát és hideg ételt, szalonnát, kenyeret, sajtot, és ott kint reggeliznek rakodás után. Jó hogy ilyen sokan mennek, mert itt egy-két ember elakadna, nem könnyű ez a munka, sokat kínlódnak, húzatnak, a szekerek, szánok feldőlnek néha. Otthon a háziasszony közben elkészíti valamelyik jó szomszédasszonyával

az ételt: magyarmalé (rakott puliszka), galuska (töltelékes káposzta) vagy ha többen vannak, akkor egy bárányt vagy diszkét vágnak és abból tokány készül. Ez nem táncos kaláka: esznek, isznak, elbeszélgetnek, közben a gazda ellátja az igavonó állatokat is, majd estefelé a kalákások hazamennek. Adott esetben a gazda segítségére számíthatnak a kalákások, mert a megkalakázás szerre jár.

f) Építő kaláka

Amikor az építkezési anyag az udvaron volt, a század elején, ahogyan az adatközlők visszaemlékeznek, a boronából készült épületeket is kalákaival építették. Esetleg egy-két mester volt, aki szakszerűen irányította a munkát. Megtörtént, hogy a nagyobb ház vagy csűr hetekig épült: ilyen esetben a gazda minden napra megszólította 4–5 jóemberét a szomszédok, rokonok, komák közül. Azokat reggel, délben és este ellátta főtt étellel és itallal de pénzért csak a mesternek fizetett, akivel vagy napszámra, vagy felvállalásra egyezett. Ma már vége a kaláka-rendszernek, az építkezésekben is építőcsoportok léteznek, öt-hat taggal. Igaz az is, hogy a sürgős és nem szakmunkára ma is hívnak kalákásokat. Gondolunk itt a cserépadogatásra, a környezet rendbetételére, befon- és malterkeverésre. Itt is, mint bármelyik kalákánál, a háziak adott esetben visszakalakázták a segítséget.

g) Szénahordó kaláka

A hegyi kaszálók, a külső birtok sokszor 10–15 km távolságra vannak a lakásoktól. Ha nagyobb területről van szó, ott nyári szállást építenek és vagy rakásba, vagy szénatartóba rakják, tárolják a szénát, mert a nagy dologidőben, ahogyan a nyári kaszálási időt nevezik, nincs idő azonnyomban hazavinni a szénát. Az is megesik, hogy olyan nehéz helyen van a birtok, hogy csak csúsztatóval, esetleg télen szánnal lehet behozni onnan a kóstit. Amikor a sok munka egy kicsit alábbhagy, késő ősszel vagy télen, a gazda megszólítja az ökrös, lovas komáit, szomszédait, és kora reggel otthon valamit falnak, majd együtt indulnak lajtorjás szekérral vagy szánnal a szénatároló vagy rakás felé. Télen a gazda előzőleg előkészíti az utat, havat hány, ha hófúvás van, hogy hamarabb menjen a munka. Szükség van a kalákára, mert bizony a nehéz úton sokszor kínlódnak, eldől a szekér, szán, azt fogni kell, mert e hegyi utakon, dűlős, meredek oldalakon ereszkednek lefelé. Hiába kötnek kereket, hogy ne üzzön nagyon a szekér, még utána kell kötni egy ágas-bogos fenyőt, hogy az is fékezzen. A nehezebb helyeken szerre ereszkednek be, a többi fogat áll, az emberek kétfelőlről tartják a szekeret vagy szánt. Délután három-négy óra körül érkeznek haza, holtfáradtan. A fogatok beállnak az udvarra, itt nagy tágas udvarok vannak, és addig nem rakják le a szénát, amíg nem esznek. Otthon az asszonyoknak is

A gyimesi csángók élete

kerül segítsége a főzésnél, tálalásnál. Magyarmálét, galuskás káposztát készítenek, esetleg majorságot vágnak. Esznek, isznak, s mint ahogyan történni szokott, amikor több ember található egy helyen, adomáznak, viccelődnek. Majd felrakják a szénát a hijúba, s ha ott már nincs hely, akkor kinn rakásba rakják. A rakás vagy kazal felrakása nem is olyan könnyű munka, nem mindenki tud szép, mutatós, ugyanakkor a szélnek, esőnek ellenálló kazlat rakni. A gazda még megkínálja a kalákásait egy-két pohár pálinkával, majd ilyenformán köszöni meg: „Isten fizesse a kalákát, a Jó Isten tartsa meg marhástól, ha élünk s a Babba Mária megsegít mű es visszasegíjtük”

h) Szapuló kaláka

A tél közepe után, amikor befejezték a fonást, a fejrénépek megcsölik, megtekerik tekerő levéllel a rengeteg fonalat, majd darabokra osztják. Így nevezik, hogy „darab”, amely tulajdonképpen zseréb. A darabokat, hogy kihéredjenek, szapuló kádba rakták, alul egy csap volt, ahol időnként kifolyt a lúgos víz, mert két-három napig forró, lúgos vízzel állandóan öntözték a darabokat. Ezt nevezték szapuló-főzésnek. (23) A harmadik napon a háziasszony összehívta a pataki, szeri szomszédasszonyait, leányait, a szapuló kádból kiszedték a forró darabokat és a patakhöz vonultak, mindenkinek volt saját mosószejkje és sulyka, amellyel kisulykolták a darabokat. Ez a legtöbbször nagy hidegben, a tél közepe után történt. Egy leányka mindig hordta a melegvizet, amelyben a kezüket mártogatták ha megfázott. Mint minden társas munkában itt is végés-végig folyt a tréfa, a viccelődés, élcelődés. Ezek a kalákák egyúttal szórakozások is voltak, ahol úgy istenigazából kibeszélgették, kikacagták magukat. Így maradtak erősek ezek a kis közösségek: együtt dolgoztak, ha kellett segítettek egymáson, együtt énekeltek, pletykáltak, kacagtak. Ha arra járt egy legény, vagy egy fiatalember valószínűleg letámadták a fejrénépek, kérték, hogy húzza le a gagyáját, vesse le az inget, hisz most van alkalom, hogy kimossák azt. A nagy, mély téli csendben messze elhallatszik a sulykok csattogása. Aztán minden elhalkul, elhallgat, az asszonyok, leányok kitergetik a darabokat, az rögvést csonttá fagy és így hagyják három-négy napig. Külön erre előkészített hosszú sima rúdra teregetik a darabokat. Munka végeztével a háziasszony édes pálinkával, galuskás káposztával vagy rakott puliszkával látja el a kalákásait, majd pánkóval vagy álivánkával is megkínálja őket. Ide férfiember nem jött, esetleg a házigazda fontoskodott a fejrénépek körül, hátha őt is megkínálják édes pálinkával. Ezek a kalákák a 60-as évekig tartottak, addig mindenki termelt lent, kendert, abból készült a lepedő, ing, gagyva, párnahuzat, zsák, zacskó, így önellátóan öltözködtek. Persze ide számítjuk a gyapjából készült dolgokat is. Egy asszonyt, de az egész családot arról is megítték, hogy hány kender és len darabja volt kiterítve szapulás után, és azok milyenek voltak,

hogyan sikerült a szapulófőzés. Ahhoz, hogy megérthessük, mit jelentett a kender- és lentermesztés, mit készítettek abból, tekintsünk át néhány perneforum vagy hozománylevelet. Szemünkbe ötlük, hogy a század eleji lajstromokban szereplő dolgok nagy része házilag készült, a ruhadarabokat lenből, kenderből és gyapjúból. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy egy ilyen lajstrom hány ruhadarabot sorol fel, megértjük, hogy bizony volt dolguk a csángó fehérnepeknek, főleg azokban a családokban, ahol három-négy férjhezadó lány várt a szerencséjére. Tehát szükség volt az egymást segítő kalákamunkára. A fonást, szapulást mindig vidám hangulatban végezték, énekeltek, élcelődtek, játszadoztak. Így könnyebb volt az unalmas munka is. A kender és len nyersanyagon kívül a gyapjat is felhasználták. Még a század elején sem volt olyan valamirevaló gazda, akinek legalább ötven darab juha ne lett volna. De akadtak gazdák, akik mindig csak a százon felüli számú állatot vitték a vásárra. Nos, a gyapjűfeldolgozás is, éppen mint a len-, vagy kenderfeldolgozás igényelte a kalákamunkát, beleértve a szapuló főzést is. Az ilyen nagy szapulófőzés alkalmával mosták ki kalákába a nagyobb gyapjűdolgokat: szőnyegeket, falvédőket, posztókabátokat, szvettereket, csángós harisnyát, szőteseket stb. De adósok vagyunk felsorolni egynéhány dolgot, amit a férjhezmenő leány magával vitt perneként az új szállására, ami ékes bizonyítéka, hogy azt egyedül, vagy az édesanyjával nehéz lett volna előállítani, szükség volt a kalákamunkára.

Perneforumlevél 1916-ból:

„3 drb új cserge, 5 drb. festékes, 2 drb pokroc, 4 drb tarisznya, 2 drb átalvető, 10 sing fehérposztó, 2 drb innapló zeke, két pár csórika, 15 drb len és kender ing, 6 drb rudi lepedő, 8 drb len és kender lepedő, 20 drb kendező, len és kenderből, 4 drb abrosz, 10 drb kenderzsák, 7 drb párna, párna-héj, 7 drb ünneplő párna héjastól, 30 sing vászon, 5 sing kerkhímes; 12 drb karinca, 13 drb takargató, 14 drb. karinca, 8 drb falvédő, 3 drb truzsak /szalmazsák/ 4 drb zeke, 8 drb takargató”

Ezek a hozománylevelek arról is árulkodnak, hogy mikor kerültek bolti dolgok a leány hozományába. Így 1953-ban többek között már megjelenik a bugyigó, kosztüm, kombiné stb. A hetvenes évektől megjelentek a mosógépek, és Gyimesben ma már senki nem termel lent, kenderet tehát kimaradtak a fonó és szapuló kalákák is.

Más fontosabb kalákák:

i) Takarókaláka

Óriási, kopár, hegyi kaszálókról gyűjtik állataiknak a szénát. Nagy területeket meg kellett kaszálniuk és a száraz szénát össze kellett „takarni”. Ez inkább a fehérnepek dolga volt és nem húzhatták az időt, mert gyakoriak a záporok és az elrontja a szénát. Ezért az asszonyok gyakrabban takarókalá-

A gyimesi csángók élete

kákat rendeztek. Nyolcan-tizen kivonultak a kaszálóra és haladt a munka. Ez a kalákaformá ma is működik. A munkát visszasegítik egymásnak.

j) Pityókaültető, kapáló és pityókaásó kaláka

Gyimesben a fő élelmiszer a krumpli. Ma kizárólag csak ezt termelik. Valamikor árpát, zabot is termesztettek, valamint rozst is. De ezek nem mindig adtak megfelelő termést, ezért kimaradt a termesztésük, pékkenyeret vásárolnak. Igaz, régen is a téli kukoricát Moldvából, a búzát és rozst Csíkből szereztek be. Általában a szomszédok összegyűlnek a fenti munkákra, egy családnál végeznek ilyen munkát, szerre. Mára már kimaradtak ezek a kalákaformák, mert megjelentek a traktorok, és állati vontatású eszközöket is használnak. De a pityókaszedő vagy ásókaláka ma is divatos. Ezeket nem nevezik kaláának, talán azért, mert nincs olyan nagy felhajtás, mint az előbb említett munkafarmáknál: kevesebben kalákáznak. De ezeket is a kalákák módjára szervezik, csoportosan dolgoznak és visszasegítik a kalákát. Igaz, s ez is a csángók segíteni akarásáról árulkodik, hogy pityóka-ásáskor a földnélküliek szívesen dolgoznak, és naponta kapnak egy nagyobb zsák krumplit a munkáért. Ha sikerül tíz-tizenöt napot dolgozni, összeszedik a télirevaló krumplit. Az ötvenes évekig létezett arató és cséplő kaláka is. Nosztalgiával gondolnak vissza a pöfögő cséplőgépre, a szerűkre. Ezek voltak az első gépek, amelyeket a csángók itt láttak és valamikor csodaszamba mentek, éppen úgy, mint a múlt század végén megjelent gőzmozdonyok, amelyeket az ördög cimborájának gondoltak. A cséplőgépek előtt mindenki a saját csűrében kézi cséppel csépelte ki a kevés gabonáját

k) A juhnyíró kalákák

„Olyan gazdák voltak itt a 20-as, 30-as években, hogy a kovásznaiak, csíkiak ha jó johot akartak venni, ősszel ide jöttek. Bizony csak a százon felüli johokat adták el, amikor meghaladta a szám a százat. A százat senki nem kezdte meg. Most tíz gazdának sincs ennyi joha. Nem érdemes tartani.” (24) Normális dolog, hogy ennyi juhót egy-két ember nem volt képes hamar megnyírni. Ezért megszólította a ház asszonya a szomszéd, rokon fehérnépeket és így hamarabb ment a munka. Közben, vagy a végén pálnikával, álinkával, kóttos palacsintával kínálhatta a kalákásokat.

A lopókalákák

Az önzetlen segítségadás megnyilvánulása a sokfajta lopókaláka. Ezeket olyan emberek szervezték, akiknek nem volt saját birtokuk és valamiért kalákamunkát sem végeztek. De valamilyenképpen hasznára voltak ők is a közösségnek. Így például a híres zenészdinasztia tagjai, a Pulikák, Halmá-

gyiak, Cándrák, Zerkulák minden ősszel pityókalopó kalákát „csináltak”, nem kapáltak, nem dolgoztak durvább munkát, mert féltették a kezük érzékenységét. De jól megélték a zenélésből. Ilyen kalákákat szervezett a jegyző, a csendőr, az erdész, a tanító. Az öregebb adatközlők szerint azért hívhatták ezeket „lopókalákáknak”, mert valamikor a fiatalok a szülők tudta nélkül vettek el ilyen termékeket, s az volt a fizetség a táncban. A következő lopókalákákat ismerték:

a.) Pityókalopó-kaláka

Késő ősszel, pityókaásás után szervezték. Ezt egy előbbi táncban kihirdették, s a fiatalok között szájról-szájra terjedt a hír: „Aki kedden este táncot akar keresni, Pulika Mihályka pityókalopó kalákát csinál a Mánya Anti vén házában. Mindenkit szívesen várnak.” A zenészek saját maguk állták a zenét. Este hét óra után érkezett a fiatalság. Kis zacskóba, vagy csángós tarisznyában hozták a pityókát, öt-hat kilónyt és beletöltötték az ajtónál egy zsákba. A zenésznek volt egy megbízottja, aki gyűjtötte a krumplit. „Volt aki egy félvékát, ahol legény-leány volt, onnan egy egész zsákkal is hozhattak. Arra azután egyet táncoltunk. Akinek nem volt felesleges pityókája otthon, az pénzzel fizetett. Megtörtént, hogy a leányt a szereteje váltotta be, ő vitte helyette a pityókát.” (25)

„Nem csak a mozsikások csináltak pityókalopó kalákát, hanem a szegényebb özvegyasszonyok is vagy olyanok, akiknek nyáron a nagyüdő leiszapolta, elprédálta a termést” (26)

„’65-’70 után nem igen csinálunk ilyen kaláka táncot, ma nem es igen igénylik a fiatalok a mű zenénket”(27)

„Biza ezek szép dolgok voltak, Itt kevés más szórakozási lehetőség volt, csak a tánc. Ide gyűltünk össze: előbb dolgoztunk, azután táncoltunk. A fiatal elig várta, hogy esszegyülhessen. Most ilyenek nemigen vannak.” (28)

Láttuk, hogy minden kaláka után megkínálták a kalákásokat valamivel: egy-két pohár pálinka, palacsinta, álivánka stb. A zenészek nem, vagy csak nagyon ritkán kínáldotak, ők a kellemes, jó zenéjükkel fizettek. Tánc közben is egy megbízott leállította a zenét és megköszönte a kalákások szívességét. Ha mások „csináltak” ilyen kalákát, azok a zenészt pénzért fogadták, a kalákásokat pedig megtisztelték.

b) Szöszlopó vagy kenderlopó kaláka

Láttuk, hogy mi minden készült lenből és kenderből. Akinek nem temt kenderere, vagy a „nagyüdő” elverte, tönkretette azt, valahonnan be kellett szereznie, mert itt falun, mindenki használta a lenből és kenderből készült dolgokat. Ha a tanító, kántor, mozsikás más helyről is származott, használt kendezőt, takargatót, szalvétát, lepedőt, tehát szüksége volt ilyen dolgokra.

A gyimesi csángók élete

Ez is táncos kaláka volt és ugyan úgy kikiáltották egy előző táncban, mint a pityókalozó kalákát. Ezeket a táncokat úgy hívták, hogy kaláka-táncok. Kedd vagy csütörtök estére rendezték ezeket a kaláka-táncokat, főleg a leányok és fiatal asszonyok hozták a guzsalynyi szöszöt, kendert vagy lent, de a legények is kértek az édesanyjuktól és ezzel váltották be magukat a táncba. Ma a kendertermelés megszűnésével ezek a kalákatáncok is kimaradtak.

c) Ismeretes volt a gyapjúlopó kaláka is

Ugyanúgy szervezték mint az előzőt, de mivel a gyapjú drágább volt, ezért csak két maréknyit vittek, az-az egy fél guzsalynyit.

d) Sajtlopó kaláka

Ezt is a zenészek és más rászorult emberek rendezték. Rendezésmódja hasonlított a többi kalákához. Szent Mihály napja után, amikor a gazdák hazaköltöztek a kalibától, a nyári szálásoktól, a zenész megbízott egy parapács asszonyt, aki jól ismerte a gazdákat, házról-házra járt és sajtot gyűjtött. Ez minden háznál volt, és egy kilónyit adtak a gyűjtőnek. Így a zenésznek, vagy más rászorultnak összegyűlt a télirevaló túrója, 25–30 kiló „kőccség”. Valamikor a század elején nem gyűjtötték, hanem a fiatalok magukkal vitték a sajtot, és egy radinás kosárba rakták a tánc bejáratánál. Ez a fajta kaláka is kimaradt. De kimaradt már a boronalopó kaláka is, amely valamikor segítette az új házasokat, akiknek nem volt erdejük és építeni akartak valamilyen házat.

A dolgos kalákák, amelyekről az előbbieken szoltunk, az egyéneket segítettek. De léteztek olyan közös munkák is, amelyek az egész faluközösség javát szolgálták. Ezeket is kalákamunkának nevezték, de ezeken egy nagyobb csoport vett részt. Itt is hagyománya volt az önépítkező székely közösségek összefogásának, hogy önerőből valamit építsenek közösségüknek. Már előbb említettük, milyen szépen beszél Orbán Balázs a középlokiakról, akik összefogással iskolákat, papilakot építettek. Erre később is több példa adódott és a népi demokrácia még emberarcú korszakában, amikor az emberek még hittek a nagy jelszavakban és kultúrházakat, szövetkezeteket, iskolákat építettek közös összefogással. Igaz, ezek olyan „hamar-munkák” voltak, a minőségről lehetett volna vitatkozni. Ezenkívül mindig propaganda célt szolgáltak. Így pl. a borospataki iskolát az újságok szerint átadták rendeltetésének és a valóságban be sem volt földve. De a lényeg az volt, hogy az emberek lelkesen részt vettek ezekben a munkálatokban, mert a közösségnek épültek. Aztán később, amikor a proletárdiktatúra kimutatta az igazi foga fehérjét és az embereket a csendőrök hajtották közmunkára, akkor már elveszítették ezek a munkák a népcsoport összefogó szerepüket, kényszerré váltak. Tehát a szocializmus éveiben ezek az önépítkezési

munkaformák átalakultak erőltetett társadalmi munkává, és az emberek már kényszerként fogták fel azokat. De a mai napig is, ha közösségeink intézményei kalákamunkát hirdetnek, jó szívvvel mennek az emberek dolgozni. Így napjainkban a templom, iskola hirdet ilyen munkákat. Ezek a munkák még ebben az önző, állandó versengő életvitelben is összekovácsolják a primer közösségeket. Ugyanakkor szorosabbra fűződik a kapcsolat a falu intézményei és lakói között. És hogy itt és most utánozhassák a századok folyamán kialakult jó hagyományokat, egy-egy közösség a jól végzett munka után pl. szülői bált rendez, amelynek ugyanaz a célja, mint a hajdani kaláka táncoknak. Kár lenne hagyni, hogy ezek a primér közösségek szétessenek. Ezt nemcsak a falu, hanem a község, sőt az egész magyarságunk megérezne!

Még kell szólnunk egy másik kalákáról is, amelyet csak itt szerveztek: a telető vagy teletető kalákákról. Már láttuk, hogy itt az ötvenes évek előtt alig akadt gazda, akinek ne lett volna 20–25 juha, de nem volt ritka a 100 juhos gazda sem. Már Orbán Balázs ittjártakor, a múlt század hatvanas éveinek a végén írta: „...a bércekről nagy nyájaknak kolompzenéje hangzik le ...a gyimesi juhok igen híresek, elannyira, hogy mindig drágábban kelnek el a csíki juhoknál, nem is kell azt vásárra hajtani, elkel a háztól is, mert tavasszal messze földről idejönnek a juhosgazdák, hogy egészséges, ép és gyapjas juhokkal lássák magukat”. (29) Ez így igaz, mert a legöregebbek visszaemlékezései szerint, amelyek a szájhagyományokra épülnek, itt először a juhtenyésztés virágzott, majd később tértek rá a nagy állattartásra. Transzhumáns, költözködő pásztorkodást folytattak, ősszel a seregekkel (nyájak) – néha nagy hidegben – még Moldvába is leereszkedtek. A XIX. századtól főleg a nagyállattartásra tértek rá, tehenet, ökröt, később lovat tartottak, de ezzel párhuzamosan egy gazdaságból sem hiányzott a juh. Itt az állatnak kultusza van és volt főleg az erőltetett iparosításig, mert belőlük élt a csángó paraszt: dédelgeti, simogatja, magázza, igéztől, megrontástól óvja azt és mindennapi imájába belefoglalja: „Istenem, Babba Máriám tartsd meg a marhámat”. Még az ötvenes években is télen, hidegben az újszülött bárányt és borjat bevitték a lakóházba, amíg megerősödött, így óvták a hidegtől, a gyermekek örömeire. Ők ebben az állatszeretben nőttek fel. De nézzük, kik szorultak a teletető kalákára:

„Megtörtént, hogy valakinek belécsapott az Istenítélete (villám) a csűribe és elégett a szénája, akkor ki kell ossza teletetni kalákába a juhait. A jó komák, szomszédok 2–3 johot elhajtottak, kiteletették és tavasszal visszahajtották. A gazda esszehitta a fejezfarsangon vaj később a kalákásokat. Rendes eszem-izsomot tartottak, ide csak azok jöttek, akik teletettek. Sokszor még mozsika es volt. Egész reggelig mulattak, ettek galuskáskáposztát, húst süttek, estére laskalevest, álivánkát. De a gazdának megérte.” (30)

A gyimesi csángók élete

Telettető kalákába kiosztották a juhaikat az erdészek, előljárók és azok is, akik valamilyen okból nem tudtak szénát csinálni (betegség, katonaság). Ez nagy segítség volt, mert ősszel nem lehetett eladni a juhokat, kora tavasszal jöttek idegenből a felvásárlók.

Majdnem minden munkát lehetett kalákába végezni, csak jóakarattal kellett és segítőkészséggel. És ott, ahol ennyi fajta kaláka létezett, ott nem hiányzott a segítőkészség. A legrégebbi időktől a mai napokig minden közös munkának úgy mondják, hogy felsegítenek, megkalákázzák az arra rászorulókat. Azt, aki radinát, keresztelő mulatságot rendezett, felsegítették liszttel. Zsírral, tojással, tyúkkal és munkával. De hetekig kalákáznak, segítenek annak, aki lakodalmra készül, vagy temet. Sőt, amint már említettük, ismert itt a gyóntatókaláka megnevezés is a nagy évközi ünnepek előtt.

A kalákák időben

Legrégibb kalákák a tapasztó, építő, kaszáló és szénahordó kalákák voltak. Napjainkig élnek még a kaszáló, szénahordó, fahozó, ganyéző és telettető kalákák. A kaláka táncok, mint más táncalkalmak a '60-as évek végétől lassan kimaradtak. A kaszáló kaláka is átalakult a munkatársak közös megsegítésévé, tehát az egy helyen dolgozó munkatársak összegyűlnek szombat vagy vasárnap reggel és szerre kísérik egymást a kaláka regulája szerint. Itt ez annál is fontosabb, mert a munkások nagy százaléka, ha dolgozott is a környéki városok valamelyik ipari vállalatánál, vagy a helyi fafeldolgozó üzemben, azért otthon a felesége gazdálkodott, állatokat tartott, tehát szükség volt a termés begyűjtésére. Az építő kalákát is ma fizetett munkacsoportok végzik, a sürgős munkáknál, mint cseréprakás, fedés, malterkeverés, lécezés, hív a házigazda két-három kalákást. Telettető, ganyéző (trágya-kihordó) és fahordó kalákát is szerveznek hébe-hóba a gazdák. De az igazi, táncos kalákák kimaradtak, mert már nem zenélnek, csak külföldön és külföldieknek a híres Pulika, Halmágyi és Zerkula zenészdinasztia tagjai. Legutoljára Halmágyi Mihály zenész próbált egy pityókalapó kalákát szervezni 1991-ben, de hiába várták este a pityókával érkező fiatalokat, senki nem jött a kihirdetett táncba és ezzel egy korszak véget ért... Tehát változott, leszűkült a kalákázás. De úgy gondoljuk, ez az elidegenedés, elzárkózás a saját várunkba, a XX. század végének velejárója. Vigasztal viszont az, hogy még nem halt ki teljesen a kalákázási kedv. Az emberek készek egymásnak kezet nyújtani. S ez azt jelenti, hogy a primer közösségek még nem hulltak teljesen szét. Mert nemcsak kapni kellemes, hanem adni is jó. Jólleső érzés, ha embertársunkat kíségtjük a bajban, munkában. Ezt a célt szolgálták valamikor a jó hangulatú kalákák.

Jegyzetek az adatközlőkről és a könyvészeti anyagról:

- 1.) Magyar Néprajzi Lexikon. 1979-es kiadás. II. kötet 713. oldal.
- 2.) Ambrus Fülöp sz. 1908. adatközlő
- 3.) Tankó Péter-Andrásé sz. 1898 – adatközlő
- 4–5.) Tankó János Bitang sz. 1895. – adatközlő
- 6.) Szótörténeti észrevételek a „kaláka” kölcsönszó életéhez (in) Szabó T. Attila: A szó és az ember
- 7–8.) Magyar Néprajzi Lexikon
- 9.) Dictionarul Limbii Romane
- 10–11–12.) Szabó T. Attila – Szótörténeti észrevételek a kaláka kölcsönszó életéhez
- 13.) Ambrus Fülöp-Hosszú sz. 1908 adatközlő
- 14.) Dr. Kós Károly: Kalákák és egyéb munkaformák... In: Népelet és néphagyomány, 81. old.
- 15.) Orbán Balázs: A székelyföld leírása
- 16.) Ambrus Fülöp – adatközlő
- 17.) Tankó Árpád – adatközlő
- 18.) Ambrus Fülöp – adatközlő
- 19–20–21.) Tankó Gyula Táncalkalmak Gyimesben, Szapulórakás...
- 22.) Ambrus Fülöp
- 23.) Tankó Istvánné sz. Gábor Erzsébet sz. 1920 adatközlő
- 24.) Halmágyi Mihály sz. 1923 zenész adatközlő
- 25.) Tankó István sz. 1916 adatközlő
- 26.) Tankó Károly sz. 1930 adatközlő
- 27.) Halmágyi Mihály – adatközlő
- 28.) Ambrus Fülöp – adatközlő
- 29.) Orbán Balázs: A székelyföld leírása. II. kötet 478. oldal
- 30.) Tankó József-Jáni – adatközlő
- 31.) Imreh István – Pataki József: Kászoni Krónika. 331. old.

ÚJ HAGYOMÁNYOK SZÜLETNEK...

1. A szüreti bál
2. Házassági évfordulók
3. A sószentelés
4. Kocsiszentelés
5. Halottak napja és más születő hagyományok

Gyimes nem tartozik az ezeréves települések közé, hiszen csak a XVII. század vége felé kezdtek ideszivárogni a telepések, akik valahonnan Csíkból, Moldvából „idecsángáltak”, és a Tatros mellékére három települést hoztak létre a XIX. század végéig. Tehát a gyimesi társadalom nem régi, nincsenek itt ásatásokra váró tárgyak. De ez egy hagyományörző vidék, mint bármelyik elszigetelt, zárt világ. Hagyományos, népi kultúrájuk sokrétű, mert sok irányból jöttek, magukkal hozva egy alapkultúrát, és itt először a gazdag szokásvilágukra, tánc és népdalkultúrájukra gondolok. Másképp hogyan lettek volna képesek megőrizni mintegy harmincféle táncfajta egészen napjainkig?

De mi is az a hagyomány? Életmód, szokás és hiedelemvilág, az, ahogyan a gyimesi öreg csángó nagy dologidőben esti és reggeli mosakodás közben imádkozik, mert így látta az apjától és máskor nincs is ideje. Még ma is, Szentiván éjjelén a gazdaasszony keresztet karcol az istálló ajtajára, mert így látta a nagyanyjától. És Szent András éjjelére bekötik az ollót, ezzel bekötve a farkas száját, és így az nem tud kárt tenni az állatokban. Ezeket a szokásokat a nemzedékek tovább adják és nyelvünk mellett a hagyományokban él tovább a nemzet. Jó vagy sem, tetszik vagy nem, ezeket így kell csinálni, mert ellenkező esetben megszól a „falú szája”. Itt van példának a halotti tor. Hagyományos módon még a legszegényebb ember is többszáz lejt költ erre, még akkor is, ha kölcsön kéri a pénzt. „Mit szólt volna a falu, ha nem csináltam volna tort, csak úgy eldugtam volna az öregget, mint egy állatot?” (Tankó Péter Bitang sz. 1898)

„Ingem osztán ne dugjatok csak úgy el, mint egy marhát! Csináljatok tort, de ott ne johóhúst adjatok, mert mindenki nem szereti! Én se. Vágjatok le egy tinót, itt elég van, úgyes velik dolgoztam világeletemben!” (Tankó Péter Bitang). Olyan mély gyökeret ver a hagyomány, hogy azt bátran hagyatékká, testamentummá lépteti elő a halni készülő öregember. Így ez már szinte törvény. Olyan dolog, amit illik betartani és amit mi akkor, 1986-ban nem tarthattunk be, mert egy tinó levágása börtönnel járt, még akkor is, ha apád emlékére áldoztad azt fel. Szerencsére, hogy a halott, legyen az király vagy kocsis, olyan kibékült, nyugodt arccal fekszik a ravatalon, mintha megváltotta volna a világot. Az emberek görcsösen ragaszkodnak a hagyomá-

nyokhoz, a hiedelmek még akkor is élnek, amikor már nem feltételeznénk azt. Így például ma is sokan hiszik azt, hogy varázslattal, „fermekálással” el lehet venni valaki tehéntejének a zsírfját.

Hogy mennyire ragaszkodnak az emberek a hagyományaikhoz, arra jó példa a koporsótétel. A halottat a gyász másodnapján koporsóba szentelte a pap és a résztvevőket, a hozzátartozók megkínálták álivánkával, később egy nagy szelet házikenyérrrel vagy köttes palacsintával és egy pohár pálinkával. Orbán Balázs véleménye szerint ez hasonlított az Úrvacsorára, mert valamikor, a szájhagyomány szerint, ilyenkor körbeülték a halottat, ha jó idő volt, kint a szabadban a földre leterítettek 10–15 méteres végvászmat, amelyek összetekerve a ládában várták a férjhez menő leány kistaférungoztatását. Arra rakták a falnivalót és mellé kuporodtak. Már akkor is a torra ideiglenes hosszú asztalokat állítottak, kecskékre raktak két szál széles, 4–5 méteres deszkát, a jó gazda csüre oldalára aggatta a kecskéket, és azokat lakodalom, radina vagy halál alkalmával használták. Később a koporsótételi szertartások annyira változtak, hogy a század elejétől a kapuban álltak a „fennjárók” egy rádinás kosár kenyérrrel, két tálcán pálinkáspoharakkal és töltögettek, megkínálták a távozókat. A hetvenes évektől a plébánosok itt is ki akarták iktatni a temetkezési szokások közül a koporsótételt, csakhogy évszázados szokást nehéz dolog egyből kiiktatni egy közösség életéből még akkor is, ha itt igen erős az egyház szava! Óriási ellenállásba ütközött az egyház szándéka. Mindenki úgy érvelt, hogy miért éppen ő kezdené egy 2–300 éves hagyomány megszüntetését? Aztán harag, nem harag, a pap nem ment a koporsótételre, s így a 80-as évek elejére kimaradt ez a hagyomány. Jó példa arra, hogy mennyire görcsösen ragaszkodnak az emberek bizonyos hagyományaikhoz, a kántori búcsúztatók elhagyása is. A halottbúcsúztatót a kántor állította össze: a családtól elkért egy névsort, amelyben leírták a családtagok, testvérek, sógorok, komák stb. nevét. A kántor a búcsúztató szövegét az alkalomnak megfelelően kiválasztotta a halotti búcsúztatók közül, amelyeket a múlt században és századunk elején kötetekben adtak ki. Ilyen kötet volt pl. A Római Katolikus Halotti Búcsúztatók – írta Ujházy Miklós endrődi kántor, az Egyházi Hatóság engedélyével 1904-ben. Említettük, hogy a kántor kiválasztotta az adott halálesetnek megfelelő búcsúztatót, és behelyettesítette kisebb-nagyobb változtatásokkal a helyi adatokat. Íme, milyen fejezeti voltak egy ilyen búcsúztató gyűjteménynek:

- Gyermekek felett
- Ifjak és hajadonok felett
- Árvák felett
- Fiatal férjek és nők felett, és akik még árvát hagynak
- Idősebbek felett
- Különleges esetek (hirtelen halál, vízbefúlás, gyilkosság stb.)

A gyimesi csángók élete

Amikor a gyászoló meghallja a saját nevét a kántori búcsúztatóban, meghatódik, hangosan elsírja magát. A búcsúztatás megállapított sorrendben történt, mindenkire sor került. A szövegek sokszor hatásvadász fordulatokkal vannak teleshöve, de itt nem ez a fontos.

A '70-es években a papok elkezdték a harcot a búcsúztatás ellen. Hogy miért? Talán mert ezzel igen-igen elnyúlt a szertartás és talán mert a tömeg a temetés fontos, igen fontos momentumának tartotta azt. Először kihirdették a templomban, hogy ezután nincs helye a búcsúztatónak a temetési ceremóniában. A válasz rettenetes zúgolódás volt és értetlenség, mert úgy érezték, hogy ismét le kell mondaniuk egy sokszáz éves, lélekhez szóló hagyományukról. És a kérdés az volt ismét, hogy ki kezdje el, ki mond le a halotti búcsúztatóról? És mint sok más ilyen alkalomkor, most is felvetődött a kérdés: miért éppen én kezdeném? Aztán lassan-lassan, a 90-es évek elejére kimaradt a halotti búcsúztatás is. Ha egy hagyomány megszületése nem jár fájdalommal, persze, kivéve, ha azt úgy erőszakolják egy közösségre, az elhalás a legtöbbször fájdalmas, szomorú, mint minden elmúlás!

Megfigyelhető, hogy azok a hagyományok mennek könnyebben feledésbe, amelyeket egy új szokás helyettesít. A hatvanas évek elejéig nem létezett táncalkalom Gyimesben, ahol a táncrendben, a multság vége felé ne szerepelt volna egy jellegzetes, helyi népi táncsorozat, az aprók és a legényesek. A közel 30 féle táncot tartalmazó táncrendbe ezek szigorúan beilleszkedtek. Akkor még nem kellett ezeket színpadra vinni, hiszen táncról-táncra eljárták azokat és majdnem mindenki ismerte, táncolta őket. Még a gyermekek is, hiszen a 60-as évekig nekik, éppen ebből a célból, külön táncalkalomaik voltak: serketánc, gyermek-lakodalom, gyermekbál stb. De ezeket a táncokat gyakorolni kellett, nem voltak egy cseppet sem könnyű táncok. Ezért a könnyebb diszkó-táncok térhódításával a fiatalok átpártoltak ahhoz a mozgási formához, amely nem követel sok ismeretet csak ritmusérzéklet. A helyi népi táncokat ma már csak akkor ismerik a fiatalok, ha valaki betanítja nekik azokat. És csak színpadon járják, mutogatóba. De továbbvive a gondolatot, egy közösség át sem vesz minden szokást, még akkor sem, ha körülötte a rokon népcsoportok üzik azt: Így például a locsolásnak (húsvéti öntözés) nem volt hagyománya, soha nem vert itt gyökeret. Ellenben a „bötlehemezés” szokását napjainkig megőrizték. A gyimesiek életvitelében sok változás észlelhető, de a kalibázás, a tejfeldolgozás, a szénacsinálás, a kalákázás szokása napjainkig él. Örökölték azt a hagyományt is, hogy a „bitangos” leány nem lehet fehér, „rakott hazai”. Vagy ha a próbaházasság-számba menő „guzsalyaskodást” vizsgáljuk, száz évre visszamenőleg nem észlelünk nagy különbséget, változást a mai napig. Napjainkban is a párválasztásnál a leány kezdeményez, mert a guzsalyasba hívás ma is a leányt illeti meg, és a komoly kapcsolatban a fiú évekig a leánnyal alszik, ezt hív-

ják guzsalyaskodásnak. Sok mindent megőrzött ez a közösség, mert földrajzi helyzeténél fogva is egy elszigetelt, elcsángált népcsoport volt. Végeredményben egész életünk a hagyományok rendszerére épül: ahogyan viselkedünk, beszélünk, mulatunk, temetünk, dolgozunk, amiben hiszünk, azt mind-mind úgy örököltük. Az emberek szövegeket, dallamokat, rituálét, életmódot, tapasztalatokat adnak át. De a hagyomány nosztalgizálás is: olyan dolgok, amelyekhez emlékek kötnek és ezektől fájdalmas érzés megválni.

Az ember beleszületik a hagyományokba, a fafa a hagyományok bölcsője. A természeti, elzártan élő népek pedig hagyományörzőek. Nagy szükségünk is van ezekre a hagyományokra, nemcsak azért, mert azok egy népcsoportot rögzítenek a többi népcsoportok tengerében, de biztonságérzetet is adnak az identitástudatunk bizonyítására. Mert a határszéleken bizony keverednek a kultúrák. A gyimesi csángó bizonyos okokból kieresztett inget vett magára, hogy valakit valamiért megtévesszen. Vagy egyszerűen azért, mert moldvai magyar-csángó feleséget hozott és az szegény csak ilyen ruhát volt képes szőni-fonni, mert ő sok száz éve egy mindig szorító román környezetben élt. Csakhogy a hímezett ingek, katrincák már itt magyaros színezetet kaptak. És igaznak bizonyult az a mondás is, hogy az embert nem csak a ruha teszi. Mert ha ruhát, puliszkát, tejfeldolgozó eszközöket, azok megnevezéseit kölcsönözték is, mondáink ma is Szent Istvánról mesélnek, szerintünk Szent László itt járt, s lova patkója ma is látszik egy kevés vízü kútban. És még tévedésből sem mesélnek, énekelnek Mihai Viteazulról. De az identitástudat megtartásán kívül a hagyományok egyúttal lélekfürdők is, amelyeknek legfontosabb szerepük egy népcsoport, a család, rokonság összetartása. Hányszor lehet hallani: „csak akkor gyűlünk össze, amikor temetünk, keresztelünk, lakodalmazunk, vagy a temetőben találkozunk apánk, anyánk sírjánál, halottak napján”. Tehát énekelni vagy sírni gyűlnek össze, mert a primer közösségek felbomlóban vannak. És ez már a szétbomlás jele! Ezt a folyamatot mi csak fékezni tudjuk, de véglegesen megállítani nem.

Sok szokásnak, hagyománynak egyetemes jellege van. Változatok vannak, de a lényeg ugyanaz. Gondoljunk csak a betlehemezésre vagy a farsangi szokásokra, amelyekből egy jó adagot a németektől vettünk át. Vagy a gyimesi tojásírásnál használt mintákat megtaláljuk a bukovinai székelyeknél, de itt, közelebb, Csíkságban már nem! Pedig a bukovinai székelyek innen mentek el, és nem is olyan régen! Úgy látszik, ők a moldovaiaktól vették át jó néhány mintát.

A modern életvitel, a rohanás a rituális hagyományok legnagyobb ellensége. Mert napjainkban nincsen pl. olyan párválasztási jóslás, amit még az '50-es években nagyban úztek a gyimesi cefrék, leányok: most már nem gyűlnek össze újév előestéjén, hogy karót, kössenek bekötött szemmel és reggel minden leány izgatottan válogatta a maga karóját, amely megjósolta,

A gyimesi csángók élete

milyen lesz a jövődöbeli: magas, törpe, gazdag, szegény. Ezen aztán jól mulattak, de ami ennél is fontosabb, együtt voltak. Hány ilyen, és ennél fontosabb, érdekesebb hagyomány kimaradt! Ezek közül csak egyet említenék: kimaradtak a gyermekek serketáncai, gyermeklakodalmai, és ennek egyenes következménye, hogy ma már senki nem ismeri az iskolások közül a gyimesi néptáncokat, amíg nem kerül egy lelkes tanerő, aki betanítja azokat! Tehát odajutottunk, hogy ma már be kell tanítani azt, ami valamikor mindenki vérében benne volt. Az előbbiekből kitűnik, hogy egyes hagyományok könnyebben kopnak, lassan kimaradnak, míg mások tovább élnek, funkciót változtatnak, gazdagodnak. Sőt, új hagyományok is születnek. Azt gondolom, sőt, bizonyos vagyok benne, hogy az emberek megsínylik a csendes, táncos élet hiányát, és az elidegenedés, elzárkózás jelei mutatkoznak itthon is, kis környezetünkben. Nem a nosztalgia mondatja velem, de nagyon tudtak az emberek egymásnak örülni a hagyományaik gyakorlása közben. Gondoljunk csak a minden évben megrendezett kosarabálokra, amelyre az egész szer, patak, falu készül. Vagy minden esztendő Húsvét első napjára, amikor a fiatalok nem szerveztek táncot, hanem otthon összegyűltek egy nagyobb udvarra, ahol csűr is volt, és a nagy csűrajtóban „hintót” kötöttek és szerre hintáztak, míg a többiek az udvaron írott tojással, mások szőrlabdával cikkeztek, játszadoztak, énekeltek. Vidámságuktól hangosak voltak a völgyek, patakok. A nagy ünnepek előestéin lestük az utat, a hegyoldalakat, hadd lám, érkeznek-e most is, mint minden esztendőben a nagyszülők, nagybácsik a hagyományos családi összejövetelre, a meggyezésre, amire a fogadó család legalább egy hétig készült. Itt ritkán énekeltek, csak illogattak, ettek és rengeteget meséltek. A gyermekek szájáttva hallgatták a háborús történeteket, a lüdercekről, késértetekről, rézfaszú bagolyról szóló történeteket. Orális továbbadása volt ez a folklórkincsnek, szokásoknak. És ugyanígy történt a fonókban, kalákákban is. Reggel felé egy-egy öreges, reszkető hang, talán a család legöregebb tagjáé, belekezdett egy csendes keservesbe, vagy Galíciáról énekelt, ahol 120 ezer magyar esett el és „eltemette gyászos Galícia.” De ott hallottunk Doberdóról, a Donkanyarról és arról, hogy a „gyimesi hegyek kőből vannak rakva” és, hogy „sok jó édesanya sírva jár alatta.” Semmilyen nemzedék gyermeke, sem mi, sem az előttünk járók nem értettük, miért is keseredtek el így reggelre az öregek. De sok mindent átvettünk, eltanultunk tőlük. És ma már mi is értjük, hogy bizony, 60 után, 70 felé az ember egy kicsit félni kezd valami ismerlentől.

Az új helyzetben a hagyományok értékrendje kopik. Kophatik, de nem mindenik szűnik meg. Gondoljunk csak a halottak-napi ceremóniára. Soha annyi virágot nem lát a temető, mint halottak napján. Feketébe öltözött embereket hoz a vonat, az autóbuszok és rengeteg kocsí. Hazajönnek és a sírok mellé állnak az országban, sőt a világban szétszóródott testvérek, atyafiak.

Összegyűjti őket a halott apa, anya szeretete, emléke. Ha nem jönnek, bizony megszólja őket a falu szája: „Bezzeg amikor örökölni kellett, akkor itt volt!” vagy „Megint nem jutott virág az András Péter sírjára! Látszik, hogy nem volt édes gyermeke!” Este, amikor elcsendesedik a temető, még száz meg száz gyertyacsonk világít, pislog. Olyanok ők, mint napjainkban a régi hagyományok: fel-felpislognak, még világítanak is, de fényük lassan elhalványul...

Itt említtem meg, hogy csak az utóbbi 20 évben hordanak ennyi virágot a sírokra, azelőtt itt a halottkultusz az évfordulós misékre szorítkozott, a sírok is szegényesebbek voltak, csak fakeresztekkel és kevés virággal. Úgy érzem, ma a halottkultuszt sokan eltúlozzák, néha ezek súrolják a képmutatás határát. De sokan vannak, akik igaz szívből emlékeznek, sírnak. Egy ilyen világítás után megrázó esetnek voltam tanúja. Valahonnan messziről jött haza egy fiatalasszony világítani és este, amikor már üres volt a temető, elsírta boldogtalan, nehéz sorsát az édesanyja fejfájánál hangosan. Gondolom, lelkileg valamelyest megnyugodott, mert ki tudja, valaki még hallgatta-e valamikor az ő szívből jövő panaszait...

Ha a hagyományok megőrzéséről beszélünk, világos tendencia, és ez érthető is, hogy a fiatalabb nemzedék hamarabb felejt. Vagy talán át sem vette teljesen egy új helyzetben azt a hagyományt? Mindenesetre ők már kitekintettek a világba, iskolába jártak-járnak, más szokásoknak hódolnak. Ez már érthetőbbé teszi sok szokás, hagyomány kopását, kimaradását. Mert ismert dolog, hogy Gyimes zárt világ volt: az öregebb nemzedék még a 60-as évekig is ritkán pillantott ki a világba. Az asszonyok nagy része úgy halt meg, hogy nem járt máshol, itthon élte le a világát. Esetleg a pünkösdi búcsús menetel elzarándokolt Csíksomlyóig. És a búcsú kapcsán jó példám van arra is, hogy egy hagyományt nem lehet csak úgy, parancsszóra megszüntetni. Mert ki tudná megmondani pontosan, mióta járnak a gyimesi csángók a csíksomlyói Mária-imádó búcsúra? A fehér keresztaljak, mert így nevezték a gyimesi keresztaljakat, népviseletben érkeztek. A készülődésnek, menetnek évente ismétlődő hagyománya volt, hogyan állnak sorba, kik viszik a keresztet, kik az előénekesek, mit imádkoznak, Csíksomlyón hol szállásolnak, nyírfaágakkal térnek haza, amelyeknek varázsserejük van. Mindenki tudta, hogy miért kell „ruhacskával”, kendővel megtörülni a csodatevő Mária-szobor lábait. Itthon várták, a kis keresztalja szembement a búcsúsokkal, utána, aki bírta, annak tánc volt, esti tánc. Ma is így történik minden, a fehér keresztaljának megbecsült helye van a csíksomlyói búcsús körmenetben. Ez a hagyományos búcsú, amelyről már az 1600-as évektől léteznek adatok, összetartotta később is a magyar népcsoportokat: „Amikor essze találkoztunk valamelyik csíki keresztaljával, a nagy zászlókat földig hajtottuk, suhogtattuk, úgy köszöntünk egymásnak. Mű es, ők es sírtunk örömlünk-

A gyimesi csángók élete

ben.” (Mónus Berta sz. 1926) Miért sírtak? Mert megható volt az egymásra találás, hiszen akkor még jól tudta minden gyimesi család, honnan csángáltak ide elődeik. Nos, a kommunista rendszer, elvakult vallás-ellenességében, 2–300 éves hagyományt akart csak úgy, egyik napról a másikra megszüntetni, és megöltötték a keresztaljak vonulását. Csakhogy a száguldó lelket nem lehet rács mögé zárni. És mentek vonaton, busszal, szekérrel Somlyóra, hiszen a csángóknak Róma után ez a legszentebb hely. Ott a templomban, a keresztútján, a templom körül újra találkoztak a különböző vidékek magyar népcsoportjai. Aztán beköszöntött a szabad búcsújárás ideje, 1990 nyarán újra indult a fehér keresztalja. Annyi sűrő embert soha nem láttam egy helyben! Örömkönnyek voltak ezek, mert újra lehetett gyakorolni egy szép, lelket melegítő hagyományt. És ez nem kicsiny dolog egy népcsoport életében.

Új hagyományok születnek

Egy közösségnek ünnepekre, ceremóniákra, hagyományok megőrzésére, de ugyanakkor új hagyományok teremtésére is szüksége van. Valahol a léleknek is meg kell fürödni, és nem élhetünk mindig csak a múltból. A kérdés csak az, hogy egy szokás, ceremónia mikor válik hagyománnyá? Mert azért minden újítást nem fogad el a közösség, nem válik az hagyománnyá. A hagyományok viszont, ha már kialakultak, kiállják a századok próbáját, és amint már láttuk, az emberek görcsösen ragaszkodnak azokhoz. A kérdést már feltettük: mikor válik egy ceremónia, szokás hagyománnyá? Szerintünk akkor, amikor várjuk, hogy megismétlődjön, amikor készülünk rá, amikor úgy érezzük, hogy ezt másképp csinálni vétek volna, és amikor valamit úgy csinálunk, mint az elődeink. És a ceremónia évről-évre megmozgat lelkiileg egy közösséget. A hagyomány tehát a népi tudat azon elemeit tartalmazza, amelyek nemzedékről-nemzedékre öröklődnek és szokásokká állandósulnak. A népi hagyományok egy része a népi műveltség alkotó elemei. Pl. a faragottkapu-állítás Udvarhely környékén, de sok helyen Csíkbán is hagyomány, egyúttal népművészet. Itt viszont Gyimesben, a fa országában soha nem vált hagyománnyá, inkább régen „vetegetőt” használtak. Erre is van magyarázat, de ez most nem témánk.

Egy hagyomány is úgy alakulhat ki, mint egy népköltészeti alkotás: valaki elkezdi, azt a közösség elfogadja, csiszolgatja, bővíti és a maga arculatára alakítja, amit már úgy érez, kezel, mint a sajátját. Ez a folklorizációs folyamata. Az a keret, ceremónia, ami így kialakult, később ismétlődik – épp mint az ünnepek – és szokássá válik.

A hagyományok sem időtlenek. Sokszor, ha figyelmesek vagyunk, szemtanúi lehetünk egy hagyomány születésének és elhalásának. Ahogyan végig gondolom, az elhalás sokkal keservesebb, nehezebb, mint a születés. Rette-

netesen ragaszkodnak az emberek a már ismert valamihez. Próbáljunk a következőkben arra a kérdésre válaszolni, hogy nehéz-e hagyományt teremteni, hogyan is születik egy hagyomány, személyhez kötött-e a bábáskodás az új hagyomány születésénél? Mindezekre azt válaszolhatnám, hogy igen is, még nem is, és hagyománya válogatja. Íme egy példa a fentiekre: minden hagyomány valamikor kezdődik és annak van egy elkezdője, aki azt elindítja. Mert ahogyan egy népdal, népballada nem születik a semmiből, úgy egy szokásnak is van elkezdője, aki bábáskodik körülötte. Azt soha nem mondhatjuk, hogy valamelyik népballadának nincs írója. Van, csak mi éppen nem ismerjük, ezért a szerző nem köt bele, ha azon valaki változtat. Innen a sok változat. Amint már láttuk egy néprajzi dolog, legyen az szellemi vagy tárgyi, valaki kezdeményezésére megszületik, létrejön, fejlődik és szintén leggyakrabban emberi közbelépésre elhal. Ez a születés, kopás, elhalás kézzelfogható, látható, időhöz kapcsolódó pillanat vagy folyamat. Elcsodálkozik az olvasó, ha azt mondom, hogy egy egyszerű pad, lóca a kapu előtt képes hagyományt teremteni. Pedig ez így igaz! Íme erre egy példa:

Középkoron egy helyet ma is úgy hívnak, hogy az „örmény padja”. Ott ma híre-helye sincs semmilyen padnak. De az 1890-es években zsidók és örmény kereskedők lepték el Gyimesvölgyét, üzleteket, fűrészüzemeket hoztak létre, fellendítve Gyimes gazdasági életét. Az örmény kereskedő üzlete elé egy hosszú lócát készíttettek, ahol a vásárlók, decizgetők leültek, szót cseréltek. Telt, múlt az idő, a férfiak estefelé, vasárnaponként oda gyülekeztek, még akkor is, ha a bolt nem volt nyitva. Ott megbeszélték dolgaikat, mindennapi bajaikat, élcelődtek, viccelődtek. Szó esett valamikor a kutyafejű tatárokról, akik itt, Gyimesen át törtek be Csíkba, majd a muszkárol, Doberdőről, Galfciáról meséltek. Később a Don-kanyarról is sok szó esett, majd naponta felröppent egy-egy hír az amerikaiakról, akiket sokáig hiába vártak. Az ötvenes évek fő beszédtemája a „bészolgáltatás” volt, és Erdély sorsát is megtárgyalták. Nagy kár, hogy ezeket a nagy hatalmak nem hallhatták és ha meghallották volna is, nagyvonalúan ráintettek volna. Pedig Erdély-szerte mindenhol voltak ilyen kis padok, ahol elpanaszolták az emberek egymásnak a bajaikat, terveztek, reménykedtek. Férfi dolgok voltak ezek, ezért oda asszony nép nem vegyült soha. Ez is hagyomány volt... Az örmény száz éve halott, a pad, a lóca rég elkorhadt. De ma is, ha ideje van a gazdának, úgy vasárnap délután bejelenti, hogy kimegy egy kicsit beszélgetni az örmény padjához. A pad szelleme, amelyik mindig idegyűjtötte a férfiakat, hagyományt teremtett és ma is itt lebeg láthatatlanul. Így születnek a hagyományok. Tehát a hagyomány magatartásmód és cselekvésmód, ami a múltban gyökerezik. Mert van-e ember, aki nem tartja számon a múltját? Hiába legyintünk fölényesen, hogy a múlt egy csomó kacat. Lehet kacat is, de az a miénk, abban rejtőzik a lelkünk, és éppen mint a legszebb életkorra, az

A gyimesi csángók élete

álmok világából táplálkozó gyermekkorra, ide is vissza-vissza vágyunk. És a hagyomány, bizony, nem csak nosztalgia. Ez éleszti, élesztgeti a nemzeti hovatarozás érzését is. Integrálódás ide, Európa oda, de azért még jó lenne megmaradni a következő évezredekben is itt magyarnak. Ebben mi segíthet jobban, mint hagyományaink ápolása, lelkünkhez közelálló új hagyományok teremtése? Így az első szüreti bálokra a csőszlegények piros-fehér-zöld szalaggal díszítették magukat, ameddig valaki az orrukra nem koppantott és szemükre hányta, hogy a magyar határ Gyimesből elköltözött...

Ha a falu a hagyományok bölcsője, akkor el kell ismernünk, hogy egyes hagyományok megteremtésében, azok igazi hagyományokká válásában nagy szerepük volt, amint már említettük, az egyes személyiségeknek is. Így a papoknak, bábaasszonyoknak, tudós fermekásoknak, és az utolsó időkben egyes faluvezetőknek is. Ezeknek az egyéneknek szavuk van a falu, a közösség életében, és ha ehhez társul a tudatosság is, akkor szinte csodákra képesek. A következőkben olyan szokásokról szólunk, amelyekről bátran állíthatjuk, hogy szemünk láttára vertek gyökeret, hagyománnyá alakultak. A legújabb hagyományok születéséről van szó, amelyeket vagy más helyekről telepítettek, vagy itt, helyben alakítottak ki. A kérdés csak az, hogy e két szó: hagyomány és új egymás mellé illeszthető-e?

A szüreti bál

Aki ismeri Gyimest, elcsodálkozik afölött, hogy itt, ahol csak pityóka és borsikabokor terem, és a szőlőtövet nem ismerik, mit keres a szüreti bál? Márpedig az 1950-es évek végétől és főleg a 60-as évektől rendszeresen megtartják a már hagyományossá vált szüreti bált. Ez a szokás nem továbbélő, hanem átvett, és bizonyos tekintetben sok új, helyi elemmel feldúsított hagyomány. Itt először is a szervezésre, ruhára gondolunk. Az adatközlők egy része azt állítja, hogy a szokás közvetlenül Csíkból került ide. De Csíkba is vándorszokásként került, hiszen ott sincs szőlő. Más adatközlők arról is említést tesznek, hogy az 1947-es nagy szárazság idején a gyimesi csángók közül sokan megfordultak az Érmelléken, Biharban (Érmihályfalva, Érkeserű stb.), ahová gabonáért vándoroltak, sokszor hosszabb időt is töltöttek ott, dolgoztak a gazdáknál. Gabonáért cserébe szőteseket, ruhaneműt, varrottasokat, csergét vittek (takargató, abrosz, kendező, átalvető, falvédők). Sokan ott is telepedtek le, legtöbbször tanyákon. A kapcsolatot a mai napig is tartják az itthon maradottakkal, így az igazi szüreti bál szokását megtapasztalhatták és később átvehették.

A szokások, így a szüreti bál is, mindig helyi elemekkel gazdagodnak, helyi színezetet kapnak. A szüreti bál is több szempontból eltér a csíki hasonló hagyománytól. Tudjuk, Gyimesben nincsenek farsangi szokások, ahol a cigány többször is szerepel. Csíkban, Gyergyóban a farsang a jókedv, mula-

tozások, alakoskodások ideje. Tudja a jó ég, miért nem vették át ezt a szokást a gyimesiek is. És itt, mivel nincsenek farsangi szokások, hiányzik a szüreti bálos menetből a cigány. Ezen kívül, Gyimesben nem mondanak a szomszédos falvakban a fiatalok meghívó szöveget, a meghívás kiplakátolással, majd a csőszlegények és leányok lóhátas, szekeres menetének végigvonulásával történik, akik énekelnek, tisztelődnek üvegjeikből, sőt a faluközponthban táncolnak is. Tehát ez egy laikus őszi ünnep, egy munkához, a szüreteléshez kapcsolódik, amelyben a népi kultúra elemei egy sor új helyi elemmel kiegészülve, rituális tevékenységgé csiszolódnak. A szüreti bálakat is a közösségigény hozta létre, és tulajdonképpen a legényavatás mozzanatait sűrítik, évszakhoz kötik. De nem idegen ettől az a szokás sem, amely századokra nyúlik vissza a magyar paraszti világban, hogy egy bizonyos munka befejezését énekszóval, tánccal ünnepelték. A jól végzett munka öröme is volt ez. Gondoljunk csak az aratási ünnepekre, de ugyanebbe a körbe tartoznak a gyimesi kaláka-táncok.

A szüreti bál másik fontos célja a legényavatás. Tudott dolog, hogy itt a szüreti bált a katonai besorozás korát elért fiúk szervezik. Ők eddig „kölyöklegények” voltak. Egy hagyományokra épülő paraszti világnak rengeteg íratlan törvénye van, ami a legénységre is vonatkozik. Ők nemcsak a vagyonszerint rétegződnek („nagyemzet”, „hitvány”, „csóréségű”), hanem aszerint is, hogy „katonatöltött” legény-e, vagy még katonaság előtt áll, most megy sor alá. A fiatalabb „kölyöklegények” nem léphették át a „katonatöltött” legények útját, nem „ropogtathattak” előttük, ha a mozsikás elé értek. A legénnyé érés ideje tehát a sorozás, a szüreti bál. A besorozott, az már legény, és így énekel:

*„Istenem, Istenem,
Mit kellett megélnem,
Itt kell hagynom a babám,
Az én drága Violám,
A kölykek számára...”*

A szüreti bált rendező legények tehát egyidősek. Ők a csőszlegények. Mindenik hívhat egy lányt, ők a csőszleányok. A csőszleány nem lehet más faluból. A csőszlegények közül választanak egy bírót, ő pedig magának bírónét választ. Különböző rangsorok már eddig a korig is kialakultak a legények között, mint „nagygazda”, „nagyemzet”, „jóbeszédű”, „jóézü”, „jótáncú” stb. Régen a legnagyobb gazdalegény volt a bíró. De csak akkor, ha ügyes, rátermett is volt. És jó szervező. „A bíró nem lehetett akármilyen hitvány, tentelló. Az ügyes, jógazda legény kellett, hogy legyen.” (Tankó Veronka sz. 1932) Ma már úgy sorsolják ki 4–5 ügyes, talpraesett legény közül a bírót. A bíró és bíróné tulajdonképpen ceremóniamesterek. Ők vezetik a koszorúk árverezését, ők róják ki a büntetést a szőlőtolvaj fejére stb.

A gyimesi csángók élete

A szüreti bál szervezése, lefolyása

Valakinek a kezdeményezésére egy októberi estére összegyűlnek a sor alá nőtt legények a kultúrotthonba, és megbeszélik a teendőket. Először is a fentebb leírt módon bírót választanak. Ettől kezdve ő a főszervező. Azután többször is összegyűlnek, a fiúk meghívják a csöszleányokat, azok is részt vesznek a szervezkedésben. Kiosztják a feladatokat, a bíró egy legénytársával megfogadja a zenészeket. Régebb Pulika Péter, Pulika János, Halmágyi Misi vagy Zerkula Jani muzsikáltak, a feleségeik gardonyoztak, de mindig csak egy pár zenélt, ők voltak a nagy zenészdinasztia tagjai, mára már csak Zerkula Mihály maradt, de őt sem hívják már zenélni. A kéttagú zenekar (mozsika, gardony) a hetvenes évektől kiment a divatból. Ma már egy egész banda húzza, fújja a talpalávalót, a hagyományos kettős zenekar csak mutogatóban, fesztiválokon, táncházakban muzsikál. Egy mai zenekar tagjai: hegedűs, klánétás, szaxofonos, dobos – a technikai hozzávalókkal.

A szüreti bált egy szombat estére rendezik. A csöszleányok nem mind egy korosztályból valók. Különösen mozgalmas a bált megelőző két hét és én úgy érzem, azért lehet ebben az esetben hagyományról beszélni, mert egy falu, egy közösség várja azt, valamilyen formában az egész falu részt vesz az esemény előkészítésében: van, aki lovat „szerel”, azt felnyergeli, az asszonyok lányaikat öltöztetik, simogatják, szekereket, lovakat díszítenek, szalagokkal ékesítik úgy a legényeket, mint a leányokat. Nagy az izgalom, szinte versengés folyik azért, kinek a fia-lánya ékesebb. Aztán mielőtt elindulnának, jön mindenfelől a sok jó tanács: „meg ne részegedj, ne böcsködj, vigyázz, hogy ülsz a lóhátán, húzd ki magad, szépen énekelj stb.” De nemcsak a hozzátartozók töprengenek, izgulnak, kezüket tördelik, hanem, bizony sok dolga van a fiataloknak is. A megbízott legények szőlőt vásárolnak valahol Moldvában, Tekucs vagy Szászút környékén. Ugyanitt veszik a kiárusításra szánt bort is, amit húsz-harmincliteres műanyag „bidonokban” szállítanak. A pénzt, amire vásárolnak, a csöszlegények adják össze, mostanában 3–5 lejecket raknak össze. A bál végén, nyilvántartás alapján visszakapják a pénzüket, s ha nyereség is akad, azt szétosztják egymás között. Mintegy 60–80 kg szőlőt vásárolnak, amiből elkészülnek a szőlőkoszorúk. Ezekon kívül még vásárolnak 3–4 liter pálinkát is, a leányok pedig tészta, falnivalót hoznak a közös asztal megterítéséhez. Az ital árusítását jó ideig tiltották a bál helyiségében és nem is alaptalanul, mert bizony a túlzott italozás nem jó tanácsadó, sokszor verekedésbe fűlt a szüreti bál. Már mondtuk, hogy a bál előtt többször is összejönnek, szervezkednek, dolgoznak. A leányok feldíszítik fenyőágakkal, krepp-papírral a táncházat, közösen elkészítik a három szőlőkoszorút, szőlőfürtöket aggatnak a kifésztett spárgákra, drótokra. A terem közepére, jó magasra kerül a három szőlőkoszorú. A legna-

gyobb koszorúba egy kalácsot és egy liter pálinkát is tesznek, míg a két kisebb koszorúba egy-egy liter bor kerül. Amikor elkészülnek a díszítéssel, akkor bezárják a kultúrotthont vagy megbíznak valakit ennek szemmel tartására.

A legények fogadnak 2–3 kettős lófogatot, a gazda befogja lovait egy hosszú, lajtorjás szekérbe, három-négy rendüleg ülődeszkát tesznek, ahová a leányok ülnek szép sorjába. A lovakat, szekereket feldíszítik krepp-papírral, színes gyapjútöbikokkal, vékony pántlikákkal és őszi virágokkal. Az ülődeszkákra is szép színes szőtteket tesznek. Az egész együtt, gyönyörű látvány: piros virágos fejkendő leányosan hátrakötve, varrottas bundát, hímezett övet, bernyócot, csipkés hímezett kézelejű inget vesznek, a karinca szélét felszúrják, alóla csábosan kandikál ki a csipkés pendely és egyebek. A szekér, amire szép sorjában felülnek, úgy néz ki, mint egy óriási virágcsokor. A legények, ha nincs a háznál, erre az alkalomra hátsólovat kölcsönöznek, amelyet feldíszítenek, felnyergelnek, a ló hátára gyönyörű szőttes kerül, a ló farkát befonják, díszítik, virágot, színes gyapjútöbikókat fonnak a ló hajába is. Nem mindenki tud lovagolni, ezért néha komikus jeleneteknek vagyunk tanúi, ha egy-egy rakoncátlan ménes megbokrosodik. De előző nap, aki nem tud lovagolni, az gyakorol otthon. A gazdák nem ingyen kölcsönzik a hátsólovat, ezért a fiú, vagy az apja két nap kaszálással fizet, amikor a gazdának erre szüksége van. Bármilyen sürgős is otthon a munkája, azt mellőzi a legény és adósságát törleszti. A rendezők régen egy hozzájuk közel álló tanítót kértek fel arra, hogy meghívót írjon. Ma már sok az érettségizett fiatal, s így maguk írják a meghívót. Erre szőlőfürtöket is rajzolnak. A meghívó szövege ilyenformán hangzik:

„A Megálló-i fiatalok 1967. október 8-án, szombaton este 7 órai kezdettel szüreti bált rendeznek a megállói kultúrotthonban, amelyre mindenkit szeretettel elvár a RENDEZŐSÉG! Jó zenéről, itálról gondoskodunk.” A meghívókat kiplakátolják forgalmas helyekre, nemcsak a saját falujukban, de a környékbeli más településekben is. De a meghívás nemcsak ennyiből áll. A bál reggelén gyülekezni kezdenek a lovasok: népviseletben, csángósan érkeznek a legények a feldíszített lovakon, kísérik őket a családtagok, a gyermekek, asszonyok és férfiak: mustrálják a lovakat és lovasokat, tanácsokkal látják el őket. Közben érkeznek a leányok is népviseletben, esztünkbe jutnak a legnagyobb székely, Orbán Balázs sorai, amelyeket ittjártakor írt a csángó fejezépekről: „...oly kedvesek is ezen, szép idomú testek... hogy Vénus is, midőn Olympus isteneinek ítélőszéke előtt megjelent, felilleszthette volna magára a végett, hogy bírót részrehajlókká tegye...” (Orbán Balázs: A székelyföld leírása. II. kötet – Gyimes). Az asszonyok rendezgetik, simogatják, igazgatják leányaik, fiaik ruháit, intésekkel, tanácsokkal látják el őket. Persze, ezek elméleti tanácsok, és mit sem érnek azoknak, akik most ülnek először lóra. Sokan a legénnyé érést úgy vészelik át, hogy a bál után

A gyimesi csángók élete

egyhetes izomlással küszködnek. No, de sebj! Fontos, hogy legényné érték! Ez a készülődés igazi izgalommá terebélyesedik, mindenkire ráragad, az egész faluközösség érzi, hogy itt valami történni fog. A hangulatot egy színházi előadás, vagy koncertet megelőző sürgés-forgáshoz hasonlíthatom, csakhogy itt a nézők is szereplőkkel válnak. Ezt az előkészületet tartom a szüreti bál egyik legfontosabb mozzanatának, és ez teszi a bált közösséget megmozgató hagyománnyá. Középkoron, mivel jellegzetes elhelyezkedése van, mintegy 25 km hosszúságban a Tatros és a sok völgy mentén, három kultúrotthona, táncrendezésre alkalmas helyisége van: a Megállónál, a központban és Hidegségen. Ezért nemcsak egy, hanem három szüreti bált rendeznek, különböző időpontokban. Azokra meghívják az egész község fiatalágát, sőt a másik két gyimesi községbe is ellátogat az éneklő, hívgató leány és legény lovascsapat.

A legények szalagot kötnek át a mellükön: az első években ez piros-fehérvöldre sikerült, majd a mindenkori román rendőr rájuk ripakodott, hogy itt nem Magyarországon vannak, más szín dukál. Nem szerették a sok színt, inkább megmaradtak a tiszta piros mellett és ma is azt használják. A menet a kultúrház elöl indul 11 óra tájékán. Elöl megy lóháton a bíró, utána hármánégyes sorokban a lovas legények, majd két-három szekéren ülnek a leányok. Egyik szekéren ott vannak a zenészek is. Olyan népdalokat zenélnék az úton végtől-végig, amit mindenki ismer és énekel. Aztán a falu kommentálja: „Na, ezek szebben énekeltek, mint a tavalyiak” vagy fordítva. A legényeknél van egy-egy liter bor, abból tisztelgetik a bámulókat, ismerősöket, barátokat. A szekereseknél is van bor, ők is tisztelődnek, kínálkodnak. Meghívószöveget nem mondanak, pusztá jelenlétiük, énekeik a meghívók. Sokat énekelnek, de csak népdalokat – így ez is egy alkalom a népdalismereteik gyarapítására. Azt is el kell mondanunk, hogy mostanában a szüreti bálosok a bál reggelén közös istentiszteleten vesznek részt a templomban és onnan vonulnak a kultúrház elé, ahol útra készülődnek, fényképeződnek, csoportosan, vagy egyénileg valaki képre rögzíti a napot, hiszen ez fontos nap az életükben. Egy legény életében csak egyszer volt csöszlegény és így lépett be a legénysorba. Az anyák elsiratják ezt a pillanatot, ki tudja, mit is hoz a jövő?

A menet nem áll meg a falu határában, hanem továbbmennek a szomszéd faluba, sőt falvakba is. Így zenével, énekszóval, tisztelgetéssel adják mindenki tudtára azt, amit már plakátok is hirdetnek: este szüreti bál lesz. Az úton végetős-végig, a kapuk előtt nézők bámulják az éneklő fiatalokat, megjegyzéseket tesznek. Ha megfelelő szabad teret kapnak, ahol a lovakat megpihentethetik, egyet-kettőt perdülnek is, hiszen velük vannak a zenészek is. 3–4 órára visszajönnek a kultúrház elé, akkor is sokan várják őket. A lovat a gazdája, vagy a legény valamelyik hozzátartozója hazavezeti. A legények és a leányok hazamennek, „leválóznak” (átöltöznek) hiszen a maiak

nem bírják ki reggelig a csángós gúnyában, ami szép, de egyáltalán nem kényelmes, főleg annak, aki nem szokott hozzá. Sokuk kölcsönkéri a csángós ruhát és az nem mindig testre szabott! Tehát kényelmesebb ruhát vesznek magukra. Este úgy hétre ismét gyülekeznek; a hozott falnivalóból, amit többnyire a leányok hoznak, falatoznak, megisznak egy-két pohár pálinkát szíverősítőnek és mindenki elfoglalja a helyét: vigyáznak a rendre, a szőlőre, hiszen ők a csőszlegények és leányok. A bált a csőszpárok tánca nyitja, akkor csak ők táncolnak, amit előtte be is mondanak: „A következő tánc a csőszöké!” Minden szem rájuk szegződik. Az ajtónál két megbízott szedi a pénzt, a belépti díjakat. Régebb a gyermekek nem fizettek, mert úgy is, sötétedés előtt kihirdették: „Ez a nóta a gyermekeké, azután ők hazamennek!” És ez így is történt, nem úgy, mint ma, amikor a diszkókban tizenéves iskolás gyermekek fülsiketítő zajban reggelig rázzák a rongyot, szívják a poros levegőt. A szüreti bálba ma nagyrészt fiatalok jönnek, de régebb nem volt ritka a házasesemberek jelenléte sem. A szereplők hozzátartozói feltétlenül jelen voltak, sokszor egész családok, sőt a vénasszonyok is lócákra körbeültek és nyújtogatták a nyakukat, mint valami fekete varjak és mindent megfigyeltek, másképp ki kommentálna, pletykálna másnap?

A mai táncrend különbözik a hatvanas évek előtti táncrendtől. Akkor a jellegzetes mozsika és gardon volt a divat, a kettős „zenekar” és a híres zenészdinasztia tagjai, a Halmágyiak, Pulikák, Zerkula húzták az ismert helyi táncrendet, ami több mint harminc táncból tevődik össze: lassú magyaros, sebes magyaros, csoszogató, németes, az aprók, legényesek, hejszák stb. Tudott dolog, hogy a környező, de más magyar népcsoportoknál sem ismert ilyen gazdag táncrend, ami világosan igazolja, hogy a gyimesi bevándorlók hozták a különböző vidékekről a tánc kultúrájukat: magyaros táncok, balkáni eredetű körtáncok, szaloneredetű közép-európai táncok. Ezeket saját arculatukhoz alakították, ötvözték, ezért napjainkig a tánc kutatás paradicsoma Gyimes. Lassan, a hetvenes évektől kimaradtak a csángó mozsikások, a fiatalok más zenét igényeltek. Megjelentek a vendég, majd a helyi többtagú zenekarok: hegedűs, klánétás, szaxofonos, dobos, tangóharmónikás zenészek húzzák a talpalávalót és később bejöttek a gépi, szintetizátoros zenészek is. Csárdást, keringőt, tangót zenélnek, keverve a diszkózenével. A helyiek megpróbálkoznak egy-egy régi darabot elzenélni a régi zenészek repertoárjából kisebb-nagyobb sikerrel.

Már említettük, hogy a borra, pálinkára, amit majd két megbízott árusít, valamint a szőlő megvásárlására összepótolnak, s azt Moldvából hozzák, mert ott olcsóbban megkapják, s így a végén valami kevés jövedelem is akad, amit szétoszthatnak. A bál idején a ravaszabbja megpróbál szőlőt lopni, de nehéz a csőszök éberségét kijátszani. Ha valakit lopáson fognak, azt a csősz a bíróhoz hurcolja, aki helyben ítéletet hoz:

A gyimesi csángók élete

- Mit ítél a bíró a tolvajnak?
- Mit lopott?
- Két gerezd szőlőt.
- 1 lej

A bűnös lefizeti bírságot. Megtörténik, hogy nem csípi el a tolvajt.

Éjjel 12 óra körül a bíró és bíróné segédjeikkel együtt elárverezik a három koszorút. A két kisebb koszorút sorsolással lehet elnyerni, előre tombolákat lehet vásárolni. Nagyobb munka a nagy koszorú elárverezése. A bíró kikiált egy árat, majd ismétlődik a kérdés: ki ad érte többet? Az ár 10 lej körül mozog. A sorsolás után egyet még táncol a rendezőség és aztán szép reggelig áll a bál. Tehát a szüreti bál már hagyománnyá vált, hiszen egy egész közösség szeme láttára történik, megszokott sorrendű a ceremónia és egy egész közösséget megmozgat...

1981-ben valakiknek nem tetszett ez a szép mulatság, a sok-sok magyar népdal, főleg a régi katona dalok, amelyektől visszhangoztak a gyimesi hegyek. Szerették volna minden lélekmelegítő hagyomány gyökerét elmetszeni. Ezért jó előre jelezték, hogy nem engedélyezik a szüreti bál megszervezését, mert zavarja a közcsendet és közlekedést. De mi is volt az igazi oka a tiltásnak? Először is, mert szép, magyar katona, „reguta” nótákat énekeltek, amit az elődöktől tanultak. Voltak közöttük olyan ártatlan nóták, amelyek senkit nem sértettek:

*„Mikor ingem soroztak
Jobbra, balra forgattak
Azt mondja az egyik orvos a másnak:
Betyár gyerek, hagyjuk meg a lányoknak.”*

De bizony, énekeltek olyan katonadalokat is, amelyeket még 1914-ben a nagyapjuk is énekelt:

*„Románia felé nem tudjuk mi az utat
Őrmester úr, mutassa meg az utat
Megmutatom jó fiaim, én is elmegyek
A Jóisten tudja, ki jó vissza veletek.”*

Bizony, ez a szöveg nem tetszett egyeseknek. És én magam hallottam, amikor faluszerte énekeltek a hatvanas évek elején:

*„Hej, kis pejlovam megérdemli a zabot
Kétszer kerülte meg Erdélyországot
Ha még egyszer, tyuhaj, megkerülhette volna
Hej, Erdélyországot az olájé nem volna.”*

Még nem tudták ezek a gyermekkorból alig kicseperedett kölyök-legények, hogy mit is énekelnek, csak így hallották a nagyoktól. Pedig akkor már az ilyen nótákért verés, majd börtön járt. De ide, Gyimesbe minden egy

kicsit késve érkezik. Milyen nehéz is volt, atyám, leszoktatni az embereket ezekről a nótákról. Hiszen ezekkel ringatták őket, ezektől visszhangzottak a hegyoldalak pásztorkodás közben. Nem azért, mintha magyarkodni akartak volna, sokan azt sem tudták, mi a politika, csak éppen ártatlanul magyarok voltak és most valakik ellopták természetes állapotukat. És valahogy nehézkesen értették meg, miért nem szabad egy szép katonanótát énekelni. De lassan a rendszer rászoktatta őket erre is. Ime erre egy szinte komikus adoma:

T. Marci a hatvanas évek elején, ahányszor csak berugott, s az nem volt ritka dolog, a bodega kellős-közepén elkiáltotta magát:

– Csend legyen, emberek, most én énekelek!... És elkezdte:

A zászlója piros-fehér-zöld

A hazája a drága magyar föld

Azt védi a Horthy Miklós katonája...

Valaki, mint lelkes hazafi (ilyen mindig, minden korban akad) leszaladt a csendőrségre és azt mondja az őrmesternek, aki melleleg ő maga is magyar ember volt:

– Most jöjjön, őrmester elvtárs, mert Marci a bodegában énekelni készül!

Fel is ment az őrmester és meghúzódott a mellékszobában, várva a koncertet. Csakhogy a személyzet valamelyik tagja megsúgta Marcinak, hogy mi vár rá. Marci, hogy nagyobb súlya legyen a dolognak, most felállott egy székre és onnan intette csendre a hallgatóságot és elkezdte az éneket:

A zászlója piros-sárga-kék

A hazája a drága román föld

Azt védi a republika katonája...

Jó hangosan énekelte, a másik szoba felé fordulva, majd leszállt a székről, odasétált a közajtóhoz és ezt mondta:

– Most zárasson bé, őrmester elvtárs, ha tud!

Néha ravaszkodtak, az énekek szövegében nevet cseréltek és így alakult a régi nóta:

Sztálin Jóska (Ferenc Jóska helyett) ha bévisz katonának

Adjon lovat, mert én gyalog nem járok.

Ha lovat ad, adjon szürkét, soha ne barnát

Lányok közül sem szerettem a csalfát...

Néhány évnyi kényszerszünet után újraindult ez a termést dicsérő, ugyanakkor legénnyé avató szép szokás. A szüreti bál azzal fejeződik be, hogy másnap, vasárnap este újra összegyűlnek a csöszlegények; leányok, elszámolnak, mindenki visszakapja a kölcsönadott pénzét, a fennmaradt összeget elosztják, a lányok hozta ételből esznek, a maradt italból illogatnak, sokszor táncra is perdülnek, mert egy zenész is akad ilyen alkalomra...

A gyimesi csángók élete

A szüreti bált minden évben megtartják, és ez mindenkinek, de főleg a legénysorba cseperedőknek egy életre szóló élményt jelent.

Kerek házassági évfordulók közös megünneplése

Nem volt ritka dolog a XX. század elején Gyimesben, hogy egy jómódú ember aranylakodalmat rendezett. Az 1910-es években volt egy ilyen lakodalmom, amelyről még utána sokat meséltek, a vén Andris Józsiék aranylakodalmára. Nagygazdák voltak, a felsőloki templomot is ők építették hálául annak, persze a monda szerint, hogy egy csomó elásott aranyat találtak, amit hegyirablók ástak el, és ők ebből meggazdagodtak. Sok szegény ember dolgozott napszámosként náluk. Akkor lakodalmat rendeztek, hogy a patak mellé, a fűzfák alá terítették egy óriási asztalt, boldog-boldogtalant meghívtak ide, két nagy ökröt ütöttek homlokukra, szapuló főző üstökben főtt, rotyogott a húsos tokány. Mindenki, de főleg a szegény napszámosok dagadtra ették magukat, mert nem voltak ilyen ellátáshoz szokva, ugyanis az akkor 70 éves „menyasszony” fukar fehérnép volt. Az ilyen lakodalmak nem váltak egy jó ideig hagyományossá. Kevés volt akkor a gazdag ember, nem volt célszerű ilyen nagy felhajtást rendezni, hiszen a családok együtt éltek, sokszor három generáció is egy udvaron lakott. De léteztek elvétve, imitt-amott ilyen lakodalmak és erre épített Sziveszter Imre középloki plébános, amikor 1987-ben egy szép júniusi vasárnapra összehívta azokat, akik abban az évben ünnepelték a 25., 50., esetleg 60 éves házassági évfordulójukat. A szokás meghonosításában nagy szerepe volt annak is, hogy más vidékeken már rég ünnepelték ezeket az évfordulókat és itt is szükség volt olyan ünnepekre az új, megváltozott körülmények között, amelyek egybegyűjtötték az innen elszármazottakat is, akik hazajöttek, találkoztak, együtt ünnepeltek az itthon maradtakkal. Azóta tehát minden évben egy nyári vasárnapon nagy ünnep van a faluban, amikor lelket melegítő ünneppé ötvöződik egyházi és világi ceremónia. Lassan kialakult egy keret, mód, ahogyan történik az egész. Tehát hagyomány született, vagy vert gyökeret itt is, mert napjainkban ez nemcsak 100–200 családot, hanem az egész közösséget mozgat meg. Csendes, családias ünnepek ezek, ahová az ország minden részéről, sőt külföldről is hazajönnek a szétszóródott gyermekek. Ilyen alkalomra még azok is félre rakják a haragot, gyűlölködést, akik apjuk vagyonán kaptak hajba. Tanúi vagyunk tehát itt egy hagyomány meggyökerezésének, és esetünkben már ismert a kezdeményező is. Mert, amint már említettük, a hagyományt is valaki elkezdte, akár csak a népköltészetű alkotást. Azoknak is van egyéni megteremtőjük, legfeljebb nem ismerjük azt név szerint.

A házassági évfordulók egyéni, családi ünnepek, de hála az egyháznak, egy közösség, az egész község ünnepevé alakultak át. A község plébánosa 2–3 héttel az évfordulás lakodalmom előtt értesítő nyilvántartásai alapján

azokat, akik abban az évben 25, 50, 60 éves házassági évfordulójukat megünnepelhetik, és közli azt a május végi vagy június eleji vasárnapot, amikor a közös misét ennek a tiszteletére celebrálják. Az évfordulót általában a kalibázás idényének megkezdése előtt rendezik, ugyanis az ősi kétszállásos gazdálkodás még ma is élő hagyomány. Így a legtöbb gyimesi gazdának van egy állandó, télen-nyáron használt lakása, gazdasági melléképületekkel, és van egy ún. „kalibája”, nyári szállása, ideiglenes lakhelye, ahová tavasszal kiköltözik a hegyi legelőkre állataival és a családból valakik ott maradnak, feldolgozzák a tejet, tárolják télire vagy eladják a tejtermékeket. A kiköltözés előtt kell az említett ünnepre összejönni, amikor még van arra idő és együtt van a faluban maradt család is.

Az ünnepeltek otthon előkészülnek egy kicsi lakodalomra, legyen az ezüst vagy aranylakodalom: értesítik a családtagokat, komákat, akiket elvárnak az ünnepélyre, szakácsnőt fogadnak, majorságokat vágnak le, ha tehetségük van és sok a gyermek, koma, akkor egy borjút vágnak, beszerzik az italt, házi-kenyeret sütnek, tésztákat, és ami még szükséges ilyen alkalomra. A legtöbb ilyen „lakodalom” annyira bensőséges, családi jellegű, hogy a gyermekeken, unokákon, testvéreken és komákon kívül mást nem is hívnak. De így is a szám túlhaladhatta a százat, hiszen itt a sokgyermekes családok voltak túlsúlyban. De nem vették rossz néven, ha szomszéd, jó barát bekukkint jószerecsét kívánni. Itt zene nincs, nem táncolnak, csak csendesesen énekelgetnek, esznek-isznak, s ami a legfontosabb, úgy istenigazából kibeszélgetik magukat.

A megszabott vasárnapon az ünnepeltek csángós népi viseletben megjelentek családjukkal körülvéve a templomban, ahol a plébános jubileumáldást ad a párokra és közös szentmisét tartanak. Az ünnepeltek és hozzátartozók meggyónnak és áldoznak. Mise után ünnepélyesen karonfogva, csillogó szemekkel kivonulnak, mások kicsoszognak-totyognak a templomból, és végigvonulnak az ünneplők sorfala között. Közben kapják a röngeteg virágot. Ritkán látni itt ennyi virágot, kosarak, csokrok, sokszínű virágtenger. El sem bírják már azokat, főleg az aranylakodalumokat ünneplő, reszkető kezek. De ott van a sok unoka, hála Istennek itt még vannak sokgyermekes családok, segítenek virágot vinni. Mint minden fontosabb eseményt, ezt is végig fényképezik az élelmes helyi fényképészek, de már a városról jött unokák is hozzák a fényképezőgépjüket. Mindenki kap, vagy vásárol családi csoportképet, amit majd, amikor újra magukra maradnak az öregek, mert bizony, magukra maradnak, hisz nem tart sokáig a csoda, akkor elővesznek. „Ezek mű vagyunk, öregem. Ne, hogy eltátotta a száját! Istenem, mikor tött így el az üdő?”

A virágok átvétele után a párok bevonulnak a papilakra. A pap leülteti őket, elbeszélget velük és megkínálja egy pohár itókéval. A családok kinn, csoportokban izgatottan várják az ünnepelt öregeket, akik mintegy félórát

A gyimesi csángók élete

töltönek plébánosuk társaságában. Ahogy kijönnek onnan, a család körbefogja őket és valósággal viszik az erre a célra ideálított kocsihoz vagy szerkérhez. Egyesek szinte értetlenül bámulnak, nem értik, az élet annyi durvasága után honnan a gyöngéd szavak, simogatás, csillogó könnyek. Rég nem voltak ők már ennyire fontos személyek, ha egyáltalán voltak is valaha. Ott-hon aztán következik a csendes, családi multság: evés, ivás, beszélgetés, simogatás, ami éjjélbe is nyúlhat, családja és az „új pár” válogatja. Gyakran csak estig tart az összejövétel, mert akik úgy jöttek haza, ki tudja honnan, azok még azon éjjel hazautaznak, ahonnan jöttek, ahová a sors szétszórta őket. Az arany- vagy ezüstlakodalom az utolsó nagy találkozás, amikor az egész család együtt van és amikor ilyen nagy szeretet övezi a szülőket, amikor ennyire rájuk figyel mindenki. Még később összejönnek egyszerűen a testvérek, amikor az öreget vagy öregasszonyt kikísérik a „csutakosba.” De ilyenkor egészen más a hangulat, és keserű ráadásnak közbelépnek az anyagiak is: osztani kezdik a vagyont. Sok családban a testvérek közé békétlenség fészkelődik ilyenkor.

A házassági évfordulók az öregek megbecsülésének jó példái és még egyszer összehozzák a primer kisközösségeket. Aztán az öregek újra magukra maradnak, és az élet megy tovább. Micsoda keserves közhely ez a sokszor nyomorgó, magukra maradt öregek számára!...

„...Nem láttátok-e a fiamat?” Mindennap ezt kérdezte András Péter. Ki tudná megmondani, hányan kérdezik ezt mindennap? Újra egyedül maradnak az öregek, de lélekfürdőnek volt egy szép napjuk: hazajöttek a fiak, leányok, unokák. És egy egész nap Ő volt a társaság közepe. Minden évben sokuknak van így egy szép napjuk, amikor Ők az ünnepeltek, amikor a család felnéz rájuk, amikor virágosó hull megritkult, szürke hajukra. Ezért szép ez a hagyomány.

A sószentelés

Az adatközlők visszaemlékezései és a szájhagyományok szerint már nagyon rég, Szent György táján, mielőtt a gyimesi gazdák kiköltöznének a nyári szállásra, a kalibához, mindig sót szenteltek, hogy a dögvész, a vad elkerülje az állatokat. Az állat itt mindig is életszükséglet volt, utánuk éltek évszázadokon át a gyimesiek, és még ma is ez a fő jövedelmi forrás. Igaz, egész nyáron az állatoknak gyűjtögettek, a kaszálást, amely sokszor hónapokig tartott, úgy is hívták, hogy a „nagydologüdő”. Ezenkívül télen sem volt vasárnapjuk, ünnepnapjuk, mert az állat nem ülhet élén, szomjan. De annyira az állathoz nőttek, hogy a télen született borjút, bárányt, amíg az megerősödött, bevitték a lakóházba és azok a gyermekek nagy örömeire két-három hétig bent „ficánkoztak”: Rengeteg hiedelmet és varázslási formát, rá-

olvasást ismertek, amelyekkel védték az állataikat. Így védték a „tejeltevés-től”, a tejszírtartalom „megfermekálásától”, szerencsétlenségtől, dögtől, szépasszonyoktól, igézéstől stb. Kiköltözéskor láncot tettek a kapuba, azon hajtották át a marhákat. Szent János éjjelére keresztet húztak az istálló ajtajára, hogy a szépasszonyok ne zaklassák az állatokat. Amikor elsőt borjazott a tehén, a borjú pokláját (azt a tokot, amiben világra jött) elásták, így védték a tej tisztaságát, a lepedőt, amiben világra segítették a borjat, mosatlan el-tették valahová, és ha valaki megrontotta a tejet, akkor a lepedőt verték egy nyers husánggal és azt a megrontó érezte. Állítólag oda is szaladt és könyörgött, hogy ne üssék tovább. Ezenkívül rengeteg gyógynövényt használtak az állataik gyógyítására az Isten patikájából. Az állatok után éltek, valamilyen módon védeni kellett azokat. Erre szolgált a tavaszi sószentelés is. Ez a praktika ötvözi a varázslás, mágia (fekete és fehér mágia) elemeit a vallási elemekkel. Ugyanis régen a sószentelést a román pópa végezte. Gyimes völgyében nem volt román pópa, ezért ilyen esetben a moldvai, regáti pópákat, kalugereket keresték fel, sokszor ötven kilométert is megtettek a cél érdekében.

Felvetődik a kérdés, ha a gyimesi csángó az Isten segítségét kéri a sószenteléssel, miért nem fordul az ő, katolikus papjához? Mert minden esetben, nemcsak sószenteléskor, hanem a tolvaj megbüntetésére, szerencsétlenség elkerülésére, a haragos „megcsináltatására”, kiimádkoztatására, szerelmi varázs elrontására, fiatalok „összeboronálására” s még száz meg száz problémájuk rendezésére az idegen nyelvű román kalugerekhez, pópákhoz fordultak, ott nyitattak könyvet, misérevalót fizettek, kiimádkoztatták a bűnöst. Nagyon hittek az eredményben: „Háborúkor egy zsák fehér lisztünk volt, s két zsák rozsliszt. Akkor abból süttük a kenyeret. Felmenekültünk a patak fejibe az oroszok elől, s elástuk a lisztet egy vögybe. G. Fülöp, Isten boldogítsa, megeszelte s szálíg ellopta. Mondtam, add vissza, Fülöp, mert nincs egy fuvás lisztünk sem. De nem. Akkor lementem az ágasi oláhpaphoz, fogadtam egy embert mert én nem tudtam románul, s adtam hét misére valót. Mert ha valami erőst akartunk, akkor hét misére valót adtunk. Egyszer egyszer pénzbe, de legtöbbször kőccségbe (sajt, vaj, orda, szalonna, tejfel) fizettünk. Vártam, vártam az eredményt, de nem es vót hiába. Egyszer csak halljuk, hogy G. Fülöpöt levágta a fia. Erőst rossz ember vót, megfogta az átok!” (Tankó Katalin sz. 1905)

Nem tűnik valami buzgó keresztény módnak, ahogyan egy pópa, a jó Isten szolgálja, besegített a bűnhődéshez, büntetéshez. Mert itt még ma is tízezet-húszakat sorolnak fel, akik most azért betegek, nyomorékok, mert „megcsináltatták, kiimádkoztatták” őket. Hát ez, bizony, fekete mágia a javából. És itt van a válasz, miért is fordultak idegen papokhoz a gyimesi csángók: mert erre becsületes katolikus pap nem vállalkozott volna. Saját hívei közül hogyan vállalhatta volna valakinek a „kiimádkozását”, kiátkozá-

A gyimesi csángók élete

sát. A misére való, a jószándékú miseszolgálat (szerencse, egészség, siker) nálunk is gyakori dolog, gondoljunk csak a csíksomlyói márványtáblácskákra: mindenik egy-egy köszönet a Babba Máriának, aki meghallgatta a könyörgést. De ki hallott olyant, hogy egy katolikus magyar pap fekete mágiával foglalkozzon? A középkorban voltak ilyen próbálkozások, de ezt tiltotta az egyház. A román szerzetesek (kalugerek) de a pópák is, még napjainkban is üzérkednek ezzel a hagyománnyal, az emberek félelmeivel, haragjával. Tehát oda mentek, mert azok fogadták őket, és mi tagadás, az analfabéta csángó nénikéket, mert ilyen helyre csak a fehérnépek mentek, vonzotta a titokzatosság, a misztérium is: a pápa könyvet nyitott, idegen nyelven valamit „berbetyilt”, beszélt, szemmel, érintéssel, fényekkel, színekkel hatott a meglepődött asszonyságokra. Az ágasi pápa még önt is öntött, tehát jóslásokba is bocsátkozott. A misére való nagy része a vagyonért, igazságszolgáltatásért, földért, esetleg szerelmi ügyben történt: rokonok, testvérek imádkoztatták ki egymást, ha úgy érezték, nem igaz úton járt el valaki. Egyfajta igazságszolgáltatás is volt. (Erről írtunk a Feketemágia Gyimesben c. dolgozatban – Székelyföld 1999. március) De visszatérve a sószenteléshez, ezzel is minden tavasszal felkeresték a regáti papokat. Aztán az ötletes középkori katolikus pap gondolt egy nagyot és megteremtette itt, helyben a sószentelés szokását. Az 1970-es évek végén kihirdette híveinek, hogy Szent György napján, azaz a kiköltözések előtti kijelölt vasárnapon sószentelés lesz a templomban. Még akadtak, akik az első években levonatoztak Moldvába, de rájöttek, hogy ugyanazt az áldást a saját papjuk is elmondhatja és ma már senki nem költ pénzt azért, hogy sót szenteltessen valamilyik román pópánál. Az emberek a megjelölt napon elhozzák a sódarabokat, a plébános pedig a mise egyik momentumaként megáldja, megszenteli a sódarabokat és az Isten áldását kéri az állatokra. Máskülönbén itt ma is szokás az, hogy a csángó az állatokért imádkozik naponta, amikor így fejezi ki a fohászkodását: „Édes jó Istenem, Páduai Szent Antal, tartsátok meg a marháimat. Őrizzétek meg vadtól, kártól, rossz ember szándékától!” Így honosult meg egy hagyomány, szemünk láttára.

A kocsiszentelés

A kocsiszentelés is lassan hagyománnyá vált. Tizenegy éves múltra tekint vissza, a nyolcvanas évek végén honosodott meg. Ez inkább vallási jellegű hagyomány, de sok világi elemet is tartalmaz. Minden évben, július elején, a plébános kihirdeti egy vasárnapra a kocsiszentelést. Erre minden gépjárműves előkészíti autóját, traktorját, tehergépkocsiját. Otthon pucolják, törülgetik, fényesítik, hiszen ők maguk sem mennek győnni a templomba akármilyen öltözetben. Amíg a nagymise folyik a templomban, addig az iskola tágas udvarán kétoldalt sorba állnak a kocsik, elejükkel a közép felé. Minden kocsi mellett ott áll a tulajdonos és ameddig a plébánost várják, addig sofördolgozokról folyik a szó. Ez a rész a ceremónia világi része: szakmai viták, úti kalandok, rendőrökkel történt esetek, balesetek kerülnek terítékre, mustrálják a legújabb kocsikat és egy-egy jó mesélő köré gyülekeznek, ez az alkalom, hely, átalakul a megtörtént vagy képzelt, kitalált esetek, történetek orális továbbadásának helyszínévé. Ilyenszerű történetek hangzanak el:

„S. P. Emre, ismeritek úgy-e? Másképp A. Imre, 16-szor vizsgázott, amíg sofőrkönyvet kapott, mert egy árva szót sem tud románul, mert már öreg. Amikor végre megkapta a könyvet – ő maga mesélte el – ment kocsival Budapestre. Ott volt neki egy katona s fogoly barátja. Hát ott, bizony, elég nagy a forgalom, elgondolhatjátok. Ami ott történt vele, az öreg így mesélte el:

– Ahogy egyszer megyek Budapesten a városban, egyszer csak olyan helyre érek, hogy sehol egy autót sem látok, se erre, se arra menni. Hát mi a fene van ezekkel?– kérdem a feleségemet. De hát ő még annyit sem tud, mint én. Egyszer csak hallok egy szirénázást, s békanyarodik elém egy rendőr-kocsi. Na, asszony, itt valami baj van – mondom az asszonynak, s megállok.

– Uram, tud-e magyarul? Kérdi egy pockos rendőr.

– Hogyne, 'sze én csak magyarul tudok, s oroszul, mert ott voltam fogoly.

– Olvasni tud-e, a közlekedési jelzéseket ismeri-e?

Azzal ők indultak elől, én utánuk, s elvittek a rendőrségre. Valahogy megszabadultam, még mosolyogtak is a rendőrök, s kivittek a város szélére s egy tiszt azt mondja nekem:

– Öregem, nehogyan többet kocsival bemerészkedjen Budapestre, mert akkor nem szabadul meg ilyen könnyen. Szépen otthagytam a kocsit és megkerestem a barátomat. Aztán az ő fia hordozott a városban.

– Biztosan kitaláltátok miért vitték bé az öregot a rendőrségre. Mert egy sétálóutcába hajtott be, ahová kocsi be nem mehet! Ezért szokott az öreg azzal dicsekedni a lakodalmaiban, mert erőst vicces, jóézü ember, hogy ő Pesten olyan helyen járt, ahová más kocsival nem mer behajtani. Még el akarom mesélni, hogy az öreg ejtőernyős korában hogyan tolt ki a pesti

A gyimesi csángók élete

barátjával itt, Gyimesben, akit egy álló nap tartott fára mászva, egy hurokkal, hogy jön a ... Na menjünk csak a kocsi mellé, mert érkezik a menet!"

Ilyen, és ehhez hasonló történeteket mesélnek és mint vásáron, itt is dicsérik, ócsárolják egymás kocsiját. Amikor feltűnik a plébános, a kántor, a harangozó a sok misés kíséretében, mindenki a saját kocsija mellé áll és várja a szentelést. A plébános és kísérete középre állnak, és a pap egy ide-illő tíz-tizenöt perces beszédet mond, majd a Miatyánk és Üdvözlégy közös elimádkozása után szerre minden kocsihoz elmegy keresztel, tömjénezővel, szenteltvízzel és megszentel minden kocsit. Az emberek bíznak abban, hogy így a szerencsétlenség, baleset elkerüli egy esztendőn át őket.

A plébános egyenesen a miséről érkezik ide, és a misések közül is sokan eljönnek vele, ez a felvonulás olyan, mint egy búcsús menet, csak elül nem lobogókat, hanem egy közepes keresztet visznek. Így az egész ceremónia a falu megismétlődő eseményévé válik. Egyúttal ez önmotogató is: kinek milyen kocsira futotta, milyen kocsit hozott Magyarországról. De a trabantosok, lerobbant traktorosok is reménykedve várják a megszentelést. Úgy látszik, új hagyomány született. Kezdeményezője Szilveszter Imre közép-loki plébános, és tudtommal ez nem vált hagyománnyá más községekben.

Halottak napja

Valamikor Gyimesben nem volt nagy kultusza a halott emlékének. Jellemzőes helyi elemeket találunk a temetkezési szokásoknál, mint a siratás, búcsúztatás, a fenyő szimbolikus használata, a koporsótétel, vagy az, hogy a fiatal halottat menyasszonynak, vőlegénynek öltöztették, az öngyilkosokat pedig teljesen a temetőn kívül temették el, pap nélkül (lásd Temetkezési szokások Gyimesben. In: Tankó Gyula: Gyimesi szokásvilág). Miután eltemették a halottat, a megemlékezés a hathetes, hathónapos és évfordulós misékre szorítkozott. A temetők is az ötvenes évekig egyszerű, egyáltalán nem pompás, hivalkodó temetők voltak, csak fakeresztekkel, legtöbbször pázsittal beültetett sírhalmokkal, esetleg egyszerű, helyi virágokkal. Mára megváltozott a helyzet: gyönyörű márványkeresztek, rendezett sírok, rengeteg virág hirdeti, hogy itt is többet gondolnak az elődökre. Sőt, már itt is bejött divatba, hogy a tehetősebbe tartva attól, hogy az utódok csak a vagyonra várnak, de nem fognak az eltűntre áldozni, már életében elkészíteti a saját márványkeresztjét, rávéseti a nevét és a születési évet, üresen hagyva a halál évét mutató helyet. Az ötvenes évek előtt a halottak napja is Gyimesben sokkal egyszerűbb volt. Legtöbbjük – mivel messze, a patakokban laktak, sokszor 5-6 kilométernyire a temetőtől – nem jött világitani, hanem otthon szürkületkor gyertyát gyújtottak, minden ablakba tettek egy égő gyertyát és csendesén imádkoztak. Mára teljesen megváltozott a helyzet. Halottak napja képes összegyűjteni az egész falut, ilyenkor messze földről hazajönnek az elcsángáltak. Az utolsó

tíz évben ezeket mozgatott meg évente a találkozás, megemlékezés, a közös sírás óhaja. Talán nincs is még egy ilyen nap, amikor ilyen szép számmal összegyűl a temetőben a helyi és elszármazott gyimesiek: jönnek kocsival, vonattal, rengeteg virágot hoznak és családi csoportokba verődnek az itthon maradottakkal, elhelyezik virágaikat, imádkoznak és elbeszélgetnek. Itt a halottvirág a krizantém. Ezért ezt a virágot máskor ritkán viszik be a házba, mert a halálra emlékeztet. Ezen kívül még visznek őszirózsát és más őszi virágokat, fenyőkoszorút, fenyőágot is. Szokás egy érdekes fehér bogóval – fagyöngyszerű gyümölcs – behinteni a sírok tetejét. A hatvanas évek végén, amikor a halottak napi kultusz fellendült, az első években rengeteg művirágot vittek a temetőbe, azt a cigánynék készítették. Két-három év teltével az iparuk lehanyatlott, mert nem vették többé a művirágot és azóta is csak élő virágot tesznek halottaik sírjára. A virágokat, ha van ott hely, a keresztfára teszik, kötözik, esetleg a kereszt mellé szúrják a földbe.

Ez a nap mozgatja meg a legnagyobb tömegeket és vetekedik a Magdolna vagy Szent András védőszentek búcsújával, amikor szintén összegyűlnek az elszármazottak is. És mégis, a halottak napján más ünnepély ez, mint a búcsú: családias, meleghangú, elgondolkodtató ünnep ez, amikor a családok félretereszik a vitát és az elődök árnyékában együtt imádkoznak, emlékeznek.

Meg se lehetne számlálni azokat, akik e napon megfordulnak a temetőben, mert a temetőjárás már a halottak napját megelőzi, kinek hogy van ideje, sőt az utána való napon is lehet látni a temetőben egy-egy elkésett világítót. Állandóan jönnek-mennek a csoportok, de a jövés-menés csúcs, tiszteletadás a halottak napjának estébe nyúló délutánján van. Az előző hét napjain az a hozzátartozó, aki itthon él, rendbe teszi a sírokat, mert nagy szegény az, ha a hazajövők gondozatlan sírokat találnak. Az ilyen eseteket a falu szája is megszólja. Ezért manapság versengés folyik a sírok, keresztfák állításában.

Néha pálinkát, tésztát osztogatnak a sírok mellett, de ezt az egyház nem nézi jó szemmel, sőt egyenesen ellenzi, s ez így helyes, mert legalább a temetőben nincs helye az italozásnak, ami manapság nagyon elterjedt Gyimesben is. A hozzátartozók körülállják a sírt, elhelyezik virágaikat és gyertyát gyújtanak minden ott nyugvó halottért. 3–4 szál gyertyát égetnek, igaz, szeles időben nehezen ég a gyertya, de mindenképp ott ülnek, állnak, beszélgetnek, imádkoznak, amíg a gyertya elég. Kétszer imádkoznak: amikor megérkeznek és eltávozás előtt. Csendes mormogással van tele a temető. Közben nagyokat hallgatnak. Jó lenne az ember lelkébe látni: ki mire is gondol?

Közben a plébános járja a temetőt és aki azt igényli, a sírnál együtt fohászokodnak a halottak lelkéért. Ilyenkor az imádság mellett eléneklik a halottkísérő énekeket is, leggyakrabban az „Ó, adj uram örök nyugalmat neki...” kezdetű könyörgő éneket. Ezt az óhajukat a virrasztóknak egy céduállal jelzik, amire a halott nevét írják és lefízetnek egy bizonyos összeget.

A gyimesi csángók élete

Ez a nap tehát összehozza nemcsak a családi mikroközösséget, hanem a nagyobb népcsoportokat is. Mert a temetőben, utcán rég nem látott emberekkel, régi játszópajtásokkal újra találkoznak az innen elszármazottak. Ezen a napon olyan a falu, mint egy méhkas eső előtt. Aztán este még sokáig pislákolnak az égő gyertyacsonkok, imitt-amott pedig egy-egy elkésett asszony sírdogál apja, férje, gyermeke sírjánál...

...Egyik halottak napján, este, csendes siratás hallatszott be a temetőből. Olyanszerű siratás, ahogy a férjét, gyermekét siratja az asszony: búcsúzik tőle, elbeszél részleteket az együtt eltöltött életből, szemére hány dolgokat, ha úgy érzi, hogy a halott cserbenhagyta éppen akkor, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá a családban. Kisétáltam a temetőbe és csendbe leültem egy sírra. Egy fiatalasszony beszélgetett férjével, aki a nyáron hagyta ott a családot, örökre. Mindent elpanaszolt neki. Elmondta, hogy elvégezték a szénacsinálást, hogy a fia őstől Csíkszeredában tanul, de nem tudja, lesz-e pénz a bentlakásra és, hogy a kisebbik gyermek még mindig várja haza. Sokáig beszélgetett így a néma sírral. De vajon valóban néma volt-e a sír? Vajon megnyugodott-e a nagy szokimondástól az asszonyka, hogy végre, annyi idő óta valakinek kibeszélgethette magát? Ki tudná azt megmondani...

Az elsőáldozások

Az elsőáldozások az utolsó 25–30 évben váltak a családok, közösségek nagy eseményévé. Ezek az események a vallásüldözés éveiben valóságos néma tüntetésként szerveződtek. Mert az iskolában, kultúrházban, gyűléseken lehetett üldözni a vallást, lehetett munkanappá tenni az ezeréves vallási ünnepet. De a templomban, családban nem lehetett megtiltani azt, hogy egy gyermek megkeresztelésénél, elsőáldozásánál, bérmálásánál együtt legyen a kisközösség, tüntetően együtt vonuljanak a templomba, együtt ünnepeljenek. Az elsőáldozások egyúttal látványosak is voltak: minden gyermek népviseletbe öltözött, erre a napra a fiúknak hímvett „mejjes bundát” varrattak, gyönyörűség volt nézni a színes felvonulás. Ez az esemény nagy előkészületet követel, sok embert megmozgat. Mint sok más ünnepnek, ennek is két szakasza van: egy szigorúan vallásos része és egy világi, családi része. Az egyház nagy érdeme, hogy ezeket az intim, családi ünnepeket falueseményekké léptette elő. Mert az események előtt 2–3 héttel már csak erről beszél a falu. És a fentiekén kívül ez az esemény nagyban hozzájárult az identitástudat megőrzéséhez. Arról van szó, hogy egy etnikai csoport megőrzi a saját valóságát, összegyűl ünnepelni, magyarul énekel, imádkozik egy olyan korban, amikor ezt a hatalom sandán nézi. Minden ilyen alkalom egyúttal erősítette a valahová tartozás érzését, egyúttal a nagyobb etnikai összetartozást is.

Vallási szempontból a következőképpen történik az elsőáldozás:

A 9-10 éves gyermekek járnak külön vallási felkészítőre a hittanterembe, hetente egyszer. A plébános kihirdeti, hogy melyik májusi vasárnap szervezik az elsőáldozást. Előtte van egy vizsga, ahová elkísérik az elsőáldozókat a szülők és keresztszülők. Nem elírás, hogy keresztszülők, mert itt, Gyimesben megtörténik, hogy egy csecsemőt 15-en keresztesznek, tehát 15 édes keresztszülője van. Ezen a vizsgán a gyermek kap 3-4 kérdést. Aztán a kihirdetett vasárnapon nagymisére jönnek csángós népviseletben az áldozó gyermekek, akiket elkísérnek a szülők és keresztszülők is.

Régen a fejükre vadvirágból font koszorút tettek, ma pedig művirágkoszorút viselnek, mint a lakodalmakban a koszorús leányok. A gyermekek az első padokba ülnek, ők az ünnepeltek. Mindnyájan meggyóznak (gyermek, kísérő), majd ünnepélyesen áldoznak. Ez a fénypontja a vallási szertartásnak, hiszen a gyermekek most áldoznak a templomban életükben először. A templomból sorban kijönnek és bevonulnak a papilakba, ahol megkínálják őket kaláccsal, egy főtt tojással és egy csésze kakaós kávéval. A templomban mise közben beiktatnak egy rövid műsort is, amikor az ügyesebbek vallásos vereseket szavalnak. Aztán következik az ünnepély világi része. Erre is már régen készül a család: már tavasztól erre a célra malacot, borjút vagy diszkrét tartanak, egyesek a téli borból is hagynak erre az alkalomra.

Az 1950-es, 60-as években a keresztszülők összehótoltak és egy karórát vettek az elsőáldozónak. Ez volt az ő első órája! Ma már nagyobb a rongyrazás, de egy dolog változatlan: ritkán adnak, főleg a leánygyermeknek készpénzt. Ma is összehótolnak és a staférunghoz kiegészítőként ágyneműt, pokrócot, párnát vásárolnak, esetleg arany nyakláncot, fülbevalót. A fiúk inkább karórát, készpénzt kapnak, borítékba téve.

Virágvasárnapján az elsőáldozók a virágszórók a körmenetben a templom körül.

A vasárnap délutánra szervezett családi ünnepeken a szülők, keresztszülők, a testvérek és nagybácsik-nénik, valamint a nagyszülők ülnek az ünnepi asztal köré, de ez csak evés-ivás, esetleg éneklés, de nem táncos összejövétel. Az étrend ma már a megszokott lakodalmas, radinás étrend.

Előétel: kocsonya, sajt, szalámi, kolbász.

Leves: savanyú-, gombóc-, húsoleves vagy laskaleves.

Aztán sült hús körítéssel és az asztalon maradnak hidegsültés tálak, majorság-, borjú- vagy disznóhússal. Kávét is felszolgálnak, a gyermekeknek meg húsfűt. A középpontban, főleg a multság első felében az ünnevelt gyermek áll: átveszi az ajándékokat, mindenkinek van hozzá egy kedves szava. A plébánosuktól kapnak egy csoportképet is a falu gyermekeivel, de ezenkívül mindig akad valaki, aki csak az ünneplő családot és vendégeket lencsevégre kapja. De az ünneplés sem tarthat míg a világ. Estefelé, amikor már jól be-

A gyimesi csángók élete

csíptek a vendégek, már nótáznak is. Ekkor már háttérbe szorul az ünnepelt. Az idegen is tudja, hogy melyik házban volt elsődöző, mert innen-onnan énekszó szűrődik az utcára. Ünnepelnek, esznek és sajnos, az utolsó időben egyre többet isznak a felnőttek. De a lényeg az, hogy együtt vannak.

Kortárstalálkozók

Ez a hagyomány olyan harminc esztendőös lehet, mert gyermekkoromban, az ötvenes évek végén ilyeneket nem szerveztek. A '70-es évektől ünneplik a kortárstalálkozókat. Kezdetben csak az 50 évesek gyűltek össze ünnepelni, mostanában már a 40 évesek is összejönnek. Valamikor itt nem volt ritka a 90 éves ember. Ma már sok fiatal kiköltözik a „csutakosba”, a temetőbe. Talán az ingázás, a bizonytalanság, a nagy hajsza az oka, hogy az élettartam rövidebb. Igaz, a statisztika jobb, mert ritka a gyermekhalandóság. Talán a bizonytalanság az oka annak, hogy már 40 évesen is találkozót szerveznek. Mert félnek. És úgy istenigazából ezeken a találkozókön idézhetik fel a gyermekkort. Ezenkívül ma már ez is egy jó alkalom az önmutogatásra: ki mire vitte. A mérleg nem mindenki számára jó, de együtt vannak a régi gyermekek, akik mindent elmondhatnak egymásnak. Sorsok villannak fel, gyermekarcok. Egyik ilyen találkozón így kezdte az osztály valamikori legokosabb gyermekei: „Nem tudom, hallottátok-e, én alkoholiista lettem, semmire sem vittem, családom sincs. Egy maradt meg a régi szokásaimból: ma is szeretem a könyveket.” De hát van olyan is, aki Ausztráliából jött haza és egyedül állta 200 ember ételét, italát. S akkor már felnéznek rá. De mikor mindenki beszámol az életéről, csorognak a könnyei. Vajon mire emlékszik, mit sirat? És van olyan, hogy nyugati fényes kocsival jön, de nem ő vezet, mert annyit hajtott a vagyonért, hogy már átesett a második szívvrohamon is. Életek, sorsok...

Már láttuk, hogy a hagyományok születésénél mindig egyének bábáskodnak: vagy a papság, vagy a helyi tanácstól valaki. Nos, a kortárstalálkozók megszervezését az utóbbiak karolták fel. A kortársak közül akad legalább 3–4 személy, akik felvállalják a szervezőszerepet. Megbeszélik az időpontot, felkutatják a távollévők címét, leveleznek, meghívókat nyomtatnak, elküldik, rendezik az anyagi hátteret. Aztán felveszik a kapcsolatot a plébánossal, aki erre az alkalomra az ünnepélynek megfelelő misét mond, megáldva az ünnepeket és ünneplőket. Az ünnepi misére szombatn délutánra gyülekeznek, akkorra hazaérkeznek családotól az idegenben lakók. Minden ünnepelt családjától körülvéve a templomba siet. Istentisztelet után az ünnepeket átveszik a rengeteg virágot a családtól, barátoktól, testvérektől. Az utolsó öt évben tartanak egy osztályfőnöki órát is az iskolánál. A temetőben virágokat helyeznek az elhalt kortársak sírjaira. Majd bevonulnak a kultúr-

házba, ahol a roskadásig megrakott asztalok várják őket. Itt a polgármester köszönti az ünneplőket, iskolás gyermekek az alkalomnak megfelelő verseket szavalnak, énekek hangzanak el. Az összes költséget közösen állják, előre megszabják mennyibe is kerül egy személy vacsorája, és előre elküldik a pénzt. Itt már fogadott zenekar játszik, régebb a híres Pulikák, Halmágyiak, ma már a megszokott többtagú zenekarok. Az ételeket fogadott szakácsnők készítik el, az étrend megfelel egy lakodalom étrendjének, mert kivilágos-kiviradtig mulatnak, beszélgetnek, táncolnak. Szinte mindent megtudnak egymásról, mert, bizony, a bajaikat is elmesélik egymásnak. Mint valami nagy gyermekek, olyan élvezettel idézik fel a boldog gyermekkor gondtalan éveit. Ezek az évek ebből a távolságból még akkor is megszépülnek, ha a csángó gyermeknek soha nem volt könnyű az élete, mert a csángóság egy munkaközpontú közösség, ahol mindig és mindenki keményen megdolgozik a betevő falatért. Ritkán marad el valaki ezekről az összejövetelekről. Ha két kortárstalálkozó van, akkor egyiket tavasszal, a másikat kora ősszel tartják.

A regutabálok – katonakísérők

Az adatközlők szerint, amióta katonának viszik szervezeten, behívóval a fiatalokat, a család mindig elbúcsúzott ünnepélyes formában a bevonulótól. Ha a legény „soralá nőt”, azaz besorozták katonának, akkor a család már számít arra, hogy ősszel, októberben elviszik katonának. Mindig ősszel vitték katonának, amikor egész éveket szolgáltak, mert az ének is így szólt:

„Hej, elviszik a legényt októberben katonának”...

Az 1960-as évek előtt a katonabúcsúztatót a bevonulás előtti estén szervezték a bevonuló családjánál. Azon csak a testvérek, közvetlen szomszédok, a legény szeretője (ha volt ilyen), és két-három legénybarátja vett részt. Tehát nem volt táncos összejövetel, de így is összegyűltek 30–40-en. Éjjel énekelgettek, ettek, ittak és az asszonyok sírdogáltak. Reggel a legénybarátok hátukra vették a nagy katonakoffert, és az állomásig énekelve mentek. Ezek mind szomorú katonanékek voltak. Íme egy ilyen ének néhány sora:

*„Édesanyám akkor kezdett síratni
Mikor a kufferom kezdte pakolni...”*

Akinek lovas fogatja volt, azok szekérre pakolták a koffert, felültek rá az öregebbek, gyermekek, de a bevonulók összeülelkezve gyalog mentek a kísérőkkel, énekeltek az állomásig. Ilyen reggeleken a falu minden részéről, a patakokról csapatok jöttek az állomás felé, énekszóval, hogy csak úgy zúgtak a völgyek, a hegyek. A múlt század elején nagy bánata volt ez a családnak, hiszen innen nem jártak akkor idegenbe, itthon éltek le a világukat. Ez volt az első olyan szomorú eset, amikor a gyermek, a már nagy gyermek valóban kirepült a fészekből:

A gyimesi csángók élete

„Udvaromon hármat fordult a kocsi
Édesanyám kufferomat hozza ki.
Kufferomat s béhívó leveletem
S a faluból húzzák ki a nevemet...”

És sokan úgy elmentek, hogy soha nem jöttek vissza, mert a múlt században világégek voltak, akik senkit nem kéméltek.

Napjainkban ezt a régi szokást is teljesen átalakították. Valahogy minden átalakult, pénzközpontúvá vált. Én nem tagadom, hogy ugyanolyan szépen éneklük a régi katonadalokat, hogy a bevonuló édesanyja ugyanúgy sír és hogy ma is ez az átalakított hagyomány összegyűjt egy közösséget, arra készülnek, nem maradhat el, tehát hagyomány, de valahol elveszítette az intim, kisközösségi összejövétel-jellegét és sokan azért rendezik, hogy pénzre tegyenek szert!

Íme, hogyan szervezik napjainkban a katonabúcsúztatót:

Először is, nem otthon, hanem a kultúrházban rendezik. Ott inkább fiatalok vesznek részt, nem csak a szűk családi kör. De végeredményben ez a rendezvény különbözik minden táncmulatságtól, mert itt először is a családtagok, rokonok, keresztszülők, barátok vannak jelen. De amint leírtam, sokan gondolnak a pénzre is. Az ellátás olyan, mint egy lakodalomban. A család tagjai vigyáznak arra, hogy a bevonuló ne igyon sok alkoholt. Valaki, a reguta egy keresztapja, vagy legénybarátja „sapkázik”, azaz mindenkitől pénzt gyűjt ajándék fejében. Ez nem is lenne rossz, hiszen egyfajta kaláka valaki megsegítésére. Jó dolog az is, hogy ezek az összejövetelek valóságos énekorákká alakulnak át, az öregebbektől eltanulják a fiatalok a szép népdalokat, katonadalokat. És itt a gyermekek is jelen vannak. Nem csoda hát, ha Gyimesben az iskolások is népdalismereteikkel bámulatba ejtik az idegeneket.

Fél órával a vonat érkezése előtt indul a menet az állomás felé. Elöl megy a reguta, körülveve két, három baráttal, leányokkal. Utána megy a mozsikás és gardonyos. Itt említtem meg, hogy a regutabál az egyetlen táncalkalom, ahol még az 1999-es évben is hagyományos gyimesi zenészt fogadtak és ő kísérte ki a legényt az állomásra. Nem nehéz kitalálni, hogy miért: mert a gyimesi hagyományos „mozsikásnál” senki jobban nem ismeri és muzsikálja a gyönyörű, szebbnél-szebb régi katonáénekeket. Mostanában az is megtörténik, hogy a bevonulás előtti szombaton este megtartják a katonabúcsúztató bált, hogy a bevonulás napján pihent, józan legyen a reguta. Akkor el is búcsúzik a rokonságtól. A vonatra már csak két-három rokon, barát kíséri. Mindig közöttük van az apa.

...Új hagyományokat teremtünk, a régieket átalakítjuk a mának megfelelően, mert együtt akarunk lenni: beszélgetni, örülni, sírni. Mert közösen még sírni is jobb. Hagyományt őrzünk és teremtünk, mert félünk valamitől, az ismeretlentől, a jövőtől. És mert valamilyen módon kapcsolatot szeret-

Tankó Gyula

nénk tartani az elődökkel és valamit üzeni az utánunk igyekvőknek. De egy bizonyos: ezeknek a ceremónikus hagyományoknak, idegen, divatos szóval ezoterikus jelentésük van: csak az igazán beavatottak számára hozzáférhetőek, ők érzik át ezeknek igazi, lélekfelemelő üzeneteit. Mert hogyan lehetne másképp megmagyarázni például azt, miért volt és van ma is egy hagyományos csángó táncban olyan néma csend, amikor a mozikás elkezdi húzni a vontatott, szomorú lassúmagyarost:

„Édesanyám, csak ezért fáj a szívem...”

A testek átveszik egymástól a lassú, egyenletes mozgást, mintha a fejek is mind egyfelé bólogatnának, az egész mozgó tömeg egy nagy, közös test. De ezt csak a táncolók érzik ezoterikusan. Azok, akik eggyéforrtak.

A közös munkahelyen dolgozó ipari munkások kalákája

A kaláka közös munkát jelent, valakinek a felsegítését egy sürgős munka befejezéséhez. Nos, itt a kaláka számtalan faja ismeretes, mint a fahordó, szénahordó, tapasztó, kaszáló, tiloló, ganyézó, pityókalopó, sajtlopó, fonó, szapuló és még sokfajta kaláka. A kezdeti nagy elszigeteltségben szükség volt az egymás kiségetésére irányuló kalákákra. Életvitelük megváltozásával sokféle kaláka kimaradt, de mára kialakult, hagyománnyá vált egy új fajtája a kalának. Ismert dolog, hogy az esztelen iparosítás felemás munkássá alakította a 60-as évektől kezdődően a falusi fiatalságot: nagy-részük ingázik, a gyárakban is dolgoznak, de otthon is gazdálkodnak. A gazdálkodás legnehezebb és sürgösebb munkája a kaszálás, a „nagy dolog-üdő”, ahogy itt mondják. Azok a munkások, akik egy helyen dolgoznak és kaszálós területtel rendelkeznek megbeszélnek és szerre megkalákázzák egymást. Így dolgozni is kellemesebb, mert többen vannak, folyik a viccelődés, virtuskodás és a kalákát egy kiadós evés-ivással töldják meg, mindezek összekovácsolják a primer közösségeket.

ADATKÖZLŐK:

Tankó Péter-Bitang sz. 1898.

Mónus Berta sz. 1926.

Tankó Katalin sz. 1905.

Tankó Anna sz. 1905.

Tankó Veronka sz. 1972.

KÖNYVÉSZET:

Kósa László – Szemerényi Á.: Apáról fiúra. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1973

B. Iványi Lujza: Szokások változása. Folklor archívum 5. 1976, Budapest

ÖLJÜK ÖNMAGUNKAT

Öngyilkosság Gyimesben

Ki tudná megmondani, miért ölik az emberek saját magukat? Az emberi léleknek még olyan sok titka van, hogy senki nem kiabálhatja bele a világba: „Uraim, én szeretem az életet, soha nem dobom azt el magamtól!”

Ezért nem ítélnénk el senkit, mert soha nem lehet tudni mi történik velünk, ebben az árnyékvilágban nem lehetünk biztosak saját érzelmeinkben sem. Hány olyan embert ismertünk, aki kifele, a világ fele elégedett, vidám arcot mutatott és közben készülgetett a halálra? És egyáltalán, van-e jogunk elítélni valakit csak azért, mert a halálnak ezt a változatát választotta? Hiszen az életünk, legalábbis itt a földön, véges. És ne feledjük azt se, hogy a németek nem ismerik az öngyilkos szót. Helyette a szabadhalál, szabadon választott halál kifejezést használják. Ki a ma öngyilkos jelöltje?

Tudós, analfabéta, szegény, gazdag, ki tudná ezt megmondani? Hiszen nincsen olyan kategória, amelyből valaki valahol, valamikor nem dobta volna el az életet magától. Nézzünk csak meg egy kategóriát... az öngyilkos költők listáját szemlélve látjuk, hogy sokan vannak, rettenetesen hosszú a lista. Vajon miért? Bizonyára, ők érzékeny lelkek, sokkal érzékenyebbek az emberi durvaságokra, mint mások. Csak néhány nevet említek: Hart Crane, Szergej Jeszenyin, Virginia Woolf, Majakovszkij, Sylvia Plath és talán a mi József Attilánk. A költők egy kicsit önzőek, énközpontúak, de azért valaki megvizsgálta az öngyilkosságuk előtt írt verseiket és azok vizuális, színképek egyhangúlag utaltak fáradt lelkiállapotokra és igen-igen sokat, még költőnek is túlzottan sokat használták az én szót. De a halál a születéssel már elkezdődött, és szerencsénkre nem tudhatjuk, mikor következik be a fizikai halálunk. Azt siettetni – valamilyen módon – vétek, először is saját magunk és hozzátartozóink ellen, és íme, mit mond erről egy olyan ember, akit gyógyíthatatlan betegsége halálközelbe hurcolt:

„Az emberek, az egészségesek nagyrésze vak, sőt úgy viselkednek, mintha halhatatlanok lennének. Pedig micsoda ostobaság. E halhatatlanság bűvöletében ver le minket minden apró sikertelenség, kudarc és közben nem vesszük észre, hogy miénk a legértékesebb dolog: az élet.”

A fentieket Peter Moll 56 éves zürichi jogászprofesszor írja megrázó könyvében, amikor megtudja, hogy halálra ítélte őt a rák. És a továbbiakban bármennyire is szeretném megérteni az öngyilkosok tettét, nem tudom magamnak megmagyarázni azt, hogy ezek az emberek miért nem tudnak örüvendeni az élet apró szépségeinek, egy rá mosolygó arcnak, egy jó szónak, egy csendes napfeljövételnek, vagy a csobogó pataknak. Mert a világban

azért még vannak szép, jó dolgok is, csak valamilyen módon meg kell találnunk azokat. Van, jól tudom, hogy akadna a mindenség Teremtőjének sok korigálási, javítani valója ezen a világon. De ennek mi is, emberek, cselekvő részesei kellene, hogy legyünk. És valahol ott a hiba, hogy a lelkünk egyensúlya billent félre. Mert a világot ma nem gazdasági, hanem inkább erkölcsi válság sújtja. De ezek általános, univerzális dolgok. Arról szólnak, hogyan is viszonyul az egyén az őt körülvevő világhoz.

Vajon mikor is kezd egyáltalán az ember a halálra gondolni? Mert ifjú korában, sőt később is, az egyén habzsolja, pazarolja az életet. A pillanatnak él, intenzíven. És ha az öngyilkosságról beszélünk, szólnunk kell az emberek óriási életszeretéről is. Mindig mellbevágott annak a csíkszeredai embernek a látványa, életigenlése, akinek mindkét lába hiányzik, de kocsjával járja a várost, barátaival viccelődik, véleménye és hatalmas életszeretete van. Él, mosolyog, kereskedik. A világon már ezeknek az embereknek olimpiákat, világversenyeket szerveznek; igyekeznek lehetőségeik szerint egész emberként élni, legalábbis lelkileg, és ezért csodálatra méltó emberek ők. És ott a másik oldal. Épkézláb fiatal emberek, nők búskomoran élik napjaikat, perceiket, megkeserítve saját és környezetük életét, kábítószerbe, alkoholba fojtják bánatukat, tehetetlenségüket. Sokan pedig a kilátástalanság elől a halálba menekülnek. Pedig minden mély kútba behatol egy fénycsík. A Napról, a Holdról vagy a csillagokból. Minden megoldhatatlannak tűnő helyzetből van valamilyen kiút. A kérdés csak az, hogy elég türelmesek vagyunk-e a kiút keresésére, van-e kire támaszkodnunk a nem könnyű út megtételében...

Nagyon rég kikiváncozik belőlem egy szorító kényszerállapot: beszélni, írni az öngyilkosságról. És keresni az okokat, vajon miért dobja el magától az ember a legrágább, legcsodálatosabb kincset, az életet. Hiszen már gyermekkoromban rám szólt az anyám: „fiam, ne taposd el azt a bársonyos Istenbogárkáját, mert nem te teremtetted! Nem adtál életet, nincs jogod azt elvenni!”

Egy vallomással tartozom: nem tudok az öngyilkosságról csak úgy, szárazon, lélek nélkül írni. Nem tudok csak számokat felsorolni, mert minden szám mögött egy ember áll, sokukat ismertem és a sok számból három az én családomból került ki. Hogyan hagyhatna hidegen a huszonekét éves édes bátyám halála, aki számomra a jókedv, a vidámság, játékoság mintája volt és egyszer csak, ki tudná megmondani mi történt a lelkében, milyen tükör törött apró darabokra ott bent a lelke mélyén? Tény, hogy szép, nyugodt apró frással írt egy búcsúcédulát, szálkákat faragott és a földbe tűzte a cédulát, hogy el ne fújja a tavaszi pajkos szél és ott, a természetben, amelyet olyan nagyon szeretett, fejbe lőtte magát. A tette igazi indítékáról semmit nem írt, csupán illedelmesen bocsánatot kért, hogy minket, főleg az anyámat megszorított. Vajon miért lett öngyilkos? Soha nem tudtuk meg, csak találgattuk az okokat. Közben anyám belerokkant a nagy bánatba...

A gyimesi csángók élete

I. Hiedelmek az öngyilkosságról

Az öngyilkosság a gyimesiek felfogása, hiedelme szerint, az ördög műve. Valószínűleg vallásosságuk folytán és az egyház hatására az öngyilkosság elkövetése nagy, szinte megbocsáthatatlan bűnnek számít. „Aki nem képes életet teremteni, annak nincs joga az élet elvevésére.” Ezt már gyermekkorukban naponta hallják a felnőttektől, és ez vonatkozik a védtelen állatvilágra, később más ember meggyilkolására és az öngyilkosságra is. (Kivételt képeznek a „varázsló”, ördögi fermekálásokban, praktikákban felhasznált állatok, mint a varangyos béka (varasbéka) és a kígyók.) Úgy gondolják, hogy az öngyilkos „elherdálta” a paradicsomot, elkárhozott: Az örök kárhozattól csupán akkor szabadulhat meg, ha a hozzátartozói sok misére valóval, imádkozással könyörögnek a lelkéért, ez esetben harminc esztendő elteltével megszabadulhat az öngyilkosság bűnétől. Addig viszont nincs nyugtuk, bolyongnak, mert ők a „kirekesztett” lelkek. Ők a kísértetek, ők „dergetnek”, dorombolnak éjjel az épületekben, a házakban, ha ropog, szárad az épületfa vagy a bútor. Ha rossz idő van, nagy vihar, szél, akkor „bizonyosan valaki felakasztotta magát”, vagy ilyen beszéd járja: „még akkor vót ilyen csúf üdö, amikor Andrásbám felakasztotta magát”

Sokszor elhangzik a nehézsorsú családokban az elkeseredett fenyegetés: „Jaj, Istenem, nem bírok ezekkel a legényekkel apa nélkül. Nincs amit csináljak, felakasztom magamat” – panaszkodik egy özvegyasszony. „Annnyit keserget ez az ember, feszt részeg, én nem bírom tovább, felkötöm magamat” – fenyegetőzik végső elkeseredésében egy alkoholista felesége. Ezekből a legtöbbször nem lesz felakasztás, ezek csak elkeseredett panaszok.

Érdekes dolog a gyimesi csángók hiedelemvilágában az az ördöggép, amely hozzásegíti az öngyilkos jelöltet tette végrehajtásához. De beszéljenek erről az adatközlők:

„Egy 102 éves asszony mondta el nekem egy alkalommal:

Ingem úgy hoztak vissza a halálból, plébános úr! Felakasztottam vót magamat. Erőst egyedül éreztem magamat, semmi támasz, segítség! Eccer-eccer mondtam es, hogy hát én felekasztom magamat. Most eppen valami ünnep következett, mindenkinek hazajött valakije, a szomszéd asszony leánya es hazajött az unokákkal, csak én vótam suhogó egyedül. Hirtelen úgy elkeseredtem, hogy kimentem az istállóba, elvettem egy tehénkötelet és bent a csűrbe, hogy a házba ne mocskoljak, felakasztottam magamat. Hát, plébános úr, a csűrben ujan mozsikálás vót, mintha tánc lett vóna. Olyan kicsi, terpe veres nadrágos csúf emberecskék táncoltak, jöttek feléjem vasvillával s bíztattak. Én belédugtam a fejemet a kötel hürkába, s felköttem magamat. Pont jött a szomszédasszony leánya, aki eppen hazajött vót, hogy látogasson meg, mert keresztanyja vagyok. Látta hazulról, hogy az istállóba haladtam

bé, s ott keresett. Gyorsan kiabálni kezdett, s engem levágtak kötelestől. Ennek van vaj 14 esztendeje, de én úgy megjedtem azoktól a szarvas, villás emberecskéktől, aszongyák, azok ördögök vótak, hogy én ilyenre többet gondolni sem mertem. Maga mit mond, plébános úr, azok ördögök vótak?” (B. L. esperes)

„Pásztorkodtunk gyermekekroiban Felcsíkon, s ott történt, amit most elmondok. Három gyermek úgy nyárvégén kinn őrizték az állatokat a réten. Ott voltak fák, azok alatt játszadoztak, s egyszer valamelyiküknek eszébe jutott, hogy annyit hallottak valami olyan kicsi furcsa, szarvas emberecskékről, vagy ördögökről, amelyikek táncolnak, énekelnek ha valaki fel akarja akasztani magát. Gondolták, kipróbálják, lám így van-e, s elhatározták, hogy az egyiket felkötik, úgy sem lehet semmi baj, mert a másik kettő ott van és megmentik őt. Nem akarta egyik sem vállalni, félegettek, aztán mégis az egyiket meggyőzték. Volt egy nyolcbafont hosszú ostoruk, a vége elvékonyodott, azt a gyermek nyakára kötötték hurokkal és a másik felét a fa egyik ágához erősítették úgy, hogy a gyermeknek a lábai még érték a földet. Látszólag semmi veszély nem volt. Így vártak, vártak, s amikor éppen akarták leoldani a kötelet az ágról, egy bokorból kiszökött egy szép fehér nyúl s szép lassan elkezdett lépegetni másfelé. A két gyermek utána, ott hagyták a társukat. Mire visszajöttek, az már halott volt! Ezzel nem lehet játszani, az a nyúl az ördög volt!” (Tankó F. P. sz. 1920)

„Ez rég lehetett, mert még nanyám sokszor elmesélte nekünk, hogy Hidegségen volt egy Virág nevű asszony, akit a szülei úgy erőltettek volt a férjhezmenésben, mert az ura nagygazda legény volt. Hát annyira beléunt az életbe, hogy bément az istállóba és egy tehéncötelet a nyakára hurkolt és kezdte a hurkot ráhúzni a nyakára. Az istálló oldalában belé volt verve egy szeg, arra akarta felakasztani magát. De az olyan alatt volt, hogy bizony az asszony le kellett, hogy térdeljen, hogy megfeszüljön a kötél. Ott térdelt, s az ura rejatalált és kihúzta a fejét a kötél hurkából. Mindenki csodálkozott, hogy szorulhatott annyira rá a kötél a nyakára, amikor Virág csak térdelt. Aztán elmesélte, hogy amikor elgondolta a szándékát, olyan mozsikálás kerekedett az istállóban, kicsi pirosnadrágos, szarvas ördögöcskék táncoltak körülötte, vasvilla volt a kezükben és őt döfték. Ahányszor elkapta a fejét a döféstől, a kötél hurka annyiszor szorult, egyre szorult a nyakára, mert ő biza még a kezét sem tette a kötéltre.” (A. F. sz. 1907).

A fenti adatközlők mindenike úgy hitte, hogy az öngyilkosságban az ördög besegett, benne van a gonosz keze a tett végrehajtásában. Az ördögkép, amelyet mindenkikük egyöntetűen mutatott be, onnan származhatik, hogy kézen forogtak naiv festők vagy más alkotók rajzai az ördögről: vasvillával, szarvas emberszabású gonoszként ábrázolták. A zene, a tánc csalogatta az öngyilkosjelöltet, a gonosz ravaszságát árulta el, hiszen szájonforgó történetek, viccek sokszor a pokolt nemcsak purgatóriumként mutatják be, hanem

A gyimesi csángók élete

olyan helyként, ahol, legalább is a kezdeti fázisban, tovább tartanak a földi tivornyák, mulatozások. A megkérdezett adatközlőket néha zavarta az a valószínű dógma, miszerint az ember sorsa előre meg van írva (predesztináció). De az angyal és ördög, a Jó és a Rossz harca a lélekért változtathat az előre megírt sorson. Ez világirodalmi téma, gondoljunk csak az Úr és Lucifer örök harcára. Igaz, a gyimesi csángóknál uralkodó volt az a hiedelem, hogy az ember sorsa „előre el van döntve” „meg van írva”. Érdekes szájhagyomány az is, hogy valakinek ördöge van. Ilyen volt például egy Baconi nevű ugrai személy az 1910-es években. Sokan a hallottak alapján megesküsznek, hogy igen is, Baconi dupla fogsorral született, ördög állt a hátánál, nem őrzőangyal. Az ördög a lelkéért cserébe egész életében segítette Baconit.

Visszatérve az öngyilkosokhoz, a hiedelem szerint azért nem szólhattak a harangok az öngyilkos temetésén, mert ameddig a környéken elhallatszik a harangszó, azt a helyet elveri a jégeső. „Megtörtént, hogy Fazakas pap idején a gazdaasszony, akinek nagy beleszólása volt az egyházi ügyekbe is, megígérte egy hidegségi jónevű, jógazda családnak, valamiért cserében, hogy amikor érkeznek az akasztottal, meghúzatja a harangokat. Ezt valahonnan megszelleték a szomszédasszonyok, kivonultak a templom elé és megakadályozták a harangozást. A szegény papgazdaasszony szégyenében rosszul lett. De a családot is mégjobban elkeserítette az eset.” (Tankó P. sz. 1942).

Amint már említettük, ha a család sok misérevalót ad, sokat imádkoznak az öngyilkos lelkéért, 30 év után büne megbocsátatik és a lelke megnyugszik, többé nem lesz kirekesztett lélek.

A következőkben adatközlőim történeteiből írok le néhányat, amelyek illusztrálják hiedelemvilágukat, bő fantáziájukat és elmesélő készségüket. Ezek régen történt, hallott esetek, a szereplőik valós személyek voltak, szájról szájra terjedtek, és legendákká, szájhagyományos történetekké csiszolódtak. A ma már mesészerű, sokszor hátborzongató történetek, még azokból az időkbeli származnak, amikor az írásosság nem volt a csángók erős oldala, amikor még csak pásztorkodással és erdővágással foglalkoztak, és a hosszú estéken, a fonókban, a kosaras bálókban volt idejük mesélni. Amikor az egyik adatközlőmnnek, a mindent tudó Hosszú Fülöp bácsinak feltettem azt a kérdést, hogy vajon hová lettek a tilón járó boszorkányos szépasszonyok, a lüdercek, a tej zsírját elvevő fermekások az őket segítő piros szalagos varasbékákkal (varangyos), azt felelte:

– Én nem tudom ezt megmondani, fiam, de akkorjában léteztek, ez holt biztos!

– De maga látott-e ilyeneket, Fülöp bácsi?

– Én má nem es tudom, olyan rég volt, de nannám es mondta s mindenki beszélte, csak kellett valami legyen!

Íme néhány ilyen történet:

„Egy ember Hidegségen felakasztotta magát. Hírt kaptak és hamar levágták a kötelet, s megmentették az embert. Ő azután mindenkinek mesélte, s tudja-e, mindenkinek egyformán mesélte el, hogy mi is történt vele. Azt mesélte, hogy mintha egy nagy alagútban lett volna, és egyszer csak az út kétfelé ágazott: egy széles és egy keskeny út következett. Ő a szélesen mendegélt tovább, és ahogy haladt előre, lassan-lassan sötétedett, egyre sötétebb lett. Akkor olyan kicsi emberkék jelentek meg, piros csizmájuk volt, és körülvették, táncoltak, zenéltek, s valami finom süteménnyel kínálgatták. Csak ment előre, egyszer megbotlott s elesett. Hirtelen eszébe jutott a Szentírás és felkiáltott: Jaj, édes Istenem, ne hagyj el! Akkor az ember felébredt és az ágyban volt, mert a többiek levágták a kötelet, őt bevitték a házba és ott súrolgatták, élesztgették. Azt mondogatta, hogy ő többet ilyent nem csinálna!” (Ambrus F. sz. 1907)

A halál kapujában kopogtatók már többször meséltek egy „alagútról”, ez a motívum nem új, de a mai lélekbúvárok is értekeznek, írnak egy olyan érdekes, az életet a haláltól elválasztó alagútról, amelyen majd mindenki átmegegy, amikor az életből a halálba távozik. De nézzük tovább az öngyilkosjelöltek történeteit:

„Réges-régen Barackoson egy embernek sok adóssága kerekedett, nem tudta, mit csináljon, hogyan szabaduljon. Elgondolta, többet nem gyötrődik, mert becsületes ember volt, s elhatározta, felakasztja magát. A csűrben felmászott a híjúba, s a macskafára felkötött egy kötelet és belé akarta húzni a nyakába. Jó katolikus volt, keresztet vetett s azt mondta:

Drága jó Istenem, Babba Máriám segítsetek meg s bocsássatok meg! Körülötte nagy zenebona volt; de amikor keresztet vetett s elmondta a könyörgését, valaki hátulról úgy lelökte a híjúból, hogy a csűrpadlóján jött magához! A keze eltörött, de a jó Isten s a Babba Mária megmentették az akasztástól.” (Ambrus F. sz. 1907)

A következő elmesélt történet hasonlít egy már elébb leírt, Felcsíkon történt esetre, csak a helyszín ez alkalommal Gyimesbükk:

„Két fiú, itt lent Bükkben tanakodtak, hogy már annyit hallottak a kicsi, pirosnadrágos ördögökről, akik segítkéznek az öngyilkosságban, hát megpróbálják, csak úgy, játékból ők is. Jött egy harmadik is, és ő megadta a tippet, hozott egy kötelet, kimentek az oldalra és egy csipkebokorra kötték a kötelet, hogy a próbaakasztásra jelentkező gyermeknek még a lábai is érték a földet. Úgy látszott, nincs semmi veszély, mert bicskával még a két társ is ott állott, hogy veszély esetén levágják a kötelet. Csakhogy az ördöggel nem lehet difámázni! Nagy egyezkedés után, mert, biza, félegettek, az egyik bedugta a fejét a kötél urkába. Abban a pillanatban a bokorból kiszökött egy szép fehér nyúl, a két fiú utána eredt, mert csak úgy lassan, csalogatta őket a nyúl, és amikor visszatértek a társukhoz, az szegény már halott volt.” (Molnár P. 67 éves)

A gyimesi csángók élete

„Amit most elmondok, az itt Ugrán történt, azt már nem tudom mikor, mert még cefrekoromban hallottam nanyámtól. Ő úgy mesélte, hogy egy férfiú kiment este a kertbe, el volt keseredve, mert a felesége örökké szekírozta, figyelte, hogy milyen gyenge ember, alig tudja eltartani a családját s már semmire se jó. Az asszony életében olyan kardos, kikapós fejérmű volt. Hát az ember megkeseredett, s azért ment ki, hogy akassza fel magát. Amikor a nyakába akarta vetni az urkot, hát keresztet vetett. Mind húzta, húzta, de az urok az Istennek sem akart a nyakára szorulni. Az a keresztvetés mentette meg! Azután mindenkinek elmondta, hogy körülötte özikék, fehér nyuszikák bolyogtak, hívták, de ő erőst megjíedt. Mások is beszélték, hogy ilyenkor az ördögök kicsi piros csizmás emberecskék képében járnak, táncolnak, villával döfődik az illetőt, hogy rántsa meg a fejét, s akkor rászorul a hurok a nyakára. Ezért haltak meg még akkor is, ha a lábuk érte a földet. Reaszorult a kötél a nyakukra.” (Tankó P. sz. 1898)

„Az ördögök valamilyenképpen segítik azt, aki öngyilkos akar lenni, mert annak a lelke az övék. Zenélnek, a szemeit döfődik vasvillával, emberkék vagy nyúl, özike képében jelennek meg. Hát Sántatelekiben is egy jó gazdaember meg akarta jeszteni a szolgáját valahogy. Olyan jó ézű tréfás ember volt. Hát elküldte a szolgát a csorgóra vízért, s ő, képzelje el, az ágy-lábához megkötötte magát a nyakától. Szintén-szinte kétségbe esett, úgy megjárta, mert a kicsi emberkék villával döfődtek a szemeit, szurkálták. Majdnem halál lett a tréfából. Ezzel nem lehet bifámázni! Ezért itt nagyon megverik vagy megszidják a gyermeket, ha a nyakába köt egy kötelet vagy spárgát, és azt mondják: ilyen többet ne csinálj, mert az ördög ráhúzza a nyakadra!” (T. Józsi Jáni sz. 1918)

A hiedelem szerint az ördög idegen asszonyok képében is megjelenhet:

„Egy ember elindult fel Görbén a kicsi kerek erdőbe, hogy felakassza magát. Hát amint ment, egy csomó feketébe öltözött idegen fejérművel találkozott, akik csak nézték, mosolyogtak, s semmit nem szóltak. Erőst meggondolkozott, hogy ezek nem-e az ördögök. Megjíedt, s ereszd el, hazáig futott. Soha többet nem mert ilyen csinálni, még élt vagy 27 esztendőt. Ezeket ő maga mesélte el.” (Bodor J. sz. 1941)

A hiedelem szerint a kötélnek, amellyel valaki felakasztotta magát, varázsló ereje van. Ezért a család levágja azt, és azokhoz az állatokhoz dörzsölik, érintik, amelyeket abban az évben áruba akarnak bocsátani. Akkor, állítólag úgy gyűlnek a vevők az illető állatra, mint ahogyan gyűlnek a csodálkozók az akasztott emberrel!

A fentiekből arról is meggyőződhetünk, hogy Gyimesben az öngyilkosság fő formája az akasztás. Amint már említettük, az akasztást csúnya idő, nagy szél, vihar kíséri, a regulák megszegése (pl. harangozás, pappal való temetés) pedig azzal járhat, hogy a jégeső elveri a határt.

II. Az öngyilkosság és a falu

Kegyetlen hagyománynak tartom azt, hogy az öngyilkosokat elszigetelve, külön helyre temetik, a „sáncon kívül” ahogyan itt mondják. A sáncnak híre-helye sincs, de a megnevezés őrzi a régi, sánccal körülvett temető hagyományát. A nagy, közös temetőtől elzárva, kinn, a legtávolabbi részen van egy kis temető, az akasztottak temetője. Ma már itt is a sírok ugyanolyan gondozottak, mint a nagy temetőben, hiszen ha fájdalmat is okoztak családjuknak, a halottkultusz nem tesz különbséget a halottak között. Vajon ki nem engedte valamikor a kezdetek kezdetén, hogy az öngyilkosokat is családjuk mellé temessék? Már előbb láttuk, hogy nemcsak a pap, hanem a falu lakói is megakadályozták a harangok meghúzását egy öngyilkos temetésénél. Óriási ereje van egy megrögzött hagyománynak. A szegény hozzátartozóknak a nagy bánatuk mellett még ezt a megpróbáltatást is el kellett viselniük. Olyan elszigetelt ez a kicsi temető, a sírok, mintha ki tudja, milyen bünt következett volna el azok, akik itt pihennek. De a hiedelem szerint nem is pihennek, mert ők a kirekesztett, bolyongó, bűnös lelkek, ők a kísértetek, akik olykor-olykor megzavarják az élők csendjét, haláluk vihart, szelet, szerencsétlenséget hoz.

Olvasom a neveket a kirekesztett sírköveken, keresztfákon, sokuk ismerős: együtt játszadoztunk, kacagtunk, ugyanolyan emberek voltak, mint mi, a többiek.

Itt kell megemlítenünk, hogy közel sem egységes az élők véleménye az öngyilkos tetteről: Sokan a sorsot okolják, azt állítva, hogy ez előre így volt megírva, az ember a sorsát nem kerülheti el. Mások viszont felteszik a kérdést: ha ez így van, akkor miért ítéljük el ezt az egyént, mennyire bűnös a személy? Az emberek egy része sajnálja az illetőt, de sokan gyávának tartják azt, aki elszalad a nehézségek elől. „Neki könnyű, ő elment a maga útján, de jaj a szegény feleségének, akinek három apró gyermeke maradt! Nem sajnálta őket itthagyni?” (T. K. sz. 1905)

A falu tehát – mint annyi más alkalomkor is – táborokra oszlik, kommentálják az esetet, egyik ilyent, a másik az ellenkezőjét állítja. Általában a hátramaradtakat sajnálják, főleg ha gyermekek maradtak utána, vagy fiatal volt. Az öregre viszont ilyen megjegyzéseket tesznek: „Vén bolond, sze már 74 esztendő s vót. Nem tudott még várni egy-két esztendő, ilyen szégyent kellett hozzon a családjára?” (Antal K. 76 éves) Elég gyakran találkoztam olyan esettel, amikor a szülőket, a hátramaradókat okozta a falu szája: „Ügyes, csendes legény volt ez az András. Jó nemzet és jó gazda gyermeke! Az egyedüli baj az volt, hogy belebolondult abba a szegény árva leánykába. A szülei erőst tiltották. Emlékszem, egy lakodalomban voltunk Sántatelekiben. Én voltam a gazda. Soha se felejttem el, egyszer csak Pulika Misi, a mozsikás húzni kezdett egy keszvest, lassú magyarost:

A gyimesi csángók élete

„Édesanyám, mért szültél a világra...”

Még senki nem táncolt, Andráska felkérte a leányt, olyan szép csendesen táncoltak, mintha csak egybe forrtak volna, mindenki őket nézte és nekik, mind a kettőjüknek csak úgy potyogott a könnyük! Mondom a feleségemnek: Te Borbár, meglátod, ennek nem lesz jó vége, mert ezek nem tudnak egymás nélkül élni! Tíz nap sem telt el, s a legény felakasztotta magát. 23 esztendő volt! Annyi embert én még nem láttam temetésen. Mindenki Andrást siratta és a szülőket okolták! (Tankó J. Jáni sz. 1918)

Mit mondhatnak az ilyen esetekről? Nehéz határozott választ adni, állást foglalni. Mert az emberi lélek annyira bonyolult, hogy senki nem lehet biztos, vajon valamikor ott bent a lelkünk mélyén mi is történik. Sok fiatal életét megkeserítette a család tiltása, de az erősebbje szembezállt a szülői tekintéllyel! Ha úgy adódott, hagytak csapot-papot és kézenfogva kísérték a családi kötelékből. Aztán valamikor csak megbocsátott a család, hiszen saját gyermekeddel nem tarthatsz haragot hosszú ideig. Aki érzékenyebb, gyengébb alkat volt, az vagy fejet hajtott a család akaratának, vagy az öngyilkosságot választotta. Talán akarva-akaratlanul válaszoltam egy kényes kérdésre, még ha bizonytalanul is: érzékeny lelkű, gyenge emberek voltak az öngyilkosok. Nem mertek ujjat húzni a sorssal.

Ismerünk olyan esetet is, amikor a munkatársak okozták a halált:

„I. a szövetkezethél dolgozott. Beszerző volt, raktárt vezetett, sok árut hozott és osztott szét az üzleteknek. Nem volt sok iskolája és legnagyobb baja az volt, hogy mindenkiben megbízott. Az idősebb, ravasz munkatársai behúzták. Nagy hiány került egy leltár alkalmával, börtön várt rá, s szépen felakasztotta magát. Mindenki úgy beszélte, hogy ez volt az öngyilkosság oka. Sajnálta is szegényt.” Sírójára, ott kinn az akasztottak temetőjében a következőket írták: „Jóindulatom áldozata lettem. Ne úgy ítéljete, amint láttok!” (Tankó G. 67 éves)

Az öngyilkosság nem a természetes halál kategóriájába tartozik és a temetésen, még ha az pap nélkül is történik, sokan vesznek részt. Alkalom ez a pletykákra, a szájtátásra! Hogy igazából kit is sajnálnak, kiről suttognak, az már más dolog! A falu száját nem lehet befogni, irányítani. Sokan a falukutatók közül nagy szerepet tulajdonítanak a falu szájának: regulatartó, erkölcsbíró, ostorozó. De a falu szájának bizony rossz oldala is van. Sok esetet ismerünk, amikor az öngyilkosság elkövetésében a falu szája, a pletyka volt a ludas:

„Az asszonyka félrelépett és az eredmény egy gyermek lett. A gyermek teljesen elütött a másik kettőtől, szép, barna leányka volt. Mint az igazi apja. Olyan volt a családban, mint a kakukktójas egy más madár fészében. Na hát egyéb sem kellett a falunak: pletykáltak, kuncogtak, suttogtak. A férfi, mint rendszerint, később hallotta meg az esetet, és most már naponta ette az

asszony életét, hogy ne, mit beszél a falu. Az asszonyka egy csendes lélek volt, befele könnyezve tűrte, amíg csak bírta, de nem tudott senkinek megpanaszkodni, ki hallgatta volna meg őt? És egy szép májusi reggel búcsú nélkül itt hagyta ezt a világot, benne azokat is, akiket nagyon szeretett, felakasztotta magát.” (Ambrus A. 58 éves).

... A faluszája egy ezerfejú sárkány. Szenczióra éhes világ a miénk és kárörvendő. Ahelyett, hogy lehajolnánk az elesettekhez, próbálkoznánk megérteni őket, nem kontrolált, rosszindulatú pletykákkal még egyet lökünk a szenvedőn. Itt a szomorúság, a depresszió úri betegségnek számít, kényeskedésnek. Nagyrészüik még azt sem hiszi, hogy létezik lelki betegség, amin segíteni is lehet! Ha érdekházasságba erőltették gyermeküket, így vigasztalták azt: „Egyet se törődj, leánykám! Megszokod az uradót. Én se szerettem, de muszáj volt megszokni!”

Minden öngyilkosság alkalmával megindul a sok ízléstelen találgatás, mellémesélés. Történeteket találnak ki, és okokat keresnek a halálra. Sok kitalált ok csak fabuláció, semmi köze azoknak a halál okaihoz! A pletyka-teremtők, vagyis mi, emberek, amikor nem tudjuk megmagyarázni valaminek az okát, készek vagyunk okot kovácsolni, belemagyarázunk mindenbe: eszünkbe jut a halott egy-egy elejtett szava, egy szemvillanása, egy panaszos sóhajtása, jajszava, amely más körülmények között normális dolog lenne. Ezeket aztán úgy fogjuk fel, mint valami jeleket, és azokba mindenki azt álmódhatja bele, amit csak óhajt: így születnek, fodróznak, dagadnak, tornyosulnak a pletykák az öngyilkosság okairól...

Naivak lennénk, ha azt állítanók, hogy egy öngyilkosság alkalmával mindenki keservesen sír. Nincs olyan nagy baj, hogy arra valaki ne tenne valamilyen kárörvendő megjegyzést: „Jól járt mert rossz ember volt. Az Isten megverte, mert...” – és folynak, folynak a megjegyzések. De amint már említettük, a legtöbb esetben a falu együtt érez a családdal, sajnálják az öngyilkost és bűnbakot keresnek. Megindulnak a találgatások. Úgy utólag az emberek felidéznek az öngyilkos életéből egy-egy vélt vagy valós pillanatot: „Én már láttam, hogy valami baj van, mert erőst szóltan vót”. Ezeket a jeleket tényleg láthatták, mert ezek a belső bánatnak, a depresszióznak a jelei, és az biztos, hogy az öngyilkosjelölt idegileg nem egy kiegyensúlyozott egyén. De ez nem általános jel. Mert bizony vannak olyanok is, akik az utolsó percig úgy dolgoznak, viselkednek, mintha a jövőre is gondolnának. A család jövőjére és a gyermekeire. Egy fiatalasszony egész áldott nap mosott, vasalt, szépen elrendezte férje és leányai ruháit, sőt a saját szennyeseit is kimosta. Még akkor is azon gondolkozott, mit szól majd a falu, ha ő egy rakás szennyest hagy? Tehát a jó neve és az, hogy mit mond a falu szája fontosabb volt, mint az ő élete! Vajon érezte-e azt a nagy úrt, amit maga után hagy családjában, leányiban, szüleiben. És érzélte-e azt a vékony,

A gyimesi csángók élete

láthatatlan szálát, ami ehhez a tarka világhoz láncolta tette pillanatáig? Tavasz volt, és nem létezik, hogy az ő életében is ne lettek volna szép pillanatok, órák, napok: egy napfényes, tiszta reggel, egy nyugodt vasárnap este, a nyári nagy dologidő befejezése, egy gyermeke mosolya, két kicsi kapaszkodó feléje nyújtott kezecske. Tavasz volt és egész lényével át tudta-e élni, érezte-e, mit is dob ő el magától örökre, azt, hogy neki már nem lesz soha egy új napfeljövetele...

Én azt hiszem, a gyermekeinket nem tanítjuk meg örülni az életnek, az élet minden kellemes pillanatának, nem tanítjuk meg szembenézni a nehézségekkel. Sokan igen könnyen feladják a harcot. Hányszor beszélgetett el az apa, az anya a kis majd a nagy gyermekeivel úgy igazán tiszta szívből? De itt átkozottul fontosabb lett mindennél az anyagi lét, az érdek, a pénz. Másra alig akad idő. És hol van a szomszéd, a munkatárs, a barát? Keserves kérdések ezek ebben az elidegenedő világban. Az emberek alig kommunikálnak egymás között, elfelejtünk beszélgetni, kitárni egymásnak a lelkünket.

Fájdalmasan szép mondatokat olvastam nem is olyan régen Molnár Csilla magyarországi szépségkirálynőről: „Szeme, mint két csillag, bőre mint a hó, a haja mint a búzamező. Éljenezték, mint egy királynőt, a nők irigyelték. És ő egy napon „Isten veleteket” mondott a világnak! Vigyáztak rá azok, akik felemelték?”

Az öngyilkosok nagy része itt mélyen vallásos, mint általában a gyimesi ember. Tudják, mi vár rájuk: ők lesznek a kirekesztett, bolyongó lelkek, elveszítettek, elherdáltak a paradicsomot, és még holtukban sem lehetnek embertársaik körében: külön temetik, távol a családtól. Ők tettükkel kirekesztették saját magukat a közösségből. Látszólag, mert ma már a halotti kultusz ápolása nem tesz különbséget a halottak között: évfordulós miséket adnak lelkük üdvösségére, halottak napján gyertyát gyújtanak az ő sírjuknál is, virág borítja sírhantjukat.

III. Az öngyilkosság és a család

A család, amelynek egy tagja öngyilkosságot követett el, rettenetes helyzetben találja magát. Nem elég nekik a nagy bánat, a családtag elvesztése, de még ráadásnak itt van a székelyen, az önmarcangoló önvád: vajon én, személyesen, vagy mi, a család, hibásak vagyunk-e? Mert bizony sok eset arra utal, amint már elébb is láttuk, hogy a család is oka lehet a halálnak. És itt van a falu szája. Vajon mit mondanak az emberek? És mindezekhez még ötvöződik a harag, amit akarva, akaratlanul gyakran kimondanak a sirató hátramaradottak:

„Jaj, jaj, András, András, hogy tettél ilyent, nem sajnáltad a beteg édesanyádát? Hát ingemet ki tart el? Mi lesz a három kicsi szép gyermekeddel?”
(Sirató –1978)

„Jaj, kicsi fiam, métt nem panaszkodtál meg nekem, métt nem mondtad meg a bajaidot, de te örökké, ha haza jöttél es, csak hallgattál.” (Blága Anna 56 éves).

Gyakran az önvádaskodást, a büntudatot a szülők életük végéig viselik. Ha nem az övék közvetlenül a bűn, ami miatt történt egy szerencsétlenség (esetünkben az öngyilkosság), akkor örökölték azt elődöktől. Sokszor találkoztam ennél a népcsoportnál a lappangó, örökölt bűn fogalmával, amiért az utódok bűnhődnek. Mert hiedelmük szerint a bajok, szerencsétlenség, nem csak a rossz-szándékú embert sújtják! Az Isten nemcsak mindig simogató, mindenki fölött álló Úr, hanem sújtó, büntető atya is, akitől illik félni! Talán ezért van az, hogy amikor az öngyilkosért vagy egy rosszat tevő gyermekéért imádkoznak, akkor közvetítőnek hívják a Babba Máriát, a Mária-kultusz nagy királynőjét. Úgy tűnik, nem mertek közvetlenül a Nagy Úristenhez fohászzkodni. Ő, a mindenható valahogyan távolabb áll tőlük, nem illik Őt minden kéréssel zavarni. Ezért imáinkban felkérjük Mária édesanyját, járjon közbe az Úrnál, imádkozzon az öngyilkos (vagy más bűnös) vétkeinek megbocsátásáért. A megszokott imáikon kívül naponta rengetegszer elhangzik: Babba Mária segíts meg; Babba Mária imádkozz a gyermekemért, hogy haza kerüljön; Babba Mária tartsd meg az állataimat! stb. Nyáron, a nagy dologidőben mosakodás közben imádkozott a nagyapám, de a Mária neve minden nap elhangzott! Valahogyan úgy képzelik el az Isten–Mária (Szent Atya–Szűzanya) párost, mint a csángó apa–anya kettőst, csak az egyik világ, a másik kisebb, családi méretekben. A csángó apa valamikor egy-két méterrel a család előtt haladt, ha valamerre mentek (főleg templomba mennelkor), ő nem bíbelődött a családnak minden apró dolgával, nagy kérdésekben a döntését senki nem vétőzhatta meg. Gyakran nem ismerte gyermekei rossz vagy jó tetteit, és az anya is igyekezett eltitkolni, ha valami baj volt a gyermekekkel. Megtörtént, hogy az apa csak akkor tudta meg, hogy kedvenc leánya terhes, várandós, amikor már annak szülnie kellett, mint leányanya. Az apa ritkán beszélgetett el gyermekeivel, azt az anyára hárította. A fiúnak, leánynak nem volt mersze előállni saját kérésével. Ilyenkor az anya segítette ki ilyenformán: „Hadd el, fiam, én majd beszélek apáddal. Hátha...” Így a bánat sokszor a fiatalokba szorult, panaszkönyveiket lenyelték.

Mindent egybevetve, a család nagy bűnnek tartja az öngyilkosságot, amiért nemcsak az öngyilkos, de az egész család szenved, bűnhődik. Valahogyan, hallgatólagosan bár, de a család meg van bélyegezve. Mi tagadnivaló, ez nemcsak óriási bánata, hanem nagy szégyene is a családnak:

„Nem es tudom, ki mondta, de úgy mesélte, hogy egy erőt különös érzés az a családnak, ha közülük valaki elpusztítja magát. A nagy bánat mellett ott van a szégyen, vajon kit hibáztatnak az emberek, hogy nevelte a gyermekeit, vajon a többiek is majd ilyenek lesznek, mert, tudja meg, voltak olyan

A gyimesi csángók élete

családok, hogy többen is öngyilkosok lettek. Ki sem lehet mondani, mit éreznek. Ilyenkor egészen más a hangulat a virrasztáson, koporsótételen, felvételtkor, temetésén, s a toron es. Mintha mindenkinek olyan furcsa közérzete lenne, szégyen és bánat keveredik. Vagy nem es teljesen szégyen, csak olyan restellés. Furcsa érzés ez, nem lehet kimondani!” (Tankó A. B. 60 éves).

A fenti megjegyzésekből jogosan felvetődik a kérdés: öröklődhet-e a hajlam az öngyilkosságra. Nem tudnék erre határozott igennel válaszolni, de tagadni sem tudom. Találtam négy olyan családot, ahol apa és leány, két testvér, anya és leány vagy két testvér és egy unokatestvér lettek öngyilkosok. Találkoztam olyan esettel is, amikor két szomszéd férfi kétnapi közel végeztek önmagukkal. Találgatásokon innen és túl egy dolog biztos, amit persze, az emberek is hangsúlyoznak: az öngyilkos örökös bánatot hagyott a családjának. Ahogyan mondják „ő elment a maga útján, de jaj a szegény édesanyjának, gyermekeinek, feleségének, férjének, akik hátul maradtak”. Az emberek igyekeznek vigasztalni is a család tagjait. „Ki tudja, mit ért vóna meg?” – mondogatják. A család pedig régi szokás szerint, megadja az öngyilkosnak a végső tiszteletet: tort rendeznek neki, az imádkozó asszonyok a virrasztáskor imádkoznak a halott lelkéért és halottkíséréskor is vannak olyan előénekesek, akik szent énekeket kezdenek, a menet pedig énekel azokat. Utána rendszeresen megtartják a halott lelki üdvösségéért a hat-hetes, hathónapos, éves, majd minden évben az évfordulós miséket annak a reményében, hogy egy bizonyos idő elteltével bűnei megbocsátatnak. Ugyanolyan síremléket (régebb fa, ma vas, vagy öntött, márványlapos keresztet) állítanak, mint a többi halottnak, csak éppen „sáncon kívül”, azaz az akasztottak temetőjébe hantolják el. Halottak napján ők is, mint bármelyik halott, sok-sok virágot kap, hozzátartozói imádkoznak sírja mellett. A fájdalom is fakul, mint minden a világon, de ismerek anyát, akit megnyomorított, beteggé tett legényfia öngyilkossága.

Amint láttuk, a család nagy fájdalmát a szégyenérzete is tetőzi. Ezért gyakran folyamodtak olyan igazolásért orvoshoz, amely azt igazolta, hogy az öngyilkosság pillanatában az illető elveszítette ítélőképességét, ahogyan itt mondják „kiakadt az esze”. Megtörténhet, de akkor hogy állunk az olyan esetekkel, amikor az illető búcsúlevelet hagy a család tagjainak? Mostanában a pap beleszenteli az öngyilkost a sírba, sőt búcsúztató beszédet is mond. De mind a családnak, mint a falunak nagyon hiányzik a harangszó! A harangszó valamikor a csángó legfontosabb tájékoztatósi támpontja volt. A karóra csak az 1960-as évek után terjedt ennyire el, de az öregebb paraszt emberek ma sem viselnek karórát. Dologidőben, kinn az oldalakon a harangszót figyelik: reggel ötkor lehet az istállóba menni, „ellátni a bajt”, mert harangoztak, délben, kaszáláskor nézték a napot is, ha éppen nem volt felhő,

de a pontos időt a harangszó jelezte. Másodikat harangoztak, lehet indulni a misére. De a harangszóról tudták meg, hogy a faluban halott van, mert akkor „szagattak”. Megtudták azt is, hogy fiatal vagy idősebb a halott. „Harangoznak, most indul a pap a koporsótételre, a felvételre.” És gyűlt a gyászoló tömeg. Sokan a templomnál várták a halottas menetet, és amikor az közeledett a temetőhöz, akkor harangoztak. Amikor sírba eresztették a halottat, újból harangoztak. Ha öngyilkost temettek, a harangok némák maradtak. Éppen olyan büntetés volt ez, mint a megszokott szertartás elmaradása. Aztán a harangszó jelezhette az időváltozást: „Lehallszik a felsőlóki harangszó, megváltozik az idő”, és harangszóval térítették el a jégesőt, azzal adták tudtul a falustársaknak, ha valahol tűz pusztított. Érthető, miért érezték olyan fájdalmasnak azt, ha valaki temetésén nem szólott a harang!

IV. Az öngyilkosság és a Római Katolikus Egyház

A katolikus egyház egyértelműen, szigorúan elítéli az öngyilkosságot, mint a halál választott formáját. Azt nem tartja a földi élet természetes befejezésének, hiszen az élet az Isten legdrágább ajándéka, amit önkényesen nem dobhatunk el magunktól. Életet az Isten ad, ezért csakis ő veheti azt el. Ez a hit él a gyimesiekben, és így nevelik gyermekeiket is. Az egyház igyekezett valamilyen módon elrettenteni az öngyilkosságra hajlamosokat tetteiktől. De milyen eszközei is voltak az egyháznak erre? Először is a vallásos emberekbe oltották azt a félelmet, hogy az öngyilkosság a nagy bűnök egyike, elkövetői előtt bezárul a mennyek országának kapuja. Ezt fizikailag is éreztették: az öngyilkosokat a „temető sáncán” kívül temethették el, külön temetőbe, mintegy éreztetve, hogy nincs helyük a közös temetőben, ők mások. Aztán következtek a többi, néha megalázó eljárások: nem szólhattak a harangok, nem volt koporsóba szentelés; ha egyáltalán volt egy egyszerű temetési szertartás, azon csak a kántor, vagy csak a pap vett részt. Néha csak beleszentelték a sírba, alig esett néhány szó a szertartáson. Igaz, papja is válogatta. Sokan osztoztak a család nagy fájdalmában és prédikációjukban óva intették a közösséget az öngyilkosságtól.

Egy mélyen hívó népcsoportnál, amelyen a gyimesi csángó nép, az egyház leghatásosabb eszköze a hívek megfélemlítése volt, annak felvázolása, hogy az öngyilkosság után mennyire kilátástalan az utóéletük, mert elherdálták az örök boldogsághoz való jogot, örökre elkárhoztak, ahonnan már alig van menekvés. Ugyanakkor a csángóság annyira ragaszkodik a megszokott, sok száz éves hagyományokhoz, hogy nehezen viseli azt el, amikor nála, a családjában a szokásoktól eltér a temetkezési menet. Még csak nem is harangoznak. Erre mondják, hogy „csak úgy eldugták, mint egy állatot”. Egyértelmű, hogy falunként változnak az öngyilkos temetkezési szokásai.

A gyimesi csángók élete

Azokat valamikor egy plébános kezdte el, hagyományt teremtett, és ha új plébános érkezett, aki valamelyest változtatni óhajtott a meggyökeresedett szokásokon, bizony, nem volt könnyű dolga. Gyimes hagyományörző vidék, ahol az új nehezen vert gyökeret. Példa erre a temetési ceremónia egyik momentuma, a koporsóba szentelés, vagy ahogyan itt mondják a „koporsótétel”. Ez a háromnapos temetkezési időtartam második napja volt. Az 1970-es évekig ezen a napon összegyűltek a halottas házhoz a szomszédok, rokonok, ismerősök, komák stb., és várták a plébánost, aki három óra tájban megérkezett a kántorral a halottas házhoz, és egy erre az alkalomra összeállított imádságok és szenténekek rendje szerint koporsóba szentelte a halottat. Az öngyilkosnál nem tartottak koporsószentelést, miután valaki „felmosta” a halottat, két-három férfi a koporsóba helyezte azt. A koporsót pedig minden esetben nyújtópadra tették, amelyik magasabban állt, mint a lábön álló emberek, és így mindenki láthatta. A koporsóba és a nyújtópadra halottas lepedőket, párnákat, festékeseket tettek, a halott életkorának és nemének megfelelően. A koporsótétel után a XIX. század végén is az volt a szokás, hogy az udvarra hosszú végváznakat terítettek a földre, mellékuporodtak és elfogyasztották a terített ételt, előtte egy-két pohár pálinkát is megittak a halott lelki üdvösségére, ilyen köszönéssel: „a Jóisten juttassa a meghótt lelkéért”, vagy mondták a nevét „Andrásbámért”. Evés előtt és utána imát mondtak. Ez nem a tor volt, hanem Orbán Balázs szerint az Úrvacsorát jelképezte, mért harmadnapon, a temetés után volt az igazi tor. A XX. század elejétől egyszerűsödött a szokás: a kijelölt „fentapodók” nagy, radinás kosarakba háziszült kenyérszeleteket vagdaltak fel, kiállták a kapuba és ott egy nagy pohár pálinkával, valamint egy nagy szelet kenyérral kínálták a távozókat. A kétnapos kínálgatás elég költséges volt, sokszor egy lakodalommal vetekedett. Ezért az 1970-es évek elején az egyház igyekezett kiiktatni a koporsótételes kínálgatást és magát a szertartást is. Ez bizony nem ment könnyen. „Miért éppen én kezdjem, mit szólnak az emberek, hogy ennyit nem áldozok apámra, akitől egy csomó földet stb. örököltem?” Aztán a '70-es évek közepére győzött az egyház akarata, ma már csak egyszer jön a pap a halottas házhoz. Halottas tort tartanak az öngyilkos tiszteletére is a temetés után.

A kitérő után nézzük meg, mi is az egyház álláspontja az öngyilkosok temetésével kapcsolatban.

AZ Egyházi Törvénykönyv, amely 1983-ban lépett érvénybe és törülte az 1917-es CIC előírásait sok szempontból, leszögezi, hogy az öngyilkosok temetésének tilalmáról a kánon nem szól, sőt a szertartáshoz külön imát is közöl, mert „alig képzelhető el olyan eset, amikor az öngyilkosság bűn jellege, vagyis teljes beszámíthatósága nyilvánvalóan bizonyított” – írja a fenti dokumentum. Az más kérdés, hogy sokan régóta készülnek erre a tettekre, sőt egyesek búcsúleveleket is hagynak. Ebből azt olvashatjuk ki,

hogy ez semmiképp sem elegendő ok a temetés megtagadására. Tehát el lehet szertartásosan is temetni. A szertartás viszont nem olyan ünnepélyes, mint egy megszokott, az életből természetes halállal távozó esetében. Meg kell említenünk, hogy az öngyilkos temetésére helyi szokások alakultak ki, a legtöbb esetben a papok azokhoz igazodnak, eltemetik az öngyilkost, és olyan prédikációkat tartanak, amelyekben hangsúlyozzák az élet fontosságát, mint isteni adományt. Sőt, sokszor megtörtént, hogy olyan orvosi igazolást fogadtak el, amely bizonyította, hogy az illetőnek pillanatnyilag „kiakadt az esze” – ahogyan itt mondták. Láttuk, mennyire ragaszkodnak a harangszóhoz a gyimesiek. Sok plébános megegyezett a halott hozzátartozóival, és pont délben temették azt, amikor éppen meg kellett húzni a harangokat. Nagy fájdalomukban némi vigasztalást jelentett, ha a pap megjelent a halottas háznál és ott szólt a hívekhez, vigasztalta őket. „Még ha nem is volt olyan ünnepélyes, szertartásos temetés, még ha egyszerű, utcaruhában jelentem is meg a halottas háznál, a gyászoló hozzátartozók nagyon hálások voltak és sokáig köszönték a vigasztalást”. (B. Lajos esperes) Az is érthető, hogy az egyház igyekezett valamilyen módon megakadályozni az embereket az öngyilkosság elkövetésében. A számokból látni fogjuk, hogy ha nem is vagyunk egy öngyilkos nemzet, azért a statisztikák azt bizonyítják, hogy ez a magyar népcsoport bizony követte az összmagyar nemzetet az öngyilkosságok elkövetésében akkor is, amikor világszinten nemzetünk élvonalnak számított ebben az önpusztító lépésben is. Az igazi, jó pap egy vallásos népcsoport életében igen-igen fontos, mindenkinél fontosabb helyet foglal el. Valamikor a rangsorban őt követte a falusi tanító, aki gazdálkodott, gyógyított, levelet írt a hívek helyett, és mint kántor-tanító a pap jobbkeze volt a vallási életben is. Gyónni, panaszkodni az emberek a paphoz mentek, a falu legfontosabb eseményeit ő szentelte meg: keresztelő, esküvő, temetés, bérnálás, első áldozás, búcsú stb. Ő volt az, akit ma a városiak pszichológusként említenek, mert a lelkekkel foglalkozott. És ha jól megnézzük, mire is van szüksége egy gyenge alkatú, labilis embernek, vagy a bajba keveredettnek, aki ha elborul az agya, nem lát ki az alagútból? Jó szóra, vigasztalásra, simogatásra, kézszerítésre! Ezt pedig falun elsősorban a jó paptól kaphatták meg. A nehéz körülmények között élő csángók nagyon el voltak és vannak foglalva a betevő falat megszerzésével, és mi tagadás, sokszor ez a nehéz munka eldurvítja a lelkeket, kevésbé értünk mi ahhoz, hogy úgy istenigazából kiöntsük valaki mellettünk élőnek a lelkiünket, vagy valakit meghallgassunk és megértsünk. Mindezeket összegezve, nem nézhet a pap, az egyház tétlenül azt, ha a hívei közül évente többen is az élet eldobásához folyamodnak. Ezért nem jártak el egységesen az öngyilkos temetésével kapcsolatosan. Ahol úgy látta a plébános, hogy súlyosabb a helyzet, ott ő maga is keresett olyan eszközöket, a lelkieken kívül is, amivel

A gyimesi csángók élete

némileg megrettentette az embereket. A legrégebb időktől a közös temetőben nem volt helye az öngyilkosnak, azt „az akasztottak temetőjébe” a temető kerítésén kívül „sáncon kívül” temették. Ez ma is így van pl. Középkorban, míg Felsőlokon közös a temető. Általában egyetlen alkalommal megengedett a harangozás. De tudjuk, hogy más esetben a temetési ciklus alatt (három nap) délben, este, reggel harangoznak, „szaggatnak” a halottnak is. De harangoztak koporsótételkor, amikor indult a pap a felvételre, amikor érkezett a halottas menet a temetőhöz, és amikor betették, beleszentelték a halottat a sírba. Az öngyilkoshoz elmehet a pap, de nem veszi magára a megszokott miseköntöst, öltözetet, nem kíséri a halottat, nem éneklük az ilyen alkalomkor énekelt szent énekeket, a menet csendesen kíséri a halottat. A pap a háznál, vagy a sírnál tart egy beszédet az élet értelméről. Nincs temetési mise. Kántor nincs a temetésen, mert nem énekelnek, de volt olyan eset is régebb, hogy a halottas házhoz a kántor ment el, ő imádkozott a hívekkel és ha akarta, elkísérte a halottas menetet. Ez még akkor volt, amikor még létezett a halottbúcsúztatás szokása. Ezt mindig a kántor állította össze, elkérve a családtól a névsort, akiktől el akarták búcsúztatni a halottat. Léteztek olyan halottbúcsúztató könyvek, amelyekből ihletődött a kántor, mert ott minden eshetőségre volt példa: fiatal, özvegy, öreg, vízbefúlt, akasztott stb. Tehát, amint láttuk, a papnak volt egy bizonyos szabadsága, a helyi sajátosságoknak megfelelően az öngyilkos temetésével kapcsolatban. Ezt nevezték „indulgentio”-nak. A hathetes, hathónapos, éves, évfordulós miséket éppen úgy megtartják, mint a többi halottnál. De csak sok éves könyörgés után (30-40 év) számíthatnak az öngyilkos lelki üdvösségére. Addig ők a kirekesztett, bolyongó lelkek, kísértetek. A megyéspüspök is hozhat helyhez kötött rendeleteket az öngyilkosok temetésével kapcsolatban, de amint láttuk, az illető közösség papja is teremthet szükség szerint regulákat. Ezért van sok eltérés egyházközségek között ebben a kérdésben.

Már említettük, hogy az öngyilkosoknál betartották a temetkezési ceremónia három napját, mint bármelyik halottnál. Az első nap felmosás, felöltöztetés, nyújtópadra helyezés után jöhetett a virrasztás. A nyújtópado díszesen felöltöztetve a „nagyházba”, azaz a tisztaszobába helyezték és este oda gyülekeztek a virrasztók: szomszédok, komák, rokonok, férfiak és nők vegyesen. A gyermekek is jöttek, de a fiatalok csak akkor, ha fiatal volt a halott vagy közeli rokon. A szobába kereken lócákat tettek a fal mellé, és ha többen jöttek, akkor egymás elébe is. Az érkezés és a távozás nem volt időhöz kötve. Az érkező család a ravatal mellé állt, a halottat kitakarták, azaz lennebb húzták a halottas lepedőt, szabadon hagyva az arcot. Mindenki egyénileg elmondott egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát, megérintette a koporsót és helyet keresett egy lócán. Általában a férfiak külön ültek a nőktől. Közös imádság is volt. Mindig akad egy jóhangú előimádkozó vagy

előénekes, aki vezeti az imádkozókat, tudja, mikor mit kell imádkozni. Ilyenkor énekelnek is szent énekeket, leggyakrabban az „Ó, adj Uram örök nyugodalmat neki” kezdetű halottas ének hangzik el. A férfiak később átmennek a másik szobába, csak az imádkozó asszonyok maradnak a halottnál. Mindenikük fekete kendőt visel, morzsolgatják a rózsafüzért („olvasó”). A másik szobában a férfiak rágyújtanak, világi dolgokról mesélgetnek, felidéznek a halottal kapcsolatos emlékeiket. Gyakran kártyáznak is. Közben a „fennjáró asszonyok” álivánkával, köttes palacsintával, pánkóval és egy pohár pálinkával kínálják meg a virrasztókat. Éjfélután aztán a családok szerre távoznak, de előtte újból a ravatal mellé állnak és imádkoznak. Közben egyszer-kétszer valamelyik hozzátartozó hangosan megsiratja a halottat. Rögzített szöveget mond énekelve a halottal kapcsolatban, ilyenformán:

„Jaj, jaj, kicsi fiam, mért kellett ilyen csinálj?

Mért hoztál ilyen bánatot a te édes anyádra,

Mért nem panaszkodtál meg nekem,

Hátha segíteni tudtam volna,

Jaj, jaj, jaj!

Sze a nyáron es kérdeztelek:

Kicsi fiam mi van veled, mért vagy örökké bánatos

De te csak kifordultál az ajton, semmit se szoltál

Jaj, jaj, jaj!

Jaj, kelj fel s nézd meg, hogy sajnálnak az emberek,

Itt vannak a jó szomszédaink, keresztapádék s még sokán...”

A siratás egyúttal szereplés is, vannak tehetséges siratók. Aki nem tud énekelni az nem is sirat. De szívből jövő zokogás ez, amelyik hat a közösségre is. Aztán hallottam magányos siratást is, amit soha nem tudok elfelejteni...

Egy borongós november elsején, amikor százak látogatták meg hozzátartozóik sírjait, százzszámra égtek csonkig a gyertyák, estefelé már csak imitt-amott pislákkolt egy-egy gyertya, lassan kiürült a temető, csak egy asszony sírt keservesen fiatalon elhunyt férje keresztfájánál. Hangosan siratott, panaszkodott.

Nem közönségnek siratott, ketten voltak: ő meg a férje fejfája. De úgy beszélgetett, mint jobb időkben, otthon a férjével. Elpanaszolta, hogy a nagyobbik fia nem akar szót fogadni, hogy a kisebb bejutott negyediknek a szeredai gimnáziumba, hogy betakarították a szénát csak... és folyt, folyt a panasz, a szomorúság, de a közös megbeszélés hangja is. Meg vagyok győződve, hogy megnyugodva ment haza az asszony, mert kiöntötte a lelkét.

A háromnapos temetési ciklus tehát az akasztottak esetében is a hagyományok szerint tovább folyik: második este is jönnek a virrasztók, majd a temetés napján eljön a pap vagy kántor, és a leegyszerűsített ceremónia sze-

A gyimesi csángók élete

rint, ének, harangszó és lobogó. (zászló) nélkül elindul a menet a temető felé. A templomnál nem teszik le a templom elé a koporsót és nem viszik be a templomba, mint más temetés alkalmával, amikor énekes misét tartanak a halott lelki üdvösségéért, hanem egyenesen a sírhoz megy a halottas menet, kint az „akasztottak temetőjébe”, ahol a pap beleszenteli a halottat a sírba és egy rövid beszédet mond az élet fontosságáról, ami Isten ajándéka és nem dobhatjuk el csak úgy, önkényesen magunktól. A temetőbe keresztet állítanak, gyertyát is gyújtanak, van kis kereszt is, amit eltörnek és a sírba dobnak temetéskor. Ezenkívül ha fiatal öngyilkosról van szó, a lakóháztól a temetőig fiatal, két araszos fenyőket szegeznek a kerítésekre bizonyos távolságokra, és a csemete csúcsát eltörik, mintegy jelezve, hogy egy fiatal élet kettőbe tört. Az évfordulós miséket is megtarthatják, halottak napján is imádkoznak, miséznek az öngyilkosok sírjainál.

Nem tudom, illő, nem illő ide írni, de találkoztam olyan példával is, amikor maga a plébános lázadozott a temetési szokásokban megnyilvánuló nagy eltérésekben és az öngyilkosság szigorú megítélésében. Íme, mit mond erről Sz. Fülöpné 81 éves adatközlő: „Régebb se nézték jó szemmel, ha valaki felakasztotta magát. Még ha a pap hagyta volna, az asszonyok akkor sem engedték volna meg, hogy harangozzanak az akasztottnak. Ilyen történt is. Attól tartottak, ameddig a harangszó elhallatszik körbe, ott nyáron váratlanul elveri a jég a határt. De egyszer, fiatalasszony koromba egy temetés után, van annak vagy hatvan éve, azt mondja nekem szomorúan Bálint pap, hogy tudod-e, leányom, én nagyon sajnálom az akasztottak hozzátartozóit. Miben hibás az akasztott, vagy a szülő, hiszen a mi sorsunk valaki által el van döntve már rég. Ki tudja, tudunk-e valamit tenni ez ellen? Az emberek úgy hiszik, hogy a sorsuk előre meg van írva! Ha így van, akkor ők nem értik meg, hogy halottukat miért kell külön temetni és miért van különbség halott és halott között. Talán nem is ő akarta, hogy így legyen!

Ezeket mondta nekem az öreg pap. Azóta örökké eszembe jutnak a szavai, amikor akasztottat temetünk. Mert bizony évente kettőt, hármat így temetünk el. Most már beleszentelik a sírba, a múltkor is egy Hidegség-szádai fiatal legény akasztotta fel magát, a kicsi pap kiment, beleszentelte és egy szép beszédet mondott. De azért most is a felvétel, a temetés olyan suta, valami hiányzik belőle”.

V. Feltételezett okok, indítékok az öngyilkosság elkövetésére

A dolgozat bevezetőjében szó esett az öngyilkosságot megelőző egyes jelekről: bánat, depresszió, fenyegetőzés. De hangsúlyoznunk kell, hogy az igazi okok, indítékok sok esetben kifürkészhetetlenek. Így csak feltételezett okokról, esetleg az öngyilkosságot megelőző állapotról beszélhetünk, vagy a tettet közvetlenül kirobantó élethelyzetekről. De az emberi lélek annyira kiismerhetetlen, hogy soha nem lehetünk biztosak, mi miért történik és mi fog történni. Ezt számomra a legjobban a bátyám esete igazolja, aki a vidámság megtestesítője volt, példakép számomra, akiből csak úgy sugárzott az életkedv. Akkor volt katona a szerb határon, amikor a túlsó szomszédok gyakran át-lövöldöztek Romániába, és csak az én falumba két fiataalt hoztak haza koporsóban. Emlékszem egy mondatára, amikor ott meglátogattam bátyámat: „Öcsém, szeretnék innen élve hazamenni!” Hazajött, és rá két évre fejbélte magát, örök bánatot hagyva a családra, megnyomorítva anyánkat. A búcsúleveléből nem tudtuk meg rettenetes tettének az indítékát. Hiába gondolkodtunk utána is valamilyen jeleken, amelyek jelezték volna elhatározását...

Megpróbálom feltérképezni a legfontosabb okokat:

1. Családi problémák, konfliktusok:

A) Félresikerült házasságok:

Ismert dolog, hogy szinte napjainkig, de minden bizonnyal az 1970-es évekig a szülők, rokonság nem nézte jó szemmel, ha a fiúk, lányok rangon alulit választott élettársául. Ezt jó előre, még a guzsalyaskodás idején igyekeztek megakadályozni. A jó módúak, a „nagy nemzetből” valók, ahogyan nevezték a gazdagabbakat, nem akartak vegyülni a „hitványokkal”, a „csóré-seggüekkel”. Ezért fiaiknak, lányaiknak igyekeztek „szerzéssel”, „összeboronálással” rangjuknak megfelelő társat keresni. Aztán, ahogyan a kívülállók mondták: „...na, itt van vagyon, de van majom”. A felfogás az volt, hogy „majd megszokják egymást”. Ez nem mindig sikerült, az erősebbje unalomba leléte az egész életét, mások pedig az öngyilkosságot választották. Itt a válás szinte ismeretlen fogalom volt, mert a csángók nagyon vallásosak.

Olyan esetekkel is találkozunk, amikor még a születő szerelmet fojtják el a szülők, szintén rang és társadalmi különbségek miatt, és azt valamelyik fiatal, legyen az szegény vagy gazdag, nem éli túl: „Udvarolgatott Felsőlokon a J.P. fia egy ugrai szegényebb árva leánynak. A szülők erőst tiltották, azt mondták, nem egymáshoz valók. A fiú nem akarta elhagyni a leányt, erőst szerette. Amikor már látta, hogy nem kerülhetnek össze, felakasztotta magát. A baj az volt, hogy nemcsak a leányt hagyta itt s a szüleit, hanem a kicsi fiacskáját is, aki három hónap múlva jött a világra és soha nem ismer-

A gyimesi csángók élete

hette az apját. Ez a leány sokat szolgált nálunk, erőt szerettem, ügyes jódolgó leány volt.”(G. Erzsébet 69 éves)

Az ember nem gép. Lelke és szíve van. Ezért megtörtént, hogy, főleg ha ráerőszakolták a házasságot, később „félrelép”. Csakhogy ezt a „faluszája”, a sok kegyetlen, lélekölő pletyka nem bocsátja soha meg neki, még akkor sem, ha egyetlen egyszer történt meg vele! S ha gyenge idegzetű az illető, öngyilkosságba menekül:

„Itt nemrég, egy jóra való, csendes, dolgos asszonyka akasztotta fel magát. Olyan, aki senkinek soha nem ártott, még a légynek sem. Maga után hagyott három szép, egészséges gyermeket és a férjét. Azt pletykálták, hogy a legkisebb gyermeket nem az ura csinálta. A sok pletyka vitte el szegényt. Én nem tudom, hogy éltek, de semmi rosszról nem tudok. És egyszer csak váratlanul felakasztotta magát az udvaron. Még az aznapi dolgait is szépen elvégezte, mindent rendbe hagyott. Misére járó volt, még azelőtt egy néhány nappal is a misén láttam. Ejsze a sok pletyka elkésérítette.”(A. K. 51 éves)

Minden halál, minden öngyilkosság szomorú, fájdalmas. De lehet-e annál szomorúbb, mint amikor valaki az esküvője reggelén akassza fel magát? Gyimesbükk, ahol az eset történt, határvidék Erdély és Moldva között. Itt húzódt az ezeréves határ, amely azóta messze költözött innen. Itt együtt éltek magyarok, románok. 1990-ben az etnikai ellentéték felsőbb uszításra feléledtek. Barátok, szomszédok, mintha egyszerre elveszítették volna a józan eszüket. Már az is baj volt, ha a katolikus fiú ortodox lányt vesz el feleségül. Bevitték a mocskos politikát a szerelembe is. A plébános nem akarta a fiatalokat összeesknetni az oltár előtt, s a fiú a katolikus esküvő reggelén felakasztotta magát a csűrben. A lány hiába várta a vőlegényét, szíve választottját! Pedig ki tudná megmondani, mióta éneklük itt a legények, leányok:

„*Én Istenem add nekem
De igazán szeretem!
Mert ha nekem nem adod,
Felakasztom magamot, de felakasztom magamot!*”

Az ilyen helyzetek születték a szebbnél-szebb gyimesi keserveseket:

„*Szerelem, szerelem, átkozott jégverem...*”

Az öngyilkosság oka lehet egy olyan konfliktushelyzet kialakulása a munkahelyen, amiből az illető nem lát kiutat. Megtörtént, hogy valaki jó-hiszeműségével visszaéltek a munkatársai, és egy leltár alkalmával olyan nagy hiánya mutatkozott, amit nem volt képes visszafizetni. A munkatársai kihasználták tapasztalatlanságát, fiatalságát, meglopták, majd magára hagyták gondjaival. Ő az öngyilkosságba menekült. Hiszékenységének, jóindulatának lett az áldozata. Ma ez áll a fejfájára írva:

„*Jóindulatom áldozata lettem. Ne úgy ítéljete, amint láttok!*”

Találkoztunk olyan esetekkel is, amikor teljesen magára maradt, magatehetetlen öregember, -asszony lett öngyilkos. Az öregek nagy része nehezen viseli azt, hogy eltartott, hogy valakitől függ, és már nem veszi senki hasznát. De még nehezebben az egyedüllétet. Itt említtem meg, hogy az öregek öngyilkossága ritka eset. Az ők korosztályukból elvéve akad öngyilkos.

Az utolsó időben az öngyilkosság közvetlen okaként gyakran az alkoholt említik. Ma már közel sem az a helyzet, mint Orbán Balázs, a nagy székely utazó ittjártakor volt, mára az alkoholfogyasztás ijesztő méreteket öltött, családokat tesz tönkre, halálba, öngyilkosságba kerget. Mint minden helyzetre, a népdal erre is érzékeny:

„Aranyos kis galambom, felakasztom magamot

A féldecis tette el e napomat.

Koporsómnak seres üveg az alja

Isten veled, galambom, menyek a másvilágra”

Itt kell megemlítenem, hogy érdekes módon a sok gyermek valamikor gazdasági erőt és megbecsülést jelentett a munkaközpontú gyimesi családokban. Ma ez a megbecsülés hiányzik, meg gondolatlanúság jeleként kezelik a sokgyermekes családokat. Ezek a családok gyakran az alkohol csalóka mámorában és szegénységben vergődnek. Maga az alkohol is menekülés a tehetetlenség elől, az egész család gyakran lesüllyed, iskolázottságuk minimum. A közösség ilyen megjegyzésekkel illeti őket: „szaporodnak, mint a nyulak a semmire”.

Az elidegenedés is oka lehet az öngyilkosságnak. Több olyan esetet ismerünk, amikor a fiatal arra kényszerült, hogy lelkileg felkészületlenül el kellett hagynia azt a kis közösséget, amelyben addig élt, el kellett hagynia családját akarata ellenére, nehezen tudta azt elviselni. Ez különösen lelket ölő volt az 1940–50-es években. Azelőtt a lányok alig hagyták el a falut, szolgálni sem engedték őket, iskolába, idegenbe elvéve jártak, állami munkát nem vállaltak. Ahogy mondták, „megfőttünk a saját levünkben”, és „az úrnak es úr parancsol”. A fiúk is csak akkor jártak idegenbe, amikor bevonultak katonának. Ott annyit tapasztaltak, hogy egy életre került mesélnivalójuk. És egyszerre az erőltetett iparosítással megindult egy erőltetett népvándorlás a város felé. Sokan ingáztak, új környezetben dolgoztak, de még ha beköltöztek is valamelyik városba, még nem lettek lelkileg városlakók. Hányan panaszkodtak, hogy minden zajra, ami a vékony panelház falain áthallatszott, ijedten ugortak fel, suttogva beszéltek, és a sok ember között rettenetesen egyedül érezték magukat. Ezek az emberek gyökértelenek voltak. Ma, ötven év multával ez világszerte megszokott állapot. De itt tovább éltek a kis közösségek, a hagyományos régi életmód, és amikor a család kényszerítette a fiatal mesterség tanulására valahol idegenben, már nem tudott visszatérni

A gyimesi csángók élete

falujába. Itt még mindig az állattenyésztés és erdővágás volt a fő foglalkozás. Ha idegenben úgy érezte – már pedig nagy részük úgy érezte – hogy az új környezet idegen, rideg, sőt sokszor ellenséges a csángó fiatal énjével szembe, ezt főleg ha gyengébb, érzékenyebb idegzetű volt, nem tudta elfogadni. Városon idegennek érezte magát, haza már több okból nem mehetett (család, szegyenérzés stb.), így inkább választotta a halált vagy az alkoholt. Három ilyen eset is történt az évtizedek folyamán. Ehhez társulhatott olyan eset, amikor a fiatal, kikerülve a családi kötelékből, rossz társaságba keveredett és végül öngyilkos lett. Ilyen eset legutoljára 2001 nyarán történt, amikor egy 21 éves fiú Budapesten akasztotta fel magát. Ki tudná megmondani, valaki kérdezte-e meg ezt a még gyermekembert ott, idegenben, hogy miért szomorú, mi bántja őt? A zajos, állandóan siető Budapesten gondolt-e a csendes Gyimesre, ahol még a patakok csobogása is hallatszik?

Faluhelyen egészen napjainkig nem vették komolyan a lelki problémákat, betegségeket. A búskomorságot, depressziót is úgy tekintették, mint „úri betegséget”. Néha csúfság, gúnyolódás tárgyául szolgált a búskomorság: „Ilyen búlátott volt az anyja es!” Gúnyvers is született a szomorkodó gyermek csúfolására, amit kórusban skandáltak a társai:

*„Búlátott asszonynak búlátott gyermeke
Békákált a ház közepibe,
S sírdogál mellette!”*

Ma ilyen melléknév is létezik és nem is gúnynév, hanem egy egész nemzetség, rokonság neve: a Búlátottak.

Valamikor, az 1950-es évek előtt a gyimesiek nem zárkóztak el ennyire a világtól: este fonók, beszélgetők voltak, nagyobb ünnepek előestéjén meggyezni gyűltek össze a családok, a kalákákat kaláka táncok követték, ősztől húshagyatig kosaras bálók, szer-bálók, házasember bálók s még ki tudná felsorolni azokat az alkalmakat, amikor a kis közösségek tagjai összegyűltek és úgy istenigazából kibeszélgették magukat. Mi, gyermekek sem hiányoztunk ezekről az összejövetelekről, hallgattuk a felnőttek háborús történeteit, ott hallottunk furcsa történeteket a fermekálásról, szépasszonyokról, tilón járó fejérmépekről. Ott izlelgettük először a közös éneklés gyönyörűségét. Nem csoda, hogy annyi szép ballada, népdal maradt későbbre, amit aztán Kallós Zoli bátyánknak tovább énekelünk. Hátborzongva hallgattuk nagyapám nótáját arról, hogy „...OTT esett el százhusz ezer magyar, Eltemeite gyászos Galícia...” Sokáig nem tudtuk, hol is van Galícia, de az éneket azt fűjtük. És ott hallottunk legelőször Ferenc Józseftről, aki „ha behív katonának, hát adjon lovat, mert én gyalog nem járok”. Csak most eszmélek rá, micsoda iskolák voltak ezek az összejövetelek. Micsoda lélekfürdők, amelyek összetartották a családokat, a primer közösségeket. Az 1960-as évek után az

emberek begubóznak, ingáznak, idegenben dolgoznak, nincs idejük egymásra figyelni. Íme, a főök arra, hogy az egymástól elidegenedett emberek egyre fáradtabbak lelkiileg, egyre gyakrabban nyúlnak a pohárhoz és a kötélhez. Sajnos, fel kellene ismernünk, hogy ha már ezek a közösségek széthullottak, szükség lenne pszichológusra, aki meghallgatja az embereket. Mert a legnagyobb baj az, amikor senki nem hallgatja meg az egyént, és még ma is szégyennek tartják lelki problémáikról beszélni, panaszkodni idegennek, nehogy valaki bolondnak tekintse őket. Ez az óriási úr az önpusztítás egyik fő oka: a régi közösségek szétestek, idegennek nem mernek panaszkodni.

VI. Az öngyilkosságok fajai, ideje és a tett helyének megválasztása

Az öngyilkosok nagy része Gyimesben az akasztást választja. Ezért is hívják az öngyilkosok elkülönített temetőjét az „akasztottak temetőjének”. Legtöbbször a gazdasági épületekben: istállóban, csűrben, fásszínben, szénatartóban akadnak rá az akasztottra. Egy megmentett szerint „azért, hogy benn ne mocskoljanak, és hogy utána a gyermekek ne irtózzanak a házban maradni egyedül”. Tehát ritka eset az, amikor benn a lakásban történik az öngyilkosság. Mivel itt valamikor az erdő a kert végéig benyúlt, gyakran választották az öngyilkosok tettük helyeként az erdőt, erdőszélet, hogy könnyebben ráakadjanak a keresők. Az is többször előfordult, hogy az udvaron egy gyümölcsfára akasztották magukat. Legtöbbször egy kötelet választottak, az állatok fejére való kötelet, amelyiknek a végén hurok volt és könnyen rászorult a nyakra, nem kellett sokat bíbelődni vele. Akadtak, igaz kevesen, akik a halálnak egy más fajtát választották: vonat alá veti magát, golyót ereszt a fejébe. Itt nem ismerik a vízbefulladás, mint az öngyilkosság fajtát, mert csak patakok folydogálnak, nehéz abba belefulladni. Nem hallottam méreg okozta halálról vagy gyógyszer túladagolásról sem.

Érdekes módon vannak olyan részei a falunak, ahol látványosan gyakoribbak az öngyilkosságok! Így pl. Gyimesközéplokon az utolsó tíz évben Kápolna-patakán történt a legtöbb öngyilkosság. Az öngyilkosságok leggyakrabban tavasszal és ősszel történnek. Úgy gondoljuk, ez a depresszió kezdete, esetleg a hosszú téli nap nélküli depressziós időszak erősen megviseli a gyengébb idegzetűeket. Késő ősztől húshagyó keddig a fiatalok újra együtt vannak, ez volt a fonók, esti táncok, bálók, kalácsa táncok, kosaras bálók, a vidámság ideje, ami talán feledteti a szomorúságot, a depressziót is. És nem mellékes az sem, hogy a nagy hidegben ő maga is jobban fél meghalni. Nem egy sirató feleségtől, anyától hallottam télen így siratni elvesztett hozzátartozóját:

„Jaj, jaj kicsi fiam, mi lesz veled ebben a nagy hidegben egyedül a temetőben, sze én még soha nem hagytalak egyedül...”

A gyimesi csángók élete

Tehát az öngyilkosságok nagy része június–júliusban, majd szeptember-októberben történtek, alig tudunk téli öngyilkosságról. És még hadd említsünk meg itt valamit: az éveket vizsgálva a nagy világegések, a háborúk alatt és közvetlenül utánuk alig tudunk öngyilkosságról. Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy az emberek maguk is nagyon sok vért, halált láttak ezekben az években, majdnem minden családból vártak haza valakit a frontról, a fogságból.

*„De szeretnék egy vasárnap a templomba menni
Az én kedves galambomért szépen imádkozni.
Imádkoznék, hogy segítse haza őket a jó Isten,
Ne temessék Oroszország átkozott földjébe...”*

...énekelgették akkortájt a leányok, fiatal asszonyok és reménykedtek. Volt célja az életüknek, valamit vártak. Reméltek. A depresszió ellen ez a legjobb orvosság. Célit adni az életnek. Az azutáni számokkal összehasonlítva hihetetlennek tűnik, hogy Középkoron 1945 és 1960 között mindössze két öngyilkosság történt. És micsoda időszak volt ez! Gondoljunk csak a háború utáni nehézségekre, éhínségre, az 1947-es szárazságra, amikor szöttesekkel, ruhadarabokkal, festékesekkel az érmelléki magyar falvakig vándoroltak egy véka gabonáért. Nehéz 14–15 év volt ez, de a következő 14 évben már 13-an számították úgy, hogy az életnek semmi értelme nincs, és öngyilkosok lettek. Pedig a nagy politika szerint kezdett a világ egy kicsit talpra állni! Vagy mégsem? Ki tudná megmondani, mi jó, megnyugtató egy ember számára? Semmi esetre sem a kozmetikált műboldogság. A politikusok hangoztatta boldogság. Mert nem kutya kötelességünk, csak úgy, parancsszóra feltétlen boldognak lenni. Az én nemzedékem nagyon is ismerte ezt a fajta boldogságot! Annyira boldogok voltunk, hogy Sztálin-apánknak köszönő leveleket írtunk, megköszönve boldogságunkat. És ezt az elején hittük is. A nagyobbak, egészen az öregekig, mivel analfabéták voltak, esti iskolába jártak (ez jó volt) sőt mi több, orosz ábécét tanultak (ez viszont emeletes hülyeség volt, hiszen a tehenek, juhok nem igen tudtak oroszul, sőt románul sem). A fiatalok, sőt öregebbek is már hallottak a nyugdíjról és itt hagyták fatornyos kis falujukat, beálltak kapusnak, éjjeli őrnök valamelyik városi gyárhoz, üzemhez ingáztak, itthon tovább dolgoztak, és lassan lelki-krémmentek: elveszítették saját énjuket, azt sem tudták már kik is ők. De erről már szoltunk és még szoltunk, hiszen ez és a velejáró alkohol fogyasztás az öngyilkosság számadatai meredeken felfelé ívelésének a fő oka.

VII. Az öngyilkosság a számok tükrében

Nem vagyok biztos abban, hogy számunkra ezek a számok, statisztikák mondanak valamit. Olyasmire gondolok, amiből tanulni tudnánk, amiből valaki okulhatna. És azt sem akarom, igen is, nem akarom elhinni, hogy mi, magyarok egy öngyilkos nemzet vagyunk, határon innen és túl. És hogy a búskomorság már génjeinkben jelen van. A történelem eleget sanyargatta ezt a népet, minket, Trianon után ezerszeresen, de azért mindig képes volt ez a jövevény nép helyreállni minden baj után. Hogy sokszor sikerült a mulatozásunkat kesergéssé alakítani, azért nem mi voltunk a hibásak. Azért sem, hogy mindig valaki tartott attól, ha a magyar mulatott! És arról sem tehetünk, hogy a gyimesiek népdalainak sokkal több mint fele szomorú keserves. Hogy is vannak ezek:

„Elbujdosok, megpróbálom / Ha elveszek sem lesz károm”

„Édesanyám, mét szültél a világra”

„ A gyimesi hegyek kőből vannak rakva

De sok édasanya sírva jár alatta”

„Hidegségnek sűrű vize / De sokat ittam belőle.../

És így lehetne oldalakon keresztül sorolni a gyönyörű szép szegénység és szomorúság gyöngyszemeit. Nem vagyunk öngyilkos nemzet, a bajunk csak az, hogy igen-igen érzékenyek vagyunk. És ez a világ nagyon eldurvult sokak lelkéhez viszonyítva.

Mondtam, a statisztikák száraz számok, de mögöttük emberek, sorsok rejtőznek. Még is kiválasztottam 55 évet, és megvizsgáltam az elhalálozásnak ezt a formáját a Gyimesvölgye középső községében, Gyimesközéplokon. Az 55 év alatt, azaz 1946 és 2001 között egy 5500 (átlagosan) lelket számláló községben 71 ember végzett magával. Ebből 27 nő és 44 férfi. Átlagos életkor 38 év, nagy részük tehát fiatal, alig érték el a közepes életkort. A legfiatalabb 14 éves, a legöregebb 79 éves volt. 70 éven felül mindössze 3 személy választotta az öngyilkosságot, azok is férfiak. Úgy látszik a nők jobban elviselik az egyedüllétet öregségük idején. Iskolai végzettségük szerint általában IV–VII. osztályt végeztek az öngyilkosok, de akadt közülük három érettségizett személy is. Két családot találunk, ahol apa és fia, vagy két testvér lett öngyilkos, és egy olyan esetet, amikor két nap közzel két szomszéd akasztotta fel magát. Őt olyan esetről van tudomásunk, amikor az öngyilkosjelölt üzenetet hagyott a családnak. Amint már említettem, télen alig (két-három eset) történt öngyilkosság. Arra a kérdésre, hogy miért felfelé ívelő az öngyilkosságok száma az utolsó 15 évben, nem tudok válaszolni. De nézzük csak a számokat:

A gyimesi csángók élete

Évek	Férfi	Nő	Összesen	16–40 év	41–50 év	51–60 év	60 fölött
1945–1956	2	1	3	2	–	1	–
1960–1970	6	4	10	4	3	3	–
1971–1980	8	2	10	4	3	2	1
1981–1989	12	4	16	5	3	2	6
1990–2000	21	6	27	9	8	8	2
2000–2002 jan.	3	–	3	3	–	–	–

Elgondolkodtam, végigforgatva az egyházi halottas bejegyzőkönyveket 1946-tól napjainkig, 2002 januárjáig, vajon miről is árulkodnak ezek a számadatok? Nem tudom lehet-e épkezláb következtetéseket levonni, de annyi biztos, hogy elszomorítóak ezek az adatok. Vajon öngyilkos népcsoport lennénk, vajon mi, saját kezünkkel és szívrünkkel járulunk hozzá népcsoportunk lassú eltűnéséhez? Tudom, mindenki tudja, hogy Trianon elköltöztette a határokat, hogy sokszor megszólítottak azért, ha anyánk nyelvén beszélgettünk, hogy a forradalomnak nevezett karikatúra után kiverték szemünket, fogunkat, és máig sincs román bűnös, elítélt csak magyar és cigány, hogy beteges elmék máig kiutasítanak abból a hazából, ahol őseink is éltek, és ezt tehetik a román politikai elit előtt, senki nem határolódik el tőlük, maradunk a ránk rakott mocsokkal, gúnyal. De a magyarok védő Nagyasszonyától kérdem, akkor mi a helyzet az anyaországban, hiszen sokáig éllovas volt az öngyilkosságban. Nekünk lenne siratnivalónk, hiszen ma is, nap mint nap vádaskodások tárgyai vagyunk, Gyimestet teletűzdelték, alul-felül ortodox kolostorokkal, ott, ahol alig lézeng néhány ortodox vallású és egyházi ünnepeikre más megyékből jönnek kocsik, hívek. Ezek a panaszok lávaként törnek fel naponta a lelkekből. Ezek mindenike pusztítja népet. Ne fájna akkor nekünk az, hogy ráadásnak még magunkat is öljük? Válaszom az, hogy nem vagyunk mi öngyilkos nemzet, népcsoport, csak kevésbé vagyunk képesek a megalkuvásra. Ez benne van a mi génjeinkben, és elkísért minket történelmünk folyamán: többször lett volna más kiút a vesztélyekből, ha ez a nép megalkuvó lett volna. Nyakasok voltunk, és inkább a halált választottuk. Mert pl. a Don-kanyar végül is felemelt fejjel fogadott öngyilkosság volt. És az volt 1956 is.

De térjünk vissza egy kicsit a számokhoz! 56 év adatait vizsgáltam Középlokon. Ez valamivel kevesebb, mint egy átlagéletkor. De adatközlőim visszavezettek történeteikkel, legendáikkal az 1800-as évekig is. Mert egy öngyilkosság esemény a közösség életében, arról történetek kerekednek ki, és nemzedékről-nemzedékre mesélődnek. Máskülönb is, egy ilyen népcsoport, amelynek nem volt erős oldala az írásosság, hajlamos a fabulázásra, művészi igényeit az énekekben és mesélésben éli ki. A kiválasztott évek nem a legfényesebb, gondtalanabb évek voltak. Vége a „kicsi magyar világnak” – így

nevezik még ma is azt a néhány évet 1940–1945 között, amelyek Trianon után gyógyírt jelentettek a Jelkekre – de vége van a nagy világegésnek, a háborúnak is. Várják haza a fiaikat, férjüket a messzi Oroszországból, itthon mintha irányt veszített volna a világ, mintha felborult volna a megszokott életvitel és értékrend. Olyan dolgok történtek, amiről eddig a csendes, nyugodt Gyimesben fogalma sem volt az embereknek. Megjelentek a demagógok, ígérgetők, a párt harcot indított az eddig megbecsült jó gazdák ellen, embereket költöztettek ki lakásaikból a népi demokrácia nevében, a szegény munkásokat megszedtette a sok hamis ígéret, illúzió, hogy ők az új idők mindenesei. Ezt sokan hitték is, az iskolában a munkásosztály nevében rákiabáltak a tanítóra, felbolydult a világ, feje tetejére állt, ahogy a régi gazdák mondogatták. Aztán lassan bomlani kezdtek a kis közösségek, ingázott a jó gazda, nyugdíj reményében valamelyik gyárhoz, ahol beállt kapusnak, őrnek. A fiatalok szakiskolákat végeztek, megindult az elvándorlás a város felé. Ez a modern kor népvándorlása egyúttal az elidegenedés kora is lett. Kialakult egy olyan népes réteg, amely már sehová nem tartozott: falusi paraszt már nem volt, de még városi munkás sem. Ez súlyos identitászavarhoz vezetett. Szerintem az öngyilkosságok számának felfelé ívelését a felsorolt dolgok mind-mind ösztönözték. Hol vannak már azok a csendes gyimesi napok, nyarak, beszélgető összejövetelek? De próbáljuk csak egy kicsit a számokat faggatni.

1946–1956 között csupán 3 személy dobta el magától az életet, pedig amint említettük, ez nem volt a legboldogabb időszak. Aztán kimaradt néhány év, úgy látszik még hittek az emberek a „népi demokrácia” hamis ígéreteiben, még nem bomlottak fel a primér közösségek. 1960–1970 között már 10 személy lett öngyilkos. Ebből 4-en 27 és 40 év közöttiek. Megkezdődik az elvándorlás, az erőltetett iparosítás.

1971–1980 között szintén 10 egyén választotta az öngyilkosságot, a fiatal korosztály ez alkalommal is vezet, és a 10-ből 8 a férfiak közül kerül ki.

1981 és 1989 között 16-ra ugrott ez a szám, amelyből csupán 4 a nő, és ismételtelen túlnyomó többségük fiatal. Aztán jöttek a legszörnyűbb évek: 1990 és 2000 között 27-en – nem elírás – gondolták úgy, hogy nem érdemes élni! Ezek közül sok, igen sok a fiatal. Az első vizsgált évtizedben kilencszeresére nőtt az öngyilkosok száma. Mi lehet ennek az oka, mi lett veletek, gyimesiek, hogy ilyen sokan nemet mondatok az életnek?

A számok mögé menekülök, neveket keresek, mert nagy részüket jómagam is ismertem. Istenem, de szeretnék legalább egy hétre Mindenható lenni. Sorba a következőket tenném: összegyűjteném ezeket a kóborló, ki-rekesztett lelkeket és feloldanám lelküket az elkárhoztató bűn, az öngyilkosság bűne alól. Hogy földi dolgot is végezzek, beköltöztetném őket a falu közös temetőjébe, hiszen rettenetesen fájdalmas az a tény, hogy nem nyugodhatnak szeretteik, falustársaik szomszédságában. Majd egy csendes estére

A gyimesi csángók élete

összehívnám őket, és istenesen kifaggtatnám tettük indítékáról. Aztán hagy-nám, hogy pihenjenek a többi halottal ők is, nem bolygatnám többé őket, még újabb és újabb dolgozatokkal. És végül elmondanám az élő emberek-nek az öngyilkosságok igazi okát. Megtudnám azt is mondani, hogy mire vigyázzunk mi, a többiek, sokkal jobban, ameddig ennek a legértékesebb hitvány valaminek, az életnek a tulajdonosai vagyunk. És talán tanácsokat is tudnék adni, mit kell tenni, ha mellettünk egy elkeseredett, szomorú társat észlelünk. De így. Milyen okokról szólhatnék? És mégis megpróbálok egy néhányat sorba állítani:

1.) A primér, kis közösségek az erőltetett iparosítás nyomán felbom-lottak, az ingázó emberek kimaradtak a falu közösségeiből, kételtűvé váltak, de igazán sem parasztok, sem munkások nem voltak. Életmódváltozáson estek át. De még az otthoniak sem a régi, nyugodt életet folytatták: a mint-egy harmincféle táncalkalom lassan kimaradt, a megnyugtató nagy beszél-getésekre alig akadt idő, mindenki bevonult a saját várába. Hányszor hallot-tam a keserű megjegyzést: „mi már csak akkor jövünk össze, ha temetünk”.

2.) Ezek az emberek fizikailag és lelkileg is kifáradtak, kiégték: egy városi műszak és harminc kilométeres ingázó út után otthon folytatták a második műszakot, kaszáltak, kalibáztak, szántottak, erdöltek.

3.) Akik otthon maradtak, az öregebbek, úgy érezték, nincs már össze-tartó ereje a családnak. A nagy, hagyományos gyimesi családok egyre zsu-gorodtak, egy ezeréves hagyományos falusi rend bomlott fel, az igazi falusi érték: az összetartás, a család, a közös munka és éneklés értéke megcsap-ant, az igazi értékek mintha már nem lettek volna fontosak, úgy érezték, főleg az idősebbek, s ezt hangsúlyozták is, hogy a világ a feje tetejére állt.

4.) Amiről most szólok, talán elsőként kellett volna említenem: az átko-zott alkohol bevonult a gyimesiek életébe is. Ha még az 1800-as évek végén Orbán Balázs egyáltalán nem beszél az alkohol túlzott fogyasztásáról, 100 évvel később Gyimesben ez már népbetegség számba megy. Az ingázás, nagy hidegben vonatra, autóbuszra várás, együttutazás perceinek kelleme-sebbé tételére a férfiak naponta „pótoltak”, összedobták pénzüket, és az al-kohol lassan a vérükbe ívódott, függővé váltak. A '80-as évektől már az asszony sem várja a reggeli nyálával a részeg férjét, ő is iszik, és nőtt az alkoholista nők száma is. Így nem csoda, ha az utolsó évtizedekben meg-sokszorozódott az öngyilkosok száma, mert az alkohol rendetlen életmódot, állandó civakodást hozott sok család életébe. Tehát napjainkban az alkoholizmust az öngyilkosságok fő okaként említhetjük. A kérdés az, mi az oka az alkoholizmus terjedésének?

A számadatokból az is kitűnik, hogy a férfiak körében többen, jóval többen követnek el öngyilkosságot: a 71 öngyilkos közül 44 férfi volt. En-nek okát talán abban kereshetjük, hogy a férfiak ritkán panaszkodnak, lelki

problémáikat magukba, esetleg alkoholba fojtják. Máskülönben már szölkünk arról, hogy itt a depresszió kifejezés nem ismert, a búskomorságot pedig úri betegségnek tartják.

Az áldozatok között minden korosztály fellelhető, de az öregebbek, a 60-on felüliek száma kevesebb. Pedig bizony a falusi kisközösségek, a hagyományos nagy családok szétesésével sok magára maradt öreg él itt, mert a fiatalok jó része városon lakik vagy ott dolgozik. De jó oldala a dolognak az, hogy a családok megegyeznek, szót értenek az idösek gondozásában. A hagyományok szerint ez a legkisebb fiú és a felesége dolga, mert öök maradtak az „ösbén”, a szülök házát ennek fejében öröklük. Persze, más megegyezés is létrejöhet, szerre is gondozhatják, ápolhatják az „öregeket”. Ezek íratlan törvények, a lelketlenek, hitványok ezt nem tartják be, s itt adódnak a problémák. Akad olyan is, akinek nincsenek utódai.

Az utolsó két évben valamelyest csökkent az öngyilkosságok száma. Két év alatt hárman lettek öngyilkosok. Valami remény felcsillant.

...Mit is írhatnék befejezésül? Azt, hogy ebben az elidegenedett, rohanó világban sokkal jobban kellene egymásra figyelnünk. Vonatkozik ez a munkahelyeinkre, családjainkra, vallási közösségeinkre. Mert ha birtokosai vagyunk a legdrágább kincsnek, az életnek, azt nem lenne szabad olyan könnyen eldobnunk magunktól. Gyimesben is fel kellene már ismernünk azt, hogy a lelki probléma nem úri betegség és azt is, hogy igenis, szükségünk van „lélekdoktorokra”, pszichológusokra. A bajok elrejtése nem segít. Ezt így, egy szuszra elmondtam, csak a baj az, hogy az élet sokszor rácáfol a logikánkra. Bizony, az emberi lélek titkokkal van bélelve, ki tudná megmondani, mikor segíthetnénk? De egy biztos: bármilyen sötét felhök is vannak az égen, egyszer csak kisüt a ragyogó nap. Kár lenne azt többé ne látni, emberek!

AZ ÖREG HELYE A GYIMESI TÁRSADALOMBAN

Addig éltem köztetek, öregek, addig faggattalak a gyimesiek múltjáról, amíg nekem is lassan megroggyant a térdem és hozzátok öregedtem. Közben sokszor megesett, hogy amikor éppen sor került volna valakivel a halogatott beszélgetésre, akkor már késő volt...

Az öregedés születésünk pillanataiban elkezdődik, de az egészséges ember 30–40 éves koráig szinte halhatatlannak hiszi magát. Egy dolog biztos: minden ember másképp fogja fel, másképp éri meg az öregedést. Mert találkoztam szomorú, reményt vesztett öregekkel, de láttam boldog, mosolygós időseket is. Mindenikük magával hordozza az elmúlás üzenetét, egyesek félénk, hunyorgó, szinte ijedt szemekkel, reszkető kezekkel és ajkakkal, akik órák hosszát néznek a semmibe. Úgy tűnik, megszólni is félnek. De vannak olyanok is, akik életük utolsó, tudatos pillanatáig terveznek, mintha csak úgy szembekacagnának az öregedéssel, sőt a halállal is. Apám, aki világeletemben jókedvű, mulatózó ember volt, a legutolsó találkozásunkkor két dologgal lepett meg:

1.) Ő igazából nem szeretne idegen helyen, csupa idegen emberek között feltámadni, mert hát akkor majd kivel beszélget, bifámázik? (tréfálkozik)

2.) Vajon a híres-neves gyimesi mozsikások, a Pulikák, Halmágyiak, Cándra Misi, Zerkula János, a másvilágon majd mozsikálnak-e?

Meglepett, főleg az első kijelentése, mert ezzel kapcsolatban olvastam nagyon régen egy gyönyörű verset, tudtommal egy cseh költőtől, ami szóról-szóra apám gondolatait sugallta versformában. De hát apám nem olvashatta ezt a verset! Hiszen szerinte csak egyetlen nagy hiteles költő létezett: Petőfi Sándor...

Feltevődik a kérdés, mi is az öregedés? Elég sokat foglalkoztak ezzel a kérdéssel a mindenkori kutatók. Egyikük, Fritz Riemann, egyenesen „az öregedés művészetéről” beszél a hasonló című könyvében. Szerinte az öregedés magába véve nem betegség. Genetikai programunkban már születésünkkor hordozzuk az elmúlásunk tervét, mert emberek vagyunk. Ki ne szeretne halhatatlan lenni? A halhatatlansággal kacérkodó mitológiai hőseket sokszor az Isteneik büntették meg ezért a dőre vágyaikért. És nincs nemzeti irodalom, amelynek ne lennének halhatatlanságra vágyó hősei. Csak hogy azok már „halhatatlanok de hidegek, ridegek” (Eminescu: Luceafărul).

Az is világos, hogy a biológiai óránk előre megy, nem fordítható vissza, csak a mesékben. Ha soha nem szenvedünk semmilyen betegségtől, ami felettebb ritka eset, akkor is kopik minden egyes porcikánk, testrészünk. És létezik egy határ, amin nem léphetünk át. Bármilyen gyógyítási eszközöket,

orvosságokat találnak is fel, az emberi élet nem hosszabbítható meg a végtelenségig. Az öregedés lehet szomorú, de mindenképpen természetes folyamat. Az öregség egy állapot. Mindenképpen leépülünk, évről-évre gyengülünk, a betegségek is könnyebben elérik az időseket, tehát akarva-nem akarva, az út végére, a halálra kell gondolnunk. A szomorúságot, a félelmet némileg enyhíti a vallásos emberek esetében a túlvilági, a földöntúli életbe vetett hit.

Azt mondtuk, hogy az öregedés egészébe véve nem betegség. Ez így igaz is lehetne. De már Demokritosz szerint is „az öregedés az egész test sérülése minden egyes részének teljes épsége mellett”. Tehát egy romboló folyamat. Az öregedés csöndben, észrevétlenül lopakodik az emberbe. Persze ez csak a megélt pillanatra vonatkozik, mert bizony hónapokra, évekre bővíve a folyamatot, egy cseppet sem észrevehető. Mondjuk ki: az öregedést ha nem is tragédiaként fogja fel a korosok nagy része, de mindenképpen válságnak tekinti azt. Íme, hogyan jelentkeznek az öregedés első jelei az adatközlők szerint: „megrőtt a domb, a hegy”, „nem hajlik a lábam”, „má csak a lassú magyarost tudom eljárni, a sebes magyarost nem”, „nem tudom befűzni a cernát, nem látom a tő(tű) fokát”, „nem szökök a táncba úgy, mint régebb, ritkán járok táncba”.

De a külső jelek is nyugtalanítóak: „ritkán nézek a tükörbe, de a múltkor elig üsmertem meg magamot”, „milyen sima volt és fényes az arcám s a kezem, s most milyen ráncos lett”, „elhagyott a hajam”, „olyan lettem, mint egy szürke berbéc”, „reszket a kezem”, „gyenge lettem, má az italt se bírom”.

De Gyimesben, ebben a dologközpontú, különös világban, ahol minden betevő falatért keményen megdolgoztak az emberek, a legkeservesebb baj az, amikor az idősödő ember úgy érzi, nem bírja már olyan mértékben a munkát, mint valamikor. A nőknél ez a válság, mert egyértelműen válságként fogják fel, akkor jelentkezett, amikor „a fakalán és a málékeverő kiesett a kezemből” – panaszolja egyik adatközlő. Tudott dolog, hogy a XX. század közepéig (1950–60-as évek) a legkisebb fiú az „ösbén” maradt, ő örökölte a szülei házat, belsőséget, és ennek fejében öregségükre gondozta az idős szülőket. Ha nem volt fiú, akkor a legkisebb leánynak az ura, férje költözött a családhoz. Érdekes kifejezést használtak erre: az illető nem megházasodott, megnősült, hanem „odaszállt, elszállt” a leányhoz.: „Mihók Emrecske odaszállt a Szölekekhez”. Ez a dolog leggyakrabban a jómódú, nagygazdáknál történt meg, ahol hiányzott a munkáskéz. Bizony sok esetben nem tekintették igazi, egyenjogú családtagnak az „odaszállót”. Az együttélés és gazdálkodás nem volt mindig konfliktusmentes: generációs problémák támadtak.

A gyimesi csángók élete

A házasság kezdetén, bizony az új asszonykának, más szóval a „menyecskének” a másodhegedüsi szerep jutott, az anyós-anya dirigált. Nincsen olyan fájdalmas pillanata a falusi életnek, amelyet művészi formában ne szólaltatna meg az illető népcsoport népköltészete. Amikor a hagyományos, régi lakodalomban elindították egy idegen házhoz a 17–18 éves hazait, menyasszonyt, a vőlegény megköszönte anyósának a lány felnevelését ilyenformán:

„Másodszor fordulok új édesanyámhoz
 Kedves magzatjának jó termő fájához
 Hogy kilenc hónapig méhében hordozta
 És mind édesanya sok jóra oktatta
 Minden jót kívánok felneveléséért
 Gyermekének tartson ezután engemet
 Valameddig hallja jó hírem s nevemet”

A hazai könnyes szemmel tekinget vissza a szülőkre, a házra, ahol eddig élt. Itt maradt a fiatalsága, a gondtalan élet, s talán a boldogsága is: új szállásra megy. Vajon mi várja ott? Íme, mit mond erről egy akkor aktuális lakodalmas ujjgató:

„Édesanyám jöjjön ki,
 Mert ingemet visznek ki,
 Hova légyek, merre menjek,
 Hogy tőled el ne vigyenek.
 Feljött a nap tisztulásra
 Indulni kell más szállásra,
 Más szálláson meg kell állni,
 Ott más szokást kell tanulni...”

Feltevődik a kérdés, meddig dirigált, parancsolgatott a ház régi úrnője? Éppen addig, amikor az öregség jelei úgy külsőleg, fizikailag, mint gondolkodásmódban eluralkodtak. Amikor már az általa készített ételeknek nem volt sikerük, lassabb tempóban dolgozott, hamarabb elfáradt. Ekkor fokozatosan a menyecske vette át a konyhát. Ez az átmenet nem volt könnyű, az idősödő asszony számára ez jelentette Gyimesben az igazi válságot, nem pedig a mai értelemben vett női pszichés jellegű öregedés. És ahogy telt az idő, az öregasszony egyre hátrébb vonult, jelentéktelen kulimunkákat végzett, a kényeskedő unokák is már egy-egy erőltetett csók után megtörültek az arcukat. Később az idős asszony már nem is ült a nagy asztal mellé, legtöbbször félrehúzódva, a „kicsiasztalkánál” falatozott, csak úgy a markából csipegetett, mint valami megijedt, fekete madár. Egyedül volt, mert a férfiak hamarabb elhaltak és hálnak. „Képzeld el, a szomszédságban hét özvegy öregasszony van és csak az én uram él, de ő sem ér semmit, fekszik,

nem jár fenn, 84 esztendő” – panaszkodik Baliga A. 82 esztendő adatközlő. Ez volt az időződő háziasszony sorsa, mert a menyecske, a fia felé-
sége bizony nem vérbeli rokona, idegen, és ha a lakodalomkor, a beköszöntő-
ben elmondták, hogy „immáron gyermekem után gyermekem” ez nem
mindig így sikerült. Sokszor megkeserítik, kölcsönösen egymás életét, és ez
a generációs különbségből, más neveltetésből, féltékenységből, összezárt-
ságból származott. Sokat panaszkodnak egymásra.

Az 1960-as évek után, ami a gazdasági lajstromokból, nyilvántartó-
könyvekből is kiténik, ritka eset, hogy a házas fiatalok egy háztartásban
élnének az öreg szülőikkel: „külön mennek”, ahogyan itt mondják. Ilyen
esetben, ha egyetlen ház van az udvaron, akkor is két házszámmal szerepel-
nek, pl. 491 A, 491 B. A fiatal család, akik az ősből maradtak, köteles a
családi megegyezés alapján segíteni mindenben az öregeket és a legutolsó
életfázisukban is gondoznia kell azokat, majd eltemettetni, és a megszokott
halottkultusz alapján évfordulás miséket, megemlékezéseket rendezni,
sírjaikat megfelelően gondozni. A gyimesi gazdálkodó, állattartó ember
annyira munkaközpontú és annyira életeleme lett a munka, hogy ameddig
képes mozogni, egy percet nem ül dolog nélkül. „András Péter már 85 éves
volt, 80 éves koráig még kaszálgatott, a fia segítette, de az is más faluban élt
és dolgozott. Még akkor is 3 tehenet és valami tinókat tartott. Megfejni már
nem volt ereje, de ott gondozgatta, simogatta azokat. Semmi haszon nem
volt azokból, de nem akart tőlük megválni. Így szokta meg egész életében.

– Mi lesz velem, ha tehenem se lesz, mit mondanak az emberek? –
hajtogatta szomorúan az öreg. Behajtani csak úgy tudta, ha térden kimászott a
nyárolóba, a legelőre. Legnagyobb bánata az volt, amikor ágnak esett,
hogy most mi lesz a teheneivel? Nem magát sajnálta!” (Tankó Erzsébet – 70
éves) A dologközpontú Gyimesi öregedő emberének az volt az igazi tragé-
diája, hogy mi lesz majd az állataival, mi lesz, ha nem tud dolgozni,
mozogni? Ezt még akkor is sajnálta, búsulta, ha 5–6 gyermeke volt. Nem
volt nyugdíja, tudta, hogy nem hal éhen. És akkor mit is sajnált? Azt, hogy
nem képes dolgozni.

Ki is számít Gyimesben öregnek?

Már az előbbieken láttuk az öregség fizikai és szellemi jeleit. Léteznek
külső és belső jelek: bőrszín, ráncok, hajszín, kopaszság, fáradékonyosság,
feledékenység, a szervezet kopása, az „itt is fáj, ott is fáj”-jelenség.
Társadalmilag is visszahúzóódik: bálók, multságok, lakodalmak már ke-
vésbé érdeklik, nem a szórakozás, multság kedvéért megy oda, hanem a
kötelesség, ajándékozás céljából, és csakis a legközelebbi rokonok, unokák
meghívására.

A gyimesi csángók élete

Ha az öregedés szakaszait vizsgáljuk évekre lebontva, akkor három csoportról beszélhetünk, általánosan szólva:

50–65 évesek: ez a periódus az áthajlás ideje. Már megjelennek az idősödés első jelei, de fizikailag az emberek nagy része ezt nem akarja elfogadni. Valójában igaz a szólásmondás, hogy „ötven után délután”? A számokat nézve igen, mert eltelt az élet fele, de fizikailag az ötven-hatvan éves ember még aktív, a közös háztartásban sem szorulnak segítségre, ők a gazdák, furcsa, ha valaki „bácsinak” „néninek” szólítja őket. Csakhogy ekkor már unokák vannak, akik nőnek, férjhez mennek. Mivel itt nagyon fiatalon mentek férjhez, már ötven éves sincs a ház ura, amikor kissé szomorkásan veszi tudomásul, hogy nagymama lett. A mi családjunkban öreganyának, öregapának tituláltuk a nagyszüleinket. Öreganyám 41 éves volt, amikor az első unokája született. És 44, amikor úgy szólította őt az unokája: „Jöjjen ide öreganya!” Vigasztalják magukat és egymást: „Na, én es nannyó lettem! De hát mit csináljak, ötven után délután”. De ezt a szólásmondást igazából, lelkileg senki nem fogadja el. Főleg akkor, ha egy udvaron három generáció élt együtt.

65–75 év között: Ebben a korban élesen látszik, hogy minden ember másképp öregedik, úgy fizikailag, mint lelkileg. És az is világossá válik, hogy mennyire eltérő az egyén magatartása az öregedés elfogadásában. Egyesek összerokkannak, úgy érzik, ők már senkinek nem fontosak, néha hiányoznak, talán nincs is szükség rájuk. Ezért nagyon érzékenyek, sőt néha agresszívek, könnyen megsértődnek, ami pokollá teheti a környezetet és a saját életét is. Ha magukra maradtak, elvégeznek minden munkát, alig igénylik a segítséget, de már többet panaszkodnak a nagy dologidőben, kaszáláskor, és ha vannak gyermekeik, üzenetnek azoknak, nem tudják elfogadni, hogy azok is kenyérkeresők, munkába járnak. Ha napjainkban senki nem maradt a szülők közelében, akkor is összegyűlnek a nagyobb munkákra. Ezt jól tudják a rászorult öregek is, csak éppen a türelem hiányzik a várakozáshoz.

75–90 évesek: tehetetlenek, még többet panaszkodnak, ez az életük legnehezebb szakasza. A „fiatalos öregek” még ebben a korban sem akarnak alábbhagyni, valósággal kínozzák az utódokat, kínlódnak, gazdálkodnak, idegesek, akárcsak a gyermekek. Ahogy mondják, „megérték a második gyermekkort”. Végül már csak az emlékekből élnek, és főleg az asszonyok, akik túléltek férjeiket, sokat sírnak. Magányosan élnek, de vannak kivételek is. A jóra való családok igyekeznek feloldani ezt a nyomasztó magányt, de ebben a rohanó világban, amikor a gyimesiek 65%-a kevésbé iskolázott és valóságos harcot folytat a megélhetésért, a jóakarát nem minden. A fiatalabbak elvándorolnak, elköltöznek, sokszor idegen országokban keresik a megélhetésükhöz szükséges pénzt, a családok szétesnek, az öregek egyre

inkább magukra maradnak. És ennek ellenére is, Gyimesből régebb senki, ma pedig elvétve 1–2 személy ha akad, akit menházba, öregek házába helyeznek el. Óriási szégyen az, ha az öregnek hozzátartozói vannak és ő mégis az öregek otthonára szorul. A „falu szája” elítéli a hozzátartozókat: „Bezzeg, a vagyon kellett, de az öreg nem”, „Csak addig mézeskedtek, amíg mindent rejlik iratott a vénasszony.” (T.G 83 éves)

Az idős ember helye a gyimesi családban

A gyimesi nagycsaládmodell az iparosodással mára felbomlott. A szétesés az 1950-es évek végén kezdődött. Azelőtt a családokat szoros kötelék tartotta össze több százéves hagyomány és íratlan törvények alapján. Már említettük, hogy általában a legkisebb fiú vagy lány maradt az ősbén, az öregekkel közös háztartásban. Ameddig kiházasodtak, férjhez mentek a család legényei, leányai, addig a családfő volt az úr. Nem volt rüka az a család, ahol 6–8 gyermek született. Akkor a sok gyermek gazdaságilag is erőt jelentett, és nem volt szégyellnivaló dolog, mint napjainkban.

A gazdának megvolt a helye az asztalnál, azt más nem foglalta el. A nagy asztalnál az apa és a nagyobb legények, leányok ültek, az apró gyermekek a kicsi asztalkánál ettek, az anya pedig legtöbbször „ingázott” a két asztal között. A templomba menésnél régebb az apa haladt 1–2 lépéssel a többiek előtt, és templomban a nagyobb családoknak megvolt a saját ülőhelyük (pad) amit örököltek. Hogyha később a család összegyűlt közös ünnepekre, meggyezésre, az idős családfőnek ritkán vágtak a szavába, még a felnőtt, házas fiai se. A nagy dologidőben, kaszáláskor a családtagok összebeszéltek az öregedő vagy már öreg szülők megsegítésére, de a segítségadás főleg az ősbén maradt legkisebb testvér feladata volt. A fiúknak nősülés előtt az apa a kisebb-nagyobb testvérek segítségével házat és csürt épített, egy-két szobát el is készítettek, ide nősült a fiú és ők új gazdaságot hoztak létre, új házzal. Ezek a házak nem mindig az apa udvarára épültek, de lehetőleg ahhoz közel. Így lassan falurészek, utcák, szerek alakultak, rokonsági kapcsolódással. Pl. Bodor-szer, a Jánik-pataka, Ciherek, Bitangok stb. Egy ilyen „család-kirajzást” így mond el a 86 éves T. Péter adatközlő: „Bitang Gyurka Jánosnak 5 fia és 4 leánya volt. Amikor a fiai szerre házasodtak, hát az udvarára csak egynek tudott építeni, mert nem volt olyan nagy udvara. Nem voltak lokhelyei (lok=sima, belső birtok) ahová építhetett volna, ezért mindeniknek vett szerre, nem messze a házától lakhelynek való birtokot, és oda építettek. A harmadik fiúnak nem kapott a közelben ilyen házhelyet és vagy két kilométerrel odébb épített neki. A legkisebbik maradt az ősbén. Jó összetartó család volt, amikor egyiknek építettek, a többi mind segítette vagy így vagy úgy, legtöbbször kalákába. Tudod-e, itt régebb

A gyimesi csángók élete

rengeteg kaláka volt, sokszor nemcsak a család tagjai, de a szomszédok, sógorok, komák is megkalákázták egymást. Egyszer egyiken volt a sor, máskor meg a másikon. Volt itt kaszáló, szénahordó, tapasztó, boronahozó, pityókaásó, fonó, teletető, kenderlopó, pityókalopó kaláka is. Amikor már az öreg Jánosbám nem bírta a munkát, esszebeszéltek, esszegyültek a cselédjei és csürbe tették a szénáját. Olyankor még a vejei, unokái is eljöttek kaszálni, takarni, vontatni, ki mit tudott. A végén levágtak egy johót (juhot), és csaptak egy jó megyézést. Könnyű volt neki. Sajnos, nekem nem voltak cselédeim, én az asszonnal dolgoztunk egész nyáron.” (T.P. született 1898)

Kell szólnunk néhány szót a „cseléd” kifejezésről. Itt a cseléd szó nem szolgát jelent, hanem a *gyerrekeim*, főleg *fiaim* szavakat helyettesíti. Olyan értelemben megfelel a szó eredeti értelmének, hogy a XX. század eleji régi, hagyományos nagy családokban a gyermek nem azt tette, amit akart, hanem szigorúan alávetette magát a szülők parancsainak. Ez főleg a munkálatok megosztására vonatkozott. Sőt a családalapításba is igyekeztek beleszólni, összeboronáltak szerelem nélkül a fiatalokat, ami bizony sokszor tragédiába végződött!

A fenti családra visszatérve, kilenc gyermeket felnövelni, nevelni, kiházásítani, házakat építeni, kipernézni a leányokat, nem volt könnyű dolog a második világháború környékén és főleg a viláégés után. De egy dolog biztos: még abban az időben a sok gyermek, a nagy család, ha volt föld, gazdasági erőt jelentett, és büszkéek voltak a szülők a sok gyermekre. Nyugdíj nem létezett, de öregségük reménye éppen a gyermekeikben volt. Ezért nem félték annyira, mint ma az öregségtől. Ma, sajnos, megváltozott az értékrend. A gyermek már kevésbé hasznos munkaerő a családban. Minden nehézségtől, munkától mentesítjük őket de ezzel nem biztos, hogy jót teszünk azoknak. Az egy-két gyermek lett a divat Gyimesben is. Ha Gyimesközéplokon 1950-ben még 134 gyermek született, 2007-ben még fele sem: 65. Ma a sokgyermekes családokra megvetően néznek: „csak szaporodnak, mint a nyulak, vagy a cigányok”. A sokgyermekes családok általában szegények és ki kell mondanunk, inkább az iskolázatlan, züllött, alkoholistá szülőknél, valamint a roma családoknál gyakori napjainkban a sok gyermek. Ez társadalmi probléma is: a munkanélküliség ezekben a rétegekben a leggyakoribb, a rossz szociális politika, a szemfényvesztő pénzosztogatás az egymást váltó, versengő kormányzatoknak köszönhetően, ezeket a problémákat napjainkra annyira felfokozták, hogy az a kevés pénz, amit kapnak, megélhetési forrás. Kapogatnak ilyen-olyan juttatásokat: munkanélküli segély, szülési járadék, gyermekpénz (segély), társadalmi szegénységi segély stb. Csak annyit ad, juttat az állambácsi, ami mélyen a normális megélhetési összeg alatt van, de több, mint semmi, és jól jön ennek az igénytelen, szerencsétlen rétegnek. És jöhet a következő gyermek, mert az is pénzforrás.

Aztán napról-napra látjuk a közvetlen környezetünkben, milyen siralmas körülmények között nőnek fel ezek a gyermekek: gyenge, szegényes és hiányos ruházatuk, étkeztetésük nem nagy megerőltetés a szülőknek, annyira, hogy a „gondos” szülők ebből a siralmas összegből még alkohorra is fordíthatnak és mi tagadás, furdítanak is. De térjünk vissza a témánkhoz.

A hagyományos nagy családokban – de sok családban azután is – amint láttuk, az öregek az ősbén maradt legkisebb fiú vagy leány gondozására szorultak, mert ő örökölte a házat, gazdasági épületeket, udvart. Kezdetben, ha megnősült is a fiú, még sokáig a szülők irányítják a gazdálkodást. Sok családban együtt étkeztek, együtt gazdálkodtak, egy házszámuk volt, és egy gazdaságként szerepeltek. A szegényebb családokban megesett, hogy sokáig együtt is aludtak a családok és gyermekeik. Ez sok kellemetlenséget, vitát okozott, tízévekig voltak rákényszerítve egymás elviselésére. Megtörtént, hogy a fiatal ember került saját szüleivel éles, haragos ellentétbe. Ilyenkor az anya mindig a fia feleségét okolta: „Jaj, teljesen eltérítette a fiamot! Ülteti, állandóan hecceli!”

„Istán megrázta az anyját, mert a menyecske felültette” (T. Erzsébet sz.1914)

De a fenti helyzet fordítva is megtörténhetett, amikor a fiatal (vagy már kevésbé fiatal) ember az édesanyjának adott igazat mindenben, és a feleségét okolta, esetleg bántalmazta. Ilyen esetben érezte igazán idegennek magát a fiatalasszony az új családban. A gyengébbje, tapasztalatlanabbja sokszor hagyott csapot-papot és hazaszaladt panaszkodni az édesanyjához. A sértettebbek még két-három napig is az anyai háznál maradtak, de már várták, jön-e a férj utánuk. Ha nem jött, akkor végül visszamentek az uruk mellé, mert itt egészen napjainkig nem volt szokás az elválás, még akkor sem, ha – ahogyan itt mondták – „fát vágnak a menyecske hátán”. És gondoljuk el azt is, hogy itt nem mindig szerelemből mentek férjhez, a kerítők a szülők megbízásából sokszor „összeboronáltak” olyan fiatalokat is bizonyos érdekekből, akik soha nem szerették egymást. „Majd megszokjátok egymást” – nyugtatgatta síró lányát az anya. Hogy is mondja egy népdal?

*Szeretett a fene soha,
Csak megvoltam veled szokva.
Úgy megvoltam veled szokva,
Hogy mi nem váltunk el soha.*

Talán az is megtörténhetett, a népdal alapján, hogy később megszerették egymást. Volt idejük, hiszen 16–18 évesen mentek férjhez. Egy biztos: nem volt könnyű, minden háznak megvolt a maga keresztje. És a „falu szája”, a szomszédok egy része, kárörömmel, két táborra oszolva követte a hol néma, hol látványos, hangos csatát, olyanok is akadtak, akik bizony szívtották,

A gyimesi csángók élete

piszkálták a tüzet, mert akkor akadt beszélő: élt, virágozott a pletyka, valami mindig történt a faluban.

Mások csak megjegyezték csendesen: „Majd visszakapja ezt az anyósa, amikor magatehetetlen lesz s a menyére szorul”.

Az öregasszonyt még heccelték, „hergelték”, ültették a saját, férjhezment lányai is, akik néhanapján meglátogatták az anyjukat: „Amikor vaj Erzsi, vaj Ilonka hazajöttek s anyósommal beszéltek, akkor egy álló hétig vaj nem szólt hézám, vaj csak durrogott, frigylődött a házban. Pedig én úgy dolgoztam, mint egy marha! Én húztam az ígát.” (T. Katalin sz. 1905)

Az ellentét igazán akkor élesedett ki, amikor az öregedő anyós, a ház eddigi ura úgy érezte, hogy veszít az erejéből és már nem ő dirigálhat mindenben.

Be kell vallanunk, hogy az adatközlők szerint, a fenti konfliktusos, egymásnak feszülések mellett gyakori volt egy másik egymásmelletti élési forma is: az egymás elfogadása és megértése. Világos, hogy ellentétek léteztek és léteznek mióta világ a világ. De az is csodálni való, ahogyan ezek az egyszerű, iskolázatlan asszonyok nagy része képes volt rejtegetni a ház négy fala közé a konfliktusokat, megoldották azokat, sőt sokszor valódi cinosság, összekacsintás alakult ki az öregasszony és a menyé között. Csak egyetlen adatközlőm véleményét írom ide:

„Én 18 évesen mentem férjhez. Sok mindent nem tudtam otthon megtanulni, elkezdve a terhességtől a szülésig, gyermeknevelésig. Ezekről a dolgokról nekünk nem igen beszéltek! Ezeket és a főzést is a szegény anyósomtól tanultam meg, az Isten boldogítsa, mert rég meghalt szegény. Mit mondjak: anyám helyett anyám volt. Még arra es kioktatott, hogy bánjak a férfúval és mit csináljak, hogy ne maradjak terhes”. (B. Anna sz. 1910)

Az ellentétek, összekoccanások fő forrása mindig az volt, hogy különböző korú és felfogású emberek voltak arra ítélve, hogy elviseljék egymás jelenlétét. Tehát generációs és társadalmi problémák adódtak. Képzelnék el, azt, hogy az átlag gyimesi házak felépítése mennyire fokozta az ellentéteket. Főleg télen valósággal nyüzsgöttek, egymásba ütköztek a napi teendők végzésekor. Létezett egy 5 x 5-ös, mindenes helyiség, ami a konyha, nappali, ebédlő és háló szerepét is betöltötte. Ebben volt két nagy ágy, a két párnak, a magas ágyak alatt „kicsi ágyak” a gyermekek részére, amelyeket nappalra a nagy ágyak alá csúsztattak, éjjelre meg kihúzták a szoba közepére. Aztán nagy hidegben, amikor a gyűrődés is a legnagyobb volt, még az újszülött kis boci és báránycák is bekerültek 3-4 napra a konyhába, ameddig felerősödtek és nem fáztak az istállóban. Ezenkívül még volt egy kb. 5 x 6-os „nagyház” a tisztaszoba, ahová főleg a férfiak ritkán léptek be, ez volt a „fejérsépek” birodalma. Itt tartották az ünneplő gúnyákat, a lányok készülő perneforumát, volt egy magas vetettágy sok párnával, csipkés lepedőkkel,

díszes szöttesekkel, ágyterítőkkel. Még volt egy láda, almárium és rudilepedők. Itt guzsalyaskodott a férjhez készülő nagylány, hadd lássa a férjnek való a sok szép dolgot. Nyáron a család megoszlott: egyesek az állatokkal a második szálásra, a kalibához költöztek, mások valahol a hegyi kaszálókon hónapokig gyűjtötték a szénát télire az állatoknak. Otthon csak az öregek, tehetetlenek, az apró gyermekek és a betegek maradtak. Ilyenkor az öregasszony még mindig úgy érzi, a család hasznát veszi, még szükség van rá. Nagy szerepe van az unokák gondozásában, nevelésében, és addig a fiatalok gond nélkül dolgozhatnak. Különösen felértékelődött a nagymamák, nanyók szerepe az 1960-as évek elejétől, amikor a fiatalok ingázni, helyi szóval navétázni kezdtek a közeli ipártelepekre, amelyek közül a legközelebbi is 35–40 km távolságra volt. Ritka volt az a ház, család, ahonnan valaki – főleg a fiatalok – ne ingázott volna. Először a fiatal férfiak özönlöttek a városok felé, majd a 60-as évek végén, a nők is beálltak a csikszeredai fonó, szövő és készruha gyárakba. Fő indítékuk – úgy a férfiaknak, mint a nőknek – az öregkorú nyugdíj lehetősége volt. Mert embertelenül igazságtalannak látták azt, hogy gyermeksegélyt, ajándékokat csak az állami alkalmazottak gyermekei kaphattak. Ki tudja már azt elképzelni, hogy a „télifa” ünnepeken az osztályfőnök könnyes szemekkel osztotta szét az ajándékokat a szakszervezeti tagok gyermekeinek, és a földműves ember gyermekei sóvárogva nézték, mit kaphatott ajándékba a padtársa, vajon neki ad-e, legalább egy szem cukorkát. Hát ezért is hagytak csapat-papot jó gazdák, és beálltak az első időkben állami kulimunkákra: földásás, vagonrakás, kapus stb. A fiatalabbja már szakiskolát végzett és az államnak szolgált. Hol van már az 1900-as évek elejének gyimesi szlogenje: „Ne állj állami munkára, mert az Úrnak es valaki parancsol!” „Légy a magad gazdája!” Így kezdődött a falusi közösségek szétverése, a tulajdonképpeni falurombolás. Egy másik következménye ennek a gyermeklétszám tragikus lecsökkenése, megjelentek az egykék, legfeljebb két gyermeket vállaltak, eltűntek a hagyományos nagy családok, ahol a 6-7 gyermek megszokott volt. Mára felére csökkent az 1950-es, '60-as születések száma és már volt olyan két év, amikor többen meghaltak, mint amennyien születtek.

Már az 1930-as évektől majdnem minden udvaron, ahol két gazda élt és csak a megszokott hagyományos nagy szoba, mindenes konyha és kamrás lakás volt, építettek még egy 3 x 3-as, 3 x 4-es úgynevezett „nyári konyhát”, kamrával, amelyben aztán az öregek éltek utolsó évtizedeiket, így külön éltek, nem zavarták a fiatalokat. Megjegyzem, egészen a '80-as évekig ezeket a nyári konyhákat adták bérbe, ha üresek voltak, a faluba került tanítóknak, tanároknak, akik akkorjában nem építettek falura, főleg Gyimesben, mert évente váltogatták egymást a nehéz körülmények miatt. Az öregek – mindegyképpen, öregségük utolsó szakaszában – külön laktak, még akkor is, ha

A gyimesi csángók élete

együtt gazdálkodtak. Ahogy egyre tehetetlenebbé váltak, már alig főztek, a menyecske annyit főzött, hogy az öregeknek is jusson belőle. A '80-as évek után már a kezdetben, a lakodalom után külön mennek, külön étkeznek. Általában a régi házhoz toldanak még két szobát, konyhát és külön gazdaságuk, regiszterük, házzszámuk van. Ezt a szegényebbek későbbre tudják nyélbeütni. Az öregedő szülők nehezen mondanak le a gazdálkodásról, dolgoznak ameddig képesek erre. És egy furcsa dologra figyelt fel a falu plébánosa, aki 2006-ban került a faluba:

„Megfigyeltem, hogy ha egy udvaron laknak az öregek és a fiatalok, nem mindig adják át a tágasabb, régi házat a fiataloknak, hanem azokat küldik a nyári konyhába, amíg még jól bírják magukat. Nálunk, Csíkszentdomokoson pont fordítva van! Meg is kérdeztem egy nénit, miért nem húzódott ő a kalibába.

– Abban a nagyszobában, benne van egész életem munkája, gyűjtése! Ez így marad, amíg én élek!” – válaszolta a néni.

A XX. század '70-es, '80-as évektől kezdve nemcsak az öregasszony jelenléte, szerepe értékelődött fel azzal, hogy magára vállalta, átvette az ingázó fiatalasszony gyermeknevelő szerepét, hanem a valamikori családfőre, az idős apára is több feladat hárult az év szezonmunkái folyamán. Ameddig csak meg tudott mozdulni, ellátta a bajt, gondozta az állatokat, ami egy közepes gazdánál, ahol három tehén, két üszötínó, borjak, ló, juhok vannak az udvaron, ott nincs megállás, ünnepnap. Napjainkig fennmaradt ez az érdekes kifejezés: „Kimegyek, ellátom a bajt!” Ez azt jelenti, hogy az istállóban elvégzi a mindennapi munkát: tisztítja az állatokat, a trágyát kihordja alóluk, szénát, abrakot rak a jászlakba, megitatja azokat, elvégzi a borjak, bárányok szoptatását stb. Ez a folyamat olyan 4-5 óra reggel, és este megismétlődik. Tehát nem szórakozás, hanem komoly munka, baj. Vagyis „ellátják a bajt!”, nincs szünet, hétvége, ünnep.

Az öreganya pedig a gyermekek gondozása mellett az apró majorságokat, disznókat eteti, gondozza, a veteményeskertben is tevékenykedik. A házban, konyhában százféle munka vár rá. Ez nem volt napfényes, pihenő öregség. De a dologközpontú Gyimesben vonzóbb volt, mint a semmittevés. Csakhogy az öregséget nem lehet leállítani. És ahogy teltek az évek, még ha nem is volt beteg az illető, lassan „megrottantak az inak, lábak”, és vele a munkabírása is. Hamar fáradt. Ez a gyimesi ember számára az igazi tragédia: le kell mondania az állattartásról, „mi lesz a marháimmal?”

Már láttuk elébb, hogy nem tudja azokat gondozni, tönkremegy az állomány, de az öreg görcsösen ragaszkodik azokhoz. A fiatalok meghagynak neki legalább egy tehenet, de már azt sem tudja gondozni. Ez valóban tragédia az állattartó ember számára, mert ő egész életében állatokat tartott, gondozta azokat, utánuk élt, eladott azokból, ha földet vásárolt, ha férjhez

ment, vagy házasodott valamelyik gyermeke, ha valamelyik fiának építetek, ha ki kellett staférungozni a lányait.

„Amikor édesapám földet vásárolt, teljesen csórén hagyta a családot, a sok apró gyermeket tej nélkül hagyta. De két-három év és az állatok újból szaporodni kezdtek és ha tej volt, akkor minden volt. Így váltogatta meg a földeket a csiki közbirtokosságoktól, mert Gyimes területileg a csiki közbirtokosságokhoz tartozott.” (Tankó József-Jáni sz 1916)

Mit tanultak a fiatalok az öregektől?

A gyimesi életformához, erkölcsöz szükséges viszonyulást, szabályokat a gyermek az idősebbektől tanulta el. És nem erkölcsi prédikációk formájában, hanem a mindennapi tevékenységekből. Ezekbe a mindennapos tevékenységekbe igen korán bevonták aktívan a gyermekeket. Itt van például a gyimesiek határtalan állatszeretete, amelyről már előbb is szóltunk. Az idős gazda a nagy télben még az 1950-es, '60-as években is behozta a házba az újszülött borjakat, bárányokat, ameddig lábra álltak, megerősödtek, és már nem árthatott nekik a nagy hideg. Mindez történt az apró unokák örömeire, akik simogatták, dédelgették az állatfiókákat, és akaratlanul belecsöppentek abba a nagy állatszeretethez, amiből később már azt is megérthették, miért mondja még ma is a csángó, hogy „a méhcsalád meghalt” nem pedig megdőglött, vagy hogy a szántóföldön szaladgáló piros „Istenbogárát” miért nem szabad eltaposni: mert vétek, ugyanis annak nem mi adtunk életet. Ma, ha a kertemben ások, nagyon vigyázok többek között erre a törékeny, mákszemnyi bogárkára. És ma is ámulatba ejt az a titok, hogy a sáros földből hogy bújhat elő egy ilyen gyönyörű, bársonyos testű bogárka. Így volt ez bizony 50–60 évvel ezelőtt, és ezt nemcsak az adatközlőktől tudom, hanem a saját gyermekkoromból is. Sokáig úgy tudtam, hogy ha valaki leveri, megrongálja a fecskéfészket az eresz alatt, vagy bárhol, annak megszárad a keze. És a mi gyermekjátékaink nagy része a szüleink, nagyszüleink munkájához kapcsolódott. Öregapánk jármat, bele ökröket, szekeret faragott, istállót; esztenát épített, kicsiny mását a hegyi esztenáknak, ahol az állatok csalókák (fenyőtobozok) voltak. De volt miniatűr kaszánk, gereblyénk, szénahányó villánk, amikkel utánoztuk a nagyok munkáját. Ezért hívják ezeket munkautánzó játékoknak. Majd 12-13 éves korunkra megnöttek ezek a szerszámok és mi már a nagyok mögött kaszáltunk, kapáltunk, gazdálkodtunk. Ez volt igazi munkára való nevelés. Soha nem azt sajkózták, hogy milyen fontos a munka, hanem azt mondták, micsoda szégyenül csak úgy, semmittevással eltölteni a napot. 18 éves koromban, ha véletlenül egy szép nyári napon napozni szerettem volna, mert történetesen nem akadt sürgős dolog, az öregek beleegyeztek, de olyan helyen, ahol senki nem lát,

A gyimesi csángók élete

mert nagy szégyen volt falun munkanélkül fényes nappal heverészni. És ez úgy belém ivódott, hogy tanár koromban is ha otthon napozni akartam, először körbenéztem, lát-e valaki? De visszatérve a gyermekkorra, már azon sem csodálkoztunk, ha öregapánkat azon kaptuk, hogy „bajellátás”, vagy fejés közben magázza a tenhetét, ökrét, lovát ilyenformán: „Fartaljon, lépjjen tovább, Virág”, „Ne tapodjon annyit, Zsuzsika, nem tudom így megfejni!”, „Csillag, adja csak ide a lábát, mi van a körmivel?” Most jövök csak rá, 70 évesen, micsoda szép neveket adtak az állatainknak: Virág, Csillag, Zsuzsika, Mancika...

És nekem volt két báránykám, Terike és Marika. Csak így, kicsinyítő képzővel, mint ahogyan ma is szólítják a gyimesiek a gyermekeiket: Misike, Andriska, Annacska... Hát így oltották belénk az öregek a munka és az állatok iránti szeretetet, és mi gyermekfejjel elámulva lestük a szavakat, amelyeket igazán csak sokkal később értettünk meg, de a nagy szeretet az életet jelentő állatok iránt átsugárzott ránk, gyermekekre is. Ezért volt az, hogy az ötvenes évek végén, amikor a fiatal asszonyok ki akarták tiltani a kis állatcsemetéket a házakból, mi, gyermekek nem a tisztaság pártjára álltunk, hanem az öregapáinkat, anyáinkat támogattuk, és azzal érveltünk nagyapó biztatására, hogy a kis Jézus is jászolban jött a világra, és sokszor láttuk már képeken báránykák között a Jézuskát. Ez így nekünk rendben volt, és a tél közepén felejthetetlen Karácsonyi hangulatot árasztott. Máig nem felejtettük el, így, 70 évesen sem, a maszkurának öltözött betlehemesek énekeit:

„....Ne féljeteK, pásztorok, pásztorok/ örömet hirdeteK...”

vagy...

*„Istennek fia, aki született jászolba, jászolba/
Ő leszen nékteK üdvözítőK valóban
Mellette vagyon az édes anyja, Mária, Mária,
Jászolban fekszik, barmok közt nyugszik szent fia...”*

Ezeket énekelték karácsony estéjén a házról-házra járó kolindáló énekesek, akik nagy juhbőrből készült, földig érő, kifordított gyapjas bundájukkal óriásoknak tűntek a mi szemünkben, maszkot húztak a fejükre, ezért mondták, hogy jönnek a maszkurák vagy énekesek. Irdatlan nagy szájukból paszuly- vagy kukoricafogak lógtak, ide-oda mozogtak. És amikor így becsoszogtak zsukálva, körbe táncolva a szobát, mi gyermekek úgy húzódtunk a szegeletbe a bárányok és bocikák mellé, ahogy elképzeltük, hogy a kised Jézuska is bámulta a jászolból a köszöntésére jött pásztorokat és királyokat. Itt meszeszerűen vegyült, kavargott minden. Végtelenül boldogak voltunk így karácsony táján, és nem értettük anyánkat, miért nem itt a helye velünk az alig világra jött állatkáknak, pedig azok olyan szelídek, mint a ma szüle-

tett bárányok. Aztán az öregapánk, öreganyánk közbejárására még maradtak három-négy napot az egyre pajkosabbá cseperedett állatkák a mi végtelen örömről. Így tanultunk állatot védeni, szeretni az öregektől. Így tanultuk meg tisztelni, övni környezetünket, és megtanultuk becsülni a munkát. Amit azután hallottunk, jelszavakat a határtalan munkaszeretetről, az már csak önámító demagógia volt. Vonzódnak egy munkaterület felé, végezzük azt lelkiismeretesen, de túlzás azt mondani, hogy szeretek földet túrni, esőben, sárban pásztorkodni, 30 fokos melegben kaszálni, időnként kicsavarni az izzadságot az ingünkből. De ez volt, ezt tették öregeink.

Láttuk azt is, hogy ebben a dologközpontú világban áldás is lehetett a sok gyermek mint munkáskéz. De a több generáció állandó együttléte feszültségeket is szült. Viszont a nagycsaládok széthullása, a kisközösségek szétesése az 1960-as évektől pótolhatatlan űrt hagyott az itt élők lelkében. Az esztelen iparosítás felbolygatta a közép- és fiatalabb generációkat. Ingázta, buszok, vonatok ontották a közeli városokba a falusi embereket, sokan be is költöztek oda, de ettől még nem lettek lelkileg is városi emberek. Előbb szoltunk ezekről a dolgokról, megemlítve a falusi ember nehéz munkáit is. De arról is beszélnünk kell, hogy nemcsak munkával volt kibérelve a falusi ember élete. A hosszú őszi és méghosszabb téli estéken alig várták a gyermekek, hogy valamelyik háznál összegyűljenek beszélgetni a családok, ahol aztán az öregek elbeszélgettek a háborúkról, a nagyapák az elsőről, az apák a másodikról, fogságról és távoli, ismeretlen helyekről, országokról, ahol nem jószántukból, de megfordultak, és a gyermekek itt hallottak először a kutyafejű tatárokról, taliányokról, a masíngerevekről, a tisztí fokozatokról, Doberdóról és Galciáról. A fogságból hazaszállingózók pedig a Don-kanyar pokláról meséltek, és a szokatlan, kemény hidegekről. Vajon nem igazi történelmi leckék voltak ezek az esték? Egy ilyen alkalom, amikor évente kétszer, háromszor összegyűlt a hagyományos, nagy család, a *megyőzés* volt. Karácsony, húshagyó kedden este, vagy Húsvét estéjén megbeszélés alapján, egy testvérnél, de legtöbbször az öregeknél, összegyűltek a testvérek, nagyszülők és nagybácsik, úgy 10–12 pár és a gyermekek. A legények és nagylányok bálba mentek. A gyermekeknek ezek a megyézéses valóságos lélekfürdők voltak: tátott szájjal hallgatták az öregek történeteit, visszaemlékezéseit időtlen időkre, a megszépült múltra vagy szörnyű háborúkra, fogolytáborokra, szuronyos rohamokra, kutyafejű tatárookra, nagysapkájú muszkákra és ki tudja még mi mindenre. Micsoda leckék voltak ezek a gyermekek számára. Aztán úgy éjfél tájban az öregek, reszkető hangon, szép halkán énekelgetni kezdtek, és újraélték fiatalságukat. Hallgattuk a vontatott, szomorkás énekeiket és azok úgy beivódtak a lelkünkbe, hogy amikor az ötvenes években Kallós Zoli bácsi összegyűjtött minket, fiatalokat, képesek voltunk egy leültünkben 100-nál is több népdalt és katonadalt

A gyimesi csángók élete

élenekelni. És ezek az énekek mind egy szálíg olyan szomorúak voltak, mint a mi hosszú, nehéz történelmünk:

*Édesanyám, ha fel akarsz keresni,
Doberdói nagy hegy alá gyere ki.
Megtalálod síromat egy kőszikla alatt,
Öreg édesanyám, kisírhatod magadat.*

Vagy

*Románia felé nem tudjuk mi az utat,
Örmester úr, mutassa meg az utat
Megmutatnám, jó fiaim, én is elmegyek,
A jó Isten tudja, ki jő vissza veletek...*

Úgy tanultunk mi történelmet, hogy énekelés közben az öregek elmorzsoltak az arcukon egy-egy leguruló könnycseppet. De hallottunk Galíciáról, Oroszországról, Ferenc Jóskáról és egy másik generáció már Sztálingrádról, a Volga mentéről énekeltek és már nem a Ferenc, hanem egy másik Jóska katonái voltak. Kavargott a történelem ezekben a nótákban. A Gábor Áron rézágyúja is felszántotta a jeges földet, Garibaldit is éltették, és voltak, akik Horthy Miklós katonái voltak, akik éppen most jöttek haza:

*Örömdre jöttem haza, nem búra
Orosz fogságból vagyok megszabadulva.*

De az elődök történeteiből és már az énekekből is sejtettük, hogy két világháború volt: az elsőben masingeverek voltak, és „hosszú szuronya vagyon, hosszú szuronya vagyon a muszkának / Igyenesen szegezi, igyenesen szegezi a bakának”. És szinte pontos adatokat is megtudtunk, hogy: „Ott esett el 120.000 magyar/ Eltemette gyászos Galícia”. Csodáltuk nagyapáinkat, mert rettenetesen sokat éltek, sokat átéltek, sokfelé jártak, sokat tudtak. Hogyne lettek volna ők igazi csodák a mi szemünkben, hiszen a vén Igyenes, a nagyokat mondó legenda mindig azzal fejezte be az első világháborús történeteinek elbeszélését, hogy „na, gyermekeim, én Talián ország felé jártam, ujan messze, hogy azt el sem tudjátok képzelni. Mentünk, mentünk és egyszer csak azon vettem észre magamat, hogy elérünk a világ végére. Akkor ott leültem és lelógattam a lábaimat a világ végén.”

Öregapám pedig azzal ámított el, hogy beszélgetett, szóba állt 1945-ben az orosz katonákkal. Mi, gyermekek, körbeálltuk öregapánkat és csodálkozva kérdeztük:

- Mit beszélsz, hogy beszélsz, öregapa?
- Oroszul, kicsikéim...

Az idősebb orosz tiszt belenyúlt az oldaltáskájába, barackot nyomott a fejünkre és egy-egy darab süvegcsukrot adott minden gyermek kezébe. Öregapánk orosz fogoly volt az első világháborúban, és szerencsénkre még

nem felejtette el, amit ott oroszul tanult. Így értettük meg, sok szöveg nélkül, mire is jó az, ha valaki idegen nyelveket is ismer. A tiszt elővette a gyermekei fényképeit és megmutatta nekünk. Azután mesélte öregapánk, hogy amikor neki mutogatta a fényképeket, akkor már potyogtak a könnyei. Még messze volt Berlin!

Számtalan példát lehetne felsorolni arról, ahogyan a hagyományos régi családokban átöröklődtek az íratlan erkölcsi, viselkedési szabályok a következő nemzedékekre. Olyan kérdések, mint: mi a jó, mi a rossz, mi a fontos az életben, a becsület, a munka szerepe. Megtanulták az íratlan törvények betartásának szentségét is. Amikor az 1800-as évek végén itt járt a legnagyobb székely, Orbán Balázs, akkor még az ajtókat nem zárták be, seprűt tettek az ajtó elé és mindenki tudta, hogy nincs otthon a ház gazdája. Ma hétlakattal zárunk és úgy is lopnak a tolvajok. Mi lett, hová tűnt a becsület, a jó megítélése?

Egyik adatközlőm, aki már ő maga is 79 éves arról beszélt, mennyire érzékenyek, tapintatosak voltak a régi öregek, milyen egyszerű dolgokkal tudták megörvendeztetni a gyermekeket:

„Amikor az öreganyánk meglátogatta a távolabb lakó unokáit, minket, hát lestük, mit vesz elé a kötőlékéből. Legjobban vártuk a száraz kolbászt, ami nálunk már nyár elején elfogyott, de nála mindig volt tartalék a kamrájában, egy zacskóban szegre akasztva, ami jól beosztva elég volt az unokáinak kóstolónak. Aztán tavasz felé aszalt szilvát, sarjában telelt almát és vackort hozott, de soha nem jött üres kézzel! Csak azt sajnálom, hogy én soha nem köszöntöttem fel még neve napján sem, mert akkor még ez nem volt itt szokás. Aztán elkerültem hazulról, az idő is elrepült, de mostanában sokszor álmodok a jólelkű öreganyámmal.”(Galaczi E.79 éves)

Az öreg helyét vizsgálva a gyimesi családokban megállapíthatjuk, hogy a dologközpontú felfogásban az öregedés időszakában az ősbén maradt legkisebb fiúra hárult az állandó segítségadás, akivel együtt gazdálkodtak az öregek, de az idősödés idején, akár 60–70 éves korukban is még keményen dolgoztak a vénülő szülők. Volt is erre egy közmondásuk: „Öregember nem vénember!” Ha később külön is laktak, vagy valamilyen okból „külön mentek”, mindenki a maga háztartásába, akkor is a legkisebb fiú és családja segítette az öregeket. A baj akkor kezdődött, amikor elérkezett az aggkor, amikor már nem tudtak dolgozni, és ezt nem akarták megérteni, követelőztek, nem akartak lemondani az állattartásról. Itt az állatok létszáma tökélet jelentett, akkor voltál valaki, ha sok tehened, lovad, ökreid, juhaid voltak. Amikor már nem tudták ellátni, gondozni az állatokat, akkor is a fiatalok tartottak, gondoztak legalább egy tehenet, amit az öregek magukénak tekintettek, amit minden nap, ameddig fel tudtak kelni az ágyból, meglátogattak, megsimogattak. Jó érzés volt számukra, hogy nem teljesen eltartottak, s

A gyimesi csángók élete

ha nem is tudtak már fejni, a mindennapi tejet a saját tehénük adta, és még nincsenek teljesen kismémmizve. Ez a tehén jelentette számukra az önbizalmat, azt, hogy nem eltartottak, amitől annyira félték. Máskülönben az öregségtől a bizonytalanság miatt félték: még a XX. század elején egy-két volt vasutas kapott nyugdíjat. „Nekünk nem nyugdíj, hanem nyögődj jár” – mondogatták a csángók. És a mai napig is, azaz 2007 májusáig, amikor pedig a nagy, erőltetett iparosítás aktív munkásai ma már nyugdíjasok, az 5225 lakost számláló nagyközségben mindössze 705 állami nyugdíjas van, pedig azok az évek csúcs állami foglalkozást jelentettek, amint már említettük, rengeteg jó gazda beállt kulimunkára a közeli városokba: rakodó munkásoknak, és más szakképzetlen munkákat vállaltak a nyugdíj reményében. Még van a községben 99 úgynevezett mezőgazdasági nyugdíjas, akik valamilyen hozzájárulást fizettek a nyugdíjalaphoz az évek folyamán, és ma egy szegyéllni való összeget, 35 lejt kapnak havonta, amiből pontosan 11 és fél kenyeret lehet vásárolni. Gondolom, nem szükséges ezt itt és most kommentálni. Hát pontosan ez az oka annak, hogy milyen bizonytalan ma is az öregek helyzete vénségükre, és miért is dolgoznak keményen addig, ameddig erre képesek. És azután? Mert a XX. század '50-es, '60-as éveig ez volt a helyzet, minden úgy történt, ahogyan már elébb leírtuk: a legkisebbik fiú kapta a legtöbbet az örökségből a szülők gondozásának fejében. És el kell ismernünk, hogy ezek az utolsó évek voltak a legnehezebbek úgy az idősek, mint az őket gondozók számára. A 70–90-es éveiket taposókat gyakran meglátogatták a betegségek, és az elkopott szervezet már nem tud azoknak erőteljesen ellenállni, sokszor évekig ágyhoz kötöttek.

„Apám 87 éves volt, alig mozgott, de nem akart lemondani az állattartásról, pedig semmi haszna nem volt abból, magát is, minket is csak kínozott. Aztán egyszer csak ágynak esett. Én a szomszéd faluban laktam és dolgoztam. Otthon az istállójában három tehén és két tinó volt. Minden bánata ezek az állatok voltak, pedig pénze is volt, megspórolt pénze a nehezebb napokra és nálunk mindent megkapott. Nagy nehezen lehoztuk hozzáánk, berendeztünk egy szobácskát számára. Minden második este fürösztetni kellett, mert nem tudta tartani a vizeletét. Nem volt ő a fürdőkádrohoz szokva.

Tehát ettől félték igazán az öregek, nem a haláltól, hanem az azt megelőző magatehetetlenségtől, magánytól. Erős volt az igény arra, hogy valahová, valakihez tartozzanak. Nagyrészüik, főleg a tehetősebbek pénzt tettek félre öreg napjaikra. És a vagyont is csak úgy osztották, hogy mindig gondoltak arra is, ha véletlenül valami történik a fiatalokkal, akkor a földért, házért valaki elgondozza majd őket.

A gyermektelenek úgy igyekeztek segíteni a reménytelen helyzeten, hogy a férfi, de leggyakrabban az asszony egy fiú unokáját örökre fogadták és még mielőtt 20 éves lett volna, tehát katonaság előtt, nevük után írárták.

Ha lehetett, az örökbefogadott legény a bevonulása előtt megnősült. A gyermeket 2–5 éves korában vették örökbe, és az őket tekintette igazi szüleinek, hiszen amikor nyiladozott az értelme és érzelmvilága, őket látta a közelében, ők hajoltak föléje, ők simogatták. Fájdalmas volt az édesanyának elszakadni gyermekétől, de itt akkortájt a 7-8 gyermek nem volt ritka eset egy családban, és kellett gondolni a gyermek jövőjére is. Egyáltalán nem kell arra gondolni, hogy amikor ezt a gyermeket örökbe fogadták csak a két dolgos kezére gondoltak. Nem egy esetben, ha tehetségesnek bizonyult a gyermek, iskoláztatták, sőt egyetemre küldték, pénzelték, ameddig azt elvégezte. Ők igazából az öregségükre gondoltak, mai szóval befektettek a gyermekbe. Nem tartom szerénytelenségnek, kirívónak elmesélni a saját történetemet.

Én nevelő szülőknél nőtem fel. Otthon sokan voltunk testvérek, február 1-én születtem, és a következő év januárjában, februárjában újra szült anyám egy testvérkét. Pedig, úgy mondják, még én is igényt tartottam az anyatejre. Úgy mondták, két és fél éves voltam, amikor magukhoz vettek a nevelőszüleim. Nevelőanyám volt a nagynéném, azaz édesapám testvére. Jó gazdák voltak, sok földdel, de nagy bánatukra nem született saját gyermekük. Ahogyan itt mondták, „magtalanok” voltak. És ahogyan öregedtek, szükség lett volna segítségre, aki majd tovább viszi a gazdaságot. Sokáig nem tudtam, hogy akik engem nevelnek, gondolnak, rám mosolyognak, azok nem az én vérbeli szüleim! Hiszen éppen úgy szerettek, mint bármelyik szomszéd gyermeket az édesanyja. Nevelőanyám régi kalendáriumokból, meséskönyvekből olvasott nekem csodás történeteket, és talán az olvasást is ő szerettette meg velem. Minden karácsonykor, emlékszem, elolvasott egy verset, ma sem tudom ki írta, arról, hogy a költő bácsi szeretné egy éjszakára király lenni, hogy minden éhez, nyomorgó, rászoruló gyermekem segíthessen. A gerendából lelógó, füstlő, himbálózó lámpa fényénél minden olyan mesésnek, csodálatosnak tűnt, amikor olvasott. Azóta is szeretem a verseket, és az olvasást! Nevelőapámnak pedig a T betűt csodáltam, ahogyan megkandargatta. Próbáltam utánozni, de soha nem sikerült olyan bámulatosan, mint az övé. És minden nap, a hosszú téli esteken, ígérgette, hogy „na, fiam, este megyünk beszélgetőbe”. Tehát éltem a gondtalan, de dolgos gyermekkort, mint a többi szomszéd gyermeke. Aztán egy szép napon, amikor összeveszttem a szomszéd Péterkével, aki nagyobb volt nálam, azzal fenyegetőztem, hogy majd beárurom őt a harcos, mindentől megvédő édesanyámnak, azt vágta a fejemhez, hogy „hát az nem es a te édesanyád”. Akkor töltöttem a 6. évemet, iskolába készültem. Forogni kezdett velem a világ. Mi lehet ennél rosszabb érzés, mi lesz velem? Most nem tudom és talán nem is akarom leírni, milyen lehetett az az elkövetkező egy vagy két hónap. De azt tudom, hogy a lelki sebek rettenetesen nehezen gyógyulnak. És szinte biztos vagyok,

A gyimesi csángók élete

hogy innen származik egész életemre kiható érzékenységem és félelmeim a kudarcoktól. Soha nem voltam azután, bármennyire szerettem volna is, pozitívan gondolkodó, és csak a bajt sejtettem minden mögött az életben. Pedig az igazi sikerek azután jöttek. De milyen belső kínokkal szültem meg azokat! Persze szegény nevelőanyám mindennel próbálkozott, de később mesélte el, hogy, bizony ő is sokat sírt és már nem tudta, mi tevő legyen, mit mondjon nekem. Akkor kezdtem megérteni azt is, hogy miért is simogattott, puszilgatott engem egy fiatal, szép néni, amikor öreganyáméknál jártunk: mert ő volt a vérbeli, szülőanyám! Csak azt nem tudtam, hol az én helyem a két asszony között. De időközben mégis gazdagodtam: megtudtam, hogy van nekem egy lánytestvérem, nagyobb, mint én, aki egy szép napon, hogy békiítsen és vigasztaljon, hozott nekem egy sakkészletet, gyönyörű faragott figurákkal, csak azért, hogy továbbra is szólítsam a nevelő szüleimet édesanyámnak, édesapámnak, vagy legalább apuka, anyukának, mint ahogyan az otthoniak szólították a szüleinket. Megegyeztünk abban, hogy egyszerűen Katamámának, Péterapának fogom hívni őket. És ez így is történt egészen a halálukig és álmomban a mai napig, mert csak velük álmodtam és álmodok. Szerintem a génektől eltekintve, a gyermek, és később a felnőtt lelkébe, szívébe annak, azoknak a képe ivódik be, akikre zsenge gyermekkorában rácsodálkozott, akiktől minden nap jó szavakat, mosolyt kapott. Még akkor nem tudhattam, hogy nevelőszüleim amikor észrevették, hogy képes vagyok tanulni, elvittek a nagynevű csíkszeredai gimnáziumba, majd támogattak, amíg csak el nem végeztem az egyetemet Kolozsváron. Igaz, minden nyaramot kaszálással, kapálással töltöttem, de boldogan tettem ezt. Visszatérve a testvéreimhez, úgy éreztem, visszaszereztem őket. És a tőlem telhetően, édes szüleimet is szerettem, de oda már soha nem haza mentem. Nekem volt egy másik, igazi otthonom. És az is érdekes, hogy bár az édesapám mindig a nadrágos urak között mozgott, mert olyan foglalkozásai voltak, mint községi bíró, híres vadász, majd erdész, otthonról tőlük senki nem érettségizett! Engem pedig a tiszta idegen nevelőapám az anyám könyörgésére iskolába adott, egészen az egyetemig. Nem hálából, hanem lelkemből szerettem őket. Mondom, nem tudom a gének titkát, de ha úgy november elején meglátogatom minden évben a temetőt, ahol mindkét szülő-pár nyugszik, először akaratlanul is a fölnevelő szülők sírjára helyezek virágot, imádkozok értük és felidézem a gyermekkoromat, ifjúságomat. És nagyon fáj, hogy amikor magatehetetlenné vált az én „kisöregem”, ahogyan az utolsó években becéztem, olyan későre jöttem rá, hogy nálunk a helye! Mert ha két nap nem tudtam meglátogatni, minden útonjárótól azt kérdezte: „nem láttátok-e a fiamot?” Igen, így, a fiamot! Tudom, hogy minden nyarat átdolgoztam a mi gazdaságunkban, tudom, hogy öreg napjainkra támaszuk voltam, de nem lehettem mindig mellettük. És még azt is tudom,

hogyha mérlegre tenném azt, amit tőlük kaptam, beleértve a gondoskodást és szeretetet is, és amit én tudtam nekik adni, a mérleg serpenyője javukra billenne. Hogy boldog gyermekkorom volt-e vagy sem, 60 év távlatából már nem tudom. És senki nem tudja, még az sem, aki gyermekkoráról könyveket ír. Legfeljebb azt írja meg, amit más mesélt neki, vagy ahogyan elképzei ma, vagy újraálmodja a gyermekkorát. Igaz, a legfontosabb dolgok megmaradnak. Ezt kell felöltöztetnünk, megszépítenünk, és máris kész az „énigyszerettemvolna” gyermekkor...

Nézzük meg, mi történt azokkal az idős emberekkel, akiknek nem voltak gyermekeik, unokáik és örökbe sem fogadtak senkit. Öreg korukra olyan megegyezést kötöttek idegen, esetleg szomszéd fiatal párral, családdal, hogy azok halálukig segítik, gondozzák, a téli tüzelőt beszerzik, haláluk esetén eltemettetik őket, a helyi szokásoknak megfelelően megadják a végtiszességet (a torra gondoltak) és gondozzák a síremlékeiket. Ez régebb nem volt olyan nagy dolog, mert nem volt nagy kultusza a síremlék-állításnak: egyszerű fakeresztek voltak, a sírhalmokon kevés virággal. Évente misérevalót kellett, adjanak a plébánosnak, aki évfordulás misét mondott a halottak lelkéért. Később ezeket mind elfelejtették sokan, mert hiányzott a lelki kötődés a halottakhoz. De egy-két évig legalább betartották az egyezséget, amit persze írásba is foglaltak, aláírásukkal megerősítették a községházánál bíró vagy jegyző előtt. Ha nem tartották is be az öregek halála után, szinte semmi nem történt, mert nem volt senki utód, aki a hanyagságot esetleg jelentette volna valahol. Inkább élő napjaikra szólt ez az egyesség, mert sokszor megtörtént, hogy egyik vagy másik fél kezdeményezésére felbontották azt. Meg kell említenünk, hogy az öregek igyekeztek rokonokat keresni a gondozásukhoz, még akkor is, ha azok távoli rokonok voltak. De így sem volt mindig felhőtlen a kapcsolat, állítják az adatközlők. De az öregek saját gyermekei sem egyenlő arányban örököltek, ami rengeteg pert, örök haragot okozott a testvérek között is. Főleg a XX. század '40-es éveitől napjainkig sok ügyvéd Csíkszeredában munkát kapott a gyimesiek vagyonthajhászásából. Olyan családokat ismernek az adatközlők, akik egész életükben, 15–20 évig pereltek egy darab földért. Annyi pénzt elköltöttek, hogy az árából 2-3 annyi földet vehettek volna. De agyukat elborította a harag, a vélt, személyes igazság keresése. Borzalmas dolog az, mennyire kiforgatja emberi mivoltából egy kevés föld, egy szekér, egy tehén a testvéreket. Valamikor az 1920-as évek előtt, a lányok megkapták a staférungot, amelyet perneforumlevél kíséretében vitt új szálláshelyére az újasszony. Még kapott disznókat, élelmet, tehenet, juhokat és egy 10–15 árnyi szántóföldet, krumpli és árpa termesztésére. De a földterületek nagy részén a család legényei osztozhattak, amikor eljött annak az ideje: megházasodtak, az öregek visszavonultak, elhaltak. Voltak esetek, amikor valamelyik gyermekére többet fratott az apa vagy

A gyimesi csángók élete

anya, ilyenkor kezdődtek a pereskedések. Nos, a XX. század közepétől ez a hagyományos vagyon-osztozkodás felbomlott. Ettől kezdve, ha nem egyeztek másképp otthon, akkor a közjegyző előtt oszlik a vagyon az öregek halála után, ahová hivatalból behívják az elhunyt hozzátartozóit, a helyi tanácsok, községházak lelevelezése alapján. Ide köteles eljönni minden hozzátartozó, legyen az férfi vagy nő. Az öregek gondozására ráadnak egy bizonyos részt (udvar, lakás stb). Ezt a folyamatot hagyatéki tárgyalásnak hívják és figyelembe veszik az esetleg létező végrendeletet is.

Napjainkban, mivel a gyermekek már iskolákat végeznek, mesterségük van, a föld már nem abszolút megélhetési forrás és nem is lakik és gazdálkodik mondhatni senki közös gazdálkodásban a szülőkkel. És ez jelenti igazából a hagyományos, gondoskodó nagy családok felbomlását. Igaz, mára már gyermek is kevesebb van. Hol van ma már a 6-8 gyermekes erős család! Ha még Gyimesközéplekon 1959/60-ban 153 gyermek született, ma 60-70 körül mozog ez a szám.

Napjainkban az öregek inkább magukra maradtak, mint bármikor ezelőtt. Nagy dologidőben, kaszállaskor a gyermekek, ahány van, megkálakázzák az idős szülőket. Ha pedig tehetetlenek, akkor szerre gondozzák a gyermekeik, és a vagyon egyenlően oszlik. Teher ez a szülőknek és a gondozó gyermekeknek is, mert ez úgy történik a legtöbbször, hogy az idős öreg/öregek odaköltöznek a gondozásban soros gyermekhez. Az állandó átállás, ide-oda költözés az idős ember terhére van. Előfordul, hogy valamelyik gyermeke jobb szívé, kedvesebb, jobban odafigyel idős szülei problémáira, és így szinte akaratlanul is behízselgi magát a tehetetlen, idős szüleinél. Ezt úgy igyekeznek meghálálni, hogy végrendeletében, amelyet egy megyei közjegyző ír meg a helyi tanács jegyzője és egy tanú jelenlétében, az ingó és ingatlan vagyonának /vagyonuknak nagy részét az illetőre íratják. Íme egy ilyen végrendelet románból fordítva. Ez egy gépelt szöveg a szülők és a gyermek adataival.

Testament (Végrendelet)

„Alulírott Ambrus Rózália, Gyimesközéplek, Hidegség-falu 1403. alatti, Hargita megyei 77-éves lakos ép elmém teljes tudatában, tudatosan és senkitől nem kényszerítve kijelentem, hogy halálom beállta esetén a következőképpen végrendelek:

Minden ingó és ingatlan vagyonomat, amelyik halálomkor marad, Ambrus Erzsébetre hagyom, aki CNP 25110161940 személyi számmal rendelkezik, akinek az állandó lakhelye Gyimesközéplek község, Gyimesközéplek falu (központ) 642 szám, 9-es lakrész, Hargita megye, és akit törvényes örökösömnek tekintek.

Nyilatkozok, hogy özvegy vagyok és az általam elismert egyetlen örökösömön kívül még van két unokám, az elhalálozott Juliánna leányom gyermekei és tudomásul vettem a törvényes előírásokat az őket megillető örökléssel kapcsolatban, de újból kijelentem annak a szükségességét, hogy a jelen végrendeletemet szentesítsük és hitelesítsük.

Végrendelezem a fentiek szerint, mert meg vagyok róla győződve, hogy az örökösöm ezért gondol, saját jóakarata szerint és eltemettet engem a helyi szokásoknak megfelelően.

A fenti végrendeletet Comsa Alexandru közjegyző szerkesztette és hitelesítette két példányban, amelyekből 1–1 példányt a feleknek átadott.

Végrendelező: Ambrus Rozália

Tanuk: Gábor Péter jegyző.....

Suciu Gheorghe.....

Ezután a közjegyző egy hitelesítési jegyzőkönyvet készít, amelyben felsorolja a végrendelező ingó és ingatlan vagyontárgyait, a tanuk adatait és utal az 1995-ös, 36-os számú törvény 8. szakaszának b. bekezdésére, majd aláírásával és pecsétjével hitelesíti azt. Ezután már csak az ügyvédek végeláthatatlan csatája, a testvérek pereskedése, rengeteg pénz és idegesség, harag következik. De hát valamiből az ügyvédek is kell éljenek!

Az 1950–1989 közötti időszakban a föld közösítése nyomán megcsappant a birtokperек száma Csíokban. Nem így a Gyimes völgyében, ahol nem tudtak létrehozni kollektív gazdaságokat, mert a meredek oldalak, kevés lokhely nem volt arra alkalmas. Próbálkoztak társas gazdaságokkal, társulatokkal, ahol a fő hangsúly az állattenyésztésre tevődött volna, de ezek szerre bebuktak, csak faanyag elszállításából tengődtek két-három évig, ameddig néhányan meggazdagodtak belőle. Tehát a csíki törvényszéket továbbra is a gyimesi perек uralták, akik körömszakadtáig pereltek a földért.

Mitől fél az öregedő ember?

Súlyos teher úgy a beteg, öreg szülőnek, mint gyermekeinek is az, ha úgy egyeznek meg a gyermekei, hogy az idős asszonyt, férfit, főleg, ha egyedül marad, szerre elviszik és egy bizonyos ideig gondozzák, mindenik a saját lakásán. Manapság elszórva, esetleg más-más városban is lakhatnak, ami külön megterhelés az otthonához szokott idős embernek. Mire megszokná egy helyen, máris kell mennie más szállásra, mint egy kivert kutyának. Ha nem így van, akkor is így érzi a sokat megért idős ember. És már láttuk azt is, milyen nehezen hagyják el otthonukat. Nem csoda, hogy sokszor felemlegetik a halált: „Fiaim, ingem az Isten itt felejtett.” De ha már muszáj menni, akkor jobb szívvel mennek a leánygyermekekhez, mint a fiakhoz, mert jobban bíznak az édes lányaikban, mint a menyekben, akik

A gyimesi csángók élete

idegenként jöttek a házhoz. Ez a keserves vándorlás napjainkban sem vonatkozik minden öregre. Majdnem mindig marad egy gyermek a faluban, ha nem is a szülői háznál, aki látogatja és gondozgatja a szüleit. Nagyritkán, a házassági évfordulókra, kortárs-találkozókra, halottak napjára összegyűl a nagy család az öregek örömére. Simogatják, ünneplik őket, meghallgatják panaszait, mindenki rájuk figyel, ők állnak egy napra a figyelem középpontjába, amelyet olyan szűkön mér ez a modern élet. Aztán másnap reggel ismét szétroppen a család. De legalább egy napra boldogok voltak. Szűkre szabott boldogság, de lélekfürdőnek ez is valami...

Hogyan lehetne olyanná varázsolni ezt a rohanó világunkat, hogy többet törődhessünk ijedt madárlelkű öregjeinkkel? Hogy ott élhessék le utolsó éveiket, perceiket, ahol minket felneveltek, ahol szerettek, ahol nevettek, sírtak, félték, éltek egy életen át.

De mitől is fél az öregedő ember?

Fél a tehetetlenségtől, az egyedüllétől, a kiszolgáltatottságtól, betegségtől, rettenetesen fél az élettárs elvesztésétől, a leépüléstől, attól, ha észreveszi, hogy már nem tud vagy nem akar úgy tisztálkodni, hogy az unokák, a házba betoppanó akárki, ne fintorogjon, ne húzza fel az orrát, ne érezze az „öreg szagját”, egy kötelező unoka-puszi után ne rezzenjen össze az utód. (Jobb, ha nem erőltetik a gyermeket a puszilásra!)

Aztán csak úgy, magától az öregségtől is fél, még akkor is, ha nem beteg, nincs egyedül, mert az öregség, ahogyan Platon mondta „Félj tőle, mert az nem egyedül jön”. Sok minden kíséri az öregséget! Üres a ház, egyedül beszélget az öreg, a társalanság még hangsúlyosabbá teszi a magányt. De még is nehezen mozdul ki a házából. Íme, mit mesél az egyik adatközlő:

„Édesapám egyedül maradt a nagy lakásban, négyen voltunk testvérek, szerre gondoztuk az öreget. Erőst szerette az olvasást, de mostanra meggyengült a szeme is. Ketten Szeredában laktunk és dolgoztunk, egyik fiútestvérünk a központban, Felsőlokon. Ugra patakán, közelebb az öreghez csak a leánytestvérünk élt. Valóságos kín volt az öregemnek, amikor be kellett hozzuk Szeredába. Nem szerette a várost. Teljesen új életmód, ismeretlen emberek, angol WC, fürdés, zaj a panelházakban. Soha nem tudta kiülni a két hetet kettőnkénél, idő előtt már pakolt, készülődött, nyugtalan volt. Börtönnek érezte az egyhelyben ülést, a blokkok előtt pedig egész napok hosszát munkanélküliek, fiatalok semmittevéssel, kártyázással töltötték az öreg legnagyobb felháborodására. Ezt ő falun nem tudta elképzelni. Egyik napon meg is ijesztett, mert eltűnt hazulról. A Suta tó túlsó partján találtuk meg, bámulta a fenyőfákat, amelyekből rengeteg volt még akkor Gyimesben. Szomorú volt látni, mennyire rabnak érezte a városban magát! Még a WC-t is félve használta, „hogy ne hallják a szomszédok”. (T. György-Sz. 55 éves)

Tehát a gondtalan élet, a kész étel, civilizált életkörülmények nem képesek pótolni az otthoni kínlódását.

Egy másik történet, ami ide kívánczik, az az én családom története.

Nevelőapámat 86 éves korára annyira utolérte az öregség, hogy legnagyobb bánatára már az istállóba sem tudott kimenni, hogy legalább láthassa az állatait. Azokat már a szomszédjai gondozták hébe-hóba és én jártam fel, amikor csak annyi időm akadt. Állandóan azt kérdezgette az emberektől, hogy nem látták-e a fiát, azaz engemet, aki a szomszéd községben voltam tanár. De a legnagyobb baja az volt, hogy nem tudta tartani a vizeletét, orvosnál még soha nem volt, nem is akart oda menni. Otthon, nála, szörnyű szag terjengett, ezért meggyőztem és lehoztuk autóval hozzánk. Legalább minden este megfürösztöttük, de így is voltak problémák, és ez neki fájta a legjobban, mert végtelenül alkalmazkodó, szerény ember volt, soha senkinek nem akart nehezére lenni. Egyik este, amikor fürödni készíttettem, csendesen elszólta magát:

– Eh az Ántikrisztusát, mennyit kell itt nálatok feredni!

Aztán meggondolta magát és csendesen így folytatta:

– Nem baj, ez jó dolog, jó meleg a víz... Sajnos, ingemet itt felejtett a jó Isten. Pedig minden nap imádkozok, hogyha elvenne, én es tük es megszabadulnánk a sok kéntől...

Azt hiszem, a teremő meghallgatta végül is a kérését, még két-három nap kínlódott, letépte az ágya mellől a falvédőket, ritkán volt már magánál, de valamiért nem tudott meghalni. A szomszédasszony azt tanácsolta, hogy vigyem háza a saját, megszokott lakásába és ott, meglátom, hogy megnyugszik és meghal.

Réggel hazavittem, beszélni már alig tudott, de mindenre figyelmes volt, tekintetével minden jól ismert, öreg tárgyat megsimogatott, azt hiszem, búcsúzott mindentől. Ezt már nem tudtam végignézni, kiültem a tornácra, félig nyitva hagytam az ajtót és figyeltem. Fél óra múlva már halott volt! Szép, nyugodt halott és mintha megfiatalodott volna, mosolygott. Azt hiszem, boldogan halt meg otthon, ahol annyi időt eltöltött hosszú életében. (Tankó Gyula sz. 1939)

Sok arca van a félelemnek és a magánynak is, mert az öregedés megélése is függ az egyéni hozzáállástól és végeredményben tovább visszük a fiatalabbkorú tulajdonságainkat, amelyek most, hogy érzékenyebbek leszünk, felfokozódnak. Vajon helyes az az állítás, hogy az öreg meggondoltabb, előrelátóbb mint a fiatal? Hát, öregje válogatja. És a sorsa, amibe beleszületett. Ezek a magukra maradt, magányos, félszeg öregek nem lennének alkalmasak – talán – döntő, véleményalakító, igazságtevő helyzetekben cselekedni, mondjuk az öregek tanácsában valahol az arab országokban. Más világot élünk ma. A politikusra, tanárra, papra is másképp néz

A gyimesi csángók élete

a mai közönség, végeredményben a nép, ha fiatal, energikus, középkorú vagy vén trotty. De igaz az is, hogy léteznek fiatalos, örökmozgó, daliás, vidám, kesergő, passzív, aktív, fecsegő, szükszavú, békés, agresszív öregek. Embere válogatja. És találkozunk koravén, fontoskodó fiatalokkal is. Tudjuk, hogy ma már több az öreg, mint valaha volt. De szörnyű lenne még elképzelni is egy olyan várost, falut, utcát, ahol csak öregek csoszognának, bandukolnának és ne lenne egy fiatal, vidám arc, aki – ha jól nevelt – még rájuk is mosolyog, aki átsegíti őket a túlsó járdára. Az élettartam nyúlásával és a gyenge születési arányokkal beköszöntött, főleg a fejlett országokba a társadalom előregedése. Ez majd még sok problémát okoz Európának. De már ma is látszik, hogy a gazdaságilag gyenge államokban, amelyek mindenben majmolják a fejlett országokat gazdasági háttér nélkül, már ma is nehezen birkóznak meg ezekkel a gondokkal. Persze ez generációs ellentéteket, szembefeszülést is okozhat, mert úgy a politika, mint a fiatal generáció előszeretettel hangsúlyozzák, hogy a nyugdíjasok eltartottak, és hogy kevesebb az aktívan dolgozó egyén, mint a nyugdíjas.

– Mi tartjuk el a sok nyugdíjast – hangoztatják a fiatalabb egyének. És ezt elszomorítóan megalázónak tartja a nyugdíjas, aki egy életen át fizette a nyugdíjalapot. Jó lenne a megalázás, a lekicsinylő kézlegyintés mellőzése, mert ez a kategória amúgy is érzékeny, könnyen sebezhető és kevés ideje maradt a durcás duzzogásra. Talán régebb, amikor még nem ismerték a nyugdíjat, vagy a gyimesiek nagy százalékánál még ma is, nem a fiatalok tartják el a rászorultakat, tehetetleneket? És nem ingyen, mert visszamarad egy élet gürcölése, gyűjtése, sokszor nemcsak földben, házban, tárgyokban, hanem a párna alá, zacskóba gyűjtött, félretett pénzben is.

Ma, ebben a pénzközpontú világban bizony sok esetben keservesen fájdalmas árú lett az öreg: annyit ér, amennyit tenni tud, vagy amennyit maga után hagy ingó-ingatlan vagyon formájában, azaz mennyit örökölnek a leszármazottak. Életében pedig mennyire hasznavehető a házi kulináriákban, az unokák nevelésében. Ez rendben is volna és hasznos is volt, egészen addig, ameddig navétáztak a fiatalok és minden estére ha későn is, de hazajöttek. A 2000-es év után viszont egy új jelenség ütötte fel a fejét: a fiatalok külföldre mennek, és a gyermekek teljesen az öregekre maradnak. Itt ez a jelenség, ha létezik is, még elég ritka, más vidékekhez viszonyítva. Ezért nem is taglalnám ennek a károosságát, erről a jelenségről sokat írnak a napi sajtóban és hangos tőlük a televízió.

Nem célunk minden idős embert szentté avatni. Vannak családok, ahol hiányzott a szeretet, a gondoskodás. Ilyen esetben egyértelmű a „falu szája” véleménye, ítélete: „azt kapja vissza öregségére, amit ő adott a gyermekeinek”. Ha valaki elhagyja szívtelenül, nem törődve a gyermekeit, az nem várhat öregségére szívből jövő simogatást. De nem lehetünk annyira naivak,

hogy minden esetben jótettünkért csak jót várhatunk. Egy ilyen esettel találkoztam, merő véletlenül a szemészeti kórházban. Éppen ebédeltünk, és egy alig látó nénit szólítottak a telefonhoz. Bár ne is hívták volna! Sírva jött vissza és elpanaszolta, hogy éppen most beszélt a fiával, aki durván rákiabált, hogy ne siessen annyira haza, mert nekik sok a dolguk, nincs idejük utána menni, és hogy a kórházban enni kap, minden jó, kényelmes, vigyáznak rá.

– Pedig mennyit gürcöltem, kínlódtam, amíg felneveltem, iskoláztattam őket – fakadt sírva az én váratlan adatközlőm.

Mindezek a primér közösségek felbomlásának következményei: a fiatalok elhagyják a családot, a szülőföldet, ritkán járnak haza. „Csak 1-1 lakodalom, halál gyűjti össze a rokonságot” – sóhajt fel az egyik adatközlőm és hozzátesszi: „Elidegenyedt, egymást letaposó világban élünk, irigyek vagyunk”. (P. Béla sz.1938)

Itt is megrokkant az öregek biztonságérzete és annak igazán súlyos az öregség, akinek sem nyugdíja, sem hozzátartozója nincs. Ezek nem rúgták fel eredeti életformájukat, nem álltak kapusnak, örnek a nyugdíj reményében, gazdálkodtak, termeltek, beszolgáltattak az államnak, aki teljesen megfélekezett róluk. Pedig ők egész életükben dolgoztak, és nem 8, hanem 10–12 órát naponta, és nem az órát lesték, hanem azt, hogy mikor kél és nyugszik le a nap. Ezek az emberek most egymásnak panaszkodnak, hiszen a falusi paraszt embert a történelem folyamán mindenki becsapta, megaláztta, és ma is megalázza, ellehetetleníti az életüket. És mégis, tiszteletükre legyen mondva, ezek az emberek végigkínlódják életüket, alig akad közülük, aki öngyilkos lesz, és senkit nem ismernek, aki öregségére bevonulna a „menházba”, öregotthonba.

Már említettük, hogy az öregség ritkán jár valamilyen betegség nélkül. Az orvost a XX. század közepéig alig vették igénybe. Pedig ritka a teljesen egészséges öreg. Ha egyéb baja nincs, akkor gyengén lát, gyengén hall, fájnak a lábai, nincs foga, jajgat. Persze van, akit öreg napjaira sem hagy el a humorérzéke, amit fiatal korától eddig cipelt magával.

„Élt az 1950-es években egy Ferenc Pista Józsi nevű ember. Már több mint 80 éves volt, még akkor is kikönyökölt a kerítésre és nézte-nézte az úton erre-arra menőket. Estére már kész is volt egyeseknek a találó gúnynev, ami annyira ráragadt az illetőre, hogy még ma az utódait is így hívják, ez a ragadványneviük. Erősen találóak voltak ezek a nevek. Pl. Földnyomó, Geleszta, Egyhúrkájú, Gangos stb.”. (T. P. sz.1938)

„Amikor gyermek voltam, hát jöttem le Ugrán nanyámmal, aki volt vagy 85 esztendő és nagyot hallott. Az út mellett egyszer csak meglátja az öregasszony Emre Péter Emrét, aki sánta, félszeg ember volt, valamivel

A gyimesi csángók élete

fiatalabb, mint nanyám és a sánc szélén üldögélt. Nanyám azt gondolta, ha ő süket, akkor a másik se hall és nagy hangosan mondja nekem:

– E, te fiam, hogy megöregedett, s be csúf lett ez az Emre!

Csakhogy Emrebám sánta volt, de nem süket, és így felelt ő is jó hangosan:

– Kied aztán elég szép, Erzsébetné!

Az öregasszony meghallotta a kiáltást és hazáig egy szót sem szólt. Mikor hazaértünk az első dolga az volt, hogy a tükörhöz lépett, hosszasan elnézte magát, tapogatta az arcát, majd így zárta le a történetet:

– Hát rég nem néztem a tükörbe, de biza én es megvénültem s nem vagyok már valami szép!” (T.Gy. sz. 1939)

Megfigyelésem szerint az egyedül maradáson kívül a legtragikusabb helyzetnek a gyimesi ember a tehetetlenséget, tétlenséget tartja, ettől fél a legjobban. Egy dologközpontú népcsoport, amelyik egy életen át szinte megállás nélkül dolgozik a silány, ritkafüvű földeken, gondolzza az állatait és nem biztos, főleg a mai viszonyok között a jövedelem, de ő csak megszállásból, tovább gürcöl, remél, nincs ideje a kedélybetegségekre, nem tudja, mi az, hogy pánik, depresszió, búskomorság. Talán ezzel magyarázható az a jelenség, amiről már szóltunk: ritka eset az öregek, a tapasztaltak körében az öngyilkosság. Ez a fiatalabb nemzedékeknél divat, és sajnos, elég gyakori. Tehát bátran állíthatjuk, hogy a munkaterápia gyógyítólag hatott az egyre ritkuló igazi munkavégző öregek generációjára. Szántszándékkal nem használtam a „munkaszerető” szót, mert lehet-e szeretni a monoton, állandó nehéz munkát? Erre is van egy saját példám.

Perzselő napsütésben kaszáltunk egy csupasz meredek oldalon, ahol egyetlen bokor, fa nem volt a közelben. Dél felé már nem bírtam a meleget, és szóltam apámnak:

– Jaj, apa, már nem bírom, rettenetesen meguntam...

– Fiam, én soha nem szerettem igazán, de mit tehettem volna, muszáj volt csinálni – válaszolta a 67 esztendőös nevelőapám.

Nem feledhetem, mennyire elcsodálkozott egyik adatközlőm, a vén Szebeni, akiről már előbb írtam, amikor a fiánál semmittevésre ítélve a panelház ablakából szemlélte a nagy dologidőben (kaszáláskor) a tizenhuszonéves egész áldott nap kártyázgató, labdázó naplopó, dologtalan fiatalokat és így fakadt ki:

„Mond meg nekem, mi lesz ebből a világból, sze mi, ilyen időben alig tudtunk egy kicsi időt szakítani pihenésre, szórakozásra. Arra a hosszú télen elég időnk volt. De ilyenkor...” (T. J. Szebeni sz. 1901)

Az öreg adatközlő ezt mindenkinek elmondta, amikor hazajött. A munka volt az öregek életének értelme, életeleme, mert másképp nem teheték, ha élni akartak és volt egy kicsi önbecsülésük. Éppen ezért itt az emberek nagy

része abban az időben a szegénység okaként a lustaságot, esetleg betegeskedést, hanyagságot említette.

Apám nem volt dúsgazdag, itt Gyimesben nem voltak földesurak, akinek több földje volt, azt úgy vásárolták életük folyamán a nemzedékek a csíki közbirtokosságoktól. Aki nem törekedett, lusta volt az szegény maradt apám szerint.

Ezért mondogatta nevelőapám, amikor bejött az oroszidő, az úgynevezett népi demokrácia, hogy „fiam, minden a fejetetejére állt”. Meg is magyarázta nekem:

„– Nézd meg, ki a szövetkezetelnök, ki a néptanácselnök, kik vezetnek. Akiknek nem volt semmijük! Mit értnek azok a munkához, hogy kellene csinálni? Csak a szájuk van!”

Apám és anyám addig dolgoztak, ameddig csak megtudtak mozdulni. Engem iskoláztattak, de nyaraimat, vakációimat munkával kellett töltenem. Apám soha, még 80 éves korában sem mondta volna, hogy „na, elég volt, most aztán abba hagyom”, pedig én bíztattam, mert engem is fárasztott az egész nyarat átfogó szénacsinálás:

„– Apám, van pénze, még én is pótolom, adja el a sok tehenet, hagyjon csak egyet tejnek!

– De hát mit szólnak az emberek, hogy mindent elprédálok, olyan hitvány, csóréseggű lettem... S ha semmim sincs és nem dolgozok, akkor én mi a francé élek?”

Valóban ez volt az élete értelme az utolsó leheletéig. Amikor ezeket mondta, akkor már 86 éves volt. Mindig úgy tartotta:

„– Fiam, a munka nem öli meg az embert. A tétlenség, a semmittevés öli meg.” (T. Gy. 68 éves). És igaza volt, mert az én vérbeli apám, aki bíró, erdész, vadász volt életében, nem ölte meg a munkával magát, de nem érte meg a 70 évet.

Aztán, amitől még féltek, azt a mindennapi imáikba foglalták. Nevelőapámnak, akiről az előbbieken szóltam, nem sok mindenre volt ideje. Minden áldott reggel, amikor mosakodott és az ajtószarkában felakasztott len kendezőben megtörülközött, így foglalta imába azokat, amitől életében fél az ember: „Drága jóságos Istenem, őrizd meg tüztől, víztől, rosszember szándékától, betegségtől a marháimat és minket és másvilágon örökvilágosság fényeskedjék nekünk.” De hát ez már nemcsak az öregek könyörgése volt. Igaz, ők gyakrabban hangoztatták, félve a végső elszámolástól, ami vésszesen közeledett.

A gyimesi csángók élete

Felkészülés az öregségre

Felvetődik a kérdés: egyáltalán fel lehet-e készülni az öregségre? Már láttuk annak a fizikai (külső) és lelki (belső) jeleit. De az állandó elfoglaltságukban, a munkájuk közben alig akadt idejük a nyafogásra. Nem az volt a fő gondjuk, hogy, „jaj, megjelentek imitt-amott az idősödés első, külső jelei, a ráncok, és most milyen kenőccsel kenjem, masszírozom az arcom”. Hiszen a XX. század közepéig még fogorvoshoz sem jártak. A fogaikat rágó csiperkeszurokkal vagy sóval tisztították. Ha pedig ötven éves korára megritkultak a fogai valakinek, az úgy, beesett arccal, szájjal élte a világát. Fő eledelük a tejtermékekből adódott, nem igényelt különösebb rágást. Igaz az is, hogy igenis, gondoltak jó előre a megállíthatatlanul közeledő öregségre: Pénzt raktak, gyűjtögettek a truzsakba (szalmazsák), bíztak a legkisebb fiú gondozásában, valakire vagyont írtak ezzel a céllal, örökbe fogadtak egy rokon gyermeket stb. Az iparosítással egy új jelenségnek vagyunk a tanúi: hajsza a nyugdíjért. Ez főleg akkor jelentkezett, amikor megjelentek a primér közösségek széthullásának első jelei. Ekkor, az esztelen nagy iparosításkor, az 1960-as évektől, jó, vagyonos gazdák kerestek felnőtt fejjel valamilyen állami munkát a nyugdíj reményében. Hagytak csapat-papot, gazdálkodást az asszonyra és beálltak szakképzetlen, kulimunkákra valamelyik közeli város ipartelepeire. Nem nagyon válogattak, hiszen szakképzetlenek voltak. Munkahelyeket találtak a vasútnál, erdővágásoknál, fafeldolgozó (deszka) üzemeknél, a traktorgyárnál, könnyűiparban, (főleg a nők) rakodó munkákra, földásásra, bányákban – Balánbánya, Hargitafürdő – és ők lettek az első kapusok az új gyáraknál. Képzeljük el ennek a kapusnak a társadalmi helyzetét, helyét a falu közösségében: otthon, jó gazda, „nagygazda”, első a mulatságokban, a zenész ha meglátja a lakodalomban, azonnal talpra ugrik és az ő nótáját húzza. Másfelől, városban, földet lapátol, kapus, őr a hátsó udvaron stb. Aztán megtörtént, nem egyszer, hogy otthon, a falujában egyenesen a szemébe vágta: „mit mind szökdösöl, sze csak egy rossz kapus vagy a Traktornál!” Tehát csorbult a társadalmi megítélése, identitása. És méltán jelent meg az önmarcangoló identitás-keresés: „Hát ki is vagyok én?” Mert valóban Ő igazi munkás soha nem lett, de már parasztnak sem az volt, aki régen: erre mondta a nevelőapám, hogy „fiam, a fejetejére állt ez a világ!” És azt is meg kell mondanunk, hogy sokan nemcsak az igazi paraszt-énjüket veszítették el, hanem a kétélűség egészségileg is tönkretette őket: a városi 8 órás munkával nem ért véget a tevékenységük, otthon folytatták a nehéz munkát: kaszáltak, szénát hordtak, szántottak. Csak arra nem gondoltak, meddig lehet ezt bírni. Sokuk az egészségük tönkremenésével fizetett keserves árat az új, megfeszítő életmódért. És sokan alkoholistává váltak, mert ingázás közben, amíg vártak a hidegben, össze-

pótolta, és főleg erős italokat ittak. Aztán már a vonaton, buszon is folytatták az ivást és a fáradt, gyenge szervezetük hamar leépiült. Szegény Orbán Balázs mit írta ma, ha újra itt járhatna és látná a sok részeg embert, hiszen majd 150 évvel ezelőtt még azt írta, alig lehet itt részeg emberrel találkozni. Sok minden változott azóta.

Amint az elején láttuk, otthon az asszonyok dolgoztak a naponta ingázó férfiak helyett is. De az 1970-es évektől már a fiatalabb, sőt középkorú nők is elhúzódtak a csíkszeredai készruhágyarakba és fonodákba, naponta négy autóbusz hordta az ingázókat. Elérték a számításukat, mert ezek nagy része ma már nyugdíjas, és így Középkon az 5225 lakosból 732 nyugdíjas öreg van. Ez nem sok, de a statisztikák világosan mutatják, hogy évről évre nő a számuk és a '70-es, '80-as évektől alig akad olyan család, ahonnan ne járna valaki állami munkára. Ezek később lesznek nyugdíjasok. A mai nyugdíjasok közül igen sok a kismunkás, mert alacsony volt a fizetésük a szakképzetlen munkásoknak, pánikoknak. Ezek a nyugdíjak 250–350 új lej között mozognak, és a mindenkori összehasonlítás végett idefőm, hogy egy kenyér ára 2,50–3,50 lei. Ha nem is olyan nagy összeg, de anyagilag és a biztonságérzet szempontjából megnyugtató, mert ezek az emberek otthon még dolgoznak, tehenet tartanak, majorságaik vannak, zöldséges kertjük, tehát majdnem önellátóak. A fiatalok ingázása egyre több feladatot rótt az öregekre, és most már a gyermekek nappali gondozása, nevelése is rájuk maradt. Tehát felértékelődött az öregek szerepe a gazdaságokban. Ez a távollét nem hasonlítható össze a mai helyzettel, amikor évekig hiányzik az anya, az apa, akik más országokban találnak munkát. Ebből tragédiák származnak, csavargó gyermekek, drogos, züllött, rossz útra tévedt líceumi tanulók. A gyermesi ingázó szülő minden este látta a gyermekét, és legalább egy nap vele lehetett. Ez tudjuk, hogy nem mindig volt a vasárnap, mert a hülye, erőltetett ateizmus kommunista hívei általában vasárnapra munkát szereztek az embereknek. Ismét egy olyan helyzet, ami bizonyítja, hogy az úgynevezett „aranykorban” minden a fejetejére állt.

Az akkori családösszeírásokat böngészve új foglalkozások jelennek meg, és ha 1946-ban megjelenik a „proletár” mint foglalkozás, nem csodálkozhatunk, mert kezdődik az osztályharc. Csakhogy igazi proletár csak kettő volt az egész községben. De mi legyen az erdővágókkal, vagy vasutasokkal, ingázókkal, akiknek még otthon földjük is volt? Ezeket hol munkásnak, hol szegényparasztnak tüntetik fel. Íme néhány statisztikai adat:

A község különböző részeit, utcáit választottam ki, eltérő éveket vizsgáltam összeírások, évek nyilvántartásai és gazdasági lajstromok alapján. Ezek a dokumentumok a községházán vagy a megyei Állami Levéltárban találhatóak.

A gyimesi csángók élete

1950–51 – Bodor-szer (utca) 16 házszám – 75 személy

Ez egy fafeldolgozó üzem közelében van, munkáshagyományokkal már az 1930-as évektől. Létező társadalmi csoportok a beírások szerint:

Szegényparaszt

Proletár (!)

Középparaszt

Napszámos

Észrevételek: sok gyermek, kevés nyugdíjas, sok munkás (muncitor) akiknél a társadalmi kategóriához a „szegényparaszt” (táran sárac) van jegyzeve. Tehát még teljes a zűrzavar, a társadalmi kategóriák összemosása. Csak 2 nyugdíjast jegyeztek.

– Főút 127 házszám – Új jelenség: létezik 7 házszám, ahonnan elköltöztek. Rohamosan megnőtt a 20 évvel ezelőtti adatokhoz viszonyítva az állami munkát vállalók száma, 92 munkakönyvvel rendelkező személy jár a csíkszeredai gyárakba dolgozni, erdővágni a helyi fafeldolgozó gyár részére, építkezési munkatelepekre, vasutasok is többen vannak és megjelentek a női munkavállalók is a könnyűipari gyárakban Csíkszeredában. Balánbányán és Hargitafürdön is dolgoznak középlokiak bányászként. Még mindig sok az asszonyok, lányok közül a „háztartásbeli”. Csak 7 nyugdíjast és 3 kisnyugdíjast tartanak számon. Ez elég kevés százalékban 209 emberre. Kevés a nagycsaládosok száma.

1981–1985 – Borospatak –147 házszám – 450 személy. Tíz év alatt elég nagy változás történt a körzetben.

Tiszta földműveléssel foglalkozó család: 7

Állami (ipar, kereskedelem, vasút, erdővágás stb): 111 személy

Kisnyugdíjas: 7

Nyugdíj: 14

Itt már asszonyok is megjelennek az összeírásban, mint állami alkalmazottak a könnyűiparban, kereskedelemben stb. Tehát kevesebb a „háztartásbeli” beírás. Fogynak a nagycsaládosok száma, a 2–3 gyermek a jellemző. Még mindig nagyobb a születések száma mint az elhalálozásoké.

2005 – 20 év elteltével egy hidegségi falurészt választottam, 26 házszám – 86 személy. Sok a csak 4 osztályt végzett egyén, főleg a nők körében.

60 éven felül: 12 személy

Csak földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozik: 8 család

Nyugdíjas: 6 személy

Megjelenik egy új kategória: munkanélküli (somer) – államilag támogatott egy bizonyos időre. Kevés a sokgyermekes család – 2 házszám. Hidegségen mindig probléma volt a továbbtanulás, de a mai helyzet, amikor a két munkanélküliből az egyik „somer” 12 osztállyal és érettségivel, ez egyáltalán nem segít az iskola fontosságának megértésében.

Visszatérve az eredeti kérdésre, az öregségre való felkészülés mikéntjét vizsgálva, nem lehet sablonokat állítani: ahány egyén, annyi jellem, személyiség, temperamentum. Van, aki csak legyint, amikor megérinti az öregség szele, mások visszahúzódnak az első jelekre, nyugtalanok lesznek. Ideális lenne az öregségnek, majd a halálnak a csendes elfogadása. Mindenkinek önmagával kell egyezsége jutnia, hogy miként tekint az öregségre. Sokféle sors létezik és sokféle öregség. Találkoztam tudatos, csendes, boldog öregekkel, igényes és igénytelenekkel, akik könnyen kibékülnek a sorsukkal, ritkán lázadoznak. És soha nem hagyja el őket a reménység. „Majd csak lesz valahogy, ha az Isten megsegt”. „A jó Isten így akarta”. „Így volt megírva” – vélekednek a vallásos öregek, és el kell ismernünk, ahogy megérinti őket az öregség fagyos dere, úgy mélyül vallásosságuk is. A másvilághit egy mentőöv az öregek utolsó éveiben. Hasznos és megnyugtató, mert mit is mond C. G. Jung a valamiben hívés szerepéről: „...aki tagad, a semmi felé tart, aki hisz, mindhalálíg az élet nyomdokában jár”. Egy dolog biztos: a szeretet-képesség kétoldalú: öreg- fiatal, vagy még világosabban: a szeretet innen is és onnan is kell sugározzon, nem lehet egyoldalú. De ebben a rohanó, érzelemszegény világban az öregség még aktív éveiben, azaz a 60–70 éveseknél az idős, esetleg beteges ember legfőbb támasza a házastársa, és mivel itt napjainkig a válások szinte ismeretlenek, a párok 40–50 évet élnek együtt. És ezekben az utolsó években, napokban igazán csak egymásra számíthatnak. Ha pedig özvegyen maradnak, főleg a férfiak esetében, de nemcsak kizárólag náluk, nem idegen az újránősülés gondolata sem. Egyáltalán nem a szerelemre, szeretkezésre gondolnak, inkább arra, hogy legyen állandóan mellettük egy társ, mert főleg a férfiak sokkal nehezebben alkalmazkodnak az egyedülléthez, sokkal boldogtalanabbak, alig főznek, gyengén tisztálkodnak, nem mosnak, elhanyagolják magukat, környezetüket. Szerencsére úgy, ahogyan létezett és létezik „vasárnapi apa-anya” elhagyott gyermekei örömére, bánatára, ugyanúgy léteznek a vasárnapi felnőtt gyermekek, akik, ahogy itt mondják, „egy kicsit kívájják az öregeket a mocskból”. Szomorú, de mindennapi sors.

„Amikor a feleségem meghalt, én egyedül maradtam, a fiamék csak hétvégeken tudtak jönni. Takarítottak, tisztába tettek, valamit főztek, hogy én es egyek főtt ételt. De hát nekük es megvolt a magik dolga. Hát egyszer felérkezett egy sötétpataki keresztleányom. Csodálkoztam, hogy ez mit keres nálam, sze soha sem járt itt. Egy darabig mind fészkelődött, és egyszer kibökte, nem akarnám-e, hogy egy asszony legyen a háznál, ne legyen olyan egyedül. A szomszédasszonya, Kusti F.-né olyan ügyes gazda-asszony. Én akkor már 70 éves voltam. Igaz, nehéz volt egyedül. De annak az asszonynak, akit a keresztleányom akart szerezni, volt vagy öt kiházásodott, férjhez ment fia, leánya, egy csomó unoka, ha ellepték volna a házat,

A gyimesi csángók élete

én nem fértem volna bé! Aztán valaki azt es mondta, hogy azok ravaszok, mindenből kiforgatnak, elhordnak mindent. Ez a cél, reatenni a kezüket a vagyonomra. Hát én megmondtam, nem kell nekem asszony, valahogy elboldogulok egyedül es. De hát mit es szólnának a szomszédok, hogy ne, a vénbolond megházasodot. S mit szólnának a fiamék?” (T. P. A. Ugra – 70 éves)

Igen, ez volt a legnagyobb probléma, mert a gyermekek általában szégyellték és egyúttal tiltakoztak az újaházasodás, férjhez menés ellen, féltek attól is, mi tagadás, hogy az örökség, a hagyaték több részre oszlik.

Mindenképpen az öregedés utolsó szakaszát veszteséggként érik meg, és értékcsökkenésként élik át, holott ennek is jobban meg lehetne adni a rangját, tisztességét. Amint láttuk, az öreg értéke történelmi időszakonként, vagyoni helyzete szerint is változik. Itt is a falusi ember, az öreg lassan kima-rad egy sor gyülekezési alkalomból, már nem hívják keresztelni, kosaras bálba, táncokba. Csak az unokák lakodalmába kukkint be ajándékot adni, és ahogy mondják „a tánc már nem nekünk való”, „nem mozog a láb úgy, mint régen”, „kinőttünk a táncból”. Még eljárnak egy-egy kortársuk, rokonuk, szomszédjuk temetésére és nyugtázzák, hogy „na, most már rajtam a sor, én vagyok a legkorosabb” igaz, hozzátesznek egy más szólás-mondást: „nem a korosok, hanem a sorosok következnek!” Úgy néznek ki ezek a lehajtott fejű, feketébe öltözött öregek, mint valami riadt fekete varjak, és ha nem mondják is, érzik, sugallják: „Istenem, reám es sor kerül, kiköltözök a csutakosba! Hazamegyünk, az az örökös házunk.” Mégis maradt egy-két gyülekezési alkalom, ahol jól érzik magukat ezek az emberek: a meg-yézések és az olyan évfordulók, ahol ők az ünnepeltek. Szomorú az is, hogy ma az aggok életbölcsségét, élettapasztalatukat nem hasznosítjuk úgy, mint a régmúlt időkben. Más történetek vonzzák a fiatalokat, gyermekeket, csúnyánál csúnyább bádog- vagy műanyagghősök eszményképpé léptek elő. Pedig az öregek sok mindent láttak, tapasztaltak, és el tudnának mondani. És szeretnek is mesélni, mert ők már nem a jelenben, vagy a jövőben élnek, gondolkodnak. Náluk a boldogság keresés – ahogyan azt Fritz Riemann írja – áthelyeződött a meséinkbe, a fabulációkba. Ilyen kifejezések bizonyítják a fentieket: „amikor én gyermek voltam” „valamikor élt a faluban...”. Éppen csak úgy nem kezdik, hogy „Élt egyszer az üveghegyeken túl egy szépséges...” Mert azért nagyon ragaszkodnak a konkrétéhoz, hiszen amit mesélnek, annak van egy valódi magja, kiinduló valóságképe. Meséikben valahol megszakadt ez a valóság, elhomályosodott. Mert az idős, gyimesi csángó, akit mindig is az oralitás jellemzett, a remélt megnyugvást, boldogságot áthelyezte a „másvilágba”, ahol „örök világosság fényeskedik majd nekünk”. Szerintünk nagyon jó, ha hisznek ezek az emberek valamibe. A mostani szeretett plébánosuk szerint: „amikor az utolsó kenetet feladjuk itt az idős embereknek és elbeszélgetünk velük, szemmel láthatóan megnyugsza-nak, nem félnek a haláltól. Mintha megszépülnének külsőleg is.”

Ameddig fiatalok vagyunk és szinte halhatatlannak képzeljük magunkat, megfeledkezünk az öregeinkről. Sőt, mi tagadás, vannak, akik várják az idősek halálát a szabadság, kényelem, vagyonszerzés nevében. Ez így van, még akkor is, ha ezt nem merik bevallani.

„Fenn jár-e anyósod?” – kérdik az egyik menyecskétől.

„Jár a nyavaját, a földön is elig csoszog.” – jött a válasz. Itt a „fennjáró” olyan személyt jelent, aki még képes tenni-venni, nem nyomja az ágyat.

Íme, egy másik eset: „G. I.-t örökbe fogadták a nagynénjéék, mert nem volt gyermekük, gondoltak az öregségre. Várták a fiatalok az öreg halálát, aki hátramaradt, mert meghalt a felesége. Csakhogy mindig nem az hal meg, aki koros, hanem aki a soros! Így hát meghalt a fiatalember, akit örökbe fogadtak volt. Az öreg még sokáig élt, ezek mind olyan hosszú életűek voltak. A menyecske két fiával ott laktak az öreg házában. Egyszer lemegy a menyecske a Néptanáchoz, és kérdi a titkártól:

– Titkár úr, ha meghal az öreg, én örökölöm a lakást és a földeket a gyermekeimmel? Mert az uram már rég meghalt.

– Az nem hal meg olyan hirtelen...

– Hát már egyszer csak meg kell haljon. Nem élhet míg a világ – fakadt ki a menyecske. A válaszból már feltételezhetjük, milyen elbánásban részesült szegény öreg.

Akárhogyan is nézzük, az öregség válság, „nehéz gúnya”, arra tehát jó lenne felkészülni, de hogyan?

A felkészülés lehet *anyagi és lelki* felkészülés.

Az anyagi felkészülés is különbözik egyénenként: állami kulimunkát vállaltak nyugdíj reményében, a gazdálkodók is nyugdíjalapokat hoztak létre, évente fizetnek bizonyos összegeket az erre alakított biztosítókhoz. Ezt neveztük mi a dolgozatban „kisnyugdíjnak”, valóban az állami nyugdíjajánál tízszer alacsonyabbak. Akinek nincs gyermeke, az, ahogyan már említettük, örökbe fogad rokon gyermeket, a neve után íratja, ő öröklő a vagyont a gondozás fejében. Ezenkívül végrendeleteket is hagyhatnak, amelyben egyik szeretett fiúkra-lányukra több ingó és ingatlan vagyont hagynak szintén a gondozás fejében. Régebb pedig létezett egy íratlan törvény: az ősbén maradt legkisebb fiú gondozta a szülőket, ő örökölte a lakást és más javakat. Ha nincs rokona, akkor egy szegényebb, fiatalabb családra is írathatja a vagyonát, aki szerződés, nyilatkozat alapján vállalja az idősek gondozását. Ez a hagyatéki szerződés, de felbontható, ha a felek valamelyike nem teljesíti az ott leírtakat.

A jó gazdák (tehetősebbek) egy része pénzt tesz félre a „truzsak-bank-ba” (szalmazsák) öreg napjaira. Ma már a bankokat és takarékpénztárakat (CEC) is igénybe veszik.

A gyimesi csángók élete

A gyimesi gazdák nagy része nem szerette vagyoniát szétszítani a férjhez ment vagy kiházasodott lányai, fiai között, mert a vagyon, a föld valami biztonságérzetet jelentett öreg napjaira. Gyermekeik az öröklés reményében is igyekeztek kedvesen viselkedni az öregekkel. Már említettük, mennyire megalázó és szégyen az, ha a család az öreget menházba, öregotthonba „dugja”, ezt sok idős ki is használja, és azzal zsarolja a családot és eltartókat, hogy „bevonul Szépvízre az öregek házába”, vagy újránősül, férjhez megy, és az otthonra vagy élettársra írat mindent. Ettől félnek a hozzátartozók.

Egy új jelenség, a modern idők velejárója Gyimesben is: 2000 körül megjelent az öregkori kedélybetegség, a depresszió, amelyre most már oda kell figyelni. Eddig itt úgy tartották, hogy ez egy úri betegség és majd megoldja azt az állandó munka, tevékenység. Volt ebben valami igaz, de nem döntő tényező. Most már világossá vált, hogy súlyos is lehet a depresszió ami eddig is létezett.

A dolgozat első felében már említettük, mennyire görcsösen ragaszkodnak a gyimesi öregedő emberek mindenhez, ami ezidáig elkísérte őket: lakáshoz, régi, nyikorgó bútorokhoz, a falvédők öreg és giccses szövegeihez, a szokásokhoz, a földhöz, állatokhoz, életmódhoz, étkezési szokásaikhoz. Egészen az 1990-es évekig megőrizték a csángós, karincás öltözetüket, ma is fekete fejkendőt viselnek, és „világé” le nem vágnák a hajukat. Ezek az öregek igazából nem a könnyű változás, a divat, a lemondás művészei, hiszen ismeretes, milyen nehezen állnak át egy más életvitelre. Inkább görcsösen, tűz körömmel a múltba kapaszkodók, a múltba menekülők gyülekezete. Hiszen, ahogyan a kutatók is állítják, nekik már nincs biztos jövőképük. Ezért beszélnek mindig a múlttól, az emlékeikről, amelyekre – szerintük – úgy emlékeznek, „mintha a tegnap történt volna”. Íme, egy példa a szinte beteges ragaszkodásról a vagyonához:

„A szomszédom jó gazda volt, sok, vagy 15 hektár földdel, 5-6 tehénnel, tinókkal. Egyetlen fia kocsit szeretett volna venni, akkor jöttek divatba a Daciák. Kérte az apját, adjanak el valamit és vegyenek részletre egy kocsit. A válasz így szólt:

– Fiam, itt minden a tiéd. Ha meghalok szálíg eladhatod, azt veszel belőle, amit akarsz. De én, amíg élek nem prédálom el.”

Napjainkban mintha többet gondolnának az öregekre. Olyan közös megemlékezéseket szerveznek, amelyek megmozgatják az egész községet. Ez minden esetben a helyi vezetők, egyház és az iskolák kezdeményező készségétől függ. Így szerveznek kerek évfordulós kortárs-találkozókat, az 50-60-70 sőt 80 évesek számára. Egy ilyen találkozó Középlokon közös Istentisztelettel kezdődik, ahol a szentmisén kívül köszöntők, versek hangzanak el iskolások tolmácsolásában, a plébános a hittanteremben tésztaival,

egy pohár itallal kínálja meg az ünnepeltek, akik a templomtól a hittanteremig az ünneplők sorfalai között vonulnak, régi csángó népviseletbe öltözve. A családtagok rengeteg virággal köszöntik a család ünnepeltjét. Innen a központi kultúrotthonba vonulnak, ahol terített asztal várja őket és családtagjaikat. Itt a polgármester köszöntője után kezdődik az evés-ivás és a hosszas beszélgetés. Még táncolnak is, ha bírja a lábuk. De van ott, aki táncoljon, mert jönnek a nagycsaládok fiatalabb hozzátartozói is. A jelenkezés előzőleg már megtörtént, a család megfizeti a hozzájárulást, de a helyi tanácsok is bepótolnak a vacsora költségeibe. Ha nem szervezik meg a közös vacsorát, akkor a templomi szertartás után a családok otthon, az öregeknél gyűlnek össze, és zene nélkül, beszélgetéssel esetleg énekelgetéssel töltik az estét. Az ünneplésnek ez a formája intimebb, csendesebb mint a közös hangoskodás. Ezért ragaszkodnak az öregek ehhez a formához, amely sokban hasonlít a régi megyézésekhez, amikor a nagyobb évközi ünnepekkor – Karácsony, Húsvét, Húshagyat, Szilveszter – összegyűlt a nagycsalád a családfőnél, vagy szerre valamelyik gyermekénél. De erről már szoltunk a dolgozat elején.

Aztán másnap újra üres az öregek lakása: fiak, lányok, unokák visszatértek a saját lakhelyeikre, amelyek lehetnek itt, Gyimesben, vagy valamelyik közeli városban. Sajnos, ma már az sem ritka, hogy egy más országban próbálkoznak új hazát találni. Bárhogy is legyen, igazi hazájuk a Gyimes völgye! Nem Románia, nem Magyarország, hanem, ahogyan egy nagyon régi kesergő mondja:

*„Erdélyország, Gyimes völgye a hazám,
Arra sirat ingem az édesanyám.
Dehogy sirat, rég el vagyok felejtve,
Meg se haltam s már el vagyok temetve...”*

Az öregek még egy darabig az ünnepi hangulatban, a rájukfigyelés mámorában lézengenek, ami azért szokatlan, mert ebben az elidegenedett, sietős világban ez ritkán esik meg velük.

De már egyre nagyobbakat hallgatnak és visszatérnek az öregség nehéz, monoton, megszokott világába. Ez különösen akkor nehéz, ha az illetőt már a házastársa is itt hagyta. De lélekfürdőnek volt egy szép napjuk, amikor mindenki főleg rájuk figyelt, rengeteg virágot és szép szavakat kaptak, amikor simogatták és valósággal körülzsongták őket...

Ugyanígy szervezik meg a házassági évfordulókat is. Van arany- és ezüstlakodalom.

Mégmaradt ugyan a „lakodalom” elnevezés, de az egyházi szertartások után ezek is családi körben folytatódnak, zenész nélkül. Az utolsó, valódi aranylakodalom legalább 200 meghívottal az 1900-as évek elején volt

A gyimesi csángók élete

Felsőlokon, az egyik templomépítő Bodor családban (a vén Andris Józsiék-nál). Ezeket az évfordulós megemlékezéseket a nyári hónapokban tartják.

Az öregségre lelkileg nehéz felkészülni, főleg az élet utolsó szakaszára, amely akár ágyhoz kötődést is jelenthet, de feltétlen az aktív tevékenységből, ami a gyimesi, de általában az erdélyi falusi közösségeket jellemzi, áttérni a tehetetlenség, haszontalanság, dologtalanság korszakára, ez sokaknak lelkileg összeroppanást jelent. Elszigetelődnek, nem érzik magukat fontosnak, és az egyedüllét nyomasztó érzése eluralkodik rajtuk. Itt kellene a faluközösségeknek, polgármesteri hivataloknak, nyugdíjas kluboknak (ha egyáltalán léteznek!), ifjúsági szervezeteknek, iskoláknak többet vállalni, kitalálni olyan tevékenységeket, amelyek igazolnák, hogy ez a kategória, az öregek rétege még nincs teljesen leírva, elfelejtve. A ráfigyelés jelei mutatkoztak különösen 2007-ben, amikor a rádió és írott sajtó több érdekes kezdeményezésről számolt be vidékenként az öregek napja alkalmából, de nem csak ezzel kapcsolatban. Időnként bemutatnak sorsokat, életeket. Itt, Gyimesben is léteznek kezdeményezések. Már államilag is támogatott miniközpont létezik idős, tehetetlen öregeket segítő, ahol két szakképzett ápoló dolgozik, látogatják, segítik a rászorultakat. Pontos nyilvántartójuk van a problémás, tehetetlen emberekről, költségvetéssel és egy járművel is rendelkeznek.

Mégis, úgy gondoljuk, hogy a családra hárulna a legnagyobb teher, feladat az idősek utolsó éveinek könnyebbé, átélhetőbbé tételében. Mert ezek az öregek gondozták, nevelték, növelték valamikor a mai erős, dologképes fiatalabbakat.

Nem tudom, felróható-e hibának, de főleg az egyedül maradt férfiak elhanyagolják magukat Gyimesben. Amúgy sem voltak valami fényesek a gyimesiek tisztálkodási szokásai, mert nem létezett az 1960-as évek elejéig fürdőszoba. Otthon két-háromhetenként váltottak ruhát, így a fehér kender és len ingek, gatyák az állatok közt bizony szint váltottak. A gyermekeket is fateknyókba, cseberbe fürdették. Az öregedő nők öltözete a sötétebb fejkendőből, amit az álluk alatt kötöttek össze, sötétebb karincából, ami alatt pendely volt, bernyócból, övből, csórikából, később valamilyen istrinfiből állt. Az ing hímzése általában kisebb mintájú volt, sötétebb színekkel: fekete, kék, zöld. Ünnepnapokra a fejükre főkötőt tettek, ujjast és kötött szvettert, vagy lájbibundát vettek, télen fehér kozsokot, később meg festett bundát. Lábukra szárazcipőt húztak. A régi fényképek szerint munkanapokra bocskort húztak, amely csak a XX. század '30-as éveiben tűnt el a viseletükből. Ha valaki megszegte ezeket az íratlan szokásokat, rózsás, tarka fejkendőt kötött, pirossal hímzett inget vett fel, máris érkezett a gúnyos megjegyzés: „Mi van, Boriskané, ejsze férjhez készülsz?”

A férfiak nyáron len, kender vagy gyapotból: szőtt szűk gatyát, kieresztett inget, „csángós szíjat” viseltek, mejjes, vagy lájbibundát, ujjast, zekét, valamikor széles karimájú kalapot, a XX. század elejétől pedig napjainkig létező kiskarimájú kalapot, amit Szeben környékén is viselnek a pásztorok, onnan is szerezték be a kereskedők. Az 1930-as évektől priccses posztónadrágot és hozzá rövid, vagy háromnegyed-es kabátot is viselnek, csizmával, vagy száras bakancssal. Ezeket a helyi mesterek készítették, vagy Szépvízen, Szeredában vásárokon vették. Mára szinte teljesen kimaradt a csángós öltözet, nagy alkalmakra, színpadra veszik fel, ha még maradt aládában, vagy kölcsönkérnek egymástól.

Amint láttuk, az idős embernek van egy tucat erénye és képletesen szólva, hétször annyi hibája. Ez abból adódik, hogy ahány ember, annyi öregség. Létezik nyűgös, önző, sértődékeny, magába zárkózott öreg, aki elhanyagolja magát, aki tehernek érzi, ha valaki meglátogatja. Ez nem egyedi helyzet, mert az öreg sokkal érzékenyebb, nyűgösebb, hiszen „elérte a második gyermekkorát”. Egy ilyen helyzetet mutat be a 2007-ben elhunyt felejthetetlen írónk, Szabó Magda a *Pilátus* című regényében. A két generáció, öreg-fiatal néma harcát, keserves kínlódását írja le az írónő, a fiatalok jó, de meg nem értett ténykedését a családi béke érdekében. Minden községben, minden időben találunk olyan öregeket, akik kijelentik: „hagyjanak engem békén, senki se jöjjön hézám, ne lássák, mivé váltam”.

Ugyanakkor van bölcs, humoros, aktív, független és szabadabb szájú öreg, akinek ez az élethelyzet, az öregség, egyúttal egyéni szabadságot is jelent. Ezek oda-oda mondanak bárkinek, nem félnek az elbocsátástól, a főnök hatalmától, mert így gondolkodnak: „Na, ennek jól megmondám!” És büszke a bátorságára. Igaz, sejti, hogy ennek az „odamondogatásnak” nem lesz „látatja”, de számára megnyugtató, hogy véleménye volt és azt ki merte mondani. Tehát most függetlenebb, nem elkötelezett, és az érzéseire, igazára hallgathat.

Az aktív öregség az okosoknak, akik talán zseninek születtek, de nem volt alkalmuk fejleszteni született tehetségüket és sokszor az ezermester nevet viselték, valóságos áldás ez a kor és a velejáró magány: senki nem zavarja, azt tesz, amit akar, tehát szabad. Íme egy példa: Az 1910–20-as években élt Gyimesbükkön egy szépen éneklő, színészi tehetségekkel megáldott asszony. Nem volt alkalmára a fejlődésre, ott ragadt Gyimesben, de még halálában is más volt, mint a többi öregasszony. Fiatal korában, amikor megjelent a gyimesi tiszti kaszinóban, abbamaradt a kártyázás, mindenki tudta, hogy az akkori fiatal asszony 1–2 órát áténekel, és szebbnél-szebb csángó népdalokat, kesergőket hallhatnak. Szokatlan volt ez az anyaországi kényesfülű tisztek számára, és megilletődve hallgatták az énekeket. Nos, ez a különös tehetségű asszony hiába énekelte, hogy:

A gyimesi csángók élete

„Szép asszonynak, jónak,
S a jólábú lónak
Kár megöregedni!”

egyszer ő is megöregedett. De nem rokkant bele a feketekendős öregségbe, a halálfélelembe, hanem írt egy végrendeletet, és a községházánál hagyta, rábízta a végrehajtást a kisbíróra, mert ő volt a legfiatalabb és ő maga is mulató ember hírében állt. A végrendelet az illető lejegyző helyesírása szerint így szólt:

Hátra hagyomány

„*Én Estefán Jancsi-né született Galaci Tyiva Hátra hagyom Cándura Jánosnak, aki mozsikás, hogy én amikor meg halok az én nótáimmal késérjen el a síromig, negyedmagával, tanuk előtt hátra hagyom hogy fizetésül a mozsikásoknak agyanak egy veres csergét, temetés után a torba üttessék le, agyanak ennik s egy jó tiszteletet.*

Gyimes bükk 1922. okt. 27-én

Előttünk

László Gergé

Virág István

...Úgy hallottam, még élt néhány évet. Nem tudom, félt-e az öregségtől. De a halált úgy fogadta, ahogy élt: szembe mosolygott Vele!

Felkészülés a halálra

Ritka az az ember, aki hosszú távon, tudatosan készülne a halálra! Nincs emberfia, aki nem félne az elmúlástól. De ebben a kérdésben is állíthatjuk, hogy az adatközlők válasza annyi félek, ahány emberrel beszélgettünk. Magatartásuk a halál előtt elárulja a temperamentumukat, hitviláguk alaposságát, ami a vallásosságukból ered, bizakodásukat, lelki világukat. Az elébb említett asszony világéletében mulatózó, vidám teremtés volt: hát ilyen temetést is képzelt el magának, és erre tudatosan készült, zenészeket fogadott vén fejjel az utolsó útjára. Tudja, hogy a helyi hagyományok szerint ez csak a fiatalon elhaltakat illeti meg, de Ő nem egy akárki volt, mint a többség: egy életen át szép hangjával mosolyt, könnyeket varázsolt az őt körülvevők arcára, és ezzel is hozzájárult a faluközösség továbbéléséhez. Minden közösségben voltak ilyen szokatlan, furcsa felfogású emberek, akik valamilyen formában kilógtak a többségből, de nem rossz irányban. Már a dolgozat elején említettem egy olyan esetet (az édesapámról van szó) amikor az illető nem szeretett volna feltámadni idegenek között. Én tudtam, mit fájlalt 2–3 nappal halála előtt az öregem: világéleté-

ben a beszéd, a kommunikálás mestere, mondhatnám rabja volt, hallatlan gyorsasággal, könnyedén teremtett kapcsolatot bárkivel, humorérzékével mágnesként vonta maga köré az embereket. Attól félt, hogy ott túl, nem lesz körülötte a családja, a sok komája, ismerőse. S akkor majd ki fogja meghallgatni képtelen, kitalált, humoros történeteit.

A gyimesi öregek, akik között én éltem és élek, a halál elfogadásában valamelyest lépéselőnyben voltak és vannak a modernebb, fejlettebb vidékek öregjeihez képest. Itt a hagyományok, a vallásosságot is beleértve, máig jelen vannak. Templomaink ma is tömve vannak, és a hívők, de főleg azok, akik már gondolnak a halálra, az öregek, elfogadják a katolikus egyház túlvilágról szóló dogmáit, és állíthatjuk, hogy ez a hit megkönnyíti a halál beállta előtti napokat. Boldogok, akik őszintén hisznek az örök életbe, a halál utáni túlvilági életbe, az örökkévalóságba. Sokat nem filozofálnak, látták, megtapasztalták az örök körforgást: születés, élet, elmúlás (halál). Ezt az örök, banális igazságot még akkor is tudjuk, ha nem ismerjük Goethe közismert mondását: „A természet feltalálta a halált, hogy biztosítsa az élet örök folytonosságát”.

Előbb-utóbb minden porrá lesz, nagy kövek, óriás fák. Hát akkor hogyné halna meg az ember, aki fogantatásakor annyira törekeny, hogy szinte átlátszó!

Az élet utolsó szakasza, az elmúlás, a legfélelmetesebb az adatközlők szerint. Tehát ettől félnek, mert ez annyira ismeretlen, erről senki nem mesélt, esetleg végignézték az idősebbek haláltusáját. Végeredményben nem magától a haláltól, hanem a meghalástól, annak kínjaitól félnek. Pedig tapasztalhatták másoknál, hogy maga a haldokló elméje ritkán tudatos. A szervezet lassan, lépésről lépésre leáll. Az is igaz, a kutatók szerint, hogy sokszor azt hiszik a halott körül üldögélők, hogy az illető, mert nem képes beszélni, nem hallja, nem érti a körülötte történeteket. Ez nem így van. Egy nagyon érdekes dokumentumfilm rácáfolt erre a hiedelemre:

„Ne félj, melletted vagyunk, szorítsd meg a kezem, ha hallod és érted, mit mondok” – szölt az asszony a haldokló férjéhez. És a négy napja kómában fekvő, aki soha nem ébredt fel abból, megszorította a felesége kezét.

De nézzük, hogyan is készülnek a halálra.

Ami az anyagiakat illeti, az ingó és ingatlan vagyonukról, ha különleges „hagyatékozni valójuk” van, amit még nem tettek meg a felépülés reményében, most elvégzik (ráíratás, hagyaték stb.). De ezt az esetek többségében a halál után végzik el az örökösök. Ma ez már kötelező, a községi elöljáróság hivatalból beküldik a megyei közjegyzőnek az adatokat, aki megidézí az örökösöket hagyatéki tárgyalásra. És ez így a helyes, mert régebb a valódi vagy színlelt bánat melegében egyképpen megegyeztek az

A gyimesi csángók élete

utódok, majd rájöttek, hogy nem így kellett volna, és elkezdődött az évekig tartó költséges pereskedés, sok esetben az örök harag a testvérek között. Az előrelátó öreg szülő a fentieket úgy akadályozza meg, hogy elfíratta, elosztotta a vagyonát.

Általában az asszonyok túlélnek a férjeiket. Ők idejében előkészítik a saját halottas kellékeiket: ing, pendely, fejkendő, karinca, szemfedél, lepedők a nyújtópadra, párnák, törülközők vagy fejkendők a keresztfa vivőknek, gyertyafogóknak, akik a komaasszonyokból, szomszéd fejérmépekből kerülnek ki. A férjnek, fekete humorral szólva „jobb dolga van”, élettársa már jó előre mindent előkészített a temetéshez: gyertyák, ünneplőruha (csángós), kalap stb. Az 1970-es évektől már nem csángósan öltöztetik a halottat sem. Az öregasszonynak még arra is gondja van életében, hogy ki legyen a felmosó: egy szegényebb asszony, aki ezért egy teljes rendruhát kapott.

Az adatközlők ismernek olyan esetet is, amikor az öregek még a koporsót is megvették maguknak, sőt, legújabbán a sírkövet is megveszik a tehetősebbek, felíratják a nevüket, születési évet, és szabadon marad az elhalálozás ideje. Például

Tankó Katalin

Sz: 1905 – Meghalt 19....

Az idős emberek jóelőre egyértelműen közlik azt az óhajukat, hogy márpedig ők otthon, saját házukban óhajtanak elhúyni, nem kórházban, idegenben, ahol nem látják régi, kopott bútorikat, tárgyaikat.

„Bitang András Pétert elvitte a fia halála előtt egy évvel, mert magatehetetlenné vált és senki nem vállalkozott, hogy gondozza. Amikor eljött a halál ideje, már két napja kínlódott, vergődött, nem tudott meghalni. A szomszédasszony látva a kínlódást, azt tanácsolta, vigyék haza a saját házába, mert itt nem tud meghalni. A fia hazavitte és az öreg teljesen lecsendesedett, még magához is tért, csendesen nézegette a szoba sarkait, bútorait, ablakait. Egy óra múlva halott volt, nagyon csendesen, megnyugodva átment a másvilágba.” (Tankó K. 69 éves)

Ugyancsak nyugtalanok haláluk beállta előtt azok, akik valamelyik családtagot várják haza. Egy ilyen esetet mesél el az 1927-ben született T. M. adatközlő:

„1946-47-ben itt, nálunk rettenetes szárazság, utána pedig nagy éhség volt. Két öcsém elment Biharba, hogy dolgozzanak és hozzanak valami ételmezt. Itthon minden éhezett: állat, ember, minden. Közben apám, aki már az első világháborúban is részt vett és orosz fogoly is volt, megbetegedett. Erősen kínlódott, nem tudott meghalni. Október végén, amikor már a törökбүзát is begyűjtötték, hazajöttek. Mihelyt meglátta apám őket, teljesen megváltozott, megnyugodott. Pedig itthon is volt gyermeke, mert 11-en születünk. Aztán másnap reggel apám szépen örökre elaludt. Igaz, a gyász

nem ért ezzel véget, mert a 21 éves testvérünk is, ahogy hazaérkeztek Biharból, Érkeserűről, rá egy hónapra meghalt, mert ott az idegenben egy ilyen kirakodó vásáron valami románok úgy megverték, hogy abba halt bele. Követelték, hogy beszéljen románul, de ő egy szót sem tudott.”

Az anyagiakon kívül hitük hagyományai szerint is előkészülnek a halálra, amiben segíti őket a család, ha a közelében laknak, vagy a szomszédok, akik hívják a beteg lakására annak lelkipásztorát. Nagy megnyugvás az a haldokló számára, ha meggyónhassa bűneit a papjának. Főleg az igazi, tehetséges papok elbeszélgetve a haldoklóval, feladják a betegek kenetét és a másvilágban reménykedők előtt felcsillan valami bizakodás a túlvilágban. A plébánosok szerint itt, Gyimesben, az öregek könnyebben belenyugsznak az elkerülhetetlenbe. Nem látni a pap érkezésekor, de főleg a távozásakor annyi riadt szemet. Inkább a hozzátartozók kellene, hogy fékezék indulataikat, halkabban tegyék meg a megjegyzéseiket, ne beszéljenek már a temetésről, a torról. Tehát az igazi, vallásos embereknek a földi életből való távozás nem tragédia. De az biztos, hogy az európai kultúra szerint Krisztus óta bizony haláltudatosan élnek az emberek és a földi élet végével valami félbeszakad, és csak azután, ki tudja mikor jön a boldog feltámadás, ha kiérdemi azt a halott. És bármilyen kecsegtető is a másvilág, élni, ezen a sárgolyón, a Földön, jó, ezért nagyon ritka az az öreg, aki önként vet véget az életének, öngyilkos lesz. A középloki öngyilkosok temetőjében 100, főleg fiatal és néhány középkorú öngyilkosra, a fejfák felirata szerint egyetlen egy öreg jut. Miért dobná el az idős ember az életet magától, hiszen a halál úgyszólván már a közelében ólálkodik. Miért kell azt siettetni? Hiszen nem engedi azt meg a kultúránk, vallásosságunk, mert remélni jó. Az öregek gyakorolják a halálfélelmet, mintha edzést tartanának, naponta emlegetik eljöttét: ha velük egykorúak költöznek ki a csutakosba, ilyen megjegyzéseket tesznek: „Na, ezen a patakon ahogy meghalt János, má rajtam a sor. Én vagyok a legöregebb.” De azért a kedves időtöltésük visszamenekülni a múltba, az életbe. Gyermekkorukról, fiatalságukról mesélnek, tehát a múltból, mert előre nem menekülhetnek, főleg a nagyon öregeknek alig vannak terveik és ha van is, rögvest mellé teszik: „Ha élek”; „Ha megérem” „Ha az Isten megsegít”. Talán a teremtő, a sors adta úgy, hogy az öreg a régi-régi dolgokra, persze megszőpítve, a nosztalgia rizsporával behintve, jobban emlékszik, mint a ma reggeli, vagy tegnapi eseményekre. Mennyi elképzelés is van a népi fantáziában a halálról. Nemcsak a csontvázként, kaszával megjelenő alakra gondoltak, hanem például a fiatal halál-ceremoniája lakodalomként jelenik meg a balladákban. Ezért nálunk, Gyimesben, még a mai napig is, ha fiatal fiú vagy lány hal meg, vőlegénynek vagy hazainak (menyasszony) öltöztetve temetik el. Csakhogy a két kis fenyő, amelyek a vőlegény hazai jelképei a kapuba állítva, kettétörve csüngnek alá,

A gyimesi csángók élete

a váratlanul kettétört életeket szimbolizálják. Az öreg költő, Arghezi, úgy nyugtatja meg unokáit az elkerülhetetlen eseményről, hogy játékként, bűjőcskának, nagy utazásnak álcázza a halált, ahonnan majd nem fog visszatérni. Igaz, végül elkeseredve mondja:

*„Ezt a játékot majd mindenki eljátssza,
Verné meg az Isten!”*

Az egyszerű ember halálképe sem annyira megnyugtató „valami”, hanem az egyetemes festészetből, irodalomból, népi fantáziából átvett kép: magas, csupa csont, eltorzított emberi alak, kaszával, esetleg fekete lepellet. Ezért mondják a sovány emberre, hogy „olyan mint a halál”.

Az ember attól ember, hogy nem mond le könnyen az életről, tudatosan ragaszkodik az élethez. De vékony az a cérna, ami ha elszakad, akkor tovább nincs élet. Ezért tűnt mindig érdekesnek az a népi kifejezés, amit gyermekkoromban hallottam a halál, beálltáról: „elszakadt az élete cérnája!” A sok kín, betegség, magány elkeseríthetik az embert és ilyenkor kifakad: „majd meglátjátok, ha én nem leszek” vagy „Úgy laktam má élettél”, „ingem az Isten itt felejtett”. De igazából egy csepp remény még az utolsó pillanatig ott csillog az öreg szemében és tiszta pillanataiban tervez is: „Ha megérem, jövő nyáron...” Aztán, főleg az ágyhoz kötött, kínos betegekhez jönnek a búcsúzó, szomszédok, rokonok, akik néha egymásközt úgy beszélnek a haldoklóról, mint akít már leírtak: sóhajtoznak körülötte, „jaj, milyen sápadt, beesett a szeme, már csak napjai vannak”; „Istenem, milyen szigorú (sovány), bárcsak elgyűjtené a jó Isten, hogy ne kénlődjék!” És valakinek kipattan az agyából, hogy imádkozzanak, hátha „elveszi a jó Isten”. Pedig nem jó így beszélni a távozni készülő előtt. Tudni kellene, hogy a haldoklók többségénél pont a halló szervek, a hallás épül le utoljára. A kutatások megállapították, hogy nagyon gyakran a kómába esett ember is hallja, mit beszélnek körülötte. Így történhetett meg az az eset az 1800-as években, amiről most is beszélnek, hogy a „vén Gönc már harmadik napja haldoklott és egy este, amikor a vénasszonyok imádkozni kezdtek a könnyű halálért, mondván, valami nagy bűne lehet, azért nem tud meghalni, hát az öreg megmozdult, a kankóspácájáért nyúlt, amelyik az ágya mellé volt támasztva, és belődította a vénasszonyok közé! Egyet pont fejbe ütött. Szinte, hogy az haljon meg helyette!” (T. P. sz. 1898)

Megrendítő és igazán bátor, tanulságos dokumentumfilmet sugárzott egy magyar tévé, amit egy idegen adótól vettek át 2007 decemberében. Egy idős, gyógyíthatatlan beteg vállalta teljes leépülése és halála filmezését. Számomra a nagy tanulság az volt, hogy az utolsó hónapok, napok rettenetesen nehezek bárki számára és jó lenne, ha minden öreg, búcsúzó összekuporodott anyának, apának valaki szorítaná a kezét, simogatná a homlokát

az utolsó pillanatokban, mert a nagy átmenet nehéz lehet. Az lenne az igazi csoda, ha valaki minden haldokló fejénél csendesen, halkán énekelne, mert az hallja. Fogja a kezét és beszéljen, beszéljen, addig beszéljen, amíg kibeszéli ebből az árnyékvilágból.

*„Add a kezed, mert meghalok
Elveheted, halott vagyok!”*

Tudjuk, a hosszú élet és a sok kín után a leépült test, kéz, arc már nem kellemes látvány, de simogatni kell, másképp nem lehet. Az ember nem elefánt, hogy „elrejtőzzék meghalni”.

Az úr, ami a távozó öreg után marad, csak később érzékelhető, mert ahogyan Tamási Áron is írja, az anya nem meghal, hanem „beköltözik örökre lelkünk hajlékába, ahol apánk is fekszik már félrecsapott kalapjával”.

Az öregkorban óriási szerepe van a párkapcsolatnak, a társnak, akivel leéltek egy életet. Az alkalmi rögtönzött siratók is erről szólnak: „Jaj, mi lesz velem, ha te is itt hagysz”. Azt hiszem, az életüknek ebben a szakaszában vannak igazán egymásra utalva a házastársak még akkor is, ha érdekből házasodtak, mentek férjhez valamikor.

Halottak napján összegyűl a család, hazajönnek az elszármazott gyermekek, unokák, gyertyát gyújtanak a halottaik sírjánál és imádkoznak, elbeszélgetnek egymással és a még élő öreggel. Ritka eset, amikor a férfi marad hátul. A halottkultusznak, magának a halottak napi ceremóniának ezelőtt 50–60 évvel nem volt olyan nagy jelentősége, mint napjainkban. És ha már elébb szoltam az egyedül maradás, a magány fájdmáról, ide kell írnom egy 1980-ban történt halottak napi eseményt is:

Középlokon a temető egy dombon van, a falu mögött. Azon a csendes estén, amikor kiürült a temető, belátszottak a még pislákoló gyertyák. Különös, elnyújtott síró hang foszlányai hallatszottak a temetőből. Kíváncsian felmentem a templomhoz a lépcsőkön, és hallgattam a panaszkodó öregasszonyt. Síró hangon panaszkolta élettársa keresztfájánál minden baját, bűnját. Valósággal beszélgetett, panaszkodott, és ami fontos, nem volt egyedül!

„Jaj, mért hagytál itt ilyen egyedül, jaj, mennyit kénlódtam, a szénát se tudtam bétakarítani, nem kaptam kaszásokat, mindenki dolgozni jár, jaj, mi lesz velem...” és így folyt a panasz fél órán át. Majd így fejezte be:

„Jaj, gyere vigyél el ingemet es, hogy ne kénlódjak!” Nem öröm egyedül itthon maradni ilyen öregen. És csoda volt az az eset, amikor két idős, férj és feleség egy napon távoztak az élők sorából. De ilyen is történt.

Kell szólnunk néhány mondat erejéig a temetőkről is, hiszen azok valóságos kapcsok az élők és holtak között! Úgy véljük, ha tudni akarod, hogy egy nemzet mennyire becsüli múltját, nézd meg a temetőit. Valóban, ameddig a síremlékek nem válnak hivalkodóvá, magamutogatóvá, de igenis

A gyimesi csángók élete

gondozottak, szépek, giccsmentesek, addig minden kisközösség büszke lehet azokra. Napjainkban ilyenek a gyimesi temetők is. Igaz, néha a halottkultusz, megemlékezések, beleértve a tort, halottak napi eseményeket, a túlságosan cifra, drága sírköveket is, már nem az elment öregekről, hanem rólunk, élőkéről, a magamutogatásunkról, a „ki vagyok én” magatartásról árulkodnak. Igaz, ha nem adják meg a módját a megemlékezéseknek, akkor a falu szája működésbe lép: „nem becsüli a szülők emlékét”, „bezzeg jó volt a vagyon” stb. Mint minden, a halottkultusz is mértéktartó kell, legyen, mert őszintén szólva anyagilag sem olcsó egy temetés, síremlék, tor.

Úgy érzem, a temetőkkel kapcsolatban adós vagyok egy előbb említett szócsoporthoz, az „akasztottak temetője” kifejezés megmagyarázásával.

Sajnos, mi még ott tartunk, hogy a római katolikus közvélemény ellenzi az öngyilkosok eltemetését a közös temetőben. Régi kifejezés szerint őket „sáncon kívül” temetik, úgy 50 méternyire a temetőtől. A temetési szertartás is egyszerű, a közelmúltig csak a kántor vehetett részt a temetésen, a pap nem szentelhetette bele a sírba, nem szólhattak a harangok. Mostanában változott a helyzet, de ma sincs helyük a közös sírkertben. (Tankó Gy. Öljük magunkat – öngyilkosság Gyimesben – in. Székelyföld VIII. évfolyam 7. szám 2004. július).

Az öreg és a többiek

A keleti népektől eltérően Európa népeinél ma már a hagyományos nagy család csak a túl gazdagoknál létezik, akiknek palotáik vannak, iparos dinasztiák esetében. Annál inkább lehetetlen volt az együttélés Gyimesben, ahol a XX. századi lakás is csak legfeljebb két és fél helyiségből állt: egy 20–25 négyzetméter területnyi szobából, amelyik betöltötte a konyha, nappali és hálószoba szerepét, tehát itt laktak, főztek, háltak, sőt télen, a legnagyobb fagyok idején még az újszülött bárányokat is ide hozták, de itt csipegték tavasz felé a tojásból alig kibújt csibék is 1–2 hétig, amíg felerősödtek. Itt volt két nagy ágy a felnőtteknek, alattuk pedig „kicsi ágyak” a gyermekek részére. Az elsődleges család számára még elviselhető volt ez a kényszeregység, annál is inkább, mert csak a hideg télről volt szó. Kora tavasztól késő őszig a család megoszlott: kalibázás, havasi szénacsinálás, pásztorkodás stb. De amikor megjelent a családban, bárhogyan is vesszük, az idegen menyecske, vagy „odaszállt” férfi, pokollá vált az együttélés. Világos az, hogy ha többszintű, sokszobás palotája lett volna a csángónak, akkor itt is tovább élt volna a hagyományos nagy családminta. De abban nem vagyok biztos, hogy nem szerettek volna a fiatalok valahol egy kis udvart és házat, ami csak az övék. Mert ma már vannak emeletes, családi házak, de a fiatalok, ha tehetik, elköltöznek. Az esetek nagyrésztében

a közös udvarra még az öregek részére építettek egy szoba-kamrás házikót és oda vonultak vissza az öregek, átadva a tágasabb lakást a fiatal párnak. Megtörtént az is, hogy az öregasszony nem akart átköltözni a kisebb házikóba, ezért a régi házhoz toldtak szoba-konyhát, vagy két szoba-konyhát, amennyire futotta gazdasági helyzetükből.

Visszatérve az eredeti szülői ház bemutatásához, a mindenes szobán kívül még létezett egy nagy szoba, amely a gazdaasszony szentélye volt: „nagyháznak”, tisztaszobának hívták, és a gazdaasszony birodalma volt, ahol az ünneplő ruhák, rúdi lepedők, párnák, ruhásláda, almárium, padok voltak. És ott volt a férjhez készülő nagylány vetett ágya, hozománya is. Ha igen tisztelt vendég érkezett, azt ide fektették. És ott „guzsalyaskodott” (a szeretőjével hált) a nagylány is, hadd lássa a férjjelölt, mennyi mindene van a leendő feleségének. Még minden háznak volt egy „kamarája”, pince vagy verem a krumpli, káposzta, zöldségek és gyümölcs tárolására.

Tehát az elsődleges nagycsalád együtt élt, ameddig „kirepültek” a fiatalok: a lányok férjhez mentek, a fiúk megházasodtak, elköltöztek a szülők házából. Csak a legkisebb fiú családja maradt az ősbén, akire az öregek segítése, gondozása is hárult. Az 1950–60-as évektől azok is külön élnek, gazdálkodnak, külön gazdasági regiszterük van. Mivel az 1960-as évekig alig költöztek, vándoroltak el a gyimesi községekből (kivéve a már említett 1947-es szárazság évét), a primér család ha nem is élt egy fedél alatt, lelkileg annyira összetartozott, hogy mindenben segítettek, megalkákázták az öregeket és egymást, ha valaki erre rászorult.

Az öregek és a többi viszonya az idők folyamán változott. Ezeket a történelmi szakaszokat a helyiek szempontjai szerint vizsgálva, a következő kép alakul ki:

1. *Régimagyarvilág* – A kezdetektől Trianonig – Az adatközlők szájhagyománya szerint ez egy csendes, nyugodt élet volt, távol a zajos világtól. Erős helyhezkötöttség, az egymás segítése (kaláka) jellemezte a közösségeket, jellemzőek voltak a sokgyermekes családok (6–8 gyermek). Az asszonyok nagy része nem járt ki a faluból, esetleg a pünkösdi búcsúra. A családfő nem engedte szolgáltni a lányait, eltérve a csíki szokásoktól, és ez mindenképp a csángó fehérmépek hátrányára volt. Az iskoláról, állami munkáról sem volt valami jó véleményük: „Megfövünk a saját levünkben” „Az úrnak es valaki parancsol”; „Ne légy más szolgálja”.

A XIX. század végén és a XX. század elején itt is jelentkeznek a modernizáció első jelei: kötelező népiskolák, vasút építése, az utak kövezése Csík felé, megjelennek az örmények és zsidók, mint civilizációs tényezők, és fellendítik a kereskedelmet, új, addig ismeretlen árukkal ismerkednek meg a gyimesiek, és általuk pénzkeresési lehetőségek is adódnak az erdők kitermelése, a fa feldolgozása által.

A gyimesi csángók élete

Régi románvilág – 1920–1940-ig.

Furcsa, szokatlan világgal ismerkednek az emberek. Idegen nyelven szólnak hozzájuk az iskolákban, hivatalokban. Új jelenség: az erdőkihágást (lopást!) el lehet „intézni”, a román csendőrökkel is – pénz ellenében! – lehet alkudozni. Ma úgy mondanók, hogy megjelent a balkáni korrupciós világ. Az ügyeskedőknek, csalóknak feljön a napjuk. A fiatalok egy része, főleg a fiúk, a katonaságnál, valahol a Regátban, megtanulgatnak románul. Az öregek nem értik, miért kell a végrendeletet, hagyatékot egy nekik teljesen idegen nyelven írni. A családminta marad a régi. A csángók identitástudata néha inog. Ehhez nagyba hozzájárul a székely gög, amely minden korban és helyzetben lenézte, lebecsülte ezt a népcsoportot. Persze ez nem vonatkozott az olyan kivételes egyéniségekre, mint Orbán Balázs, vagy az iskolázott, a történelmet ismerő és helyesen ítélő értelmiségiekre, de nagyrésztük a mai napig is figyelmen kívül hagyja azokat a történelmi tényezőket, amelyek következtében ez a népcsoport sokkal később került a civilizációs tényezők közelébe, elzárkózott, iskolázatlan emberek gyülekezete volt, ahová mindig késve érkezett a kultúra. Egy magyarországi fiatal kutató, aki mára már jó nevű folklorista, meglepve mondta 1990-ben, hogy mit kérdezett tőle egy felcsúki fiatalember: „miért foglalkoznak annyit a gyimesiekkel, hiszen azok kinn hordják az ingüket”. Mára reméljük, ez a fiatalember is észlelhette, hogy miért. Egy mondatban ide írjuk: mert az igazi népi kultúrát ezek az elzárt vidékek tovább őrizték és őrzik. És csak sajnálni lehet, hogy ma a lakodalmakba már a csíki zenészek jönnek és a Halmágyiak, Zerkulák, akik maguk is valamikor Csíkból, Gyergyóból jöttek ide, csak színpadokon és főleg idegen országokban – Kanada, Amerika, Magyarország – zenélnek. De nem a „vasárnap kirándulunk”-at húzzák, vagy a valamilyen színű bugyiról zengnek dicshimnusz, hanem gyimesi kesergőket, lassú magyarost és másokat, amit a csíkiak rég elfelejtettek. Szerencsénkre a magyarországi kutatók, folkloristák és fiatalok ezrei érdeklődnek a gyimesiek még meglévő hagyományai iránt. Persze meg kell említenünk, hogy a viszálykodásoknak a székelyek és a gyimesiek között fontos gazdasági okai is voltak. Az öreg adatközlők jól ismerik ezeket az okokat: a Gyimes völgye, hegyestől, völgyestől, rengeteg erdőstől, a csíki közbirtokosságok vagyonaik voltak. Az elején az ide valamiért valahonnan menekültek, legyenek azok székelyek vagy moldvai csángók, sőt román pásztorok is, törvénytelenül foglaltak területeket; erdőket irtottak ki. Ma is tudják, bizonyos területrészek melyik csíki községhez tartoztak. Így ismernek Szépvízi, Szentmiklósi, Borzsovai stb. részt. Ma is egyes erdők, legelők a csíki közbirtokosságok vagyonaik. Bizony, sokat pereskedtek ezekért a birtokokért, ami ellenségeskedések forrása volt.

3.) 1940 – 1945 – *Kicsi magyarvilág*

Nem könnyű az élet, de sok fejlődés észlelhető. Visszaáll a törvényesség betartásának időszaka. Az öregek ma is csodálattal emlékeznek vissza pl. a kakastollas csendőrök pontosságára, szavahihetőségére: „Amnyira betartották a rendet, pontosságot, hogy hozzuk lehetett állítani az órát. Pl. pontosan éjjélkor találkozott a felsőluki és középluki csendőrijárőr Borospaták szádában. Előírások szerint szalutáltak, köszöntötték egymást, hátraarcot vágtak és indultak tovább. Ha valami probléma adódott, mindig megtaláltuk őket. Igaz, akkor nem is loptak úgy az emberek, mint ma. De hát ilyen a világ!” (A. B. Kápolna-pataka sz 1905) Gazdasági lehetőségek is adódtak: fakitermelés, fafeldolgozó üzemek jöttek létre, hangya szövetkezetek segítették a lakosság életvitelének normalizálódását. Meg kell említenünk, hogy soha ilyen odafigyelést nem tapasztaltak az adatközlők a magyarországi hatóságok részéről. A tanítóhiányt pl. anyaországi tanítónők pótolták. Sok szeretettel emlékeznek az idős adatközlők a tanítók lelkes munkájára. Nemcsak a gyermekeket tanították, hanem a lányok, asszonyok részére főző tanfolyamokat szerveztek, így még ma is emlékeznek, milyen ételrecepteket, sütemény fajtákat tanultak a „tanyító kisasszonyoktól”. Ezeken kívül kultúr-csoportokat hoznak létre, és először a történelem folyamán egy harminctagú kultúr-csoport Budapesten szerepelt, témás gyimesi népi táncokat mutattak be 1942-ben a Gyöngyös bokréta mozgalom szervezésében. A gyimesiek gazdag hagyományait megcsodálhatták az anyaországban is. Ez valami olyannak a kezdete, ami napjainkban is folytatódik: a kutatók újra felfedezik Gyimest a hallatlanul gazdag és hagyományos, régi népdal, tánc és hiedelem világával. Problémaként említik meg a kukoricaliszt beszerzését, amely mindennapos, főfeledlűk, a puliszka főzéséhez szükséges. A népi humor szemére is vetette a rendszernek egy kiforgatott dallal:

Hál' Istennek, megfordult a világ

Zöld ablakban piros, fehér virág ...

Így alakult át:

Hál' Istennek megfordult a világ

Árpa lisztből főzzük a puliszkát

Gyenge kezeimre ragad a puliszka,

Márjám, hol a kukorica?

Mindenképpen az öröm, a fejlődés korszaka volt ez az időszak. Termékeiket is felvásárolták a Hangya szövetkezetek. Gyimesi gyermekek jelennek meg a szeredai nagy gimnáziumban, akik közül színészek, papok, tanárok, mérnökök, történészek kerülnek ki, sőt egy háború utáni magyarországi kereskedelmi miniszter is. Sajnos, ez a boldog kor, ahogyan itt nevezték, nem tartott sokáig. Rossz hírek kerengtek, ide is eljutott a *háború szele*.

A gyimesi csángók élete

Csonka családok, özvegyek, támasz nélkül maradt öregek érezték, hogy baj van a világon. Egyúttal felértékelődtek az öregek: a csonka családokra, özvegyekre, gyermekekre is gondolniuk kellett. A posta nem mindig hozott jó híreket a messzi orosz frontokról.

III. *Oroszbéjövétel* – 1944 őszén itt is, mint egész Európában, a bizonytalanság, remény, félelem légköre uralkodott az ismeretlen világ, a kommunizmus iránt. A nincstelének reménykednek, a vagyonosabbak félnek. Az idősek gondoskodnak a nagycsaládok egybentartásáról. A patakok fejében, havasokon, hegyi legelőkön rejtőztek el a családok, otthon az értékesebb dolgokat elrejtették, elásták. Főleg a románoktól, vasgárdistáktól féltek, és nem annyira az oroszoktól. A románok Palánka, Moldva felől csoportokban, felfegyverkezve jöttek, és szabadon raboltak: állatsordákat hajtottak el. Az orosz csapatok aránylag hamar áthaladtak Gyimesen, és valamit javított az oroszokról előzőleg terjesztett felfogásról az, hogy sok esetben éppen a visszamaradt orosz őrségek védték a lakosságot a románok, főleg a vasgárdisták törvénytelen tetteitől. 1947/48-ig hazaszívárogtak az életben maradt fogságba esett katonák, és nyugtalan híreket hoztak a „boldogság, a felszabadítók” hatalmas országából. Nagy a zavar, olyanok kerülnek a hatalom közelébe, a községek, szövetkezetek élére, akik eddig a községekben nem hallatták szavukat. Nevelőapám szerint, „fejetetejére állt a világ! Nézd meg, kik a leghangosabbak, kik vezetnek! Eddig a sáncokban ültek, amíg mi izzadtunk, szakadatlan dolgoztunk”. Igen, jelszavak kezdték átvenni az emberek tudatformálását, és nem a ráció, a hozzáértés. A párt vezetett, a kommunisták osztályellenséget vadásztak, olyanokat neveztek ki kuláknak, akik alig érték el egy középparaszt szintjét. A korra jellemző fenyegetés: „Elvisz a fekete kocsi”. Demokrácia helyett dühöng a diktatúra.

Sokan elköltöznek, főleg a szárazság, az éhség idején, sok öreg magára marad. Keresett helyek az elköltözők számára: Érmelléke (Érkeserű stb.) Sepsiszentgyörgy, Pécska környéke.

IV. *Népi demokrácia, szociálizmus, „aranykor” (Ceașescu-kor)*

Az ideológiától megfertőzött munkás emberek bíznak a kezdeti rendszerben. Azt hiszik, tényleg ők a hatalom birtokosai. És így is viselkednek: jelentgetnek, követelőznek, vezetnek olyan helyi szervezetekben, amelyek igazából hatalom-nélküliek, döntéskorlátozott szavazó gépek. De az 1960-70-es éveknek vannak vitathatatlan sikerei is, főleg a szegényebb sorsú emberek életében. Ilyenek: a kötelező oktatás támogatására falusi internátusok jönnek létre Gyimesben is, ahol ingyenes ellátásban, bentlakásban részesülnek a tanulók. Sok gyimesi tanuló tanulhat tovább, mérnökök, színészek, ügyvédek, tanítók, tanárok és számtalan szakképzett munkás kerül ki közülük. Sokan városokban dolgoznak, ez az erőltetett iparosítás kora. Az emberek életmódot váltanak, elég megfelelően keresnek, ingáznak, vagy városra

költöznek. Még megfelelő, sőt jónak mondható az üzletekben az áruválaszték. Az itthon maradt gazdák is könnyen pénzhez és gabonafélékhez jutnak, az állatok leszerződése és leadása után kukoricát, pénzt kapnak. De ez a korszak nem tart sokáig, lassan kiürülnek az üzletek, már szerződésre is csak pénzt kapnak a gazdák, kötelezővé teszik a disznó és más állatok szerződését. A legnagyobb baj az, hogy szétesnek a falusi, egymást segítő közösségek, nyugdíj reményében jó gazdák veszik a vándorbotot, az öregek pedig nagyon magukra maradnak. Igaz, felértékelődik az öreg szerepe a családban, amiről már elébb szóltunk (gazdálkodás, gyermeknevelés az ingázó fiatalok helyett).

Minden nehézség és panasz, jajgatás ellenére, a gyimesi öregek – legalábbis akikkel szóba állhattam – alapjába véve optimista. Erre mondhatom én, hogy találkoztam boldog öregekkel is. Egy jó szó, egy családi összefüggés, mise, házassági évforduló, egy unoka, ükunoka születése, sikere, boldogságot hoz időközönként az öregek lakására. Ezért nem mennének világért sem a menházba, ezért elenyészően kevés soraikban az öngyilkosság.

Ha az öreg és a többiek viszonyát firtatjuk, egy érdekes jelenségről szeretnék szólni. A gyimesi öregedő gazda, amikor még valóban ő volt az úr a háznál, gyermekeit, legalábbis a mindennapi beszédben (főleg a fiúkat) cselédeknek nevezte. Így társalogtak: „Hamar végeztem a szénacsínálással, szerencsém volt a *cselédejimmel*”, vagy „A *cselédejim itt hagytak sült egyedül*”. De ha már egyetlen fiáról volt szó, akkor így beszélt: „A legkisebb fiammal vagyok, ők gondoznak.”

Habár a dolgozatban szó esett az öreg és környezete közötti viszonyról, itt mégis megemlítek néhány helyzetet, amelyek máskülönben annyi félék, ahány idős adatközlővel szóbaálltunk, vagy a családomban megtapasztaltam.

Az idős ember viszonya a környezetéhez, és itt csak az emberi tényezőkre és lakására gondolok, nemcsak a történelmi korokban változott, hanem a személy is magával cipeli a magatartási formákat, amelyek egy részét már fiatal korában is birtokolta. „Amilyen Jancsika, olyan lesz János bácsi”, más szóval „utolérte a második gyermekora”. Kétségtelen, hogy még hosszú élete során tapasztalatokat szed össze innen-onnan, de az igazi karakterét magával hozta a génjeiben, lelkében, szívében.

Az öreg legfontosabb támasza, ameddig csak megadatott, hogy mellette éljen, az élettársa. Együtt leéltek sok évtizedet jóban-rosszban, minden hang, mozdulat, zaj, sóhajtás, jajgatás annyira egymásba ivódott, hogy azt csak ők ismerik, és ki tudja választani ezer közül, vakon is. Akkor érzik igazán magányosnak, elhagyottnak magukat, amikor egyikük elköltözik. „Gyere, vigyél el ingemet es” – siratja hangosan férjét az asszony. De ha az egyedüllétet fokozni lehet, igazán magányos az a férfi, akinek meghal az élettársa. Gondolom, nem kell taglalni miért van ez így, ismerve a férfiak

A gyimesi csángók élete

otthoni tevékenységi skáláját. Igaz, talán a férfiak szerencséjére, kevés kivétellel ők, a teremtés koronái, távoznak hamarabb az árnyékvilágból.

Az öreget szoros, mindennapi kapcsolat fűzte a legkisebb fiához a régi családstervezet szerint. Ez a fia maradt az ősbén, ő örökölt a legtöbbet, cserébe, amint már ismertettük a dolgozat elején, segítette, majd tehetetlen napjaiban, éveiben gondozta a szülőket. Konfliktusok főleg a menyével adódhattak. Távolabbi gyermekei közül először is a leányaira számíthatott, számíthattak, akik – legalábbis szóban – mindig az öregek oldalán álltak, meghallgatták panaszait. Ahogyan csökkent az idős ember munkabírása, tehát hasznossága, egyre inkább tehernek számított gondozói szemében. És mi tagadás, sokszor várták a halálát! „Addig él, míg a kövek” – hangoztatták. „Ez még műnköt es eltemet”. Igaz, volt erre válasza, kissé szomorkás replikája az öregeknek is: „Bezzeg, jó voltam, amíg dolgozni tudtam” – hajtogatták az öregek. A szomszédok pedig így sommázták a véleményüket: „Ha vagyon kellett, kelljen az öreg es.”

Persze, az is igaz, hogy rettenetes teher tudott lenni egy családban a zsémbes, mindig panaszkodó, zsaroló öreg. A menyé hecceli, „felülteti” a férjét, és ez az örök konfliktus gyűlöletté érhet, várják az öreg halálát. Enyhít a helyzeten, ha az illetőnek van félretett pénze, esetleg nyugdíja. A konfliktus oda fajulhat, hogy az idős szülő kitagad, másra írat, végrendelkezik, felrúgja a szerződést.

A fiatalok néha nehezen fogják fel ebben a rohanó világban, amelyik az ők idegrendszerét is keményen igénybe veszi, hogy az öreg érzékenyebb, érzi, ha nem mondják is, hogy ő teher, hogy az unokák is már nagyobbak és elhúzzák a kezüket, az arcukat megtörlik egy érintés után, mintha irtóznának tőle, hogy szagja van, és már ő maga is megriad, ha néhanapján tükörbe kukkint: „jó Istenem, mi lett belőlem!”. Mostanában még ráadásnak vándorol egyik gyermekétől a másikig, ha még képes jární, megszőkik onnan, indul a keresés. Tehát az öreggel élete utolsó éveiben, hónapjaiban éppen annyi baj van, ha nem több, mint egy gyermekkel. Ezért, és a gyenge gondolkodásáért mondják, hogy „eljött az öreg második gyermekora”. Csakhogy a két kortól, a gyermek és öreg korú egyéntől teljesen mást várnánk el. Azt tudjuk, hogy a gyermek kicsi, kedves, butuska, hízelgő, mosolygó és önálló döntésre néha alkalmatlan. Ezért elnézőbbek is az emberek velük. De nem tudjuk felfogni, feldolgozni azt a tényt, hogy a mi szülőnk, aki nem is olyan régen az erő, a tudás megtestesítője volt, állandóan mozgott, dolgozott, tanácsokkal látott el minket, most nem képes erre? Hogy tudott így megváltozni?

Ide kíváncznak azok az észrevételek, amelyekről a két éve idehelyezett plébánosunk tesz említést, aki ezidáig Erdély különböző vidékein szolgált, és azok hívő közösségeihez hasonlóan szólhatott. Megfigyeléseit három pontba foglalta össze:

1. Gyimesben az idősek egy része, ameddig csak „meg tud mozdulni”, de sokan egészen halálukig, nem adják át a megszokott, tágas tisztaszobát, a birodalmukat, a „nagyházat” a családot alapító és egyre szaporodó fiataloknak. Nem húzódik összebb, még akkor sem, ha az öregasszony egyedül maradt, és kényelmesen elférne az udvaron épített szoba-kamrás kis házban. Ezt pedig tulajdonképpen azért építették, hogy oda az öregek vonuljanak vissza. „Ezt az uram építette, én rendeztem be, amit életemben gürcöltem, gyűjtöttem az ott van, majd ha meghalok, akkor a tiétek” – mondják. De a gyimesi öregek nagyrésze kiköltözik a kis házikóba, és ez a normális eljárás.

2. Az öregek, más vidékek idős, beteg, haldokló embereihez viszonyítva vallásosabbak, és jó részük hisz a másvilágban, a földöntúli életben és a család újra találkozásában. Ezért nem olyan riadt arccal, szemekkel fogadják a plébánost, aki vigasztaló, megnyugtató szavakkal adja fel a „betegek kenetét”, mint más vidékeken. Belenyugszanak az elkerülhetetlenbe, lehet velük beszélgetni és ami fontos, hisznek valamiben. Nemrég még utolsó kenet feladásának hívták ezt az egyházi ceremóniát, amikor a halálközeli idős ember hozzátartozói üzennek, vagy személyesen elmennek a plébánosukhoz, és a pap egy ministráns gyermek kíséretében elindult a szentséggel a beteghez. Az 1900-as évek közepéig a ministráns gyermek egy megszentelt templomi csengővel csengetett, az úton járó hívők pedig sapkájukat levéve letérdeltek és keresztet vetettek, megadva így a kellő tiszteletet a pap személyének, öltözetének, és főleg a szentlelket jelképező, a gyónáshoz és kenethez szükséges szimbolikus eszközöknek. Ma már nincs kísérlő, a plébános kocsival megy, vagy vitetik a nagyon távoliakhoz.

3. Plébános urunk elcsodálkozott azon is, hogy a házban sürgő-forgó hozzátartozók, szomszédok, és más „fenntapodók” mennyire nyíltan, kendőzetlenül beszéltek, rendelkeztek, intézkedtek a haldokló füle hallatára annak sorsáról, a temetésről, torról. Ezekről a dolgokról a csíki, gyergyói, udvarhelyi egyházközségekben, a haldokló jelenlétében suttogva beszélnek, integetnek, esetleg egy másik szobában egyezkednek.

Az öreg ember és az orvos viszonya is érdekesen alakult az idők folyamán, és ha tartalmaz is sok, közös elemet, erősen kapcsolódik az egyénhez. A múlt század '30-as, sőt negyvenes éveig ritkán fordultak orvoshoz, mert itt, Gyimesben nem is volt orvos. Ha egyáltalán igénybe vették a fogorvost, akkor Szépvízre, vagy Szeredába mentek. Főleg az öregek kórházba nem mentek. Ezért elég könnyű, gyógyítható betegségekbe is belehalhattak, vagy viselték azt halálukig. Az is igaz, hogy aki megérte a 70–80 évet, azok már reménykedhettek a 90 év elérésében is, ami nem volt ritka dolog. De a temetők sírfeliratai szerint sokan meghaltak 50–60 éves korukban. A kicsi magyarvilágban, 1940–44 között változott a helyzet. A felsőloki kaszárnyánál a katonarvosok fogadták a helyi betegeket is. Ma is visszaemlékeznek

A gyimesi csángók élete

Mike századosra és más orvosokra. A zsidó közösségnek is volt orvosa, sőt egy röntgenkészülék is létezett. Majd a munkatáborban is a zsidó orvosok megvizsgálták a helyi betegeket is.

Sok mindenért lehet átkozni a „népi demokrácia”, majd a szocializmus és az „aranykor” éveit, de az is igaz, hogy azokban az években Középlokon szülészet, két általános orvos és egy fogorvos dolgozott. És rendőr is csak kettő volt, ma öt-hat van minden faluban. Igaz, akkor besúgó is rengeteg lehetett. Még napjainkban is az öregeket nehezen győzik meg a házi orvosok arról, hogy befeküdjenek a kórházba, és ha mégis bekerülnek oda, igyekeznek a lehető leghamarabb hazakerülni.

„Apám 85 éves koráig nem volt soha orvosnál vagy kórházban. Ekkor a száján, ahogyan itt mondják, a budzáján egy gyanús vadhús nőtt, amitől enni sem tudott és csúnya is volt. Nagynehezen meggyőztük és bevittük a szeredai kórházba. Megegyeztünk egy ismerős nővérrrel, hogy minden nap hívjon, amikor csak szolgálatban van, főleg ha probléma adódik. Édesapám annyira el volt anyátlanodva és annyit kérdezősködött a fia után, hogy három napi bentlét után haza kellett hozzuk. Itthon nyugodt volt és könnyörgött, bármilyen baja is lesz, ne vigyük kórházba. Eleget élt, itthon akar meghalni.” (T. Gy 68 éves – Megálló)

Egy dolog biztos: a lelkipásztor szavai mellett, ha igazán lélektől-lélekig valók és szeretetet sugároznak, az orvos az, akiben bíznak, akinek panaszkodnak, és az orvos szava szent és megfellebbezhetetlen, még a gyermekei tamaskodása is eltörpül az idős ember hite mellett. Itt hasonlít az öreg igazán a gyermekekre, akinek a kedves tanítója szava az igaz, megváltoztathatatlan csak egyszerűen azért, mert „így mondta a tanító néni!” Erre nem lehetnek féltékenyek a fiatalok, hozzuk másképp ragaszkodik öreg és gyermek egyaránt.

A tevékeny és szervezőkészséggel megáldott öregnek nagy szerepe volt a család összetartásában, ameddig ezt bírta erővel: ő szervezte a meggyézéseket, családi ünnepeket, osztotta a vagyont, békítgette a fiatalokat, ha összekaptak a vagyon elosztásakor, egyszóval összetartotta a XX. század közepéig, és az erőltetett iparosítás elkezdéséig azt a fontos, primér közösséget, amit úgy hívunk, hogy *család*.

„Elérkezett a második világháború. Apám akkor bíró volt, így én is megszabadultam a katonaságtól, igaz, öt gyermekünk volt és családfentartó is voltam. Jöttek az oroszok és apám az egész nagycsaládot, az enyémet és a leánytestvéremét is, felköltöztette Lófürészbe, egy patak fejébe, vagy 20 km-re a lakástól. Jött Szent János napja és mint békeidőben, most is megszervezte a névnapozást, mert János volt a neve. Kinn, a szabadban lepedőket terítették a földre és 22-en ültük körül az „asztalt”: a gyermekei és unokái. Most itt mi a háború kellős közepén voltunk: a német és magyar

katonák elvonultak Csík felé, az oroszok és románok még nem érkeztek ide Palánka felől. A messzehordó ágyúgolyók a fejünk felett repültek valamerre, Gyimes felé, ahol a házaink voltak. Akartuk felejteni a háburút, de mindenkinek remegett a gyomra. Csak ti, gyermekek utánoztátok az ágyúgolyó hangját: buff-fiiijúúú-buff. Emlékszel még arra a névnapozásra? Te akkor öt éves voltál.” (B. I. sz.1912 – apám).

Hogyne emlékeznék? Lehet egy ilyen napot elfelejteni, ahol ennyi rokon gyermek együtt tölthet egy egész áldott napot és mindenki elnézőbb velük? Sőt, arra is emlékszem, hogy mi is háborúztunk, két csapat harcolt, a magyarok és az oroszok. És mindig a magyarok győztek, csak aztán később az a fránya élet és történelem nem igazolta a mi győzelmeinket.

Visszatérve a témánkhoz, a ház öregasszonyának is nagy szerepe volt a gyermeknevelésben az otthoni kerti munkákban és az apró háziállatok gondozásában. De az sem elhanyagolható, ahogyan békítgette, takargatta a fiatalabbak „kilengéseit”.

Amikor még együtt éltek a nagy családok, szinte látták, érezték a halált, amely itt, emberközélt volt, készültek jöttére és észlelték, ahogy napról-napra közeledett a szenvedőhöz, aki közben külsőleg-belsőleg teljesen leépült. Amint már említettük, az asszonyok esténként összegyűltek és imádkoztak a kínoktól megmentő, szabadító halálért. Igaz, az adatközlők tudnak olyan esetről is, hogy idő előtt elkezdték a könyörgést a halálért, és az öregnek még volt annyi ereje, hogy az imádkozó asszonyok közé lódította a kankóspálcáját, ami mindig az ágya mellett volt. Az asszonyok pedig szétröppentek, mint valami megriasztott fekete varjak. Az adatközlők olyan esetről is meséltek, amelyik súrolta a fekete humor határát.

„A háziaknak annyira sürgős volt az öreg eltemetése, hogy mielőtt bedobta volna a kulcsot, már levágták a torhoz szükséges disznót, megvegyítették a szeszt és a kenyert is megsütötték. Csakhogy a bácsi meggondolta magát, felgyógyult, és még élt vagy 6–7 évet. Így megjárták komámék és mindenki kacagta, mert erősen fősvények voltak.” (B. P. sz. 1899-Boros-patak) Hogy aztán mi történt a sok hússal, szesszel és a négy sütet kenyérral, arról nem szól a mi, kissé fekete humorú történetünk.

Láttuk, annyi féle öregedés és öreg sors létezik, ahány idős emberrel szóba állunk. Mégis, úgy gondoljuk, létezik egy sor általános megszívlelnivaló dolog, ami mindenkire érvényes lehet:

– Szükség van egy nagyfokú megértésre és alkalmazkodásra az öreg és a legközelebbi, őt eltartó fiatalok között, főleg, ha a felek „egy kenyéren élnek”, ami napjainkban egyre rikább.

– Ha lehetséges, az idős ember utolsó éveit, napjait töltsse az általa megszokott környezetében, az ő házában és bútorai között, és ne vándoroltassák hetente egyik: gyermekétől a másikhoz.

A gyimesi csángók élete

– Akárhány csábító reklám is létezik a menházakról, őrizzék meg azt a jó gyimesi szokásukat, hogy senki nem megy ezekbe az öregotthonokba!

– Tudjuk azt, hogy ebben a rohanó világban, amikor a megélhetés lehetőségei szerteszét szórják a fiatalabb generációkat, olyannyira, hogy sokszor az ország határait is át kell lépniük, nehezebb az öregek sorsa, egyre szűkül a rájuk figyelők köre! Ezért nagy szükség van az *önszervezkedésre!* Eddig úgy láttuk, ez Gyimesben elég nehezen ment. A 2007/8-as években megváltozott a helyzet, és egy olyan nyugdíjas ember került a civil szervezetük élére, aki kirándulásokat, kosaras bálokat és egyéb tevékenységeket szervez az idősek részére. Még lehetne kézimunkáló esteket, klubtevékenységeket, öregek boltját stb. szervezni.

Igen komoly szerepük lenne a helyi polgármesteri hivataloknak is, főleg ami az anyagiakat illeti. Gondolunk itt a tűzifa, élelem stb. beszerzésére. Ugyancsak részt vállalhatnak a kultúrigazgató az egyház és az iskolák mellett a közös, kerek évfordulók, ünnepek megszervezésében is, mert mindenki célja a falu közösségeinek összetartása.

Az állam is gondol az öregekre. Bizonyos ünnepekkor segélyeket, a kisnyugdíjasoknak pénzbeli pótlékokat adnak. Ezenkívül van két községnek egy felszerelt egészségügyi központja, és csak a rászorultakkal, öregekkel foglalkozó két szakképzett egészségügyi nővér, akik nyilvántartják, segítik a rászoruló öregeket. Jármű áll a rendelkezésükre, szem előtt tartva a gyimesi községek nagy kiterjedését. A központjukat segítik országos szintű civil szervezetek, és ide érkeznek a külföldiek segélycsomagjai is. De hangsúlyozzuk, az utolsó éveiket taposó öregek legfontosabb támasza úgy anyanyelg, mint lelkileg, a család kell legyen. Ezek az emberek már nem mennek a hivatalos szervekhez segítségért, és nem azt kérdik, hogy érkezett-e már valami támaszt jelentő segély, hanem azt kérdik, amit az apám is kérdezett: nem láttátok-e a fiamat, lányomat? Legalább a falu szájára hallgassunk, amelyik így summázza megfigyeléseit: „amilyen pohárral tölt, majd neki is olyannal töltenek”, vagy „Addig kellett az öreg, amíg megkaparinthatták a vagyont”.

Fontos, hogy ezek az emberek ne zárkózzanak be, naponta kommunikáljanak valakivel. Még az sem hiba, ha éppen egy vele hasonló korúval társalog, legalább megtudja, hogy más öregnek is akadnak időnként az övéhez hasonló problémái, nehézségei. Nem ő a legárvább, a legelhanyagoltabb a világon.

Előbb szoltam a klubtevékenységekről. Elbeszélgetve sok nyugdíjas korú emberrel megállapíthatjuk, hogy jó lenne néha-néha közösen régi népdalokat és megfelelő verseket, irodalmi szövegeket hallgatni. Az sem baj, ha közösen nosztalgálnak, mert ha már nem lehetnek távlati terveik, legalább a megszüpült múltra emlékezzenek, mert mindenkinek vannak szép

emlékei is. És ideális lenne az is, ha időnként orvos, pszichológus, pap, mindenki a maga eszköztárával, elbeszélgetve a hajlott korú emberekkel valamelyest tompítaná a közelgő éles halálfélelmüket. Ezt a család nem teheti meg, ez a szakemberek dolga! Mert az unoka csak tanácsot kérhet, nem taníthatja az öreget, valahogy így:

*„Mama, kérlek, meséld el nekem
Hogy milyen volt az első szerelem”*

Ha léteznek is ellentétek a generációk között, az öregek soha nem fognak hiányozni a világból! Voltak, vannak próbálkozások „az öregek falva”, „az öregek városa” létrehozásában. Ezek szörnyszülött falvakat, városokat eredményeznének! És az is bizonyos, hogy az életszínvonal, az orvostudomány fejlődésével, nő az életkor is. Tehát több öreg jár majd körülöttünk. Mindkét generációtól függ, milyen ez az együttlét!

Öregekről szóló népköltészeti termékek: ismert szólások, közmondások, táncszók és anekdoták

Öregség – betegség

A vén cigány mindennap elfelejt egy nótát.

Szép vénasszonyt és jó gyermeket, ugyan ki látott

A jó sót az öreg bakkecske is megnyalja.

Vén fa tövében jó megpihenni.

Ötven után délután.

Megnőtt a domb.

Haza csak visznek. (a temetőbe)

Nem a korosok, hanem a sorosok!

Öregember nem vénember.

Szegénység és öregség – két nagy teher.

Fiatalság – bolondság, öregség – gyengeség.

Öregség – mindennapi betegség.

Ki sokat él, sokat megér.

Öreg fának nagyobb az árnyéka.

Az öreg ló megszokta a hámot.

Vén lóra nem való a veres hám.

Vén fán is terem jó gyümölcs.

Ha fontosat akarsz tenni, kérj tanácsot három öregtől.

Ha nincs öreged, vásárolj.

Jobb az ifjat ölelni, mint a vént emelni.

Jó az öreg a háznál/ Ha nincs baj es bajt csinál.

A gyimesi csángók élete

Öreg lovat nehéz hámba szoktatni.
Hetven felé, hazafelé.
Elérte a második gyermekkort.
Az öregség nehéz gúnya.
Milyen pohárral töltesz, majd neked is olyannal töltenek.
Aki sokat haragszik, hamar öregszik.

Bekiáltások, táncszók:

A vénasszony bújába
Belébutt(bújt) a burjánba
Az öreg es utána,
Letaszított gagyába.
A vénasszony azért görbe/ Sokat hevert a gödörbe.
Az öregnek lóg az ina/ Még es jólesik a p....
Akármilyen vénasszony/ Ha férjhez megy, menyasszony.
Apró murek, peterzselyem/ A vén asszony veszedelem.
Amikor én legén vótam/ A p..... éltem, hóttam (haltam)
De ahogy megöregedtem/ Mindentől megcsemeltemem.

Anekdoták:

Amikor az oroszok béjöttek 44-ben, hát erőst üldözték a fejrénépeket. Hidegségen az orosz katonák megerőszakoltak egy fiatal lányt, aki belehalt az embertelen durvaságba. Az asszonyok fonás közben éppen erről beszélgettek szörnyülködve. Ott volt a vén Prezsmerné is, aki életében jópipa volt, de most már vén is és süket is.

- Mi történt?
- Hát Annát az oroszok egy csomón lenyomták s belehalt.
- He?
- Belehalt – kiáltja a fülébe egy menyecske.
- Jaj, szerencsétlen leány, be szép halállal halt meg – zárja le a kiabálást az öregasszony.

*

Rettenetesen kellemetlen volt az, hogy a szegényebbeknél a fiatal házasok együtt laktak az öregekkel, amíg nem tudtak legalább egy nyári kunyhót építeni. Nappal még eltelt, de bizony éjjel nem volt kellemes. A vén Kocsákné már hatvanon felül volt, és egyszer így panaszkodott a szomszédasszonyának:

– Jaj, lelkelem komámasszony, nem tudunk rendesen pihenni ezektől a fiataloktól! Egész éjjel tőri őket a nyavalya, közlekednek. S mü az öregemmel csak este s reggel...

*

Nem es olyan rég, az egyik öreget befektetik a szeredai kórházba. A legjobb komája ráveszi magát s meglátogatja. Erőst meglepődött, amikor a komáját egy nagy teremben találta, minden csupa fehér, azt sem tudta hová lépjen. Egy darabig szóhoz sem tudott jutni a meglepetéstől, de egy idő múlva valamivel vigasztalni akarta a drága komáját s azt mondja:

– E, az istenfáját komám, hát te még örökké élsz?

*

Kicsi magyarvilág elején (1940) Horthy Miklós Csíkba készült. Nagy volt a felhajtás, hátha Gyimesbe is eljön. Levonultak a csángók a patakokból csodalátni. Ugrán egy egész rokonságot úgy hívnak, hogy a Bitangok. Ez a melléknevük: Bitang Ferenc, Bitang András Péter stb. (Itt a „bitang” szó elsőrendű jelentése „törvénytelen gyermek”). Nos, ahogy a főúton a községháza körül gyúródik a jónép, megjelenik egy aranszajú kakastollas csendőr és elkiáltja magát:

– Hátra, bitang nemzetség, hát nem látjátok, hogy nem lehet járni az úton?

Az öreg Bitang András, aki ő maga is ott tátotta addig a száját, el-somforgott haza, leeresztett orral és lehangoltan mondta az érdeklődőknek:

– Ezek má valahonnan ismernek münköt, met egy csender nevünkön szólított.

*

... Folyt a délutáni tánc, a legények, leányok szépen táncolgattak, énekelgettek, a vénasszonyok pedig szokás szerint lócákon körbeülték a termet s pletykáltak a fiatalokról. Többek között két komaasszony es beszédbe ered:

– E, te komámasszony, mekkora csúf, fekete legény az, amelyik a mozsikás előtt ropogtat, s milyen csúful táncol, vajon kié lehet?

– Az az enyém, Kata!

– Jaj, mekkora szép legény, s milyen szépen sirül!

Siratáskor történő humoros elszólások:

Itt a siratást a háziak végzik el, a XX. századtól nem tudunk sirató asszonyokról. Így a feleség, a leányok, leánytestvérek, anyák siratnak. A siratás egyúttal szereplés is az összegyűlt tömeg előtt. A sirató rögtönöz életizű dolgokat, eseményeket a múltból. Csakhogy mindenki nem születik jó elő-adókészségekkel, ezért néha elszólja magát, ami aztán vidámságot válthat ki a gyászoló közösségben. Később, száz év múlva is közszájon forog, szinte népköltészeti terméké alakul. Pl.

Egy tiszta új ingben temetik az öreg N-t. A felesége így siratja: Jaj, jaj, drága uram, hogy talál (azaz jól áll) kiednek ez az ing, jaj, jaj, bárcsak hamarább felvette volna!

A gyimesi csángók élete

...Egy öregasszony siratja a férjét: „Jaj, jaj, drága jó uram, mét hagyott itt ilyen egyedül, sze mü 47 esztendőt éltünk együtt, jaj, milyen hamar eltött, jaj... – s itt megbotlott a nyelve –, jaj, ha egy lett vóna az es sok lett vóna...”

... Itt csak ízelítőt akartunk adni abból, hogy gyakran az öregek is bekerülnek, mint szereplők, a tovább élő és folklórrá ötvöződő szövegekbe.

Egy olyan rövid, öregekről szóló humoros történettel szeretném befejezni ezt az írást, amely azt sugallja, hogy mindennek meg van a maga ideje, mint a szalmakalagnak:

„Két hidegségi ember, Molnár F. és M. Béla, jól beszédtek öreg létjükre. a kalap alá, s énekeltek a bodegában (korcsma). Nézi egy jó darabig őket a vicces öreg komájuk, s azt mondja:

– Jó komáim, az Isten megfizeti, hallgassatok el, sze úgy énekeltek, mintha egy köves úton menne egy szekér s tük a nyújtó végén ülnétek!

Azok nem, csak elhallgattak, hanem még a korcsomából is kimentek. Az úton voltak, amikor megszólalt az egyik:

– Komám, ez már nem való nekünk! A mü üdönk lejárt...” (Blága Károly-Kicsi Kóta)

Igen, egyszer mindenkinek lejár az ideje. Elszalad az élet. Nekünk csak abba lehet beleszólásunk, hogy milyen minőségű volt ez az élet.

Felhasznált könyvészeti anyag:

- 1.) Beregi Edit: Az öregedés
- 2.) Kapusy Antal: Az öregedés tudománya
- 3.) Frolkisz: Az öregedés és az életkor
- 4.) Balázs Lajos: Megy ki én lelkem a testemből
- 5.) Nagy Olga: Asszonyok könyve
- 6.) Fritz Riemann: Az öregedés művészete
- 7.) Vajkai Aurel: A magyar nép életmódja
- 8.) Tankó Gyula: Öngyilkosság Gyimesben (in) Székelyföld, 2004. július
- 9.) A gyimesközéplokli anyakönyvek, gazdasági lajstromok, összeírások

Szómagyarázat

- Abrosz = asztalterítő, kender vagy lenből készül
- ajándékszedő tánc = lakodalomkor a lánynál rendezett táncos összejövétel, ahol ajándékot kap
- akta = irat, igazolvány
- aprók = gyimesi táncrend néhány táncának a neve
- álivánka = sütemény, (vaj, tejföl, kapor, cukor és puliszkalisztból)
- ángyi = a völegény kisebb testvérei így hívják az új asszonyt
- átolvető = zsákszerű, posztóból, kendervászonból készült kétágú zsák, átvetik, megpakolva a vállon
- árenda = pénz vagy tejtermékeket fizet a legeltetésért
- babba = szép, kedves, a gyermeknek így mondják: Babba, ne bánts, mert babba! De így mondják Máriának is: Babba Mária segíts meg!
- Babba Mária = a gyimesi csángók így titulálják Máriát, ez is mutatja a Mária-kultusz nagyságát. A „babba” szépet, kedvest is jelent, gyermeknyelv.
- bacsó = halfajta, 10–12 cm hosszú, gyors patakokban él, fején van két szarvszerű kinövés
- baj, bajellátás = az állatok gondozását jelenti, pl. „ellátja az esti bajt”
- bálmos = ünnepi eledel a csángóknál, tejfölből puliszkat főznek, cukrozzák, melegen eszik
- bernyóc = gyapjúból szőtt, mintás, színes öv, a karincát rögzíti a derékhoz. Két méter hosszú, öt cm széles
- bélepte a gyermek = sok gyermeke született
- bitang = itt törvénytelen gyermekre vonatkozik
- bitkó = kerek hegycsúcs, orom, a román „bitca” szóból
- bojt = fiatal fenyő
- bokros, cserjés = terméketlen, takarítatlan terület, bokor szóból
- borda = a szövésnél használt eszköz
- borona = szálfá építkezésre
- borsika = boróka, erdei törpefa
- bráj = a túró készítésénél használják, ezzel verik, sűrítik dézsába a megőrölt, gyúrt és sózott sajtot
- brigigyó = fából készült eszköz, a megalvadt tejet ezzel verik szét, majd összegyűjtik sajtnak

A gyimesi csángók élete

bundzsák = puha moha

bütü = az egész székelységnél valaminek az egyik oldalát jelenti pl. „a fa bütüje”, „a ház alsó bütüje”

cefre = 13-14 éves leányocská

csármál = zajt csap, zajong

cseledjei = gyermekei

csepű = a kender leggyengébb terméke

cserge = vastag, szőtt gyapjútakaró

cserkabala = a körhinta őse, játékszer, nagyobb gyermekeknek, fatönkre keresztbe vastag deszkát tesznek, azokat körbe hajtják, ráülnek

csorgó = a víz elvezetésére, kéregből, fából vájt tákolmány

csórika = posztóból készült lábszárvédő, nők viselték télen

csoszogatás = húzza a lábát, de tánc lépés is

csólés = a fonal csőre tekerése

csurufára = szarlé, ezzel leöntötték, megszegényítették azt a legényt aki cserbehagyta a teherbe esett leányt

csűr = gazdasági épület, szénatartó, mellette az istálló

darab = 12 zseréb fonal

derget = dörömböl

difámázik = viccelődik, nem vesz komolyan

diszke = fiatal juh, még nincs báránya

durga = vastag, durva fonal

duvaszka = annyi fonal, ami ráfér az orsóra

ejsze = talán

elcsapni az állatot = kihajtani a legelőre

elhulltak = elpusztultak, állatra vonatkozik

ellátja a bajt = gondozza az állatokat

elpalja a rendet = elszórja a szénát

eltevés, eltette a gyermeket = magzat erőltetett elvetélése

elüt valaki v. valamitől = nem hasonlít

esztena = a pásztorok, bácsok nyári szálása a román „stăna” szóból

esztrunga = rés ahol a juhok kijönnek az akolból, amikor fejkik őket

égés = olyan hely, ahol erdőtüz volt, vagy nagyon éri a nap és valósággal kiperzseli a nyári forróságot a fűvet

észka, észkos hely = olyan terület, amelyet nem ér a nap sugara merőlegesen, itt több az árnyék és a széna is gyengébben szárad

- fehéretek – tejből, rizsből, grízből összefőzött étel
- fej, patakfeje = egy völgy legfelső része, ahol a völgyön átfolyó patak forrik
- fejér = fehér
- fejérétek = tejből és puliszkalisztból, esetleg rizsből főzött eledel
- felvétel = koporsóba szentelés
- fennjáró = kínálkodó az összejöveteleken
- fentapodó = a halottas háznál sütnek, főznek, feltárolnak, elmosogatnak, ezt a háziak nem végezhetik
- fermekál = varázsol, pl. elveszi a tej zsírtját
- festékes = gyapjúból szőtt, pokrócszerű ág és fatakaró
- feszt = állandóan, mindig
- féreg = itt egér
- firigyel–falángat = gúnyos megjegyzéseket tesz valakire, valamire
- frustuk = estebéd
- füge = az egres gyimesi neve füge. Létezik szörös (vad) füge, házi füge.
Semmi köze a déli gyümölcshöz.
- galuska = töltelékes káposzta
- galuskás káposzta = töltelékes káposzta, rizs helyett kukoricadarát használtak
- gereben = a kender fésülésére használt eszköz
- gezder = fenyőgally, vékony ág, a kalibánál tűzgyújtóként használják, könnyen lángra gyúl
- gombolyag = gömb alakú
- guzsalyaskodik = párválasztási szokás, a leány a szülők beleegyezésével házasság előtt a komoly udvarlójával hál. Egyfajta próbaházasság.
- hazai = menyasszony
- hál, velehál = éjjelre ott marad
- hejsza = balkán eredetű körtánc fiúknak
- hosszúró = hosszú
- héza = hozzá
- hijú = padlás, pl. felmegyek a ház híjába
- höncsökös = hangyabolyos, egértúrásos, dimbes-dombos hely
- husáng = csap, bot, amivel az állatokat hajtják
- író = tejtermék, a vajkészítés végterméke
- Istenitilete = villámcsapás: „Megütte az Istenitilete!”
- itkányos = aki szereti az italt

A gyimesi csángók élete

johókosár = juhakol

jóézű = nem unalmas, jóbeszédű

kaláka = egymás megsegítésére végzett közös munka

kaliba, kalibázik, kalibánál = nyári szálás fenn a havason, ahol marháival eltölti a nyarat a csángó

kalán = kanál

kantáros fazak = sárgamázas agyagedény füllel

karinca = lepelszoknya

kas = kosár

kendező = törülköző

kimozsikáltat = ha a leány nem ment táncolni a legény hívására, az „kimozsikáltatta”, zeneszóval kivezette a táncteremből

kipernéz = hozományt ad a leányának

kocsorba = szénhúzó a kenyérsütő kemencénél

komatárs = akivel együtt keresztel valaki egy gyermeket

korhán = terméketlen, rossz minőségű hely

Korus = vadgyümölcs, csokros, piros bogyótermésű, hegyoldalakon nő, régebb a gyümölcsét, amely nagyon savanyú, nyálgyűjtésre rágták fonáskor

kost = állati eledel

kőccség = ennivaló, kenyér és puliszka mellé: sajt, orda, túró, szalonna stb.

krinta = sajtkészítés eszköze, ebben nyomtatják a kész sajtot, hogy kifolyjon a savó

kurmetura = román eredetű szó, „hágó”, „nyereg”

kurta = rövid

küpű = edény tejfől tartásra, henger alakú, tuskóból vájják ki

lajtorja = létra

lábhinta = két közeli fára hintát kötnek

léhel = a kenderfeldolgozás eszköze

légé, légej = a kádhhoz hasonlóan, rövid dongából összerakott faedény, savanyútej tartására

lik = lyuk

lodít = eldob, dobál

lok, lokhely = sima hely a hegy lábánál, pl. „lokbirtok”

lüdérc = szikrát szóró elképzelt, természetfeletti lény

magyarmálé = rakott puliszka

- matolla, moszor = a kenderfeldolgozás eszközei
 málé = főttpuliszka
 meghibbant = elment az esze
 meggurucsál = elvarázsol
 megótotta a tejet = sajt készítés fázisa
 megvátolni = ruhát váltani, tiszta ruhát venni
 megyezés = Nagyobb évközi ünnepek (Húsvét, húshagyó kedd este, Szilveszter estéjén, Karácsony estéjén) alkalmával összegyűlt a nagy család, általában a szülőknél vagy valamelyik testvérnél, ettek, ittak, beszélgettek éjfél utánig. Szekérrel, szánnal érkeztek.
 mejjesbunda = oldaltgombolós varrottas férfibunda
 melegítés = étel, összeolvasztanak vaját, sajtot, ordát és tojást, hagymával met = mert
 ménisora = erdei gyümölcs, román eredetű szó, jelentése „piros áfonya”
 ménkő = mennykő – villámcsapás, pl. „Megütte a ménkő!”
 moszor = nagyobb lyukas cső, fonalat pörgetnek rá
 mü = mi
 nagydologüdő = kaszálás ideje
 nagyon van = terhes, szülés előtt áll
 nagyház = tiszta szoba
 nagyüdő = vihar
 nannyó = nagyanyó
 násztás = közeli rokon a lakodalomban, cím
 nemzet = rokonság
 németes = keringő (tánc) neve
 nyak = minden székely vidéken ismeretes, hegynyereg, hegynyak.
 nyárol, nyároló = távoli legelő, havas, ahol nyáron „nyárolnak” az állatok
 nyist = eszköz a szövéshez
 nyíl, nyílbirtok = talán onnan ered a név, hogy a honfoglalóknál nyilat lőttek, itt hosszannyúló keskeny birtokrészt jelent
 nyoszolyó = koszorús lány a lakodalomban
 oldal = egy hegy egyik oldala, lejtő
 olvasó = rózsafűzér
 összeboronál = két fiatalembert rábeszélnek a házasságra
 patak = lakott völgy, pl. Antalok-pataka

A gyimesi csángók élete

- patak-feje = ahol a völgy kezdődik, a patak forrik
pánkó = fánk, sütemény
pipiri = vékony, hosszú és egyenes fenyőkaró, rúd
pokla = burok, amiben a borjú született
porond, porondos = apró kavicsos talajú hely a román „prund”szóbból
priccs = ideiglenes, fenyőágból tákolt fekvőhely
radina = névadás, keresztelés utáni táncos ünnepség
ráksúly = átkozódás, „a ráksúly egye meg”
rend = kaszáláskor, lekaszált fű
restelli = szégyenkezik valamiért
ruha = fejkendő
ruhacska = zsebkendő
sajtot csinál = tejből, oltással sajtot készít
savó = a megalvadtt tejből kivesszik a sajtot, a visszamaradt lé a savó
sebeste = savanyú tej
serketánc = gyermektánc
sétár = sajtár, fejősajtár
sikitás = kenderfeldolgozás
sikitottak = földdel, sárral, később malterrel simára dolgozták a falat
sorok = egy hegy hosszan lenyúló éle, amely a völgy fele tart
staférun = a leány hozomány férjhez menéskor
suhogó egyedül = csak egyedül, tiszta egyedül
sutu = a szoba sarka, szegelet
száda = Ugra-száda – egy völgy alsó része
szálás = lakás
szépasszony = elképzelt varázsló lények, varázsló erejű, fermekás asszonyok, éjjel zenebonával járnak, lovakat nyergelnek, reggel ezért csupa víz az állat
szer = falurész
szerbál = kosaras bál, farsangi multság egy utca, szer részére, meghívóval
szerbefejés = Két-három család összetársul és szerre járnak a kalibához
szerzés = két fiatal összeboronálása
szösz = a kender és len mellékterméke
szulla = fakéregből, bojtágból készült, sátorszerű építmény, ebben laktak az erdei munkások

- szuszog = lélegzik
- takar = a szénát összegyűjti, összevakarja
- takargató = kisebb terítő, abrosz helyett használják, mezőn, kalibánál
- tapasztottak = valamikor sárral, kézzel vakoltak
- tentellő = nem épeszű (fetyellő)
- terpe = alacsony, törpe
- tülő = a kender feldolgozás eszköze
- tőke = farönk
- truzsak = szalmazsák
- ujjas = kézelő, posztóból, a két karjára húzta a viselője
- újság = újhold
- üstbetej = A csángók kedvenc eledele, miután megfőzik a kemény puliszkát, azt „kiütik” (kiborítják) a lapítóra, a forró, korcos üstbe tejet öntenek, puliszkát aprítanak, és azt körülülve kanalazzák.
- vaj = vagy
- vakolni = a téglá- vagy gerendafal beborítása habarccsal
- vellegették = gyakorító ige, elvették, de azt is jelenti, hogy „vásároltak”, pl. vellegették lassacskán, erejükhez mérten a birtokokat
- verebes = ideiglenes szálláshely, éjjelre az esőtől védi a juhnyáj mellett alvó, vagy ébresztő pásztort
- verem = mély gödör, télire ide tették régen a krumplit
- verőfény = napsütötte hely
- veszter = szvetter
- vész = erdővágás után visszamaradt szemét
- vetegető = kapu helyett, keresztbe tett rudak, amelyeket „levetegettek”
- zavara = fahasáb, kerítés csinálásához – „zavaraskert”
- zeke = fekete posztóból készült hosszú, egyenes szabású kabát, a román „zeghe” szóból
- zsendice = Tejtermék, a savót főzik, a tetejére feljön, kicsapódik a zsendice, azt felező kanállal leszedik, kenderzacskóba teszik, valahová felakasztják, kifolyik belőle a savó és megmarad az orda. A tejtermékek nagy része, a feldolgozáshoz használt eszközök többsége román eredetű szó.
- zseréb = a fonal mértékegysége

Tartalomjegyzék

Gyimes rövid története	7
Helynevek Gyimesben.....	56
A teherbe esett leány	100
Az asszony helye a gyimesi világban.....	121
A gyimesi kalibázás.....	157
Kalákarendszer Gyimesben.....	170
Új hagyományok születnek.....	193
Öljük önmagunkat.....	223
Az öreg helye a gyimesi társadalomban.....	253

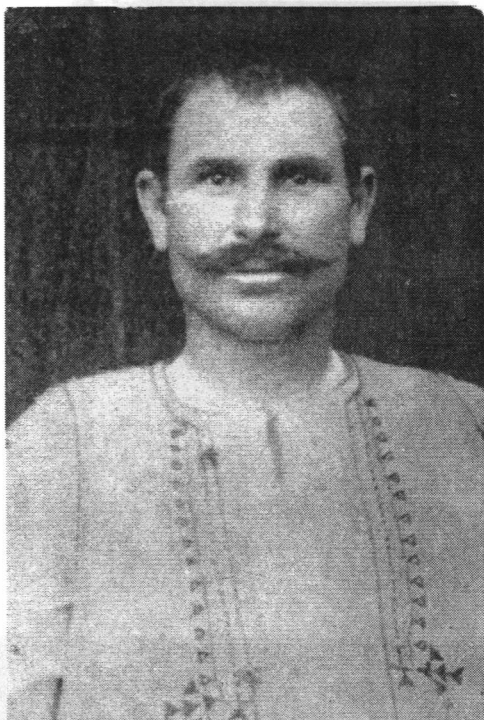
KÉPMELLÉKLET

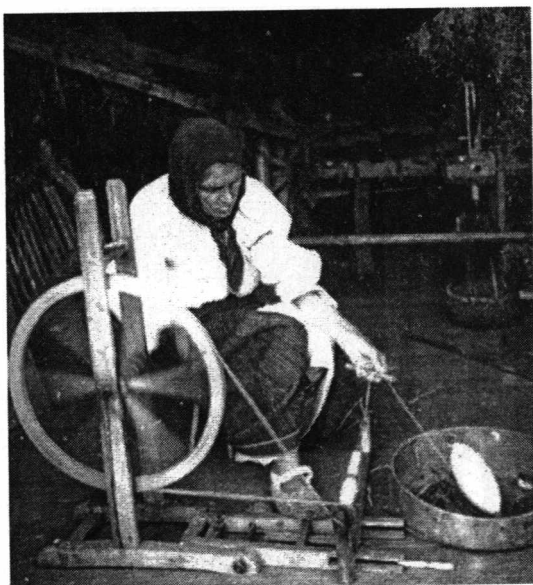
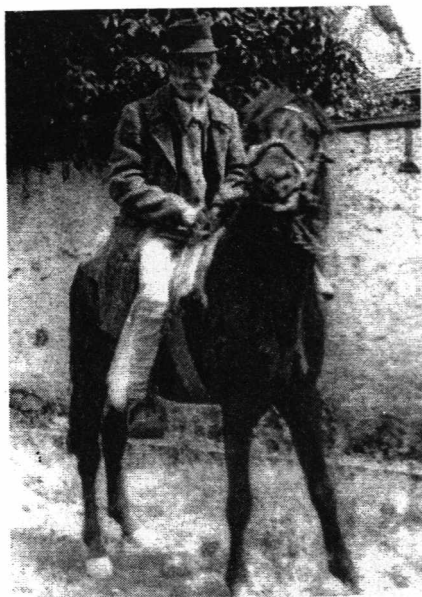

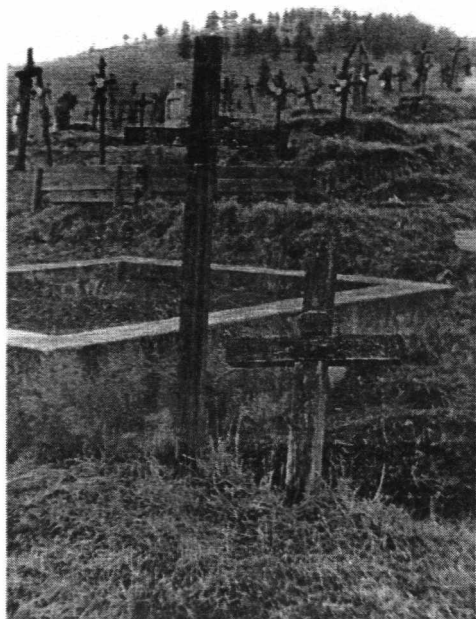

A szerző munkái:

Önálló kötetek:

Gyimesi szokásvilág, 1996, Erdélyi Gondolat kiadó

Életvitel a Gyimesekben, 2001, Erdélyi Gondolat kiadó

Én is tudtam hazudozni Népi humor Gyimesben, 2003,
Erdélyi Gondolat kiadó

Társszerző a következő könyveknél:

Magyarország szegin, 1991, Békéscsaba

Egy igaz történet részletekben, 1993, Kőbányai Önkormányzat

Csángók a XX. században, 1994, Néprajzi Múzeum

Sokszor úgy szeretnék enni... Hagyományos táplálkozás a Székelyföldön,
HMKK könyvek

Néprajzi témájú dolgozatai hazai és magyarországi folyóiratokban
jelentek meg

ISBN 978-973-1764-46-7